

SAMRĀD JAGANNĀTH-VIRACITA

SAMRĀT SIDDHĀNTA

(SIDDHĀNTA-SĀRA KAUSTUBHA)

WITH

Various Readings on the Basis of
Different Mss.

Last Seven Chapters

VOL. II

Edited by

A board of Editors headed by

ACHARYAVARA RAM SWARUP SHARMA

Chief Editor and Director of the Institute

Published by

**Indian Institute of Astronomical and
Sanskrit Research**

Gurudwara Road, Karolbagh, New Delhi-5.

Published by

**Indian Institute of Astronomical
and Sanskrit Research**

2239, Gurudwara Road, Karol Bagh,
New Delhi-5.

*

Aided by

**Ministry of Education,
Government of India**

*

Editorial Board

Shri Ram Swarup Sharma

Chief Editor, Director of the Institute.

Shri Mukund Mishra

Jyotishacharya

Shri Vishwanath Jha

Jyotishacharya

Shri Om Datt Sharma, Shastri

M.A., M.O.L.

*

**© Copy rights reserved by publishers
1967**

*

Price Rs. 80-00

150/-

*

Printed by

Padam Shree Prakashan & Printers

12, Chamelian Road,
Delhi-5.

सम्राट् जगन्नाथ-विरचितः

सम्राट्-सिद्धान्तः

(भवान्तर पाठभेदसमन्वितः सिद्धान्तसारकोस्तुभः)

उत्तरार्धः—सप्ताध्यायः

द्वितीयो भागः

प्रधान सम्पादकः

आचार्यवर पंडित रामस्वरूप शर्मा

(सञ्चालक—इण्डियन इन्स्टीट्यूट आफ् आस्ट्रानोमिकल एण्ड संस्कृत रिसर्च)

प्रकाशकः

इण्डियन इन्स्टीट्यूट आफ् आस्ट्रानोमिकल एण्ड संस्कृत रिसर्च

गुरुद्वारा रोड, करोलबाग, नई दिल्ली-५.

प्रकाशक—

इण्डियन इन्स्टीट्यूट आफ् आस्ट्रानोमिकल
एण्ड संस्कृत रिसर्च
२२३६, गुरुद्वारा रोड, कुरोलबाग,
नई दिल्ली-५ (भारत)

भारत सरकार के शिक्षा मन्त्रालय द्वारा
प्रदत्त अनुदान से प्रकाशित

सम्पादक मण्डल—

श्री रामस्वरूप शर्मा,
प्रधान सम्पादक एवं सञ्चालक

श्री मुकुन्द मिश्र,
ज्योतिषाचार्य

श्री विश्वनाथ झा,
ज्योतिषाचार्य

श्री ओदत्त शर्मा शास्त्री,
एम० ए०, एम० ओ० एल०

प्रथम संस्करण
१९६७

© प्रकाशक द्वारा सर्वाधिकार सुरक्षित

मूल्य ८०-००

मुद्रक—

पद्म श्री प्रकाशन एण्ड प्रिण्टर्स
१२, चमेलियन रोड,
दिल्ली-६.

समर्पण
सेठ श्री घनश्यामदास बिड़ला
को
सादर समर्पित

Dedicated to
Seth Shri G. D. Birla

विषयानुक्रमणिका

विषय	पृष्ठ
सप्तमोऽध्यायः	६०६-७६८
प्रथमं प्र०—नक्षत्रविधानां स्थितरत्वप्रतिपादनम्	६०६
द्वितीयं प्र०—नक्षत्रगोलस्य पश्चिमगतित्वनिरूपणम्	६२१
स्वकृतवेधोदाहरणम्	६२२
तृतीयं प्र०—नक्षत्रगोलस्य कदम्बद्वयानुसारेण भ्रमणप्रतिपादनम्	६२४
नक्षत्राणां स्पष्टक्रांतयः	६२६
वेधद्वयकाल दर्शनम्	६३८
चतुर्थं प्र०—तारकाणां क्रांतिः वा शरा वा ध्रुवकाः सारिण्यामेतेषां	
मध्ये किं लेख्यमिति विचारः	६४०
मेषादिमूर्त्तीनां ध्रुवकशरादीनां सारणी	६४३
दक्षिणदिनगतनक्षत्रध्रुवकशरादीनां सारणी	६४९
उत्तरनक्षत्राणां ध्रुवकादिदर्शनम्	७२५
नृपस्वरूपम्	७२८
चषकतारा वर्णनम्	७२९
कच्छपपक्षिणोः वर्णनम्	७३१
व्यालकरवर्णनम्	७३४
व्याल खारिजवर्णनम्	७३५
वाण स्वरूपम्	७३६
अश्वाननम्	७३८
कर्क मूर्तिः	७४४
सिंहमूर्तिः	
कन्या स्वरूपम्	
तुला स्वरूपम्	
वृश्चिक स्वरूपम्	
धनुः स्वरूपम्	
मकर स्वरूपम्	

विषय	पृष्ठ
कुम्भ स्वरूपम्	७५१
मीन स्वरूपम्	७५२
जलाशय स्वरूपम्	७५७
श्वान (कुत्ता) रूपम्	७५९
भुजग ऽ वर्णनम्	७६२
मग्नाग्नि स्वरूपम्	७६३
काककेतूरस स्वरूपयोः वर्णनम्	७६४
वृक्षस्यताराः १४	७६७
दक्षिण गोलस्थ मत्स्यः	"

अष्टमोऽध्यायः

७७१-८०२

प्रथमं	प्र०—वेधिततारकाणां प्रभेदसंख्या वर्णनम्	७७१
द्वितीयं	प्र०—दृश्यमानं दुग्धनिभवृत्तिनिरूपणम्	७७२
तृतीयं	प्र०—तत्र गोलरचनाप्रकारः	७८१
चतुर्थं	प्र०—तत्र नक्षत्राणां परस्परान्तरवशेन या संस्था, तस्याः वर्णनम्	७८४
	क्षितिजवशेन संस्था वर्णनम्	७८५
	नक्षत्राणामस्तोदयमध्याह्नकालसमवर्णनम्	७८६
	सूर्येण साकं नक्षत्राणां नवप्रकारनिरूपणम्	७८६
पञ्चमं	प्र०—सूर्येण साकमुदयमध्यस्थास्तमयनक्षत्रविवेचनम्	७८२
	द्वितीयं क्षेत्रम्	७९६
षष्ठं	प्र०—नक्षत्राणामुदयास्तज्ञानम्	७९९
	तृतीयं क्षेत्रम्	"
	चतुर्थं क्षेत्रम्	८०१

नवमोऽध्यायः

८०५-८७०

प्रथमं	प्र०—तत्र ग्रहाणां कक्षास्थिति वर्णनम्	८०५
द्वितीयं	प्र०—तत्र ग्रहाणां गतिलाभः कठिनतरोस्तीति वर्णनम्	८०८
तृतीयं	प्र०—तत्र ताराणां गतिविवेचनम्	८०९
चतुर्थं	प्र०—तत्र मध्यगतिसौम्यकेन्द्रगतयोः सारिणी निरूपणम्	८१३
पञ्चमं	प्र०—तत्र पञ्चग्रहाणां फलज्ञानार्थं वस्तुप्रतिपादनम्	८१४

विषय	पृष्ठ
षष्ठ प्र०—फलज्ञाने प्रकारान्तरम्	८१७
द्वितीयं क्षेत्रम्	८१८
तृतीयं क्षेत्रम्	८२०
चतुर्थं क्षेत्रम्	८२१
सप्तमं प्र०—तत्र बुधोच्चगतिविचारः	८४५
अष्टमं प्र०—तत्र बुधपरमनीचस्थान विचारः	८५१
पञ्चमं क्षेत्रम्	"
नवमं प्र०—तत्र बुधपरमफल प्रमाण प्रदर्शनम्	८५४
षष्ठ क्षेत्रम्	"
सप्तमं क्षेत्रम्	८५७
अष्टमं क्षेत्रम्	८५८
दशमं प्र०—तत्र बुधगति विचारः	८६१
नवमदशम क्षेत्रविचारः	८६४

दशमोऽध्यायः

८७३-८९६

प्रथमं प्र०—तत्र शुक्रोच्च विचारः	८७३
द्वितीयं प्र०—तत्र शुक्रनीचोच्चवृत्त व्यासार्द्ध प्रमाणं प्रतिवृत्त	
भूकेन्द्रयोरन्तर ज्ञानञ्च	८७६
प्रथमं क्षेत्रम्	८७६
तृतीयं प्र०—तत्र केन्द्रयोरन्तर ज्ञानम्	८८१
द्वितीयं क्षेत्रम्	"
चतुर्थं प्र०—तत्र शुक्रशीघ्रकेन्द्रगति निरूपणम्	८८३
तृतीय चतुर्थ क्षेत्रे विचारः	८८५
दशमप्रकरणम् तत्र बुधगतिनिर्णयः	८८९
पञ्चमं प्र०—तत्र शुक्रक्षेप साधनम्	८९१
षष्ठ प्र०—तत्र भौमगुरुशनीनां वेधोपकरणानि प्रदर्श्यन्ते	८९२
पञ्चमं क्षेत्रम्	८९३
षष्ठ क्षेत्रम्	८९५

विषय	पृष्ठ
एकादशोऽध्यायः	८६६-८४६
प्रथमं प्र०—तमग्रहाणां भूकेन्द्रप्रतिवृत्तकेन्द्र अभिचारकेन्द्राणामन्तर- तथोच्चस्थान निरूपणम्	८६६
दशमाध्यायस्य सप्तमक्षेत्रम्	८०२
अभिचारवृत्ते विचारः	८०२
कक्षावृत्ते विचारः	८०३
गुरुशन्योः वेधस्पष्टागति विचारः गणितेन वेधेन चानीत- स्पष्टान्तरं मिलति नवेत्यस्य विचारः	८२१
द्वि० ष० प्र०—तत्र परमशीघ्रफल साधनम्	८२६
तृ० स० प्र०—तत्र भीमगुरुशनीनां गतिविवेकः	८३१
चतुर्थाष्टम प्र०—तत्र भीमगुरुशनीनां क्षेपाः कथ्यन्ते	८३७
दशम प्र०—तत्र फल सारणीकरणं क्रियते	८४०
चतुर्विंशतितम क्षेत्रे विचारः	८३१
एकादश प्र०—	९४४
द्वादश प्र०—तत्र सारणीतः फल स्पष्टीकरणम्	८४४

द्वादशोऽध्यायः

८४६-८८३

प्रथम प्र०—तत्र वक्र ज्ञानोपकरणानि प्रदर्श्यन्ते	८४९
प्रथमक्षेत्रे विचारः	८५०
द्वितीय क्षेत्रम्	८५१
तृतीय क्षेत्रम्	९५२
चतुर्थ क्षेत्रम्	९५३
पञ्चम क्षेत्रम्	८५६
द्वितीय, तृतीय, चतुर्थ, पञ्चम, षष्ठ प्रकरणेषु— पञ्चताराग्रहाणां वक्रमार्गादि विचारः	९५७
अष्टम प्र०—तत्र वक्रानां सारणी	८६७
अष्टम प्र०—तत्र सारणीवक्रमार्गयोः वक्र मार्गयोर्मध्यवर्त्ती सारणी	८७०
नवम प्र०—तत्र स्पष्ट सूर्यात् प्रत्येक राशौ बुधशुक्रयोः परमन्तर- ज्ञानप्रतिपादनम्	९७५
दिनरात्रि विभागेन सूर्यात् बुधशुक्रयोः परमकर्णसारिणी	८७८
	८८२

विषय	पृष्ठ
त्रयोदशोऽध्यायः	६८७-१०२८
प्रथमं प्र०—तत्र शरसाधनम्	६८७
द्वितीयं प्र०—तत्र शरगतिनिरूपणम्	६९१
तृतीयं प्र०—तत्र शरप्रमाणानि निरूप्यन्ते	९६४
चतुर्थं प्र०—तत्र बुधशुक्रयोः शरसाधन प्रकारः	६९८
भौमगुरुशनीनां शरानयनप्रकारः	१०००
द्वादशक्षेत्रम्	१००३
पंचमं प्र०—तत्र शरसारणी पञ्चग्रहाणाम्	१००७
पञ्चग्रहाणां शरसारणी	१००९
षष्ठं प्र०—तत्र सारणीतो शरसाधनम्	१०१२
सप्तमं प्र०—पञ्चग्रहाणामुदयास्तनिरूपणम्	१०१७
अष्टमं प्र०—तत्र बुधशुक्रयोरस्तोदये साश्चर्याणि वस्तूनि प्रतिपादयन्ते	१०१६
नवमं प्र०—तत्र ग्रहाणामस्तोदये सूर्यादन्तरमत्र निरूप्यन्ते	१०२१
दशमं प्र०—तत्र सारणीकोष्ठकाः	१०२२

इति त्रयोदशोऽध्यायः

विषयानुक्रमणिका

यन्त्राध्यायः १०३१—१२१३

विषय	पृष्ठ
मङ्गला चरणम्	१०३१
जयसिंहदेववर्णनम्	१०३१
यन्त्रनामानि	१०३२
नाडीवलयरूपम्	१०३२
गोलयन्त्रम्	१०३३
वेधप्रकारः	१०३४
दिगंशयन्त्रम्	१०३४
सम्राट् यन्त्रकथनम्	१०३५
दक्षिणोदकभित्तिनामकं यन्त्रम्	१०३६
वृत्तषष्ठंशनामकं यन्त्रम्	१०३८
सम्राट् यन्त्रेण वेधप्रकारः	१०३६
वेधेन नक्षत्रध्रुवकानां ज्ञानम्	१०४०
शरदिक् ज्ञानप्रकारः	१०४१
जयप्रकाशयन्त्रवर्णनम्	१०४२
वेधपट्टीकरणम्	१०४५
क्रान्तिवृत्तनामयन्त्रम्	१०४६
ज्याचापादि-गणितसाधने रेखागणितस्य महत्त्वम्	१०४६
ज्योत्पत्तिकथनम्	१०४६
द्विगुणांशजीवा	१०५०
सति चापज्याज्ञाने तृतीयांशज्यानयनम्	१०५०
७२, ३६, १८ अंशानां जीवानयनम्	१०५५
वृत्तपातिचतुर्बाहुक्षत्र इत्यस्य युक्तिः	१०५६
३ अंशानां जीवाज्ञाने एकांशजीवाज्ञानम्	१०५८
जीवानां साधनम्	१०६३-६४
यावन्मानज्ञानार्थं प्रकारान्तरम्	१०६७
मिजस्तीनग्रन्थस्योदाहरणम्	१०६९

विषय	पृष्ठ
मिर्जोलुग्नेस्य द्वितीयः प्रकारः	१०७०
प्रकारान्तरेण त्र्यंशजीवानयनम्	१०७४
विषुवांशक्षेत्रकथनम्	१०७६
उत्क्रमज्याप्रकारः	१०७६
प्रकारान्तरेण ज्यासाधनम्	१०८०
चापद्वयज्ञाने चापान्तरज्यानयनम्	१०८१
चापान्तरज्याज्ञानाय क्षेत्रम्	१०८२
चापपञ्चमांशज्यानयनम्	१०८३

त्रिप्रश्नाध्यायः

तत्रादौ दिग् ज्ञानम्	१०८५
क्रांति-अक्षांशज्ञानाय योम्योत्तरयन्त्रम्	१०८६
विषुवांशक्रांतिज्ञानार्थं नाडीवल्यन्त्रम्	१०८८
हगोलबन्धनम्	१०८९
विषुवांशक्षेत्रम्	१०९४
छायासाधने युक्तिः	१०९५
छायासाधनार्थं क्षेत्रम्	१०९६

॥ इति छायाधिकारः ॥

क्रान्ति साधनाधिकारः

तत्र क्रांतिलक्षणप्रतिपादनम्	१०९७
इष्टक्रांतिसाधनम्	१०९८
क्रांतिसाधनम्	११०१
क्रांतिसाधने प्रकारान्तरम्	११०१
स्पष्टक्रान्त्यानयनम्	११०२
प्रकारान्तरेण स्पष्टक्रान्तिज्ञानम्	११०३

इति क्रांति साधनम्

अक्षक्षेत्राणि	११०४
विषुवांशसाधनम्	११०६
चर साधनम्	११०७
चरसाधनस्य प्रकाराः	११०९

विषय	पृष्ठ
चरसाधने द्वितीयः प्रकारः	११०६
चरसाधने तृतीयः प्रकारः	१११०
विषुवांशकेभ्यो निरक्षलग्नसाधनम्	१११२
काल साधनम्	१११२
लग्ने ज्ञाते दशमलग्नसाधनम्	१११३
दशमलग्नज्ञाने प्रकारान्तरम्	१११४
स्वदेशेभ्यो लग्नानयनम्	१११४
आयनदृक्कर्म सशरस्य विषुवांशसाधनम्	१११६
सशराणां नक्षत्रग्रहाणां विषुवांशसाधनम्	१११७
स्पष्टक्रांतिध्रुवकज्ञाने आयनदृक्कर्मसाधनम्	११२०
शरध्रुवकयोर्ज्ञाने आयनदृक्ग्रहज्ञानम्	११२०
दृश्यादृश्यत्वविवेचनम्	११२३
उन्नतांशेभ्यो दिगंशज्ञानम्	११२४
दिगंशज्ञाने प्रकारान्तरम्	११२५
दिनाद्वेसाधनम्	११२७
भावसाधनम्	११२७
मध्यनतांशेभ्यो रविज्ञानम्	११२८
दृक्क्षेप साधनम्	११२९
परमोन्नतांश परमाधरांशयोर्लक्षणम्	११३१
दिगंशोपरिनतांशानयनम्	११३३
उन्नतांशेभ्यो लग्नानयनम्	११३६
लग्नादुन्नतांश ज्ञानम्	११४१
प्रकारान्तरम्	११४३
ग्रहान्तर चापानयनम्	११४५
नतांशेभ्यो नतकालज्ञानम्	११५१
प्रकारान्तरेण नतकालज्ञानम्	११५४
विषुवांश स्पष्टक्रान्त्योर्ज्ञानात् शरज्ञानम्	११५५
आकाशगोलानां भूगोलस्य च स्वरूपप्रतिप्रादनम्	११५५
आकाशस्य द्विविधा गतिप्रतिपादनम्	११६१

अथ मध्यमाधिकारः—

सप्त मानानि	११६५
कला विकला-भाग-राशि-भगणादिप्रतिपादनम्	११६६

विषय	पृष्ठ.
कल्प-महायुग-चतुर्युगवर्षाणां कथनम्	११६७
सप्तमनुप्रतिपादनम्	११६८
ब्रह्मणः व्यतीतायुगकथनम्	११६८
सृष्ट्यादिदिनप्रतिपादनम्	११६९
ग्रहाणां भगणाः	११७०
शोघोच्च-मन्दोच्च-पातानां भगणकथनम्	११७०
सावन-नक्षत्र-चान्द्र-सौरदिनानां लक्षणम्	११७०
कल्पे-अधिमास-रविमास-चन्द्रमाससंख्याप्रतिपादनम्	११७१
अहर्गणानयनम्	११७१
भकक्षप्रतिपादनम्	११७२
चन्द्रगोले भौमादिकानां विव्रप्रमाणम्	११७४
स्फुटबिम्बमानसाधनम्	११७४
ग्रहणां उच्चनीचकर्णप्रतिपादनम्	११७५
गोलवर्धनप्रकारः	११७७
इति भगणाध्यायः	
मध्यमग्रहानयनम्	११८१
सम्बत्सरानयनम्	११८२
भौमादिकानां बिम्बप्रतिपादनम्	११८३
स्पष्टक्रक्षानयनम्	११८४
भौमादिकानां स्फुटबिम्बानयनम्	११८४
सूर्यचन्द्रयोर्योजनात्मके मन्दान्त्यफलज्ये	११८४
यवनाचार्यमतेन चन्द्रनीचोच्चकर्णकथनम्	११८४
सौरोक्तभूव्यास-भूपरिधिप्रतिपादनम्	११८६
स्पष्टभूपरिधिसाधनम्	११८६
रेखादेशकथनम्	११८६
रेखादेशात् पूर्वपश्चिमदेशयोजनम्	११८६
वारप्रवृत्तिप्रतिपादनम्	११८७
उदयान्तर भुजान्तरयोरानयनम्	११८७

अथ स्पष्टाधिकारः—

राशित्रयस्य प्रत्यंशजीवा कोष्ठा	११८६
ज्याकोष्ठकेभ्यो जीवानयनम्	११९०
शीघ्रपरिधिप्रतिपादनम्	११९१
मन्दपरिधिभागकोष्ठाः	११९२
मन्द बलकेन्द्रयोरानयनम्	११९३
परिधिस्पष्टीकरणम्	११९३
मन्दान्त्यशीघ्रान्त्यफलज्ययोः साधनम्	११९४
भुजफलकोटिफलयोः साधनम्	११९४
शीघ्रकर्णानयनम्	११९४
शीघ्रफलानयनम्	११९५
शीघ्रकर्णाविना फलानयनम्	११९६
फलदानक्रमविचारः	११९५
स्पष्टशीघ्रगतिसाधनम्	११९६
वक्रमार्गचलकेन्द्रांशः	१२०१
भौमादिपञ्चग्रहाणां शरसाधनम्	१२०४
नीचोच्चवृत्तप्रकारेण शरसाधनम्	१२०२
निष्पत्तिगणितप्रतिपादनम्	१२०६
कोणस्वरूपं तत्प्रमाणम्	१२१०
भुजकोणनिष्पात्तस्तुल्यातिप्रतिपादनम्	१२१२

सप्तमोऽध्यायः

अस्मिन् पंचकरणानि सन्ति । तत्र प्रथमप्रकरणे सर्वाणि नक्षत्रविधानि स्थिरानि^२ सन्ति । परस्परमन्तराकरूपाणि शराश्चैकरूपाः सन्तीति प्रतिपाद्यते । पूर्वाचार्यैः नक्षत्राणां ये ध्रुवका पंचशराः प्राप्ताः । अधुनापि त एव ध्रुवकाः त एव दक्षिणोत्तरा शरा उपलभ्यन्ते, तेन नक्षत्राणां रस्थिरत्वं^५ अवर्त्तसेन अरस्तत सेनापिती^{११} भूखार सेनाप्याचार्यैरुक्तमस्ति । मयापि यथा तैरुक्तं^{१३} तथैव नक्षत्राणामेकरूपत्वं उपलब्धं, यानि दक्षिणसंस्थान्युत्तरसंस्थानि वा तानि तथैवोपलब्धानि । अत्रार्थं अव-
खंसोक्तमुदाहरणं कथ्यते । कर्कस्य दक्षिणादत्ते^{१४} यवनभाषया जुवानीया^{१५} जुनूवीयेति^{१६} नामकं नक्षत्रमस्ति । तदग्रे प्रकाशमाननक्षत्रमस्ति । एतत्^{१७} रासुशुजा संज्ञिकस्या-
प्यग्रे^{१८} स्ति ।

अथान्यतृतीयं प्रकाशमानं कुरोवर्तीयकुक्कुरं^{२०} श्योराशमीत्यभिधानकं^{२२}

- (क) १. प्रकरणानि for (करणानि) (ख) २. स्थिराणि for (स्थिरानि) (द)
३. मन्तर रूपाणि for (मन्तराकरूपाणि) (ख)
५. ये च for (पंच) (ख) ७. 'र' लुप्त
६. अरस्ततसेनापि for (अरस्ततसेनापि)
११. भूखारसेना० for (भूखारसेना)
१२. +तरञ्ज दीप्तज्ञेन + १३. दक्षिण कर्तरी for (दक्षिणा दत्ते)
१४. + स्थितं यन्नक्षत्रं तस्य नाम + १५. जवन्यै for (जुवानीया)
१६. नमकं for (नामकं) १७. रासुशुजा for (रासुशुजा)
१८. तृतीय for (तृतीय) २०. 'कुरोवर्तीय' लुप्त
२१. कुक्कुरमूर्तौ for (कुक्कुरं)
२२. शोराशमीत्यभिधानकं for (श्योराशमीत्यभिधानकं)
१८. संज्ञिकस्य for (संज्ञिकस्य)
(ख) ३. मन्तरारायेक रूपाणि for (मन्तराकरूपाणि)
४. ध्रुवकाः for (ध्रुवका)
६. दक्षिणोत्तराः for (दक्षिणोत्तरा) ७. स्थिरत्वं for (स्थिरत्वं)
८. +तदेव नक्षत्राणां स्थिरत्वं + १०. "ती भूखा—मयापि" लुप्त
१३. दक्षिण for (दक्षिणा) १४. दत्ते for (दत्ते)
१७. रासुशुजा for (रासुशुजा) २०. कुरोवर्तीय for (कुरोवर्तीय)
२१. कुक्कुरेश्योराशमीत्यभिधानकं for (कुक्कुरं श्योराशमीत्यभिधानकं)

नक्षत्रमस्ति । तदेव लब्धकवन्धुनामकमस्ति । एवं त्रीण्यपि नक्षत्राणि एकसूत्रा-
सन्नानि सन्ति । एतयोर्मध्यं खं नक्षत्रं पूर्वोत्तरदिक् सूत्रात् साक्षाद्गुलीतरेस्ति ।
यत्प्रथमद्वितीयेरन्तरं तेन द्वितीयतृतीययोरप्यन्तरं तुल्यमस्ति ।

अथ सिंह^६राशे शिरसि यानि चत्वारि नक्षत्राणि सन्ति । तेषां मध्ये पूर्वदिक्-
स्थनक्षत्रद्वयं तृतीये च नक्षत्रं यस्य अनुकुशु जायेत्यभिधानमस्तीत्येतत् त्रयमेक
रेखास्थमस्ति ।

अथैकसूत्रं यत्सरफा संज्ञि नक्षत्रस्य जनवदुध संवृभल्लूकपुच्छाग्रस्थितं ज-
कस्य चलभ्रमस्ति । तस्मात् सूत्रादंगुलीतरेण पश्चिमदिशि तन्नक्षत्रमस्ति । यज्जनु-
२० २१ २२

- (क) १. लब्धक for (लब्धक) २. त्रीण्यपि for (त्रीण्यपि)
३. मध्यस्थं for (मध्यस्थं) ४. 'खं' लुप्त
५. दिशि for (दिक्)
६. साक्षाद्गुलीतरेस्ति for (साक्षाद्गुलीतरेस्ति)
७. द्वितीययोरन्तरं for (द्वितीये रन्तरं)
८. 'तेन' लुप्त
९. राशे: for (राशे) १०. दिक्स्थ for (दिक्स्थ) (ख)
११. तृतीयं for (तृतीये) (ख) १२. नक्षत्रं for (नक्षत्र) (ख)
१३. अनुकुः सुजा इत्यभिधान for (अनुकुशुजायेत्यभिधान)
१४. मंज for (संज्ञि) १५. जतुवुदुच्च संज्ञकस्य for (जन वदुध)
१६-१७-१८-१९-२०. लुप्त
२१. च लग्न मस्ति for (चल भ्रमस्ति) (ख)
२२. यज्जनवुदुच्च for (यज्जनवदुध)

- (ख) ३. मध्यस्थं for (मध्यस्थं) ७. द्वितीयोरन्तरं for (द्वितीयेरन्तरं)
१३. अनुकुप्सुजायेत्यभिधान for (अनुकुशुजायेत्यभिधान)
१४. यत्सरफा (सिंह पुच्छ) संज्ञि for (यत्सरफासंज्ञि)
१५. जन (वृ० भल्लूक पुच्छाग्रस्थितं) वदुच्चसंज्ञकस्य for (जनवदुध सं वृ० भल्लूक
पुच्छाग्रस्थितं जकस्य)
२२. यज्जनवुदुच्च संज्ञिकस्या for (यज्जनवदुध संज्ञिकस्य)

वटुव्यसंज्ञिकस्य^१ दक्षिणपादे^२ औवासंज्ञिकस्य दक्षिणपादे^३ अत्तारकमस्ति । तयो
नक्षत्रयोर्मध्ये ये नक्षत्रे स्तः । पादद्वयसंलग्नसूत्रात् पूर्वदिशि तारकाद्वयमध्ये दक्षिण-
दिक्कनक्षत्रमस्ति । उत्तरदिक्कनक्षत्रं^४ सूत्रेस्ति । अस्मादुत्तरनक्षत्र सप्तमीये अन्यत्
नक्षत्रद्वयमस्ति । याभ्यां तादृशं^५ त्रिभुजं दृश्यते यद्^६ भुजद्वयं^७ समानमस्ति । तद्वयं
त्रिभुजभूमी स्तः । एतमेतद्वयं समाकिरामसंज्ञकं च अज्जासंकस्य वामपादस्थ
नक्षत्रं । एतानि चत्वारि नक्षत्राणि एक सूत्रस्थानि सन्ति ।

अथ समाकिराजल संज्ञकस्य जनबुशजासंज्ञकस्य च मध्ये एक सूत्रस्थ-

(क) १. + धोभागेस्ति । अथैतत् नक्षत्र सरफानक्षत्रयोर्यत्सूत्रं तत् जफारसंज्ञक तारकामु
लगति । अथ अज्जा संज्ञकस्य +

२. उत्तर for (दक्षिण)	३. पादेय for (पादेय)
६. दिक् for (दिक्क)	७. नक्षत्रं for (नक्षत्र)
८. प्रकाशितमस्ति for (मस्ति)	९. दिक् for (दिक्क)
११. नक्षत्रादन्यत् for (नक्षत्र)	१२. लुप्त
१३. तादृशं for (तादृशं)	१४. यत् for (यद्)
१५. द्वय for (द्वयं)	१६. त्रिभुजौ for (त्रिभुजभूमी)
१७. किरामि for (किराम)	१८. पादस्था for (पादस्थ)
२०. समाकि for (समाकि)	२२. सूत्रस्थं for (सूत्रस्थ)

(ख) १. + धोभागेस्ति । अथैतत् नक्षत्र सरफनक्षत्रयोर्यत्सूत्रं तत् यष्टिधरः नरः जफार
संज्ञक तारकामु लगति । अथ अज्जा संज्ञकस्य +

३. यत्तारकमस्ति for (यत्तारकमस्ति)	४. नक्षत्रयो for (नक्षत्रयो)
५. तारकाद्वय for (तारकाद्वय)	
१०. अनुस्वार लुप्त	१२. समीपे for (सप्तमीये)
१४. यत्र भुजद्वयं for (यद् भुजद्वयं)	
१७. समा (स्वाती) किराम for (समाकिराम)	
१८. संज्ञकस्य for (संज्ञकस्य)	१९. जनबुशजा for (जनबुशजा)

तारकत्रयमस्ति । एतन्मध्ये मध्यमनक्षत्र समाकिरामसंज्ञकं वंजनवुशुजासंज्ञकं चैतत् मेकसूत्रस्थमस्ति ।

अथ तुलातारकासु एकतरं तारकमुत्तर दिक्स्थं प्रकाशितमस्ति । तस्योभय-
पाश्व लघुनक्षत्रद्वयमस्ति । तत् प्रकाशिततारकं तुलासिस्थतारकद्वयं च एतत्
त्रयमेकसूत्रासन्नमस्ति ।

अथ वृश्चिकपुच्छकंटकस्थातारकं पुनर्हौवा संघज्ञकस्य दक्षिणजानुस्थ-
नक्षत्रं एतद्वयगतं सूत्रं तन्नक्षत्रद्वय मध्यगतं भवति । यत् हौवा संज्ञकस्य दक्षिण-
पादस्थनारकाग्ने पक्षारकद्वयमस्ति, तन्मध्यगतं भवति ।

अथ वृश्चिकपुच्छपंचमखण्डे सप्तमखण्डे यत्तारकद्वयमस्ति । वसतुलम-
ज्जरसंज्ञकनक्षत्रे चैतत् त्रयं एकसूत्रस्थमस्ति । तत्र वृश्चिकपुच्छपंचमखण्डगता

(क) १. 'मध्ये' लुप्त

३. च for (वं) (ख)

५. प्रसित for (प्रकाशित)

७. कंटकस्थ for (कंटकस्था)

९. हौवा for (हौवा)

११. जानुपर्वधस्थ for (जानुस्थ)

१२. एत द्वयगत for (एत द्वयगत) (ख)

१३. पादस्थ for (पादस्थ)

१५. तारकद्वयमस्ति for (पक्षारकद्वयमस्ति)

१७. वसुतुलमज्जर for (वसतुलमज्जर) १८. नक्षत्र for (नक्षत्रे) (ख)

४. + त्रय + (ख)

६. तुलासिक्चस्थ for (तुलासिस्थ)

८. पुनः for (पुन)

१०. संज्ञकस्थं for (संघज्ञकस्य)

(ख) २. नक्षत्र for (नक्षत्र)

५. प्रकाशित for (प्रकाशित)

३. संपंधरः हौवा for (हौवा)

११. जानुसर्प धरस्थ for (जानुस्थ)

१. "पादस्थ—मस्ति" लुप्त

४. वसतुलमज्जर for (वसतुलमज्जर)

६. तुलादिक्स्थं for (तुलासिस्थ)

१०. संज्ञकस्य for (संघज्ञकस्य)

१२. "दक्षिण" लुप्त

१६. "सप्तमखण्डे" लुप्त

या रेखा वस्तुलमज्मरासंज्ञक तारकगता या रेखास्ति । तस्या मध्ये मज्मरा संज्ञक-
भूमिस्थ तारकद्वये यदुत्तरस्थतारकमस्ति । तत् तद्वेखामध्यगतमस्ति अतः ध ५ उलं-
ग्नादधस्थधृत्ताकारतारकेभ्यो दक्षिणदिशि पूर्वदिशि यत्तारकद्वयमस्ति, ययो-
र्मिथः दण्डकत्रयांतरमस्ति । तन्मध्ये यत्प्रकाशितमस्ति तद्वेखामध्यस्थ इदमेव धनुः
पादस्थमस्ति ।

अथ वृत्ततारकेषु सत्तारकात्रयं प्रकाशितमस्ति । तन्मध्यतारा पूर्वदिक्का-
स्ति ।

अथ तत्समीपे तारकचतुर्भुजं यदस्ति, तत्कोणात् सन्मुखकोणस्थतारक-
द्वयं प्रकाशितमस्ति । यस्य पश्चिमतारा एतत्रयमेकसूत्रासन्नमस्ति । तत्रांतरं मिथः
समानमेवास्ति ।

अथोत्तर दिस्थं तारकं प्रकाशितताराद्वयं एवं एतत् त्रयं एक सूत्रासन्न-
मस्ति ।

- (क) १. + स्ति + (ख) २. वस्तुलमज्मरा for (वस्तुलमज्मरा)
३. तस्याः for (तस्या)
४. अथ for (अतः) (ख) ५. धनलं ग्रा for (ध ५ उलं ग्रा)
६. धृत्ताकार for (धृत्ताकार) (ख) ७. + दिण +
८. तद्वेखामध्यस्थं for (तद्वेखामध्यस्थ)
१०. तत्तार for (सत्तारका) १२. 'कोणात्' लुप्त
१४. तस्य for (यस्य) (ख) १५. से २७, लुप्त

- (ख) २. "वस्तुलं—रेखास्ति" लुप्त
५. धनुर्लग्नादधस्थ for (धनुर्लग्नादधस्थ)
८. प्रकाशित for (प्रकाशित)
१०. तत्तारक त्रयं for (सत्तारका त्रयं) ११. प्रकाशित for (प्रकाशित)
१३. प्रकाशितमस्ति for (प्रकाशितमस्ति)
२३. दिक्स्थ for (दिस्थं)

अथ अश्वशिरोनिकटस्थतारकाद्वयं कुंभराशिस्कंधपाश्वस्थतारकं चैतत्
त्रयमेक सूत्रस्थमस्ति ।

अथाश्व प्रोथस्थतारकं स्कंधस्थतारकयोश्चगतारेखा समानांतरा भ ।

अथ कुम्भमूर्तितारकादग्रगतारकं अश्वस्कंधगततारकद्वयमध्ये प्रकारक-
तारकं अश्वनाभिस्थनक्षत्रं, एतत् त्रयमेकसूत्रस्थमस्ति । एतेषामन्तरमप्येकरूप-
मस्ति ।

अथाश्वमुखस्थनक्षत्रं मज्जन्मरासंज्ञकतारकाणां चतुर्नामध्ये यत्पूर्वस्थ-
नक्षत्रं । एतद्वयगता रेखा अश्वशिरोदेशस्थनक्षत्रं साकिवसंज्ञिकस्कंधस्थ तारक-
द्वयगता रेखा एतद्रेखाद्वयं मिथः लम्बरूपसत्त्वेन सम्पातं करोति ।

अथ दक्षिणदिक् मीनमुखस्थतारकं अश्वस्कंधनक्षत्रं अश्ववक्षो देशस्थरो
नक्षत्रं । एतत्त्रयं एक सूत्रासन्न मस्ति ।

अथ त्रिभुजभ्रमिस्थताराऽश्वग्रगता तारा सा मेषमुखस्थ नक्षत्रात् मुस-
लसंज्ञकवामपादस्थनक्षत्रगतरेखाया पूर्वदिश्यैकांगुतरेस्ति ।

- (क) २. भवति for (भ) (ख)
३. गततारकं for (गतारकं) (ख) ४. प्रकाश for (प्रकारक)
५. मेत् for (मेक) ६. 'स्थ' लुप्त
७. मज्जन्मरा for (मज्जन्मरा) (ख) ८. चतुर्णां for (चतुर्ना) (ख)
९. एतद्रेषा for (एतद्रेखा)
१०. रूपत्वेन for (रूपसत्त्वेन) (ख) ११. 'रो' लुप्त
१२. भूमिस्थ for (भ्रमिस्थ)
१५. पूर्वदिशैकांगुलांतरेस्ति for (पूर्वदिश्यैकांगुतरेस्ति)

- (ख) १. प्रोथस्थं for (प्रोथस्थ)
१३. + त्रिभुज + १४. मुसल्स for (मुसलस)
१६. बांगुलांतरेस्ति for (कांगुतरेस्ति)

अथ मेघशिरो देशस्थ नक्षत्रद्वये त्रिभुजभूमिस्थितारकमध्यसन्मुखमस्ति ।

अथ रोहिण्याः पूर्वदिक्स्थं नक्षत्रद्वयं यज्जधार संज्ञवामहस्तस्थायुधतारका
एतत्रयमेकसूत्रासन्नमस्ति ।

अथ रोहिण्याः प्रकाशतारा तद्रेखा या उत्तरस्थास्ति या रेखा वृषनेत्रस्थ
आयुधसप्तमनक्षत्रयोरूपरि गतास्ति ।

अथ ये तारे मिथुन शिरस्थिते स्तः । तयोर्यदन्तमस्ति, तत्रिगुणीतरस्थैक सूत्र-
स्थान्यतरास्ति । इयमेव पुष्यनक्षत्रदक्षिणस्यानक्षत्रद्वयसूत्रगतास्ति । एतत् अव-
खंसेन लिखितमस्ति । मया च स्वराभ्रनेत्राब्द्यां २०७ तरे तथैव उपलब्धाः ।

अथ मयापि स्वकृतवेधेन केषांचित् स्थानादिकमुपलब्धं । तदत्र अन्यलोक
परीक्षार्थं लिख्यते ।

-
- (क) १. मध्यात् for (मध्य) २. पूर्वदिक्स्थ for (पूर्वदिक्स्थं)
४. युधा for (युध)
५. एतत्रयमेक for (एतत्रयमेक) (ख) ६. + याः +
७. तद्रेखा for (तद्रेखा)
८. यो for (या) ९. आयुधस्य for (आयुध) (ख)
१०. शिरः for (शिर)
११. यदन्तरमस्ति for (यदन्तमस्ति) (ख)
१२. तत्रिगुणांतरस्थैक for (तत्रिगुणीतरस्थैक)
१३. तारास्ति for (तरास्ति) १४. दक्षिणस्थ for (दक्षिणस्या) (ख)
१५. खरसनेत्राब्दानां for (स्वराभ्रनेत्राब्द्यां)
१७. + २६० खसप्ताब्दव्यब्दानां + १८. २७० मन्तरे for (२०७ तरे)
१९. तथैवोपलब्धाः for (तथैव उपलब्धाः)
२०. केषांचित् for (केषांचित्) २१. स्थानादिक for (स्थानादिक)
(क) २. पूर्वदिक्स्थं for (पूर्वदिक्स्थं) ३. यज्जधार for (यज्जधार)
१६. नेत्राब्दां for (नेत्राब्द्यां) २२. परीक्षार्थं for (परीक्षार्थं)

अथ मेषराशेः यत्रारात्रयं^१ हामिलरा^२मुल^३गोलसंज्ञिकवामजानुस्थतारा^४ अयू-
कसंज्ञिकतारा^५ चैतानि^६ चत्वारि^७ एक सूत्रस्थानि^८ ।

अथ या रेखा^{१३} अयूक संज्ञिकत्सरा^{१४} रोहिण्याः^{१५} प्रकाशिततारयोगंता रेखा^{१६} भुमसि^{१७}
कुल्^{१८} इतानसंज्ञचरणस्थतारा^{१९} तद्रेखा^{२०} या आसन्नास्ति^{२१} ।

अथ अयूकसंज्ञतारा^{२२} वृषशृङ्गस्थतारा^{२३} जधारसंज्ञस्कंधस्थतारा^{२४} एते^{२५} एक
सूत्रस्था^{२६} सन्ति ।

अथ मिथुनशिरस्थे^{२७} ये तारे^{२८} के फटुः^{२९} पुजासंज्ञतारा^{३०} चैकसूत्रस्थाः^{३१} सन्ति ।

- (क) १. राशे for (राशेः) २. यंतारात्रं for (यत्रारात्रयं)
३. + तन्मध्ये उत्तरस्थतारा द्वयं + ४. रामुलगोल for (रामुलगोल) (ख)
५. जातप्रकाश for (जानुस्थ) ६. + च +
७. संज्ञक for (संज्ञिक) ८. + ब्रह्महृदय रुद्धिः +
९. एतानि for (चैतानि) १०. + सरल +
११. + सन्ति +
१२. + ब्रह्महृदये एतानि चत्वारि एक सूत्रस्थानि +
१३-१५-१६. लुप्त
१७. भुमसि for (भुमसि) १८. कुल इतान् for (कुल् इतान)
१९. संज्ञाग्निमचरणस्थ for (संज्ञ चरणस्थ)
२०. आसन्नेस्ति for (आसन्नास्ति)
२१. + वल्लुग्राहक पुरुषस्य पादस्थ तारा च +
२२. च जचार for (जधार) २३. चैते for (एते)
२४. सूत्रस्थाः for (सूत्रस्था) २५. 'के' लुप्त (ख)
२६. पुजा for (पुजा)

- (ख) २. यतारात्रयं for (यत्रारात्रयं) १०. चत्वारिण्येक for (चत्वारि एक)
१५-१६. संज्ञिकतारा for (संज्ञिकत्सरा)
१७. भुमसि for (भुमसि)
२०. आसन्नेस्ति for (आसन्नास्ति)
२१. इतान् for (इतान) २३. जधार for (जधार)

अथ ते तारे^१ ये दुधुसंज्ञतारा^२ च कर्कस्य जवानीया संज्ञतारा च हिमार्संज्ञ-
तारा चोत्तरदिक्का चैतानि एकसूत्रगतानि ।

अथ हिमार्ज^३नूविसंज्ञतारस्यो राशामि संज्ञतारा च ।

अथान्या तारा या राशु^४सश्रुजा^५ संज्ञतारा या अग्नेस्ति, एतत्रयं एक सूत्रा-
सन्नम् ।

अथ सिंह^६राशेः ग्रीवास्थ^७तारकेभ्यः या प्रकाशतारास्ति । पुनः फटुः^८ श्रुजा^९-
संज्ञतारकागतसूत्रात् कल्बुल^{१०} असत्संज्ञतारा पूर्वदिश्यासन्तास्ति ।

अथ सिंह^{११}पुच्छस्थ^{१२}तारा दुधसंज्ञकजानुस्था या तारा सा च सप्तऋषि-
नक्षत्रकृताग्रचतुर्भुजपृष्ठस्थ ताराद्वये दक्षिणस्था या तारा, एतत् ताराद्वयानुगता
रेखा, अस्या रेखायाः पश्चिमदिशि^{१३} पादस्थ^{१४} तारकाद्वयं पश्चिमदिशि किञ्चिदन्तरित-
मस्ति ।

- (क) १. दुधुमंज्ञ (सर्प हृदये आवर्तंगताः) for (दुधुसंज्ञ तारा)
२. 'च' लुप्त ३. हिमारा for (हिमार्)
४. चैतयोत्तरदिक्का for (चोत्तरदिक्का) ५. + चत्वारि +
६. हिमार्जुनूबी for (हिमार्ज नूवि) ७. तारास्यो for (तारस्यो)
८. राशामासंज्ञ तारा च for (राशामिसंज्ञ तारा च)
९. राशु for (राशु) १०. श्रुजासंज्ञ for (सश्रुजा संज्ञ)
११. एतत्रयमेक for (एतत्रयं एक) (ख)
१२. सन्नमस्ति for (सन्नम्) १३. विसर्गं लुप्त
१४. ग्रीवस्थ for (ग्रीवास्थ) १५. सुजा for (श्रुजा)
१६. कल्बुल (मघा) for (कल्बुल) १७. असद for (असत्)
१८. पृष्ठस्थ for (पुच्छस्थ) (ख) १९. पादस्थ for (पादस्थ) (ख)
(ख) १. दुधु for (दुधु) २. हिमार् for (हिमार्)
३-१०. राशुश्रुजा for (राशुसश्रुजा)
११. दुधु for (दुधु) २०. "तारा—पृष्ठस्थ" लुप्त
२१. + मध्ये + २२. तारक for (तारा)
२३. --पश्चिम +

अथ कन्याराशे यानु^१स्था या तारा या जनबुः^२ शुजासंज्ञतारा च तयोर्गता या रेखा तस्याः रेखायाः पश्चिमदिशि^३ समाकिया^४ जिलरासुल्गोलसंज्ञकतारागत- रेखायाः पूर्वदिशि समाकिराम संज्ञा^५ तारास्ति ।

अथ समाकिया जिल्संज्ञताराः^६ काकपक्षस्थताराद्वयं चैते^७ एक रेखागताः सन्ति ।

अथ समाकिया जिलकन्याराशेर्यानुस्थ^८तारा च अघासंज्ञचरणस्थ तारा- त्रयमध्ये या प्रकाशतारा एतत्त्रयमेकसूत्रेस्ति ।

अथ तुलासिक्स्थ^९ ये तारे जनबुः^{१०}श्रुजासंज्ञतारा चैतत्रयमपि एकसूत्रस्था- संनमस्ति ।

अथ तुलासिक्स्थ या दक्षिणा तारा समाकिरामः संज्ञ तारा च ।

अथ सप्तत्रयतारामध्ये मध्यतारा एतत् त्रयमेकसूत्रस्थमस्ति ।

अथ तुलासिक्स्थोत्तरा या तारा समाकिरामतारा च सप्तर्षि चतुर्भुज पृष्ठद्वय ताराकामध्ये या तारा दक्षिणा एतत् त्रयमप्येकसूत्रस्थमस्ति ।

(क) १. र्जानुस्था for (यानुस्था) (ख)

२. जनबुः (अजगरपुच्छः जनबुः शदेनपुच्छः) for (जनबुः)

३. +चित्रा+

४. +जिव तारास्ति पुनः समाकिया+

६. संज्ञ for (संज्ञा)

७. विसर्गं लुप्त

८. 'चैते' लुप्त (ख)

९. र्जानुस्थ for (र्यानुस्थ)

११. सिक्स्थे for (सिक्स्थ)

१२. चैतत्रयमपि for (चैतत्रयमपि)

१३. सन्नमस्ति for (संनमस्ति)

१४. सिक्स्थ for (सिक्स्थ)

१६. सप्तर्षे for (सप्तत्रय)

१७. सिक्स्थोत्तरी for (सिक्स्थोत्तरा)

१८. तरी for (तारा)

१९. +या सारा+

२०. तारका for (ताराका)

(ख) ५. +संज्ञतारा स्वल्पांतरेस्ति । अथ या रेखा समाकिया जिल् +

१०. अघा for (अघा)

१५. विसर्गं लुप्त

१६. सप्तर्षि for (सप्त)

१७. तुलासिक्स्थोत्तरा for (तुलासिक्स्थोत्तरा)

अथ या ताराहोवा चरणस्था या च तारा वृश्चिकपुच्छपंचमखंस्थतारा
ये च तारे तत्कटकस्थे तन्मध्ये अग्रतारा एतत् त्रयमेकसूत्रसन्नमस्ति ।

अथ वृश्चिकवक्षतलस्थतारात्रये मध्यग्र^५ताराहोवा^७ जानुस्थ^८ ताराद्वयं^६ चैत-
त्रयेन त्रिभुजं भवति । तस्य मुखस्थाने वक्षस्थाग्रतारा भूमिस्थाने^{११} ताराद्वयं ।

अथ धनुराशे^{१३} चरणजंघा सन्धिस्थदक्षिणतारा^{१२} धनुः शरपुंषाग्रस्थ तारा-
होवा^{१४} जानुस्थ तारा^{१५} चैतत्रयमेकसूत्रासन्नमस्ति ।

अथ या रेखा नसर्वाकिसंज्ञनक्षत्रगत या चमकरश्रृंगस्थनक्षत्रद्वयगतरेखायाः^{२०}
नसरेतायरसंज्ञनक्षत्रमासंज्ञे^{२२} मस्ति ।

- (क) १. खण्डस्थ for (खंस्थ) (ख) २. तात्कटकस्थे for (तत्कटकस्थे)
३. सूत्रमस्ति for (सूत्रसन्नमस्ति) ४. 'सन्न' लुप्त
५. वृक्षस्थलस्थ for (वक्षतलस्थ) ६. मध्ये for (मध्यं)
७. अग्रतारा for (ग्रतारा) ८. होवा for (होव)
९. चैतत्रयेन for (चैत त्रयेन) (ख) १०. अग्रतारा for (ग्रतारा)
११. तत्ताराद्वयं for (तत्ताराद्वयं) (ख) १२. धनू for (धनु)
१३. राशेश्चरण for (राशेः चरण)
१४. पुंषाग्रस्थ for (पुंषाग्रस्थ) (ख) १५. जानुस्थ for (जानुस्थ)
१६. चैतत्रयमेक for (चैतत्रयमेक) (ख)
१७. सन्नमस्ति for (सन्नमस्ति)
१८. + अथ धनुराशेर्जानुस्थताराशरपुंषाग्रस्थतारा च । अथ होवा जानुस्थ तारा
चैतत्रयमप्येक सूत्रस्य मस्ति + (ख)
१९. सरवाके (अभिजित्) for (सर्वाके) २०. गता for (गत)
२१. श्रवणंगस्थ for (श्रृंगस्थ) २२. मासन्न मस्ति for (मासन्ने मस्ति)

- (ख) ३-४. सूत्रासन्नमस्ति for (सूत्रसन्नमस्ति)
५. वक्षस्थलस्थ for (वक्षतलस्थ)
६-७-८. मध्येअग्रतारा होवा for (मध्यग्रतारा होवा)
१३. राशेः for (राशे)

अथ नसप्तयिरसंज्ञगता रेखा मीनमुखनक्षत्रगता रेखा इयं रेखा मकरपुच्छ-
स्थताराद्वयमध्यगतास्ति ।

अथ या रेखा मीनमुखस्थनक्षत्रग्रहमुखस्थनक्षत्रगता रेखा कुम्भस्कंध
पृष्ठस्थ तारा तद्रेषा गतास्ति ।

अथ मीनराशि मुखस्थे तारे पूर्वाभाद्रपदताराद्वयं चैतानि चैकसूत्रगतानि
सन्ति ।

इति प्रथमप्रकरणं समाप्तम्

(क) १. + दक्षिण +

२. + प्रकाश +

३. तारयोर्मध्ये for (ताराद्वय मध्य)

४. मुखस्थ for (मुखस्थ)

५. मश्व for (ग्रह)

६. 'स्थ' लुप्त

७. + अथ +

८. यारेखा for (अथ)

१०. मीनमुखतारा for (मीन)

११. ग्रह for (राशि).

१२. + मुखस्थतारयोर्गतास्ति मीनद्वय +

१३. + ये +

(ख) ८. तद्रेखा for (तद्रेषा)

अथ द्वितीय प्रकरणम्

तत्र नक्षत्रगोलस्य पश्चिमगतिरस्तीति प्रतिपाद्यते । तत्र सम्पातचतुष्टयं पूर्वतो यातीति प्रत्यक्षेणोपलब्धं, यतः सम्पातचतुष्टयात् पूर्वादिश्यन्तरमुत्पन्नं भवति । एवं अवर्खसेन निजवेधे इत्युपलब्धं समाकि आजितुलासंपतात् षडंशैरग्रे-
स्ति । भूखारस्संज्ञिकेन यो वेधः कृतः, तत्र अष्टाभिरंशैः तन्नक्षत्रं पृष्ठत उप-
लब्धं । तस्मात् ज्ञातं तत्कृतवेधकालात् अवर्खसवेधकालपर्यंतमंशद्वयतुल्यं चलितं ।
स चापि बहुवारं गोलयन्त्रेण वेधः कृतः । तत्रापि नक्षत्राणां पश्चमतः पूर्वदिग्गमन-
मेवोपलक्षितं ।

- (क) १. + गतिः + २. पश्चमतः for (पश्चिम)
३. पूर्वस्तीति for (गतिरस्तीति)
४. सम्पाता चतुष्टयाद्ग्रहाः for (सम्पात)
५. नक्षत्राणि च for (चतुष्टयं) ६. यातीति for (यातीति)
७. पूर्वादिश्यन्तर for (पूर्वादिश्यन्तर) ८. मुत्पादयन्ति for (मुत्पन्नं)
९. 'भवति' लुप्त
११. आजिल् तला for (आजिलुला) १२. सम्पातात् for (संपतात्) (ख)
१३. + ६ +
१४. तिमूखार संज्ञिकेन for (भूखारस्संज्ञिकेन)
१५. अष्टाभिरंशैः for (अष्टाभिरंशैः) (ख)
१६. रंशैस्तन्नक्षत्रं for (रंशैः तन्नक्षत्रं)
१७. घृष्ट तनुपलब्धं for (पृष्ठत उपलब्धं)
१८. तस्माद् ज्ञातं for (तस्मात् ज्ञातं)
२०. मयापि for (स चापि) २१. कृतस्तत्रापि for (कृतः तत्रापि)
(ख) ७. पूर्वदिश्यन्त for (पूर्वादिश्यन्तर) १०. निजकृतवेधे for (निजवेधे)
११. आजिल् तुला for (आजिलुला)
१४. तिमूखार संज्ञिकेन for (भूखारस्संज्ञिकेन)
१६. अवर्खवेधे for (अवर्खसवेधे)

अथ स्वकृतवेधोदाहरणं प्रदर्श्यते

तत्र अन् तूनीस्संज्ञराज्ञः द्वितीयसन्ने फर्मु^३सिसंज्ञमासस्य नवमतारीके इस्कं-
दरीयदेशे सूर्यास्तमनकाले दिनार्धात् साद्वं^६पंचहोरा तुल्यगतकाले सूर्यवेधः कृतः ।
तत्र स्पष्टोर्कः ११।३, तस्मिन्नेव समये चन्द्रवेधः कृतः । तत्र सूर्यचन्द्रयोरन्तरं क्रांति-
वृत्ते उपलब्धं ६२७ । पुनस्तस्माद्द्वर्ध^५होरातुल्यगतकाले कल्बुल्व^{१०} असत्संज्ञनक्ष-
त्रस्य वेधः कृतः । तस्मिन् समये दशमलभनं मिथुनचतुर्थशिस्ति^{११} । तस्मात् कल्बुल्व^{१२}
असच्च^{१३}द्रयोरन्तरं ५७।१० तत्र गणितागतानुसारेण प्रथमकाले स्पष्टोर्कः ११।३।३।
तत्र स्पष्टलम्बनं संस्कृतश्चन्द्रः २।५।१० तत्र अद्वं^{१४}होरा या चन्द्रमसा पंचदशकला-
तुल्यं^{१५} चलितं । पंचकलातुल्यं लम्बनं ऋणां, तदा स्पष्टश्चन्द्रः २।५।२० एवं कल्बुल्व^{१६}
असत्संज्ञनक्षत्रं स्पष्टं ४।२।३० ।

अथावर्खसेनलिखितं कल्बुल्व^{१७} असत्संज्ञनक्षत्रं ३।२६।५० स्पष्टं मयोपलब्धं ।

(क) १. प्रदर्श्यते for (प्रदर्श्यते)

२. अन् तूनीर संज्ञराज्ञः for (अन् तूनीस्संज्ञराज्ञः)

३. फर्मु सी for (फर्मु सि)

४. तारीये for (तारीके)

५. कले for (काले)

६. दिनार्धात् for (दिनार्धात्)

७. ६२।७ for (६२७) (ख)

८. दद्वं for (द्वर्ध)

९. कल्बुल्व for (कल्बुल्व) (ख)

१०. असदु for (असत्)

११. +२।४+

१२. असद चन्द्रयोरन्तरं for (असच्चन्द्रयोरन्तरं)

१४. २५।१० for (२।५।१०)

१५. होरायां for (होराया) (ख)

१६. चन्द्रमासा for (चन्द्रमसा)

१७. +१।५+

१८. तल्यं for (तुल्यं)

१९. +५+

२०. असद for (असत्)

२१. कल्बुल्व for (कल्बुल्व)

एवं स्पष्टांतरं २।४० वेधकालान्तरं च २६५। तस्मात् ज्ञातं शतवर्षे नैकांशं चलति ।
एवमेव अन्यान्यपि नक्षत्राणि एतदन्तरतुल्यानि मयोपलब्धानि ।

इति द्वितीयप्रकरणं समाप्तम्

-
- (क) १. वर्ष for (च)
२. तस्माद् ज्ञातं for (तस्मात् ज्ञातं) (ख)
३. तुल्यान्मेवोपलब्धानि for (तुल्यानि मयोपलब्धानि)
(ख) ३. तुल्यान्येवोपलब्धानि for (तुल्यानि मयोपलब्धानि)

अथ तृतीय प्रकरणम्

तत्र नक्षत्रगोलः कदम्बद्वयानुसारेण भ्रमतीति^१ प्रतिपाद्यते । एतदन्तरवशेन ध्रुवानुसारभ्रमणमेषां वा कदम्बानुसारभ्रमणमिति संशये कदम्बानुसारभ्रमणं स्पष्टमेवोपलब्धम् । यतः एकध्रुवकृतवृत्तानि तदध्रुवगतवृत्तानां वसमानि वा यानि खण्डयति नान्यवृत्तानि तेषु स्पष्टांतरं बहु भवति । तदा ज्ञायते शरेणात्यर्थं ज्ञायते । शोलस्य गति तादृश दक्षिणो रूपं भवति । अवरखसेनाप्युक्तं एतेषां गतिः कदम्बाभ्यां भवति । यतस्ते न स्ववेधेन तीमुखारस्कृतवेधेन च चित्रायाः शरः दक्षि-
प्तादिश्यं द्वयतुल्ये उपलब्धः । अत एव तेन स्वग्रंथे लिखितं नक्षत्रगोलः क्रांतिवृत्तस्य दक्षिणोत्तराभ्यां भवति, परं च तस्य सन्देहः क्वचित्स्थले स्थितः यतस्तस्य तीमुखार-

- (क) २. कदंबानुसारं for (कदंबानुसार) ३. भ्रमन्तीति for (भ्रमणं)
४. + वृत्त + ५. गत for (कृत)
६. तदध्रुवस्यैव for (तदध्रुव)
७-८-९. लुप्त
१०. चापानि for (वायानि) (ख) ११. खण्डयन्ति for (खण्डयति)
१२. एवं for (तेषु) १३. ज्ञायत for (ज्ञायते)
१४. यतः तस्य for (शोलस्य) १५. गतिः for (गति) (ख)
१६. दक्षिणोत्तर प्रदेशाभ्यां for (दक्षिणो रूपं) (ख)
१७. + येन वृत्तेन विवांतरमेकरूपं भवति +
१८. अवरखसेनोक्तं for (अवरखसेनाप्युक्तं)
१९. विसर्ग लुप्त २०. संस्कृत for (रस्कृत)
२१. शरा for (शरः) २२. दक्षिणदिश्यं for (दक्षिणादिश्यं)
२३. तुल्य for (तुल्ये) (ख)
२४. भ्रमति for (भवति) (ख) २५. स्ति for (स्थितः)
२६. तीमुखारस्संज्ञ for (तीमुखारस्संज्ञ) (ख)

- (ख) १. “भ्रमतीति—ध्रुवानुसार” लुप्त ६. वृत्तानां for (वृत्तानां)
१७. + येन वृत्तेन नक्षत्रविवांतरमेकरूपं भवति +
२०. तीमुखारस्कृत वेधेन for (तीमुखारस्कृत वेधेन)
२२. दक्षिणदिश्यं for (दक्षिणादिश्यं)

स्संज्ञकृतवेधे विश्वासो नास्ति । कालान्तरमपि स्वल्पं मया बहुकालान्तरे वेधः कृतः, बहूनां नक्षत्राणां च वैधः कृतः । तस्मान्नास्माकं सन्देहो वर्तते यतो मया नक्षत्राणां शराः अवर्षसानीतशरतुल्या उपलब्धाः । एतेषां स्पष्टा क्रांति मया या उपलब्धास्तावत्सानीततुल्या नोपलब्धा । अवर्षसेनापि तीव्रखारस्संज्ञिकानीतसमानोपलब्धा । यानि नक्षत्राणि मकरस्थानात् कर्कस्थानदिशि स्थितानि तेषां स्पष्टां क्रांतिरुत्तरदिग्लम्बिता भवति । यानि च कर्कस्थानात् मकरस्थानदिगातानि स्युः, तेषां क्रांतिर्दक्षिणदिग्लम्बिता भवति । सम्पातासन्ने क्रांतेर्महती वृद्धिर्भवति । कर्कमकरस्थाने अल्पा इति एतद्विचारार्थं केषांचिन्नक्षत्राणां स्पष्टक्रांतिरुभयदिक्वा लिख्यते । तत्र तीव्रखात्स अरस्तलस् अवर्षसादिकृतवेधानुसारेणस्तु वेधानुसारेण च निरूप्यते ॥६॥

- (क) १. अवर्षसानीत for (अवर्षसानीत) २. विसर्गं लुप्त
 ४. मया for (मया) ५. उपलब्धा for (या उपलब्धा)
 ६. सा अवर्षसानीत for (स्तावर्षसानीत)
 ७. तीव्रखारस्संज्ञिकानीत for (तीव्रखारस्संज्ञिकानीत)
 १०. दिग्वलन्ता for (दिग्लम्बिता)
 ११. दिशि for (दि) १२. यातानि for (गातानि)
 १३. दिग्वलम्बिता for (दिग्लम्बिता) (ख)
 १४. वृद्धि for (महती) १५. हांसो वा महत् for (वृद्धिर्)
 १६. भवति for (भवति) १७. लघ्विति for (अल्पा)
 १८. तथैतद्विचारार्थं for (एतद्विचारार्थं)
 १९. स्पष्टा for (स्पष्ट) (ख) २०. तीव्रखात्स for (तीव्रखात्स)
 २१. स्त्र for (स्तु) २२. लुप्त (ख)

- (ख) ३. क्रांतयो for (क्रांति) ५. 'या' लुप्त
 ७. तीव्रखारस्संज्ञिकानीत for (तीव्रखारस्संज्ञिकानीत)
 ८. लब्धाः for (लब्धा) ९. स्पष्टा for (स्पष्टा)
 १०. दिग्वलम्बिता for (दिग्लम्बिता)
 ११-१२. दिगतानि for (दिगातानि) १३. लघ्वीति for (अल्पादिति)
 १८. + अथ + २०. तीव्रखारस् for (तीव्रखात्स)

नक्षत्राणां स्पष्टक्रांतयो लिख्यन्ते

श्र	५१४६	उ	५१४	८३	५५	५५	उ
कृतिका	कैमुखा १४३०	उ	१५१३०	१६	१५		उ
क मध्य रस							
रो	८१४५	उ	६१४५	११	०		उ
ब्रह्म	४०११०	उ	४५१२४	उ	४१	१०	उ
मिथुन	१११२		११४८	उ	२३०		उ
तीमस्कन्ध							
तीम	कैमुखा ३१५०	अवर	४१२	उ	वनली-	५१३५	उ
स्कन्ध	रस ११२०	खस	१६	उ	भुम	१५१४५	उ
पुन	३३१२०	उ	३३१३०	उ		३३१३०	उ
कैमु							
द्रशरा	३०१६		३०१०	उ		३०११०	उ
दालशिरा		उ					
मघा	२१	उ		३०		१६	
	४	उ		४०	उ	५०	उ
चित्रा	तैमुखा १	उ		०	उ	०	
रस	२४	उ		३६		३०	द
मरीचि	अरस ६१	उ		६०		५६	उ
	३०	उ		४७	उ	४०	
वसिष्ठ	तल ६७	उ		३६	उ	६०	उ
	१५	उ		३०		०	
अंगिरा	सा ६८	उ	अवर	६७	उ	६६	उ
	३०	उ		४०		१५	
स्वाति	तै ३०	उ	खस	३२	उ	२६	उ
	मुखा ३०	उ		००		३०	
दक्षिण	रस ५	उ		५	उ	७	द
लग	३०	उ		३६		३०	
उत्तर	१	उ		०	उ	१	द
पालडा	१२	उ		२४		०	
ज्येष्ठा	१८	उ		१६	उ	२०	द
	२०	उ		०		१५	

सप्तमोऽध्यायः

६०७

क

नक्षत्राणां स्पष्टक्रान्तयो लिख्यन्ते

स्पष्टक्रान्ति				स्पष्टक्रान्ति			
श्र	तेमुखा रसः	५ ४८	उ	५ ४८	उ	५ ५१	अ उ
कृतिका	अरस्त	१४	उ	१५	उ	१६	
मध्य	रजू	३०		३०		१५	उ
रो	तेमुखा रसः	८ ४५	उ	१५ ४५	उ	११ १	व उ
ब्रह्म	तेमुखा	४	उ	४	उ	४१	
हृदय	रसः	१		२४		१०	र उ
मिथुन	तेमुखा	३	उ	१	उ	२	
पूर्वस्कन्ध	रसः	१२		४८		३०	उ
मिथुन	तेमुखा	३	उ	४	उ	५	ख
द्वितीय	रसः	५०		००		१५	उ
स्कन्ध							
लुब्धक	अरस्त	१६	उ	१६	उ	१५	
	लस-	२०		०		४५	स द
पुनर्वसु	संज्ञक-	३३	उ	३३	उ	३३	
पूर्वतारा		२०		३०		३०	उ
दूसरा	वेधः	३०	उ	३०	उ	३०	
बला		०		०		०	
शिरा						उ	

नक्षत्रस्पष्टक्रांतिज्ञानेन अवर्खसकृतवेधदिनादारभ्य अथ यावत् नक्षत्राणां
गोलः अंशद्वयं चत्वारिंशत्कलाश्चलितोस्ति २।४० मेपसम्पात तुलासम्पात सन्न-
नक्षत्राणां स्पष्टक्रांतरेण गोलश्चलितोस्तीति निश्चितम् ।

अवर्खसोक्ता स्पष्टक्रांतयः ।

अथ चमत्कृतः क्रान्त्यस्तेषां सन्तराणि च लिख्यन्ते ।

अथ तीमूखारसेन इस्कंदरीये वेधः कृतः फैल्वससन्ने ४७ अंसीतपूर्णमासे
नवमतारीके रात्रिगतं चतुर्थांशे सुरैयापरनाम्नः कृत्तिकानक्षत्रस्य गुह्यार्धं प्रमाणां-
तरेण वा तृतीयांशं प्रमाणांतरेण चन्द्रपश्चादस्ति सूर्यश्च सप्तभिरंशैः कुभेस्ति ।

अथ अगर्वस्संज्ञिकेन इसायनायसंज्ञिकपुरे वेधः कृतः । दूमीतियानुस्संज्ञकस्य
द्वादशतुल्ये सन्ने मतर उस्संज्ञमासस्य अष्टमतारीके अर्द्धं रात्रासन्नहोराभि प्रागेव
सूर्यश्च धनराशे षडंशेस्ति ।

- (क) १—१५. लुप्त १६. + ताः क्रान्त्यस्तेषां +
१७. मन्तराणि for (सन्तराणि) (ख) १८. लुप्त
१९. अंसीतरिपूर्मासे for (अंसीतपूर्णमासे)
२०. तारीपे for (तारीके) २१. गुह्यार्धं for (गुह्यार्धं)
२२. चन्द्रः पृष्ठेस्ति for (चन्द्र पश्चादस्ति)
२४. कुभेस्ति for (कुभेस्ति) (ख)
२५. इमीतियानुस्संज्ञकस्य for (दूमीतियानुस्संज्ञकस्य)
२६. 'द्वा' लुप्त २७. तुल्य १२ for (तुल्ये) (ख)
२८. मतररज्ज for (मतरउ) २९. तारीपे for (तारीके)
३०. अर्द्धं रात्रात्वं च for (अर्द्धं रात्रासन्न) (ख)
३१. होराभिः for (होराभि) (ख) ३२. धनूराशेः for (धनराशे)
३३. षडंशे ६ स्ति for (षडंशेस्ति)

- (ख) ५. सम्पातासन्न for (सम्पातसन्न) ७. क्रान्त्यन्तरेण for (क्रांतरेण)
१५. चमत्कृताः for (चमत्कृतः) २३. इस्तयनीय for (इसायनीय)
२५. दूमीतियानुस्संज्ञकस्य for (दूमीतियानुस्संज्ञकस्य)
२८. मतररज्जसंज्ञ for (मतरउस्संज्ञ) ३२. धनराशेः for (धनराशे)

अवरखस नैवाई है क्रांति

१ कृत्तिका	ब्रह्महृदय	प्रथमस्कन्ध	चित्रा	मरीचि	स्वाति
प्रथम अर्द्ध से	द्वितीय अर्द्ध से				
२ १५।१०	४०।२४	१।४८	०।३६	६०।४५	३१।०
३ १६।१५	४१।२२	२।३०	०।३४	५६।४०	२६।५०
४ कृत्तिकाकी	ब्रह्महृदयकी	प्रथमस्कन्ध की	चित्राकी	मरीचिकी	स्वातिकी
६ उ १ ५	उ ० ४८	उ ० ४२	द ० ६	द १ ५	द १ ५०
४ कृत्तिकाकी	तौ क्रांति अधिक हुई				
७ अधिक	अधिक	अधिक	घटि	घटि	घटि
८ मेघका	कन्याके	वृषक	कन्याके	कन्याके	तुलाके
पिछला बीचि	पिछिले बीचि	चित्रिले बीचि	पिछिले बीचि	पिछिले बीचि	पहलो बीचि तुलाके पहलो बीचि

क							
मघा	तेमूखा रस	२१ ४	उ	अ	२० ४० ३	व	१६ ५५ ३
चित्रा	अर सन रसा	१ २४	उ		० २६ ३		० ३५ द
मरीचि	अ र स	६१ ३०	उ	व	६० ६७ ३	त	५६ ४६ ३
वशिष्ट	तै	६५ १५	उ		६७ ३० ३	ली	६५ ० ३
अंगिरा	तेमूखा	६८ ३०	उ	खा	६७ ४० ३	स	६६ ० ३
स्वामी	रस	३० ३०	उ		३१ ० ३	मू	२६ ३० ३
दक्षिण		५ ३०	उ		५ ३६ द०		७ ३० द
पालता				र			
उत्तर पालडा	तै	१ १२	उ		० ३६ उ		१ ० द.
ज्येष्ठा	तै	१८ २०	उ	स	१६ ० द०	स	२० १५ द०

क

अवर्खसानीतस्वकृतवेधयोरन्तरं लिखिते

कृतिका	ब्रह्महृदय	प्रथमस्कंध	चित्रा	मरीचि	स्वाती
१५।१०	प्रथम अर्द्ध से		द्वितीय अर्द्ध से		
१६।१५	४०।२४	१।४८	०।३६	६०।४५	३१।०
मनैमाया					
कृतिका	४५३०	२।३०	०।३०	५६।४०	२६।५०
३१।५	अधिक	तो क्रान्ति क्रान्ति अधिक है			
कृतिका	ब्रह्महृदयका	प्रथमस्कंधकी	चित्राकी	मरीचिकी	स्वातिकी
३१।५	८०।४८	८०।४२	८०।४२	८०।१।५	८०।१।१०
अधिक	अधिक	अधिक	घटि	घटि	घटि
मेष को पिछ- लो वीची	वृषमध्ये	वृष द्वांश द्वये १ ३ ३	कन्यांते	तुलादौ तुलांते	तुला के पीछले वीच
मेषांते २।४					

ख

अ			
कृत्तिका का मध्य	५१४८ उ	५१४८ उ	५१५५ उ
कृत्तिका का मध्य	२४१३० उ	१५१३० उ	१६११५ उ
रो	४१४५ उ	६१४५ उ	१११० उ
मिथुन प्रथम स्कंध	४०१० उ	६१२४ उ	४१११० उ
मिथुन प्रथम स्कंध	१११२ उ	११४८ उ	२१३० उ
मिथुन द्वितीय स्कंध	३०१४० उ	४१२० उ	५११५ उ
	१६१२० उ	१६१० उ	२५१४५ उ
पुनर्वसु	३३१० उ	३३१३० उ	३३१३० उ
दूसरा वालशिरा	३०१० उ	३०१० उ	३०११० उ

मघा	२१ उ	२० उ	१६ उ
	४	४०	५०
चित्रा	११२४ उ	० उ	० उ
		३६	३०
मरीचि	६१ उ	४० उ	५६ द
	३०	६७	४०
वशिष्ट	६७ उ	६६ उ	६० उ
	१५	३०	०
अगिरा	६८ उ	६७ उ	६६ उ
	३०	४०	१५
स्वाती	३० उ	३१ उ	२६ उ
	३०	०	३०
दक्षिण पालड़ा	५ उ	५ उ	७ द
	३०	३६	३०
उत्तर पालड़ा	१ उ	० उ	१ द
	१२	२४	०
ज्येष्ठा	१८ उ	१६	२० द
	२०	० उ	१५

अथ रखसने पाई है क्रांति

कृत्तिका	ब्रह्महृदय	प्रथमस्कंध	चित्रा	मरीचि	स्वाती
प्रथम अर्द्ध से			द्वितीय अर्द्ध से		
१५।१०	४०।२४	१।४८	०।३६	६०।४५	३१।०
मैने पाया					
१६।१५	४१।१२	२।३०	०।३०	५६।४०	२६।५०
तो क्रांति अधिक है					
कृत्तिकायाः	ब्रह्महृदयस्य	प्रथमस्कंधस्य	चित्रायाः	मारीचेः	स्वात्याः
१	०	०	०	१	१
५ उ	४८ उ	४२ उ	६ द	५ द	१० द
अधिका	अ०	अ०	न्यूना	न्यू०	न्यू०
मेष को	कन्या के	कन्या के	कन्या के	तुला के	तुला के
पिछलो बीच	पिछले बीच वृष	पिछले बीच	पिछले बीच	पहले बीच	पहले बीच
	के बिचले बीच				

तत्र चन्द्रदक्षिणादिक् कल्पिसुरैया संज्ञनक्षत्रस्य पृष्ठपालेरुत्तरं भागः आच्छा-
दिते स्थितः । तत्र प्रथमवेधेषु स्वनस्सरीयपंचांगादि २६५ तुल्यगतद्वेति अरसंज्ञ-
मासस्य त्रिशत्तमं तारीके अर्द्धरात्रात्प्रागेव होरात्रयतुल्यकाले कृतः ।

अथ द्वितीयवेधोवुरस्वनस्सरीय स्वाऽव्यष्टमिते द्वे तुवासंज्ञमासस्य तृतीये
तारीके अर्द्धरात्रात्प्रागेव होराभिः ५।२० मध्यमहोरा ५।४५ सुवेधः कृतः । एवं प्रथम-
वेधे स्पष्टचन्द्रः १।०।२० द्वितीयवेधे १।३।७ उत्तरदिशि प्रथमवेधे शरः ३।४५ द्वितीय-
वेधेशरः ४।५० प्रथमवेधे दशमलग्नं २।२ द्वितीये १।१२ प्रथमवेधे लम्बनं संस्कृत-
स्पष्टचन्द्र ०२६।२० द्वितीये १।३।१५ प्रथमवेधे स्पष्टः शरः ३।३५ द्वितीये ४।० प्रथम-

- (क) १. 'कल्प' लुप्त २. + विशतिकलाधिक +
३. रुत्तर भागः for (रुत्तरं भागः) (ख)
४. छादितोस्ति for (आच्छादिते स्थितः)
५. वुरव्त्तनस्सरीय for (पुस्वनस्सरीय) (ख)
६. ष्टेति for (द्वेति) ७. अमूर for (अर)
१०. त्रिशत्तम ३० for (त्रिशत्तमं) ११. तारीपे for (तारीके)
१२. + विशतिकलाधिक + १३. + वेधः +
१४. वुरव्त्तनस्सरीय for (वुरस्वनस्सरीय) (ख)
१५. रवाव्यष्ट for (स्वाऽव्यष्ट) (ख) १७. ष्टे ८४० for (द्वे)
१८. तूवीसंज्ञती for (तुवासंज्ञ) २०. तारीपे for (तारीके)
२१. स्पष्टचन्द्रः for (स्पष्ट चन्द्रः) (ख)
२२. वेधः for (वेधे) २३. दशमं for (दशम)
२४. 'लम्ब' लुप्त २६. स्पष्टचन्द्रः for (स्पष्ट चन्द्र)
२७. शरः for (शर) (ख)
- (ख) १. पाल्या for (कल्प)
६. पंचागादि for (पंचांगादि)
७. अस्वरसंज्ञ for (अरसंज्ञ)
१६. मि ४० ते for (मिते)
१६. तृतीय for (तृतीये)
२६. स्पष्ट चन्द्रः for (स्पष्ट चन्द्र)
४. आच्छादितः for (आच्छादिते)
६. तुल्यगते for (तुल्ये गत)
१०. त्रिशत्तम for (त्रिशत्तमं)
१८. तूवासंज्ञ for (तुवासंज्ञ)
२५. २२ for (२।२)
२८. ४० for (४।०)

वेधे सुरैयानक्षत्रस्य ध्रुवक ०।२६।३० । अस्योत्तरः शरः ३।४० द्वितीयवेधस्य
ध्रुवक १।३।१५ दक्षिणः शरः । एवं शरस्त्वेकरूप एवोपलब्धः । तस्मात् ज्ञातं नक्षत्र-
गोलभ्रमणं कदवाभ्यां भ्रमति । वेधद्वयस्य कालान्तरवर्षाणि ३७५ ध्रुवद्वयांतरं
३।४५ । तस्मात् ज्ञातं शतवर्षेण ५ कांशतुल्यं चलितं ।

अथ तिमुखारस्संज्ञिकेन फेल्वस्संज्ञकस्य षड्विंशद्वर्षतुल्यगते सन्ने अफि-
यकूलीसंज्ञमासस्य षोडशतुल्यतारीके अर्द्धरात्रात्प्रागेव होराभिः ४ वेधः कृतः ।
तत्र स्पष्टोर्कः ११।१५ तत्र वेधे चन्द्रस्योदरगता चित्रा आसीत् । चन्द्रस्योत्तरपालि-
चित्रयोरन्तरं व्यासतृतीयांशं तुल्यमस्ति । तत्रैवाष्टचत्वारिंशत्तमे भसन्ने पुन-
र्वेधः कृतः । फवावीसंज्ञमासस्य पंचविंशतितारीके अर्द्धरात्रादुपरि साद्वद्वयाहोरा-

- (क) २. द्वितीये for (द्वितीय) ४. + ३।४० +
५. तस्माद्ज्ञातं for (तस्मात् ज्ञातं) (ख)
६. भवति for (भ्रमति) (ख) ७. वधः for (वेध)
८. + ३७५ + ९. लुप्त
१०. तस्माद्ज्ञातं for (तस्मात् ज्ञातं) (ख)
१२. एकांश for (५कांश) (ख) १४. तिमुखार for (तिमुखार) (ख) •
१५. + ४ + १६. + ३६ +
१६. तारीषे for (तारीके) २०. स्पष्टोर्कः for (स्पष्टोर्कः)
२१. स्ति for (आसीत्) २३. + ४८ +
२४. 'भ' लुप्त
२५. फवानी सं० for (फवावी सं०) (ख)
२६. + २५ + २७. तारीषे for (तारीके)
२८. द्वय for (द्वया) (ख) २९. + २।३० हो +
(ख) १. + कृतिका + ३. वेधस्य for (वेधस्य)
६. ३७१ for (३७५) ११. शतवर्षे for (शतवर्षेण)
१३. चलितं तुल्यं for (तुल्यं चलितं) १६. षड्विंशद्वर्ष for (षड्विंशद्वर्ष) (ख)
१७. + ३६ + १८. अफियकूली for (अफियकूली)
२२. तृतीयांश for (तृतीयांश) २४. ४८ सन्ने for (भ सन्ने)
२६. + २।३० हो +

मितगतकाले तत्र चन्द्रोदयो जातः । चित्रा च तदुत्तरपालिलगना^१ अधमानालावस्सं-
 ज्ञिकेन^२ रूमीयदेशेन्तारायानुस्संज्ञिकस्य^३ प्रथमसन्ने^४ रात्रैर्गतहोरासु^५ १० चन्द्रमासा^६
 चित्रानक्षत्रमादितं^७ पश्चाद्देकादशहोरायां^८ चित्रानक्षत्रचन्द्रस्पष्टे^९ गतं तत्र चन्द्र-
 व्यासादन्तरं किञ्चिन्मूनमस्ति । चन्द्रशृङ्गाभ्यां^{१०} तुल्यमेवान्तरं अनयोः केन्द्रे^{११} क्यं^{१२} अर्द्धं^{१३}
 रात्रादुपरि पञ्चहोरा^{१४} तुल्यकाले जातं । एवं प्रथमवेधे^{१५} बुस्त्वनस्सरीयसन्नः^{१६} ४५४
 तृवीसंज्ञमासस्य^{१७} षष्ठतारीके^{१८} द्वितीयवेधे^{१९} सन्नः ४६६ तौत्संज्ञमासस्याष्टमतारो^{२०} कश्चा-
 स्ति । तृतीयवेधे^{२१} ८४५ सन्नः^{२२} माखीरसंज्ञमासस्य^{२३} षोडश तारीके^{२४} । तत्र प्रथमे^{२५} स्पष्टचन्द्र
 ५१२१२१ द्वितीयः^{२६} ५१२१३० तृतीयः^{२७} ५१२५४५ अस्योत्तरः शरः प्रथमः १५०
 द्वितीयः २१३० तृतीयः ११२० प्रथमदशमलग्नं ३११५ द्वितीयदशमं २१२२३० तृतीय-

(क) २. मालिलगनात् ७।१५ for (पालिलगना)

३. अथ for (अध) (ख)

५. तरायान्न for (तारायान्) (ख)

६. + रूमीयदेशे +

८. चन्द्रमसा for (चन्द्रमासा) (ख)

९. माछादितं for (मादितं)

१०. पश्चादेकादश ११० for (पश्चाद्देकादश)

११. + गतायां +

१२. नक्षत्रं for (नक्षत्र) (ख)

१३-१४-१५-१६. लुप्त

१७. 'द्वे' लुप्त

१८. + ५ +

१९. बुस्त्वनस्सरीय for (बुस्त्वनस्सरीय) (ख)

२०. तारीषे for (तारीके)

२१. तारीष for (तारीक)

२२. वे for (वेधे)

२३. + १६ +

२४. स्पष्टचन्द्रः for (स्पष्ट चन्द्र) (ख)

२५. ५१२१ for (५१२१२१)

(ख) १. तदुर for (तदुत्तर)

४. मानालावत्संज्ञिकेन for (मानालावत्संज्ञिकेन)

७. ० for (१०)

९. मालादितं for (मादितं)

१४. पृष्टे for (स्पष्टे)

१७. केन्द्रे क्यं for (केन्द्रे क्यं)

२०. "४५४—सन्नः" लुप्त

दशमलग्नं ६।८ लम्बुत संस्कृतस्पष्टश्चन्द्रः प्रथमे ५।२२।१२ द्वितीये ५।२२।३० तृतीये ५।२६।१५ स्पष्टः शरः प्रथमे २।० द्वितीयः २।१५ तृतीये ५।२६।१५ स्पष्टः शरः प्रथमे २।० द्वितीयः २।१५ तृतीयः २।० । तत्र प्रथमचित्रा ध्रुवकः ५।२२।२० द्वितीयः ५।२२।३० तृतीयः ५।२६।१५ शरः प्रथमः २ एवं प्रथमवेधतृतीयवेधकालांतरं ३६१ ध्रुवकांतरं ३।५५ ।

अथ द्वितीयवेधतृतीयवेधकालांतरं ३८६ ध्रुवकांतरं ३।४५ अस्मादपि शतवर्षांतरेणैकांशासन्नंतरं जातम् । पुनर्मुखारस्संज्ञिकेन इस्कन्दरीयदेशे पड्विंशन्मितसन्ने पुनर्वेधः कृतः, तत्र चन्द्रमसा वृश्चिकशिरोभागस्थतारकात्रयमध्ये उत्तरदिक्कं नक्षत्रं आच्छादितमस्ति । तत्र फूसीजावन् संज्ञमासस्य पड्विं-

- (क) १. संस्कृतः for (संस्कृत) २. विसर्गं लुप्त
३. द्वितीये for (द्वितीयः)
५. + २।० तत्र प्रथमचित्रा ध्रुवः ५।२२।२० द्वितीया ५।२२।३० तृतीयः +
७. 'स्पष्टः' लुप्त (ख) ८. प्रथमः for (प्रथमे)
९. द्वि० २।० for (द्वितीयः २।१५)
१०-११-१२-१३-१४-१५-१६-१७-१८. लुप्त
१९. ० एकंश तुल्यं for (एकंशा) २०. सन्नंतरं for (सन्नंतरं)
२१. + शरः एकरूप एव पुनः +
२२. तीर्णखारस्संज्ञिकेन for (पुनर्मुखारस्संज्ञिकेन)
२५. 'संज्ञ' लुप्त २६. पड्विंश २६ for (पड्विंशं)

- (ख) ४. तृतीयः for (तृतीये)
५. + २।० तत्र प्रथमचित्रा ध्रुवकः ५।२२।२० द्वितीयः ५।२२।३० तृतीयः +
६. ५।२६।१५ for (५।२६।१५)
या ७, ४ "तृतीये—२।०" लुप्त
९. "द्वितीयः—२।१५" लुप्त
१९. एकंशतुल्या for (एकंशा) २०. सन्नमन्तरं for (सन्नंतरं)
२३. पड्विंशन्मित for (पड्विंशन्मितं)
२४. "तत्र फूसी—स्पष्टोर्कः ५।२६" लुप्त

शतमतारीके अर्द्धरात्रादुपरिगतहोरासु ३।१० स्पष्टोर्कः ८।२६ पुनर्मानालाव संज्ञि-
केन तरायानूस्संज्ञिकस्य प्रथमसन्ने रूमीयदेशे वेधः कृतः । तत्र चन्द्रस्य दक्षिण-
दिक्कः शृङ्ग^३ वृश्चिकशिरोभागस्थमध्यतारोत्तरतारयोर्मध्यसूत्रलग्नमस्ति । चन्द्र-
केन्द्रं तत्सूत्राकिचिदग्रेस्ति । तस्यांतरमपि मध्यतारया तथास्ति यथा मध्य-
तारार्दक्षिणतारयास्ति । चन्द्रकेन्द्रोत्तरनक्षत्रं च समसूत्रेण आच्छादितमेवास्ति ।
इदं च अर्द्धरात्रादुपरिगतहोरासु होरा ६ क १० । उपलब्धं तत्र स्पष्टोर्कः ९।२३
इस्कन्दरीयदेशे गतहोरासु ७।३० ।

अथ प्रथमवेधः बुस्त्वनस्सरीय वेदपंचाविध तुल्यसन्ने मारूफी संज्ञमासस्य
चतुर्दशे तारीके कृतः ।

अथ^{१२} द्वितीयवेधो^{१३} बुस्त्वनस्सरीयाक्षवेदाष्ट^{१४} ८४४ तुल्यसन्ने माखीरसंज्ञमास-
स्यैकोशतितमतारीके । तत्र प्रथमवेधे स्पष्टचन्द्रः ७।१।१५ द्वितीयवेधे ७।१।२०
उत्तरः शरः १।२० प्रथमः द्वितीयः शरः २।२० प्रथमवेधे दशमं सिंहाराशेर्मध्येस्ति ।

- (क) २. रूमीये for (रूमीय) ३. शृंग for (शृङ्ग)
४. ताराया दक्षिणः for (तारार्दक्षिण)
७. २० for (१०) ८. अनुस्वार लुप्त
९. बुस्त्वनस्सरीय for (बुस्त्वनस्सरीय) (ख)
१२. अ for (अथ) १३. अद्वितीय for (द्वितीय)
१४. बुस्त्वनस्सरीय for (बुस्त्वनस्सरीयाक्ष) (ख)
१५. ८४५ for (८४४) (ख) १६. + मारूपीसंज्ञ +
१७. + नविंशति १६ तम +
१८. स्पष्टचन्द्रः ७।२।१५ for (स्पष्टचन्द्रः ७।१।१५)

- (ख) १. "पुनर्मानालाल — सूत्रलग्नमस्ति" लुप्त
५. दक्षिण for (र्दक्षिण) ६. केन्द्र for (केन्द्र)
१०. + ४५४ + ११. मारूफी for (मारूफी)
२७. कोनविंशतितम for (कोशतितम) १८. स्पष्टचन्द्रः for (स्पष्टचन्द्रः)

द्वितीयकाले दशमं लग्नं तुलाराशेरन्त्येस्ति । लम्बनसंस्कृतः प्रथमश्चन्द्रः ७।२।०
द्वितीयः लम्बनसंस्कृतश्चन्द्रः ७।५।५ स्पष्टः शरः प्रथमे १।५ द्वितीयः १।२० ।
तन्नक्षत्रस्य ध्रुवकः ७।२ द्वितीयः ७।५।५ शरः १।२० ।

अथ वेदद्वयकालांतरं ३६१ ध्रुवकांतरं ३।५५ अस्मादपि ज्ञातं शतवर्षेणैकांश-
तुल्यं चलितं ।

इति तृतीयप्रकरणं समाप्तम्

(क) १. +४।१५+	२. दशम for (दशमं) (ख)
४. द्वितीये for (द्वितीयः)	५. +१।१०+
६. वेध for (वेद)	७. +शरस्त्वेक रूप एव +
- (ख) ३. "द्वितीयः—प्रथमे १।१५" लुप्त
४. "द्वितीयः—ध्रुवकः ७।२" लुप्त

अथ चतुर्थ प्रकरणम्

तत्र तारकानां क्रांति वा शरा वा ध्रुवका सारिण्यामेतेषां मध्ये किं लेख्य-
मिति निरूप्यते । तत्र पूर्वोक्तं वेधेनेदं निश्चितं सर्वाणि नक्षत्राणि एकरूपेणैव
चलन्ति । यस्मिन् गोले चैतानि सन्ति, तद्गोलमपि शतवर्षेणैकांशं चलति । कदंबा-
नुसारेण भ्रमति । अत एव तेषां ध्रुवका शराश्च सारिण्यां मया लिखितुं चिकीर्षां
कृतास्ति । स्पष्टा क्रांतयश्चैकरूपा न सन्तीत्यतस्तात्पर्यम् । यानि नक्षत्राणि वेधा-
हंणि तानि एकप्रमाणमारभ्य षष्ठप्रमाणपर्यन्तं लिखितानि । वेधश्च आतुल्
हलक् संज्ञिकेन गोलयन्त्रेण कृतः । तत्प्रकारो यथा तत्र कस्याश्चित्प्रकाशरूपतारायाः
चन्द्रमसा ध्रुवकनिर्णयितया तारकया सर्वाणि नक्षत्राणि स्पष्टीकृतानि* । तत्र
सारणी विचारः उत्तरस्थितारकानां सारणीकोष्ठकेषु स्थापनं च निरूप्यते ।

अथ मयास्याः सारिण्याश्चत्वारि खण्डानि कृतानि । तत्र प्रथमखण्डे तार-

(क) १. वा for (वा) (ख)	२. शराः for (शरा)
३. ध्रुवकाः for (ध्रुवका)	
५. ध्रुवकाः for (ध्रुवका)	६. स्पष्टाः for (स्पष्टा)
७. 'ती' लुप्त	८. 'नि' लुप्त
१०. + प्रमाण मारभ्य षष्ठ +	११. जातुल for (आतुल्)
१२. चन्द्रमासात् for (चन्द्रमसा)	१३. निर्णयितया for (निर्णयितया)
१४. 'णि' लुप्त	
* + अथ पंचमं प्रकरणम् +	१६. सारिण्याः for (सारणी)
१७. + क्रियते +	१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४ लुप्त
२५. तत्र for (अथ)	

(ख) ४. पूर्वोक्त for (पूर्वोक्त)	
७. स्पष्ट for (स्पष्टा)	९. एकः for (एक)
११. वेधश्चातुल् for (वेधश्च आतुल्)	
१३. ध्रुवकं निर्णयित for (ध्रुवकनिर्णयितया)	
१५. + अथ पंचमं प्रकरणम् +	२१. कोष्ठकेषु for (कोष्ठकेषु)
२५. अथ मयास्याः for (अथ मयास्या)	

काराणां निरूपणं । तेषां आकाशे स्थानज्ञानार्थं च अष्टचत्वारिंशन्मूर्ति^२ स्वरूपेण कानिचिन्नक्षत्राणि ह्यस्तगतानि, कानिचित्पादगतानीत्येवं तेषां स्थाननिर्णयं । कानिचिन्नक्षत्राणि तन्नक्षत्रादक्षिणे चोत्तरे एतावदंतरेणास्तीत्यनया रीत्या एषां स्थानज्ञानं दर्शितं । एतानि क्रांतिवृत्तसमसूत्रानुसारेण येषां ध्रुवकः स्वल्पः, तेषां प्रथम इति संज्ञा कृता । अस्मादपि कानिचिन्नक्षत्राणि दक्षिणगतानि कानिचिदुत्तर-स्थानि इति ज्ञानं कृतम् । अत्र दक्षिणोत्तरज्ञानं कदंबानुसारेणास्ति । पूर्वाचार्ये नक्षत्रज्ञानार्थं मूर्तिषु स्थानानि प्रदिष्टानि । तदुक्तानुसारेणैव मया न ज्ञानं कृतं, यतस्त-राचार्यैः सुपूर्वाचार्योक्तस्थानेषु न स्थापितानि । अपि च यानि नक्षत्राणि, तत् स्थानार्हानि तानि मया निसारितानि । तेषां यत्र योग्यतास्ति, तत्रैव स्थापितानि । यतः परीक्षणे स्वल्पायासेन परीक्षणं भवति । यथा अवर्खसेनद्वेतारे कन्याराशे स्कन्धस्थले निरूपिते मया च ते तारे कन्याराशेः पार्श्वस्थले निरूप्यन्ते । यतः शिरोदेशात् स्कन्धयोरन्तरं स्वल्पं नक्षत्रस्थानांतरं महत् । तस्मात् यन्मया निरूपितं तदेव समीचीनं ।

- (क) २. मूर्ति for (मूर्ति) (ख) १. चत्वारिंश for (अष्टचत्वारिंशन्)
 ३. 'कानि' लुप्त ४. न्येषां for (एषां) (ख)
 ५. ज्ञानं for (ज्ञान) ६. नीति for (नि + इति) (ख)
 ७. नक्षत्र for (नक्षत्र) (ख) ८. प्रदिष्टानि for (प्रदिष्टानि)
 ९. तदुक्त्यनुसारेणैव for (तदुक्तानुसारेणैव)
 १०. मया for (मया)
 ११. यतस्तैरप्याचार्यैः for (यतस्तराचार्यैः)
 १२. स्व for (सु) (ख) १४. स्थानार्हानि for (स्थानार्हानि) (ख)
 १५. 'तानि' लुप्त
 १६. निः सारितानि for (निसारितानि) (ख)
 १७. कन्याराशेः for (कन्याराशे) १८. पार्श्वस्थले for (पार्श्वस्थल) (ख)
 १९. निरूपिते for (निरूप्यन्ते) (ख) २०. महत्तस्मात् for (महत् तस्मात्)
 (ख) ८. प्रतिष्ठानि for (प्रदिष्टानि) ११. यतस्तैराचार्यैः for (यतस्तराचार्यैः)
 १३. पूर्वाचार्ययोक्त for (पूर्वाचार्योक्त)

क

तारावा मूरति	धु र	श र	दि शाक दर	प्रुछे अस गर वृहद्भ ल्लूक	ध्रुवा	श र	दिशा कद र
दधुवे असल्लूक	ग र	ल धु	भ	१ नामास्थ	१ २५ २०	३६ ५५	उ० ४
१ पुछ प्रान्ते	२ ० १०	६६ ०	उ २	ततो अक्ष २ स्य तारयोः प्रथमेयं	२ २५ ०	४३ ०	उ० ५
२ तत किंचि दग्रे	२ २ ३०	७० ०	उ ३	३ ततः	२ २६ २०	४३ ४०	उ० ५
३ पुच्छमूले	२ १६ ०	७४ ०	उ ४	४ ललाटस्थ तारयोर- ग्रगतेयं	२ २६ १०	४७ १०	उ० ५
४ चतुर्भुजस्या भिनमभुजस्थ दक्षिणतारा	२ २६ ४०	७५ ४०	उ ३	५ तयोः पृष्ठेयं	२ २६ ४०	४७ ०	उ० ५
५ तदभुजस्यै वोतरत ए	३ ३ ४०	७७ ४०	उ २	६ अग्रिम करणे	२ २८ १०	५५ ३०	उ० ५
६ द्वितीय- भुजस्य दक्षिणतारा	३ ७ १०	७४ ४०	उ २	७ ग्रीवस्थ तारयोर- ग्रगतेये	३ ० ३०	४३ ५५	उ० ५
७ तदभुजस्यै वोतरत ए	३ ३६ ५५	७४ ५०	उ २	८ तयोः पृ तारयोर	३ १२ ३०	४४ १०	उ ४
सूरतिके वाहरि	३ १३ ०	७१ १०	उ ४	९ वक्षस्थता- रयोक्त- रेयम्	३ ११ ०	४२ ०	उ० ४
० ०	० ०	० ०	०	१० तयोर्द- क्षिणेप	३ ११ ०	४५ ०	उ० ४
० ०	० ०	० ०	०	११ वामजानं पर्वणि	३ १० ४०	३५ १	उ० ३
				१२ वामज्या दस्याता रयोर्दक्षिणं	३ ५ ३०	२६ २०	उ० ३

अथ द्वितीयखण्डं नक्षत्राणां ध्रुवकार्यं अंतुनीनस्संज्ञकस्य प्रथमसंतीय
ध्रुवका कृता । एवं तत्र बुरहानस्सरीय पंचाष्टाष्टतुल्ये सन्नो ८८५ स्ति । तत्रैव
स्कन्दरीय सन्नः ४६१ सारिण्यास्तृतीयखण्डे नक्षत्राणां २६ शरा सारिण्याश्चतुर्थ
खण्डे एतेषां प्रमाणानि इयं उत्तरस्थनक्षत्राणां सारिणी ॥छा॥छा॥

उत्तर नक्षत्राणां ध्रुवकादि

तारावा	भूरति	ध्रुवाशरदिशकदर	३। ५।५५	१४६
लघुमूल्लूक			३।११।४०	४४।३०
२०। ०।१०	६६। ०	३	१।२२।१०	५१। ०
२। २।३०		३	४। ३।१०	४६।३०
२।१६। ०	७६। ०	३	४। ३। ०	२६।२०
२।२६।४०	७५।४०	३	४।२२।१०	२८।१५
३। ३।४०	७७।४०	२	४।२४।१०	३०।१५
३। ७।१०	७४।४०	२	४। १।४०	२५।५५
भूरति कैवाहरि			४। ६।५५	५५।१५
बडाभिल्लूक			४।१०।२०	५३।००
१।२५।२०	३६।५५		४।१२।१०	५५।४०

- (क) १. अंतुनीनस्संज्ञकस्य for (अंतुनीनस्संज्ञकस्य)
 २. ध्रुवता: for (ध्रुवका) ३. कृता: for (कृता)
 ४. बुरन्तनसरीय for (बुरहानस्सरीय) ५. + ८८५ +
 ६. सन्नेस्ति for (सन्नो ८८५ स्ति) ७. '८८५ संख्या' लुप्त
 ८. सिकन्दरीय सन्नः for (तत्रैवन्स्कन्दरीय सन्नः)
 ९. + भूरसर्वेद तुल्यः + १०. लुप्त
 ११. शरा: for (शरा) १२. चतुर्थ खण्डे for (चतुर्थ खण्डे)
 १३. सारणी for (सारिणी)
 (ख) २. ध्रुवकानि for (ध्रुवका) ३. कृतानि for (कृता)
 ४. बुरहानस्सरीय सन्नः for (बुरहानस्सरीय)
 ५. "पंचाष्टाष्ट—स्कन्दरीय" लुप्त १०. १४ for (२६)

२१२५१०	४३१ ०	७११८ ०	५५१४०
२१२६१२०	४३१४०	४१२६१५५	५४१ ०
२१२६११०	४७१० बाहर के तारे	४१२७१५५	३६११५
२१२८१०	४७१ ०	४१२८१०	४११२०
		३११५१ ०	१७११५
३०१ ०३०	५५१३०	३११३१२०	१६११०
	४३१५५		
३१ २१३०	४४१२०	३११७१०	२०१ ०
३११६१००	४२१ ०	३११७१०	२२१४५
३११११ ०	४५१ ०	३११११०	२२१ ८
३११०१४०	३५१ १	३१ ०१ ०	२२१ ०
३१ ५१३०	३४१२०		
३१ ६१२०	३६१ ० तारे क्रिजिभरके	३१२६१४०	७६१३०
३१ ५१४०	३०१२०	७११११५५	७८१३०
		७११३१०	७५१४०
७१२०१५५	८०१२०	५११०१ ०	७४१४०
७१२६१४०	७५१३०	५१२०१ ०	७०१४०
८१२४१४०	८२१२०	४११२१४०	७०१ ०
६१ २१२०	७८११५	४११११२०	६४१४०
८१२८१५०	८०१२०	३११६११०	६१११५
६११६१३०	८११२१	३११३११०	५६१४५
१११८६१ १	८५१४०		
१११२०१३०	८३१ ०		
०१ ७१४०	७८१५१ कै का उस	११ ५१ ०	७५१४०
०१२२१५५	७७१५५	११ ३१ ०	६४१४५
०१२११४०	८०१३०	४१ ७१२०	७१११०
०१२६११०	८११४०	११११७१४०	६६१ ०

०१३३२०	८०१५	१११ ६१२१	४१:५१
२१२०१२०	८४१३०	११११०१ ०	३०१ ०
१११११५५	८३१३०	१११२८१३०	६५१३०
१११११२८	४४१५५	१११ ७१३०	६२११५
३११८१४०	५७१३०	११११६१२०	६१११५
३१ ६१४०	८६१५५	११११७१२०	६१११५
५१ ६१४०	८११५५		
५१ ०१ ०	८३१ ०		
५१ ८१२०	८४१५५	बाहुर के १११३१४०	६१५०
५१ ८१२०	७८१ ०	तारे १११२११२०	५६१३०
११ ७१२०	५८१४०		
५१ ७१२०	५८१२०		
बाहुर का तारा			
५१ ५१४०	५६११०	६११४१४०	४४१३०
५१ ६१४०	५४१४०	६१११४०	४६११०
५१२६१४०	४६१०	६१११५५	४८१ ०
६१ ५१४०	५३१५५	६११३१४०	५५१३०
६१ ५१४०	५८१४०	६११७११०	४४१४५
६१ ५१४०	५३११५	६१ ७१ ६	४४१४५
६१ ५१४०	५७१३०	६१२११२०	४६११०
६१ ८१३०	४६११०	६१२११४०	४६१२०
६१ ८१३०	४५१३०		
६१ ६१४०	४१११०		
६१ ७१ ०	४२१३०	७११७१४०	३११३०
६१ ७१४०	४७१२०	३१ ६१४०	४३१ ०
५१ ०१ ०	४०११५	६१ ११४०	४०११०
५१२५१४०	४१४०	६१२८१ ०	३७११०

१०१ ०५५	४६३०	०११७५०	४५१ ०
१०१ ३५०	५२११०	३१ २१ २	५५१ ०
१०१ ६४०	५४१ ०	०११५१ ०	५२१४०
१०११०१ ०	५५११०	०१ ७५५५	५३१४०
१०११४३०	५७१ ०	०१ ३१२०	५११४०
१०११११०	६४१ ०	०१२६४०	४ १३०
१०१ २१४०	६४३०	११ १११०	३७३३०
१०११२१०	६४५५	११ २१४०	२४३३०
		०१२७३३०	३२१२०

तारे बाहर के

०११३१४०	४६१४०	११ ०१४०	३४३३०
०११५१५५	५११४०	४१३३२	३१११०
		११ ४३००	३०१०
		११ ५१२०	२७५५५
	४५१२०	११ ७१ ०	२७५४०
	४६१४५	११ ७३०	२७५२०
	४७१५५	११ ०३०	२७५ ००
	४६१ ०	०१२६११०	२३१ ०
	४५१३०	०१२७५४०	२११ ०
०१२७१ ०	४७११०	०१२६१५५	३११ ०
०१ ११४०	४७१२०	०११५१५५	१२१५५
०११४१४०	४४१२०		
१११३१ ०	२८१ ०	२१ २१५५	२०१०
१११४११०	२८११०	२१ १११०	१५१४५
१११६१२०	२६१ ०	२१ २१५५	१३१२०
११ ६१५५	२६११५	११२२१ ०	२०१४०
११ ८१४०	२४३३०	११२२११०	१८१००

११६१५५	२८१५	११२२१ ०	१८१ ०
११ ६१५५	२११५५	१११६१५६	१६१ ०
११ ८१४०	१६११५	१११५१४०	५१ ०
११ ८१२०	४४१५५	११२६१४०	८१३०
११ ४१२०	४२१ ०	११२६१२०	१२११०
११ ६१२०	४११ ०	११२०१४०	१३१ ०
खारिज के तारे			
१११११५५	१८१ ०	७१२७१५५	३६१ ०
१११५१ ०	३११३८	७१२८१ ०	२७११५
०१२४१४०	२०१४०	७१२९१ ०	२६१४५
		७१३३१२५	३३१ ०
		७१३४१४०	३०१५५
२१ २१३०	३०१ ०	७१ ८१२५	२३१४५
२१ २१२०	३१५५	७१ ५१ ०	१७१२०
११२५११०	२२१३०	७१२६१४०	२६१३०
७१ २१२०	१५१ ०	८१ ३१२०	३७१ ०
७१ ३१२०	१३१४०	८१ ४१४०	३३१ ०
७१२१११०	१४१२०		
७१२३१२०	७१३०		
७१२३१ ०	२११५	६११८१५५	३८१ ०
७१२६१३०	२११५	६१२११४१	४०१ ०
७१२५१ ०	११३०	६१२१११०	३६१ ०
७१२५१५५	८१२०	६१२२१ ०	३४११५
७१२७११०	०११५	६१२११२०	३७११५
७१२२११०	११ ०	६१२३११०	४२१३०
७१२११२०	१११५५	६१२११४०	२६११५
७१२०१४०	५१२०	६१२४१५५	२११३०

७। ६।५५	३।१०	६।२४।३०	२५।२०
७।१२।२०	१।४०	६।२८।५५	२४। ०
७।१०।२०	०।४०	६।४७।२०	१६।३०
७।१०।४०	०।४५	६।२३।४०	१६।३१
		६।२७।४०	१०।३०
		६।२६।५५	८।३०
खारजके			
८।२०	२८।१०	६। ३।४०	१०।५५
८। २।४०	२७।२०	८। ८।४०	२०। ०
८।२०	२५। ०	८। ३।४०	२१।२०
	खारजके		
८।१८। ०	२०। ०	६। ३।४०	३०।५०
		६। ८।५५	१६।१०
६।१६ ०	३८।५५	८।२६। ०	२५। ०
७। ६।४०	३६।१०	८।२८।१०	३०। ०
६। ५।५५	३८।५५	८।२६।४०	४५।३०
६। ३।४०	३६। ०	८।२१।१०	१८।१०
६। ३।२०	३८।४०		
		६।१७।४०	२६।१०
६। ७।१०	१६।५५	६।१८।४०	२६। ०
६। ४।५५	१७।१०	१।१८।४०	२७।४५
६। ३।५५	२६।१०	६।२०।१०	३२। ०
६। ४।४०	३०। ०	६।२१।२०	३३।५५
६। ३।१०	११।३०	६।२३।३०	३२।००
६। ६। ०	३१।३०	६।१७।३०	३३।१०
६।२६।४०	२८।४०	२।१७।३०	३३।३५
६। १।१०	२६।४०	६।१७।४०	३३।३५
६।२२।१०	२६।२०	६। ६।१०	३३।३०
		१०। ६।१०	१६।५५
		१०। ८। ०	१६। ०
६।२६।३०	२०।३०	१०। ५।२०	२२।३०
४।२८। ०	२०।४०	१०।१३।४०	४१।१०

६१२६१२०	२५१३०	१०११७१४०	३४११५
६१२७१४०	२५१ ०	१०११२१२०	३६१५५
११११७१५५	२६१ ०	१११२५१२०	२४१ ७
११११२११०	२११३०	१११२६१२०	२७१ ०
१११ २११०	२११ ०	१११२४१२०	२३१ ०
१०१२६१४०	१६१४०	१११२३१४०	३२१ ०
१६१ ४१३०	२५१३०	१११२४१४०	३११४१
१११ ५१ ०	२५१ ०	१११२५१ ०	३२१३०
१०१२६१ ०	३४१३०	१११ ६१४०	३२१२०
१०१२०१३०	२६१ ०	१११२०१४०	४११ ०
१०१२६११०	२६१३०	१११२३११०	४२१ ०
१०१२७११०	१८१ ०	०१२४१ ०	१४१ ०
१०११८१५५	१६१ ०	१११२५१४०	१७१३०
१०१२०१३०	१५१ ०	२११ ३११५	१५१ ७
१०१२११२०	१६१ ०	०१ ३११५	१६१२०
१०१२०११०	१६१ ०	०१ १११५	३०१ ०
०१२ १२८	३२१२०	४ ०१११२०	४१५५ ५
०१५६१५५	२८१ ०	४ ०१२३१५५	११४० ४
०११७११०		०१२५१२०	२१३० ४
०११६१५०		०१२७१ ०	११५५ ४
०११२१२०		०११६१ ४	५
०११२१ ०		५१ ०१ ०	५
०११२१२०		१११५१ ०	४
०११२१४०			
१११४११०			

सारे १०३ तीसरे २ चौथे के ४
पांचवे के ६

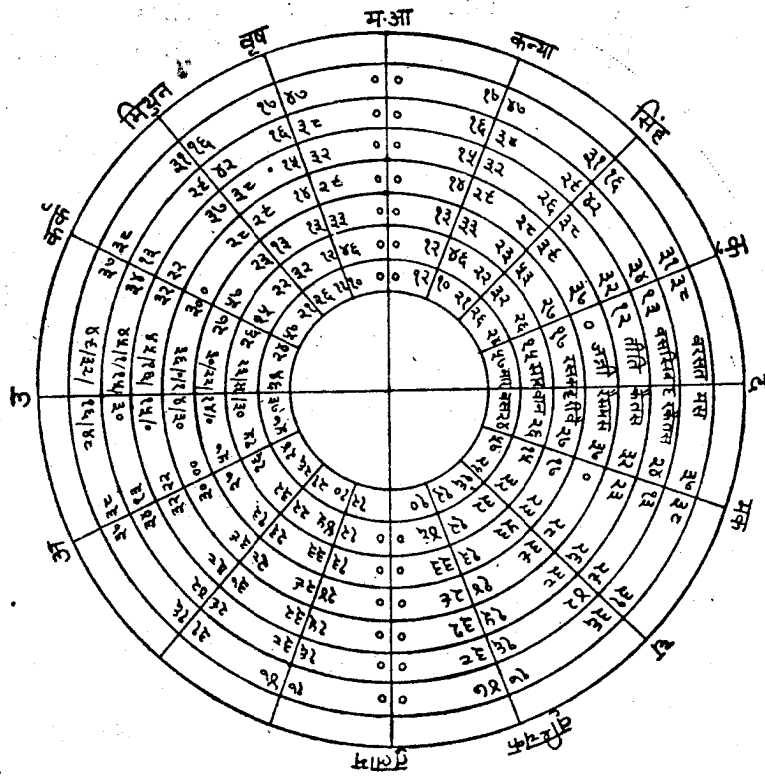
सारे २३ तीसरे के ४ चौथे तक प्रपाच इ ४ छे

टेक १	सुरति के बाहरि		
१६१३०	३६१३०	३	०११०१४० १०१ ० ३
१६१ ०	२०१ ०	३	०१२११४० १०११० ४
१६१२०	१६१४०	४	०१२११२० १२१४० ५
			०११६१४० ११११० ५

१६। ०	१६। ०	४	०।१६।१०	५
सब ४ चौथी के ३ तीसरी के ४ सारे तारे सूरति उत्तर की मै ३६० पहली के दूर के ३ दूसरी के १८ तीसरी के ८५ चौथी के १७७ पाँच इ के ५८ छटी के-१३ घुंघले बदला १ मेष की सूरति			सारे ५ तीसरे का १ चौथी को १ पाँचवे के ३ वृष की सूरति	
	७।२०	३	०।२६।२०	६। ० ४
०। ६।४०	८।२०	३	०।२६। ०	७।१५ ४
०। ०।४०	७।४०	५	०।२४।४०	८।३० ४
०।११। ०	६।४०	५	०।२४।२०	९।१५ ४
०।११।३०	५।३०	५	०।२४।३०	९।१५ ४
०६।३०			०।२६।४०	९।३० ५
			१। ३।४०	८। ० ३

क्र. अंगु	सू. ख. मोको	चं. अ. को	स श्री मुलीकृतको
०	९०। ०	९०। ०	
१	६६।५०	७७।३०	
२	५६।१६	६५।१०	
३	४६।१६	५६।२०	
४	४२।३६	५४।२७	
५	३६।३०	५०।१४	
६	२१। १	५६।१५	
७	२५।४६	४२।३१	
८	२१।४४	३८। ७	
९	१५। ०	३५।४२	
१०	११। ६	३२।२६	
११	६।२२	२६।२३	
१२	१।२७	२६।२३	९०। ०

१३	२३ २८	६३ ३७
१४	२० ५६	५२ २१
१५	१७ ४८	४३ ३६
१६	१५ ०	३५ ४१
१७	१२ २८	२८ २८
१८	९ ५६	२२ १६
१९	६ १५	१५ ४३
२०	६ २५	१६ ३६
२१	१ ३६	

मेषादि मूर्तिनां ध्रुवकः शरादि

१। ६।४०	१२।४०	४	१। ३।४०	५।०	३
१। ३।०	१४।५५	३	सोरे ३२ पहीनीक १ जीसरीक ६		
१।१२।१०	१०।०	४	चौथी का १२ पांच इके १३ छटी		
१। ४।३	१०।०	४	का १ वाहर केता रे		
१। ६।१०	५।४५	३	०।२५।०	१२।३०	४
१।१०।२०	१०।१५	३	१।२०।०	२०।०	५
१।१०।५५	५।१०	३	१।२६।०	२।०	५
१।१२।४०	३।०	१	१।२६।०	६।२०	५
१।११।५५	४।०	३	१।२६।०	७।४०	५
१।७।१०	५।०	४	१।२७।०	०।४०	५
१।२३।०	३।३०	५	१।२६।०	१।०	५
१।२०।०	३।३०	५	२। १।०	१।२०	५
१।२७।०	३।३	३	२।१२।२०	३।२०	५
१।२५।४०	०।०	४	२। ३।२०	१।१५	५
१।१२।५५	१।३०	५	सोरे ११ चौथी क ११ चई का १०		
१।११।४०	१।५०।०	५	सूरति दो भूवालक की		
१। ७।०	०।४०	५	२।२३।२०	६।४०	२
१। ६।०	१।०	६	२।२६।४०	६।१५	२
१। ८।०	५।०	५	२।१६।४०	१०।०	४
१। ८।३०	७।१०	५	२।१८।४०	७।२०	४
१।१२।०	३।०	५	२।२२।०	५।३०	४
१।११।४०	५।०	५	२।२४।०	४।५५	४
१। २।१०	४।३०	५	२।२६।४०	२।४०	४
१। २।३०	३।४	५	२।२६।४०	२।४०	४
१। ३।४	३।२०	५	२।२३।१०	३।०	५
३।२७।२०	४।१०	४	४।२८।३०	२५।३०	सूक्ष्म
०। २।२०	४।१५	४	सारे ८ चौथा १ पांचवे ४ छटा बदली		
४। ६।१०	०।१०	४	का ३ कन्याकी सूरति		
४। ७।०	४।०	६	४।२६।२०	६।१५	
४।१०।२०	५।२०	६	४।२७।०	५।४०	
४।१२।१२	२।२०	६	५। ०।४०	८।०	

४१११२०	५१४५	५	५१ ०१४०	५१३०
४११४१०	१३१४०	५	४१२६१ ०	०११०
४११४२०	३३१२०	५	५१ ८११५	३११०
४११६१२२	६१४०	३	५१ ११ ०	२१५५
४१२०१२०	५१५७	३	५११७१०	२११०
४१२११४०	११५५	४	५१२११ ०	११४०
४१२४१४०	५१५५	४	५११४१२०	८१३०
४१ ७१३०	०१२०	५	५१ ८११०	१११५५
४१२४१३०	१११५५	१	५११६१ ०	१११४०
सारे २० पहले २ दूजे २ तीजे ६			५१२२१०	१५११७
चौथे ८ पांचवें ५ छट ४			५१२६१४०	२१४०
बाहर के		५	५१२५१५५	८१५०
४१ १११०	१३१२०	३	५१२६१२०	३१२०
४१ ८११०	१५१३०	४	५१२७१ ०	०१३१
४११७१३०	१११०	५	६१ ०११०	३१३२
४११७१३०	०१३०	५	५१२४१ ०	३१४०
४११८१ ०	२१४०	सूक्ष्म	६१ ११४०	११३०
४१२४१५५	३१ ०	सूक्ष्म	६१२८१ ०	८७१३०
४१२४१२०	२५१ ०		६१ ६१४०	७१३०
२१२३१ ०	११३०	५	३११६१३०	५१३० ४
२१२११४०	०१३०	३	३१ ८१२०	१११५५ ४
२११८११५	२१३०	३	३१ २१४०	११ ० ५
२११११४०	६१ ०	३	३१ २१३०	७१३० ४
२१ ६१३०	११३०	४	सारे ६ चौथे ७ पांचवा १ बादल १	
२१ ८१३०	१११५	४	बाहर के तारे	
२१ १११०	३१३०	४	३११४१०	७१२० ४
२११२१ ०	७१३०	३	३१२११४०	५१४० ४
२११४१४०	१०१३०	४	७११४१ ०	४११५ ५
सारे १८ दूसरी के २ तीसरी ५			३११२१ ०	७११५ ५
चौथे के ६ पांचवें के २			सारे ४ चौथे २ पांचवें २	
बाहर के तारे			सूरति सिंह की	
२१ ४११०	०१४०			

रा ६३०	५१५५		३१६१२०	१०१ ०
रा१५११०	७११५		रा२१११०	४३०
रा२०१२०	११२०		रा२४१२०	१२१ ०
रा२७१२०	३१२०		रा२४१ १	६३०
रा२४१ ०	२४३०		रा१५११०	१११ ०
३०१ ०४०	७४०		रा २११०	३३०
सगली ७ चौथा का ३ पांच			रा २३५	०११०
का ४ करक का तारा			रा ३३४	०१५५
३१ ११२०	०४०		रा ३३४	१११५
३१ ७४०	१११५		रा ०१ ०	०१५५
३१ ८१ ०	१११०		रा२७१२०	०१ ०
३११०१२०	२१४१ ०		रा२४११०	३३४०
३११११२०	०१११ ०			
रा२७१२०	४११०	४	रा२८१३०	२५१५० सूक्ष्म
रा २३०	४११५	४	सारे ८ चौथा १ पांचवें ४ छटा	
रा ६११०	०११०	४	वदलीका ३ क्रम्या की सूरति	
रा ७१ ०	४१ ०	६	रा२६१४०	४११५
रा११०३०	५१२०	६	रा२७१ ०	५१४०
रा११२११२	२१२०	६	रा ०४०	८१ ०
रा११११२०	५१४५	५	रा ०११०	५१३०
रा११४११०	१३१४०	२	रा२१११ ०	०११०
रा११४१२०	३३१२०	५	रा ८११५	२१५५
रा११६१२२	६१४०	३	रा ११ ०	२११०
रा२०१२०	५१५७	३	रा१७११०	११४०
रा२११४०	२१५५	४	रा२११ ०	८१३०
रा२४१४०	५१५५	४	रा१४१२०	१३१५५
रा ७३०	०१२०	५	रा ८११०	१११४०
रा२४१३०	१११५५	१	रा१६१ ०	१५११०
सारे २० पहले २ दूजे २ तीजे ६ चौथे			रा१२११०	२१४०
८ पांचवें वैश्व छ टं ४			रा२६१४०	८१५०
बाहर के			रा२४१५५	३१२०
रा १११०	१३१२०	४	रा२६१२०	०११०

४। ८।१०	१५।३०	३	५।२३। ०	३।३२	
४।१७।३०	१।१०	४	६। ०।१०	३।००	
५।१७।३०	०।३०	५	६। १।४०	८७।३०	
४।१८। ०	२।४०	५	६।२८। ०	७।३०	
४।२४।५५	३। ०	सूक्ष्म	६। ६।४०		
४।२४।२०	२५। ०	सूक्ष्म			
६। ७।३०	२।४०	४	सारे ८ दूजे २ चौथे ४ पांचवे २		
६। ८।२०	११।४०	४	बाहर के		
४।१२।४०	६।५५	४	६।२७।२०	६। ०	५
सारे २६ पहला १ तीसरा ६ चौथा			७। ३।४०	६।४०	४
७ पांचवे १० छठे २			७। ३।२०	६।१५	४
बाहर के तारे			७। ३।२३	०।३०	६
५।१४।४०	३।३०	५	७। ०।२०	०।२०	५
५।१६। ०	३।२०	५	७। १।१०	१।३०	४
५।२२।१५	३।२०	५	६।१३। ०	७।३०	०
५।२७।१०	७।१०	६	७। १।१०	८।३०	४
५।२८।१०	८।२०	५	७। २। ०	६।४०	४
५। ५। ०	७।५५	६	सारे ६ तीसरा २ चौथे ५ पांचवें २		
सारे २ पांचवे ४			छठे १ वृश्चिक की सूरति		
छठे २ सातवां अध्याय					
पूरा हुआ			७। ६।२०	१।२०	३
आठवां अध्याय में ६ पहिले			७। ५।४०	१।४०	३
चारि सकल पहली फसिल			७। ५।४०	५। ०	३
आधे दक्षिण गोलमे					
सूति तुलाकी			७। ६। ०	७।१५	३
६।१८। ०	०।४०	२	७। ७। ०	१।४०	४
६।१६। ०	२।३०	५	७। ६।२०	०।३०	४
६।२२।२०	८।५०	२	७।१०।४६	३।४५	३
६।१७।४०	८।३०	५	७।१२।००	४। ०	२
६।२४। ०	१।४०	४	७।१४।३०	५।३०	३
६।२१।२०	१।१५	४	७। ६।२०	६।१०	५

६१२७।५५	४।५५	४
७।३।०	३।१५	४
७।१८।५५	१५।०	३
७।२०।०	१८।०	३
७।२०।१०	१८।३०	३
७।२३।१०	१८।५५	३
७।२८।१०	१९।४०	३
७।०।३०	१५।२०	३
७।२८।०	१३।२०	३
७।२७।३०	१३।२०	३
७।२७।०	१३।३०	४

सारे २१ दूसरे १ तीसरे १३ चौथे
५ पांचवे २ बाहर के

८।१।१०
७।२८।३०
७।२५।३०

बाहर

सारे ३ पांचवे २ बाहर १
धन की सुरति

८।४।३०	६।२०
८।०।४०	६।३०
८।८।०	६।५५
८।८।०	१।३०
८।६।४०	३।५५
८।१५।२०	३।१०
८।१३।०	३।४४

८।१५।०	०।४५
८।१५।४०	२।१०
८।१२।१०	१।३०
८।७।४०	७।४०
८।७।२०	५।०
८।५।०	८।०
८।८।०	०।४५

बाहर

७।१८।४०	६।४०	५
१।१८।३०	११।०	३
८।१८।१०	२।०	४
८।२१।२०	२।५५	५
८।२२।४०	४।३०	४
८।२२।५५	६।२०	४
८।२५।४६	५।३०	६
८।२८।३०	५।५५	५
८।२७।४०	२।०	४
८।२२।२०	१।५५	५
८।२४।५५	२।१	४
८।४।०	२।३०	५
८।१२।४०	४।३०	४
८।१६।२०	६।१५	३
८।१२।४०	१८।०	२
८।१२।०	४।३०	२
८।७।४०	४।३०	३
८।२६।२०	१३।३०	३
८।२६।५५	२१।१	३
८।२७।४०	४।५५	५
८।२७।५५	७।५५	५
८।२८।५५	७।५५	५
८।२८।४०	१।३०	५

सारे ३१ दूसरे २ तीसरे ६ चौथे ६
पांचवे ८

छटे

मकर की सुरति

८।२।२०	७।२०	३
८।२७।४०	२।५५	५
८।२८।४०	४।२०	५
सारे २८ तीसरे ४ चौथे ६		
पांचवे ८ कुंभ की सुरति		

६। ८।४०	१।३०	६	१। ०।२०	५
६। ८।५५	०।४०	६	१०। ६।२०	३
६। ६।१०	३।५५	५	१०। ५।१०	५
६।११।४०	३। ०	६	६।२६।३०	३
६।११।५५	०।५५	५	६।२७।२०	५
६।१०।५५	६।३०	४	६।१७।४०	३
६।११।४०	८।४०	४	६।१६।१०	४
६।१६।४०	७।४०	४	६।१४।४०	३
६।२०।१०	६।५५	४	१०। ६।३०	३
६।२३। ०	६। ०	५	१०।११।४०	३
६।१८।४०	६।१५	५	१०।१२। ०	३
६।१६।४०	४। ०	५	१०।१३।२०	३
६।१६।४०	२।५५	५	१०। ६। ६	४
६।१६।४०	०। ०	४	१। ७। ०	५
६।२७। ०	०।१५	४	१०। ८।४०	४
६।२३।२०	४।४५	४	१०। १।४०	४
६।२५। ०	४।३०	४	१०। ३।४०	६
६।२४।२३	२।१०	३	१०।११।४०	३
६।२६।२०	१।२। ०	३	१०।११।४०	३
६।२६।५५	०।२०	४	१०। ४।४०	४
६।२८।४०	०। ०	५	१०। ४।४०	५
१०। ८।२०	१०। ०		१०।२७।४०	१५।३० ४
१०। ७।५५	६। ०		१०।२६।४०	१४।२० ४
१०।१४। ०	२। ०		१०।२६। ०	१४।१५ ४
१०।१४।४५	०।१०		सारे ३ चौथे का	
१०। ७।४०			मीन की सुरति	
१०।२०। ०	१।१०		१०।२१। ०	६।१५ ४
१०।२०। ३	०।३०		१२। ४।६०	६।१५ ४
१०।१६। ०	१।४०		१०।२६। ०	६।२० ४
१०।१६।५५	३। ०		१०।२८।१०	६।३० ३
१०।२६।५५	४।१०		१०। ०।४०	७।२० ४
१०।२३।४०	८।१५			

१०१२३१०	८१५	२०१२६१ ०	४१३०	४
१०१२११०	१११ ०	१०१२६१४०	३१३०	४
१०१२३१०	१०१५५	१११ ६१ ०	६१२०	४
१०१२११०	१४१४५	११११११ ०	५१४५	६
१०१२३१०	१५१४१	११११३१ ०	३१४५	६
१०१२३१५	१४११०	११११७१०	२११५	४
१०११७१०	१५११५	१११२०१३०	१११०	४
१०११७१ ०	१५१४५	१११ ३१ ०	६१ ०	४
१०११७१३०	१५१४५	१११२२१२०	२१ ५	६
१०११८१२०	३६१५३	१११२३१ ०	५१ ०	६
१०१११५५	५५१२०	१११२६१३०	२१२०	४
१०११२१४०	१४१२०	०१२८१४०	७१४०	४
१०११३१०	१४१ ०	०१ ०१४०	७१४५	४
१०१ ० ०	२३१ ०	१२१३०	८१३०	३
सारं ४२ पहले १ तीसरे ६		०१ ०१३०	११२०	४
चौथे १८ पांचवे १				
छठे १				
बाहर की सूरति				

दक्षिणदिनगतनक्षत्राणि । ध्रुवक शरादि

०१ ०१०	११५५	५	सूरति जिनव की		
०१ ०१२०	५१२०	३	ध्रु.	श.	प्रयासी
०१ ०१२०	२११४५	५	०११२१४०	७१४५	४
०१ ११४०	२११४०	५	०११७१४०	१२१२०	३
०१ ११३०	६१ ०	४	०११२१४०	१३१३०	३
१११२८१४०	२०११५	६	०११०१३०	१४१ ०	३
१११२७१४०	१६१५५	६	०११०११०	८११०	३
१११२७१४०	२०१२०	६	०११२१४०	६१२०	४
१११२६१४०	१४१२०	४	०१ ७१४०	४११०	४
			०१ ३११८	२४१३०	४

१११२७।४०	१३। ०	४	०। ३।२०	२८।४०	४
११। २।१०	१२। ०	४	०। ६।४०	२७।३०	४
१११२७। २	१७। ०	४	०। ७। ०	२७। ६	३
१७।२६।५५	१५।२०	४	०।२२। ०	२५।२०	३
०। ०। ०	१७।४४	४	०।२३। ०	३०।५५	३
सारे ३४ तीसरे की २ चौथे की			०।२५। ०	२०। ०	३
२३ पांचवे की ३ छठे की ७			२१।१६।४०	१५।२०	३
वाहर के तारे			११।१५। ०	१५।४०	३
११। १।१०	२।४०	४	११। ०। ०	१३।४०	५
११। २।१५	२।३०	४	११।१०।४०	१४।४०	५
११। ०। ४	५।३०	४	११। ६।४०	१३।१०	५
११।११।२०	५।३०	४	११। ६। ०	१४। ०	५
सारे	४		११। ४।२०	६।४०	३
			११। ५।४०	२०।२०	३
			सारे २२ तीसरे के १०		
			चौथी के ८ पांचवी के ४		
			छटी की		
			१।२५।२०	२४।१०	२
१।२७। ०	२२।५५	वदला	१।२७।२०	२४।५५	२
२। २। ०	१०। ०	१	१।२८।१०	२५।४०	३
१।२४।१०	१७।३०	२	१।२३।५५	२५।५५	४
१।२५। ०	१०। ०	४	१।२६।३०	२८।४०	३
२। ४।२०	१४।३०	४	१।२६।४०	२६।१०	३
२। ६।२०	११।५५	६	१।२७। ०	३०।४०	४
२। ६। ०	१०। ०	४		३	
२। ६। ०	६।४५	४	१।१७।१०	३०।५५	४
२। ६।२०	८।१५	४	१।१६।५५	३१।३०	१
२। ६।४०	८।४५	६	१।२१। ०	३०।१५	४
२। १।४०	३।४५	६	१।२३।२०	३१।१०	३
२। २।२०	३।१५	५	१। ०।१०	३३।३०	३
१।२७।३०	१६।४०	५			
१।२६।२०	२०। ०	४			

११२५१२०	२०१२०	६	११२५१२०	३११५५	४
११२५११०	२०१४०	६	११२५१५५	२५११५	४
११२०१३०	५११०	५	११२५१०	२५१५५	४
११२११०	५११०	४	११२५१४०	२५१५	४
११२५१०	१०१५५	४	११२५१४०	२५१५५	४
११२५१२०	१२१५५	४	११२०११०	२५१२०	४
११२५११०	१४१५५	४	११२५१२०	२५१३०	५
११२५१५५	१५१५५	३	११२५१३०	२७१०	४
११२५१५५	१७११०	३	११२५१५५	२६१५५	४
११२५१२०	२०१२०	३			
०१२७१०	३२१५५	३	सारे ३४ पहिली १ तीसरी ५		
०१२७१४०	३२१०	४	चौथा २६ पांचवी २		
०१२७११०	२५१५५	३	११२५१४०	३५१०	५
०१२२१०	२५१३०	३	११२५१५५	३६१३०	५
०१२७११०	२३१५५	३	११२५१२०	३५१४०	५
०१२५१५६	२३१५५	४	११२५११०	३७१४०	५
०१२०११०	२३१५५	३	११२५११०	३६११५	४
०१२५१३०	३२११०	४	११२५१५५	१४१४५	४
०१२५१५५	३४१५५	३	११२५१२०	४२१३०	३
०१२५१५५	३५१३०	४	२१२१०	४४१२०	३
०१२५१५५	३६१०	४	२१२२१०	४५११५	४
०१२७१३०	४११२०	४	२०१२१०	४४१५५	४
०१२२१०	४२१३०	३	२१२१४०	१५१२०	४
०१२२१३०	४३११५	४	२१२१४०	१५११०	४
०१२२११०	४३१२०	४			
०१२४१२०	५५१२०	४			
०१२४११०	५११४४	५	२१२७१४०	३६११०	१
०१२५१०	५३१५५	४	२१२७१४०	३५१०	४
०१२५११०	५३११०	४	२१२२१४	३६१३०	५
०१२५१५५	५३१०	४	२१२३१२०	३७१४५	४
०१२७१५५	५३१३०	४	२१२०१२०	४०१०	४
०१२४१५५	५२१३०	४	२१२६१३०	४२१४०	५

०१११५५	५२१३०	४	२११६१०	४१११५	५
०११११०	५३१३०	४	२१ ६१ ०	४२१३०	५
११११५५		४	२११५ ०	४११२०	३
२१२१४०	४६१३०	५	सारे २ पहली १ चौथी १		
२११६१०	४५१५५	५			
२१२४१४०	४६११०	३	३११३१ ०	४२१३०	५
२१२१४०	४७ ०	५	३११४१२०	४३१२०	३
२१२६१४०	४८१४५	३	३१ ८१५५	४५१ ०	४
२१२३१४०	४११३०	३	३१ ८१४०	४६१ ०	६
२१२११ ०	५५१३०	३	३१ ५१२०	४०१३०	४
२१ ६१४०	५३१४५	३	३१ ६१२०	४७११५	३
२१२११ ०	५५१४०	३	३१ ५१२०	४६१३०	४
सारे १८ पहली १ तीसरे ५ चौथे			३१ ६१२०	४६१३०	४
५ पांचवे ७ बाहर के			३१ ८१३०	४६१४५	४
२११६१३०	२५११५	४	३११४१ ०	४६१५५	४
२११०१ ०	६११३०	४			४
२११११२०	५८१४५	४	३१ ४१००	५३१ ०	३
२११३१ ०	५७१४५	४	३१ ४११०	५८१४०	५
२११४११०	५६१ ०	४	३११६१ ०	५७११५	५
२१२८१ ०	५५१३०	४	३११२११०	५७१४५	४
२१ २१२०	५६१३०	४	३११३१४०	४८१२०	४
११२६१ ०	५६१४०	२	३११६१३०	६५१ ०	२
११२६१ ०	५७१४०	२	३१२१११८	५६१२०	५
११२२११०	५६१३०	४	३११८११०	५६१४०	५
सारे ११ दूसरी २ चौथी ६			३११११ ०	५७१ ०	५
			३१३३१ ०	५११३०	५
२१२५१ ०	१४१ ०	४	३११४१२०	५५१४०	४
२१२६११०		१	४१५०	५७११०	४
			४१ ६११०	६५१ ०	
४१ ४१ ०	६११५	४	३११४१ ०	१५१ ०	४
४१ ६११०	५११३०	४	३११३१२०	१३११०	४
४१ ६१ ०	४६१ ०	३	३११५१२०	१११३०	४

४। ०।१०	४३।३०	३-	३।१५।३०	१५।४५	४
४।२६।१०	४५।३०	४	३।११।५५	१२। ०	४
४।२८। ०	५४।३०	४	३।२०।२०	११।५५	४
४।२९। ०	४३।३०	२	२।२३।२०	१३।४०	५
४।१४।१०	५४।३०	२	३।२८।५५	१५।२०	४
४।१७।३०	५१।१५	५	३०।४०	१४।४५	४
३।११।१०	६३। ०	२	३।२८।३०	१७।१०	४
३।१६। ०	६४।३०	४	३।२९।१०	१६।४५	४
४। ०। १०	६३।५५	६	४। ०। ०	२०।३०	६
४। ८।३०	६६।४०	२	४। ६। ०	२६।३०	२
४।१५।१०	६५।४०	२	४। ६।४०	२६। ०	४
४।२१।२०	६५।५५	३	४।११।१०	२३।१५	४
४।२६। ०	६७।२०	३	४।१८। ०	२४।४०	४
५।१०। ०	६२।५५	२	४।२०। ०	२३। ०	३
५। ८। ०	६२।१५	३	४।२३। ०	२२।१०	४
२। ४। ०	६५।५५	३	४। १।३०	२५।४०	४
२।२५।१०	६५।४०	४	५। २।३०	३०।२५	४
२।१७।१०	७५	१	४।१२।१०	३१।३०	४
२।२९। ०	२१।४५	३	५।१४।२०	३३।२०	४
सारे ४५ पहली १ दूसरे ६			५।१६।१०	३१।२०	४
तीसरे ११ चौथी १०			६। ६। ०	१३।४०	४
पांचवी ७			६।१३। ३	१७।४०	३
सारे १५ दूसरी १ तीसरी ३			६।१०।३०	२१।४०	५
चौथी १६					
पांचवी १			६।१०। ०	८।१५	५
बाहर के					
१२।३०	२३।१५	३	६। ६।१०	२०।३०	४
१।११। ०	२६। ०	३	६।१०। ०	२०। ०	४
सारे २ तीसरे के			६। ६।१०	२४।४०	३
सूरति भाले की			६।१५।४०	२२।३०	३
४।२६।२०	२३। ०	४	६। ६।१०	२०।३०	४
५। २।३०	१६।३०	४	६।१८।२०	२२।२०	४

५। ०। ०	१८। ०	४	६। १६। १०	२३। ४५	४
५। ०। ०	१८। ३०	४	६। २२। ३०	१८। १५	४
४। २६। २०	१३। ४०	४	६। २२। ३०	२०। ५५	४
५। ६। १०	३६। १०	६	६। ४। २०	२८। २०	४
५। १। ४०	११। ५५	४	६। ४। ०	२६। २०	४
सारे ७ चौथे मे के			६। १५। १०	२८। ०	४
सूरति काग की			६। १६। २०	६। २०	४
५। १५। २०	२१। ४०		६। २२। ५५	२५। १४	३
५। १४। २०	१६। ४०		६। २७। ३०	२४। ०	४
५। १६। ४०	१८। १०		६। १८। ०	३३। ३०	३
५। १३। ३०	१४। ५५		६। १७। ४०	३१। ०	५
५। १६। ४०	१२। ३०		६। १६। ५५	३०। २०	५
५। १६। ०	११। ४५		६। १२। १०	३४। ५५	५
५। २०। ३०	१८। २०		६। ६। ०	३७। ४०	५
सारे ७ तीसरे के ५ चौथे का			६। ५। ५५	४०। ०	३
१ पांचवे १ सूरति			६। ५। ४०	४०। २०	१०
कतूरस की			६। २। ४०	४१। ०	५
४। २। ४०			६। २०। ०	३१। २०	३
६। ३। ३०			६। ११। ५५	३०। ३०	३
६। १८। २०			७। २३। ०	२६। २०	३
६। १७। २०			७। ८। ५५	१०। ०	४
६। १७। ४०			७। ६। २०	१५। २०	३
६। १४। ०			६। ५। ४०	१३। २०	४
६। ६। २०			६। ६। ४०	११। ५५	४
६। ५। २०			६। २७। १०	११। ३३	४
६। ८। २०			६। २६। ३५	१८। ०	
३। २। ०			सारे १६ तीसरे २ चौथे ११		
६। १४। ४०			पांचवे ६ तारे अग्नीडीली		
सारे ३ पहला १ दूसरे ५			६। १७। ४०	२२। ४०	५
तीसरे ७ चौथे के १६			७। ०। २०	२५। ४५	४
पांचवे ८ अहमी का होय					
चुकातारेभेड के			७। २७। १०	२७। ३०	४

६११० ०	२४१५५		७१२०१४०	३०१२०	५
६११५१५५	२६११०		७१२५११०	३४११०	४
७१ ११ ०	२१११५		७१२०१५५	३३१२०	४
७१ ४१२०	२११ ०		७१२०१४६	३४१ ०	४
७१ ३१ ०	२५११०		सारे चौथे के ५ पांचवे २ छत्तर के तारे		
७१ ६११०	२७१ ०		८१ ६११०	२११३०	४
७११११३०	२६१ ०		८११११४०	२११ ०	५
७१ ३१४०	३८१३५			४१२०	५
७१ ३१४०	३०११०		८११४१५१	२०११६	४
७१ ५१४०	३३११०		८१३६११०	३८१३०	५
			८११७१४१	१७११०	४
८११६१५५	३६१ ०	४	९१२१०	२०१५५	५
८१ ६१३०	१५११०	४	९१३१५५	१७१ ०	४
८११५११०	१५१२०	६	९१४३१५५	१७१५५	४
८११४१४०	१४१५५	६	सारे ६ तीसरे ३ चौथे २ पांचवा १ सारे तारे ६ दक्षिणगोलके ३१६ पहलीक दर के ७ दूसरी के १८ तीसरी के ६३ चौथी के १६४ पांचवके ५४ छटी के ६ बदली का १ सारे तारे ४८		
८११११५५	१४१४०	५	सूरति के १०१२२ पहली के १५ दूसरी के ४५ तीसरी के २०८ चौथी के ४७४ पांचवके २१७ छटी के ४६ सूक्ष्म ६ बदली के ५ निपट छटिका अन्त नहीं		
८१ ६१४०	१५१५५	५			
८१ ६११०	१८१३०	५			
सारे १३ चौथे के ५ पांच के ६ छटे के २ मछलीक्ष क्षणगोलके					
१०१ ०	२०१२०	४			
१०१ ४११०	२२१ ५	४			
१०१ ५१४०	२२१३५	४			
१०१ ४१२०	१६११५	४			
९१२५११०	१६१३०	५			
१०१ १११०	१५११०	५			
९१२८१५५	१४१४०	४			
९१२५११०	१५१ ०	४			
९१ २१५५	३६१३०	४			

६।२१।०	१८।१०	४
६।२६	२२।१५	४
सारे ११ चौथे के ६ पांच के २		
बाहर के तारे		
१।८।०	२२।२०	३
६।११।१७	२२।१०	३
६।१४।०	२१।०	३

क

४ हनुम	१	८०	३०	अस्य त्रिको	२	५७	उ	२६
	२०	२०	४	एकसमीपास्थाय	१८	३०	६	
	५५			मध्ये द्वितीया	४०			
५ शिरस	७	७५	३०	तयोर्मध्ये	३	८६	उ	१२
उपरि	२६	३०	३	प्रथमा	६	५५	६	
	४०				४०			
६	८	८२	३०	सरल रेखास्थानां	५	८१	उ	२२
	२४	२०	४	त्रयाणां मध्ये	६	५५	५	
	४०			दक्षिणगा	४०			
७ तेषां मध्ये	६	७८	३०	तेषां मध्यस्था	५	८३	उ	२३
दक्षिणदिक्स्था	८	१५	४		६	०	५	
	२०				०			
८ तेषां मध्य-	८	८०	३०	तेषां मध्ये तृतीया	५	८४	उ	२४
स्था	२८	२०	४	उत्तरस्था	८	५५	३	
	५५				२०			
९ चतुरस्त तारा	६	८१	३०	सरलरेखातः प	५	७८	उ	२५
सुपूर्वदिक्स्था	१६	२१	४	द्विचमदिकयो द्वयोर्म-	८	०	३	
	३०			ध्ये उत्तरस्था	२०			
१० प्रथमभुजस्य	११	८१	३०	तयोर्मध्ये	५	७४	उ	२६
दक्षिणस्था	८	४७	४	दक्षिणस्था	१०	४०	४	
	४१				०			

११ तयोस्तरगा ११	८३	उ०	पच्छिम दिपुछावते	५	७०	उ	२७
प्रथमभुजस्य २०	०	४		२०	४०	३	
३१				०			
१२ अपरश्च भुज ०	७८	उ०	तनोदरस्ययो	४	७०	उ	२८
स्य उत्तथा ६	५६	४	प्रथमा	१२	०	४	
४०				४०			
१३ तस्य दक्षि ०	७७	उ०	तयोर्मध्ये द्वितीया	४	६४	उ	२९
रगा २२	५५	४		११	४०	३	
५५				२०			
१४ त्रिपदिका ०	८७	उ०	द्वयोपश्चात् पुछे	३	६१	उ	३०
या दक्षिण २१	३०	५	समीपे	१६	१५	३	
तारा ४०				१०			
१५	०	८१	उ०	पुछावते	३	५६	उ ३१
२६	४०	५		१३	४५	३	
१०				१०			
१६ अवशिष्टयो ०	८१	उ०	सवातारा	तती	षत्रर	चरा	प५
मध्ये १३	१५	४	३				
द्वितीया २०							
१७ अपरत्रि २	१४	उ०	के काजमदक्षिणापा	१	७५	उ	१
पादिकाया २०	३०	४	दस्य प्रथमा	५	४०	४	
द्वितीया २०				०			
१८ अस्या अव ३	८३	उ०	वाम पादस्या	१	६४	उ	२
शिष्टयोर्म ११	३०	४		३	६	४०	
ध्ये दक्षिण ५५				०			
स्यां							
तयोर्मध्ये ०	५४	उ०	दक्षिणांगे कटि	४	७१	उ	३
उत्तरस्या ११	५५	४	वेष्टना	७	१०	४	
२८				२०			
क							
१३ ततोर्द ३	३४	उ०	पुछासभी-	४	३६	उ	१
क्षिणाय ६	३०	६	पस्यासि-	२३	१५	३	
२०			हसदयाख्या	५५			

१४ दक्षिण	३	३६	उ०	ततोऽग्रे	४	४१	उ	२
जान्वोरुपरि	५	०	४	मन्द तारा	२७	२०	५	
	४०				१०			
१५ तस्मादेव	३	३	उ०	पादस्थशि-	३	१७	उ	३
अथः	५	२०	४	रस्थयोर्म-	१५	१५	४	
	५०			ध्येस्थे द्वे तारे	०			
				तयोर्दक्षिणगा				
१६ पृष्ठस्थ	३	४६	उ०	तयोर्मध्ये	३	१६	उ	४
तारा	७	०	२	उत्तरगेयं	१३	१०	४	
	४०			ष्टेषु द्वितीया	२०			
१७ मृदुदर-	३	५१	उ०					
स्थ तारा	२२	०	२					
	१०							
१८ पुच्छमूल	३	५१	उ०	अतिमतिता	३	२०	उ	५
समीपे	४	०	३	अवशि	१७	०		
	१०				१०			
१९ पृष्ठस्थवा	४	४६	उ०	ततो	३	२२	उ	६
मोरुस्थ	३	३०	२	अग्रे	१७	४५		
तारा	०				१०			
२० पृष्ठस्थस्य	३	२६	उ०					
वामपादस्य	२२	२०	३					
प्रथमतारा	४०							
२१ वामपादस्य	३	२८	उ०	षष्ठस्या	३	२३	उ	७
पृष्ठस्थस्य	२४	१५	३	तिनिकट्या	११	०		
द्वितीयतारा	१०				१०			
२२ वामजंघो-	४	३५	उ०	अग्र पादे	३	२२	उ	८
परि	१	१५	४	यो समी-	०	०		
	४०			पगा	०			
२३ दक्षिणपा	४	२५	उ०					
दस्थयोर्म	६	५०	३					
ध्ये उत्तरगेय	५५							

२४ तयोर्मध्ये दक्षिणदि केयम्	४ १० २०	२५ ०	उ० ३	जिह्वाग्रं	तारे	जग ७ के	१५
२५ पुच्छमूले	४ १२ १०	५३ ३०	उ० २	जिह्वाग्रं	६ २६ ४०	७६ उ ३० ४	१
२६ पुच्छमध्ये	४ १८ ०	५५ ४०	उ० २	मुखे	७ ११ ५५	७८ उ ३० ४	२
२७ पुच्छ प्रांते	४ २६ ५५	४४ ०	उ० ०	नेत्रोपरि	७ १३ १०	७५ उ ४० ३	३

क

दक्षिणकं घोपरि	११ १६ ४०	७ ६६ ४०	उ० ३	वामस्य कोणिगा	५ ६ १०	५४ उ ४० ५	४
५ दक्षिणकं कोणस्था	११ ६ २१	२२ ५१	उ० ४	कामस्कंधगा	५ ६ ४०	४६ उ ० ३	५
६ दक्षिणकं कोणाघः	११ १० ४	७४ ०	उ० ४	शिरस उपरि	५ २६ ४०	५३ उ ५५ ४	६
७ वक्षसि	११ २८ ३०	६५ ३०	उ० ५	दक्षिणस्कंधोपरि	६ ५ ४०	४८ उ ४० ४	७
८ वामबाहौ	११ ७ ३०	६२ १५	उ० ४	एतत्त्रय उत्तरदिक्का	६ ५ ४०	५३ उ १५ ४	८

६ मुकुटेद	११	६०	उ०	ततोप्युत्तरगा	६	५७	उ	६
	१६	१५	५	पुरुषस्य पण्डितमन्त्रि	५	३०	४	
	२०				०			
१० तत्र मध्य	११	६१	उ०	पण्डितदिशि स्कन्धर	६	४३	उ	१०
	१७	१५	४	दधस्ययोरंका	७	१०	४	
	२०				४०			
११ तत्रोत्तरगा	११	६१	उ	तयोर्मध्ये दक्षिणगा	६	४०	उ	११
	१६	२०	५		८	३०	५	
	०				३०			
तारा ११ तृ १ च ७ ५३			०	दक्षिणहस्तोपरिगा	६	४१	उ	१२
					८	१०	५	
					३०			
बहिस्थ	०	०	०	मणिबन्धस्थयोर्मध्ये	६	४१	उ	१३
				प्रथम तारा	६	४०	५	
					४०			
०	०	०	०	तयोर्मध्ये द्वितीया	६	४२	उ	१४
					७	३०	५	
					०			
१ मुकुटा दग्र	११	६४	उ०	यष्टेः अपरप्रान्ते	६	४०	उ	१५
	१३	०	५		७	१५	५	
	४३				४०			
२ मुकुटपृष्ठे	११	५६	उ०	वातोमुखपरिसूक्ष्म	६	४१	उ	१६
	२१	३८	४		५	५	३	
	२०				४०			
अष्टापुरुष	०	०	०	कटिस्थे द्वे तरित-	५	४१	उ	१७
				योर्मध्ये द्वितीया	२५	४०	४	
					४०			
२ आसां मध्य-	५	५८	उ०	तयोर्मध्ये प्रथमा	५	४२	उ	१८
गा दक्षिण-	७	२०	५०		२५	१०	४	
दिशि	२०				२०			
१ वामहस्तेता	५	५८	उ०			०	०	०
	७	४०	५					
	२०							

तृतीया	५	५५	उ०					
तत्पृष्ठे	५	१०	५					
	४०							
क								
जानूपविष्ट मूर्त तारी								
१६ दक्षिण-	६	२८	उ०	मस्तको	७	३७	उ	१
पाणिगा	५	०	३	परि	१७	३०	३	
	२०				४०			
२० वामजंघायां	५	२६	उ०	दक्षिण	६	४३	उ	२
तारात्रयं	२१	३०	३	स्कन्धे	३	०	३	
तामु उत्तरा	३०				४०			
२१ तामुमध्य	५	२६	उ०	दक्षिण बाहु	६	४०	उ	३
तारा	२०	३०	४	मूले	७	१०	३	
	२०				४०			
२२ तामुदक्ष	३	२५	उ०	दक्षिणकं	६	३७	उ	४
एगा	११	०	४	कोणीस्था	२८	१०	४	
	४				०			
बहिस्था	५	३१	उ०	वामस्कन्धो-	७	४८	उ	५
स्वातीर्द्धयो	२०	३०	१	परि	१६	०	३	
जान्वोरंतरं	०	१			४०			
	१							
तारा १२	४८	६५	६	वामजानु	७	४६	उ	६
तृ				मूले	२३	३०	४	
					०			
१ विशाखा	मातृमण्डल			वामकं	७	५२	उ	७
				कोणिरस्था	२७	४०	४	
					४०			
२ उज्जल	६	४४	उ०	वाममणिबन्धस्य	८	५२	उ	८
	१४	३०	२	तारात्रयाणां	५	५५	४	
	४०			मध्ये द्वितीया	३०			

२ सर्वासां	६	४६	उ०	तासां उत्तरतारा	८	५५	उ	६
प्रथम तारा	१६	१०	४	अवशिष्ट योगः	१	०	४	
	४०				४०			
३ उत्तरदिक्का	६	५५	उ०	तयोर्मध्य	८	५३	उ	१०
	१३	३०	५	दक्षिणस्था	१	०	४	
	४०				३०			
४ ततोऽग्रे	६	५५	उ०	दक्षिणपा-	७	५३	उ	११
उत्तर दिशि	१५	३०	६	श्वस्था	३०	१०	३	
	४०				५०			
५ उज्ज्वलता	६	४४	उ०	वामपार्श्व-		५३	उ	१२
रा या द-	१७	४५	४	स्था		३०	४	
क्षिणदिशि	४०							
६ तन्निकटे	६	४४	उ०	ततो उत्तर	७	५६	उ	१३
	७	४५	४	गा	१०	१०	५	
	४०				७			
७ ततोऽपि	६	४६	उ०	अत्र सा	७	५८	उ	१४
पृष्ठे	२१	१०	४	उरूमूले	११	३०	५	
	२०				१०			
८ सर्वासां	६	४६	उ०	वामकुरू-	७	५६	उ	१५
	२१	२०	४	थाना त्रयाण	१४	५५	३	
	४०			प्रथमा	०			
तारा ८ द्वि च ५ पश्चिम								
१								
अथजानू पविष्टपूर्वं तारा								

क

८ तासां मध्ये	१४	७१	उ०	उभयोर्हर्वोपरि	०	४६	उ	४
मध्यस्था	२१	३४	४		६०	०	३	
	१०				४०			
९ तासां उत्तरगा	१०	७४	उ०	उभयोजन्विर्मध्ये	०	४५	उ०	५
	१६	०	४		२०	३०	३	
	०				४०			

१० वामबाहुकं	१०	४६	उ०	जंघाया उपरि	०	४७	उ	६
कोणिसंधिबन्धो	०	३०	३		२७	१०	४	
	५५				०			
११ तत उत्तरतारा	१०	५२	उ०	पादनिकटे	०	४२	उ	७
वामपक्षस्था	३	१०	४		१	२०	४	
	५०				४०			
१२ वामपक्षप्रांतस्था	१०	५४	उ०	वामबाहु	०	४४	उ	८
	६	०	३	मध्ये	१४	२०	४	
	४०				४०			
१३ वामपादस्योपरि	१०	५५	उ०	वामकंकोणि	०	४५	उ	९
	१०	१०	४	मधः	१७	०	५	
	०				४०			
१४ वामजानूपरि	१०	५७	उ०	दक्षिणबाहु उपरि	०	५५	उ	१०
	१४	०	४		२	०	०	
	३०				२०			
१५ दक्षिणपादस्य	१०	६४	उ०	मंस्य दंडो-	०	५२	उ	११
योर्मध्ये प्रथमा	११	१०	४	परि	१५	४०	४	
	१०				०			
१६ तयोर्मध्ये	१०	६४	उ०	उपवर्हणस्यां-	०	५२	उ	१२
द्वितीया	२२	३०	४	जित कर	०	४०	३	
	४०				०			
१७ मेघे खण्ड सदृक्	१०	४३	उ०	उपवर्हणप्रांते	०	५१	उ	१३
दक्षिण जानुस्य	१२	४५	५		३	४०	६	
	०				२०			
तारा १७	१ तृ ती	ये ५	तारा १३ तृ ती ४	चतु	पंच			
द्वितीय प्र० तारे		६		ख	२			
वाहर के		पं २						
१ वामपक्षाधो	१०	४६	उ०	प्रतेशिरोऽग्रे	हक	पुरुष	तारा	
द्वेतारेतयो	१३	४०	४					
दक्षिण	४०							

२ तयोर्मध्ये	१०	५१	उ०	मेघ खण्ड सदृक्	०	४०	उ	१
उत्तरगा	१३	४०	४	दक्षिण हस्तो-	२६	३२		
	५५			परि प्र०	४			
जातुल कुरसी				दक्षिणकं कोणि-	१	३७	उ	२
रंजितक				स्था	१	३१	४	
३					१०			
१ प्रथमशिरस	०	४५	उ०	दक्षिणस्कंधोप-	१	३७	उ	३
परिगा	७	२०	४	रिमा	२	३०	३	
	५०				४०			
२ वक्षसि गा	०	४६	उ०	वामस्कंधोप-	०	३२	उ	४
	१०	४५	३	रिगा	२७	२०	४	
	५०				३०			
३ तात उत्तरदिशि	०	४७	उ०	शिरोउपरिगा	१	३४	उ	५
कटि उपरि	१०	५५	४		०	३२	५	
	२०				४०			

क

१६ ततो पश्चात्	७	६०	उ०	तत्समीपे द्वितारेत	८	६२	उ	२
	१५	२०	४	योर्मध्ये उत्तरस्था	४	०	४	
	२०				२०			
१७ ततोपि पश्चात्	७	६१	उ०	तयोर्मध्ये दक्षिण	८	६२	उ	३
	१६	१५	४	स्था	२०	०	४	
	२०				२०			
१८ वामजानूपरि	८	६१	उ०	एतयोः पृष्ठे एका	८	६१	उ	४
	०	०	४	द्विष्ट्य रगयो	२३	०	४	
	५५			मध्ये	४०			
१९ वामजंघोपरि	७	४९	उ०	अपरशृंगे द्वे	६	६०	उ	५
	२५	२०	४	तारेतरयोः उत्त-	२	०	४	
	१०			रगा	०			

२० वामपादस्थ	७	७०	७०	तयोर्मध्ये दक्षि-	६	६१	७	६
ताराणां मध्ये	१५	१५	६	रागा	२२	२०	४	
प्रथम ताराणां	२८				०			
२१ तासां मध्ये १	७	७१	७०	पात्रतले प्रथमोदितं	६०	७	७	
द्वितीया मध्य-	२६	२५	६	उत्तरगा	२१	२०	३	
मस्था	५५				०			
तासां मध्ये चरमा ७	७२	७२	७०	तयोर्मध्ये दक्षि-	८	५६	७	८
	२६	०	६	रागा	२०	१०	४	
	४०				१०			
२३ दक्षिणोरु आरेभे ७	६०	७०	७०	पात्रतले पंचादु-	८	५५	७	६
	०	१५	४	दितयोर्मध्ये	२०	०	४	
	४०			उत्तरा	२०			
२४ ततः उत्तरदिशि ६	६०	७०	७०	तयोर्मध्ये दक्षि-	८	५४	७	१०
उरोरुपरि	२५	०	४	रागा	२४	४५	४	
	४०				०			
२५ दक्षिणजानोरु ६	६३	७०	७०	तारा १०				
रिगा	१५	०	४	कुकुटमूर्ति तारा				
	४०							
२६ दक्षिणजानु तोर ६	६०	७०	७०	मुखोपरिस्था	६	४६	७	१
घस्य द्वे तोरेतायो १३	३०	४			४	२०	३	
दक्षिणे	२०				३			
२७ तयोर्मध्ये उत-	६	६३	७०	द्वितीयतारोशिरस	६	५५	७	२
रगा	१०	४०	४	उपरि	६	३०	५	
	१०				०			
२८ दक्षिणजंघत्यां ६	६४	७०	७०	श्रीवाया मध्यस्था	६	५६	७	३
	१३	१५	४		२६	३०	४	
	२०				२०			
तारा २८	१७	पं २	पं ३	वक्षसि स्थिता	६	५७	७	४
तृतीय चतुर्थ					२८	२०	३	
					३			

बारह के तारे	७	३८	३०	उज्ज्वलता ए पु- १०	६०	३	५
	२	१०	५	छति	६	०	२
	४			१०			
मिलिकप्या	०	०	०	दक्षिणबाहुक	६	६०	३
लोपातया				कोणिसंधो	१६	४०	३
				३			
उज्ज्वलता एषा	८	६२	३०	दक्षिण पक्षस्य	६	६६	३
च पात्रत्यहस्त-	१७	०	१	तारात्रयाणां	२२	४०	४
आहतिवाडे	२५			प्रथम ताराद-	३०		
				क्षिणादि			

क

५ दक्षिकं को	२	१५	४	वामकं को-	७	२३	३	६
णिस्था	१	४५		णिस्था	८	४५	४	
	४				२५			
६ दक्षिण मणि	२	१३	४	वामकरतल	७	१७	३	७
बन्धस्था	२	२०		स्थयोः प्र-	५	२०	४	
	५५			थमा	०			
७ वामकं को	१	२०	४	अनयोर्मध्ये	७	१६	३	८
णिस्था	२२	४०		द्वितीया	२६	३०	३०	
	०				४०			
८ मणिबन्धो	१	१८	४	दक्षिणिकं	७	१५	३	६
परिगयोर्मध्ये	२२	०		केणिस्था	२	०	४	
द्वितीय	१०				२०			
९ अनयोर्मध्ये	१	१८	४	दक्षिणकर	७	१४	३	१०
प्रथमा	२२	०		तलस्थोः प्र	३	४०	४	
	०			थमा	२०			
१० वाम पाद	१	१६	३	अनयोर्मध्ये	७	१४	३	११
गुल्फास्था	१६	०		द्वितीया	२१	२०	४	
	५६				१०			

११ दक्षिणपाद	२	५	३	दक्षिणजा	७	७	उ	१२
गुल्फस्थादय	२५	०		उपरिग	२३	३०	३	
दक्षिणशृंगे	४				१०			
१२ अस्या उत्तरतो	१३	८	५	दक्षिणजं-	७	२	उ	१३
पादवक्रं लि	२६	३०		घोपरिगा	२२	१५	४	
	४०				०			
१३ अस्या उ	१	१२	५	दक्षिणपाद	७	३	उ	१४
त्तरतः	२६	१०		स्थेषु चतुर्षु	२६	१५	४	
	२०			प्रथमा	३०			
१४ वामपादयो	१	१३	५	तासां द्वि-	७	१	उ	१५
ह्रस्वतारा	२०	०		तीया	२५	३०	५	
	४०				०			
तारा १४ प्र १ द्वि १ त्र २ च्छं ७ पं २				ततोपि	७	०	उ	१६
				पृष्ठे	२५	२०	५	
					५५	३०		
अवापुरु पसंज्ञः	सपं	ध २		चतुर्षु च-	७	०	उ	१७
पुरुषतारा				तुर्यतारा	२५	१५	३	
					१०			
१ शिरस उप-	७	३६	उ०	आसां पृष्ठे	७	१	उ	१८
रिगा	३६	०	३	पाघ्नी	१२	०	५	
	५५				१०			
२ दक्षिणस्कंधयो	७	२७	उ०	वामजानू-	७	११	उ	१९
र्मध्ये	२८	४५	४	परिगा	१६	५५	५	
प्रथमा	०				२०			
३ अनयोर्मध्ये	७	२६	उ०	वामजं घो	७	५	उ	२०
द्वितीया	२८	४५	४	परिगासन्निपु	१०	२०	५	
	०			प्रथमा उत्तरा	४०			
४ वामस्कन्ध	७	३२	उ०	तासु मध्य-	७	३	उ	२१
स्थयोर्मध्ये	१३	४५	४	गा	६	१०	५	
प्रथमा	२५				५५			

५ अनयोर्मध्ये	७	३०	उ	तासु दक्षिणा	७	१	उ	२२
द्वितीया	१४	५५	४		१२	४०	५	
	४०				२०			
०	०	०	०	०	०	०	०	०

क

६ उभयोः स्कं-	१	३०	उ०	दक्षिणगु-	१	२८	उ	२१
धयो मध्ये	१	१०	४	त्फस्था	१६	४५	५	
	३१				५५			
७ उज्ज्वल तारा	१	३०	उ०	वामोरूपरि	१	२१	उ	२२
दक्षिणपादर्व	४	०	२	गा	६	५५	४	
स्था	३०				५५			
८ अस्याः पृष्ठ	१	२७	उ०	वामभानु यु	१	१६	उ	२३
स्थत्रयाणां	५	५५	४	परिगा	८	१५	३	
प्रथमा	२०				४०			
९ तासां मध्य	१	२७	उ०	वामजंघायां	१	१४	उ	२४
स्था	७	४०	४		८	४५	४	
	०				२०			
१० तासां पृष्ठे	१	२७	उ०	वामपाश्विंस्था	१	१२	उ	२५
तृतीया	७	२०	३		४	०	३	
	३०				४०			
११ वामस्कन्धे	१	२७	उ०	वामपादाग्रगा	१	११	उ	२६
	०	०	४		६	०	३	
	३०				२०			
१२ उज्ज्वलत्रेत	०	२३	उ०	तारा २६ तद्धि रतृ	५	च	१६ पं	२७
शिरसि	२६	०	२	२ में खण्ड	१			
	१०							
१३ तत्पृष्ठे	०	२१	उ०	खारिजवहि मूर्ति		तारा		
	२७	०	४					
	४०							

१४ उज्ज्वलतारा	०	२१	उ०	वामजातुस्था	१	१८	उ	१
घाउपरिगा	२६	०	४	तारापूर्वस्था	११	०	५	
	५५				५५			
१५ अस्या अ-	०	२२	उ०	दक्षिण जानु-	१	३१	उ	
ध्युपरिगा	१४	५५	४	स्थतो उत्तर-	१५	३८	५	२
	५५			दिशि	०			
इति शिरस्था ताराः	४३			प्रोतशिरः स्थ-	०	२०	उ	३
				स्य प्रथमतः	२४	४०		
				मलित	४०			
१६ दक्षिणजा	१	२८	उ	अंकुशध	२५	रूप	उ	
	१३	०	४				४	
	०							
१७ जानूद्धगा	१	२८	उ०	स्थिरस्थयो	३	३०	उ	१
	१४	१०	४	द्धयो मध्ये द	२	०	४	
	१०			क्षिणस्था	३०			
१८ जानुगते	१	२६	उ०	अनयोर्मध्ये	३	३१	उ	२
अघा	१६	०	४	उत्तरस्था	२	५५	४	
	२०				३०	३१		
१९ जानुगते	१	२६	उ०	वामस्कन्धो-	१	२२	उ	३
द्वितीया	६	१५	४	परि अप्रुक	२५	३०	१	
	५५			संज्ञः	०			
२० दक्षिणजं	१	२४	उ०	दक्षिणस्कन्धो	२	२०	उ	४
धामा सस्या	८	३०	५	परिगा	२	०	२	
	४०				५०			

क

२३ वामपार्श्विगा	७	०	उ०	तत्पृष्ठस्थता	६	२६	उ०	८
	१०	४०	५	रात्रयाणांमध्ये	२४	३०	४	
	२०			उत्तरस्था	५५			

२४ वामपादतलस्था	७	०	तासां	तासां मध्यस्था	६	२५	उ०	६
	१०	४५	मध्यस्था		२४	२०	३	
	४०				१०			
तारा २४ नृ ५ च १३ पं ६				तासां दक्षिण-	६	२४	उ०	१०
				स्था	८	०	३	
					५५			
बाह्यस्य तारा				सर्पधारिणः	६	१६	उ०	११
				वामहस्तादग्रे	१८	३०	४	
				प्रथमावर्ते पृष्ठे	१०			
१ दक्षिण स्कंधात्	८	२८	उ०	अस्याः पृष्ठे	६	१६	उ०	१२
दिशि रेखास्य	२	१०	४	तारा	३३	३५	५	
तारा श्रयाणां	०				४०			
मध्येन तारा								
२ तासां मध्यस्था	५	१७	उ०	सर्वं धारिणा	६	१०	उ०	१३
	२	२०	४	रक्षणजंघायां	२७	३०	४	
	४०			पृष्ठे	०			
३ तासां दक्षिणस्था	८	२५	उ०	अतोऽग्रे उत्तर-	६	८	उ०	१४
	०	०	४	स्थ पोतमध्ये	१६	३०	४	
	२०			दक्षिणस्था	५५			
१ एततारात्रया-	८	२७	उ०	अनयोऽस्तरेणा	६	१०	उ०	१५
त्पृष्ठस्था	३	०	४		३	५५	४	
	२०				४०			
२ ताराचतुष्टया-	८	३३	उ०	सर्पधारिणो	८	२०	उ०	१६
दुत्तरस्था	४	०	४	दक्षिणहस्त	८	०	४	
	४०			पृष्ठोपध्याया	४०			
				तत्पृष्ठे पुद्धा-	८	२१	उ०	१७
				परिगा	३	२०	४	
					४०			
हैयतुल हया सर्प-				७ द्युगस्था	८	२७	उ०	१८
धारि पुरुष			स्य सर्प मूर्ति तारा		१८	०	४	
					२०			

१ शिरस्थ चतुर	६	३८	३०	ता १८ त ५ च १२ पं १				
स्त्रीन्विचुकस्था	१८	०	४					
तारा	५५							
२ नासापुटस्था	६	४०	३०	सह्यतारा	वाण	मूर्ति	तारा	
तारा	२१	०	४					
	४१							
३ हृदस्था	६	३६	३०	वाणमध्ये एक	६	३८	३०	१
	२१	०	३	तारा	१६	५५	४	
	१०				०			
४ ग्रीवामूलस्था	६	३४	३०	शरस्थतारात्र-	६	३६	३०	२
	२३	१५	३	याणां मध्ये	६	१०	६	
	०			पृष्ठस्था	४०			
५ अस्थ चतुरस्रस्थ	६	३७	३०	तासां मध्यमा	६	३८	३०	३
मध्ये मुखस्था	२१	१५	४		५	५५	५	
	२				५५			
६ शिरो बाह्ये	६	४२	३०	तासां मध्यमा	६	३८	३०	४
उत्तरदिशि	२३	३०	४		३	४०	५	
	१७				२०			
७ ग्रीवायाः प्रथमा	६	२६	३०	मुखस्था	६	३८	३०	५
वतंस्य पृष्ठे	२१	१५	३		३	४०	५	
	४०				४०			

क

सूरतितस्वतापर उका				व्वाग्रस्थस्य दलफेन			
१ शिरस्था	६	२६	३०	पुच्छास्रता-	६	२६	३०
	७	५५	४	रात्रयाणां	१७	१०	४
	१०				४०		
२ अस्या अग्र	१५	२७	३०	अवशिष्ट-	६	२६	३०
ग्रीवोपरस्था	४	१०	३	योरुत्तरगा	१८	०	४
	५५				४०		

३ स्कंधयोरूप- रि उज्ज्वलता- रा श्रवण	६ ३ ५५	२६ १०	उ० ३	अवशिष्ट- योदक्षिणागा	६ १८ ४०	२७ ४५	उ० ४	३
४ एतन्निकटे उतरदिका	६ ४ ४०	३० ०	उ० ३	चतुरस्र प्रथ मभुजस्थयो र्दक्षिणादिगात्य	६ २० १०	३२ ०	उ० ३	४
५ वामस्कंध स्थ योर्मध्ये प्र थमा	६ ३ १७	३१ ३०	उ० ३	अनयो रु- त्तरगा	६ २१ २०	३३ ५५	उ० ३	५
६ तयोर्मध्ये द्वितीया	६ ६ ०	३१ ३०	उ० ५	अपरतुजस्थ- योर्मध्ये द क्षिणा	६ २३ ३०	३२ ०	उ० ३	६
७ दक्षिण स्कं- धस्थयोर्म- ध्ये प्रथमा	६ २६ ४०	२८ ४०	उ० ५	तयोर्मध्ये उत्तरगा	६ २७ ३०	३० १५	उ० ३	७
८ तयोर्मध्ये द्वितीया	६ १ १०	२६ ४०	उ० ५	पुच्छस्थच- तुरत्वयोर्मध्ये तारा	६ १७ ४०	३१ ३५	उ० ६	८
९ पुच्छाध स्था	८ २२ १०	२६ २०	उ० ३	त्रयाणां मध्ये दक्षिणे अव- शिष्टयोर्मध्ये	६ ६ ४०	३१ ३५	६० ६	९
तारास्थदि १	त ४ १	च १ १	प ३ ३	अशशिष्टयो र्मध्ये द्वि- तीय तारा	६ ६ ०	३१ ३०	उ० ६	१०
खाधित १ अस्य शि- रस दक्षिणा- दिका	वहि स्थ ६ २३ ४०	स्थ ३० ४०	तारा ३	सारा १० तृ ५ कतालुलु पारस	च २ मलि ना सर्वे	प ३ ३		
२ अनयोर्म ध्ये द्वितीया	६ ८ ५५	१६ ०	३	शिरः स्थयो र्मध्ये प्र- थमा	६ ६ २०	२० ३०	उ० ३	१

३ दक्षिणस्कं- घा दक्षिणदि २६ शिपथिमाश्रिता ०	८ २५ ०	४	अन्त्ययोर्भ- ध्ये द्वितीया	६ २० २८ ४० ०	२ ४० ३
४ ततोपिद- क्षिणदिशिगा २८ १०	८ ३० ०	३	मुखस्थयो- मध्ये प्रथमा	६ २५ २६ ३० २०	३ ४० ३
५ ततोपिद क्षिणदिका २६ ४०	८ ४५ ३०	५	तयोर्मध्ये द्वितीया	६ २५ २७ ४० ०	४ ४० ४
६ सर्वाभाप्र २१ १०	८ १८ १०	३	०	० ० ० ० ०	० ० ० ० ०
ताराद्धत ४ च ०	१ १ ०	पं १ ०	० ०	० ० ० ० ०	० ० ० ० ०

क

बृहदश्वमूर्तितार

करस आजम

१ नाभिस्थिताराम त्स्योरा शिरस्थ ५७ ५५	११ २६ ०	उ० २	दक्षिणपाद गुल्फस्थातारा	१० ४१ १३ १४ ४० ४	उ० १८ १८
२ पृष्ठोपरिपक्षसं- निधौ १२ १०	११ १२ ३० १०	उ० २	वामजानुस्था १७ ४०	१० ३४ ११ ४ ४०	उ० १६ ४
३ दक्षिणस्कंधोप- रिगा २ १०	११ २१ ० १०	उ० २	वामपदगुल्फ स्था २०	१० ३६ १२ ५५ २०	उ० २० ४
४ उत्तम स्कन्धयो- मध्ये पक्षमूले ४०	११ १६ २६ ४० ४०	उ० २	भारतमुसल तत्स्योदर मूर्ति तारा	सिले शृङ्खला चता मूर्ति तारा	

५ पक्षाधोवक्षतिः प्रथमा	१२ ४ ३०	२५ ३०	उ० ४	उभयोः स्कन्धयोर्मध्ये तारा	११ २५ २०	२४ ७	उ० ३	१
६ तयोर्मध्ये द्वितीया	११ ५ ०	२५ ०	उ० ४	दक्षिणस्कन्धयोर्मध्ये तारा	१२ २६ २०	२७ ०	उ० ४	२
७ दक्षिणजातुस्थयो हस्तरगा	१० २६ ०	३४ ३०	उ० ३	वामस्कन्धगा	११ २४ २०	२३ ०	उ० ४	३
८ भयोर्मध्ये दक्षिणगा	१० २८ ३०	२६ ०	उ० ५	दक्षिणवाहस्थ तारा त्रयाणां दक्षिणगा	११ २३ ४०	३२ ०	उ० ४	४
९ वृक्षस्थयोर्मध्ये प्रथमा	१० २६ १०	२६ ३०	उ० ४	आसां उत्तरगा	११ २४ ४०	३३ ४१	उ० ४	५
१० तयोर्मध्ये द्वितीया	१० २७ १०	१८ ०	उ० ४	आसां मध्यगा	११ २५ ०	३२ २०	उ० ५	६
११ ग्रीवास्थयोः प्रथमा	१० १८ १५	१६ ०	उ० ३	दक्षिणकरतस्तस्थ तारा त्रयाणां दक्षिण तारा	११ १६ ४०	४१ ०	उ० ४	७
१२ तयोर्मध्ये द्वितीया	१० १८ ३०	१५ ०	उ० ४	तासां मध्ये गा	११ २० ४०	४२ ०	उ० ४	८
१३ काशवालस्थयोर्मध्ये प्रथमा	१० २१ २०	१६ ०	उ० ४	तासां उत्तरगा	११ २२ १०	४४ ०	उ० ४	९
१४ अन्तयोर्मध्ये उत्तरगा	१० २० ३०	१६ ०	उ० ५	वामबाहुपरिगा	० २४ १०	१७ ३०	उ० ४	१०

सप्तमोऽध्यायः

६८५

१५ शिरस्थयोर्मध्ये	१०	१६	उ०	वामकं कोण-	११	१५	उ०	११
उत्तरगा	६	५५	२	स्थ तारा	२५	७	३	
	१०				४०			
१६ तयोर्मध्ये	१०	१६	उ०	अधोवस्त्रो	११	२६	उ०	१२
दक्षिणगा	८	०	४	परिस्थत्रितारा	३	२०	३	
	०			रां दक्षिणगा	५५			
मुखस्था तारा	१०	२२	उ०	तासां मध्यगा	०	३०	उ०	१३
	५	३०	३		३	०	४	
	२०				१५			

क

मध्यमागाश्रितानि

१४ तासां उत्तर	०	३२	उ०	मेषमूर्ति				१
गा	१	३०	४	तारा				
	१५							
१५ वामपादो	०	२८	उ०	शृंगस्थयोः	०	७	उ०	२
परिगा	२६	०	३	प्रथमा	६	२०	३	
	३०				४०			
१६ दक्षिणपा	०	३७	उ०	तयोद्धि-	०	८	उ०	३
दोपरिगा	५६	२०	४	तायाः	७	२०	३	
	४५				४०			
१७ एतेषां द-	०	३५	उ०	मुखस्थयो-	०	७	उ०	४
क्षिणगा	१७	२०	४	रुत्तरगा	११	४०	५	
	१०				०			
१८ वामजानुग-	०	२६	उ०	तयोदक्षि-	०	६	उ०	५
योरुत्तरगा	१५	०	४	रागा	११	४	५	
	२०				३०			
१९ एतयोर्द-	०	२८	उ०	श्रीवोपरि	०	५	उ०	६
क्षिणगा	१२	०	४		६	३०	५	
	२०				३०			

२० दक्षिणजा	०	३५	उ०	पृष्ठकटे	०	६	उ०	७
नुगा	१२	०	५	रथा स्या तारा	१७	०	६	
	२०				४०			
२१ ग्रधोवस्त्र द्वे	०	३४	उ०	पुछापिड	०	४	उ०	८
तारेत योरुत्त-	१०	३०	५	मूले तारा	२१	५०	५	
रगा	१०				२०			
२२ तयोर्दक्षिण-	०	३२	उ०	पुछापिड तारा	०	१	उ०	६
एगा	१२	३०	५	त्रयाणां मध्ये	२३	४०	४	
	४०			प्रथम	५०			
२३ आसां त्रया-	०	४४	उ०	तासां	०	२	उ०	१०
णां वामगुल्के	४४	०	३	मध्यमा	२५	३०	४	
	१				२०			
२५ तारा २३ तृतीय ४ च १५ पं ४				तासां तृ-	०	१	३	११
त्रिकोणमूर्तितारा				तीया	२७	५०	४०	
					०			
१ त्रिकोणसि	११	१६	उ०	पृष्ठस्थ ऊ	७	१	उ०	१२
रसिगा	०	३०	३	रो	१६	१०	५	
					४०			
२ आघारतारा	१६	२०	उ०	तस्यजानु-	०	१	द०	१३
त्रयाणां	०		३	गा	१८	३०	५	
प्रथमा					०			
३ तासां मध्य	१६	१६	उ०	तस्मिन्नेव	०	५	द०	१४
गा	२०	४	४	पादेपृष्ठस्थ	१५	५	४	
					०			
४ तासां पृष्ठे	१६	१६	उ०	सारे १३ तीसरी के २ चौथे के ४				
	०	०	०	पाँच इ के ६ छठई १				
सर्व ४ च ३ तृ० १				सूरति के धरि ५				
सारे तारे सूरति उत्तर की मे ३६०								
पहिली कदर के ३ दूसरी के ३६०				शिरो	०	४	उ०	१
१८ तीसरी के, ८१ चौथी के १७७ पा				ऊपरि	१०	०	३	
चई के ५८ छठी के १३ घू घले ६								

क

२ पृष्ठोद्धिता	२१	१७	उ०	अस्याश्च उस्थ १	४	द०	१२
रा ४ सु प्रथमा	४०	१०	४	तग नेत्रस्ययो-१०	१५	३	
				रंतरे	२०		
३ शेषासुमलिनासु	०	१६	उ०	नासाश्च १	५	द०	१३
उत्तरगा	२१	४०	५	दक्षिणनेत्रयो १०	५०	३	
	४०			रन्तसा ५०			
४ तासां मध्यगा	०	११	उ०	दक्षिणनेत्रस्या १	५	द०	१४
	१६	१०	५	रोहिणी दवरां १२	१०	१	
	४०				४०		
५ तासां दक्षिणगा	०	१०	उ०	अस्या अद्यो १	३	द०	१५
	१६	४०	५	उत्तर नेत्रगा ११	०	३	
	११				५०		
सारे ५ तीसरे का २ चौथे १ पा				दक्षिणशृंग १	४	द०	१६
चवैका ३				दक्षिण कर्णामूले १७	०	४	
					१०		
वृष मूर्तितारा				दक्षिणशृंगस्थयो १	५	द०	१७
३२				मध्ये दक्षिणगा २३	०	५	
					०		
१ उदरेजन प्रदेशे	०	६	द०	तयोरुत्तरगा १	३	द०	१८
तारा ४ तासु	२६	०	४		२०	३०	५
उत्तरगा	२०				०		
२ ततोपि पृष्ठे	०	७	द०	दक्षिणशृंगान्त्रे १	१	द०	१८
	२६	१५	४		२७	२७	३
	०				४०	३०	
३ ततोपि पृष्ठे	०	८	द०	उत्तरशृंग १	४	द०	२०
	२४	३०	४	मूलगा १५	०	४	
	४०				४०		

४ सर्वासांचतु	०	६	द०	उत्तरकर्णस्थ-	१	०	उ०	२१
	२४	१५	४	योरुत्तरगा	१२	३०	५	
	२०				०			
५ दक्षिणस्कन्धगा	०	६	द०	तयोर्मध्ये	१	०	उ०	२२
	२६	३०	५	दक्षिणगा	१२	१५	५	
	४०				४०			
६ दक्षिसिगा	१	८	द०	ग्रीवास्थयो-	१	०	उ०	२३
	३	०	३	खध्वो प्रथमा	७	४०	५	
	४				४०			
७ दक्षिणजानुगा	१	१२	द०	ग्रीभनयोद्वि-	१	१	उ०	२४
	६	४०	४	तीया	६	४०	६	
	४०				०			
८ दक्षिणपद्मगुल्फ	१	१४	द०	ग्रीवायां चतुर-	१	५	उ०	२५
	३	५०	४	सस्य प्रथमभुजे	६	०	५	
	०			दक्षिणगा	०			
९ वामजानुगा	१	१९	द०	भ्रनयो रुत्तरगा	१	७	उ०	२६
	१२	०	४		८	१०	५	
	१०				३०			
१० वामजंघायां	१	१०	द०	अपरभुजे	१	३	उ०	२७
	१३	२०	४	दक्षिणगा	१२	०	५	
	०				०			
११ नासापुटेस्ति	१	५	द०	भ्रनयोरुत्तरगा	१	५	उ०	२८
	६	४५	३		११	०	५	
	०				४०			

क

				मिथुन मूर्ति तारा जौजा			
२६ ककुदिचतुस्रस्या	१	४	उ०	प्रथमवाल शिरा	२	६	उ० १
द्यभुक्ते उत्तरगा	२	३०	५		२३	४०	२
	२०				२०		

३० अनयोर्दक्षिणगा	२	३	३०	द्वितीयवाल	२	६	३०	२
	२	४०	५	शिरसि	२६	१५	२	
	३०				४०			
३१ अपरदिशि	१	३	३०	प्रथमवालस्य	२	१०	३०	३
कृतिका	३	२०	५	वामहस्तमणि	१६	०	४	
	४०			बन्धकरकोणि	४०			
				अन्तर				
३२ कृतिकाबाह्ये	१	५	३०	तस्यैव बाहौ	२	७	३०	१८
	३	०	४		१८	२०	४	
	४०				४०			
तारा ३२ प्र १ तृ ६ च ११ पं १३ ष				उभयोः स्कंध-	२	५	३०	५
			१	योरन्तरंगा	२२	३०	४	
					०			
वहिर्भूति तारा			६०	तत्पृष्ठगा	२	४	३०	६
			४		२४	५५	४	
					०			
१ वामपादाधः	१	१७	६०	द्वितीय वालस्य	२	२	३०	७
स्थातारा	२५	३०	४	द्वितीय स्कन्धे	२६	४०	४	
	०				४०			
२ दक्षिणशृंग	१	०	६०	दक्षिण पार्श्वे	२	२	३०	८
समीपे त्रिता-	२०	२	५	प्रथम वाल	२१	४०	५	
राणां प्रथमा	०				४०			
३ तासां मध्यगा	१	१	६०	द्वितीयवालस्य	२	३	३०	९
	२४	४५	५	वामपार्श्वे	२३	०	५	
	०				१०			
४ तासां तृतीया	१	२	६०	प्रथम वालस्य	२	१	३०	१०
	२६	०	५	वामजानुगा	२१	३०		
	०				४०			
५ दक्षिणधो द्विता-	१	६	३०	द्वितीयवालस्य	२	०	३०	११
रयोः उत्तरा	२६	४०	५	वामभागे	२१	३०		
	०				४०			

६ तयोर्दक्षिणा	१	७	३०	द्वितीयवालस्य	२	२	६०	१२
	२७	४०	५	वामजानुगा	१८	३०		
	०				१५			
७ उत्तरशृंगाधो पंच-	१	०	३०	द्वितीयवालस्य	२	६	६०	१३
ताराणां प्रथमा	२४	४०	५	दक्षिणजानुगा	२१	०		
	०				४०			
८ तत्पृष्ठे	१	१	३०	प्रथमवाम वाम-	२	१	६०	१४
	२१	०	५	पादाग्रे	६	३०		
	०				३०			
९ तत्पृष्ठेपि	२	१	३०	तत्पृष्ठे आस्य	२	१	६०	१५
	१	२०	५	दक्षिमेवपादे	८	१५		
	०				३०			
१० श्रवशिष्टयो उत्त-	१	३	३०	प्रथमबालस्य	२	३	६०	१६
रगा	२	२०	५	दक्षिणपादगा	१०	३०		
	२०				१०			
११ तयोर्दक्षिणा	२	१	३०	द्वितीय बालस्य	२	७	६०	१७
	३	१५	५	वा दक्षिण य	१२	३०		
	३०			पादगा	४०			
तारा ११ च १ पाच ई का सूर				द्वितीय बालस्य	२	१	६०	१८
चालकी तिबोन्यू				दक्षिणपादगा	१४	३०		
					४०			
				तारा १८ दूसरी के २ तृ ५				
				च ६ प २				

क

१ प्रथमवालस्य पा-	२	०	६०	बाहर के तारे				०
दाग्रस्याग्रतः	४०	४०	४					
	१०							
२ प्रथमवालस्याग्र	२	५	३०	दक्षिण कर्त-	७	७	४	३
जानुतो अग्रस्था	६	५५	४	रि उपरिणी	१४	२०	१४	
	३०				१०			

३ द्वितीयवालस्य	२	७	द०	दक्षिण कर्त- ७३	५	४	२
वाम जानुतो	१५	१५	५	यंशस्य पृष्ठे २१	४०		
अग्र तारा	१०			४०			
४ द्वितीयवालस्य	२	१	द०	मेघखण्डतातः ७	४	५	३
वामहस्ताग्र	२८	२०	५	पृष्ठगयोः १४	१५		
सख रेखाया	२०			प्रथमा	०		
तारात्रयाणां तथा							
५ तासां मध्यगा	२	३	द०	अनयो-	३	७	५
	२७	३०	५	द्वितीया	१२	१५	
	२०				०		
६ तासां दक्षिणगा	४	४	द०	तारा ४ च २ पं० २			
	२४	३०	५				
	०						
७ आसां पृष्ठगा	३	७	द०	सिंहमूर्तितारा अ	स	द	
	०	४०	४				
	४						
तारा ७ च	३ पं० ४			नासा ओपरि ३	१	४	१
				गा	१८	०	
				२०			
कर्कमूर्तितारा	सरतां			करोटिगा	३	४	४
				२१	३०		२
				१			
१ कर्कस्य वक्षसि	३	०	उ०	शिरस्थयो	३	१२	३
मेघखंडे केन्द्र	१०	४०		उत्तरगा	२४	०	
	२०				२०		
२ तत्परित्येकु च	३	१	उ०	अनयोर्द-	३	६	३
तुरस्रतच्छेप्रतयो	७	१५	४	क्षिणगा	२४	३०	
रुत्तरगा	४०				१०		
३ तयोर्मध्ये	३	१	द०	प्रीवास्याता	४	११	३
दक्षिणगा	८	१०	४	त्रयाणां उत्त-	०	०	
	०			रगा	१०		

४ अक्षशिष्टयोः	३	२	उ०	तासां मध्यगा	४	११	३	६
पृष्ठस्थयो	१०	४०	४		२	०		
रुत्तरगा	२०				१०			
५ तयोर्दक्षिणगा	३	०	द०	नासा दक्षिणगा	४	०	१	७
	११	११	४		२			
	२०				३५			
६ दक्षिणकर्तरी	३	५	द०	हृदयस्था	४	१	४	८
मध्यगा	१६	३०	४		३	५५		
	३०				२४			
७ उत्तरकर्तरी	३	११	उ०	ततोदक्षिणगा	३	०	४	६
मध्यगा	८	५५	४	वक्षसिगा	४	५५		
	२०				३४			
पृष्ठस्थ उत्तर	३	१०	उ०	हृदयाग्रे	४	१		१०
दिशि पादस्था	४२	०	५		३	५५		
	४०				३४			
पृष्ठस्थपादद	३	७	द०	दक्षिणजा-	२०	०	५	११
दिशिपादक्षि-	२	३०	४	नुगा	०	५		
णगा	३०				०			
तारा ६ च १ पर बाहल १								

क

बहिस्थातारा								
१२ अग्रस्थ दक्षिण	३	०	५	पृष्ठाद्वाह्ये द्वे तारे	४	१३	उ०	१
पादतलगा	२७	०		तयोः प्रथमः	०	२०	५	
	२०				१०			
१३ वामजानुगा	३	३	६	तयोर्द्वितीया	४	१५	उ०	२
	२४	४०			८	३०	५	
	१०				१०			
	२	४	४	नाभेरधलिता	४	१	उ०	३
	२७	१५		राणां उत्तरगा	१७	१०	४	
	२०				३०			

४	४	४	तासां मध्यगा	४	०	६०	४
२	१५			१७	३०	५	
३०				१०			
४	०	४	तासां मध्यदक्षि-	४	२	६०	५
६	१०		रणा	२८	४०	५	
१०				०			
४	४	६	मेघखण्ड त्रिता-	४	३	७०	६
७	०		राणा उत्तरगा	२४	०	सूक्ष्म	
०				५५			
४	५	६	अवशिष्टयोः	४	२५	७०	७
१०	२०		प्रथमा	२४	०	सूक्ष्म	
२०				२०			
४	२	६	अवशिष्टयो	४	२५	७०	८
१२	२०		प्रष्ठस्था	२८		सूक्ष्म	
१०				३०			
४	५	५	तारा ८ च १ पं ० ४ छठा वदली का				
११	४५						
२०							
४	१२	२	कन्याया मूर्ति तारासुं व लाखोश				
१४	४०						
१०							
४	३३	५	मस्तगो परिग-	४	४	५	१
१४	२०		योर्मध्ये दक्षि-	२६	१५		
२०			रणा	२०			
४	६	३	तयो मध्ये उत्त-	४	५	५	२
१६	४०		रगा	२७	४०		
२०				०			
४	५	३	मुखस्थयो हत्त-	५	८	५	३
२०	५७		रगा	०	०		
२०				४०			

४	१	४	तयो मध्ये दक्षि-	५	५	५	४
२१	५५		रागा	०	३०		
४०				१०			
२	५	४	वामपादाग्रगा	४	०	३	५
२४	५५			२६	१०		
४०				०			
४	०	५	वामपक्षस्य तारा	५	१	३	६
२७	२०		चतुष्टये प्रथमा	८	१०		
३०				१५			
४	११	१	तासां द्वितीया	५	२	७	
३४	५५			१३	५५		
३०				१०			
तारा २७ प्र २ द्वि २ तृ ६ च ८ पंच ५				२	२	२	२
ष ४							

क

८ तत्पृष्ठे तृतीया	५	२	५	तासामुत्त-	६	११	३०	१४
	१७	१०		रगा	८	४०	४	
	१०				२०			
९ तत्पृष्ठे च-	५	१	४	वामपादस्य	६	६	३०	१५
तुर्थ्या	२१	४०		दक्षिणगा	१०	३५	४	
	०				०			
१० दक्षिणभागे	५	८	३	दक्षिणपादे	६	६	३०	१६
कटेरधस्था	६४	३०	५	उत्तरस्यां	१२	५०	४	
	२०			दिशि	५०			
११ दक्षिणपक्षस्था	५	१३	५	तारा २६ प्र १ तृ ६	४.७	पं.१	घ.२	
त्रिताराणां	८	५५						
	१०							
१२ भवशिष्टयो;	५	११	६	बहिस्था				
दक्षिणगा	१६	४०		तारा				
	०							

१३ तयोस्ततरगा	५	१५	३	वामबाहुवहिगा	५	३	६०	१
	१२	१०		ऋजुरेखाया	१४	३०	५	
	१०			तृतीयातारा	४			
				णां प्रथमा				
१४ वामहस्ते	५	२	१	तासां	५	३	६०	२
समाकि	२६	०		मध्यगा	१६	३०	५	
आजल चित्रा	४०				०			
१५ पादवस्त्रे अधो	५	८	३०	तासां	५	३	६०	३
वत्प्रस्थाधस्था	२४	४०	३	मध्यगा	२२	३०	५	
	५५				१५			
१६ जरुमध्यस्था	५	३	३०	चित्रायाः अधः	५	७	६०	
चतुरस्वस्याद्य	२६	२०	५	तरलेखावत्	२७	१०	६	४
द्यमुजस्यातरगा	२०			ताराणां प्रथमा	१०			
१७ तयोर्मध्ये	५	०	३०	तासां द्वितीया	५	८	६०	५
दक्षिणगा	२७	१०	६		२८	२०	५	
	०				१०			
१८ अपरभुज-	१	१	३०	तासां तृतीया	६	७	६०	६
स्योत्तरगा	०	३२	४		५	५५	६	
	०				०			
१९ अनयोर्दक्षिणगा	५	३	६०	भरवा ताराद्वयं	४ व	२	समाप्तोऽयं	
	२८	०	५	सप्तमोऽध्यायः				
२० वामजानुप-	६	१	६०	आठमा अध्याय में छफादि लेखारस				
रिगा	१	३०	५	वाले पहली फसिल आधो आधे				
	४०			दक्षिणगोल में मूरति मुलाकी				
२१ वामारूपृष्ठे	५	८	३०	दक्षिणशिके	६	०	३०	१
	२८	३०	५	उज्ज्वलतारा	१८	४०	२	
	०				०			
२२ वस्त्रस्याधोभा-	६	७	३०	तस्या एव	६	०	३०	२
गे वा वनमध्ये	६	३०	४	समीपे मलिना	१७	३०	२	
त्रिताराणां	२४				०			
मध्यस्था								

२३ तासां द- क्षिणागा	६ ७ ३०	२ ४०	३० ४	दक्षिण सि- क्य स्थयोः उज्ज्वल	६ २२ १० २	५ ५० २ २	३० २ २ २	३
-------------------------	--------------	---------	---------	-------------------------------------	--------------------	-------------------	-------------------	---

क

४ अनयोः मलिना प्ररग्रागा	६ १७ ४०	५ ३०	३० ५	वृश्चिज्ञ मूर्ति मस्तकस्य तारात्रयमध्ये उत्तरा	७ ६ २० ४०	१ २० २० ४०	३० ३ ३ ३	१
५ दक्षिणशिक्ष्ये मध्यगा	६ २४ ४०	१ ४०	३० ५	तत्त्रय मध्य गते पं ४०	७ ५ ४०	१ ४० ४०	३० ३ ३	२
६ ततोऽग्रगा	६ २१ २०	१ १५ ४	३० ४	तत्त्रयमध्ये दक्षिणा ४०	७ ५ ४०	५ ० ४०	३० २ ३	३
७ दक्षिणदिसमध्ये	६ २७ ५५	४ ४५	३० ४	ताम्यो दक्षिणा पादगतेयम् ०	७ ६ ०	४ ५० ०	३० ३ ३	४
८ ततोपृष्ठे	७ ३ ०	३ ६ ०	३० ४	प्रकाश तारयो कतरेयं ०	७ ७ ०	१ ४० ०	३० ४ ३	५
सर्वातारा ८ द्वि २	४० ४ ०	५ ०	२	तपोदक्षिणारोयं ६ २०	७ ६ २०	० ३० ४	३० ४ ३	५
बहिस्था तारा	६ २७ २०	७	३०	हस्तस्या प्रश- तारात्रयमध्ये प्रथमा उदये	७ २० ४०	३ ४५ ४०	३० ३ ३	७
१	७ ३ ४०	४	३०	तन्मध्यतारा १२ ४०	७ १२ ४०	४ ० ४०	३० २ ३	८

२	७	४	ताम्यो पृष्ठेयम्	७	५	६०	६
	३			१४	३०	३	
	२०			३०			
३	७	४	नतलस्यतारयो	७	६	६०	१०
	३		प्रथमेयम्	६	१०	५	
	२३			२०			
४	७	६	तत्पृष्ठेयम्	७	६	६०	११
	०			१०	४०	५	
	२०			४०			
५	७	५	पुल प्रथम	७	११	६०	१२
	१		खण्डे	१८	०	३	
	१०			३१			
६	७	४	पुच्छस्य द्वितीय	७	१५	६०	१३
	१३		खण्डे	१८	०	३	
	३०			५०			
७	७	०	तृतीय खण्डे	७	१८	६०	१४
	१			२०	४०	४	
	१०			०			
८	७	४	ततो दक्षिणी	७	१८	६०	१५
	२			२०	१०	४	
	०			१०			
९	७	४	ततः पृष्ठे पुच्छ	७	१६	६०	१६
			चतुर्थं खण्डे	२१	३०	३	
				१०			

क

१७ पुच्छ पंचम	७	१८	६०	बामस्कन्धे	८	६	६०	६
खंडे	२८	५०	३		१५	१५	३	
	१०				२०	२०		

१८ ततः पृष्ठपुच्छ	१	१६	द०	ताम्योग्रे शर-	८	३	द०	
पृष्ठ खण्डे	०	४०	३	दण्डोपरि	१३	४५	४	७
	३०				०			
१९ सप्तम खण्डे	७	१५	द०	नेत्रोपरि अग्र-	८	०	उ	८
	२६	२०	३	खण्डनिभं	१५	५५	वादन	
	०				०			
२० टंकस्थ तारयो	०	१६	द०	शिरस्थ-	८	२	उ०	६
द्वितीयं	२१४	२०	३	तारोम्यो	१५	१०	४	
	३०			प्रथमा उदये	४०			
२१ त्रयोरेव	७	१३	द०	तासु मध्यगा	८	१	द०	१०
प्रथमा	२७	३०	४		१७	३०	४	
	०				४०			
सर्वातारा	द्वि १	न १३	च ५	तयोः पृष्ठे	८	२	उ०	११
			पं २		१६	०	४	
					१०			
बहिस्थतारा				उम्होषधोत-	८	२	द०	१२
				तारात्रयेम्यो	२१	५५	५	
				दक्षिण	२०			
१. अत्र खण्ड सट्ट-	८	१३	द०	मध्या	८	४	द०	१३
शी तदंकाधः	१	१५			२२	३०	४	
स्था	१०				४०			
३ तयोः प्रथमा	७	४	द०	ताम्यो उत्तरा	८	६	उ०	१४
	२६	१०	५		२२	३०	४	
	३०				५०			
२ टंकात् उत्तर-	७	६	द०	मलिन्यं ता	८	५	उ०	१५
स्थयोः द्वितीया	२५	१०	५	म्यो पृष्ठे	२५	३०	६	
	३०				४०			
तारां ३ पं २ वा	दल		१	दक्षिणप्रांत-	८	५	द०	१६
				तारकयोस्त	२६	५०	५	
					३०			

धनुर्धरमूर्तिता राः				तयोरेव	८	२	३०	१७
				दक्षिणा	२७	०	६	
					४०			
१ बाणशाल्य- स्येयं	८	६	८०	दक्षिणस्कन्धे	८	१	३०	१८
	४	२०	३	योगे	२२	५०	५	
	३०				२०			
२ वामकरस्थ- तुष्टिस्येयं	८	६	८०	दक्षिण कंको-	८	२	८०	१६
	७	३०	३	णी	२४	५०	४	
	४०				५५			
३ धनुषोदक्षि- ण्येयं	८	६	८०	पृष्ठस्य तारात्र-	८	२	८०	२०
	८	५०	३	ये मध्ये स्कंधयो	१०	३०		
	०			मध्ये गतय	०			
४ धनुष उत्तरस्थ- यो दक्षिणेयं	०	१	८०	ततः स्कंधमूले	८	४	८०	२१
	६	३०	३		१७	३०	४	
	०				४०			
५ तयोस्तरेयं धनुष्फोटौ	८	२	३०	स्कंधसन्धि-	८	६	८०	२२
	६	५०	४	वले	१६	४५	३	
	४०				२०			

क

२३ तत एवाग्नि- चरण स्कन्धे	८	२३	८०	शेष द्वयोर्मध्ये	१	१	१	६
	१७	०	२	प्रथमा	८	४५	३०	
	४०				५०		६	
२४ तस्यैव चरण- स्य पर्वणि	८	१८	८०	तयोः पृष्ठे	६	१	३०	७
	१७	०	२		६	३०	६	
	०				१०			
२५ दक्षिणाग्नि- मचरणसंधौ	८	१३	८०	दक्षिण नेत्रस्थ	६	०	३०	८
	६	०	३	तारात्रय मध्ये	६	४०	५	
	४०			प्रथमा	१०			

२६ वामजातो पृष्ठ-	८	१३	८०	ग्रीवास्थ तार-	६	३	३०	६
पादे	२७	३०	३	कयो मध्ये	११	५०	६	
	२०			उत्तरा	४०			
२७ दक्षिणपाद-	८	२६	३०	तयो खे दक्षिणा	६	०	३०	१०
जंघायां	२६	०	३		११	५०	५	
	५०				४०			
२८ पुच्छा मूलस्थ	८	४	८०	दक्षिणजानुस्थ	६	३	८०	११
ताराचतुष्टय	२७	५०	५	सन्धितलस्थे-	१०	३०	४	
मध्ये उत्तरभुज	४०			यम्	५०			
प्रथमा								
२९ ततः पृष्ठे	८	४	८०	संकुचितवान	६	८	८०	१२
	२८	५०	५	जानुस्थे	११	४०	४	
	५०				४०			
३० शेष तारयो	८	५	८०	दक्षिण स्कन्धे	६	०	८०	१३
प्रथमा	२८	५०	५	परिणयं	१७	४०	४	
	५०				४०			
३१ ततः पृष्ठे	८	६	८०	उदर तलस्थ	६	६	८०	१४
	२९	३०	५	तारा द्वय	२०	५०	४	
	४०			मध्ये प्रथमा	१०			
	तृ ६	५६	५८	तयो द्वितीया	६	६	८०	१५
सर्वा तारा ३१	५२	५२			२३	०	५	
द्वि २					०			
८ मकर मूर्तितारा				कुक्षिस्थितेयं	६	४	८०	१६
					१८	१५	५	
					४०			
२ पश्चिमशृंगस्थ	६	७	३०	प्रथम शेषयो-	६	४	८०	१७
तारात्रय मध्ये	७	२०	३	दक्षिणोयं	१६	०	५	
उत्तरेयम्	२०				४०			
३ मध्यतारा	६	६	३०	उत्तरेयं	६	२	८०	१८
	७	४०	६		१६	५०	५	
	४०				४०			

३ तासु दक्षिणा	६	५	उ०	पृष्ठस्थतारयो	६	०	४	१६
	७	०	३	प्रथमा	१६	०		
	२०				४०			
४ प्रथम श्रृंगाप्र-	६	५	उ०	द्वितीया	१४	०	६०	२०
गते यम्	५	०	६		२१	५०	४	
	०				०			
५ तुल्यस्थतारात्रय	६	०	उ०	दक्षिण करक-	६	४	६०	२१
मध्ये दक्षिणा	६	४५	६	स्थयो मध्ये	२३	४५	४	
	०			प्रथमा	२०			

क

२२ तयोरेव द्वि-	५	४	द०	तासु प्रथमा	६	५	उ०	५
तीया	२५	३०	४		१४	४	३	
	०				४०			
२३ पुच्छमूलस्थ	६	२	द०	दक्षिण करे	१०	५	उ०	६
.....	२४	१०	३	तलं	६	४५	३	
	५०				३०			
२४ तयोरेव द्वि-	६	२	द०	दक्षिणतारा-	१०	१०	उ०	१०
तीया	२६	०	३	सु उत्तरा	११	४५	३	
	२०				४०			
२५ पुच्छल उत्तर-	६	०	उ०	शेषतारयोः	१०	६	उ०	११
स्थताराचतुष्टय	२६	२०	४	प्रथमा	१२	०	३	
मध्ये प्रथमा	५०				०			
२६ शेषतारासु	१५	०	उ०	तयद्वितीया	१०	५	उ०	१२
दक्षिणा	२५	०	५		१३	३०	३	
	४०				२०			
२७ तासां मध्यो	६		उ०	भानुमूलस्थ-	१०	३	उ०	१३
	२७		५	योः प्रथमा	६	०	४	
	४				१०			

२८ तार्सा उत्तरा	६	उ०	कुक्षिसंधी	१०	३	उ०	१४
	२८	५	द्वितीया	७	१०	५	
	४०			०			
सर्वा तारा २८ त ४ च ६		पं ख	वामजानु-	१०	०	८०	१५
		२६	कुक्षि संधी	८	५५	४	
			स्थी	४०			
कुम्भमूर्ति			तत्र व तारयो	१०	१	८०	१६
			दक्षिणा	१	४०	४	
				४०			
१ शिरसि स्थिते	१०	उ०	तयोस्तारा	१०	४	उ०	१७
यम्	०	५		३	०	६	
	२०			१०			
२ दक्षिणस्कन्धो	१०	उ०	दक्षिणजानु	१०	७	उ०	१८
परिस्थितारयोः	६	३	स्थितारयो	११	३०	३	
	२०		दक्षिणा	४०			
३ नभसस्थम-	१०	उ०	तयोस्तारा	१०	५	उ०	१९
ध्यमतारा	५	५		११	०	४	
	१०			२०		१	
४ वामस्कन्धे	६	उ०	वामजंघांति	१०	५	८०	२०
	२७	३		४	५०	५	
	३०			४०			
४ तत्ते लेखांध	६	उ०		१०	१०	५	२१
सन्धितले	२७	५		८	५		
	२०			५			
६ वामकरस्थता-	६	उ०		१०	६	५	२२
रात्रयमध्येष्ट	१७	३		७	०		
	४०			४५			
७ तावमध्यतां	६	उ०		१०	२	४	२३
	१६	४		१४	०		
	१०			०			

क

२४	१०	०	४	१०	१४	४	४०
	१४	१०		१२	२०		
	५५			४०			
२५	१०	१	४	१०	१४	४	४१
	१७	४०		१३	०		
	४०			१०			
२६	१०	०	४	१०	२३	१	४२
	२०	३०		७	०		
	०			०			
२७	१०	१	४	सर्वातारा ४२ प्र १ तृण च ६ पं ४३			
	२०	४०				१३	
	३						
२८	१०	३	४	बहिमूर्ति तारा			
	१६	३०					
	०						
२९	१०	४	४	१०	१५	४	
	१६	१०		२७	३०		
	५५			४०			
३०	१०		५	१०	१५	४०	
	२६			२०	२०		
	५५			४०			
३१	१०	११	५	१०	१८	४	
	२२	०		२६	१		
	४०			०			
३२	१०	१०	५	सर्वा तारा ३ चं			
	२३	५५					
	१०						
३३	१०	१५	४	मीनमूर्ति:			
	२१	४०					
	०						

३४	१०	१५	४	१०	६	४	१
	२२	४०		२१	१५		
	१०			०			
३५	१०	१४	४	१०	६	४	२
	२३	१०		२४	१५		
	१५			४०			
३६	१०	१५	४	१०	६	४	३
	१७	१५		२६	२०		
	०			०			
३७	१०	१५	४	१०	६	३	४
	१७	४५		२८	३०		
	३०			१०			
३८	१०	३६	४	१०	७		
	४८	४३		०	२०	४	५
	३०			४०			
३९	१०	५५	४	१०	४	४	६
	११	२०		२६	३०		
	५५			०			

क

७	१०	३	४	०	२१	५	२३
	२६	३०		०	४५		
	४०			२०			
८	११	६	४	०	२१	५	२४
	६	२०		१	४०		
	०			४०			
९	११	५	६	०	६	४	२५
	११	४०		११	०		
	०			३०			

सप्तमोऽध्यायः

७०५

१०	११	२	६	११	२०	६	२६
	१३	४५		२०	१५		
	०			४०			
११	११	२	४	११	१६	६	२७
	१७	१५		२७	५५		
	१०			४०			
१२	११	१	४	११	२०	६	२८
	२०	१०		१७	२०		
	३०			४०			
१३	११	६	४	११	१४	४	२९
	३	०		२६	२०		
	२०			४०			
१४	११	२	६	११	१३	४	३०
	२२	५		२०	०		
	२०			४०			
१५	११	५	६	११	१२	४	३१
	१३	०		२	०		
	०			१०			
१६	०	२	४	११	१७	४	३२
	२६	२०		२७	०		
	४०			२१			
१७	०	७	४	११	१५	४	३३
	२८	४०		१६	२०		
	४०			५५			
१८	०	७	३	०	११	४	३४
	०	४५		०	४४		
	४०			०			
१९	०	८	३	सर्वा ताराः ३४ त २ च प ३ य			
	२	३०					७
	३०						

२०	०	१	४	वहिः स्थतारा				
	०	२०						
	३०							
२१	०	१	५		११	२	४	१
	०	५५			१	४०		
	१०				१०			
२२	०	५	३		११	२	४	२
	०	२०			६	३०		
	२०				१५			

क

३	११	५	५		११	१५	३	१५
	०	३०			२६	२०		
	४०				४०			
४	११		४		११	५५	३	१६
	११				१५	४०		
	२०				०			
५ सरसीते जिनूव ध्रु		श०	दि०		११	१३	५	१७
की समुदय ही					०	४०		
२०					०			
१	०	७	४		११	१४	५	१८
	१२	४५			१०	४०		
	४०				४०			
२	०	१२	३		११	१३	५	१९
	१७	२०			१६	०		
	४०				४०			
३	०	११	३		११	१४	५	२०
	१२	३०			१६	०		
	४०				०			

४	०	१४	३	११	६	३	२१
	१०	०		४	४०		
	३०			२०			
५	०	८	३	११	२०	३	२२
	१०	१०		५	२०		
	१०			४०			
६	०	६	४	सर्वातारा २२ तृ २० च पं० ४			
	१२	२०					
	४०						
७	०	४	४	बदला	बदली		
	७	१०					
	४०						
८	०	२४	४	१	१३	१	
	३	३०		२७	५५		
	१८			०			
९	०	२८	४	२	१७	२	
	३	४०		२	०		
	२०			०			
१०	०	२७	४	७	१७	३	
	६	४०		१६	३०		
	४०						
११	०	२७	३	१	१८	४	
	७	६		२५	०		
	०			०			
१२	०	१५	३	२	१४	४	
	२२	२०		४	३०		
	०			२०			
१३	०	३०	३	२	११	६	
	२३	५५		६	५५		
	०			२०			

७०८

संघाट सिद्धान्तः

१४	०	२०	३	२	१०	४
	२५	०		६	०	
	०			३०		
क						
	२	६	४	१	२०	३
	६	४५		१५	२०	
	०			२०		
	२	५	४	१	२४	२
	६	१५		१५	१०	
	२०			२०		
	२	८	६	१	२४	२
	४५	४५		२७	५५	
	४०			२०		
	२	३	६	१	२५	३
	१	४५		१८	४०	
	४०			१०		
	२	३	५	१	२५	४
	२	१५		२३	५५	
	२०			५५		
	१	१०	५	१	२८	३
	२७	४०		१६	४०	
	३०			३०		
	१	२०	४	१	२६	३
	२६	०		२६	१०	
	२०			४०		
	१	२०	६	१	३०	४
	२५	२०		२७	४०	
	२०			०		

१	२०	६					
२५	४०						
२०							
१	८	५		१	३०	४	
२०	१०			२७	१५		
३०				१०			
१	८	४		१	३१	१	
६	१०			१६	३०		
२०				४०			
१	१०	४		१	३०	४	
१८	५५			२०	१५		
०				०			
१	१२	४		१	३०	४	
१६	५५			२०	१५		
२०				०			
१				१			
१६				२३	३१	५	
१०				२०	१५		
१				१	३३	३	
१४				०	३०		
५५				१०			
१				र	र	र	र
१४							
५५							
र	र	र	र	र	र	र	र

क

१	१	३१	३	०	३०	१७
	२८	५५		५	१०	
	२०			३०		

२	१	२८	४	०	३०	३	१८
	२८	५५		५	५५		
	५५			५५			
३	१	२८	४	०	३८	४	१६
	२८	५५		८	३०		
	०			५५			
४	१	२८	४	०	३८	४	२०
	१४	१५		१३	३०		
	४०			५५			
५	१	२५	४	०	३६	४	२१
	१३	५५		१७	०		
	४०			३०			
६	१	२५	४	०	४१	४	२२
	१०	२०		२१	२०		
	२०			२०			
७	१	२६	५	०	४२	४	२३
	६	३०		२१	३०		
	२०			३०			
८	१	२७	४	०	४३	४	२४
	५	०		२२	१५		
	३०			१०			
९	१	२६	४	०	४३	४	२५
	२	५५		२४	२०		
	५५			२०			
१०	०	३२	३	०	५१	४	२६
	२७	५५		४	२०		
	०			१०			
११	०	३१	४	०	५१	४	२७
	२४	०		५	५५		
	४०			०			

सप्तमोऽध्यायः

७११

१२	०	२८	३	०	५३	४	२८
	२४	५५		१८	५५		
	१०			१०			
१३	०	२५	३	०	५३	४	२८
	२२	५५		२५	१०		
	०			५५			
१४	०	२३	३	०	५३	४	३०
	१७	५५		१७	०		
	१०			५५			
१५	१	२३		०	५३	४	३१
	१६	५५		१४	३०		
	५६			५५			
१६	०	२३		११	५२	४	३२
	१२	१५		५२	३०		
	१०						

क

३

३३	०	५३	५	बृहत् स्वातमू०			
	११	३०					
	१०						
३४	०		४		२	३६	१ १
	११				१७	१०	
	५५				४०		
सर्वाताराः	३४ प्र १ त् ५ च २ प				२	३५	४ २
	२				१६	०	
					४०		
संशकमूर्ति					२	३६	५ ३
					२१	३०	
					४०		

१	३५	५	२	३७	४	४
१४	०		२६	४५		
४०			२०			
१	३६	५	२	४०	४०	५
२२	३०		२०	०	०	
५५			२०			
१	३०	५	२	४२	५	६
२१			२६	४०		
२०			३०			
१	३७	५	२	४१	५	७
१८	४०	१	१६	२५		
१०			१०			
१	३८	४	२	४२	५	८
१६	१५		६	३०		
१०			०			
१	१५	४	२	४१	६	८
२५	४५		१४	२०		
५५			०			
१	४१	३	२	४६	५	१०
२४	३०		१८	३०		
२१			४०			
२	४४	३	२	४५	५	११
१०	२०		१६	५५		
०			१०			
२	४५	४	२	४६	३	१२
२८	१५		२४	१०		
०			१६			
२	१४	४	२	४७		१३
४	५५		२१	०		
४३			४०		५	

सप्तमोऽध्यायः

७१३

२	१८	४	२	४८	३	१४
२	२०		२६	४५		
४०			४०			
२	१८	४	२	४१		१५
२	२२		२३	३०		
४०			४०			

क

१६	१	५५	३			११
	२३	३०				
	०					
१७	२	५३	३	सर्वातारा	११	द्वि २ मे ६
	६	४५				
	४०					
१८	२	५५		लघुस्थानम्		
	२	६०				
	१०					
२	सर्वा तारा १८ प्र १ वृष ७				२	६ ४ १
					२५	०
					०	
बहिःस्थतारा					२	१ २
					२६	
					१०	
१	१	२५		सर्वातारा २ प्र १ च १		
	१६	१५				
	३०					
२	२	६१		नीकामूर्तिः	धु	अ दि०
	१०	३०				
	०					

३	२	५८	२	४३	५	१
	११	४५	१३	३०		
	२०		०			
४	२	५७	३	४३	३	२
	१३	४५	१४	२०		
	०		२०			
५	२	५६	२	४५	४	३
	१४	०	८	०		
	१०		५५			
६	२	५५	३	४६	६	४
	२८	३०	८	०		
	०		४०			
७	२	५६	३	४०	४	५
	२	३०	५	३०		
	२०		२०			
८	१	५६	३	४१	३	६
	२४	४०	६	३५		
	०		२०			
९	१	५७	३	४६	४	७
	२६	४०	५	३०		
	०		२०			
१०	१	५६	३	४६	४	८
	२६	३०	६	३०		
	१०		३०			
०	०	०	०	०	०	०
क						
९	३	४६	४	४	५१	४ २५
	८	४५		६	३०	
	२०			१०		

१०	३	४६	४	४	४६	३	२६
	१४	५५		६	०		
	०			०			
११	२	५३	४	४	४३	३	२७
	४	०		०	३०		
	०			१०			
१२	३	५७	३	४	४३	४	२८
	४	४०		२६	३०		
	१०			२०			
१३	३	५७	५	४	५४	४	२९
	१०	१५		२८	३०		
	०			०			
१४	३	५७	५	४	४३	२	३०
	१२	४५		२६	३०		
	१०			०			
१५	३	५८	४	४	५४	५	३१
	१३	२०		१४	३०		
	४०			१०			
१६	३	६५	४	४	५१	२	३२
	१६	०		१७	१५		
	३०			३०			
१७	३			३	६३	४	३३
	२१			११	०		
	१०			१०			
१८	३	५६	५	३	६४	६	३४
	१८	४०		१६	३०		
	१०			०			
१९	३	५७	५	४	६३	२	३५
	२१	०		०	४०		
	०			०			

७१६

समाप्त सिद्धान्तः

२०	३	५१	५	४	३५	२	३६
	२३	३०		५	४०		
	•			३०			
२१	३	५५	५	४	६५	३	३७
	२४	४०		१५	५५		
	२०			१०			
२२	४	५७	४	४	६७	३	३८
	५	१०		२१	२०		
	•			२०			
२३	४	६५	४	४	६२	२	३९
	६	•		२६	५५		
	१०			•			
२४	४	६१	४	५	६२	३	४०
	५५	१५		१	१५		
	•			•			

क

४१	५	६५	३	३	१७	४	१०
	५	१५		२५	१०		
	•			३०			
४२	२	६५	४	३	१९	४	११
	४	५५		२९	५५		
	•			१०			
४३	२	६५	४	४	२०		१२
	२५	४०		•	३०		
	•			•			
४४	२		१	४	२६	२	१३
	१७	७५		६	३०		
	१०			•			

४५	२	२१	३	५	२६	४	१४
	२५	४५		५	०		
	०			४०			
सर्वः ताराः ४५ घर द्वि १ तृ ११				४	२३	४	१५
				११	१५		
				१०			
वक्षिण सपं मूतिः				४	२४	४	१६
				१५	४०		
				०			
१	३	१५	४	४	२३	३	१७
	१४	०		२०	०		
	०			०			
२	२	१३	४	४	२२	४	१८
	१०	१०		२३	१०		
३	३	११	४	५	२५	४	१९
	१५	३०		१	४०		
	२०			३०			
४	३	१५	४	५	३०	४	२०
	१५	४५		२	१०		
	३०			२०			
५	३	१२	४	५	३१	४	२१
	१७	०		१२	२०		
	५५			१०			
६	३	११	४	५	३३	४	२२
	२०	५५		१४	१०		
	२०			२०			
७	३	१३	५	५	३१	४	२३
	२३	४०		२६	२०		
	२०			१०			

७१८

सम्राट् सिद्धान्तः

८	३	१२	४	६	१३	४	२४
	२८	२०		०	४०		
	५५			०			
९	३	१५	४	६	१७	३	२५
	०	५५		१३	४०		
	४०			३			

क

साहित्यताराः

				५	१६	३	२
				१४	४०		
				२०			
	०	२३	३	५	१८	३	३
	१२	१५		१६	१०		
	३०			४०			
	१	३६	३	५	१४	३	४
	११	०		१३	५५		
	०			१०			

सर्वातारा २ तृ २

मूर्तिः पानपात्रस्य

				५	१३	३	५
				१६	३०		
				४०			
				५	११	३	६
				१६	४५		
				४०			
१	४	२३	४	५	१८	३	७
	२६	०		२१	१०		
	२०			३०			
२	५	१६	४	सर्वातारा ७ तृ पञ्च १ पं १			
	२	३०					
	३०						

३	५	१८	४	मूरतिकतुरसकी				
	०	०						
४	५	१८	८		६	२१	५	१.
	७	३०			२०	४०		
	०				३०			
५	६	१३	४		६	८	५	२
	२६	४०			१०	५५		
	२०				०			
६	५	३६	३		६	२०	४	३
	६	१०			६	३०		
	१				१०			
७	५	११	४		६	२०	५	४
	१	५५			१०	०		
	४				०			
सर्वतारा ७ च					६	२४	३	५
					६	४०		
					१०			
मूर्तिः काकस्य					६	२२	३	६
					१५	३०		
					४०			
१	५	२१	३		६	२७	४	७
	१५	४०			६	३०		
	२०				१०			
२	२	२	२		२	२	२	
८	६	२२	४		६	४१	३	२५
	१८	२०			२०	०		
	२०				४०			

१	६	२३	४	६	४६	३	२६
	१६	४५		२	१०		
	१०			४०			
१०	६	१८	४	६	४६	४	२७
	२२	१५		३	१५		
	०			३०			
११	६	२०	४	६	४०	४	२८
	२२	४५		१८	४५		
	३०			२०			
१२	६	१८	४	६	४३	३	२९
	४	२०		१७	४५		
	२०			४०			
१३	६	२९	४	६	२९	२	३०
	१०	२०		१०	२०		
	०			०			
१४	६	२९	४	६	२९	२	३१
	१५	२०		१५	२०		
	१०			१०			
१५	६	६	४	६	६	४	३२
	१६	२०		१६	२०		
	२०			२०			
१६	६	२५	३	६	२५	२	३३
	२२	१४		२२	१४		
	४५			४५			
१७	६	२४	४	६	२४	२	३४
	२७	०		२७	०		
	३०			३०			
१८	६	३३	३	६	३३	३	३५
	१८	३०		१८	३०		
	०			०			

सप्तमोऽध्यायः

७२१

१६	६	३१	५	६	३१		
	१७	०		१७	०		
	४०			४०			
१०	६	३०	५	६	३०		
	१६	२०		१६	२०		
	५५			५५			
२१	६	३४	५	६	३४	३	१
	१२	५५		१२	५५		
	१०			१०			
२२	६	३७	५	६	३७	३	२
	६	४०		६	४०		
	०			०			
२३	६	४०	३	६	४०	४	३
	५	०		५	०		
	५५			५५			
२४	६	४०	४	६	४०	४	४
	५	२०		५	२०		
	४			४			

क

तारे अग्नीदी के							
५	७	२५	४	६	२२	५	१
	३	१०		२७	४०		
	०			४०			
६	७	२६	४	७	२५	४	२
	०	०		०	४५		
	१०			२०			
७	७	२६	५	७	२७	५	३
	११	०		२७	३०		
	३०			१०			

८	७	८	५	७	३०	५	४
	२	३५		२०	२०		
	४०			४०			
९	७	३	५	७	३४	४	५
	३	१०		२५	१०		
	४०			१०			
१०	७	३३	५	७	३३	४	६
	५	१०		२५	२०		
	•			•			
११	६	३१	३	७	३४	०	७
	२०	२०		२०	•		
	•			५५			
१२	६	३०	२	सर्वातिरा ७ च ५ पर			
	३१	३०					
	५५						
१३	७	२६	३	अत्र के तारे			
	३३	०					
	•						
१४	७	१७	४	८	२	४	१
	८	•		६	३०		
	५५			१०			
१५	७	१५	३	८	२१	५	२
	६	२०		११	•		
	२०			४			
१६	७				४२	५	३
	५				२०		
	४०				•		
१७	६	१७	४	८	२०	४	४
	८	५५		१४	१६		
	४०			५५			

सप्तमोऽध्यायः

७२३

१८	६	६१	४	८	३८	५	५
	२७	३०		२६	३०		
	१०			२०			
१९	६			८	१७	४	६
				१७	१०		
				४१			
	२६	१०		८	१६	४	७
	३५			१६	०		
				५५			
सर्वातारा १९ त् १ च १९ पर				८	१५	४	८
तारे अग्रीठी के				१६	१०		
				३०			
				८	१५	६	६
				१५	२०		
				१०			

क

ख

१०	८	१४	६	६		११
	१४	५५		२६		
	४०					
११	८	१४	५	सर्वातारा ११ च १९ पर		
	१५	४०				
	५५					
१२	८	१५	५	बहिस्वतारा:		
	६	५५				
	४०					
१३	८	१८	५	६		
	६	३०		८	३	३
	२०			०		

सर्वातारा १३ च ५ पं ६०	२	६	३	२
		११		
		१०		
मत्स्यस्य दक्षिण गोलैतरा		६	३	३
		१४		
		०		
१	१०	६	२०	५ ४
	०	१२	५५	
	४०	०		
२	१०	६	१७	४ ५
	४	१३	०	
	१०	५		
३	१०	६		४ ६
	५	४३		
	४०	५५		
४	१०	सर्वातारा ६ तृत्र चं २ पं २		
	४			
	२०			
५	६	सर्वातारा दक्षिण गोलस्था		
	२५	१३६ प्र १८ तृ ६३ च १६४ पं ५४		
	१०			
६	१०	५६ बदली का १ सर्वातारा		
	१	४८ अष्ट चत्वारिंशन्मूर्ती		
	१०			
७	६	नां ताराः १०२२ प्र १५ द्वि ४५		
	२०	तृ० २०८ च ४७४ पं २१७ छठी के		
	५५	४६ सूतारा बदली के ५		
८	६	पर छोटैन्का अन्त नहीं		
	२५			
	१०			

६	६
१०	२१
	५५
	६
	२१
	०

ख

उत्तरनक्षत्राणां ध्रुवकादि		तारावाभूति		ध्रुव		कर		दिश		कदर	
				सधुमल्लूक							
१	पुच्छाग्रपर	२१	०११०	६६	१२७	३					
२	पूछके भीतर	२१	२१३०	७०	१	४					
३	आगे के चौकोर में दक्षिण के	२१	६१	७५	१	४					
४	चौकोर के उत्तर पहिले कोने	२१	२६१४०	७५	१४०	४					
५	दक्षिण चौकोर के पीछे के कोने	३१	३१४०	७७	१४०	५					
६	दक्षिण पिछले चौकोर के कोने	३१	१११०	७५	१४०	२					
७	उत्तर के पिछले चौकोर के कोने	३१	२६११	७५	१६	३					
८	तारा खारिज १ सिंहाने में	३१	२११३०	७१	१४५	४					
				बड़ा भालू							
१	नासिकाग्र	२१	१५१३०	३६	१५५	४					
२	आंख में दो तिसमें प्रथम	२१	२५१५०	४३	१	५					
३	आंख में दूसरा	२१	२६१२०	४३	१४०	५					
४	ललाट में	२१	२६११०	४७	११०	४					
५	ललाट के पास	२१	२६१४०	४७	१	५					
६	कान से ऊंचे	२१	२६११०	५३	१३०	५					
७	गर्दन पर	३१	०१३०	४३	१५५						

८	गर्दन भाग में	३। २।३०	४४।२०
९	उत्तर छाती	३। ६। ०	४२। ०
१०	दक्षिण छाती	३।११। ०	४५। ०
११	वामजानु में	३।१०।४०	३५। १
१२	उत्तर वामपादे	३।५। ३०	२६।२०
१३	दक्षपादे	३। ६।२०	३६। ०
१४	दक्ष जानु पर	३। ६।४०	३०।२०
१५	जानु के नीचे दक्षे	३।१८।५५	३८। ०
१६	पृष्ठे चौकोर स्वरूप	३।२२।४०	४४।३०
१७	उदर में	३।२२।१०	४५। ६
१८	पृष्ठे पुच्छ पास	४। ३।१०	५१।३०
१९	वामोरु	४। ३। ०	४७।२०
२०	वामपा दक्षसे ऊँचे	४।१२।४०	२६।४५
२१	तत्र दूसरा	४।२४।१०	३८।४२
२२	बाई तरफ	४। १।४०	३५।१५
२३	उत्तर दक्ष पादों में दो से पहला	४। ६।५५	२५।५५
२४	तत्र दूसरा	४।१०।२०	३४।४१
२५	पृष्ठ में तीन तिस्में पहला	४।१२।१०	५५।४०
२६	पृष्ठ के बीच	४।१८। ०	५५।४०
२७	पुछाते	४।२६।५५	५४। ६

बाहर के तारे

१	पुछतले दूर दक्षिण	४।२७।५५	३६।१५
२	उससे आगे दो छोटे	४।२०।१०	४१।२०
३	उससे दक्षिण	३।१५।१०	१७।१५
४	उन दोनों के उत्तर	३।१५।२०	१६।१०
५	उन तीनों से दूसरे भाग पर	३।१७।१०	२०। ०
६	इनसे आगे	३।१७।१०	२२।४५
७	उससे और आगे	३।११।१०	२६। ०
८	दोनों पाँव के मध्य में	३। ०। ०	२२। ०

ख

अजगर के तारे

१	जबान में	६१२६।४०	७६।३०
२	मुख में	७।११।५५	७८।३०
३	आँख की पलक पर	७।१३।१०	७५।४०
४	ठोड़ी में	७।२०।५५	८०।२०
५	सिर के भाग पर	७।२६।४०	७५।३०
६	कदम्ब पर तीन तारे तिन्हों से उत्तर	८।२४।४०	८२।२०
७	उन तीनों से दक्षिण	६।२।२०	७८।१५
८	उन तीन के बीच में	८।२८।५५	८०।२०
९	तीनों से दूसरे भाग में चार तारा चौकोर से पूर्व	६।१६।३०	८१।२१
१०	चौकोर के प्रथम भाग के दक्षिण	११।८।४१	८५।४०
११	चौकोर प्रथम कोणात् उत्तर	११।२०।३०	८३।१०
१२	चौकोर दूसरे भाग से उत्तर	०।७।४०	७८।५१
१३	चौकोर दूसरे भाग के दक्षिण	०।२२।५५	७७।५५
१४	सप्तमुस्तकीम केशर वृत्त से ऊपर है	०।२१।४०	८०।३०
१५	उससे ऊँचे है	०।२६।१०	८१।४०
१६	उसी भाग में	०।१३।२०	८०।१५
१७	पूर्वोक्त तीन के पहले अक्षमेरु का त्रिकोण कृति है।	२।२०।२०	४४।४०
१८	अक्ष दोनों से दक्षिण में	१।११।५५	८३।३०
१९	इनके उत्तर दोनों के	१।११।२८	८४।४५
२०	दूनों से दक्षिण समीप	३।२८।४०	८७।३०
२१	उन दूनों से ऊँचे इन्हों से पीछे	३।१।४०	८६।५५
२२	तीन, तिस से दक्षिण	५।१।४०	८१।५५
२३	उन तीन के बीच	५।१।०	८३।५५

२४	इसी के उत्तर पुछ का प्रारम्भ	५। ८।२०	८४।५५
२५	पश्चिम में तीनों के पास दो उससे उत्तर	५। ८।२०	७८। ०
२६	दोनों के दक्षिण	५।२०।२०	७४।४०
२७	दो के पीछे पुछ कुण्डली से भवशास्त्र रूप	५।१०। ०	७०।४०
२८	पूर्वोक्तों से ऊँचे प्रथम भागे	४।१२।४०	७०। ०
२९	उन दो के दूसरे भागे	४।११।२०	६४।४०
३०	दोनों के तावे पुछ में	३।१६।१०	६१।१५
३१	पुछ द्वितीय भागे	३।१३।१०	५६।४५
नृपसरूपम्			
१	कैलासदक्षपादे	१। ५। ०	७५।४०
२	वामपादे	१। ३। ०	६४।१५
३	कटिके नीचे दक्षिणपक्षि	०। ७।२०	७१।१०
४	दहिनी कनपटी में	१।११।७।४०	६६। ०
५	दक्षबाहु मध्य ग्रन्थि	१।१। ६।२१	७२।५१
६	दक्ष कोहनी के नीचे	१।१।१०। ०	७३।५१
७	छाती पर	१।१।२६।३०	६५।३०
८	बायें बाजू में	१।१। ७।३०	६२।१५
९	तीन की टोपी उनमें दक्षिण	१।१।१६।२०	६५।१५
१०	तीन के बीच	१।१।१७।२०	६१।१५
११	तीनों के उत्तर	१।१।१६। ०	६१।४२

ख

बाहर के तारे

१	शिर से ऊँचे	१।१।१३।४०	६४। ०
२	उससे ऊँचा ना हो	१।१।२१।२०	५६।३०
३	आधा महाय पर तीन तीन से ऊँचे	१। ७।२०	५८।४०

४	तीनों के बीच दक्षिण	५१ ७१२०	५८१२०
५	तीनों के दूसरी ओर	५१ ५१४०	५५११०
६	बाई कोहनी पर	५१ ६१४०	५४१४०
७	बाई कनपटी में	५१२६१४०	४६११४
८	सिर पर	६१ ५१४०	५३१५५
९	दाहिने कनपटी में	६१ ५१४०	५८१४०
१०	इन्हों से उत्तर	६१ ५१४०	५३११५
११	इनसे समीप उत्तर	६१ ५१४०	५७१३०
१०	दाहिनी कनपटी के दो है		
	उससे उत्तर	६१ ८१३०	४६११०
११	ये दो से दक्षिण	६१ ८१३०	४५१३०
१२	दक्ष हाथ के कीने	६१ ६१४०	४१११०
१३	हाथ कंकण में दो हैं उनसे ऊँचे	६१ ७१ ०	४२१३०
१४	वे दोनों से दूसरी तरफ		
	ऊँचा	६१ ७१४०	४६१२०
१५	भ्रगूठे के बीच	५१ ०१ ०	४०११५
१६	कमर में	५१२५१४०	४११४०
१७	कमर में दूसरी ओर	५१ २१५७	४२११०
१८	वो दो से ऊँचा	५१ ५१२०	४११ ३
१९	दक्षणी	५१२११२०	२३१ ०
२०	वामजंघा उत्तर	५१२०१३०	२४१३०
२१	तीनों के बीच में	३१२११२०	२६१ ७
२२	तीनों के दक्षिण	३१२११ ४	२५१ ०
२३	दोनों रात की बीच खारिज	५१२६	३११५८
चषक तारा			
१	चषक तारा	६११४१४०	४४१३०
२	ऊँचे से ऊँचा तल	६१२११४०	४६११०
३	उससे ऊँचा याम्ये	६११११५५	४८१ ०
४	उनसे ऊँचे नगीच	६११३१४०	५५१३०
५	प्रथमकेता के याम्ये	६११७११०	४४१४५
६	तावे के उत्तर	६१ ७१ ६	४४१४५

७	तावे के उत्तर उका	६१२११२०	४६११०
८	उन्हीं के आधे पर	६१२११४०	४६१२०
जानुस्थना			
१	मस्तक में	७१२७१४०	३७१३०
२	दक्ष पखोरे पर पास बगल	६१ ३१४०	४३१०
३	दहिने वाजू पर	६१ ११४०	४०११०
४	दक्ष कोहनी पर	६१२८१ ०	३७११०
५	वामपखोरे पर	७११६१४०	४८१ ०
६	वामहस्त के वाजू पर	७१२३	४६१३०
७	वाम कोहनी में	७१२७१४०	५२१ ०
८	बाये अंगुष्ठ पर तीन तिसमे		
	उत्तर	८१ ५१३०	५२१५५
९	दक्षकटि मेरु में उत्तर दक्ष		
	कक्षि में	८१ ११४०	५४१ ०
ख			
१०	दो से दक्षिण तरफ	८१ ११३०	५३१ ०
११	दक्षकुक्षि में	७१ ३१५५	५३११०
१२	वामकुक्षी	७११६१ ०	५३१३०
१३	उन्हींने उत्तर बाये नितब के		
	कोने	७११०१ ०	५६११०
१४	बाई रान में	७१११११०	५८१३०
१५	बाई रान में ३ तिन से ऊँचे	७११४१ ०	५९१५५
१६	इन्हींसे नीचे	७११५१२०	६०१२०
१७	हुआही	७११६१२०	६१११५
१८	वामजानु पर	८१ ०१५५	६११ ०
१९	बाये गुल्फ पर	७१२५११०	६११२०
२०	वामपदे ३ में से ऊँचे	७११५१२८	७०११५
२१	उन्हीं तीन के बीच	७११६१५५	७१११५
२२	उन्हीं में तीसरा	७११६१४०	७२१ ०

२३	दक्षरान में	७। ०।४०	६५।१५
२४	इन्हों में से उत्तर दक्ष राव में	६।२५।४०	६३। ६
२५	दक्ष घुटने में	६।१५।४०	६५। ०
२६	दक्ष घुटने के नीचे	६।१३।२६	६३।३०
२७	इन्हों के उत्तर	६।१०।१०	६४।४०
२८	दक्ष पिंडुरी में	६।१३।१०	६४।१५
२९	दहिने बाजू वाले से तीन दखिनखारिज तारा	६।११।१०	६४। ०
कछुआ			
१	सिर पर	८।१७।२५	६२। ०
२	पहले के आगे दो तिस में उर	८। ४।२०	६२। ०
३	उससे दक्षिण	८।२०।२०	६५।४५
४	दूसरे भागे दोनों शृंग मध्ये	८।२३।४०	६०। ०
५	इसके उत्तर शृंग पूर्व	६। २। ०	५६। ०
६	इसके दक्षिण	६। १।४०	६५।२०
७	इसके पास उत्तर	८।२१। ०	६०।२०
८	इसके दक्षिण	८।२०।५०	५६।१०
९	दूसरे भाग में उत्तर	८।२४।१०	५५। ०
१०	इसके दक्षिण	८।२४। ०	५४।४५
पक्षी			
१	चोंचमुखे	६। ७।३०	४६।२०
२	सिर में	६। ६। ०	५०।३०
३	गर्दन के मध्ये	६।१६।२०	५४।३०
४	छाती पर	६।२८।३०	५७।२०
५	पुच्छ पर	१०। ६।१०	६०। ०
६	कोहनी से ऊपर दक्षबाजू पर	६।१६।२०	६४।४०
७	दक्ष सब में ३ कली में तिस में से दक्षिण	६।२२।३०	६६।४०

८	इनके मध्य में	६।२१।१०	७१।३०
९	वह तीन मो उत्तर किनारे कली में	१०। ०।५५	४६।३०
१०	बाई कोहनी के ऊपर है	१०। ०।५५	४६।३०
११	इससे उत्तर बाजू पर	१०। ३।५०	५।२।१०

ख

१२	पक्षमूले	१०। ६।४०	५४। ०
१३	वामपादे	१०।१०। ०	५५।१०
१४	बायें घुटने पर	१०।१४।३०	५७। ०
१५	दहिने पाँव पर	१०। १।१०	६४। ०
१६	दक्ष पाद के दूसरे भाग में	१०। २।४०	६४।३०
१७	दक्ष घुटने में	१०।१२।१०	६३।४५
१८	खारिज वाम बाहुवाले से दक्षिण	१०।११।१६	४६।५०
१९	इसके उनीर खारिज है	१०।१३।४०	५१।४०

मंचिललना

१	जातुलकुसी सिर में	०। ६। ४	४५।२०
२	छाती पर	०।१५।१०	४६।४५
३	कमर पर	०।१३।४६	४७।५५
४	चोकी पर दो रान के बीच	०।२१।१६	४६। ०
५	जानु दोनों पर	०।२०।५५	४५।३०
६	फीलीपर	०।२७। ०	४७।१०
७	पयरपर	१। १।४०	४७।२०
८	बायें बाजू में	०।१४।४०	४४।२०
९	बाई कोहनी के नीचे	०।१७।४०	४५। ०
१०	दक्षबाजू पर	०। २।२०	५१। ०
११	चोकीके तकिया के ऊपर ढण्डे के नीचे	०।१५। ०	५१।४०
१२	चोकी के बीच	०। ७।५५	५१।४०
१३	किनारे चोकी के	०।१३।२०	५१।४०

कापालिकः

१	दक्ष हाथ में	०१२६१४०	४०१३०
२	दक्ष कोहनी में	११ १११०	३७१३०
३	दक्ष कनपटी में	११ २१४०	३४१३०
४	बाई कनपटी पर	०१२७१३०	३२१२०
५	शिर पर	११ ०१४०	३४१३०
६	कनपटी मध्ये	११ ११३१	३१११०
७	दक्षकुक्षौ	११ ४१३०	३०१
८	इन्होंसे ऊँचा तीन है तिस में है	११ ५१२०	२७१५५
९	ये तीन के बीच	११ ७१	२७१४०
१०	तीनों में दूसरे भागे	११ ७१३०	२७१२०
११	बाई को हनी में	११ ०१३०	२७१
१२	मुँड पर	०१२६११०	२३१
१३	दूसरे तरफ	०१२७१४०	२११
१४	उससे ऊँचे	०१२६१५५	२११
१५	मुँडपर	०११४१५५	२२१५५
१६	दक्ष घुटने पर	१११३१०	२८१
१७	उससे ऊपर तत्रैव	१११४११०	२८११०
१८	घुटने में तिस में यह ऊँचा	१११६१२०	२६१
१९	उससे दूसरी तरफ	११ ६१५५	२६११५
२०	दक्षपाद पिडुरी के नीचे	११ ८१४०	२४१३०
२१	दक्षपाद गुल्फे	१११६१५५	२८१४५
२२	बाई रान पर	११ ६१५५	२११५५

ख

२३	वामौ घुटन पर	११ ८१४०	१६११५
२४	वाम फीली पर	११ ८१२०	१४१४५
२५	वाम एडी पर	११ ४१२०	१२१
२६	वामपाद के कोने	११ ६१२०	१११

कापालिक के खारिज

१	घुटने पर वाले से पूर्व	११११५५	१८१ ०
२	घुटने वाले से उत्तर	१११५१ ०	३११३८
३	मुण्डवाले से ऊँचा	०१२४१४०	२०१४०

वालीकः मुम्सिकुल आना

१	सिर में दो तिनमें दक्षिण	२१ २१३०	३०१ ०
२	सिंह वाले में उत्तर	२१ २१२०	३११५५
३	बाये पखीरा में	११२५१ ०	२२१३०
४	दक्ष पखीरा में	२१ २१५५	२११३०
५	दक्ष कोहनी	२१ १११०	१५१४५
६	दहिनेमूँडी में	२१२१५५	१३१२०
७	वाम कोहनी	११२२१ ०	२०१४०
८	बाये कक्ष में दो तिस में		
	दूसरा	११२२११०	१८१ ०
९	उनसे ऊँचा	११२२१ ०	१८१ ०
१०	वामगुल्फपादे	१११६१५६	१६१ ०
११	दक्षगुल्फ के पास शृंग है		
	तिससे उत्तर	११२५१४०	५१५५
१२	उससे ऊपर	११२६१२०	८१३०
१३	नितम्ब पर	११२६१२०	१२११०
१३	तिस से ऊपर	११२०१४०	१३१ ०

व्यालकरः १३

१	शिर में	७१२७१५५	३६१ ०
२	दक्ष पखीरे में दो है उस में		
	ऊँचा	७१२८१ ०	२७११५
३	तिनको दूसरे भाग में पखीरे के	७१२६१ ०	२६१४५
४	उनसे उँचे बाये पखीरे मो	७११३१२५	३३१ ०
५	उनसे दूसरे	१११४१४०	३११५५
६	वाम को हनी	७१२८१२५	२३१४५
७	बाईं हथेली पर प्रथम	७१ ५१ ०	१७१२०

८	तत्र दूसरा	७।२६।४०	१६।३०
९	दक्ष को हनी	७। २।२०	१५। ०
१०	दक्षह हथेली में पहला	७। ३।२०	१३।४०
११	तत्र दूसरा	७।२१।१०	१४।२०
१२	दक्ष घुटने में	७।२३।२०	७।३०
१३	दहिनी कीली पर	७।२३। ०	२।१५
१४	दक्षपादे प्रथम	७।२६।३०	२।१५
१५	तत्र दूसरा	७।२५। ०	१।३०
१६	इस दूसरे के दूसरे भाग में	७।२५।५५	०।२०
१७	पूर्वोक्त सर्व द्वितीय भाग से दूसरा	७।२७।१०	०।१५
१८	दहिनी एडी को छुए	७।१२।१०	१। ०
१९	बायें घुटने मो	७।११।२०	११।५५
२०	वाम पाद के फीली पर ३ में प्रथम	७।१०।४०	५।२०
२१	दूसरा तत्रैव	७। १।५५	३।१०
२२	इसके दक्षिण	७।१२।२०	१।४०
२३	बाईं एडी पर	७।१०।२१	०।४१
२४	भुईं में पांव धरने में जो खाली रहता है तलवा हुआ है	७।१०।४०	०।४५

ख

व्याली के खारिज

१	दहिने पखीरे के पूर्व ३ में पहला	८। २। ०	२८।१०
२	तीन में मध्य का	८। २।४०	२७।२०
३	तीन में दक्षिण का	८। ०।२०	२५। ०
४	उनसे दूसरे भाग में मध्य वाले वाले से ऊपर	८। ३।२०	२७। ०
५	उन्हें तीन से उ के	८। ४।४०	३३। ०

व्यालः जब्बार १४

१	मस्तक में ठोड़ी के किनारे पर	६१२८५५	४८१ ०
२	नाक के छिद्र को छूता	६१२११४१	४०१ ०
३	कान आंख के बीच	६१२११०	३६१ ०
४	गर्दन के जड़ पर	६१२२१ ०	३४११५
५	मुख पर	६१२११०५	३७११५
६	सिरी में अलगा उत्तर	६१२३११०	४२१३०
७	गर्दन में	६१२११४०	२६११५
८	गर्दन में ओर तीन		
	तिससे प्रथम	६१२५१५५	२६१३०
९	तीन में मध्य क	६१२४१२०	२५१२०
१०	उससे दक्षिण	६१२८१५५	२४१ ०
११	होआ के बायें हाथ से ऊँचा	६१ ८१०	१६१३०
१२	होआ के बायें हाथ पर है		
	उससे दूसरे भाग	६१२३१४०	१६१३५
१३	होआ की दक्ष जाँघ पर वाले		
	से दक्षिण	६१२७१ ०	१०१३०
१४	जंघा वाले के पश्च	६१२६१५५	८१३०
१५	उससे उत्तर है	६१ ३१४०	१०१५५
१६	होआ के दक्ष हाथ के पीछे		
	पूछ के फेर पर	८१ ८१४०	२०१ ०
१७	उससे पीछे पूछ में	८१ ३१४०	२११२०
१८	पूछ के कोने में	८११८१२०	२७१ ०

बाण स्वरूपम् १५

१	शल्य स्थाने	६११६१ ०	३८१५५
२	तीर के कब्जे में ३ है तिन्हों		
	से दूसरे भाग	६१ ६१४०	३६११०
३	तीनों के मध्य	६१ ५१५५	३८१५५
४	तीनों में ऊँचा	६१ ३१४०	३६१ ०
५	तीर के किनारे पर	६१ ३१२०	३५१४०

गृध्रः १६

१	शिर में	६। ७।१०	२६।५५
२	गर्दन पर	६। ४।५५	२७।१०
३	पखौरे के बीच	६। ३।५५	२६।१०
४	उसी के पास है	६। ४।४०	३० । ०
५	बायें पखौरे पर दो तिस में ऊँचा	६। ३।१०	३१।३०
६	उससे दूसरे भाग	६। ६। ०	३१।३०
७	दक्ष पखौरे पर दो तिस में प्रथम	६। २६।४०	२८।४०
८	तत्र दूसरा	६। १।१०	२६।४०
९	पूछ में है	८। २२।१०	३६।२०

गृध्र के बाहर के

१	उन्हों से ऊँचे दक्षिण	६। ३।४०	३०।४०
२	उन्हों से दूसरे भाग	६। ८।५५	१६।१०
३	बायें पखौरे से दक्षिण पश्चिम भुक्त है	८। २६। ०	२५। ०

ख

४	उसके दक्षिण	८। २८।१०	३०। ०
५	इससे बहुत भुक्ता दक्षिण	८। २६।४०	१५।३०
६	सबों से आये है	८। २१।१०	१८।१०

जलजीवः १७ सुइस

१	दुम पर तीन तिन में उँचा	६। १७।४०	२६।१०
२	तीन ही में उत्तरवाल	६। १८।४०	२६। ०
३	तत्रैव दक्षिण का	६। १८।४०	२७।४५
४	चौकोर है तिनके ऊँचे कोनि को दक्षिण	६। २०।१०	३२। ०
५	ऊँचे कोने में उत्तर	६। २१।२०	३३।५५

६	दूसरे कोने में दक्षिण	६।२३।३०	३२। ०
७	दूसरे कोने में उत्तर	६।२७।३०	३३।१०
८	पूछ पर तीन तिसमें ऊँचा	६।१७।४०	३०।३५
९	तीन में यह नीचा	६।१७।४७	३१।३५
१०	तीन में से पुछ पास उत्तर है	६। ६। ०	३१।३०

अश्वाननम् १८

१	सिरप दो तिसमें पहला ऊँचा	६।२६।२०	२०।३०
२	उससे दूसरा तत्र	६।२८। ०	२०।४०
३	उन से ऊँची मुख में	६।२६।२०	२५।३०
४	इससे नीचा दुसरा मुख में	६।२७।४०	२५। ०

अश्वः १९

१	नाभि में है सिर पर		
	आयसी के	११।१७।५५	२६। ०
२	बाजू के किनारे	११।१२।१०	१२।३०
३	दक्ष पक्षीरे में	११। २।१०	२१। ०
४	बाजू के बीच ककुदस्थाने	१०।२६।४०	१६।४०
५	बाजू के नीचे उससे चत्तर	११। ४।३०	२५।३०
६	उससे दक्षिण	११। ५। ०	२५। ०
७	६६ वे छुने में से उत्तर में है	१०।२६। ०	३४।३०
८	उससे दक्षिण	११।२८।३०	३४। ०
९	छाती पर नगीची से ऊँचा	१०।२६।१०	२८।३०
१०	उससे दूसरा	१०।२७।१०	२६। ०
११	गर्दन में दो तिसमें ऊँचा	१०।१८।५५	१८। ०
१२	तत्र दूसरा भागमें	१०।२०।३०	१६। ०
१३	पीछ दो तिसमें दक्षिण	१०।२१।२०	१६। ०
१४	उसी का उत्तर	१०।२०।३०	१६। ०
१५	सिर पर से उत्तर	१०। ६।१०	१६।५५
१६	उससे दक्षिण	१०। ८। ०	१६। ०
१७	घोठ पर	१०। ५।२०	२२।३०
१८	दक्ष गुल्फ में	१०।१३।४०	४१।१०
१९	बायें घुटने में	१०।१७।४०	३४।१५
२०	वाम गुल्फे	१०।१२।२०	३६।५५

आयसी २०			
१	पखौरे के बीच	११२५१२०	२५१ ७
२	दक्ष पखौरा	११२६१२०	२७१ ०
३	बायें पखौरा में	११२४१२०	२३१ ०

ख			
४	दक्षवाजू ३ तिस में दक्षिण	११२३१४०	३२१ ०
५	उसमें उत्तर	११२४१४०	३२१४१
६	तीन के बीच का	११२५१ ०	३२१३०
७	दक्ष हथेली में ३ तिस में दक्षिण	१११९१४०	४११२०
८	तीन के बीच में	११२०१४०	४११ ०
९	उसमें उत्तर का	११२२११०	४२१ ०
१०	बायें वाजू में	०१२४११०	१८१ ०
११	बाईं कोहनी पर	११२५१४०	१७१३०
१२	आवेष्टित वस्त्र से ऊँचा ३ है तिस में दक्षिण कोख प्रारम्भ	१११ ३५५	१५१ ७
१३	तीसी के दरम्यान	०१३११५	२६१२० ०
१४	उनसे उत्तर	०१ १११५	३०१ ०
१५	वाम पाद पर	०१ २१२६	३२१३० ४
१६	दक्षपाद	०१ ७१४५	२८१ ० ४
१७	इन्हीं से भुका दक्षिण	०१७११०	३७१२० ४
१८	बायें घुटने में दो तिस में उत्तर	०११५११०	३५१२० ४
१९	उसी में दक्षिण	०१२१२०	२६१ ० ४
२०	दक्ष घुटने में	०१२१ ०	२८१ ० ४
२१	दो दावन के किनारे हैं तिस में उत्तर	०११०११०	३५१३० ५
२२	उसी में दक्षिण	०१२१४०	३२१३० ५
२३	दक्ष हस्त से नीचे	०११४११०	३४१३०

				३
	सारे २३ तीसरी के			४
	चौथी के १५ पांचवें			४
	व्यसम् २१			
१	प्रथमाग्र में	०।१११ ०	३६।३०	३
२	सम्भे पर ३ तिस में प्रथम	०।१६। ०	२०।१५	३
३	बीच तीन के	०।१६।२०	१६।४०	४
४	उससे दूसरे भाग में है	०।१६। ०	१६। ०	४
	मेषादि मूर्त्तीनां ध्रुवकशरादिः पृ० ३ पृ०			
	सब ४ चौथ के ३ तीसरे के			४
	सारे तारे मूरत उत्तर की में ३६० पहली कदर के ३ दूसरे के १७७ पांचवें के ५८ छठी के १३ ध्रुवले ६ बहली १			
	मेष की सूरति १			
१	सिर पर दो तिसरे ऊपर का	०। ६।४०	२।२०	३
२	उसमें नीचे का है	०। ७।४०	८।२०	३
३	इनसे उत्तर	०।१११ ०	७।४०	५
४	उनके दक्षिण	०।१११।३०	६।४०	५
५	गर्दन में	०। ६।३०	५।३०	
६	पीठ का बरडे पर	०।२१।२०	४।५५	
७	दुम पर	०।२३।५५	१।४०	
८	दुम पर तिन से ऊँचा	०।२५।२०	१।३०	
९	तिन्हों के बीच	०।२७। ०	१।५५	
१०	तत्र दुसरा	०।१६। ४	१।१०	
११	जंघा बाई पर	०।१८। ०	१।३०	
१२	कूले पर	०।१८। ०	१।१५	
१३	पाद पर	०।१५। ०	५। ०	

ख

	सारे १-३ तीसरे के २ चौथे के ४ पांचवें के ६ छठका १			
	मूरत के बाहर			
१	नाति सस्वर रूप है,			
	ऊँचा है	०।१०।४०	१०। ०	३

२	गर्दन भी हड्डी से दूर है	०१२१४०	१०१०	४
३	तिन्हों से उत्तर दावन पास	०१२१४०	१२१४०	५
४	तिन्ह के मध्य	०११६४०	११११०	५
३	तिन्ह के दक्षिण	०११६१०	१०१४०	५
सारे ५ तीसरे का १ चौथे का १ पांचवे के ३				

वृष की सूरत २

१	वृष जहां कटा है तहां चार			
	है तिसमें उत्तर	०१२१२०	६१ ०	४
२	उनसे पीछे	०१२६१ ०	७११५	४
३	इनसे पीछे	०१२४१४०	८१३०	४
४	चारों में दक्षिण	०१२४१२०	६११५	४
५	दक्ष बाजू में ५ तिसमें			
	दुसरा भाग	०१२४१३०	६११५	४
६	छाती पर	०१२६१४०	६१ ०	५
७	दक्ष घुटने में	११ ३१४०	१२१ ०	३
८	दक्ष गुल्फे	१ १६१४०	१४१४५	४
९	बायें घुटने में	११ ३१ ०	६१४५	३
१०	बायें पटुंने पर	११२११०	१२११५	४
११	मुख पर ५ तिन्ह से मिलता	११ १३१०	६१ ६	४
१२	इनके मध्य उत्तर नेत्र			
	के पास	१११०११६	४१४५	३
१३	पांचमे है दक्षिण नेत्र पर	१११११२०	६११५	३
१४	दक्षनेत्र समीप क्षुर खस	१११३१५५	५११०	३
१५	उत्तर के नेत्र ऊपर	१११२१४०	३१ ०	१
१६	दहिने कर्ण में	१११६१५५	४११६	३
१७	सिरवाले से दक्षिण है	३११७११०	६१ ०	४
१८	इनके उत्तर	११२३१ ०	३१३०	५
१९	सिर में किनारे दक्षिण	११२६१ ०	३१ ०	३
२०	सिर की जड़ में उत्तर	११२६१ ०	०१३०	३
२१	उत्तर कर्ण पर दो तिसमें			
	उत्तर	१११११४०	११ ०	४
२२	उससे दक्षिण	१११२१ ०	०१३०	५

२३	गर्दन पर दो तिसमें ऊँचा	१११०।४०	०।३५	५
२४	औदुसर तत्र	११ ६। ०	१। ०	५
२५	वृष में जो चौकोर है, उससे ऊँचे कोन के दक्षिण में है।	११ ६। ०	५। ०	६
२६	उनमें उत्तर	११ ८। ०	६।१८	५
२७	चतुरस्र के दूसरे भाग में दक्षिण	११११।३०	३।३८	५
२८	उनके उत्तर	१११२। ०	५। ०	५
२९	ऊँचे कोने में कृत्तिका के उत्तर	११ २।४०	३।४५	५
३०	उसी कोने में दक्षिण	११ २।१०	३।३०	५
३१	कृत्तिका के दूसरे भाग में बारीक नगर है	११ ३।३०	३।४५	५
३२	कृत्तिका से उत्तर छोटा है	११ ३।४०	४।१६	४

अथ बाह्ये

सारे ३२ पहली का १ तिसरी का ६ चौथी का १२

ख

पाँचई के १३ छठी का १				
१	दक्ष मुल्क समीप	०।२५।१६	१६।३०	५
२	दक्ष शृंग से ३ तिससे ऊँचा	१११६। ०	१।३०	४
३	तीनके मध्य	११२३। ०	१। ६	५
४	तीन में दूसरा	११२६।	२। ०	५
५	दक्ष कान तल वाले से उत्तर	११२६। ०	६।२०	५
६	उससे दक्षिण	११२६। ०	७।४०	५
७	उत्तर शृंग नीचे है उनसे ऊँचा	११२७। ०	१।४०	५
८	उनसे दूसरा	११२६। ०	२।३०	५
९	दोनों से दूसरे भाग	२ ११।१५	१।३०	५
१०	शृंगवाले से उत्तर	२ १०।४६	३।३०	५
११	ये दो के दक्षिण	२ १३।२०	२।१६	५

सारे ११ चौथी का पांचई का १०

सूरत दो न्यू बालक की मिथुन स्वरूपम्

१	पुरुष के शिर पर	२।२३।२०	६।४०	२
२	स्त्री के सिर पर रक्त तारा	२।२६।४०	४।१५	२
३	वाम बाजू पर दूसरे के	२।१६।४०	१०।७५	२
४	दक्ष बाजू पर	२।१८।४०	७।३०	४
५	उनसे दूसरा दो पखीरा के बीच में	२।२२।०	५।३०	४
६	दक्ष पखीरा पर	२।२४।०	४।५५	४
७	दूसरे पखीरे में	२।२६।४०	२।४०	४
८	दक्ष कोख में पहिले के	२।२१।४०	२।४०	४
९	बायें कोख में दूसरे के	२।२३।१०	६।०	५
१०	बायें घुटने पर इस के	२।२३।०	१।३०	४
११	दूसरे के बायें	२।२१।४०	०।३०	३
१२	बायें घुटने पर दूसरे के	२।१८।१५	२।३०	३
१३	दूसरे की फीली पर	२।२१।४०	६।०	३
१४	पहिले के पांव के आगे	२। ६।३०	१।३०	४
१५	पाव पर दुसरी तरफ	२। ८।३०	१।३५	४
१६	दक्ष पाव में पहले के	२।१०।१०	३।३०	४
१७	दुसरे के वामपाद में	२।१२।०	७।३०	३
१८	दुसरे के दक्ष पाद में	२।१४।३०	१०।३०	४

सारे १८ दुसरी के २ तीसरी के ५ चौथी के ६ पांचई के २

बाहर के तारे

१	प्रथम के पादाग्र से ऊंचा	२। ४।१०	०।४०	४
२	पहले के घुटन पास	२। ६।३०	५।५५	४
३	दूसरे के वाम घुटनाग्र	२।२३।१०	२।१५	५
४	द्वितीय के हाथ के पीछे	२।२८।२०	१।२०	५
५	उहां बीच में	२।२७।२०	३।२०	५
६	बाजू के पास	२।२६।०	४।३०	५
७	उसके पीछे	३। ०।४०	३।४०	४

सारे ७ चौथा का ३ पांचवां ४

ख

कर्क की सूरत

१	छाती पर परस्पर मिले में पहला हुआ चार है	३११०१२०	०१४०	बादल
२	उससे ऊँचा उत्तर	३१ ७१४०	१११५	४
३	हुआं दक्षिण	३१ ८१ ०	१११०	४
४	इससे पास	३११०१२०	२१५०	४
५	उन्ह से दक्षिण	३११११२०	०११०	४
६	दक्ष पाद पर	३११६१३०	५१३०	४
७	उत्तर के पाद पर	३१ ८१२०	१११५५	४
८	उत्तर के दूसरे पाद पर	३१२२१४०	११ ०	५
९	दहिने दुसरे पांव पर है सारे ४ चौथे की ७ पाँचवा १, बादल १.	३१ ७१३०	१०१३०	४

बाहर के तारे

१	दक्ष कोहनी के तरफ	३११४११०	२१२०	४
२	दक्ष कोहनी तरफ दुसरा	३१२११४०	५१४८	४
३	उससे ऊँचा	७११४१ ०	४११५	५
४	उससे नीचा			
	सारे ४ चौथे २ पाँचवें २	३११२१ ०	७११५	५

सिंहमूर्ति:

१	नथुना के किनारे	३११८१२०	१०१ ०	४
२	मुख पर	३१२१११०	८१३०	४
३	सिर में दो तिसमें ऊँचा उत्तर	३१२४१२०	१२१ ०	३
४	उरमें दक्षिण	३१२४११०	६१३०	३
५	गर्दन से तीन तिस में उत्तर	४१ ०११०	१११ ०	३
६	तीन में मध्य का	४१ २११०	६१३०	२
७	उरमें दक्षिण	४१ २१३५	४११०	१
८	वाम हृदय स्थान पर	४१ ३१२४	०१५५	४
९	इन्ह के दक्ष छाती में	४१ ३१३४	११५५	४
१०	उनसे कुछ ऊँचे	४१ ०१३४	०११५	५
११	दक्ष घुटने में	३१२७१ ०	०१११	५

१२	दक्ष-हथेली के ऊँचे	३१२३१२०	३११०	५
१३	वाम हथेली के ऊपर	३१२६१३०	३१४०	६
१४	दक्ष घुटने में	३१२७१२०	४११०	४
१५	वाम बगल में	४१ ६१३०	४११५	४
१६	पेट पर ३ उन्ह से उत्तर	४१ ७११०	४११०	४
१७	पूर्वोक्त दो उनसे उत्तर	३११०१३७	५१२६	६
१८	उनसे दक्षिण	४११२१२०	२१२०	६
१९	रीढ़ पर दो उसमें ऊँचा	४१११११०	११३१६	६
२०	इन्हीं से दूसरी तरफ	४११४११०	१३१४०	२
२१	बजे पर दो तिसमें उत्तर	४११४१२०	३३१२०	५
२२	उनके दक्षिण	४११६१२०	६१ ४	३
२३	दोनों रान के नीचे	४१२०१२०	५१५७	३
२४	घुटने के नीचे संविस्थ	४१२११४०	१११५	४
२५	पिंडु रीपर	४१२३१४०	५११५	५
२६	दोनों पैर पर	४१२७१३०	६१२०	१
२७	दुम पर	१११५५		१

सारे २७ पहले २ दुसरे २ तीजे छ, चौथे आठ पाँचवें ५, छठे चार

ख

बाहर के				
१	रीढ़ में दो उससे ऊँचा	४१ ८११०	१३१२०	५
२	उससे दुसरे भाग	४११५११०	१५१३०	३
३	पेट के नीचे वाले से उत्तर	४११७१०	१११०	४
४	उनमें मध्यका	४११७११०	०१३०	५
५	उनसे दक्षिण	४१२६१०	२१४०	सूक्ष्म
६	सिंह के बड़ा भालू के दुम के मध्य में	४१२४१५५	०१२७१३०	सूक्ष्म
७	उससे थोड़ी दूर पर	४१२४१२०	२४१०	सूक्ष्म
८	इनके त्र्यंश भाग पर	४१२८१३०	२५१३०	सू०

सारे ८ चौथा १ पाँचवे ४ छाटा
बदली का ३

कन्या स्वरूपम्

१	सिर के किनारे दो उन में			
	दक्षिण	५१२६१२०	५११५	५
२	उससे उत्तर	५१२७१०	५१४०	५
३	सिर वाले से दूसरे भाग			
	उत्तर	५१ ०४०	८१ ०	५
४	उनके दक्षिण	५१ ०१०	५१३०	५
५	वाम बाजू में है	५१२६१०	०११०	३
६	वायें बाजू में ४ है उनमें			
	ऊँचा	५१ ८१५	१११०	३
७	उनमें दूसरा	५११३१०	२१५५	३
८	उनमें से दूसरा	५११७१०	२११०	५
९	उनमें से दूसरा तत्र	५१२११०	११४०	४
१०	दक्ष कुशीकारा तले	५११४१२०	८१३०	३
११	उत्तर दक्ष बाजू वाले तीन			
	से ऊँचा	५१ ८१०	१३१५५	५
१२	उनके दक्षिण	५११०१०	१११४०	६
१३	उनमें उत्तर	५११२११०	१५११०	३
१४	वायें हाथ में	५१२६१४०	२११०	१
१५	दक्ष एडी में	५१२४१५५	८१४०	३
१६	बाईं रान पर चौकोर है			
	उसमें उत्तर	५१२६१२०	३१२०	५
१७	चौकोर के ऊँचा कोना			
	दक्षिण	५१२७१०	०११०	६
१८	दूसरे उच्च कोने के उत्तर	६१ ०१०	११३२	४
१९	उस कोने के दक्षिण	५१२८१०	३१ ०	५
२०	वायें घुटने में	६१ ११४०	११३०	५
२१	दक्षरान के नीचे	६१२८१०	८१३०	५
२२	सिर पर तीन गिर्द में है उस			
	में मध्य	६१ ६१४०	७१३०	४
२३	इसके पास	६१ ७१३०	२४४०	४
२४	इसके उत्तर	६१ ८१२०	१११४०	४

२५	दक्षिण वाये पदे	६। ६।४३	०।४२	४
२६	दक्ष पादे	६।१३।१३	६।५१	४
सारे २६ पहला १, तीसरा ६ चौथा ७, पांचवें १० छठे २				
बाहर के तारे				
१	वाम पहुँचा नीचे	५।१४।४०	३।३०	५
२	उसके मध्य	५।१६। ०	३।२०	५
३	उसके पास	५।२२।१५	३।२०	५
४	पूर्वोक्त से ऊँचे	५।२७।१०	७।१०	६
५	उसके पास छोटा	५।२८।१०	८।२०	५
६	उसके पास है	५। ५। ०	७।५५	६

ल

सारे ६ पांचवें ४, छठे २, सातवाँ अध्याय पूरा भया । आठवाँ अध्याय में छफसिल च्यारिस कल पहिली फसिल आधे दक्षिणगोल में

भूतितुलाया:

१	तुला के दक्षिण पलड़ा में			
	दो तिसमें प्रथम	६।१८।२०	०।४०	२
२	उससे उत्तर	६।१६। ०	२।३०	५
३	उत्तर पलड़े में	६।२२। २	८।१०	२
४	उससे ऊँचा	६।१७।४०	८।३०	५
५	दक्षिण पलड़ेवाले के मध्य	६।२४। ०	१।४०	४
६	इसी पलड़े में ऊँचा	६।२१।२०	१।१५	४
७	उत्तर पलड़े के मध्य	६।२७।३५	४।५५	४
८	उससे दुसरे	७। ३। ०	३।५५	४
सारे ८ दूजे २ चौथे ४ पाँचमे २				

बाहर के

१	उत्तर पलड़े से ऊँचा	६।२७।२०	६। ०	५
२	उनो में से दक्षिण	७। ३।४०	६।४०	४

३	उनके उत्तर	७। ३।२०	६।१५	४
४	दोनों पलड़े के मध्य	७। ३।२३	०।३०	६
५	उनके उत्तर	७। ०।२०	३।२०	५
६	उससे दक्षिण	७। १।१०	१।३०	४
७	पलड़े पास से ऊँचा	६।२३। ०	७।३०	०
८	उनसे उत्तर	७। १।१०	८।३०	४
९	उनसे दक्षिण	७। २। ०	६।४०	४
सारे ६ तीसरा १ चौथे ५ पाँचवें २ छठे १, वृश्चिक स्वरूपम्				
१	मस्तके ३ तिसमें उत्तर	७। ६।२०	१।२०	३
२०	तीन के मध्य	७। ५।४०	१।४०	३
३	उनसे दक्षिण	७। ५।४०	५। ०	३
४	उससे ३ दक्षिण है पाव पर प्रथम	७। ६। ०	७।१५	३
५	उनमें उत्तर	७। ७। ०	१।४०	४
६	उससे दक्षिण	७। ३।२०	०।३०	४
७	बड़ा सुरुल इनमें है, ऊँचा उससे	७।१०।४०	३।४५	३
८	हृदय में है	७।१२।४०	४।३०	२
९	उनसे नीचे	७।१४।३०	५।३०	३
१०	उसके पास	७। ६।२०	४।१०	५
११	प्रथम शकले	७।१०।४०	४।४०	५
१२	द्वितीय खण्डे	७।१८।३०	११। ०	३
१३	उसके पास	७।१८।५५	१५। ०	३
१४	उसके दक्षिण	७।२०। ०	१८। ०	३
१५	इन्हीं के पीछे चतुर्थ टुकड़े में	७।२०।१०	१९।३०	३
१६	पंचमखण्डे	७।२३।१०	१९।५५	३
१७	षष्ठे	७।२८।१०	१९।४०	३
१८	सप्तमे	७। ०।३०	१७।२०	३
१९	डंक में दो तिसमें प्रथम	७।२६। ०	१६।२०	३
२०	दूसरा	७।२७।३०	१३।२०	३
२१	उससे ऊँचा	७।२७। ०	१३।३०	४

स

सारे २१ दुसरे १ तीसरे १३,
चौथे पांच, पाँचवे २

बाहर के

१	डंक पास	दा १११०	१३११५	बादल
२	डंक उत्तर	७१२५१३०	६१४५	५
३	उससे दूसरे	७१२६१३०	४११०	५

सारे ३ पाँचवे २ बादल १

घनुमूर्ति: ६

१	गासी पर है	दा ४१३०	६१२०	३
२	वाममुष्टि में	दा ७१४०	६१३०	३
३	कमान के दक्षिण	दा दा ०	६१५५	३
४	उत्तर कमान के दो तिस में			
	दक्षिण	दा ६१ ०	११३०	३
५	दो के ३ पर कमान कोणे	दा ६१४०	२१५५	४
६	वाम पखीरा में	दा १५१२०	३११०	३
७	तीर के मूल में	दा १३१ ०	३१४४	४
८	नर नेत्रे	दा १५१ ०	०१४५	बादल
९	सिर पर ३ तिस में ऊँचा	दा १५१४०	२११०	४
१०	उसके बीच	दा १२१४०	११३०	४
११	तिनसे दूसरा	दा १६११०	२१ ०	४
१२	गोशे पर ३ उससे दक्षिण	दा २११२०	३१४५	५
१३	तीन के मध्य	दा २२१४०	४१३०	४
१४	तीन के उत्तर	दा २११४६	६१२०	४
१५	इन्हीं के पास छोटा उत्तर	दा २४१३०	५१३०	६
१६	दक्ष गोशे में २ उसमें			
	उत्तर	दा २७१४०	५१५५	५
१७	उसके दक्षिण	दा २२१२०	२१ ०	४
१८	दक्ष स्कंधे	दा २४१५५	११५५	५
१९	अश्व भाग पर	६१ ४	२१५५	४

२०	दक्ष कोहनी में	८११६१४०	२१३०	५
२१	बाजू पर तिसमें मध्य में	८११२१ ०	४१३०	४
२२	वगल में	८११६१२०	६११५	३
२३	वाम गुल्फ के ऊँचे	८११५१४०	१८१ ०	२
२४	वाम घुटने में	८११६१ ०	१८१३६	२
२५	दक्ष गुल्फ से ऊँचा	८१ ७१४०	१४१३०	३
२६	बाईं रान पर	८१२७१४०	१३१३०	३
२७	दक्ष फीली के नीचे	८१२६१५५	२११ ०	३
२८	दुममूल ४ तिसमें ऊपर कोने	८१२७१४०	४१५५	५
२९	दूसरे कोने में	८१२८१५५	४१५५	५
३०	दक्ष कोन के ऊँचे	८१२८१५५	५१५५	५
३१	दूसरे भाग कोने	८१२६१४०	६१३०	५
सारे ३१ दूसरे २ तीसरे ६ चौथे ६ पाँचवें ८ छठे ६				

मकर स्वरूप १०

१	सिर पर ३ उसमें उत्तर	६१ ७१२०	७१२०	३
२	उसके बीच	६१ ७१४०	७१४०	६
३	उससे दक्षिण	६१ ७१४०	५१ ०	३
४	सिर के कोने से ऊँचा	६१ ५१ ०	८१ ०	६

स

१	नासाग्र	६१ ६१ ०	४५१ ०	६
६	पूर्वोक्त से ऊँचा	६१ ८१४०	११३०	६
७	उससे दूसरा	६१ ८१५५	०१४०	६
८	दक्ष नेत्र के नीचे	६१ ६११०	०१५५	५
९	गर्दन पर २ उससे उत्तर	६११११४०	३१२७	६
१०	उसमें दक्षिण	६११११५५	०११५	५
११	दक्ष घुटने के नीचे	६११०१५५	६१३०	४
१२	संकोचित घुटने में	६११११४०	८१४०	४

१३	वाम स्कन्धे	६११६४०	७४०	४
१४	पेट के पास २ तिसमें ऊँचा	६१२०१०	६१५५	४
१५	दुसरा	६१२३१०	६११२	५
१६	शरीरे ३ उसमें है	६११८४०	६११५	५
१७	उनसे सूक्ष्म	६११६४०	४१०	५
१८	उनसे उत्तर	६११६४०	२१५५	५
१९	पीठ पर दो उसमें पहला	६११६४०	०१०	४
२०	दुसरा	६१२११०	०१५५	४
२१	दक्ष पक्षस्थाने कंठके	६१२३१२०	४१४५	४
२२	उनसे दुसरा	६१२५१०	४१३०	४
२३	दुम के जड़ पर दो तिस- से ऊँचा	६१२४१५५	२११०	३
२४	उसमें दूसरा	६१२६१२०	२११५	३
२५	पुछ के उत्तर ४ उस से ऊँचा	६१२६१५५	०१२०	४
२६	बाकी दखिन है तिस में है	६१२८१४०	०१०	५
२७	उन्हो के बीच में	६१२७१६०	२१५५	५
२८	पुछे के किनारे वालों में से उत्तर	६१२८१४०	४१२०	५
	सारे २८ तीसरे ४ चौथे ६ पाँचवें ६			

कुंभ की सूरति ११

१	वेदी में	१०१२०१२०	१५१४५	१०
२	दक्ष स्कन्धे उसमें दहिना	१६१६१२०	१११०	३
३	उसमें दूसरा छोटा	१०१५११०	६१४०	५
४	वामस्कन्धे	६१२६१३०	४१५५	३
५	पीठ के नीचे बगल में	६१२७१२०	६११५	५
६	बाये हाथ पर जामा में ३ तिसमें	६११७१४०	७१३०	३
७	तीनके मध्य	६११४१४०	८१४०	४
८	तीन से ऊँचा	१०१६१३०	८१४५	३
९	दक्ष हस्त पर	१०११११४०	६१४५	३

१०	दक्ष हथेली में ३ तिसमें से उत्तर	१०१२१ ०	१०१ २	३
११	बाकी दोनों से ऊँचा	१०११३१२०	८१३०	३
१२	इन्हों से दूसरा	१८१ ६१ ६	७१२६	४
१३	उन दोनों से ऊँचा दक्ष रान के पास	१०१ ७१ ०	३११०	५
१४	उन्हों से दूसरा	१०१ ६१४०	११५५	५
१५	दक्ष पाद में	१०१ ८१४०	११४०	४
१६	वाम पाद में दो उस में दक्षिण	१०१ ३१४०	४१४०	६
१७	उनमें उत्तर	१०१११४०	५१३०	३
१८	दक्ष पिंडुरी पर दो में दक्षिण	१०१११४०	४१३०	३

स्व

१९	दूसरा उत्तर	१०१११२०	५१४५	४
२०	बायें रान के अग्र में	१०१ ४१४०	५१४०	५
२१	बाईं पिंडुरी में से दक्षिण	१०१ ८१२०	१०१ ०	५
२२	घुटने के नीचे से उत्तर	१०१ ७१५५	६१ ०	५
२३	कुंभ ग्रीवायां	१०११४१ ०	११ ०	०
२४	उसी पास	१०११४१५५	०११०	४
२५	जिधर से जल गिरता है उसी पास	१०११७१४०	१११०	४
२६	उसी समीप	१०१२०१ ०	११३०	४
२७	उन्हों से दक्षिण	१०१२०१ ३	२१४०	४
२८	इसी के पास	१०११६१ ०	३१३०	४
२९	उससे दक्षिण	१०१ ६१५५	४११०	४
३०	इससे दूर दक्षिण	१०१२६१५५	८११५	५
३१	इससे पास ऊँचा	१०१२२१४०	१११ ०	५
३२	इससे दूसरा	१०१२३११०	१०१५५	५
३३	गर्दन पर ३ है उस से उत्तर	१०१२११ ०	१०१४५	५

३४	उसमें मध्य में	१०१२२।१०	१५।४०	४
३५	दूसरा हुआ ही	१०१२३।१५	१४।१०	४
३६	कमर में ३ है इसमें प्रथम			
	उत्तर	१०११७।०	१५।१५	५
३७	इनके बीच	१०११७।३०	१५।४५	४
३८	इनसे दक्षिण	१०११८।२०	१६।५३	४
३९	गले पर चौकोर में	१०११५।५५	१५।२०	४
४०	उनसे दक्षिण	१०११२।४०	१४।२०	४
४१	उनके उत्तर	१०११३।१०	१४।०	४
४२	अस्य समाप्तौ मीनस्य			
	दक्षिणमुखे	१०१ ७।०	२३।०	१
	सारे ४२ पहले १ तीसरे ६			
	चौथे १८ पांचवें १३ छठा १			
बाहर की सूरति				
१	पहिले ३ में दूसरे भाग से			
	ऊँचा	१०१२७।४०	१५।३०	४
२	इन्हीं से उत्तर	१०१२६।४०	१४।२०	४
३	वुन से दक्षिण	१०१२६।०	१८।१५	४
सारे तीन चौथे का				
मीन स्वरूपम् १२				
१	नासिको परि ऊँचा	१०१२१।०	६।१५	४
२	सिर पर दो उसमें दक्षिण	१०१२४।४०	६।१५	४
३	उसमें उत्तर	१०१२६।४०	६।१०	४
४	पृष्ठे दो उसमें ऊँचा	१०१२८।१०	६।३०	३
५	दूसरा	१११ ०।४०	७।२०	४
६	पेट में दो उसमें ऊँचा	१०१२६।०	४।३०	४
७	दूसरा	१०१२६।४०	३।३०	४
८	पुच्छ पर दूसरे मछे के मुख			
	पर	१११ ६।०	६।२०	४
९	लम्बा पुच्छ लगा है	१११११।०	५।४५	६
१०	वहाँ ही दूसरी शकल में	११११३।०	३।४५	६

११	पुछ में ३ है उससे ऊँचा	१११७१०	२११५	४
१२	बीच का	१११२०३०	११२०	४
१३	तीन में तीसरा	१११ ३१०	६१०	४

ख

१४	इससे नीचे ३ है, पहिला	१११२२१२०	२१५	६
१५	इससे नीचे दक्षिण	१११२३१०	५१०	६
१६	तीसरा है	१११२६१३०	२१२०	४
१७	इन्हों के बीच में है	१११२८१४०	७१४०	४
१८	इसके समीप है	०१ ०१४०	७१४५	४
१९	दो वृत्त के ग्रन्थि के पास	०१ २१३०	८१३०	३
२०	उत्तर वृत्त के पहिले परन्तु ग्रन्थि से गिनें तो प्रथम-	०१ ०१३०	११२०	४
२१	इनके पीछे तारा ३ है उसमें है	०१ ०११०	११५५	५
२२	इनके बीच	०१ ०१२०	५१२०	३
२३	उनमें उत्तर पूछ के तरफ	०१ ०१२	६१०	५
२४	द्वितीय मत्स्य के मुख पर उत्तर	०१ ११४०	२११४०	५
२५	उन्ह के दक्षिन	०१ ११३०	२११२१	४
२६	सिर पर तीन तिसमें दूसरा	१११२८१४०	२०११५	६
२७	उनमें बीच का	१११२७१४०	१६१५५	६
२८	उन्हों में ऊँचा	१११२७१४०	२०१२०	६
२९	पीठ में ३ है उहाँ ही आ- यसी की कोहनी है उसमें ऊँचा	१११२६१४०	१४१२०	४
३०	बीच का	१११२७१४०	१३१०	४
३१	उनमें दुसरा	१११२६११०	१२१०	४
३२	पेट में दो में उत्तर	१११२७१२	१७१०	४
३३	उनमें दक्षिण	१११२६१५५	१५१२०	४
३४	पुच्छ पर दक्षिण दिग्गतनक्षत्राणां ध्रुवक शरादि	०१ ०१०	१११४०	४

सारे ३४ तीसरे की चौथी की २२ पाचवें की ३ छठे की ७

बहिर्गततारा

१	प्रथम मत्स्य के शिर के			
	पास ऊँचा	१११ ११०	२१४०	४
२	पास दूसरा	१११ २१५	२१३०	४
३	इससे ऊँचा दक्षिण	१११ ०१४०	५१३०	४
४	इसी के पास	१११११२०	५१३०	४

सारे ४

सूरति जिन्वक्त्री

	सरः १	ध्रुवः	शरः	प्रमाण
१	नथुना पर	०११२१४०	७१४५	४
२	डाढी के तर्फ ठोडी में उन्ह			
	से दुसरा	०११७१४०	१२१२०	३
३	इन्हीं के बीच	०११२१४०	१११३०	३
४	इनसे ऊँचा ठोडी पर	०११०१३०	१४१०	३
५	भौह पर	०११०११०	८११०	३
६	उन्हीं से उत्तर है	०११२१४०	६१२०	४
७	इसके समीप है	०१ ७१४०	४११०	४
८	छाती पर चौकी के ऊर्ध्व कोण			
	के उत्तर	०१ ३११८	२४१३०	४
९	ऊँचे कोने के दक्षिण	०१ ३१२०	२८१४०	४
१०	दुसरे कोने को उत्तर	०१ ६१४०	२७१३०	४
११	दुसरे कोने के दक्षिण	०१ ७१०	२७१६	३
१२	देह के बीच में ३ तिन्ह में			
	बीच का	०१२२१०	२५१२५	३
१३	उन्ह के दक्षिण	०१२३१८	३०१५५	३
१४	उन्ही में उत्तर	०१२५१०	२०१०	३

ख

१५	पुछ के नगीच २ उन्ह के			
	दक्षिण	११११६१४०	१५१२०	३
१६	उन्हीं में ऊँचा	११११५१०	१५१४०	३
१७	पुछ पर चौकोर के उत्तर	११११०१०	१३१४०	५

१८	दुसरे कोने के दक्षिण	१११०१४०	१४१४०	५
१९	ऊँचे कोन के उत्तर	१११ ६१४०	१३१०	५
२०	ऊँचे कोन में दक्षिण	१११ ६१०	१४१०	५
२१	पुछ के उत्तर पर में	१११ ४१२०	६१४०	३
२२	पुछ के दक्षिण पर में	१११ ५१४०	२०१२०	३

सारे २२ तीसरे १० चौथे के ८ पांचवीं ४ छठी की

वीरः २

१	सिर पर ऐसा अस्त्र है इसमें ऊँचा	११२७१२	१३१५५	बदली
२	दक्ष पंखौरा में चमकता है	२१ २१०	१७१०	१
३	मिथुन बाईं तर्फ वाले के पंखौरा	११२४१०	१७१३०	२
४	इससे दूसरा	११२४१०	१८१०	४
५	बायें हाथ के कोहनी में	२१ ४१२०	१४१३०	४
६	दक्ष कोहनी में चौकोर है नीचा दक्षिण	२१ ६१२०	१११५५	६
७	दक्षिण कोने के दूसरा	२१ ६१३०	१०१०	४
८	दक्ष कोने के ऊँचा	२१ ६१३०	६१४५	४
९	उत्तर कोन में	२१ ६१२०	८११५	४
१०	ऊँचा कोन से	२१ ६१४०	८१४५	६
११	उन्ह से ऊँचा	२१ ११४०	३१४५	६
१२	दुसरा	२१ २१२०	३११५	५
१३	चार बीच में उसमें ऊँचा	११२७१३०	१६१४०	५
१४	उससे ऊँचा	११३६१२०	२०१०	४
१५	उससे भी ऊँचा	११२५१२०	२०१२०	६
१६	यह भी ऊँचा	११२५१२०	२०१४०	६
१७	अस्तीन पर	११२०१३०	८११०	५
१८	उससे दूसरा	११ ६१२०	८११०	४
१९	उससे तीसरा	१११८१०	१०१५५	४
२०	उससे चौथा	१११६१२०	१२१५५	४

२१	पांचवा उसी से	११६।१०	१४।५५	४
२२	छठा उसी से	११४।५५	१५।५५	३
२३	सातवां	११४।५५	१७।१०	३
२४	उससे आठवां	११५।२०	२०।२०	३
२५	उनमें दक्षिण तरफ	११२५।२०	२४।१०	२
२६	मिश्रुन वृत्तके पास ३ उस से ऊँचा	११२७।२०	२४।५५	२
२७	तीनों के बीच	११२८।१०	२५।४०	३
२८	दूसरा	११२६।५१	२५।५५	४
२९	मुठी में कब्जे पर	११२३।३०	२८।४०	३
३०	तरवार के पास ३ है उसमें है	११२६।४०	२८।१०	३
३१	उन्हीं के बीच	११२७।०	२९।४०	४
३२	तीसरा	११२६।१०	२९।१२	
३२	तरवार के कोण तले २ तिसमें प्रथम उत्तर	११२७।१०	३०।५५	४
३४	इससे ऊँचा	११२९।५५	३१।३०	१

ख

३५	वाम पाद में नहर के जल में मिला	११२१।०	३०।१५	४
३६	इससे उत्तर	११२२।२०	३१।१०	३
३७	बाई एडी के पास खारिज की तरह	११२३।१०	३२।३०	३
३८	दक्ष घुटना पर है	११२९।१६	३३।२१	

जलाशयस्वरूपम्

१	जड पर दो उसमें ऊँचा	१११८।२०	३१।५५	५
२	वीर की पिण्डुरी फिरी है तहाँ से उत्तर	१११८।५५	२८।१५	४
३	इसके आगे दो है उसमें है	१११८।०	२९।५५	४
४	उसी में ऊँचा	१११४।४०	२८।१५	४

५	उनसे ऊँचा	११३।४०	२५।५५	४
६	उससे भी ऊँचा	११०।१०	२५।२०	४
७	पास इसी से	१। ६।२०	२६।३०	५
८	इन्हीं के बीच	१। ५।३०	२७।०	४
९	उससे ऊँचा	१। २।५५	२६।५५	४
१०	उसी के पास	०।२७।०	३२।५५	३
११	इसी से ऊँचा	०।२४।४०	३१।०	४
१२	इससे भी ऊँचा है	०।२४।१०	२८।५५	३
१३	पास इसके	०।२२।०	२७।३०	३
१४	ऐसे ई चार तारा है इनके पीछे में उसमें यह	०।१७।१०	२३।५५	३
१५	यह भी इसी में	०।१४।५६	२३।५५	४
१६	इसी से ऊँचा	०।१२।१०	२३।१५	३
१७	जहाँ से नहर फिरी है तिसपर	०। ५।३०	३२।१०	४
१८	चारों से ऊँचा	०। ५।५५	३४।५५	३
१९	इन्हीं से दुसरा है	०। ६।५५	३६।३०	४
२०	इन्हीं के आगे उनमें ऊँचा	०। ६।५५	३८।३०	४
२१	उन्हीं के बीच	०।१३।३०	३६।०	४
२२	तीसरा है	०।१७।२०	४१।२०	३
२३	चतुरस्ररूप है इनमें उत्तर	०।२१।३०	४२।३०	४
२४	ऊँचा कोना के दक्षिण	०।२२।१०	४३।१५	४
२५	दुसरी तरफ में	०।२४।२०	४३।२०	४
२६	उनसे उत्तर	०। ४।१०	५१।२०	५
२७	पास उत्तर में है	०। ५।०	५१।४४	४
२८	उससे दक्षिण	०।१८।१०	५३।५५	४
२९	नहर के फेर पर	०।२५।५५	५३।१०	४
३०	इन से ऊँचा	०।२४।५५	५३।०	४
३१	तीन है उसमें पहला	०।१४।५५	५३।३०	४
३२	उनके बीच	०।१२।५५	५४।३०	४
३३	उनसे ऊँचा	०।११।१०	५५।३०	४
३४	नहर समाप्ति में	०। १।५५	५८।४५	४

सारे ३४ पहिली १ तीसरी ५ चौथी २६ पांचवे २

शराः ४

१	चतुरस्र दोनों कान है उससे			
	उत्तर कोन	१११६१४०	३५१०	५
२	प्रथम कोण दक्षिण	१११६१५५	३६१३०	५
३	चौकोर के दुसरी अलग उत्तर	११२११२०	३५१४०	५

ख

४	दुसरे कोण दक्षिण	१११६११०	३७१४०	५
५	ठोड़ी पर	१११६११०	३६११५	४
६	आगे के बायें पयर पर	१११५१५५	१४१४५	४
७	देहमध्ये	११२४१२०	४२१३०	३
८	पेट नीचे	११२११०	४४१२०	३
९	तारा द्वय कैसे पाव है सी			
	उत्तर	११२६१०	४५११५	४
१०	उनमें दक्षिण	२१ ४१४३	४४१५५	४
११	चूतड़ के बीच	२१२६१४०	२४१२०	४
१२	पूछ के कोने में	२१०१४०	१६११०	४

बड़ा कुत्ता ५

१	मुँह पर	२११७१४०	३६११०	५
२	कान ऊपर	२११६१४०	३५११०	४
३	सिर पर	२१२११४	३६१३०	५
४	गर्दन पर दो में उत्तर	२१२३१२०	३७१४५	४
५	दक्षिण	२१२११२०	४०१०	४
६	छाती में	२१२७१३०	४२१४०	५
७	दक्ष घुटने में दो उसमें			
	उत्तर	२११६११०	४१११५	५
८	उससे दक्षिण	२११६१०	४२१३०	५
९	प्रथम पादाग्रे	२११४१०	४११२०	३
१०	बायें घुटने में दो उसमें			
	पहला	२११३१४०	४६१३०	५

११	उन्ह में दूसरा	२११६।१०	४५।५५	५
१२	बायें पखौरे में दो उसमें			
	दूसरा	२१२४।४०	४६।१०	३
१३	उसमें ऊँचा	२१२१।४०	४७।०	५
१४	बाई रान के जड़ में	२१२४।४०	४८।४५	३
१५	नीचे पेंडुरी के रानों बीच	२१२३।४०	५१।३०	३
१६	दक्ष घुटने में अघः	२१२३।०	५५।३०	३
१७	दक्ष पादमों	२। ६।४०	५३।४५	३
१८	पूछ मो	३। २।१०	५५।४०	

सारे १८ पहला १ तीसरे ५ चौथे ५ पांचवे ७
बाहर के

१	आधे माधे से उत्तर	२११६।३०	२५।१५	४
२	पिछले पैर के नीचे	२। ५।०	६१।३०	४
३	उससे ऊँचा	२११०।२०	५८।४५	४
४	उससे भी उत्तर	२११३।०	५७।४५	४
५	पास इन्हीं के	२११४।१०	५६।०	४
६	इन्हीं से ऊँचा	२१२८।०	५५।३०	४
७	इन्हीं के पास	२। २।२०	५६।३०	४
८	उन्हीं में यह भी समीप है	११२६।०	५६।४०	२
९	इन्हीं के नीचे	११२६।०	५७।४०	२
१०	उससे ऊँचा	११२२।१०	५६।३०	४
११	सबके दक्षिण	११२१।१	५८।३०	४

छोटा कुक्कुर ६

१	गर्दन पर	२१२५।०	१४।०	४
२	शकल स्वरूपान्ते	२१२६।१०	१६।०	१

सारे २ पहीली १ चौथी १

ख

नो: ७

१	नाव के कोने २५ उस में ऊँचा	३।१३।०	४२।३०	५
---	-------------------------------	--------	-------	---

२	उसमें दूसरा	३।१४।२०	४३।३०	३
३	नाव के डंक कानों पर उत्तर	३। ८।५५	४५।०	४
४	उससे दक्षिण	३। ८।४०	४६।०	६
५	उससे ऊँचा	३। ५।२०	४०।३०	४
६	मध्येनेश	३। ६।२०	४७।१५	३
७	उससे ३ है उसमें यह	३। ५।२०	४६।३०	४
८	उनमें दुसरा	३। ६।२०	४६।३०	४
९	उनमें बीच	३। ८।३०	४६।४५	४
१०	पतवारी के गर्दने	३।१४।०	४६।४५	४
११	किसी के पिछाड़ी मे २ तिस में यह	३। ४।०	५३।०	४
१२	उसमें दक्षिण	३। ४।१०	५१।४०	३
१३	फर्श के ऊपर वाले से उत्तर	३।१६।०	५७।१५	५
१४	फर्श मे ३ तिसमें है ऊँचा	३।१२।१०	५७।४५	५
१५	उनके बीच	३।१३।४०	५८।२०	४
१६	तीसरा है	३।१६।३०	५५।०	४
१७	योग तारा इन्ह ३ के दूसरे सम्पूर्ण फर्श पर	३।२१।१०	५६।२०	२
१८	योगतारा के नीचे छोटा २ उनमें ऊँचा	३।१८।१०	५६।४०	५
१९	उनमें दूसरा	३।२१।०	५७।०	५
२०	इन्हों से ऊँचा	३।२३।०	५१।३०	५
२१	उनमें दुसरा	३।२४।२०	५५।४०	५
२२	डाँड स्थाने	४। ५।०	५७।१०	४
२३	युतक्का परतु सो बीच का	४। ६।१०	५६।०	४
२४	इससे उत्तर	४। ४।०	६०।१५	४
२५	इससे उत्तर	४६।१०	५।३०	४
२६	इससे दक्षिण	४। ६।०	४६।०	३
२७	डाँड पर दो उसमें दक्षिण	४। ०।१०	४६।३०	३
२८	उससे उत्तर	४।२६।२०	४७।३०	४
२९	डाँड के कोने दो तिसमें ऊँचा	४।२८।०	५४।३०	४
३०	उनके दुसरा	४।२६।०	४३।३०	२

३१	मुतक्के दूसरा में	४११४४०	५३३०	५
३२	फर्श के अन्त में	४११७३०	५११५	२
३३	नाव के बीच	३११११०	६७१०	४
३४	दुसरा है	३११६१०	६४३०	६
३५	उसके नीचे	४१ ०१०	६५१५५	२
३६	उसके ऊपर	४१ ८३०	६६१४०	२
३७	उससे ऊँचा	४११५११०	६५१४०	३
३८	उसके बीच	४१२०१२०	६५१५५	३
३९	उससे दुसरा	४१२६१०	६७१२०	२
४०	फर्शात के पास	५१ ११०	६२१५५	३
४१	उससे दुसरा	५१ ८१०	६२११५	३
४२	उत्तर ढण्डे पर दो			
	उस से ऊँचा	२१ ४१०	६५१५५	४
४३	दुसरा	२१२५११०	६५१४०	४
४४	दुसरा ढण्डा तिससे ऊँचा	२१२७११०	७०१०	३
४५	उससे दुसरा	२१२६१०	७११४५	१
	सारे ४५ पहिले १ दूसरे १			

ख

तीसरे ११ चौथे १० पांचवे ७

भुजगः ८		अगत्स्यारम्भः		
१	नथुना पर ५ है उसमें दक्षिण	३११४१०	१५१०	४
२	आंखापर दो तिसमें दक्षिण	३११३१२०	१३११०	४
३	आंखवाले में उत्तर शिर में	३११५१२०	१११३०	४
४	उनके दक्षिण में	३११५१३०	१५१४५	४
५	उसी में दुसरा टोढी में	३१ ७१५५	१२१०	४
६	इसमें नीचा गर्दन पर ऊँचा	३१२०१२०	१११५५	४
७	उनमें दुसरा	३१२३१२०	१३१४०	५
८	गर्दन के तावे	३१२८१५५	१५१२०	४
९	उससे दुसरा	३१२६१४०	१४१५५	४

१०	उससे दक्षिण	३१२८३०	१७११०	४
११	दक्षिण नगीच उत्तर	३१२६१०	१६१४५	४
१२	इन्ही में है पास	४१ ०१०	२११३०	६
१३	इन्ही से ऊँचा	४१ ६१०	२६१३०	२
१४	उनके बीच	४१ ८१४०	२६१०	४
१५	इनसे दूसरा	४११११०	२३११५	४
१६	इन्हीं से ऊँचा	४११८१०	२४१४०	४
१७	उनमें बीच	४१२०१०	२३१०	३
१८	यह भी बीच में है	४१२३१०	२२११०	४
१९	फणास्थान से उत्तर	५१ ११३०	२५१४०	४
२०	उनके दक्षिण	५१ २१२०	३०११०	४
२१	इन्हीं से पीछे त्रिकोण है			
	उनसे ऊँचा	५११२११०	३११२०	५
२२	उन्हीं के बीच दक्षिण	५११४१२०	३३११०	५
२३	इसी से दूसरा	५११६११०	३११२०	४
२४	पूछकी जड़ में	६१ ०१०	२३१४०	४
२५	पुच्छ के कोणे	६११३११०	१७१४०	३

सारे २५ दुसरी १ तीसरी ३ चौथी १६ पांचवी १ छठी १
बाहर के

१	सबसे दक्षिण	३११२३०	२३११५	३
२	गर्दन वालों से पास	४१११०	३६१०	३

सारे २ तीसरे के

मगनांध्रिस्वरूपम् ६

१	सर्प से मिला	४१२६१२०	२३१०	४
२	कमर पर दक्षिण	५१ २१३०	१६१३०	४
३	उनसे उत्तर	५१ ०१०	१८१०	४
४	दक्षिण के किनारे	५१ ७१०	१८१३०	४
५	उत्तर के किनारे	४१२६१२०	१३१४०	४
६	दक्षिणोत्तर से रस्सी रूप आई			
	दक्षिण वाली में तहा	५१ ६११०	१६११०	४

७	उत्तरवाली में रस्सी में	५। १।४०	११।५५	४
सारे ७ चौथे के				
काक स्वरूपम् १०				
१	चोंच पर सर्प मध्य समीप	५।१५।२०	२१।४०	३
२	गर्दन पर	५।१४।२०	१६।४०	३

ख

३	छाती में	५।१६।४०	१८।१०	५
४	पहिले पंख बड़े में	५।१३।३०	१४।५५	३
५	परसमाप्ति में ऊँचा	५।१६।४०	१२।३०	३
६	उससे दूसरी	५।१६।०	१७।४५	३
७	पाद में सूर्य से मिला	५।२०।३०	१८।१०	३

सारे ७ तीसरे का ५ चौथे के १ पांच के १

केतूरस स्वरूपम् ११

नृवाजि ?

१	सिर में ४ तिस के			
	दक्षिण	६।१०।३०	२१।४०	५
२	उनमें उत्तर	६।१०।०	१८।५५	५
३	मध्य में ऊँचा	६। ६।०	२०।३०	४
४	उनमें दूसरा	६।१०।०	२०।०	५
५	बाएं पखौरा में ऊँचा	६। ६।१०	२४।४०	३
६	दक्ष पखौरा में	६।१५।४०	२२।३०	३
७	बाय बाजू में	६। ६।१०	२७।३०	४
८	लिगोपरि २ उसमें उत्तर	६।१८।२०	२२।२०	४
९	उनमें दक्षिण	६।१६।१०	२३।४५	४
१०	शाखा के पास	६।२२।०	१८।१५	४
११	इसी में पास	६।२२।३०	२०।५५	४
१२	दक्ष कुक्षि में ऊँचा	६।१४।२०	२८।२०	४
१३	उनमें बीच	६।१४।०	२६।२०	४

१४	उन्हीं में दूसरा	६११५१०	२८१०	४
१५	दक्ष बाजू	६११६१२०	२६१२०	४
१६	दक्ष पहुँचा में	६१२२१५५	२५११४	३
१७	दक्ष हाथ के कोने	६१२७१३०	२४१५६	४
१८	शरीरांते	६१२८१०	३३१३०	३
१९	इसी से दो उत्तर तिसमें	४११७१४०	३११०	५
२०	उसी में ऊँचा	६११६१५५	३०१२०	५
२१	नर के पीछे	६११२११०	३४१५५	५
२२	इससे ऊँचा	६१ ६१०	३७१४०	५
२३	दोनों चूतड़ के बीच ३ उसमें है	६१ ५१५५	४०१०	३
२४	उनके बीच	६१ ५१४०	४०१२०	१०
२५	उनमें ऊँचा	६१ २१२०	४११०	५
२६	घोड़े के रान के नगीच ऊँचा	६१ २१४०	४६११०	३
२७	उनके दूसरा	६१ ३१३०	४६११५	४
२८	बगल के नीचे छाती में	६११८१२०	४०१४५	४
२९	उससे ऊँचा पेट के नीचे	६११६१२०	१३१०	२
३०	उनमें दूसरा	६११७१४०	४३१५५	३
३१	दक्षपाद घुटने के नीचे	६११०१०	५११०	२
३२	दक्षपाद गुल्फे	६११५१२०	५११४०	२
३३	वाम पाद घुटने के अघः	६१ ६१२०	५५११०	४
३४	वामपादांगुली में	६१११११०	५५१२०	२
३५	दक्षपाद के स्थाने	६१ ८१२०	४१११०	१
३६	आगे के वामपाद घुटने	६१२४११०	४५१२०	२
३७	पिछले पैर के नीचे खारिज रूप	६११४१४०	४६११०	३

सारे ३७ प्रथमा १ दुसरा ५ तीसरा ७ चौथे १६, पांचवे ८
 ग्रादमी का होय चुका
 सूरत सिंह की १२

१	पिछले पाद के कोने	६११८१ ०	२४१५५	३
२	इसी पाद के घुटने के अघः	६१२५१५५	२६११०	३
३	बाजू पर दो उसमें दुसरा	७१ ११ ०	२१११५	४
४	उसमें दुसरा	७१ ४१२०	२११३०	४
५	शरीरमध्ये	७१ ३१ ०	२५११०	४
६	पेट पर	७१ ०११०	२७१ ०	४
७	रान में	७११११२०	२६१ ०	४
८	इसी की जड़ पर तिस-			
	में उत्तर	७१ ३१४०	२८१३५	४
९	उनमें दक्षिण	७१ ३१४०	३०११०	४
१०	चूतड़ों के बीच	७१ ५१४०	३३११०	४
११	पूछ में उसमें दक्षिण	६१२०	३११३०	३
१२	उसके बीच	६१२११५५	३०१३०	३
१३	उसके उत्तर	६१२६१ ०	२६१२०	३
१४	गर्दन पर दो उसमें दक्षिण	७१ ८१५५	१७१ ०	४
१५	उसमें उत्तर	७१ ६१२०	१५१२०	४
१६	नाक की हड्डी पर	७१ ५१४०	१३१२०	४
१७	हूँआ दुसरा	७१ ६१४०	१७१५५	४
१८	हाथ में उसमें ऊँचा दक्षिण	६१२७११०	१११३०	४
१९	उससे उत्तर	६१२६१३५	१०१ ०	

सारे १९ तीहरे २ चौथे ११ पांचवे ६

हसंत्यास्तारकाः १३

१	पडघी पर दो उसमें उत्तर	७१२७१४०	२२१४०	५
२	उसमें दक्षिण	७१ ०१२०	२५१४५	४
३	शिर पर	७१२७१२०	२७१३०	४

४	अग्निस्था ने ३ तिस			
	में उत्तर	७।२०।४०	३०।२०	५
५	उनमें उत्तर पास	७।२५।१०	३४।१०	४
६	उनमें उत्तर	७।२५।०	३३।२०	४
३	अग्नि ज्वालाग्र	७।२०।५५	३४।०	४

सारे ७ चौथे के ५, पांचवे २

वृक्षस्य ताराः १४

१	धनु दक्षिणे बाहेर से ऊँचा	८।६।१०	२१।३०	४
२	उनसे ऊँचा	८।११।४०	२१।०	५
३	इनमें दुसरा	८।१३।५२	२०।३०	५
४	और तीसरा	८।१४।५५	२०।१६	४
५	इन्हों के पीछे	८।१६।१०	१८।३०	५
६	इससे भी पीछे	८।१७।४१	१७।१०	४
७	इससे उत्तर	८।१६।५५	१६।०	४
८	उससे उत्तर	८।१६।२०	१५।१०	४
९	इससे पीछे	८।१५।१०	१५।२०	६
१०	इससे ऊँचा	८।१४।४०	१४।५५	६
११	इनसे ऊँचा	८।११।५५	१४।४०	५
१२	इससे भी ऊँचा	८।१४।०	१५।५५	५
१३	इससे दक्षिण	८।६।१०	१८।३०	५

ख

सारे १३ चौथे के ५ पांचवे के ६

छठे २

दक्षिण गोलस्थ मत्स्यः १५

१	मुखे	१०।०।४०	२०।२०	४
२	सिर के गिरदे में ३ में			
	ऊँचा	१०।४।१०	२२।५	४
३	उसके बीच	१०।५।४०	२२।३५	४

४	उसमें दूसरा	१०१ ४१२०	१६११५	४
५	पट पर	६१२५१०	१६१३०	५
६	पीठ के दक्षिण पर	१०१ १११०	१५११०	५
७	पेट पर दो तिसमें है	६१२८१५५	१५१४०	४
८	उसमें ऊँचा	६१२५१०	१५१०	४
९	उत्तर के पर में ३ हिस्से			
	दूसरा	६१२११५५	१६१३०	४
१०	उसके बीच	६१२११०	१८११०	४
११	पुछ पर है	६१२४१०	२२११५	४

सारे ११ चौथे ६ पांचवे २

बाहर के तारे

१	उत्तर ऊँचा	६१४	२२१२०	३
२	उसी के पास	६११११०	२२११०	३
३	समीप इसके	६११४१०	२११०	३
४	इससे नीचे	६११२१०	२०१५५	५
५	इसके ऊँचे भाग	६११३१५५	१७१०	४
६	पास है	६११३११५	१७१५५	४

सारे ६, तीसरे ३, चौथे २, पांचवे १,

सारे तारे दक्षिण गोलके ३१६ पहिले कदर के ७ दूसरी के १८ तीसरी के ६३ चौथी के १६४ पांचई के ५४ छठी के ६ बदली के १

सारे तारे ४८ सूरति के १०२२ पहिली के १५ दूसरी के ४५ तीसरी के २०८ चौथी के ४७४ पांचई के २१७ छठी के ४६ सूक्ष्म ६ बदली के ५ निपट छोटे का अन्त नहीं ।

श्रीरस्तु

सम्राट् जगन्नाथकृते
सिद्धान्तसार कौस्तुभे
अष्टमोऽध्यायः

अष्टमोऽध्यायः

७७१

अष्टमोऽध्यायः प्रारभ्यते

* तत्र षट् प्रकरणानि चत्वारि च क्षेत्राणि सन्ति ।

अष्ट चत्वारिंशत् स्वरूपेषु वेधितास्तारास्ता द्वाविंशाधिकसहस्रसम्मिताः सन्ति तासु प्रथमप्रमाणास्ताराः पञ्चदशः द्वितीयप्रमाणाः पञ्चचत्वारिंशत् तृतीयप्रमाणाः अष्टाधिकशतद्वयमिताः चतुर्थप्रमाणा वेदास्वनिगममिताः ४७४ पञ्चमप्रमाणा नगेन्दुनेत्रा २१७ षष्ठप्रमाणाः एकोनचत्वारिंशत् षष्ठप्रमाणे किञ्चिद्दर्शनयोग्यास्ताराः नवाः अश्रमिव दृश्यमानास्ताराः पञ्च सन्ति ।

इति प्रथमप्रकरणम् ।

(क) १. 'ता' लुप्त

२. द्वाविंशत्यधिक for (द्वाविंशाधिक) ३. तेषु for (तासु)

४. + च +

५. पञ्चदश १५ for (पञ्चदशः) (ख)

६. + ४५ +

८. + २०८ +

९. श्रिताः for (मिताः)

१०. प्रमाणाः for (प्रमाणा) (ख)

११. सप्तदशाधिकशत द्वय for (नगेन्दुनेत्रा २१७)

१२. पञ्चाशत् ४९ for (चत्वारिंशत्)

१३. दर्शने for (दर्शन)

१४. तारा for (ताराः)

१५. नव ९ for (नवाः) (ख) नव

(ख) ७. + २०८ +

८. मता for (मिताः)

१३. दर्शनायोग्या for (दर्शनयोग्या)

१६. सति for (सन्ति)

* अत्र पाठस्त्रुटितः प्रतीयते । अतः पूर्वं न कोऽपि पाठ उपलभ्यते । प्रथमपंक्तिरपि अस्माभिरेव प्रकरणप्रसङ्गस्य प्रकटीकरणाय योजिता ।

अथ द्वितीय प्रकरणम्

अथ दृश्यमानदुग्धनिभवृत्तनिरूपणं क्रियते । इदं वृत्तं एकरूपं नास्ति । कुत्रचित् विस्तृतं कुत्रचित् संकीर्णं कुत्रचित् अतिश्वेतं कुत्रचित् स्वल्पं श्वेतं कुत्र-
चिदतिनिविडं कुत्रचिद्विरलमस्ति । कुत्रचित् द्विरूपमस्ति । कुकुटसंनिधौ तत्रवृत्तं
किञ्चिदन्तरं द्विशिखमस्ति, तथा हसन्ती स्वरूपनिकटेप्यस्ति । तत्र पूर्वदिक् खण्डं त
संलग्नमस्ति । तदेवं पूर्वदिक् संखण्डं दक्षिणतः कंतूरसस्वरूपस्य चरणोपरिगतं
भवति । कंतूरसस्वरूपसंनिधौ अत्यन्तं विरलं जातदृष्टियोग्यं न भवति । कंतूरस-
पश्चिमचरणोपरिगतं किञ्चिन्निविडमस्ति । या तारा पश्चिमा सव्यचरणं

- (क) १. प्रकरणौ for (प्रकरणम्) २. लुप्त
३. अदृश्यमान ताराभिः for (दृश्यमान) ४. + कृतं +
५. श्वेतं वृत्तं for (वृत्त) ६. + वतस्य +
७. + इदमेव गजमार्गं च कथ्यते + ८. कुत्रचित् for (कुत्रचित्)
९. कुत्रचित् for (कुत्रचित्) १०. चिदतिश्वेतं for (चित् अतिश्वेतं)
११. अनुस्वारलोप
१२. + ततः कुकुटस्वरूपं हसन्ति स्वरूपयोर्मध्येत द्विगुणमस्ति +
१४. कुकुट for (कुकुट) (ख) १५. संनिधौ for (संनिधौ) (ख)
१६. तत् for (तत्र) १७. वृत्तं for (वृत्तं) (ख)
१८. दन्तरमस्ति for (दन्तरं) १९. 'लुप्त'
२०. वृत्त for (त) २१. तदेव for (तदेवं) (ख)
२२. 'सं' लुप्त
२५. जातं for (जात) (ख) २६. कंतूर for (कंतूरस)
२७. निविडमस्ति for (निविडमस्ति) २८. अनुस्वार लुप्त
- (ख) ८. 'कुत्रचित्—अतिश्वेतं' लुप्त ११. स्वल्पश्वेतं for (स्वल्पश्वेतं)
१२. निमिडं for (निविडं)
१३. + कुकुटस्वरूपं हसन्ति स्वरूपयोर्मध्येत द्विगुणमस्ति +
१८. दन्तरमस्ति for (दन्तरं द्विशिखमस्ति)
२०. 'त' लुप्त २३. 'कंतूरस—चरणोपरिगतं' लुप्त
२४. 'भवति' लुप्त

जंघायां पतितास्ति, या तारास्तत्रैव गुल्फोपरि पतितास्ति, या तारा अग्रिमं वाम-
चरणजानूपरि पतितास्ति । एतत्तारात्रयं उत्तरं प्रांतात् किञ्चिद्दक्षिणतः पतित-
मस्ति । या तारा वामहस्ते पतितास्ति, सा वृत्तस्य मध्यगतास्ति अग्रिमचरणद्वयं
दक्षिणतः अंशद्वयान्तरेस्ति । या तारा सवसंज्ञस्य पृष्ठे पतितास्ति, सा तारा
उत्तरतः सादृशांतरे पतितास्ति । वृत्तस्योत्तरः प्रान्तः हसंतीव ह्युपरिगतास्ति
अग्न्युपरिगतं तारकाद्वयमस्ति । तत्र उत्तरतारकासमीपे गतमस्ति, हसन्ती मूल-
गततारकाद्वयस्य दक्षिणतारकायाः समीपे गतमस्ति । अग्न्योपरिगता तारा
वृत्तमध्ये पतितास्ति । पुनः उत्तरदिक्खण्डं मूलनक्षत्रस्य अग्रभागसमीपवर्ति
नक्षत्रत्रयोपरिगतमस्ति । अस्य खण्डस्य दक्षिणप्रान्तः धनुषः दक्षिणचरणस्य
गुल्फोपरि गतोस्ति । धनुषः वामहस्ततारोपरि गतोस्ति । धनुषः चापदक्षिण-
ताराः अस्माद्वहिः पतिताः सन्ति । तस्यैव चापस्य उत्तरतः तारकाद्वयं शराग्र-
स्थिता तारा च वृत्तोपरि पतितास्ति । वृश्चिकदशोपरिगतं निविडमस्ति ।

(क). ३. तारा जानुस्था या तारा तत्रैव for (तारास्तत्रैव)

२. गुल्फोपरि for (गुल्फोपरि) ३-४-५-६-७-८. लुप्त

६. अनुस्वार लोप (ख) १०. 'ता' लुप्त

११. भुजे for (हस्ते)

१२. + ङात् +

१३. सन्व for (सव)

१५. विसर्ग लोप

१६. प्रान्ते for (प्रांतः)

१७. अग्न्युपरितं for (अग्न्युपरिगतं)

१८. उत्तरं for (उत्तर)

१९. अग्न्युपरिगता for (अग्न्योपरिगता)

२०. नक्षत्रस्य for (नक्षत्रस्य)

२१. दक्षिणः for (दक्षिण) (ख)

२२. पतितमस्ति for (पतितास्ति) (ख)

२३. पुच्छखण्डोपरि for (दशोपरिगतं)

(ख) १. तारास्तत्रैव for (तारा स्तत्रैव)

३. 'या तारा — पतितास्ति' लुप्त

१४. 'वृत्तस्योत्तरः — गतास्ति' लुप्त

२३. दशोपरिगतं for (दशोपरिगतं)

अथ च शराग्रोपरिगतं धूम्रवन्निविडमस्ति । तत् संनिधावासमन्ताद्विर-
लमस्ति^३ । सर्पपुच्छोपरिगता तारा^३ वृत्तस्योत्तरप्रांता दंशान्तरेस्ति । एतदग्निं
ताराद्वयं वृत्तगतमस्ति । दक्षिणताराद्वितीयं^४ प्रान्तात् अंशान्तरेस्ति । उत्तरतारा
अंशद्वयान्तरेस्ति^५ नक्षत्रा^६ अवागमरस्य दक्षिणस्कन्धोपरि पतिता तारा
तत्समीपतः गतमस्ति । एतदग्निमा तारा वामपक्षगता तारा च वृत्तोपरिगतास्ति ।
श्रवणतारा तन्निवृत्तगतं ताराद्वयं च उक्तं प्रान्तनिकटमस्ति । पुनः वाण-
तारो परितमस्ति । शराग्रगता तारा पूर्वदिक्तः एकांशान्तरितास्ति । तत् पश्चिम-
गता तारा अंशद्वयान्तरितास्ति । अत्र किञ्चिद्विरलजातमस्ति । पुनः कुक्कुट स्व-
रूपोपरिगतमस्ति । वृत्तस्य उत्तरपश्चिमा दिक् पक्षगततारकाद्वयोपरि चरणस्थ-
तारकाद्वयोपरिगतमस्ति । अस्य दक्षिणपूर्वा दिक् पक्षमस्तकोपरि गतास्ति ।
पक्षनिकटस्थस्वरूपवहिर्भूततारका द्वयोपरितः गतमस्ति । पक्षसंनिधौ नि-
विडमस्ति । तदग्रे विरलमस्ति । पुनस्ततः खण्डितं अग्रे गतमिति प्रतीयते । ततः
कुक्कुटपुच्छे^७ प्रकाशमानतारोपस्तिः गतमस्ति । पुनः जानूपरितः गतमस्ति । पुन-

(क) १. संनिधौ for (संनिधा)

२. + पुनस्वतश्चलितं श्रवणसंनिधौ गतमस्ति +

३. 'ता' लुप्त

४. अनुस्वार लुप्त

५. मरता for (नक्ष)

६. लुप्त

७. रपरस्य for (अवागमरस्य)

८. 'त' लुप्त

९. परिगतमस्ति for (परितमस्ति) (ख)

१०. पूर्वादिक्तः for (पूर्वदिक्तः)

११. द्व्यांतरितास्ति for (द्व्यांतरितास्ति) १२. विरलं for (विरल)

१३. पक्षयोरपरिमस्तकोपरि for (पक्षमस्तकोपरि)

१४. पुच्छ for (पुच्छे)

१५. प्रकाशमान for (प्रकाशमान) (ख)

१६. तारोपरितः for (तारोपस्तिः)

(ख) २. + पुनस्ततश्चलितं श्रवण संनिधौ गतमस्ति +

६. 'द्वितीयं—उत्तरतारा' लुप्त

६-७. तारयरस्य for (तारा अवागमरस्य)

११. पूर्व अंशद्व्यांतरितास्ति for (अंशद्व्यांतरितास्ति)

दक्षिण^१जानूपरिगता^२स्ति । एवमग्रे सूक्ष्म^३भूत्वा कका^४उससंज्ञक^५स्य शिरोदेशाव-
च्छिन्नवस्त्रोपरि गता^६स्ति । एवं कका^७उस्संज्ञकशिरोदेशावन्नदेशे यत्तारात्रयमस्ति,
तन्मध्ये या दक्षिणतारा यच्च तारात्रयं तत् पृष्ठे^८स्ति । एतानि तदुत्तरतटे^९
पतितानि अस्थले^{१०} अस्य शाखाद्वयं जातं । तस्य कैका^{११} शाखा पूर्व उत्तर दिशिगता^{१२}
द्वितीया च दक्षिणदिशिगता ततः जातुल् कुरसीसंज्ञक तारकासु गतो^{१३}ऽस्ति ।

अथ या तारा जातुल्कुरसीसंज्ञकस्य^{१४} चरणो^{१५}स्ति, या च तस्य जंघाप्रदेशे-
स्ति । एतत्ताराद्वयं तदुत्तरतटे^{१६}स्ति । एतच्च यातुल्कुरसी^{१७} प्रीते विरलमस्ति । मध्ये
च सघनमस्ति तस्माच्च हामिल्^{१८} रासुल्^{१९} गोल^{२०} संज्ञकस्य दक्षिणदिशिगतमस्ति ।
तदुत्तरतटे^{२१} नितान्त सूक्ष्म^{२२}स्ति ।

(क) १. पुनर्दक्षिण for (पुनर्दक्षिणा)

३. सूक्ष्म for (सूक्ष्म) (ख)

४. कैका^४ for (कका^४उ) (ख)

५. संज्ञकस्य for (संज्ञकस्य)

६. गतमस्ति for (गता^६स्ति)

७. कैका^७ for (कका^७उ)

८. 'तत्' नुत्त

१०. पृष्ठे for (पृष्ठे)

११. तदुत्तर for (तदुत्तर)

१२. अस्थले for (अस्थले)

१३. वदुत्तर for (उत्तर)

१४. + परंच तत्पादस्थतारोपरिगतो^{१४}स्ति + (ख)

१५. + शिरस्थानेस्ति सा तस्य दक्षिण तटे^{१५}स्ति या च जातुल् कुरसी संज्ञकस्य +

१६. चरणोस्ति for (चरणोस्ति)

१७. जातुल्कुरसी for (यातुल्कुरसी)

२०. प्रान्ते for (प्रीते)

२१. गोलसंज्ञकस्य for (गोलसंज्ञकस्य)

२३. सूक्ष्मास्ति for (सूक्ष्मस्ति)

(ख) २. गतामस्ति for (गता^६स्ति)

७. कैका^७उस्संज्ञक for (कका^७उस्संज्ञक)

८. देशावच्छिन्न for (देशावन्न)

१२. अत्रस्थले for (अस्थले)

१३. पूर्वदिशः उत्तर for (पूर्वउत्तर)

१४. गतस्ति for (गतो^६स्ति)

१६. जातुल् for (जातुल्)

१७. + शिरस्थानेस्ति सा तस्य दक्षिणतटे^{१७}स्ति या च यातुल् कुरसी संज्ञकस्य +

२१. गोलस्य for (गोल संज्ञकस्य)

२२. दक्षिण जानुबहिस्थ for (दक्षिण दिशिगत)

२३. दक्षिण for (तदुत्तर)

२४. सघनमस्ति for (सूक्ष्मस्ति)

अथोत्तरतटे^२ हामिलरासुल्गोलसंज्ञस्य^३ दक्षिणतटे या तारास्ति । सा तत्समीपगतौ वास्ति प्रकाशमाननक्षत्रा दक्षिणदिशि यन्नक्षत्रत्रयं तत्पृष्ठे यानि नक्षत्राणि तान्यपि तस्य तटस्थानि सन्ति । ततः सहावीसंज्ञकस्य हस्ता-सन्नेस्ति । शिरोगततारकासु दक्षिणस्कन्धतारायां दक्षिणबाहु सन्धिस्थतारायां च गतमस्ति ।

अथ यच्चतुर्भुजमस्य दक्षिणजानुस्थमस्ति । तस्य यज्जंघास्थ-मस्ति । यच्च दक्षिणपाष्णि स्थितमस्ति । तत्तस्य दक्षिणतटात्किंचिदन्तर्गत-मस्ति । ततोपि मु^{१०}सु सिकुल् इना^{११}न् संज्ञकोपरिगतमस्ति । तत्तत्रापि सूक्ष्म^{१२}मस्ति । अयूक् संज्ञनक्षत्रं तद्दक्षिणबाहुस्थताराद्वयं च एतत्रयं पूर्वपश्चिमतटासनमस्ति । तद्वितीयपटे या सूक्ष्मा तारास्ति, तन्नक्षत्रं तस्य वामपादगतमस्ति । यन्नक्षत्रं तद्दक्षिणपादस्थमस्ति । तत् तदादन्तर्गतमस्ति । अर्द्धांशातरेण ये च तारे तद्वामबाहु स्थिते स्तः । तद्वयं तन्मध्ये पतितमस्ति । ततोपि तवामैन्संज्ञकस्य पाद-द्वय गतमस्ति ।

(क) २. + हामिलरासुल्गोलस्य दक्षिणजानु बहिस्थास्ति तद्दक्षिणतटे नितांतं सवनमस्ति तत्समीपे +

३. संज्ञकस्य for (संज्ञस्य) (ख)	४. गतौ वास्ति for (गतौ वास्ति)
५. 'नक्षत्रा' लुप्त	६. दक्षिणा for (दक्षिण)
७. यद्दक्षिण for (तारायां)	
११. इना ^{११} न् for (इनान्) (ख)	१२. तत्रापि for (तत्तत्रापि) (ख)
१२. सूक्ष्ममस्ति for (सूक्ष्मस्ति)	
१४. एतत्रयं for (एतत्रयं) (ख)	१५. तटे for (पटे)
१६. तत्तटादन्तर्गतमस्ति for (तत् तदादन्तर्गतमस्ति) (ख)	
१७. अर्द्धांशातरेण for (अर्द्धांशातरेण)	१८. तवामैन्संज्ञकस्य for (तवामैन्संज्ञकस्य)

(ख) १. तत्समीपे for (अथोत्तरतटे)

८. 'दक्षिण—मस्ति' लुप्त

९. 'तस्य—यच्च' लुप्त

१०. मु^{१०}सिकुल् for (मु^{१०}सिकुल्)

अथ तदग्रतटोपरि मुम्सि कुन् ईनान् दक्षिण पादस्थं यत्तारात्रयं तत्पृष्ठो-
या तारा सा यज्जधार यष्टिस्थ नक्षत्र द्वयं तत् पृष्ठस्थतारा तच्च यच्च जधार-
करस्थ तारा चतुष्टयं तन्मध्ये यदुत्तरस्थताराद्वयं चैतानि तदग्र तटस्थानि सन्ति ।
यन्नक्षत्रं भुम् सिकुल् इनान् दक्षिण हस्ताध स्थितमस्ति । यच्च तवामेन् संज्ञक
पृष्ठपादस्थं एतद्वयं तस्या पश्चिमतटान्तर्गतं कौशांतरेणास्ति ततः कुक्कुर
द्वयान्तर्गतमस्ति । तत्र अग्रिमकुक्कुर नक्षत्राणि पूर्वगतानि द्वितीयस्य तदा
संज्ञानि सन्ति । तस्मात्किंचिदभ्रखण्डमिव पृथक् भूत्वा कुक्कुर कर्णं पतितं यच्च
तारकात्रयं तत्पृष्ठे ग्रीवायां चैतानि तत्स्पर्शरहितानि सन्ति । यच्च शिरोधस्थ नक्षत्रं
तत्केवलमेव पतितं यच्च पूर्वं तटात् सादर्भांश्च द्वयप्रमाणेनांतः पतितं तच्चस्थले
सूक्ष्मं जातं ततोपि नावगतमस्ति । नावपाश्वे चर्माकार स्थले यानि नक्षत्राणि

(क) १. कुल् इनान् for (कुन् ईनान्)

२-३-४-५. लुप्त

७. 'यच्च' लोप

६. मुम् for (भुम्) (ख)

१०. 'इ' लुप्त

११. हस्ताधः for (हस्ताध)

१२. तमेन् for (तवामेन्)

१३. तस्यै for (तस्या)

१४. गंतकांशांतरेणास्ति for (गंतकौशांतरेणास्ति)

१५. कुक्कुट for (कुक्कुर)

१६. पूर्वगतानि for (पूर्वगतानि) (ख)

१७. प्रथग्भूत्वा for (पृथक्भूत्वा)

१८. शिरोधस्थ for (शिरोधस्थ)

१९. तत्स्थले for (स्थले)

२०. नावपाश्वे for (नावपाश्वे)

(ख) १. कुल् for (कुन्)

२. तत्पृष्ठे for (तत्पृष्ठो)

६. यज्जधार (यज्जधार)

६. जधार (जधार)

१३. तस्य for (तस्या)

१७. प्रथग्भूत्वा for (पृथक्भूत्वा)

१८. शिरोधस्थ for (शिरोधस्थ)

सन्ति । तदग्रे दिक्कं नक्षं नक्षत्रं तस्य पूर्वतटमस्ति । यच्च नक्षत्रं चर्माकारस्थ-
लमध्यपतितं ये च तारे एतत्समीपे स्तः । या च प्रकाशतारा नाव प्रान्तां विस्तीर्ण-
स्थलगतास्ति । तत्तारात्रयं यन्नावमूलकाष्टागतमस्ति । तन्मध्ये तारा चेतानि
यमदित्क आसन्नानि सन्ति । ये च तारे नाव चालन् यष्टिस्थले स्तः । तन्मध्ये योत्तर-
तारा सा पूर्व तले पतितास्ति । या च प्रकाशतारा नावप्रान्तेस्ति । सा पूर्वतटात्
एकांश प्रमाणेनांतः पतितास्ति । या च प्रकाशतारा चर्माकारप्रदेशासन्नास्ति । सा
चैकांशप्रमाणेन बहिः पतितास्ति । ये च तारे नावोपरि वस्त्रवेष्टितस्तम्भे स्तः ।
तन्मध्ये या दक्षिणतारास्ति सैतत्तटलग्नास्ति । ये च प्रकाशतारे नावधार-
पट्टिकोपरि स्तः । ते तदग्रतटादन्तः अंशद्वयप्रमाणेन स्तः । पुनरस्मा वद्धितो भूत्वा

- (क) १. दिक् for (दिक्कं) २. 'नक्षं' लुप्त (ख)
३. तटस्थमस्ति for (तटमस्ति) ४. यष्टि for (नाव)
५. प्रान्तस्थ for (प्रान्तां) ६. लगत for (विस्तीर्णं)
७. मस्ति for (गतास्ति)
८. भ for त ९. एकदित्क for (यमदित्क)
१०. आसन्नानि for (आसन्नानि) ११. चालन for (चालन्)
१२. सन्नास्ति for (संनास्ति)
१३. सा for (सै) १४. नावा for (नाव) (ख)
१५. धारयिज्ञो परिस्तः for (धारपट्टिकोपरिस्तः)
१६. पुनरस्माद्वद्धितो for (पुनरस्मावद्धितो)

- (ख) ३. पूर्वतटस्थमस्ति for (पूर्वतटमस्ति) ५. प्रान्ते for (प्रान्तां)
८. काष्ठगतमस्ति for (काष्ठागतमस्ति) ९. पश्चिमदित्क for (यमदित्क)
११. चालून for (चालन्) १२. पूर्वतटात् for (पूर्वतले)
१३. + एकांश प्रमाणेनांतः + १४. 'नावप्रान्तेस्ति' लुप्त
१५. + चर्माकार प्रदेशासन्नास्ति + १६. साचैकांश for (सा पूर्वतटात् सकांश)
१७. प्रमाणेन बहिः for (प्रमाणेनांतः) १८. "या च - पतितास्ति" लुप्त
२०. वेष्टितस्तम्भे for (वेष्टितस्तम्भे) २४. तेन for (तेन)
२५. पुनरस्मात् प्रदेशात् for (पुनरस्मा) २६. वद्धित भूत्वा for (वद्धितो भूत्वा)

कलूरस संज्ञस्य पादगतवृत्तो परिगतमस्ति एवं नावोपरि सूक्ष्मस्ति । चर्माकार प्रदेशे सधनमस्ति ।

अथ यत्र द्विगुणित वृत्तात् अग्रगत वृत्तं द्वितीयवृत्तात् अग्रगतवृत्त द्वितीय-
वृत्तात् अग्रिशकटीस्थलात् पृथग् भूतमस्ति । ततः वृश्चिक पुच्छगतखण्डत्रय
पतितमस्ति । एतत् खण्डत्रयमध्ये पश्चिमखण्डं एकांश प्रमाणेन पृष्ठे पतितं यत्र-
क्षत्रं चतुर्थखण्डेति । तत्तुत्तद्वयमध्यगतमस्ति । ततश्चलित्वा वृत्तखण्डाकारमिव
पूर्वदिशि गतमस्ति । तदग्रप्रान्ते होवासंज्ञकस्य दक्षिणजानुस्थतारा पतितास्ति ।
तत्पश्चिम तटे तस्य दक्षिण जंघास्थ नक्षत्रं पतितं ।

अथ तत् पश्चिमतटे होवा संज्ञकस्य दक्षिणबाहुसंधिस्थ तारास्ति ।
तत्पूर्वतटे अस्य दक्षिणहस्ततलस्थतारा द्वयमध्ये तदग्रतारा पतितास्ति । तदग्रे
अवकाशितमस्ति । तत्रैव सर्पपुच्छस्थताराद्वयमस्ति । एतद्वृत्तं नितान्तं सूक्ष्मस्ति ।
परं च यद्विश्चिक खण्डत्रयगतं खण्डं तत् किञ्चित् सधनमस्ति । एवं अवकाशित-
स्थलादग्रे पुनः वर्तितं तत्रैव होवासंज्ञकस्य दक्षिणस्कन्धस्थताराचतुष्टयमस्ति ।

अथ तत् पूर्व तट संलग्नप्रकाशतारा नसर्त्ता पर पुच्छाध स्थितास्ति । द्वितीय-
तटे पूर्वतारा चतुष्टये मध्ये या दूरता समास्ति । पुनरस्मात्संकुचितो भूत्वा

(क) १. कलूरस संज्ञस्य for (कलूरस संज्ञस्य)

२. सूक्ष्ममस्ति for (सूक्ष्मस्ति)

६. + खण्डत्रयपतितमस्ति एतत् खण्डत्रयमध्ये पश्चिम +

७. तदग्रं for (तदग्रे)

८. अवकाशित for (अवकाशित)

१. सूक्ष्ममस्ति for (सूक्ष्मस्ति) (ख) १०. यत् वृश्चिक for (यद्विश्चिक)

११. + खण्डत्रय +

१२. त्रयं for (त्रय)

१३. प्रवर्तितं for (वर्तितं)

१४. पुच्छाधः for (पुच्छाध)

१६. चतुष्टय for (चतुष्टये)

१७. तारा for (रता)

१८. सास्ति for (समास्ति)

(ख) ३. अग्रगतवृत्तं for (अग्रगतवृत्तं)

४. 'अग्रगत—वृत्तात्' लुप्त

५. प्रथग् for (पृथग्)

१०. यद्वृश्चिकखण्डत्रयगते for (यद्विश्चिकखण्डत्रयगतं)

१४. 'द्वितीय—समास्ति लुप्त'

१६. संकुचितं for (संकुचितो)

सूक्ष्मो भूत्वा च कुक्कुटचंच्रुतः वस्थलो विस्तीर्णं सघनश्चास्ति । तत्रैव कुक्कुट-
ग्रीवास्ति । पुनस्तस्मात्तस्यैकं सूक्ष्मं खण्डं उत्तरदिशि कुक्कुटस्य वक्षः प्रदेशे दिशि
दक्षिणं बाहुदिशि च तद्दक्षिणपादस्थतारकाद्वयं दिशि च गतमस्ति । तस्मात्
चलितं भूत्वा विस्तीर्णस्थे समाप्तिं गतम् । अस्मिन् स्थले पूर्वोक्त ताराः सन्ति ।

इति द्वितीय प्रकरणं समाप्तम्

(क) १. यच्च for (च)

२. + कुक्कुटचंच्रुयैतं गतः तत्र समाप्त इव भाति पुनः +

३. स्थले for (स्थलो)

४. सूक्ष्मं for (सूक्ष्म) (ख) (ख)

५. कुक्कुटस्य for (कुक्कुटस्य)

६. वक्षः for (वक्षः)

७. प्रदेश for (प्रदेशे)

८. चलितो for (चलितं)

९. स्थले for (स्थे) (ख)

१०. गतः for (गतम्)

(ख) ३. वक्षस्थलो for (वस्थलो)

४. 'कुक्कुटस्य + बाहुदिशि' लुप्त

अथ तृतीय प्रकरणम्

तत्र गोलरचना निरूप्यते । तत्रैकं गोलं करणीयं तत् रात्रौ यथा काशस्य नीलता भवति । तादृशं रगेन रंजितं कार्यं तस्योपरि तादृशं चिन्हद्वयं कार्यं ये सन्मुखं व्यासान्ते स्तः । ते च कदम्ब संज्ञो भवतः । तच्चिन्हद्वयांतस्त्रिज्यो व्यासाद्धनं वृत्तं कार्यं क्रान्तिवृत्तं भवति । पुनरन्यत्रिज्या वृत्तं कार्यं यत्कदम्बद्वयगतं भवति । अस्य क्रान्तिवृत्तस्य यत्र सम्पातस्तस्मात् षष्ट्यधिकशतत्रय विभागा समानांतराः कार्यः पश्चात् धातुमयं वृत्तद्वयं समं विस्तारपालि पिण्डां कार्यं एकं तथा कार्यं यथा गोलसंलग्नमिव भ्रमति । द्वितीयं तथा कार्यं यथैतद्वृत्तोर्ध्वपालिसंलग्नं भ्रमति ।

अथ वृत्तद्वयस्याप्यूढपालिसंलग्नं रेखाया वृत्ताकारसूत्रं कार्यं पुनः प्रत्येकमण्डलस्य भागद्वयं कार्यं । पुनः प्रत्येकं विभागे भाद्विंशा अंक्याः पुनर्लघुवृत्तं ग्रहनवृत्तस्थाने कल्पनीयं ।

अथ वृत्ताद्धं रेखावत् प्रदेशे लघुकीलद्वयं निखात्वा कदम्बस्थले प्रोतव्यं पुनः कदम्बस्थानात् परमक्रान्त्यंतरेण वहिः कीलद्वयं निखात्वा प्रोतव्यं एतत्कीलद्वयं ध्रुवस्थानसंज्ञं बोध्यं पूर्वं च लघुवृत्तं स्थापनार्थं यत् कीलद्वयं निखातं तत् श्लेषं कार्यं यथा भ्राम्यमाणं गोः समंतात् भ्रमति । पुनः गोले

- (क) १. व्यासान्तरिते for (व्यासान्ते स्तः) २. संज्ञे for (संज्ञो)
 ३. त्रिज्या for (त्रिज्यो) (ख) ४. त्रिज्या for (त्रिज्या)
 ५. विभागाः for (विभागा) ६. पिण्डकं for (पिण्डांकं) (ख)
 ६. 'ग' लुप्त, (ख) १०. वृत्ताकार for (वृत्ताकार) (ख)
 ११. प्रत्येक for (प्रत्येकं) (ख)
 १२. संख्या लुप्त १३. अंक्याः for (अंक्याः) (ख)
 १४. वच्छिन्न for (वत्) (ख) १५. प्रोतव्यं for (प्रोतव्यं) (ख)
 १७. श्लेषं for (श्लेषं) १८. कार्यं for (कार्यं)
 १९. अनुस्वार लुप्त २०. गोल for (गोः) (ख)
 २१. भ्रमतिः for (भ्रमति)
 (ख) १. व्यासान्तरिते for (व्यासान्ते स्तः)
 ७. यथैतद्वृत्तोर्ध्वपालि for (यथैतद्वृत्तोर्ध्वपालि)
 ८. रेखाया for (रेखाया) १६. प्रोतव्यं for (प्रोतव्यं)

यत्कृतं कदम्बं वृत्तं तदुपरि यथा लुब्धस्तथा प्रकाशितनक्षत्रं लघु वृत्तं शरचिह्नं
कृतं स्थानं स्पर्शेन गोलोपरि कृतकदम्बवृत्ते स्थापनीयं पुनः लुब्धनक्षात् सर्वेषां
नक्षत्राणामन्तराणि ज्ञात्वा लघुवृत्तं तत्तन्नक्षत्रशराङ्कितं स्थापयित्वा तदनु-
सारेण नक्षत्रस्थापनं करणीयं ।

अथ नक्षत्राणां स्वस्ववर्णसमरंगेन वर्णाङ्कनं कर्तव्यं । पुनर्नक्षत्राणामष्ट-
चत्वारिंशन् मूर्त्तयः सूक्ष्मरेखाभिः कार्याः । पुनरष्टौ तारकाभिः वृत्ताङ्कारं यन्नक्षत्रं
पुंजं पुंजमुक्तं तत्पूर्वमुक्तं प्रकारेण स्थापनीयं ।

अथ यद् द्वितीयं बृहद्वृत्तं कल्पितं तत् ध्रुवस्थानकीलकयोः प्रोतं कृत्वा याम्यो-
त्तरवृत्तस्थाने धार्यं तथा धार्यं यथा लघुवृत्तसहितं गोल एतदन्तः संलग्नं उच्चं
भ्रमति । परं च बृहद्वृत्तं यत्प्रदेशमवधी कृत्य विभागाः कृताः, तत्प्रदेशमव प्रोक्तव्यं
पुनः यस्मिन् समवलुब्धकस्य कर्कस्य च यदन्तरं तदन्तरेण कवम्बं प्रोतं लघुवृत्तं

(क) २. + चिह्नं +

३. + तत् +

५. लब्धक for (लुब्ध) (ख)

७. वृत्तं for (वृत्तं) (ख)

८. शराङ्कितं for (शराङ्कित) (ख)

१०. वृत्ताङ्कारं for (वृत्ताङ्कारं)

१२. 'पुंज' लुप्त (ख)

१४. अनुस्वार लुप्त (ख)

१७. 'धार्यं' लुप्त (ख)

१८. दन्तवृत्तं for (दन्तः संलग्न)

२०. एव for (मेव) (ख)

२२. समये for (समव) (ख)

२४. + तत् +

४. 'स्थान' लुप्त

६. नक्षत्रात् for (नक्षात्) (ख)

९. वर्णा for (वर्ण)

११. यन्नक्षत्रं for (यन्नक्षत्रं)

१३. मुक्तं for (भुक्तं) (ख)

१५. 'यं' लुप्त

१६. मेव for (उच्च)

२१. प्रोतव्यं for (प्रोक्तव्यं) (ख)

२३. प्रोतं for (प्रोत) (ख)

(ख) १. वृत्तं for (वृत्त)

२०. इव for (उच्च)

१६. त for (तत्)

स्थापनीयं पुन॑ याम्योत्तरवृत्ते॑ अन्यत् क्षितिजाकारवृत्तं॑ स्थापनीयं तथा धार्यं यथा वृत्तद्वयस्याद्धो॑ वक्षित्र प्रदेशे सम्पातो भवति । पुनस्तथा गोलयन्त्रे॑ धार्यं यथा-
भीष्टाक्षासानुसारेण॑ सा क्षितिजादुपरि ध्रुवस्थानं॑ भवति । इदं गोलयन्त्रे॑ आ-
क्षासानुकारमेव जातं यतः सर्वाणि नक्षत्राणि यत्र॑ स्वस्वस्थानस्थितानि॑ सन्ति ।
नाडीवृत्तस्य क्रान्तिवृत्तस्य च गतिरस्ति ।

अथात्रास्माभि॑ यन्नाडिकावृत्तं॑ न कृतं तदत्र हानिर्नास्ति । यतः ध्रुव-
द्वयस्य मध्यावच्छिन्न प्रदेशो॑ यत्र प्रदेशो यत्र याम्योत्तरवृत्ते॑ लगति तदेव संपात-
स्थलं बोध्यं तस्माच्च परक्रान्त्यन्तरेण॑ यः प्रदेशः याम्योत्तरप्रदेशे॑ लगति तदेव
कर्ममध्यस्थानं॑ एवं यस्य नक्षत्रस्य याम्योत्तरवृत्ते॑ संपातः तस्य तत्स्थानान्तरे
क्रान्तिर्ज्ञेया ।

इति तृतीय प्रकरणं समाप्तम्

(क) १. + रेतत् +

२. वृत्तं for (वृत्ते)

३. अन्य for (अन्यत्)

४. वृत्ते for (वृत्तं)

५. वच्छिन्न for (वक्षित्र) (ख)

६. पुनर्याम्योत्तरवृत्तां for (पुनस्तथागोल) ७. तथा for (यन्त्र)

८. क्षासानुसारेण for (क्षासानुसारेण)

९. 'सा' लुप्त

१०. दक्षिणोत्तरतः भ्रमयित्वा स्थितो for (ध्रुव स्थानं भवति)

११. गोल for (गोल) (ख)

१२. 'यन्त्र' लुप्त

१३-१४. 'यन्त्र' 'स्व' लुप्त

१५. स्थानि for (स्थितानि)

१६. अथ चात्रास्माभि for (अथात्रास्माभि)

१७. यन्नाडिका for (यन्नाडिका)

१८. मध्यावच्छिन्न for (मध्यावच्छिन्न)

२०. मकर for (मध्यर)

(ख) १. पुनस्तत् for (पुन)

१३. नक्षत्राण्यत्र for (नक्षत्राणि यत्र)

१८. मध्यावच्छिन्न for (मध्यावच्छिन्न) १९. 'प्रदेशो' लुप्त

अथ चतुर्थं प्रकरणम्

अथ नक्षत्राणां परस्परां तवशेन या संस्था भवति सा निरूप्यते । तत्र नक्षत्राणामेव यदन्तरं तद्वशेन या संस्था सा स्थिरैवास्ति यथा पूर्वोक्ता । या च संस्था सूर्यादिग्रहवशेन क्रांतिवृत्तांशेन^१ क्षितिजेन च सात्र निरूप्यते । यन्नक्षत्रं ग्रहयुक्ता भवति, वा षड्राश्यन्तरे भवति, वा राशित्रयांतरे भवति वा राशिचतुष्टयांतरे भवति वा राशिद्वयांतरे भवति । तदा ईदृश्यः संस्था भवन्ति । तत्र ग्रहयुक्तमित्यत्र कदंबवृत्तं कगतत्वं निरूपितं । एवं षड्राश्यंतरे च एतावान्विशेषः षड्राश्यन्ते कदवांतरे पतति । राशित्रयांतरे तद्गतकदंबवृत्तद्वयं सम्पातात्समकोणो भवति । राशिचतुष्टयांतरे कदंबवृत्तद्वयसम्पातात् अधिककोणः समकोणतृतीयांशप्रमाणेनाधिको भवति । राशिद्वयांतरे कदंबद्वयसम्पातजनितकोणः समकोणतृतीयांशप्रमाणेनाधिको भवति । राशिद्वयान्तरे कदंबद्वयसम्पातजनितकोणः समकोणतृतीयांशप्रमाणेन न्यूनो भवति । एतादृशी संस्था सार्वनक्षत्रेषु ग्रहेष्वप्यस्ति । एकान्या संस्था भवति, सा च ग्रहपरमशरांतवर्तिनां नक्षत्राणामेव भवति । नान्येषां तत्र ग्रहेण तन्नक्षत्रं छादितं भवति ।

- (क) १. परंपरान्तर वशेन for (परस्परांतवशेन) २. + क्रांतिवृत्तांशेन +
 ३. ग्रहयुक्त for (ग्रहयुक्ता) (ख) ६. संस्थाः for (संस्था)
 ७. षड्राश्यन्तरे for (षड्राश्यन्ते) (ख) ८. कदंबमन्तरे for (कदवांतरे)
 ९. द्वय for (द्वय) (ख)
 १२. तृतीयांश for (तृतीयांश) ११-१२-१३-१४-१५-१६-१७. लुप्त
 १८. सर्व नक्षत्रेषु for (सार्व नक्षत्रेषु) (ख) १९. ग्रहेष्वप्यस्ति for (ग्रहेष्वप्यस्ति)
 २०. + पुनः + २२. वर्तिनां for (वर्तिनां) (ख)
 २३. 'ए' लुप्त २४. तन्नक्षत्र for (तन्नक्षत्र)
 २५. ग्रहेणा for (ग्रहेण)
 (ख) १. परस्परांतरवशेन for (परस्परांतवशेन) (ख)
 ४. + त्रयांतरे भवति वा राशिचतुष्टयांतरे भवति वा राशि +
 ५. ईदृश्यः for (ईदृश्यः) (ख)
 ११. "प्रमाणेन—तृतीयांश" लुप्त २१. ग्रहस्य for (ग्रह)

अथ सूर्यचन्द्राभ्यां नक्षत्रस्यैतादृश्यं भवति, क्वचित्सूर्यतेजो पुंजांछन्नत्वा दृश्यं भवति । पुनः सूर्येण छादितं भवति । ततश्चलिते दर्शनमायाति एवं चन्द्रमसाधि ।

अथ या संस्था क्षितिजवशेन भवति सा निरूप्यते । तत्र पूर्वक्षितिजे यन्नक्षत्रं भवति, तदुदितमित्युच्यते । पश्चिमक्षितिजे यन्नक्षत्रं भवति, तदस्तं गतमित्युच्यते । एवं याम्योत्तरवृत्ते क्षितिजादुपरि भवति । अधोभागे च एवं चतुर्विधा संस्था निरक्षदेशे सर्वेषां नक्षत्राणां भवति । यत्र ध्रुवचिह्नं खमध्ये भवति । तत्र कस्यापि नक्षत्रस्योदयास्तौ न स्तः । परं च याम्योत्तरवृत्ते भ्रमणेन वारद्वयं उपरितने अधोभागे वा जायति । एतद्वयं क्षितिजव्यतिरिक्तान्यक्षितिजेषु येषां नक्षत्राणामुदयास्तौ भवतः, तेषां चतुर्थापि संस्था भवति । येषामुदयास्तौ भवतः, तेषां चतुर्थापि संस्था भवति । येषामुदयास्तौ न स्तः, अपि च उदया एव वा ऽस्तमनमेव भवति, तेषां मध्यान्हद्वयमेव भवति ।

- (क) १. तादृशी for (तादृश्यं) (ख) २. + संस्था +
 ३. पुंजांछन्नत्वा for (पुंजांछन्नत्वा) (ख)
 ४. दृश्यं for (दृश्यं) ५. सूर्येण for (सूर्येण) (ख)
 ६. ततश्चलित्वा for (ततश्चलिते) ७. चन्द्रमसाधि for (चन्द्रमसाधि) (ख)
 ८. निरूप्यते for (निरूप्यते) ९-१०. लुप्त
 ११. 'तत्' लुप्त
 १२. + प्रत्येक + १३. 'न' लुप्त
 १४. भ्रमति for (जायति) १५. अनुस्वार लुप्त, (ख)
 १७. मुदयास्तौ for (मुदयास्तैः) १६. चतुर्थापि for (चतुर्थापि)
 २०-२१-२२-२३-२४-२५. लुप्त २६. उदयमेव for (उदया एव)

- (ख) १४. त्रयं for (द्वयं)
 १. भवति for (जायति) १८. "भवतः—मुदयास्तौ" अन्तं तत् लुप्त
 २६. उदय एव for (उदया एव)

अथ नक्षत्राणां अस्तात् अस्तपर्यन्तं उदयादुदयपर्यन्तं मध्याह्नात् मध्याह्न-
पर्यन्तं समानः कालो भवति । यन्नक्षत्रं याम्योत्तरवृत्ते भवति, वा अधोभागे भवति,
तमुदयादस्तपर्यन्तं अस्तादुदयपर्यन्तं च निरक्षे समः कालो भवति । अथवा नाडी-
वृत्ते समानकालो भवति, साक्षादेशे उदयास्तपर्यन्तं नक्षत्राणां कालो समानो न
न भवति । कुतः अहोरात्रचापानां न्यूनाधिक्यत्वात् एवं अधोभागकालोपि ।
एवमेव येषां ग्रहाणां बोध्यः साक्षदेशे दृश्यध्रुवदिकनक्षत्राणां उपरितनकालः
अधोदेशकालादधिको भवति । एतद्वैलोभ्येन द्वितीयध्रुवदिकनक्षत्राणां भवति,
प्रत्येकग्रहस्य उदयान्मध्यपर्यन्तं मध्यादस्तपर्यन्तं कालः सः अस्तान्मध्यकाल-

- (क) १. + सर्वेषां + २. समान for (समानः)
३. कालमेव for (कालो) ४-५-६. लुप्त
७. तस्य उदयात् अस्त पर्यन्तं for (तमुदयादस्तपर्यन्तं) (ख)
८. विसर्गं लुप्त १०. साक्षदेशे for (साक्षादेशे)
११. उदयादस्त (पर्यन्तं) for (उदयास्त पर्यन्तं)
१२. + अस्तादुदय + १३. कालः for (कालो) (ख)
१५. 'कुतः' लुप्त
१६. न्यूनाधिक्यत्वात् for (न्यूनाधिक्यत्वात्)
१७-१८-१९-२०-२१. लुप्त
२२. + एक नक्षत्रस्यापि कालद्वयं समानं न भवति । अहोरात्रस्य उपरि यच्चापं
यश्चाधस्तयोरसाम्यात् एवमेवान्येषां ग्रहाणां भवति । प्रत्येक ग्रहस्य उदया-
न्मध्य +
१५. + च समान + २६. काल for (कालः)
२७. 'सः' लुप्त २८. + एव भवति एवं +
२९. 'काल' लुप्त (ख)
- (ख) ९. समानः for (समान)
१४. 'न' लुप्त ६. साक्षदेशे for (साक्षादेशे)
२१. ग्रहाणां for (ग्रहाणां) १९-२०. एवमेवान्येषां for (एवमेव येषां)
२३. एतद्वैलोभ्येन for (एतद्वैलोभ्येन) १४. ग्रहस्य for (ग्रहेस्य)
२५-२६-२७, च समानकाल एव भवति for (कालः सः)
२८. + एवं +

पर्यंतमध्यादुदयपर्यंतं यः कालः श्वेतौ क्रमेण समानौ न भवतः, परं च निरक्ष-
क्षितिजे समानौ स्तः । अत एव निरक्षस्थले ये नक्षत्रसमानकालमेव याम्योत्तर-
वृत्ते सहेव गच्छतमे समानकालमेवोदयास्तौ करिष्यतः । तावत् यावदेष्टां गतौ
महदन्तरं पतति, यद्देष्टां गतावान्तरं बहु भवति, यानि नक्षत्राणि युगपत्तमध्यान्हवृत्त-
गतानि भवन्ति । तान्यपि समकालं तदा नैवोदयं प्राप्नुवन्ति । अपि च केषांचिन्न-
क्षत्रणामिदं भवति, न तु सर्वेषां ।

अथ येषां भवति, तानि अयनवृत्तादुदयांशांतरप्रमाणेन तानि चलित्वा
द्वितीयायना तावरं तरितानि यदा भविष्यन्ति । तदा तानि सहेव मध्यान्हवृत्त-
गतानि भवन्ति ।

अथैतद्विचारार्थं अवजं आयन वृत्ताद्धं कार्यं अदहजं नाडिकामण्डलाद्धं कार्यं
व चिह्नं ध्रुवस्थानं कार्यं, भ चिह्नं च कदंब स्थानं वचिह्नं ध्रुववृत्तस्यान्यच्च वद-

(क) १. +समान कालो भवति । अथ उदयान्मध्यपर्यंतं मध्यादस्तपर्यंतं कालः सः अस्ता-
न्मध्यकालपर्यंतं मध्यादुदयपर्यंतं + (ख)

५. नक्षत्रे for (नक्षत्र) (ख) ६. गच्छतः ते for (गच्छतमे) (ख)

७. यावदेषां for (यावदेष्टां) (ख) ८. गमतौ for (गतौ)

९. +न+ (ख) १०. यद्देष्ट for (यद्देष्टां)

११. गतवन्तरं for (गतावांतरं) (ख)

१२. युगपन्मध्यान्ह for (युगपत्तमध्यान्ह) (ख)

१३. +नक्षत्राणि +

१४. तावदन्तरितानि for (तावरन्तरितानि) (ख)

१७. अवजं for (अवजं) १८. वृत्ताद्धं for (वृत्ताद्धं)

१९. मण्डलाद्धं for (मण्डलाद्धं)

२०. +तचिह्नं च नक्षत्रद्वयं ध्रुववृत्तस्य वहचापे कल्पितं + (ख)

(ख) २. श्वेतौ for (श्वेतौ)

३. क्रमेण for (क्रमेण)

४. यो for (ये)

१०. यदेतेषां for (यद्देष्टां)

१४. गताद्धं for (गतानि)

१६. "भवन्ति—विचारार्थं" लुप्त

१७. "अवजं—वृत्ताद्धं" लुप्त

चापं कार्यं । पुनः अवदकोणो जवहकोणतुल्यः कार्यः । पुनर्भवमभकाले च द्वे कदंब-
वृत्ते काय । तत्र ववभकोणज्या कवमकोणज्या च समाने स्तः । एवं च वमत्रिभुजे
प्रथमकोणज्या ववभकोणज्ययोर्निष्पत्तिः वमचापज्या वमचापज्ययोर्निष्पत्ति-
तुल्यास्ति । मकवत्रिभुजे द्वितीयकोणज्या वकभ कोणज्ययोर्निष्पत्ति वभतुल्यमक-
चापज्या वभचापज्ययोर्निष्पत्तितुल्यास्ति । तत्र ववमवकभकोणद्वयस्य ज्ये समाने
स्तः । तस्मात् एतौ कोणावपि समानौ कलवमे च समाने मकमवयोः समानत्वात्
मलनममत कोणद्वयं समानमस्ति । तस्मात्कलनत्रिभुजे पभूतत्रिभुजे लनभुज-
मतभुजौ समानोस्तः । यदि नभचापं द्वयोर्योज्यते, तदा लभचापं कवरूपं नत-
चापस्य समानमस्ति । यदि वनक्षत्रं वकचापं तुल्यं गच्छति, तदा तं नक्षत्रं तनचाप-
तुल्यं गच्छति द्वयमपि युगपदेव ध्रुववृत्तस्य वः दचापे आगमिष्यतः । तस्मात् तयोः

(क) १. + पुनर्वचिह्नं तच्चिह्नं च द्वितीयगत्या वकचापे तलचापे चलितं +

२. व for (व)

३. 'ज्या' लुप्त

४. कवभ for (कवम)

५. 'च' लुप्त

६. वम for (वम) (ख)

७. वभ for (वम)

८. वम for (वम) (ख)

९. भवक for (मकव)

१०. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)

११. मकभ for (मक)

१२. ववभवकभ for (ववमवकभ) (ख)

१४. + ज्याव +

१५. मकमवयोः for (मकमवयोः) (ख)

१६. + मलभमयोरपि समत्वात् +

१७. मलनममत for (मलनममल)

१८. त्रिभुज्येवमत for (त्रिभुजेपभूत)

१९. नमचापं for (नभचापं) (ख)

२०. नम for (लभ)

२१. चाप for (चापं)

२२. तत् नक्षत्रं for (त नक्षत्रं) (ख)

२३. व for (वः) (ख)

(ख) ५-६. ववभ for (चवम)

२. मकव for (मकव)

१२. वभछाप for (वभचाप)

१८. वमत for (पभूत)

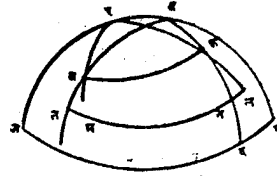
२०. लम for (नभ) (ख)

साद्धं मेवोदयास्तौ भविष्यतः । यथा वहः ध्रुवचापे साद्धं मेवोदितौ साद्धमेवास्तं गतौ भवतः इक्ष्मेवास्माकमिष्टं ।

अथ निरक्षदेशादन्यत्र साक्षादेशे दृश्यध्रुव दिश्यैकध्रुव वृत्तगते नक्षत्रे ये भवतः, तयोर्मध्ये ध्रुवासन्नं नक्षत्रं प्रथममुदितं भवति, रहस्थं च तदनन्तरं उदेति । अदृश्यमान-ध्रुवदिशि एतस्मात् विपरीतं भवति । नक्षत्राणां सूर्येण सह नव प्रकाराः भवन्ति । नक्षत्रं प्रातरुदेति अथ प्रकारं यदा नक्षत्रं सूर्यविहितं भवति । अथ प्रकारस्त्रिविधः । नक्षत्रं सूर्योदयात् पश्चादुदेति वा सूर्येण सहैवोदेति, अनयोः प्रकारयोः नक्षत्रं दृग्गोचरं न भवति । यदा नक्षत्रं सूर्योदयात् पूर्वं उदेति तदा नक्षत्रं दृग्गोचरं भवति ।

- (क) १. भवतः for (भविष्यतः) (ख) २. वह for (वहः) (ख)
 ३. साद्धं for (साद्ध) (ख) ४. गतौ for (गतौ) (ख)
 ५. साक्षादेशे for (साक्षादेशे) (ख) ६-७. लुप्त
 ८. तन्मध्ये for (तयोर्मध्ये) ९. अनुस्वार लुप्त
 १०. नक्षत्रस्य for (नक्षत्र) ११. मुदयो for (मुदितं)
 १२-१३-१४-१५-१६-१७-१८-१९-२०, लुप्त
 २१. + ध्रुवात् दूरस्थस्य पश्चाद्भवति एतेषामस्त विलोमेन भवति । अथ याः
 संस्थाः नक्षत्राणां क्षितिजानुसारेण च तास्त्रिधा उदय अस्तमध्य संज्ञाः
 भवन्ति +
 २२. अयमेव for (अथ) २३. प्रकारः for (प्रकार) (ख)
 २४. सन्निहितं for (विहितं) (ख)
 २५. + पूर्वं उदेति तदा नक्षत्रं दृग्गोचरं न भवति +
 २६. 'ग' लुप्त
 २७. दृयोचर for (दृग्गोचरं)

- (ख) ११. ममुदितं for (मुदितं)
 १२. दूरस्थं for (रहस्थं)
 १५. मुदेति for (उदेति)

अथ द्वितीय प्रकारः

तत्रापि प्रकारत्रयं सूर्योदये यन्नक्षत्रं याम्योत्तरं भवति वा सूर्योदयानन्तरं वा पूर्वं । अत्र सूर्योदयात्पूर्वं याम्योत्तरस्य नक्षत्रं दृग्गोचरं भवति नान्यत् ।

अथ तृतीय प्रकारः

तथैव सूर्योदयेस्तमायाति सूर्योदयानन्तरमस्तमायाति सूर्योदयात् पूर्वं वा । अत्र सूर्योदयात् पूर्वमस्तगतं दृग्गोचरं भवति ।

अथ चतुर्थ प्रकारः

यदा नक्षत्रसूर्यो उपरि खण्डे भवतः वा अधः खण्डे भवतः वा सूर्यः अथः खण्डे नक्षत्रं उपरि खण्डे वा नक्षत्रं अधः खण्डे भवति, सूर्यः उपरिखण्डे भवति । तदा तृतीय प्रकारे दृश्यं भवति ।

अथ षष्ठ प्रकारः

सूर्यः याम्योत्तरस्थो भवति । तत्र यदि नक्षत्रस्य अस्तो भवति, तत्र सूर्यः अधः खण्डे चेत् दृश्यं भवति, उपरिखण्डे चेत् दृश्यं न भवति ।

- (क) १. 'र' लुप्त २. 'यन्' लुप्त
३. याम्योत्तरे for (याम्योत्तरं)
४. 'वा' लुप्त ५. च for (वा)
७. पश्चात् for (पूर्वं) ८. याम्योत्तरस्थं for (याम्योत्तरस्य) (ख)
९. +साढं वा पश्चात्+ १०. तत्र for (अत्र)
११. मस्तं for (मस्त) (ख) १२. +नान्यत्+
१३. +यदा सूर्यो याम्योत्तर वृत्तस्य अधोभागे भवति तदा उदितं नक्षत्रं दृश्यं भवति ऊर्ध्वविभागे भवति, चेत् दृश्यं न भवति । अथ पंचमप्रकारः+
१४. +याम्योत्तर वृत्तस्य+ १५. अनुस्वार लुप्त
१६. 'ष्ट' लुप्त १७. +यदा+
१८. तदा for (तत्र) १९. 'यदि' लुप्त
२०. 'तत्र' लुप्त

- (ख) ४. +वृत्तस्थं+ ७. पूर्वं for (पूर्वं)
१३. +यदा सूर्यो याम्योत्तर वृत्तस्थो अधोभागे भवति । तदा उदितं नक्षत्रं दृश्यं भविष्यति । ऊर्ध्वविभागे भवति, चेत् दृश्यं न भवति । अथ पंचमप्रकारः+

अथ सप्तम प्रकारः

सूर्यास्तसमये यदि नक्षत्रोदयः तत्र सूर्यास्तानन्तरमुदितं दृश्यं भवति, अस्तसमये अस्तात् पूर्वं उदितं दृश्यं न भवति । अष्टम प्रकारे सूर्यास्त समये याम्योत्तरस्थं भवति । सूर्यास्तानन्तरं याम्योत्तरस्थं भवति, चेत् दृश्यं न भवति । नवम प्रकारे सूर्यास्तसमये नक्षत्रस्तो भवति । सूर्यास्तानन्तरमस्तं गतं भवति, चेत् दृश्यं भवति नान्यथा ।

इति चतुर्थप्रकरणम् ।

-
(क) १. 'स' लुप्त	२. 'यदि' लुप्त
६. 'तत्र' लुप्त	४. पूर्वं वा for (पूर्वं उदितं)
५. 'त्' लुप्त (ख)	६. 'न' लुप्त
७. नक्षत्रस्यास्तो for (नक्षत्रस्तो)	

अथ पंचम प्रकरण

यन्^२नक्षत्रं सूर्यसहितं उदेति अथवा याम्योत्तरस्थं भवति । चा^३ अस्तंगतं भवति । तस्य विचारः क्रियते । यदा नक्षत्रं उदितं भवति, तदा क्षितिजेस्थ-
क्रान्तिवृत्तप्रदेशज्ञानेन उदयो ज्ञायते । एवं याम्योत्तरवृत्तस्य क्रान्ति- वृत्तप्रदेश-
ज्ञानेन याम्योत्तरस्थं ज्ञायते । तदा तत्र यः क्रान्तिवृत्तप्रदेशो लग्नः तत्
ज्ञानार्थं प्रथमक्षेत्रं अवजदमायनवृत्तं कल्पितं, अहजं नाडीवृत्ताद्धं कल्पितं,
भचिन्हं ध्रुवः वहदं क्रान्तिवृत्ताद्धं वचिन्हं कदंबः वकलं नक्षत्रविवोपरिगतं करं
कदंब वृत्तं तचिन्हं नक्षत्र विवभमनं नक्षत्रगतं ध्रुववृत्तं कचिन्हं ध्रुवक तकचापं
शरः इदं द्वयं ज्ञातमस्ति । तनचापं स्पष्ट क्रान्तिरस्ति भचिन्हं आयनं दृक्कर्म संस्कृतो
भवति । न चिह्नं आयुन दृक्कर्म संस्कृतस्य विषुवांशाः भवन्ति । इदमपि ज्ञातं भवि-
ष्यति । अत्रोपपत्तिः अवनत क्षेत्रे व अत्रा यज्या मग्न चापज्ययोन्निष्पत्तिः तयो-

(क) १. 'म' लुप्त

२. 'यन्' लुप्त

३. वा for (चा) (ख)

४. क्षितिजस्थ for (क्षितिजेस्थ) (ख)

५. वृत्तस्थ for (वृत्तस्थ)

६. + एवं अस्तक्षितिजलग्नं क्रान्तिवृत्तप्रदेशज्ञानेन अस्तो ज्ञायते तत्प्रदेशज्ञानं
ध्रुवकशरयोज्ञानेन भवति नक्षत्रं यदा याम्योत्तरस्थं भवति + (ख)

७. यद् for (तत्)

८. म for (मा)

९. वृत्ताद्धं for (वृत्ताद्धं) (ख)

१०. गतं for (वृत्तं)

११. अनुस्वार लुप्त

१२. ध्रुवकः for (ध्रुवक) (ख)

१४. म for (भ) (ख)

१५. अयन for (आयन)

१६. दृक्कर्म for (दृक्कर्म)

१७. म for (न)

१८. अयन for (आयन)

१९. + स्थानं नचिन्हं तस्य +

२०. भवति for (भविष्यति)

२१. अचापज्या for (अत्रायज्या) (ख)

२२. भ for (म)

२३. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः) (ख)

(ख) १. पंचमं for (पंचमं)

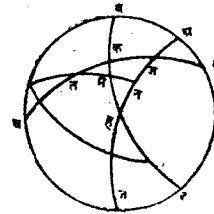
१३. तनु for (तन)

१५. आयन for (आयन)

निष्पत्त्योर्ध्वतिरूपास्ति । तयोः कयोः वलचापज्या^१ तलचापज्या^२ ज्ययोर्धा^३ निष्पत्तिः तन-
चापज्या नभचापज्या^४ निष्पत्तिः । एतयोर्ध्वतिरूपा सास्ति । यदि प्रथमनिष्पत्तिः
घातात्शोध्यते तदा द्वितीयनिष्पत्तिरवशिष्यते । तस्मात् तनचापं ज्ञातं^५ । एतत्
ज्ञानार्थं लकचापं नक्षत्रध्रुवकस्यान्यक्रांतिः ज्ञानार्थोपायः । तत्र हक्चापं नक्षत्र-
ध्रुवकं विषुवांशं प्रकल्प्य निरक्षविषुवांशसारिण्यां लग्नवत् चापं कार्यं । तत्
हलचापं भविष्यति । पुनरनुपातः^६ त्रिज्यया पर क्रान्तिज्या लभ्यते । तदा हलज्यया^७
किमिति तच्चापं कलचापं प्रकारांतरं हकलत्रिभुजे लकोण कोटिज्या हकभुज-
कोटिज्ययोर्निष्पत्तिः^८ हकोणं^९ त्रिज्ययोर्निष्पत्तितुल्यास्ति । तस्मात् लकोण-
ज्ञानं भविष्यति । पुनर्हकोणकोटिज्या लकभुजकोटिज्ययोर्निष्पत्तिः^{१०} लकोणज्या

(क) १. +या+	२. लत for (तल)
३. 'र्धा' लुप्त	४. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)
५. ज्ययो for (ज्ययो)	६. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)
७. ध्वतिरूपा for (ध्वतिरूपा) (ख)	८. घातनिष्पत्तेः for (घातात्शोध्यते)
९. अनुस्वार लुप्त	१०. ज्ञानं for (ज्ञातं)
११. +भवति+(ख)	
१२. +तद्+(ख)	१४. +रूप+(ख)
१५. विषुवांशं for (विषुवांशं)	१६. भवष्यति for (भविष्यति)
१७. रनुपातः for (रनुपातः) (ख)	१८. +चाप+(ख)
१९. 'ति' लुप्त	२०. हाक for (हक)
२१. विसर्ग लुप्त (ख)	२२. ह कोण for (हकोण) (ख)
२३. +ज्या+	
२५. ज्यायोर्निष्पत्तिः for (ज्ययोर्निष्पत्तिः)	
२६. निष्पत्ति for (निष्पत्ति) (ख)	

- (ख) १२. एतद् ज्ञानार्थं for (एतत् ज्ञानार्थं)
२४. तस्माल्ल कोण for (तस्मात् लकोण)
२६. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)

त्रिज्ययोर्निष्पत्तिः तुल्यास्ति । अस्माल्लकज्ञानं^१ भविष्यति । पुनः, प्रकारांतरं^२ हकचापज्यालकं^३ चापछाययोर्निष्पत्तिः त्रिज्या हकोणछाययो^४ निष्पत्तिस्तुल्यास्ति ।

अथ तनचापज्ञानार्थमुपायांतरं लवचापं सचिह्नं^५ कदंबपर्यन्तं वद्धनीयं तद्वा^६ तलनत्रिभुजे लकोणो^७ समानो^८ स्तः । नकोण अकोणौ च^९ समकोणौ^{१०} स्तः । तस्मात् तन चापज्यातलचापज्ययोर्निष्पत्तिः^{११} तथास्ति, यथा असचापज्या सलचापज्ययो^{१२} निष्पत्तिरस्ति । तस्मात्तनचापमपि ज्ञातं भविष्यति । पुनरपि प्रकारांतरं हलक-^{१३} त्रिभुजे हकोणस्य कोटिज्या त्रिज्ययोर्निष्पत्तिः^{१४} हलचाप कोटिछाया हकचाप कोटि-^{१५} छायायोर्निष्पत्तिः तुल्यास्ति । तस्मात्तलचापमपि ज्ञातं भविष्यति । पुनर्हल-^{१६} चापकोटिछाया लकचापकोटिछाययो^{१७} निष्पत्तिः लकोण कोटिज्या त्रिज्ययो-^{१८} निष्पत्तिस्तुल्यास्ति । अस्मात् लकोणज्ञानं भविष्यति । पुनर्ललतत्रिभुजे तल-^{१९} कोटिज्या त्रिज्ययोर्निष्पत्तिः लकोण कोटिछाया^{२०} तकोण छायायोर्निष्पत्तिस्तुल्या-^{२१} स्ति । तस्मात्त कोणज्ञानं भविष्यति । पुनर्तलन त्रिभुजे तकोणज्या नलचापज्ययो^{२२}

(क) १. +चाप+(ख)

४. तल for (लव) (ख)

६. तदा for (तद्वा) (ख)

८ ल कोणो for (ल कोणो) (ख)

११. 'स्ति' 'यथा' लुप्त

१३. चापस्य for (चाप)

१५. तस्मात् for तस्मात्

१७. तलन for (ललत) (ख)

१९. 'या' लुप्त

२१. पुनः for (पुन)

२२. तलन त्रिभुजे for (पुनर्तलन त्रिभुजे) (ख)

२. अनुस्वार लुप्त

५. अनुस्वार लुप्त (ख)

७. +लसत्रिभुजे+(ख)

९-१०. लुप्त

१२. निष्पत्ति for (निष्पत्ति) (ख)

१४. +च+

१६. निष्पत्ति for (निष्पत्ति) (ख)

१८. तलन for (तलकोटि)

२०. छायाया for (छाययो)

निष्पत्तिः त्रिज्यातलचापज्ययो निष्पत्ति^१ तुल्यास्ति । पुनर्त्त^२कोण^३द्याया लन-
चापयो^४ छायायोनिष्पत्तिः त्रिज्या तनचापज्ययो निष्पत्ति^५ वक्ष्यमाण निष्पत्त्योर्धात-
रूपास्ति । वक्ष्यमाण नि^६तुल्यास्ति । तस्मात्तन चापज्ञानं भविष्यति । पुनः अवनत-
क्षेत्रे^७ मवचापज्या^{१२} चत्रचापज्ययोनिष्पत्ति^{१३} वक्ष्यमाणनिष्पत्त्योर्धातरूपास्ति । वक्ष्य-
माणनिष्पत्तिर्यथा^{१४} एकामतचापज्या तनचापज्ययो निष्पत्तिः द्वितीया लतचापज्या^{१५}
लप्रचापज्ययो निष्पत्तिः ।

अथ यदि प्रथमनिष्पत्ति घातनिष्पत्तेः^{२०} शोध्यते । तदावशिष्टा द्वितीय-
निष्पत्तिः तनिष्पत्तेः^{२२} शोध्यते तदा वशिष्टा द्वितीय निष्पत्तिः^{२४} स्यात् । तस्मात्
लनचाप ज्ञानं भविष्यति ।

*पुनः अन चापात्^{२०} वभचाप ज्ञानं भविष्यति । इदं कर्क स्थानात् मकरस्थाना-
द्वाद्रक्कर्म संस्कृतस्यांतरजातं । पुनः प्रकारांतरं तलनत्रिभुजे लनकोटिज्यातलकोटि-

- (फ) २. पुनः तलन त्रिभुजे for (पुनर्त्त) ३. तकोण for (र्त्तकोण)
४. 'यो' लुप्त (ख)
५-६-७-८-९ लुप्त ११. भव for (भव) (ख)
१३. ज्या अनयो for (ज्ययो) १४. वक्षमाण for (वक्ष्यमाण) (ख)
१५. निष्पत्ति for (निष्पत्ति) १६. यथा for (यथा)
१८. लन for (लत) (ख) १८. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)
२०. + यदि + २२-२३-२४-२५-२६. लुप्त
इदं मार्जिने लिखितमस्ति ।
२९. वम for (वभ) (ख) २८. दृक्कर्म for (द्रक्कर्म)
२९. संस्कृतस्यान्तरं for (संस्कृतस्यान्तर) (ख)

- (ख) १. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)
८. 'वक्ष्यमाण — वक्ष्यमाणानि' लुप्त १०. क्षेत्रो for (क्षेत्रे)
१२. व for (व) १७. भत for (मत)
२१. "तदावशिष्टा - शोध्यते" लुप्त

ज्ययो न्निष्पत्तिः त्रिज्या तनकोटिज्ययो न्निष्पत्तितुल्यास्ति । तस्मात् लनचाप-
ज्ञानं भविष्यति । पुनः प्रकारांतरं तलत त्रिभुजे लसत्र त्रिभुजे लनचापज्या नतचाप-
छाययो न्निष्पत्तिः लनचापज्या असचाप छाययो न्निष्पत्तितुल्यास्ति ।

अथ द्वितीय क्षेत्रम्

तत्र आक्षज दृक्कर्म संस्कृतांशज्ञानं, तत्र अवजदं याम्योत्तरवृत्तं कार्यं ।
ग्रहजं नाडी मंडलाद्धं कल्पनीयं । भचिन्हं ध्रुवस्थानं वहदं क्षितिजाद्धं कल्पनीयं ।
चिन्हं नक्षत्रस्थानं भवतं नक्षत्रगतं ध्रुववृत्तं कल्पनीयं । तस्मात् अहभवक्षेत्रे
मवचापज्या व अ चापज्ययोन्निष्पत्तिः वक्ष्यमाणानिष्पत्योर्घातरूपास्ति । ते यथा
एकाभवचापज्या तवचापज्ययोन्निष्पत्तिः । द्वितीया तत्रापज्या ह अ चापज्ययो-
न्निष्पत्तिः । तस्मात् ह चाप ज्ञानं भविष्यति । पुनस्तदुत्तरं तत्र चापं द्वितीयदिशि
प्रकल्प्य । तस्मात्तचिन्हं नाडीवृत्तस्य स चांशोस्ति, यो नक्षत्रेण साद्धं याम्योत्तर-
वृत्तगतो भविष्यति । स च ज्ञातोस्ति । ह चिन्हं नाडीवृत्तस्य स चांशोस्ति, येः नक्ष-

- (क) १. न्निष्पत्तिः for (न्निष्पत्तिः) (ख)
२. तलन for (तलत) (ख) ४. न्निष्पत्तिः for (न्निष्पत्तिः).
५. अवजद for (अवजद)
६. + व + (ख) ७. नक्षत्रोदय for (नक्षत्र स्थानं)
८. क्षितिज स्थानं क्षितिज स्थानं + ९. कल्पनीयं for (कल्पनीयं)
१२. वक्षमाण for (वक्ष्यमाण)
१३. विसर्गं लुप्त (ख)
१४. द्वितीया for (द्वितीया) (ख) १५. तह चापज्या for (तत्रापज्या)
१७. + त + (ख)
१८. प्रकल्पां for (प्रकल्प्य) १९. नक्षत्रसाद्धं for (नक्षत्रेण साद्धं)

- (ख) २. न्निष्पत्ति for (न्निष्पत्ति)
१०. भव for (भव)
११. न्निष्पत्तिः for (न्निष्पत्तिः)
१६. चाप ज्यो न्निष्पत्तिः for (चापज्ययोन्निष्पत्तिः)

त्रेण साद्धं पूर्वक्षितिजसंलग्नो भविष्यति । कं चिन्हं नाडीवृत्तस्य स चांशोस्ति । ये तेनैव नक्षत्रेण साद्धं पश्चिमक्षितिजसंसक्तो भविष्यति । अस्योपपत्तिः नक्षत्रस्य उदयसमये दिगंश कोटिः अस्तसमये दिगंशकोटिः अनयोः साम्यं भवति ।

अथ नक्षत्रस्य अहोरात्रं गत्यनुसारेण प्रथमदिनाद्धं चापं तमं अकोणरूपं हतचापोन नवत्यंशतुल्यं यत् अचापं एकं चापं भवति । एवमेव द्वितीय दिनाद्धं चापं तत्कोणतुल्यं तच्चापतुल्यमेवान्यच्चापं भवति । तस्मात् दिनचापं भाद्धाशा-न्यूनं भवति । द्विगुणं हतचापतुल्यहकचापप्रमाणेन तस्य दिनचापं भाद्धाशा-न्यूनं भविष्यति । यदि स्पष्टक्रांति दक्षिणदिक्कां भविष्यत्तर दिक्का स्पष्टक्रान्ति-भवति । तस्य दिनचापं भाद्धाशेभ्यः तदंतरप्रमाणेनाधिकं भवति । यदि नाडि-

(क) १. भविष्यति for (भविष्यति)

३. यस्तेनैव for (ये तेनैव)

५. विसर्गं लुप्त

६. रात्र for (रात्रं) (ख)

८. रूपं for (रूपं) (ख)

१०. नवत्यंशेभ्यो for (नवत्यंश)

१२. + तद्रूपं +

१३. चापे for (चापं)

१५. + हतचाप +

१६. 'हतचाप' लुप्त

१७. न्यूनं for (न्यूनं) (ख)

१८. दक्षिण for (दक्षिण) (ख)

१९. भवति for (भवि)

२०. यद्युत्तर for (यद्युत्तर)

२१. + अथ +

२२. नाडी for नाडि (ख)

२. + चि +

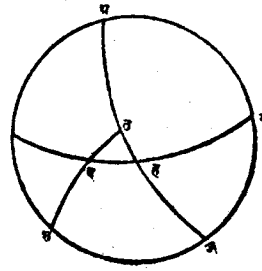
४. + अनयोर्ज्ञानं तच्चापेन भविष्यति +

७. तम for (तम) (ख)

९. हतचाप तुल्यं for (हतचापोन)

११. न्यूनं for (तुल्यं)

१४. न्यूनं for (न्यून)

(ख) ३. यः for (ये)

१६. 'चापतुल्य—तस्य दिन' लुप्त

वृत्तस्य तेषां ज्ञाता भवन्ति । ये नक्षत्रेण साद्वं पूर्वक्षितिजे याम्योत्तरवृत्ते पश्चिम-
क्षितिजे च गच्छन्ति । तेभ्यः तादृशा एव क्रान्तिवृत्तांशा विपुवांशसारणीतः वा स्वो
हयांशसारणीतो ज्ञाता भविष्यन्ति । एतद् ज्ञानेन येषु कालेषु सूर्येण साद्वं येशाः
पूर्वक्षितिजयाम्योत्तर वृत्तं ग्रस्त क्षितिजगता भवन्ति । तत्कालज्ञानमपि भविष्यति ।

इति पंचमप्रकरणं समाप्तम्

(क) १. तैश्च for (तेषां) (ख)

२. येन क्षेत्रेण for (ये नक्षत्रेण)

३. साद्वं for (साद्वं)

५. स्वोद यांश for (स्वोहयांश) (ख)

४. विसर्गं मुप्त

७. गताः for (गता)

६. ज्ञाताः for (ज्ञाता)

अथ षष्ठ प्रकरणम्

तत्र नक्षत्राणामुदयास्तज्ञानं निरूप्यते । तत्र नक्षत्राणां ध्रुवज्ञानेन शरज्ञानेन च नक्षत्रोदयास्तज्ञानं न भवति । यथा आपनदृक्कर्म संस्कृतज्ञानं न भवति, यथा आक्षददृक्कर्म संस्कृतज्ञानं शरज्ञानेन भवति । यतः एतेषां नक्षत्राणामुदयास्तौ नक्षत्रप्रमाणानां विलक्षणत्वात् शररूपाणामपि विलक्षणत्वात् क्षितिजक्रान्तिवृत्त संपातं कोणानामपि विलक्षणत्वात् एकरूपी न भवतः ।

अथ तृतीय क्षेत्रम्

तत्रास्य विचारो निरूप्यते । अवजदं याम्योत्तरवृत्तं कल्पनीयं । अहजं क्रान्तिवृत्ताद्धं बृहदं क्षितिजाद्धं व चिन्हं खमध्यः यन्नक्षत्रं परं न्यूनाधिक प्रमाणमस्ति । तयोर्महत्प्रमाणं हचिन्हात् यावदंतरेण क्षितिजे उदेति । तावतैवांतरेण न्यूनप्रमाणमपि उदेति । तत्र सूर्यश्च हजचापतुल्यः क्षितिजादधस्ताद्भवेत् । तदा बृहत् प्रमाणं नक्षत्रं दृश्यं भविष्यति । लघु प्रमाणनक्षत्रस्योदयस्तु हजचापात् अधिकांतरेण सूर्यो भविष्यति, चेत् भवति, कुतः अधिकांतरस्थे सूर्ये क्षितिजोपरि प्रभायाः अल्पत्वात् यदि एकप्रमाणं नक्षत्रद्वयं ह चिन्हादेका रूपांतरे न भवति । तत्र महदं-

(क) २. लुप्त

४-५-६. लुप्त (ख)

१०. + ध्रुवकशराम्यां च +

१२. वृत्ताद्धं for (वृत्ताद्धं)

१४. 'तत्र' लुप्त

१६. हभ for (हज)

१८. + तदा +

३. अयन for (आपन) (ख)

८-९. लुप्त

११. अनुस्वार लुप्त (ख)

१३. परस्परं for (परं)

१५. हभ for (हज)

१७. अधिकारान्तरेण for (अधिकान्तरेण)

२०. देकरूपांतरे for (देकरूपांतरे) (ख)

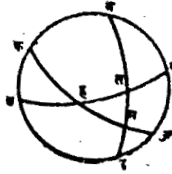
(ख) १. अत्र for (तत्र)

७. आक्ष for (आक्षद)

१०. संपात for (संपातं)

१२. वृत्ताद्धं for (वृत्ताद्धं)

१६. सूर्य for (सूर्ये)

तरं कं नक्षत्रं ह ज चापतुल्यांतरस्थे रवौ क्षितिजाधस्थिते दृश्यं भविष्यति ।
अल्पांतरमृक्षं क्षितिजाधः ह भ चापाऽधिके रवौ दृश्यं भवेत् ।

अथ ये द्वे नक्षत्रे एकप्रमाणके हचिन्हात् क्षितिजे एकरूपांतरे भवतः ।
तत्र एकस्य उदये दहभ कोणोधिको भवति । सूर्यश्च हभचापतुल्यः अधोभागे
भवति । तन्नक्षत्रं चे दृश्यते तदा द्वितीय नक्षत्रं, तदा दृश्यते यदा हभचापाधिकांत-
रेण रविरधस्थो भवति । अस्योपपत्तिः यदि वभकं दृष्टुं चापं सूर्यगतं कल्प्यते ।
अस्य वृत्तस्य मतचापतुल्यं रविश्चेदधो भागे कल्प्यते । एतदंतरेण यद्येकं नक्षत्रं
दृश्यते । पुनः यन्नक्षत्रं एतत् नक्षत्रं प्रमाणतुल्यं भवति । सूर्यस्योदयस्थानात् तन्न-
क्षत्रांतरतुल्यं भवति । तन्नक्षत्रं यदा सूर्यो मतचापतुल्यांतरेण अधस्थो भवति । तदा
दृश्यते, इदं च प्रकटमेवास्ति । हमत त्रिभुजे मतचापं किंचित्प्रमाणमस्ति । तत्र
यथाह यथा कोणोस्मि, त्रिभुजेऽधिको भविष्यति । तथा हभ चापं च न्यूनं भवति ।

- (क) १. महदन्तरेकं for (महदन्तरकं) २. हभं for (हभ)
३. हभ for (हम) (ख)
४. अनुस्वार लुप्त, (ख) ५. कल्पते for (कल्प्यते)
७. भत for (मत) ८. एतदन्तरतुल्यांतरेण for (एतदन्तरेण)
९. अन्यदेकं for (यद्येकं) १०. तदा for (पुनः)
१२. अनुस्वार लुप्त १३. + चेद् +
१४. भत for (मत) (ख) १५. अधस्थो for (अधस्थो) (ख)
१६. हभत for (हमत) (ख) १७. भत for (मत)
१८. 'यथा' लुप्त १९. स्मिन्नि for (स्मिन्नि)
२१. हभ for (हम) (ख) २२. 'च' लुप्त

- (ख) २. हभ for (हम)
५. सूर्यगतिः for (सूर्यगतं) ८. 'एतदन्तरेण—दृश्यते' लुप्त
११. एतन्नक्षत्र for (एतत् नक्षत्र) १८. यथा यथाह for (यथाहयथा)
१९. कोणोस्मिन् त्रिभुजे for (कोणोस्मि त्रिभुजे)
२०. भवति for (भविष्यति)

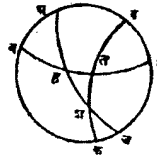
अत एव प्रत्येकनक्षत्रोदयज्ञानार्थं सूर्यस्यांतरं क्षितिजात् क्रांतिवृत्ते वेधे पेक्षितं भवति । अस्मात् सूर्यस्य क्षितिजा दृग्वृक्षेत्रं रनिष्कासनीयं ।

अथ चतुर्थं क्षेत्रम्

तत्रास्य ज्ञानं निरूप्यते । पूर्वोक्तमेव क्षेत्रं कार्यं । तत्र सूर्यः क्रांतिवृत्ते क्षितिजात् हमचापतुल्यं अधो भागेऽस्ति । तस्मिन् काले एक नक्षत्रस्य उदयो वेधेन ज्ञातः । तस्मात् ववहक्षेत्रं दशमोन्नतांशरूपं अवचापज्ययोर्निष्पत्तिः एतयोर्निष्पत्त्योर्धत्तोऽस्ति । ते यथा दशमलग्नं लग्नांतरं अहचापज्या हमचापज्ययोर्निष्पत्तिः पुनर्मतचापज्या तवचापज्ययोर्निष्पत्तिः, द्वितीया । तस्मात् मतचापमपि ज्ञातं भविष्यति । ह अ चापज्या अह चापज्ययोर्निष्पत्तितुल्यास्ति, पुनः प्रकारांतरं हमकोटिछायामतकोटिछाययोर्निष्पत्तिः, भकोणकोटिज्या त्रिज्ययोर्निष्पत्तितुल्यास्ति । तत्र भकोणं ज्ञानं द्वितीयाध्याये अस्माभिः कथितं । यदि मतेचापं ज्ञातं,

- (क) १. पेक्षितो for (पेक्षितं) २. दृग्वृत्तेतरं for (दृग्वृक्षेत्रं) (ख)
 ३. निष्कासनीयम् for (निष्कासनीयं) ४. + वी +
 ५. हम for (हम) ६. ववह for (ववह) (ख)
 ७. क्षेत्रे for (क्षेत्र) (ख) ८. + ज्याववचाप +
 ९. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति) १०. धत्तोऽस्ति for (धत्तोऽस्ति) (ख)
 ११. लग्नं लुप्त १२. लग्नांतरं for (लग्नांत) (ख)
 १३. हम for (हम) १४. विसर्गं लुप्त, + रेका +
 १५. भत for (पुनर्मत) १६. विसर्गं लुप्त
 १७. द्वितीया for (द्वितीया) १८. भत for (मत) (ख)
 १९. + अथ प्रकारांतरं + (ख) २०. हम for (हम) (ख)
 २१. + भतचापज्ययोर्निष्पत्तिः हम चापज्या + (ख)
 २२. हम for (हम) (ख)
 २३. भत for (मत)
 २४. भत for (मत) (ख)

- (ख) १. वेधेनापेक्षितं for (वेधेपेक्षितं)
 १५ पुनर्मत for (पुनर्मत)

तदा ह^१मचापमपि सर्वत्र विदितं भविष्यति । या^३ च^४ वचापज्या व अ चापज्ययो-
न्निष्पत्तिः वतचापज्या तमचापज्ययोन्निष्पत्ति^५ मह^६चापज्या ह अ चापज्ययो-
न्निष्पत्ति^७ । एवं तच्चापं कथितप्रकारद्वयेनापि ज्ञातं भविष्यति^८ । अनेनैव प्रकारेणास्त-
चापानां ज्ञानं कार्यं अर्द्धक्षितिजं पश्चिमक्षितिजं कल्पनीयं । पुनः कथित प्रकारेणैव^९
ज्ञानं भवति ।

अथ च अस्तोदयज्ञानं कठिनतरमस्ति यतः आकाशोदरवर्त्ति वायुरेक
रूपो^{१०} क्वचित् स्वधो^{११} भवति ।

अथ च द्रक्षकानामपि दृष्टे^{१२} क्वचित् तिमिरादि दोष जनित^{१३} ।
राजाधिराज प्रभुतोषणार्थं सम्राट् जगन्नाथ कृते सुशिल्पे ॥
सिद्धान्तसारे खलु कोस्तुभेस्मिन्नध्याय आगाद्विरति गजाख्यः ।

(इतिः अष्टमोऽध्यायः समाप्तः)

- (क) १. हभ for (हभ) (ख) २. 'ति' लुप्त
३. यतः for (या) ४. वव for (चव) (ख)
५. + र्या + ६. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)
७. + या च + ८. भह for (मह) (ख)
९. + र्या +
१०. + स्तयोषतिरूपास्ति तस्मात् भह चापं विदितं भविष्यति +
११. एतच्चापं for (तच्चापं) (ख) १२. 'ति' लुप्त
१३. मज्ञानं for (ज्ञानं) १४. + तत् +
१५. वर्त्ति for (वर्त्ति) १६. + न भवति + (ख)
१७. सघनः for (स्वधो) १८. क्वचित् सेरालः for (भवति)
१९. प्रत्येकजनानामपि for (द्रक्षकानामपि)
२०. दृष्टेः for (दृष्टे) २१. जनितत्वे for (जनित)
२२. + दृश्यत्वशक्तिर्नास्ति + २३. यह अन्तिम पंक्ति लुप्त है । (ख)
(ख) २४. निष्पत्ति for (निष्पत्ति) २५. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)
२६. + घातरूपास्ति । तस्मात् भह चापं विदितं भविष्यति +
२७. स्वधो for (स्वधो) २८. द्रक्षकानामपि for (द्रक्षकानामपि)

इति अष्टमोऽध्यायः ।

तत्रैकादश प्रकरणानि दश क्षेत्राणि सन्ति । तत्र प्रथमप्रकरणे ग्रहाणां कक्षा संस्थिति निरूप्यते । तत्र पूर्वाचार्यैरित्यवधारिते षट् कक्षाः नक्षत्र कक्षातः अधस्तात् चन्द्रकक्षातश्चोपरिस्थाः सन्ति । एवं नक्षत्र कक्षास्तोऽधस्तात् शनि-कक्षास्ति, ततः गुरुकक्षास्ति । ततोऽपि भौमकक्षास्ति । एतु कक्षात्रयं शेषग्रहकक्षो-परिस्थमस्ति । पूर्वाचार्यैः शुक्रबुधकक्षे सूर्यकक्षातः अधोभागे स्तः इत्युक्तं आधुनिकैः शुक्रबुधकक्षे सूर्यकक्षातः उपरिस्थे कथिते यतस्तैः बुधशुक्राभ्यामाद्यादितौ रविः कदापि न दृष्टः ।

अथ यत्तदैतत्पूर्वेनिरूपितं तपत्तः प्रसमावास्य चन्द्रो रविनां छादयति, तद्वन्न विरोध तदुक्तं त एव अस्माकमपि निश्चयो न जातः । अनयोर्दृग्ग्लम्बनमपि तादृशं

- (क) २. निरूप्यते for (निरूप्यते) (ख) ३. धारितं for (धारिते) (ख)
४. कक्षा for (कक्षाः)
५. 'स' लुप्त ६. 'त्र' लुप्त
७. 'स' लुप्त ८. कातः for (कक्षातः)
११. बुध for (बुध) १२. आदिता for (आदितो)
१३. + भवति + १४. लुप्त
१५. यदे तत् for (यत्तदैतत्)
१६-१७-१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४. लुप्तम्
१८. + तत्र रमणीयं यतः एतौ रवेरवस्थावेव भवतः सूर्याद्यादिकौ न भवतः यथा प्रत्येका मायां चन्द्रः सूर्याद्यादिकौ न भवति +

- (ख) १. करणानि for (प्रकरणानि) २. परिस्थाः for (परिस्था)
७. कक्षातोऽधस्तात् for (कक्षास्तोऽधस्तात्)
८. ततो for (ततः) १०. तैः for (तैः)
१५. यदैतत्पूर्वे for (यत्तदैतत्पूर्वे)
१६. तद्युक्तं यतः for (तपत्तः) १७. प्रसमावास्यं for (प्रसमावास्यं)
१८. रविनां छादयति for (रविनां छादयति)
२३. 'तदुक्तं' लुप्त

न ज्ञातं, योना प्रतीतिर्भवति । अस्मात् पूर्वं यदुक्तं तदेव प्रमाणीकृतं, यतोऽस्यां संस्थायां रविः मध्ये भवति ।

अथ ये सूर्यात् षड्राश्यंतरिता भवन्ति । भौमगुरुशनयः एक दिक्का भवन्ति । ये च सूर्यात् षड्राश्यंतरिता न भवन्ति । शुक्रादशस्तेष्वेक दिक्का भवन्ति ।

अथैवं वत्सभपूसादनं^{१४} दरं^{१५} अवूअलिं^{१६} विनशीसंज्ञकेन स्वग्रन्थे लिखितं मया सूर्यविवे शुक्रविवं तथा दृष्टं, यथा शरीरे तिलचिन्हं भवति । पुनः साले हविन् महम्मदवग्दादि संज्ञकेन स्वकृतं^{२०} भिजस्त्री ग्रन्थे इति लिखितम् । अचां^{२३} इभ्रान् संज्ञकेन वग्दाद पुरे ।

अथ च महम्मदविने^{२४} अवीवकरं^{२५} संज्ञकेन फरसीनदेशे सूर्यविव मध्ये शुक्र-

(क) १. येन for (योना) (ख)	२. प्रतिति for (प्रतीति)
३. यदुक्तं for (यदुक्तं) (ख)	४. मध्येन for (मध्ये)
५. तरिताः for (तरिता)	६. 'व' लुप्त
७. तरितौ for (तरिता)	८. भवतः for (भवन्ति)
९-१०-११-१२. लुप्त	
१३. +तौ बुधशुक्रौ यतः प्रशस्तौ एक दिक्को भवतः +	
१४. 'भ' लुप्त	१५. पूसादानं for (पूसादनं)
१६. तरं for (दरं)	१७. अली for (अलि)
१८. विनशीना for (विनशी)	
१९. भ for (तिल)	२०. वग्दादीदी for (वग्दादि)
२१. अनुस्वार लुप्त	२२. भिजस्त्री for (भिजस्त्री)
२३. अचांइभ्रान् for (अचांइभ्रान्)	
२४. महम्मदविने for (महम्मदविने)	२५. शुक्रो for (शुक्र)

वारद्वयं दृष्टः, यतस्तत्कालद्वये विशद्वये विशद्वर्षादुपरि त्रिशद्वर्षमध्ये वारद्वयं जातं । प्रथम दर्शने शुक्रो नीचोच्चवृत्ते उच्चस्थितो आसीत् । द्वितीये च नीचोच्च वृत्तस्य नीचे आसीत् । तस्मात् ज्ञानं सर्वथा शुक्रं सूर्यादयो भागेऽस्ति ।

इति प्रथमप्रकरणम् ।

(क) १. +पि+(ख)

२. +मध्ये वारद्वयं जातः प्रथम दर्शने शुक्रो नीचोच्च वृत्ते +

३. स्थित for (स्थितो)

४. 'त्' लुप्त

५. 'त्' लुप्त

६. ज्ञातं for (ज्ञानं) (ख)

७. शुक्रः for (शुक्र) (ख)

अथ द्वितीय प्रकरणम्

अथैतेषां ग्रहाणां सर्वप्रकारेण गतिलाभः कठिनतरोस्ति । याः गतयः वेधेन ज्ञाता न भवन्ति । तद्वशात् किञ्चिदन्तरं पतति । अत एव अल्पकालवेधेन स्थूला गति-
रायाति । अतः पूर्वं ये वेधाः सन्ति । ते स्वल्पकालांतरा सन्ति । तस्मान्मया तेषां प्रमाणं
न कृतं । एतेषां स्माभिद्विधोपध्वाः तयोश्च समानं न सन्ति । तयोर्मध्ये एका सूर्यानु-
सारेण, द्वितीया च क्रांतिवृत्तानुसारेण, एतदन्तरद्वयमपि मिथः संसक्तमेवास्ति ।
अनयोः पृथक्करणं कठिनतरमस्ति । पूर्वाचार्याणां वेधः प्रकाराः निरन्तराः न जाताः ।
अवर्खसोपि भयोक्त प्रकारेषु निपुणः स्थितः । सूर्यचन्द्रयोः ये प्रकाराः प्राप्ताः, कति-
चित्तेन लिखिताः सन्ति । शेषं पञ्च ताराणी प्रकाराः सम्यगवगताः । मया । तदुक्त
प्रकारेषु विश्वासो न धृतः । अवर्खसोक्तप्रकारेषु तथा अन्याचार्योक्तप्रकारेषु
एषु विश्वासः स्थितः, ते लिखिताः ॥

इति द्वितीय प्रकरणम् ।

(क) १. एषां for (अथैतेषां)	२. किञ्चिदन्तरं for (किञ्चिदन्तरं)
४. कालांतरिताः for (कालांतरा)	६. अन्तरं for (स्माभि)
७. द्विधोपलब्धं for (द्विधोपध्वाः)	८. भंगणाः for (तयोश्च)
९. + प्रमाणानि च +	१०. समानानि सन्ति for (समाननसन्ति)
११. एकमन्तरं for (एका)	१२. द्वितीयं for (द्वितीया)
१३. 'ए' लुप्त	१४. विसर्गं लुप्त (ख)
१५. मयोक्त for (भयोक्त)	१६. निपुणाः for (निपुणः)
१७. शेषेषु for (शेष)	१८. ताराणां for (ताराणी) (ख)
१९. सम्यगवगताः for (सम्यगवगताः)	२०. + तत्र येषु वेधेषु +
२१. 'एषु' लुप्त	२३. विसर्गं लुप्त
(ख) १. अथ तेषां for (अथैतेषां)	३. त एव for (अतएव)
४. कालांतराः for (कालांतरा)	५. तेषां for (एतेषां)
६. गत्यन्तरमस्माभि for (स्माभि)	७. द्विधोपलब्धं for (द्विधोपध्वाः)
८. तयोः प्रमाणं for (तयोश्च)	१०. समानं for (समानं न सन्ति)
१७. शेष for (शेष)	२२. + वेधेषु +

अथ तृतीय प्रकरणम्

अत्र पंचतौराणां गतिविचार्यते । पंचग्रहेषु अंतरं द्विविधमस्ति । एतेषां गति-
प्रकारद्वयेनोपलब्धाः एकागति^१ सूर्यं वशादुपलब्धमित्यर्थः । द्वितीय प्रकारः क्रांति-
वृत्तवशाद्भवति । उदयास्ताधिकानां चापानि कालाश्च न्यूनाधिकाप्ता उदया-
स्तादिकं यथा गत्या भवति । सा शीघ्रकेन्द्रगतिरित्युच्यते । यथा गत्या द्वितीय प्रकारो
भवति । सा मंदकेन्द्रगतिरित्युच्यते । क्रांतिवृत्तस्याभीष्टचिन्हात् पुनरभीष्टचिन्ह-
पर्यंतमध्यमगतिरित्युच्यते । मंगलबृहस्पतिशनैश्चरैः युक्तो रविभूत्वा पुनः पृथक्
भूत्वा यदा गच्छति, तदांतरमुत्पादयति । षड्राशिपर्यन्तं पुनरासन्नो भवति । एवं
पुनर्यदा योगो भवति, तदा शीघ्रं केन्द्रस्यैको भगणो भवति । एवं प्रथमं यस्मिन् योगो
जातस्तस्मिन्नेव पुनर्भवति । किंचिदग्रे भवति । तस्मात् ज्ञातं शीघ्रं केन्द्रस्यैकभगण-
भोगकाले सूर्यं एकभगणात् किंचित् चापाधिकमधिकं चलितः । तच्चापतुल्यं
ग्रहस्य मध्यमगतिः । यतस्तच्चापतुल्यमेव ग्रहश्चलितः । तस्मात् ज्ञातं एतेषां शीघ्र-
केन्द्रगतिमध्यमगत्योर्योग तुल्यार्कस्य मध्यमा गतिः ।

- (क) १. कप्ररणम् for (प्रकरणम्) २. + यं +
३. विसर्गं लुप्त ४. गतिः for (गति) (ख)
५. + सूर्यवशादुपलब्धा एतेषां उदयास्तौ वक्रमार्गादिकं ।
अथ च मन्दशीघ्रगामित्वमित्यादि + (ख)
६. उदयास्ता for (उदयास्ता)
७. दिकानां for (धिकानां) (ख) ८. अधिकाः प्राप्ताः for (धिकाप्ता)
१०. पर्यंतं for (पर्यंत) (ख) ११. विसर्गलुप्त
१२. युक्तो for (युक्तो) १३. यड्राशिपर्यंतं for (षड्राशिपर्यंतं)
१४. शीघ्र for (शीघ्र) (ख) १५. पुनर्न भवति for (पुनर्भवति)
१६. सूर्यः for (सूर्य) १७. किंचिच् for (किंचित) (ख)
(ख) २. तत्र for (अत्र) ३. द्वयेणोपलब्धा for (द्वयेनोपलब्धाः)
४. न्यूनाधिकाः प्राप्ताः for (न्यूनाधिकाप्ता)
५. 'भवति — यथागत्या' लुप्त १०. शनैश्चरैः for (शनैश्चरैः)
१८. 'तच्चाप — गतिः यतस्' लुप्त १९. तस्माद् for (तस्मात्)

अथ बुधशुक्रौ सूर्यादिग्रहपृष्ठगतौ भवतः । परं च षड्वाशिपर्यन्तमनयोरग्र-
गतस्त्वं पृष्ठगतत्वं भवति । तस्मात् ज्ञातमेनयो मध्यमगतिः सूर्यमध्यमगति-
तुल्यास्ति ।

अथ यावता कालेन शून्यादीनां भगणपूर्ति भवति । तत्कालनिरूपणं यथा
वरपसेनकथितं मया च दृष्टं तथा निरूप्यते । तथा शनेः सप्त पञ्चाशत् ५७ शीघ्र-
केन्द्रभगणाः एकोनषष्टिः सौरवर्षः एकदिवसेन पञ्चचत्वारिंश घटिकाभिश्च
५६।१।४५ भवति । एवं एतावद्दिने भगणद्वयं एको शस्त्रयश्चत्वारिंशत्कलाश्च
२।१।४३ मध्यमास्यगतिः ।

अथ गुरोः पञ्चषष्टिभगणाः एकसप्तति सौरवर्षे षट्कलोचन पञ्चदिने-
भवति । एवं एतावता कालेनास्य मध्यमगतिः चतुरशं पञ्चाशत् कलोनां षड्भ-

- (क) १. 'स्' लुप्त (ख) २. + न + (ख)
३. मेतयो for (मेनयो) ४. मध्यम for (मध्यम)
५. शून्यादीनां for (शून्यादीनां) (ख) ६. भवति for (भवति) (ख)
७. वर्ष for (वरप) ८. 'त' लुप्त
९. छीघ्र for (शीघ्र)
११. विसर्गलुप्त १२. नैकदिवसेन for (एकदिवसेन)
१३. चत्वारिंशद्घटिकाभिश्च for (चत्वारिंश घटिकाभिश्च) (ख)
१५. दिने for (दिने) (ख) १६. भगण (भगण) (ख)
१७. एकोश for (एकोश) (ख) १८. + र्याता +
२०. + शीघ्र केन्द्रस्य + २१. वर्षः for (वर्षे)
२२. षट्कलोनपञ्चदिने ५।४५ रूपेण भवति for (षट्कलोचन पञ्चदिने भवति)
२४. कलोना for (कलोनां) (ख)

- (ख) ८. पञ्चाशत् for (पञ्चाशत) १०. विसर्ग लुप्त
१४. भवन्ति for (भवति) १८. मध्यमस्य for (मध्यमास्य)
१९. + जतिता +
२२-२३. वर्षे षट्कलोन for (वर्षे षट्कलोचन)
२३. भवन्ति for (भवति)

गणा भवन्ति । भीमस्य सप्तत्रिंशत् ३७ शीघ्रकेंद्रभगणाः एकोनाशीतिवर्षेः ७६ त्रिदिनं ३ त्रयोदशकघटिभिर्भवन्ति । एवमस्य तावता कालेन मध्यमगते द्विचत्वारिंश ४२ ङ्गणाः अंश त्रयं ३ षड्कलाश्च भवति ।

अथ शुक्र शीघ्र केंद्रस्य पंचभगणाः ५ अष्टवर्षे ८ दिनं द्वाष्टादश कलोने- २।१८ भवन्ति ।

अथास्य मध्यमगतिः सूर्यमध्यमगतितुल्यास्तस्य अंशद्वयं पंचदश कलोनाः अष्टौ भगणाः भवन्ति । बुधस्य शरवेदेन्दु १४५ तुल्याः शीघ्रकेंद्रभगणाः षट्चत्वारिंशद्वर्षे ४६ रेक दिनेन १ घटिकाद्वयेन भवन्ति ।

अथास्य मध्यमगतिगणाः षट्चत्वारिंशन्मिता एकाशांश्च ४६।१ तावता कालेन भवति ।

अथ पूर्वाध्यायोक्तसौरदिनैर्यावदेतत् कालवर्षाणि गुण्यन्ते शीघ्र केंद्र- भगणानां मंशाश्च क्रियन्ते । तावदेते भवन्ति । तत्रादौ शनैः दिनानि २१५५१ घटी १८ शीघ्रकेंद्र भगणांशाः २०।५२० गुरोः दिनानि २५६२७ क ३६ शीघ्रकेंद्रांशाः

(क) १. षड्गणा for (षड्भगणा)

२. त्रयोदश १३ for (त्रयोदशक) ३. चंडीभवति for (घटिभिर्भवन्ति)

४. द्विचत्वारिंशः for (द्विचत्वारिंश) (ख)

५. षट्कलाश्च for (षड्कलाश्च) ६. भवन्ति for (भवति)

७. दिनैः for (दिन) ८. भवति for (भवन्ति)

९. 'स्' लुप्त ११. + २ +

१२. + भ + १४. एकांशश्च for (एकाशांश्च)

१५. भवन्ति for (भवति) १७. लुप्त

१८. अनुस्वार लुप्त १९. तावदेताः for (ताव देते)

२१. गुराः for (गुरो) २३. केन्द्रांशाः for (शीघ्रकेन्द्रांशाः)

(ख) ३. घटीभि for (घटिभि) ७. दिनद्वाष्टादश for (दिनद्वाष्टादश)

१०. द्वय for (द्वयं) १३. + : +

१६. पूर्वाचार्योक्त for (पूर्वाध्यायोक्त) १७. शीघ्र for (शीघ्र)

२०. २०।५२० for (२०।५२०) २२. घटघः for (क)

२३४०० भौमस्य दिनानि २८८५७ घटी ५२ शीघ्र केंद्रांशा १३३२० शुक्रस्य २६१६
 घ ४२ शीघ्रकेंद्रांशाः १८०० बुधस्य द्वि दि. १६८०२ घ. २४ शीघ्रकेंद्रांशाः ५२३०० ।
 अथैषां प्रत्येक स्व स्व गुणै स्व स्व कार्या स्व शीघ्रकेंद्र भगणांशः भुक्त स्व
 स्वैक दिनजा केंद्रगतिर्जायते । पुनर्दिन गतिश्चतुर्शितिभक्ता एक होरा गतिर्भवति ।

अथ दिनगते मासगतिवर्षगती भवतः ॥

अथ शनिगुरुभौमानां प्रत्येक शीघ्रकेंद्रगतिः सूर्यगतेः शोधितावशिष्टा
 तत्तद्ग्रहगतिर्भवति । ततोपि होरामासवर्षगतयाः प्रकल्पाः बुध शुक्रयोर्मध्यमगतिः
 सूर्यगतिस्तुल्यैवास्तीति ।

इति तृतीय प्रकरणं समाप्तम्

- (क) ३. केन्द्रांशाः for (केन्द्रांशाः) ४. 'स्य' लुप्त
 ६. ५२२०० for (५२३००)
 ७. ८-६-१०- लुप्त ११. + कालदिनैः +
 १२. भगणांशाः for (भगणांश.) १३. भक्ताः for (भुक्त)
 १४. + ५ + १५. गतयः for (गतया) (ख)
 १६. विसर्गं लुप्त
- (ख) १. केन्द्रांशाः for (केन्द्रांशाः) २. X दि —
 ५. केन्द्रां for (केन्द्रांशाः)
 ८-६. दिनैस्वस्व कार्या for (गुणैस्वस्व कार्या)
 ११. स्वद for (स्व) १२. भगणांशाः कार्याः for (भगणांशः)
 १३. तदा शीघ्र for (भुक्त)

अथ चतुर्थं प्रकरणम्

तत्रैतेषां मध्यगतिशीघ्रकेंद्रगत्योः सारणी निरूप्यते । तत्र यथा सूर्य
चन्द्रयोर्गतिः कोष्टकेषु धृता तथैवेतेषां क्रियते सारणी कोष्टकाश्च ।
अथ शन्यादीनामध्यमानयनसारणी ॥^३

इति चतुर्थं प्रकरणं समाप्तम् ।

-
- (क) १. श्चैते for (श्चै) (ख) २. भौमादीनां for (शन्यादीना)
३. + निरूप्यते +
(ख) २. शन्यादीनां for (शन्यादीना)

अथ पंचम प्रकरणम्

तत्रैतेषां पंचग्रहाणां फलज्ञानार्थं येषां वस्तुनामपेक्षा भवति । ते च निरूप्यन्ते । ताः समाना गतयः वेधना न्यूनाधिकतात्प्रतिवृत्ते वशाद्भवति । वा नीचोच्चवृत्तेन अथै चैतेषु पंच ग्रहेषु अस्माभिः प्रकारद्वयेन चारो दृष्टः एकः क्रांति वृत्तानुसारेण द्वितीयश्च सूर्यानुसारेण ।

अथ नवरतवेधेन इदं ज्ञातं । द्वितीयप्रकारानुसारेण अधिकगतेर्मध्यगतिपर्यन्तं यः कालः सः मध्यगतेर्मध्यमन्यूनगतिपर्यन्तकालादधिकोऽस्ति । एतत्प्रतिवृत्तानुसारेण संभवति । यतस्तत्र अधिकगतेर्मध्यपर्यन्तं कालः मध्यगतेर्मध्यमन्यूनगतिपर्यन्तकालान्यूनोऽस्ति । यथा तृतीयाध्यायस्य तृतीयप्रकरणे कथितं नीचोच्चवृत्तानुसारेण चैतत्संभवति । परं च नीचोच्चवृत्तस्य गति पश्चिमतः पूर्व चन्द्रनीचोच्चवृत्तगतिद्वैलोम्येन तस्मादस्माभिर्नीचोच्चवृत्तगतिरेवोरीकृता ।

- (क) २. ग्रहाणां for (ग्रहाणां) ३. तानि for (ते च)
 ४. समानगतयः for (समानागतयः) ५. + याभि +
 ६. वेधजान्यूनानाधिकगतयः for (वेधनान्यूनानाधिकता)
 ७. + उत्पन्ना भवन्ति ताः + ८. प्रतिवृत्तवशाद्भवन्ति for (त्प्रतिवृत्ते)
 १०. वृत्तवशेन for (वृत्तेन) (ख) ११. अथा नव० for (अथनवरत)
 १२. 'मध्यम' लुप्त (ख) १३. + न + (ख)
 १४. संभवति for (संभवयति) (ख) १५. मध्य for (मध्य) (ख)
 १७. गतिः for (गति) (ख) १८. + दिशं स्यात् +
 १९. गतिवैलोम्येन for (गतिद्वैलोम्येन) (ख)
 २०. नीचोच्च for (नीचोच्च)

- (ख) १. पंचमं for (पंचम) ४. समानाः for (समाना)
 ६. वेधेन न्यूनाधिकाः for (वेधन्यूनानाधिक) ७. तत्प्रतिवृत्त for (तात्प्रतिवृत्ते)
 ८. वशाद्भवति for (वशाद्भवन्ति) ११. अथ अनवरत for (अथ नवरत)
 १६. कालान्यूनोऽस्ति for (कालान्यूनोऽस्ति)
 १८. + दिशि स्यात् + २०. नीचोच्च for (नीचोच्च)

(क) १. प्रकरणानुसारेण for (प्रथमकरणानुसारेण)

४. 'ए' लुप्त

५. माध्यगते for (मध्यगते)

७. अनुस्वार लुप्त (ख.)

१०. मङ्गीकृतं for (गीकृतं)

१३. मया अन्यदप्युपलब्धं for (मयोपलब्धं) (ख)

१५. कित्वन्य for (कित्वन्य)

१७-१८-१९-२०-२१. लुप्त

२३. केन्द्रे for (केन्द्रं) (ख)

३. वृत्ते for (वृत्त')

६. कालान्यूनो प्राप्तः for (कालान्यूनोप्राप्तः)

८. + प्रकारेणापि भवति । अतोस्माभिः नीचोच्चवृत्तं +

६-१०. प्रकारेगीकृतं for (प्रकारेगीकृतं) १२. 'मर्थ' लुप्त.

१६. 'बुधे चैतत्—परिस्थमस्ति' लुप्त २२. भूकेन्द्रांतरादं for (भूकेन्द्रांतर)

विलोमं भ्रमणं^२ प्रतिवर्षमेकभगणं^३ भुनक्ति । भगणे वारद्वयं समागच्छति यथा चन्द्र-
नीचोच्चवृत्तं प्रतिमस्ति नीचकर्णे वारद्वयं समागच्छति ।

पंचमं प्रकरणं समाप्तम् ।

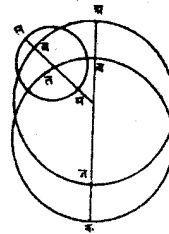
-
- (क) १. अनुस्वार लुप्त २. भ्रमेण for (भ्रमणं)
३. + इत्युपलब्धं एवं नीचोच्चवृत्तं नीचकर्णे एकस्मिन् +
४. समागच्छति for (समागच्छति) ५. प्रतिमासि for (प्रति मस्ति) (ख)
६. समागच्छति for (समागच्छति)
(ख) ३. भुनक्ती for (भुनक्ति)
+ इत्युपलब्धं, एवं नीचोच्चवृत्तं नीच कर्णे एकस्मिन् +

अथ षष्ठ प्रकरणम्

तत्रैतत्प्रकाशद्वयस्य विचारो निरूप्यते । बुधं विहायान्येषां ग्रहाणां चतुर्णां अवजं तद्वृत्तं कल्पनीयं यद्वृत्ते एषां मध्यमगतिरस्ति । अस्य दं केन्द्रं कल्पनीयं । अदज-व्यासो दकेन्द्रभूकेन्द्रगतः कल्पनीयः । ह चिन्हं भूकेन्द्रं कल्पनीयं । अ चिन्हमुच्चं जचिन्हं नीचं कल्पनीयम् ।

अथ दहरेखा मध्ये क्षचिन्हं केन्द्रं प्रकल्प्य दव्यासाद्धं नव तक-प्रतिवृत्तं कल्पनीयं । त चिन्हे लमत नीचोच्चवृत्तं कल्पनीयं । एतद्वृत्तं क्रांति-वृत्तातिर्यक् वृत्तत्रयमध्ये कवृत्तोदरगतं कल्पितं । एतद्वृत्तं यदा भ्रमति, तदा अं उच्च चिन्हं जं नीच चिन्हं ह चिन्हं भूकेन्द्रोपरि शतवर्षमितकालेन एकांशं चलति । लमं नीचोच्च वृत्तस्य व्यासः द चिन्हाभिमुखं मध्यगतितुल्यं भ्रमति । गतिद्वयं पश्चिम दि पूर्वदिक्कमस्ति । नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं तचिन्हं चकवृत्तं प्रतिवृत्तो

- (क) १. अवर्जतवृत्तं for (अवजं तद्वृत्तं) २. कल्पनीयं for (कल्पनी) (ख)
 ३. यद्वृत्तकेन्द्रे for (यद्वृत्ते) ४. अनुस्वार लुप्त
 ५. द केन्द्रं for (दकेन्द्र) ६. गतं for (गतः)
 ७. कल्पनीयं for (कल्पनीयः)
 ८. अचिह्नं for (अचिह्न)
 ९. भ for (क्ष)
 १०. प्रकल्प for (प्रकल्प्य)
 ११. + अव्यासाद्धं तुल्येन +
 १२. लमं नीचोच्च for (लमतनीचोच्च) १३. अनुस्वार लुप्त
 १४. + अपि + १५. मध्येक for (मध्येक) (ख)
 १७. + १०० + १८. चलितं for (चलति)
 १९. + कृ + २०. वक for (चक)
 २१. अनुस्वार लुप्त
 (ख) ३. यद्वृत्ते for (यद्वृत्ते)
 ६. क्षचिन्हं for (क्षचिन्हं)
 ११. दव्यासाद्धं for (दव्यासाद्धं)
 १४. तिर्यगपि पुनरेतत् वृत्तत्रयं for (तिर्यक्वृत्तत्रय)
 १६. हचिन्हं for (हचिन्हं)
 १८. दिक्तः for (दि)
 २१. वृत्तसंज्ञ for (वृत्तं)

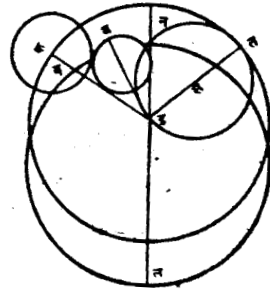

परिभ्रमति । ग्रहस्तु नीचोच्चवृत्ते सर्वदा भ्रमति । यथा पूर्वमुक्तं मध्यमभगणा तद्व्यासानुसारेण संति । यो व्यासः द चिन्हाभिमुखं भ्रमति ।

अथ द्वितीयक्षेत्रं बुधार्थं प्रदर्शयते । यद्वेद्रभिमुखस्य मध्यमगतिरस्ति, तद्वृत्तं श्रवजं कल्पितं, अद व्यासः द केन्द्रं ह चिन्ह रूपभ केन्द्र गतोस्ति । अ चिन्ह उच्चं ज चिन्ह नीचं पुनर्दंहुत्यादभरेखा पृथक् कार्या । भं चिन्ह तद्वृत्तं केन्द्रात् प्रतिवृत्तं चलति । एतानि पुनरुगतानि कल्पितानि । तद्वृत्तगतिर्ह केन्द्रोपरि कल्प्य- नीचोच्चवृत्तगतिरपि केन्द्रे कलाग्रहगतिः पूर्वोक्तप्रकारेण नीचोच्चवृत्ते

- (क) १. + सम्भक्तं + २. नीचाच्च for (नीचोच्च)
 ३. भगणाः for (भगणा) (ख) ४. (तद्व्यासानुसारेण) for तद्व्यासानुसारेण
 ५. द्वितीयं for (द्वितीय) ६. प्रदर्शयते for (प्रदर्शयते)
 ७. यत्केन्द्राभिमुखस्य for (यद्वेद्रभिमुखस्य) (ख)
 ८. 'म' लुप्त ९. + स +
 १०. + यः +
 ११. रूपभूकेन्द्रयोरुपरिगतोस्ति for (रूपभकेन्द्रगतोस्ति)
 १२. प्रथक् for (पृथक्) १३. अनुस्वार लुप्त (ख)
 १४. अनुस्वार लुप्त १५. केन्द्रं for (केन्द्रात्)
 १६. + यः + १६. एतान्यप्येकोदरगतानि for (एतानि)
 २१. तत्र for (तद्वृत्त) २२. कल्पा for (कल्प्य)
 २३. कल्प्या for (कला) (ख)

- (ख) १. प्रदर्शयते for (प्रदर्शयते)
 ११. रूपभूकेन्द्र for (रूपभकेन्द्र)
 १६. यत्प्रतिवृत्तं for (प्रतिवृत्तं)
 १७. चालयति for (चलति)
 १८. उदरगतानि for (पुनरुगतानि)
 २०. कल्पितानि for (कल्पितानि)
 २२. कल्प्या for (कल्प्य)

कल्प्य । पुनः प्रतिवृत्तकेन्द्रभचिन्होपरि^३ भवते । रेखासंलग्नं विलोमं भ्रमतीति कल्पनीयं । पुनः अनुलोममादवरेखा भवतरेखा विलोमगा, एते रेखे यतः चिन्हात् पृथग्भूते वर्षांतरे पुनस्तत्रैव मिलिते भवतः । एतद्वेखाद्वयं मिथः वर्षमध्ये वारद्वयं मिलति ।

अथ वचिह्नचिन्हयोरंतरं प्रत्येकं भेदं तुल्यं दहं तुल्यं च कल्पितं । तदा वृत्तं भचिन्होपरि व चिन्हं गत्या उत्पन्नं तद्युष्मामकं तद् चिन्हगतं भविष्यति । व चिन्हं प्रतिवृत्तकेन्द्रं प्रकल्प्य द अ व्यासाद्धेन प्रतिवृत्तं कार्यं वृत्तानामीदृशी संस्थास्ति ।

अथ भौमादीनां यदि नीचोच्चवृत्तकेन्द्रमुच्चा तुल्यांतरेण दिग्द्वये भवति । तदैतन्न मंद फलकोणी समानौ भवतः । अनेनैव प्रकारेण परमशीघ्रफलमेकदिश्युत्पन्नं समानं भवति ।

- (क) १. कल्पा for (कल्प्य) ३. चिह्नादभितः for (चिन्होपरि)
 ४. भवत रेखा for (भवते रेखा) ५. कल्पितं for (कल्पनीयं)
 ६. 'अनुलोममा' लुप्त ७. 'रेखा' लुप्त
 ८. यच्चिह्नात् for (यतः चिन्हात्) ९. प्रथग्भूते for (पृथग्भूते)
 १०. चिह्नं for (चिह्नि) ११. भदं for (भद)
 १२. 'तुल्यं' लुप्त १३. दहं च for (दह)
 १४. 'च' लुप्त १४. लुप्त
 १६. अनुस्वार लुप्त १७. लुप्त
 १८. तद्वचिह्नगतं for (तद्वचिह्नगतं) १९. लुप्त
 २०. तदोत्पन्नं for (तदैतन्न) (ख)

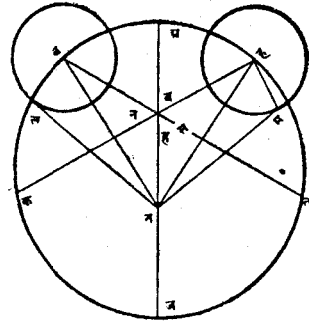
- (ख) १. कल्प्या for (कल्प्य) २. केन्द्रं for (केन्द्र)
 ६. अनुलोमगादवरेखा for (अनुलोममादव)
 १०. चिह्नं for (चिह्नि) १५. यद्वृत्तं for (वृत्तं)
 १७. लघुष्मामक for (तद्युष्मामक)

अथ तृतीय क्षेत्रम्

तत्रास्योपपत्तिरुच्यते । अवजदं प्रतिवृत्तं ह केन्द्रोपरि अहजव्यासे कार्यं, भचिन्हं भूकेन्द्रं कार्यं, वचिन्हं मध्यमगत्युत्पादकं अभिपुचारकेन्द्रं कल्पनीयं । वंदं चिन्हं द्वयं तुल्यांतरेण अ उच्चं चिन्हात्कल्प्यं । एतच्चिन्हद्वयोपरि नीचोच्चवृत्तद्वयं उच्चात् समानांतरं कार्यं । पुनर्ववतरेखा द व क रेखा च कार्या तत्र अववकोण अवद कोणौ समानौ भविष्यतः । पुनर्वभरेखा दभरेखा च संयोज्या । पनर्भलरेखा भमरेखा नीचोच्चवृत्तपालिसंलग्ना कार्या ।

अथ वभवदमकोणौ मिथः समानौ भविष्यतः । एवं वमलकोण दमभकोणौ समानौ भविष्यतः । अस्योपपत्तिः व चिन्हाद् दचिन्हाच्च वललं वदमस्तं वीभलरेखामभरेखयोरूपरि कार्यौ । पुनर्हचिन्हात् हनलवहसलवो दकरेखा वतरेखयोरूपरि कार्यौ । हनवत्रिभुजे हसवत्रिभुजे हवनकोणौ स्तः ।

- (क) १. रुच्यते for (रूच्यते) ३. व्यासेन for (व्यासे)
 ४-५. लुप्त ६. 'पु' लुप्त
 ७. केन्द्रं for (केन्द्र)
 ८. वद for (वंदं)
 ९. 'अ' लुप्त १०. उच्चं for (उच्च)
 ११. कल्पां for (कल्प्यं) १२. + दभरेखा +
 १३. ववभ वदभ for (वभवदम) (ख)
 १४. वमल for (वमल) (ख) १५. दमभ for (दमभ)
 १६. दचिन्हाच्च for (दचिन्हाच्च)
 १८. लं for (स्तं)
 १९. भम for (मभ) (ख)
 २०. वि for (व)
 २१. + कोणहवस + (ख)
 २२. + समानौ + (ख)
 (ख) २. अवजद for (अवजदं)
 ३. व्यासं कार्यं for (व्यासे कार्यं)
 ६-७. अभिचारकेन्द्रं for (अभिपुचारकेन्द्र)
 १७. वतलं for (वललं)

वहुभुजोपि त्रिभुजं स्येकं एव, तस्मात् सहभुजो नहभुजतुल्यो भविष्यति ।
 वतपूर्णज्या दकपूर्णज्या वहकेन्द्रात् तुल्यांतरे समाने भविष्यतः । एतयोरद्वयपि-
 समाने भविष्यतः । तस्मात् ववरेखा दवरेखे शेषभूतो समानो भविष्यतः ।
 तस्मात् ववरेखा दवरेखा शेषभूतो ववभुज दवभुजौ तसमानौ स्तः । क्षवभुजोपि
 द्वयोरेक एवास्ति । ववभकोण दवभकोणावपि समानौ । तस्मात् ववभुज दवभुजौ
 समानौ जातौ । तस्मात् ववभकोण दवभकोणौ समानौ जातौ । पुनरपि वलदमौ
 समानौ स्तः । लकोण मकोणावपि समकोणौ समानौ स्तः । तस्मात् वमलकोण
 दमलकोणौ समानौ जातौ ।

अथ चतुर्थं क्षेत्रम्

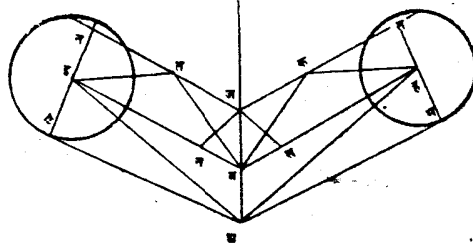
बुधफलदर्शनार्थं अवजव्यासः केन्द्राणामुपरिगतः कल्पितोऽस्ति ।
 अचिन्हं भूकेन्द्रं वचिन्हं अभिचारकेन्द्रं जचिन्हं भ्रामकेन्द्रं दवरेखा वहरेखे

- (क) १. + सकोणनकोणौ समकोणौ स्तः + (ख)
 २. बहुभुजोपि (बहुभुजोपि) (ख) ३. त्रिभुजद्वयेष्वेकैव for (त्रिभुजं)
 ४. 'स्येक' लुप्त ५. 'एव' लुप्त
 ६-७. 'पूर्णज्यादक' लुप्त
 ८. + स्तः एते + ९. स्तः for (भविष्यतः)
 १०. वव for (वव) ११. दवरेखा for (दवरेखे)
 १४. ववभत्रिभुजे for (ववरेखा) (ख) १५. दवभ त्रिभुजे for (दवरेखा) (ख)
 १६-१७. लुप्त 'शेषभ' 'त्रिभुजे' लुप्त (ख) १८. वव for (वव)
 १९. 'त' लुप्त (ख) २०. वव for (वव)
 २१-२२-२३-२४. लुप्त २५. जस्तीः (स्तः) for (स्तः)
 २७. चतुर्थं for (चतुर्थं) २८. भ्रामके for (भ्रामकेन्द्रं)

- (ख) ३-४. त्रिभुजस्यैक for (त्रिभुजस्यैक)
 १२. शेषभूते for (शेषभूतो) १३. समाने for (समानौ)
 २०. ववभुजोपि for (क्षवभुजोपि) २६. दवभ for (दवभ)
 २८. भ्रामकेन्द्रं for (भ्रामकेन्द्रं)

नीचोच्चवृत्तकेन्द्रार्थं दिग्द्वये वर्धितकार्यो जभरेखा जवरेखे प्रतिवृत्तकेन्द्रविलोम-
गत्यर्थं निष्काशनीये । जचिन्हस्य कोणाः वचिन्हस्य च कोणाः परस्परं समाना
सन्ति । तस्मात् खदरेखा जवरेखे समानांतरे भविष्यतः । तं चिन्हं जभरेखायां
कचिन्हं जवरेखायां जवांतरेण प्रतिवृत्ते केन्द्रं कल्पनीयं । प्रतिवृत्तद्वयं नीचोच्चवृत्त-
केन्द्रयोः दचिन्हं हचिन्हयोगंतं कल्पनीयं । दचिन्हं हचिन्हः केन्द्रं कृत्वा नीचोच्च-
वृत्तद्वयं कार्यं, पुनः अदरेखा अहरेखा च संलग्ने कार्यं । पुनः अलरेखा अभरेखा च
नीचोच्चवृत्तपालिसंलग्ना कार्या । अदवकोण अहवकोणौ समानाविति । निश्चितं
वतरेखा वकरेखा तदरेखा कहरेखाः संलग्नाः कार्याः । पुनः जचिन्हात् जन लंबः
वद रेखोपरि जसलंबः वहरेखोपरि कार्यः । पुनः दचिन्हात् दललंबः अलरेखोपरि

- (क) १. केन्द्रपर्यंते for (केन्द्रार्थं) २. वर्द्धिता for (वर्धित)
३. कार्या for (कार्यो) ४. निष्काशनीये for (निष्काशनीये)
६. 'च', लुप्त ७. समानाः for (ख)
८. वदरेखा for (खदरेखा) ९. जभ for (जव)
१०. + तथा बहरेखा जवरेखे समानांतरे भविष्यतः +
११. जचय for (जव) १२. जव तुल्यांतरेण (जवांतरेण)
१३. प्रतिवृत्तकेन्द्रे for (प्रतिवृत्ते केन्द्रं) १४. 'नीयं' लुप्त
१५. लुप्त १६. द for (ह)
१७. विसर्ग लुप्त
१८. रेखे for (रेखा)
२०. निश्चीयते for (निश्चितं) १९. अभरेखा च for (अभरेखा च) (ख)
२२. 'रेखा' लुप्त
(ख) २. वर्धिते for (वर्धित) ५. कार्ये for (कार्यो)
५. "व चिन्हस्य-चकोणाः" लुप्त
३. प्रतिवृत्तकेन्द्रं for
(प्रतिवृत्तकेन्द्रं)
१७. चिन्हे for (चिन्हेः)
२१. + एवं दअल कोण
हअभ कोणौ समाना-
विति निश्चितम् +
२३. 'जसलम्बः—वह रेखो-
परि' लुप्त

द०ल०वः ज०भरेखोपरि कार्यः । ह०चिन्हात् ह०भल०वः अ०भरेखोपरि ह०वल०वः जे जवन
कोण०जवस कोणौ मिथः समौ स्तः । नकोण सकोणौ समोकोणौ स्तः । जवभुजः
उभयोरेक एवास्ति । तेन जनभुज जसभुजौ समानौ भवेतां । तस्मात् दभभुज हव-
भुजौ समानौ भविष्यतः । तदरेखा कहरेखे समानौ आस्तां । भ०कोणौ समानौ
भविष्यतः । तस्माद्ददभकोण हकवकोणौ समानौ भविष्यतः । पुनरपि जतव-
त्रिभुजे जकवत्रिभुजे तकोणककोणौ समानौ स्तः । कुतः जतभुजकभुजयोः
समानत्वात् जकोणयोः समानत्वाच्च जवभुजस्य द्वयोस्त्रिभुजयोरेकभुजत्वात्
तस्मात् वतदकोण वकहकोणौ समानौ जातौ । तस्मात् वदभुज वह भुजावपि
समानौ भविष्यतः । तदा अवदत्रिभुजे अवहत्रिभुजे वदभुजवहभुजौ समानौ
स्तः । व अ०भुजः द्वयोरेक एवास्ति । अवदकोण अवहकोणौ अवहकोणौ
समानौ स्तः । तेन अ०दभुज अ०हभुजौ समानौ भवेतां । पुनः दलभुज ह०भभुजौ समानौ

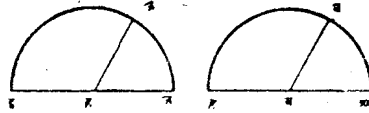
- (क) १. दभ for (दष)
२. जफ for (जभ)
३. ह०भ for (ह०भ)
४. अ०भ for (अ०भ) (ख)
५. + खोपरि +
६. 'जे' लुप्त
७. + जवरेखोपरि कार्यः जवनत्रिभुजे जबसत्रिभुजे +
८. लुप्त
९. लुप्त
१०. + पुनः +
११. समाने for (समानौ) (ख)
१२. + कोणव +
१४. समकोणौ for (समानौ)
१५. स्तः for (भविष्यतः)
१६. + तस्माद्ददभकोणहक वकोणौ समानौ भविष्यतः +
१७. + ज +
१८. द्वयो for (द्वयो)
१९-२०. लुप्त (ख)
२१. + एवं वद अकोण वह अकोणौ समानौ भवेतां + (ख)

- (ख) १. द०भल०म्बः for (द०षल०म्बः)
६-७. जवरेखोपरिकार्यः । जवनत्रिभुजे जबस त्रिभुजे (for जे)
१३. स्तः for (भविष्यतः) २२. ह०भभुजौ for (ह०भभुजौ)

स्तः । लकोणभकोणा च समानौ स्तः । तेन अलभुज अभुजौ समानौ भविष्यतः । इदं वल्लभयूसोक्तं सर्वज्ञेयं, विशेषस्तु स मयोच्यते । तदरेखा कहरेखयोः समानत्वं प्रकटतया विदितं भवति । कुतः अनयोः प्रतिवृत्तव्यासाद्धात्वाभावात् कुतः कचिन्हं प्रतिवृत्तकेन्द्रं तदा भवति, यदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं दचिन्हे भवति । एवं तचिन्हं प्रतिवृत्तकेन्द्रं तदा भवति, यदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं हचिन्हं भवति । तदा रेखा कहरेखयोः साम्यार्थं किचिन्निरूप्यते । समानवृत्तद्वयस्य समानखण्डद्वयस्य पूर्णज्यातः समाने द्वे रेखे यदि पृथक् क्रियते यथा अवरेखा जदरेखा अवहवृत्तखण्डं पूर्णज्याखण्डं जतभवृत्तखण्डद्वये पूर्वज्याखण्डं पृथक् क्रियते । जचिन्हे दचिन्हे अववकोण जदतकोणा समानौ कार्यौ । तदा ववरेखा दतरेखा अवहखण्डात् जवम खण्डात् अवचापं जतचापं समानं ते कुतः यदि अवह

- (क) १. मकोणौ for (भकोणौ) (ख) २. समकोणौ for (समानौ)
 ३. अभुजौ for (अभुजौ) (ख)
 ४. + द अलकोण हअमकोणौ समानौ भविष्यतः इदमेवेष्टम् +
 ८. + न + (ख) ९. अनयोः for (अनयोः) (ख)
 १०. केन्द्रं for (केन्द्रे) (ख) ११. वृत्तं for (वृत्त)
 १२. तदरेखा for (तदरेखा) (ख)
 १३. क्रियते for (क्रियते)
 १४. खण्डे for (खण्डं)
 १५. 'द्वये' लुप्त, (ख) १६. पूर्णज्याखण्डे for (पूर्णज्याखण्डं)
 १७. वचिन्हे for (जचिन्हे) १८. बव for (वव)
 १९. जतम for (जवम) २०. जतम for (जत)
 २१. तुल्यं for (समानं) २२. पृथक् करिष्यति for (ते) (ख)
 २३. 'यदि' लुप्त

- (ख) ४. + द अलकोण हअमकोणौ समानौ भविष्यतः +
 ५. वल्लभसोक्तं for (वल्लभयूसोक्तं) ६. सर्वं for (सर्वं)
 ७. 'स' लुप्त
 १४. खण्डं for (खण्डं)
 १६. पूर्णज्या for (पूर्णज्या)
 १९. जवम for (जवम)

खण्डं जलभखण्डे स्थाप्यते । तदैतत्खण्डद्वयं मिथः संपूर्णलग्नं भविष्यति । यतः समानखण्डद्वयं समानवृत्तयो कल्पितं । तस्मात् व चिन्हं द चिन्हे पतिष्यति । यतः अवरेखा जदरेखा समाने पृथक् कृते । तस्मात् अववकोणो जदत कोणोपरि स्थास्यति । यतः एतो कोणौ समानौ कल्पितौ । तस्मात् अक् चाप जल चापे समाने जाते ।

अथ उक्तवत् व्यासरेखा क्रेन्द्राणि च कार्याणि । पुनः तकेन्द्रोपरि ख ह ग वृत्तं ककेन्द्रोपरि छदगवृत्तं प्रतिवृत्तं कार्यं, एतद्वृत्तं द्वयं व्यासे ख संपातस्थले संपातं करिष्यति । पुनस्तफकवृत्तं कार्यं । तफरेखा कफरेखा च संयोज्या । पुनरिति कल्पनीयं, खहग वृत्तं व्यासे ख चिन्हे संलग्नं, पुनः कखरेखा संयोज्या । पुनः छदगवृत्तं छचिन्हे व्यासे संलग्नमिति कल्पितं । पुनस्तछरेखा संयोज्या । एवं खकज त्रिभुजे छतज त्रिभुजे ज चिन्हस्य कोणद्वयं समानमस्ति । ख कोण छकोणा प्रत्येक न्यूनकोणौ स्तः । यतः फ चिन्हस्य त्रिभुजात् बहिस्थं कोणद्वयं न्यून कोणमस्ति ।

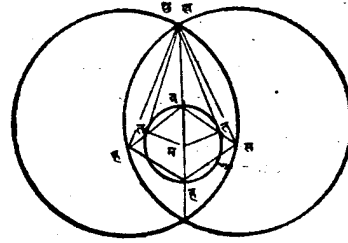
अथ शेषकोणं समंभि भुजौ समानौ स्तः । तस्मात् ज ख भुजं छ भुजौ समानौ भविष्यतः । ख चिन्हं छ चिन्हौ एक स्थान पतितौ भविष्यतः । अत्रैवं वृत्तद्वयस्य संपातो भविष्यति । अनेनैव प्रकारेण द्वितीयदिशि न चिन्हे द्वयोः संपातनिश्चयो

(क) १. जतभ for (जलभ)	२. वृत्तयोः for (वृत्तयो) (ख)
३. अव for (अक्) (ख)	४. जत for (जल) (ख)
५. + इदमेवेष्ट +	६. 'सरेखा' लुप्त
७. 'वृत्त' लुप्त	८. पुनरिति for (पुनरति) (ख)
९. 'ख' लुप्त	१०. संयोज्याः for (संयोज्या)
१२. चिन्हस्य for (चिन्हस्य)	१३. कोणौ for (कोणौ)
१४. सम्बन्धि for (संमंभि)	१६. + ज +
१७. चिन्ह for (चिन्हौ)	१८. पतिते for (पतितौ)
२०. ज for (न)	
(ख) ११. कखज for (खकज)	१४. समंभि for (संमंभि)
१५. तस्माज्जख for (तस्मात् जख)	१६. भुज for (भुज)

भविष्यति । समानवृत्तद्वयस्य ये समाने द्वे चापे तयोऽखगरेखा पूर्णज्यास्ति । व
चिन्हात् वदरेखा वह रेखा च समानकोणद्वयोपरि निस्तुतास्ति । तदा दख चाप
खह चापेपि समाने भविष्यतः । तदानयोः पूर्णज्येपि समाने भविष्यतः । एवं द^१रेखा
गहरेखापि समाना भविष्यति । एवं ह खग त्रिभुजे द खग त्रिभुजे भुजौ मिथः समानौ
स्तः । तदा ख चिन्हात् कोणद्वयं समानं भविष्यति । वृ^३ख ज कोण त ख ज कोणी
पूर्वमेव समानावास्तां । तस्मात् दख तह ख क कोणी शेषावपि समानौ स्तः । पुनस्त
ख भुज क ख भुजौ पूर्वमेव समानौ वास्तां । एवं द ख भुज ह ख भुजावपि समानौ
जातौ । तस्माद्वत् भुज हक भुजौ समानौ भविष्यतः । इदमेवास्पाकमिष्टं परं च
अनयो रेखयोः साम्यकरणेन वदरेखा वह रेखयाः साम्य पूर्वमेव जातं ।

अथैवं युक्तमस्ति । दकरेखा हकरेखा संयोज्य दवक त्रिभुजहवत-
त्रिभुजे दकभुजहतभुजौ समानौ स्तः । यतः द्वौ प्रवृत्तस्य व्यासार्द्धौ स्तः ।
वकभुज वतभुजौ च समानौ भविष्यतः । यतः वभुज जकभुज जतभुजाः

- (क) १. तयोः for (तयोऽ) ३-४-५. लुप्त
६. + कखक + ७. समानावास्तां for (समानावास्तां)
८-१०. समानावास्तां for (समानौ जातौ) ११. तस्माद्वत् for (तस्माद्वत्) (ख)
१२. करणेन for (वकरणेन) (ख) १४. वह रेखयोः for (वहरेखयाः) (ख)
१५. + साम्यकरणे प्रयोजनमस्ति तत्रानयोः +
१६. अनुस्वार लुप्त १७. 'रेखा' लुप्त
१८. संयोज्या for (संयोज्य) (ख) २०. द्वे for (द्वौ)
२१. वतभुज for (वभुज)
(क) २. त्रिभुज for (त्रिभुजे)
३. कखज for (वृखज)
८. स्तां for (वास्तां)
१२. अनयोः for (अनयो)
१५. + साम्यकरणे प्रयोजनमस्ति
तत्रानयोः +
१६. हवक for (हवत)
२१. वजभुजजक for (वभुजजक)

समानाः सन्ति । ज चिन्हस्य व कोणद्वयं समानमस्ति । दवक कोण हवत-
कोणी समानी स्तः । दकोण हकोणी न्यूनकोणी स्तः । यतः अनयोः
कोणयोः सन्मुखभुजः^३ शेषभुजयोरधिको नास्ति । तस्मादिदं ज्ञातं, दवभुज
हव भुजौ समानी भविष्यतः । पुनः शेष प्रयोजनानि पूर्वोक्तप्रकारेण निश्चितानि
कार्याणि क्षेत्रं चैतादृशं भविष्यति । एतत् क्षेत्रं प्रयोजनं बुधशुक्रयोरेकदिवके न^५
समान परम शीघ्रफलद्वयेन वेधजनितेन उच्चगतव्यासज्ञानं भविष्यति । अयं
प्रकारो बुधशुक्रयोः सुखार्थमंगीकृतः यतः अनयोर्नीचोच्चवृत्तकेन्द्र मध्यस्थानं
मध्यमार्कज्ञानेन ज्ञातं भविष्यति । पुनः एतत् ज्ञानेन तयोः परमांतरं ज्ञायते । परं च
उक्तं क्षेत्रं द्वयेन ज्ञायते । एतलोम्येन ज्ञायते । एतद्वैलोम्यं पूर्वं क्षेत्रेण न निश्चितं,

(क) १. च for (व)

२. + यतः दवजकोण हवजकोणी समानी स्तः जवककोणजवतकोणी समानी स्तः +

३. विसर्गं लुप्त

४. दिति for (दिदं)

६. + उच्चेन उच्चसन्मुखचिह्नेन + ७. 'उच्च' लुप्त

८. तत् for (गत)

९. मध्यम for (मध्य)

१०. 'ज्ञानेन' लुप्त

११. 'न' लुप्त

१२. अनुस्वार लुप्त (ख)

१३. अनुस्वार लुप्त (ख)

१४. + न +

१५. + परं मयोक्तं +

१६. तद्वैलोम्येन for (एतलोम्येन)

१७. एतद्वैलोम्ये for (एतद्वैलोम्यं)

(ख) २. + यतः दवजकोण हवजकोणी

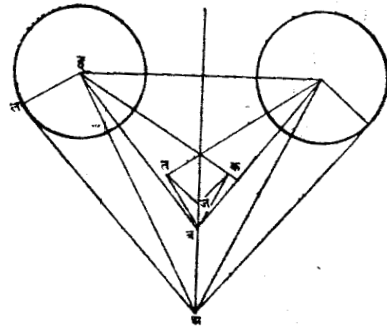
समानौ स्तः +

४. + उच्चसन्निहितनीतसन्निहितेन

वा +

१५. एतत्परमांतरं वैलोम्येन for (एतलोम्येन)

१८. तन्निश्चितं for (ननिश्चितं)

यतः पूर्वं क्षेत्रे उच्चात् दिग्द्वयेपि तुल्यांतरस्थे नीचोच्चवृत्ते परमं फलं भवति ।
परमफलसाम्येन उच्चदृढदिग्द्वये समानांतरस्थत्वं बुधे न भवति, शुक्रे भवति ।

अथास्य विचारो निरूप्यते ।

अथ पूर्वक्षेत्रे दक्षलकोण ह्यग्रभ कोणी यदि समानी कल्प्यते, तदैतत्
त्रिभुजद्वयं अनयोः कोणद्वयं च मिथः समानी भविष्यति, तस्माद्द अ रेखा ह्य-
रेखा समाना भविष्यति । शुक्रे इदं स्पष्टमेवास्ति । एते रेखे अजव्यासस्य दिग्द्वये
एक रूपां तरिते भविष्यतः । यतः या रेखा व्यासस्य कस्मादपि चिन्हात् निःसृता
वृत्त पालिगता यदि भवति, तदात चिन्हादेवं तद्विक्का अन्या रेखा तत्तुल्या वृत्त-
पालिसंलग्ना न भविष्यति । परं च द्वितीयदिशि तत्तुल्या अन्या रेखा भविष्यति ।
एते द्वे रेखे व्यास रेखया सह द्वौ कोणौ समानी जनयिष्यतः ।

अथ बुधे ह्यग्ररेखा ह्यग्ररेखा समाने भवतः । परं च ज अद कोण जग्रह-
कोणी न्यूनाधिकौ भवतः । यतः बुधस्य परमं नीचमुच्चाऽभिमुख नास्ति, एक स्थाने
च नास्ति । अपि च उच्च सन्मुखचिन्हस्य दिग्द्वये भवति । ते स्थाने उच्च तुल्यां-
तरिते स्तः ।

अथ उच्चादुभयदिश्यस्य कर्णोपचितौ भवतः । परमनीचस्थानद्वयपर्यंतं

(क) १. उच्चात् for (उच्चदृढ) (ख)

२. ह्यग्रमर for (ह्यग्रभ)

४. समानं for (समानौ)

६. शुक्रे इदं for (रेखे)

८. व्यासस्य for (व्यासस्य)

१०. देवातद्विका for (देवतद्विका)

१२. द for (ऽ)

१५. + न +

१७. दुभये for (दुभय)

(ख) २. ह्यग्रम for (ह्यग्रभ)

१३. "एकस्थाने—नास्ति" लुप्त

३. कल्प्यते for (कल्प्यते) (ख)

५. ह्यग्र for (हय) (ख)

७. एकांतरिते for (एकरूपांतरिते)

९. + केन्द्र विना +

११. रेखे for (रेखा) (ख)

१४. 'चिह्नस्य' लुप्त

१६. उच्चात्तुल्यांतरिते for (उच्चतुल्यांतरिते)

१८. कर्णोपचितौ for (कर्णोपचितौ) (ख)

७. एकरूपान्तरिते for (एकरूपांतरिते)

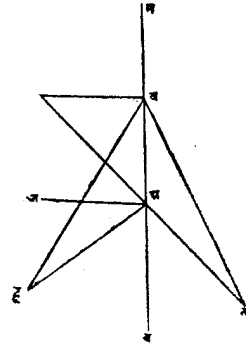
अपचयो भवति । पुनस्तस्माद् वर्धिष्णु भवति । उच्च सन्मुखपर्यंतं एवं परमनी-
चस्थानद्वयस्य दिग्द्वयेऽपि कर्णौ समानौ भविष्यतः । तत्र तौ द्वौ कोणौ समानौ
भविष्यतः । तस्मात् तौ द्वौ कोणौ न्यूनाधिकौ भवतः । अस्य विचारार्थं
भवव्यासं प्रकल्प्य अचिन्हं भूकेन्द्रं वचिन्हं अभिचार केन्द्रं कल्पनीयम् ।
अजरेखा परमनीचकर्णः अदरेखा अहरेखा समाना परमनीचकर्णस्य
दिग्द्वयेऽभीष्टकर्णः कल्पनीयः । तस्मात् दअमकोणौ न्यूनाधिकौ स्तः ।
पुनः अदरेखां तुल्या अतरेखा व्यासात् द्वितीयदिश्यन्यकर्णः कल्पनीयः ।
तदा अहसकोणसमानौ त अक्षकोणौ भविष्यति । हअभकोणः समानः स्तः ।
अभ कोणः कल्पनीयः । तदा त अ रेखा द अ रेखे समाने स्तः । द अभ कोण त अभ
कोणौ न्यूनाधिकौ स्तः । यदि परम शीघ्रं फलं समानं भवति । तत्रैव मंदफलमपि
चेत्समानं भवति । तदा तौ काणावपि समानौ भविष्यतः । अस्य विचारार्थं वद रेखा
वह रेखा वत रेखा च संयोज्या । तस्मात् वह अकोण वत अकोणौ समानौ

- (क) १. वर्धित for (वर्धिष्णु)
३. तस्माद्वा for (तस्मात्)
५. दअभ for (दअम) (ख)
७. अनुस्वार लुप्त (ख)
९-१०-११. लुप्त
१२. अभ for (अक्ष)
१४. 'भविष्यति' लुप्त
१५. विसर्ग लुप्त (ख)
१६-१७. समानातः for (समानः स्तः)
१९. कोणावपि for (काणावपि)

- (ख) ९. अहभ for (अहस)
१२. अक्ष for (अक्ष)
१६-१७. समानस्त for (समानः स्तः)
१८. शीघ्र for (शीघ्र)
२०. 'वह रेखा' लुप्त

२. + न +
४. कर्ण for (कर्णः)
६. + कोण हअभ +
८. 'तदा' लुप्त

१३. कोण for (कोणौ)

भविष्यतः । यथापूर्वं चतुर्थक्षेत्रे निरूपितं, पुनर्वद अकोणं वद्वे अ कोणी समानी कल्पितौ । यदि^३ द अरेखा ह्यरेखयोः समानयोः व अ रेखायाः निष्पत्तिः एक-रूपास्ति । तदा समानं द कोणं ह कोणज्ययोर्निष्पत्तिः द व अ कोणज्या ह अत्र कोणज्याया एक रूपा भविष्यति । तस्मात् एता जीवा द्वयं समानं भविष्यति । तत्र प्रत्येककोणः द्वयस्य^१ द्वितीयस्य भाद्धाशिशेषं भविष्यति । तत्रैकः समानं कोणान्यून-कोणो भवति । एकश्चाधिककोणो भवति । अत्र अधिककोणभवनं बुधे अशुद्धं यतः अस्य एक दिक्काये^{१३} समानं^{१४} बुधे अमंदकर्णा एकाते उच्च सन्मुख पदद्वयेन्यत्तश्चि भवति । नान्यत्र न ये कोण व्यासारेखा अभिचारकेन्द्रा नीचोच्चकेंद्रगता रेखाभिः उत्पद्यन्ते । धिक कोणाः उच्चदिग्भि^{२५} मुखा भवन्ति । न्यूनकोणा अन्य दिग्भि-मुखा भवन्ति ।

अथैतद्विचारार्थं^{२५} व्यासोपरि अभिन्हं^{३०} भूकेन्द्रं व चिन्हमभिचारकेन्द्रं

(क) १. पूर्व for (पूर्व)	२. वह for (वद्वे)
३. + समानयोः +	४. लुप्त
५. 'ह कोण' लुप्त	६. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः) (ख)
७. ज्याया for (व्या)	८. हवअकोणज्याया for (हवअकोणज्याया)
९. चैक for (एक)	१०. एतज्जीवाद्वयं for (एता जीवाद्वयं) (ख)
११. 'द्वयस्य' लुप्त (ख)	
१२. समकोणान्यूनकोणो for (समानकोणान्यूनकोणो) (ख)	
१३. दिक्काः for (दिक्का) (ख)	१४. अनुस्वारलुप्त (ख)
१५-१६. 'बुधे अ' लुप्त (ख)	१७. 'क' लुप्त (क)
१८. द्वयमध्ये for (द्वये)	१९. एकस्मिन् पदे for (न्यत्तश्चि)
२०. भवन्ति for (भवति)	२१. कोणा for (कोण) (ख)
२२. व्यासारेखा for (व्यासारेखा)	
२३. नीचोच्च for (नीचोच्च)	२४. गत for (गता)
२५. + ते +	२६. विसर्ग लुप्त
२७. दिग्भि for (दिग्भि) (ख)	२८. विचारार्थं for (विचारार्थं)
२९. अनुस्वार लुप्त (ख)	३०. अचिह्नं for (अभिन्हं) (ख)
(ख) ८. हवअकोण for (हवअकोण)	१९. न्यतरस्मिन् for (न्यत्तश्चि)
२५-२६. अधिक कोणाः for (धिककोणाः)	

जं चिन्हं भ्रामकवृत्तकेन्द्रमचिन्हं उच्चं व^३ चिन्हमुच्चं सन्मुखस्थानं द-
चिन्हं प्रतिवृत्तकेन्द्रं हचिन्हं नीचोच्चं वृत्तकेन्द्रं कल्पितं । यदि हचिन्हं मुच्ये
भवति । तदा दचिन्हं मवव्यासे जं भ रेखायां पतिष्यति । यतच्च भरेखा प्रतिवृत्त-
व्यासार्द्धा^१, तस्मात् अभ रेखा अद्र रेखा तुल्यादिकास्ति । इयं अद्र रेखा अवरेखात-
स्त्रिगुणास्ति । यदि हचिन्हं उच्चं सन्मुखं भवति । तदा दचिन्हं व^३ चिन्हं पतिष्यति ।
या वव रेखा प्रतिवृत्तव्यासार्द्धा^२, तस्मात् अवरेखा व^३ अरेखायां न्यूना भविष्यति ।
तस्मात् या अभरेखा अस्य परमोच्चकर्णरूपास्ति । सा उच्चं सन्मुखं स्थानस्य
कर्णरूपाया^३ अवरेखाया^३ चतुर्गुणायाधिकास्ति । यदि हचिन्हं उच्चात् राशि-
चतुष्टयांतरे भवति, तदा भवह कोणः भजद कोणवृत्तस्य तृतीयांशो भवति । ववह-
कोणश्च जदव कोणोपि वृत्तस्य षडंशतुल्यो भवति । पुनर्हवरेखा वद्धं नीया, यथा

(क) १. केन्द्रं for (केन्द्र) (ख)	३. चचिह्नं for (वचिन्ह)
४. + भवव्य +	५. नीचोच्चो for (नीचोच्च)
६. भव for (मव)	७. जक for (जभ)
८. या जभ for (यतच्च)	९. व्यासार्द्धं for (व्यासार्द्धा)
१०. + रूपास्ति +	११. तस्याः for (तस्मात्)
१२. तुल्याधिकास्ति for (तुल्यादिकास्ति) (ख)	
१३. चिह्नं for (चिन्ह) (ख)	१४. सन्मुखे for (सन्मुखं) (ख)
१५. दचिह्ने for (दचिन्हं)	
१६-१७. लुप्त	१८. + भ +
१९. अत्र for (वग्र)	२०. तुल्या for (रेखाया)
२१. अभ for (भ्रम)	२२. रूपया for (रूपाया)
२३. अवरेखाया for (अवरेखाया) (ख)	२४. चतुर्गुणाया for (चतुर्गुणाया) (ख)
२५. उच्चत् for (उच्चात्)	२६. कोणः for (कोण) (ख)
२७. दजव for (जदव) (ख)	२८. स्ति for (भवति) (ख)
(ख) २. चिन्हमुच्चं for (चिन्हं उच्चं)	३. हचिन्हं for (वचिन्ह)
८. यत् जभरेखा for (यतच्चभरेखा)	९. व्यासार्द्धं for (व्यासार्द्धा)
२०. रेखाया for (रेखाया)	

द ज रेखायां संपातं करोति, तदा द वज कोणोपि षडंशो भविष्यति^३। तस्मात् वजद त्रिभुजं समानभुजं भविष्यति। द चिन्हं प्रतिवृत्तकेन्द्रं भविष्यति। वह रेखा अव रेखायाः समाना भविष्यति^३। पुन^४ अहरेखा यदि योज्यते, तदा अहव^५ त्रिभुजे अवह कोणो न्यून कोणो व अह अधिक कोणात् न्यूनो भविष्यति। अहरेखा वह रेखायाः न्यूना भविष्यति। अव रेखायापि न्यूना भविष्यति^३। तस्मादिति निश्चीयते, बुधस्य परम नीच कर्णः भव व्यासेन भविष्यति। अपि चास्मात् व्यासादिगद्वयेपि भविष्यति^३। यदि ह चिन्हं नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं भ उच्च चिन्हाच्चलितं व चिन्हं प्रति गमिष्यति, तदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्य अचिन्हादंतरं मंदकर्णरूपं अपि चित्तं भविष्यति। अवरेखा समानं स्यात्, पुनस्मादपचितो भवति। यावत्परमनीच-पर्यंतं गच्छति, पुनर्वधिस्तु भवति। यावत् नीचोच्च वृत्तकेन्द्रं व चिन्हं गतं भवति।

(क) १. हवज for (दवज)

२. + तदावसिष्टो जदवकोणोपि षडंशो भविष्यति +

३. भविष्यति: for (भविष्यति)

४. 'पुन' लुप्त

६-७. 'न्यूनकोणो' लुप्त

९-१०. 'रेखा' 'वह' लुप्त

११. अपि for (यापि)

१२. व्यासादिगद्वये for (व्यासादिगद्वये)

१३. + तस्मादिति निश्चीय +

१४. 'चलित' लुप्त

१६. अपचितं for (अपचितं) (ख)

१७. पुनस्तस्मादपचितो for (पुनस्तस्मादपचितो) (ख)

१८. वधिष्णु for (पुनर्वधिस्तु)

१९. भवति for (भवति)

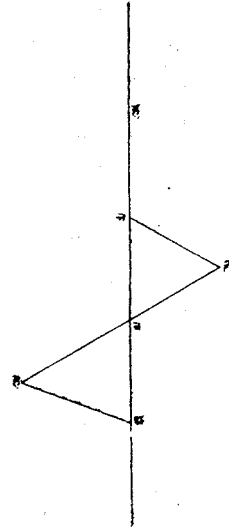
(ख) ४. पुन: for (पुन)

५. "अहव—कोणो व" लुप्त

८. कोणान्न्यूनो for (कोणात् न्यूनो)

१४. केन्द्र for (केन्द्र)

१९. पुनर्वधिष्णु for (पुनर्वधिस्तु)

तस्मात् इति प्रकटमेवास्ति । यावन्तः समानकर्णा परमनीचस्य दिग्द्वये भवति ।
ते सर्वे अवकर्ण अवकर्णतुल्य पूर्वकर्णयो चांतराते गता भवन्ति ।

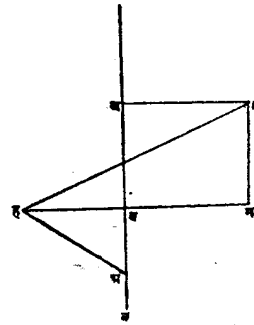
अथ जदरेखा वहरेखा लवद्वयं भवरेखोपरि कार्यं । अयं वहलं उच्चा-
न्नवत्यंशान्तरे पतिष्यति । तत्र यातः समाणकर्णास्ते सर्वेपि हववपदे पतिष्यति ।
भवहपदे तेषां मध्ये कोपि न पतिष्यति । अस्योपपत्तिः दहरेखा हहरेखा कार्यं ।
हवरेखा वर्धनीया, अस्यां रेखायां दचिन्हादृतलवः कार्यः । तत्र अहरेखा अव-
रेखायाः अधिकास्तोति निरूप्यते । तत्र च वर्गतुल्योस्ति अपि च व अ वर्ग अल्ल-
वर्ग व अ अयद्विगुणभातेनापि तुल्योस्ति । अवतुल्यं दतं व अतुल्यमस्ति । तस्मात्
दतवर्गं वअवर्गो शोध्यः, तदा वसिष्टो तववर्गं वहवर्गं द्विगुणं तव वह घात-
योगहंतवर्गः अववर्गं द्विगुणं व अवघातयोगतुल्योस्ति । दजतुल्या तवरेखा

(क) १. कर्णाः for (कर्णा)	२. अवकर्णस्य for (अवकर्ण)
३. तुल्यस्य for (तुल्य)	४. पूर्वोत्पन्नकर्णस्य for (पूर्व कर्णयो)
६. चांतर for (चांतराते)	७-८. लुप्त
९. लुप्त	१०-११-१२-१३. लुप्त
१४. यावन्त for (यातः) (ख)	१५. समान for (समाण) (ख)
१६. च for (व)	१७. वर्धनीया for (वर्धनीया)
१८. विसर्गं लुप्त	१९. व for (च)
२०. + तुल्यो दहवर्गः दतवर्गंतहवर्गयोगं +	
२१. अव for (अल्ल) (ख)	२२. व for (य)
२३. जव for (अव) (ख)	२४. दन्तव for (दतव)
२५. शोध्यो for (शोध्यः)	२६. शिष्टो for (शिष्टो)
२७. ततव for (तव)	२८. गुणितव for (गुणतव)
२९. + अनयो +	३०. + तुल्यो +
३१. अनुस्वार लुप्त, (ख)	३२. + अ +
३३. घात for (घात)	
(ख) ५. कर्णयोः for (कर्णयो)	६. चांतरगता for (चांतरातेगता)
१०. भवरेखोपरि for (भवरेखोपरि)	
१६. कार्याः for (कार्या)	२२. 'य' लुप्त
२९. घातयोगं for (घातयोग)	३२. वअ अवयोघात for (वअवघात)

वग्ररेखा समानास्ति । तस्मात् ववर्गयोर्योगः अहवर्गस्य समानो भविष्यति ।
 अहवर्गद्विगुणं व अग्रहं घातयोर्योगः अवर्गाद्वि द्विगुणं व अवघातयोर्योगस्य
 तुल्यो भविष्यति । पुनः वहरेखा अवरेखातो तह रेखा न्यूनास्ति । यतः ववरेखा
 तुल्या, दह रेखातो तह रेखा न्यूनास्ति । तव रेखा च व अ रेखायाः समानास्ति ।
 तस्माद्विगुणं व अग्रहं घातः व अ अवघातात् न्यूनतं तदा अह वर्गः अव वर्गादि-
 धिको भविष्यति । तस्मात् अह रेखा अवरेखातोधिका भविष्यति । तस्मात् अहरेखा
 अवरेखातुल्या तदा भविष्यति, यदा उच्च पदान्निगता भविष्यति । तत्र यावन्तः
 समान कर्णा भवन्ति, ते सर्वे तस्मिन् पदे भविष्यन्ति । ह चिह्नपर्यन्तं भविष्यन्ति
 इत्यर्थः । तस्मादिदं निश्चितं यदितः न्यूनाधिक कोणा वह रेखा ववरेखा योगतो
 भविष्यन्ति । सर्वेवदिश्येव भवन्ति । एवं सर्वप्रकारेणेदं निश्चितं, मदकर्णानां

- (क) १. तववर्गवह for (तस्मात् ववर्गं) २. अववर्ग for (अवर्गाद्वि)
 ३. + अ + (ख) ४. विसर्गं लुप्त
 ५. वह for (वह) ६-७. 'तह रेखा' लुप्त (ख)
 ८. तुल्य for (तुल्या) (ख) ९. तः for (तो)
 १०. अतह for (तह) ११. घातो for (घातः)
 १३. वग्र for (अव) १४. न्यूनः for (न्यूनत)
 १५. विसर्गं लुप्त १६. पदान्निगता for (पदान्निगता (घ))
 १७. चिह्नं for (चिह्न) (ख)
 १८. + वचिह्न + (ख)
 १९-२०. भविष्यतीत्यर्थः for (भविष्यन्ति इत्यर्थः)
 २१. अस्मादिदं for (तस्मादिदं) (ख)
 २२. यावन्तः for (यदितः) (ख)
 २३. 'क' लुप्त
 २४-२५. सर्वालापेनेदं for (सर्वं प्रकारेनेदं) (ख)

- (ख) १. तववर्गवहवर्गयोर्योगः for (ववर्गयोर्योगः)
 २. + द्विगुण +
 ३-१४. अवघाता न्यूनात् for (अवघातात् न्यूनत)

समानत्वं मंत्रफलानां च समानत्वं च यदि लभ्यते । तदा नीचोच्च वृत्तकं मुच्चा-
दिगद्वयेपि समानमेव भविष्यति । इदं यदुक्तं यद्वल्लभयूसेन तृतीयचतुर्थक्षेत्रे
कथितं । प्रयोजनं एतावतापि सम्पूर्णं न भवति । कुतः धर्मे फलद्वयमुपलभ्यते, तदा
उच्चनीच वृत्तकेन्द्र उच्चादुभयदिशि मानीतरस्यमस्तीति ज्ञायते । तद्वै समान फले

*इतः उत्तरं अन्यहस्तेन लिखितमधिकं विद्यते, तथा—

प्रत्येकफलद्वयं संस्कारजे भवतः । एते समाने यदि भवतस्तदा तयोः
समानत्वं न युक्तं, तयोः संस्कारात् ते फले जाते ।

अथास्य विचारार्थं भव व्यासोपरि अचिन्हं भूकेन्द्रं वचिन्हमभिचारः

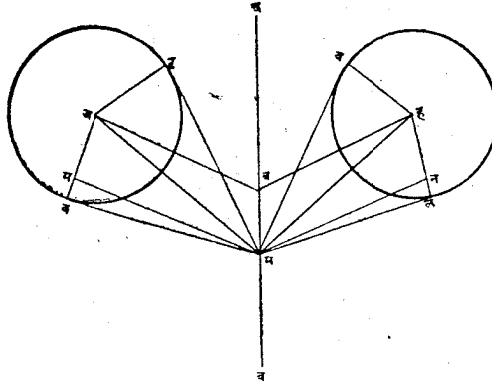
- (क) १. + प्रकारतत्केन्द्र + २. मुच्च for (मुच्चा)
३-४. लुप्त ५. यद्वल्लभ for (यद्वल्लभ)
७. + तस्य वैलोम्यं दर्शितं इदमेवेष्टं +
८. + अस्मदिष्टं + १०. यद्वेधेन for (वेधे)
१२. लब्धम् for (लभ्यते) १३. याम्यां for (तदा)
१४. नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं for (उच्चनीच वृत्तकेन्द्रं)
१५. उच्चदिग्द्वये तुल्यांतरस्थं for (उच्चादुभयदिशि)
१७. भवतीति ज्ञातं for (अस्तीति ज्ञायते)
१८. ते द्वे for (तद्वे) १९. अनुस्वार लुप्त (ख)
२२. ययोः for (तयोः) २३. भव for (भव) (ख)
- (ख) १. + केन्द्र + ४. मदुक्तं for (यदुक्तं)
५. यद्वल्लभयूसेन for (यद्वल्लभयूसेन)
६. + तद्विपपरीतमस्ति + १८. द्वे for (तद्वे)
९. + वारद्वयपूर्वं पश्चिम दिशि वे + ११. + समान +
१६. समानांतरस्थ for (मानीतरस्थ) २१. मुक्तं for (युक्तं)
२०. ते for (एते)

केन्द्रं कल्पितम् । जचिन्हं दचिन्हं च नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं । अस्मात् व्यासाद् दिग्द्वये कार्यम् । एषु केन्द्रेषु हतवृत्तं कलवृत्तं च नीचोच्चवृत्तं कार्यम् । पुनः अज अदव जवद रेखाः संयोज्याः । पुनः अह अत अक अलरेखा नीचोच्चवृत्तपालि-संलग्नाः कार्याः ।

अथ यत् फलं वेधेनोपलभ्यते, तत् ह अज कोणत अज कोण क अद कोणल-अदकोणेषु कोपि कोणो नास्ति ।

अथ यत् नीचोच्चवृत्तस्य केन्द्रं स्थानं अजरेखो पर्यस्ति । तत् स्पष्टकेन्द्रं स्थानमेव न मध्यमस्थानमेषां मध्यमस्थानं वजरेखा वदरेखोपर्यस्ति । पुनः अभ-

- (क) १. 'च' लुप्त
२. विसर्ग लुप्त
५. 'अथ' लुप्त
८. + रेखा अव +
१०. स्थानं for (स्थान)
१२. मध्यमं for (मध्यम)
४. 'पालि' लुप्त
६. यतः for (यत्)
९. वपर्यस्ति for (पर्यस्ति)
११. 'मेषां' लुप्त
१३. + च +

- (ख) ३. रेखाः for (रेखा) ७. वृत्त for (वृत्तस्य)
८-९. अजरेखा अद रेखोपर्यस्ति for (अजरेखोपर्यस्ति)
१०. 'स्थान—मध्यम' लुप्त १४. 'पुनः --पर्यस्ति' लुप्त

रेखा अनरेखा वदरेखोपर्यस्ति^३। पुनः अभरेखा^४, अनरेखे^५ वजरेखा वदरेखयोः^६ समानान्तरै^७ कार्ये।

अथ भूकेन्द्रानुसारेण अस्य मध्यमस्थानं अमरेखा अनरेखो पर्यस्ति।

अथ स्पष्टमध्यमकेन्द्रयोः। परममंतरं ह अमत अमक अनन अलकोणा^{११} भवन्ति^{१२}। तत्रेदं स्पष्टमस्ति। ह अभकोणः^{१३} जभकोणतुल्यः^{१४} अजवकोणमंदफल-^{१५} रूपं^{१६} परमशीघ्रफलरूपं^{१७} जअहकोणश्चानयोर्योगोस्ति^{१८}। एवं क अनकोणः^{१९} अनयोः^{२०} कोणयोर्योगोस्ति। तौ कोणौ यथा एकस्तु^{२१} अदवकोणमंदफलरूपतुल्यद^{२२} अनकोणः^{२३} द्वितीयस्तु परम शीघ्रफलरूपद^{२४} अककोणः^{२५} पुनस्त अमकोणः^{२६} परम शीघ्रफलरूप ज अतकोण^{२७} मंदफलरूप जअभकोणयोश्चान्तरमस्ति। एवं लअनकोणः^{२८} परम

- (क) १. वदरेखयोः for (वदरेखो) २. + समानांतरा कार्या +
 '३ से ११ तक' लुप्त
 १०. 'अ' लुप्त ११. कोणाः for (कोणा) (ख)
 १२. 'भवन्ति' लुप्त १३-१४. 'तत्रेदं स्पष्टमस्ति' लुप्त
 १५. + अथ + १६. अम for (अम) (ख)
 १७-१८-१९. लुप्त २०. कोणस्य for (कोण)
 २१. रूपस्य for (रूप)
 २२. + जअमकोणतुल्यस्य तथा जअहकोणस्य +
 २३. रूपस्य for (रूप) २४. च for (ज)
 २५-२६-२७. लुप्त २८. योगोस्ति for (योगोस्ति)
 ३०. + मंदफलरूप +
 ३१-३२-३३. 'मंदफलरूप' लुप्त ३५. + पूर्वकोणश्चानयोर्योगोस्ति +
 ३७. म for (अम)

- (ख) ४. अमरेखा for (अभरेखा)
 १७. जअम for (जभ) १९. तुल्य for (तुल्यः)
 २१. अनुस्वार लुप्त २३. अनुस्वार लुप्त
 २६. 'एवं क—योगोस्ति' लुप्त ३४. तुल्यपद for (तुल्यपद)
 ३६. 'मंदफल → लअनकोणः' लुप्त ३८. परम—दअलकोण लुप्त

प्रदेशात्* पृष्टे* भवति* । पूर्व दिश्यंतरं उच्चा● भवति ।

शीघ्रफलरूप द अलकोण मंदफलरूप द अनकोणयोश्चांतरमस्ति । यदि क्रान्ति-
वृत्तस्य गमनं चिन्हाज्जदिशि चेद् भवति । तदा ह अभ अन्तरं ल अन अंतर-
मेतत् पूर्वोदये मध्यमस्पष्टांतरं भवति । अवशिष्टकोणी पश्चिमोदये मध्यमस्पष्टयोरं-
तररूपो भवतः ।

अथ फलद्वययोगेन यत् परमंतरं जातं, उच्चात् प्रागेव यत् पश्चिमदिशि जातं
ज्ञेयम् । उच्च सन्मुखात् चिन्हात् यच्च पूर्वदिश्यंतरं उच्चं भवति । अथवा उच्च
सन्मुख प्रदेशात् पृष्टे भवति ।

अथ यत् फलं द्वायांतरैण परममंतरं जातं, तत् पश्चिमदिशि उच्चादग्रे
भवति । अथवा उच्च सन्मुख प्रदेशात् पृष्टे भवति ।

(इत्यधिकं विद्यते)^३

* लुप्त	● उच्चाद्भवति for (उच्चा भवति)
(क) १. कोणः for (कोण)	२. योमशीश्चांतर for (योश्चांतर)
३. म for (म्) (ख)	४. 'तदा' लुप्त
५. हग्रम for (हग्रम) (ख)	
७. परममंतरं for (परमंतरं) (ख)	८. + चतुष्टयं +
९. तत् for (यत्)	१०. + अथवा + (ख)
११. सन्मुखादग्रे for (सन्मुखात्)	१२. जातं for (चिन्हात्)
१४. उच्चादग्रे for (उच्चं) (ख)	१५. अस्य for (अथ)
१६. + तत् +	१७. + तच्चतुष्टयं +
१८. उच्चात् for (उच्चादग्रे)	
२०. + अ +	२१. पूर्वं for (पृष्टे)
(ख) ६. अवशिष्ट for (अवशिष्ट)	
११. सन्मुखचिन्हात् for (सन्मुखात् चिन्हात्)	
१३. + तदग्रे जातं +	१५. 'अथ यत्—उच्चादग्रे भवति' लुप्त
१६. + पूर्वदिश्यंतरं उच्चात् पृष्टे भवति +	
२२. 'भवति' लुप्त	२३. "(इत्यधिकं विद्यते)" लुप्त

^१अथवा उच्च सन्मुख ^२प्रदेशा ^३अस्मादिदं ज्ञायते, यदि नीचोच्चवृत्तकेन्द्र-
क्रांतिवृत्तस्य चिन्हद्वये भवति । यथा ज चिन्हे तेष्वेव चिन्हेषु ह्यग्रकोणक
अन कोणी परमांतररूपी समानी यदि लभ्यते, एवं तत्रग्रकोणल अनकोणी
परमांतररूपी यदि लभ्यते, तदा व्यासरेखा उच्चगः चिन्हद्वयमध्ये पतितास्ति ।
भविष्यति । यतः क अलकोण ह अतकोणी मिथः समानी स्तः । तस्मात् एतेषां
कोणानामर्धह ^{१३}अजत अजक अदल अद एते अपि समानी भविष्यन्ति । तस्मात्
अनकोणी ^{१०}जग्रमकोणी मंदफलरूपी समानी भविष्यन्ति । अस्मात्प्रकरणात्
यदिग्रिमप्रकरणं तत्र वतलमयूसेन बुधस्य चत्वारो वेधा ^{२१}प्रथमं ^{२२}ये कथितास्ते
एतादृशा एव सन्ति । तेषु वेधेषु नीचोच्चवृत्तकेन्द्र मिथुनस्य दशमांशे ^{२३}कुम्भस्य च
दशमांशेस्ति ।

(क) २. प्रदेशात् for (प्रदेशा)	३. + पश्चिम दिशि +
४. केन्द्रं for (केन्द्र)	५. + वा द चिह्ने +
६. म for (प्र)	७. लभ्येते for (लभ्यते)
८. अम for (अम)	९. 'मान्तर' लुप्त
१०. लभ्येते for (लभ्यते)	११. गत for (गः)
१२. 'स्ति' लुप्त	१३. मर्द्ध (मर्ध)
१४. अतत for (अजत)	१५. + कोणाः +
१६. तस्माद् for (तस्मात्)	१७. कोण for (कोणा)
१८. न for (म)	१९. प्रकारणात् for (प्रकरणात्)
२०. यदिग्रिम for (यदिग्रिम)	२१. वेधाः for (वेधा)
२२. प्रथमं for (प्रथम)	२३. दशमांशे for (दशमांशे)

- (ख) १. + अस्मादिदं ज्ञायते यदि नीचोच्चवृत्तकेन्द्र क्रांतिवृत्तस्य चिन्हद्वये भवति । यथा
ज चिन्हे वादचिन्हे तेष्वेवचिन्हेषु ह्यग्रकोणक अनकोणी परमांतररूपी समानी यदि
लभ्यते । एवं त अमकोण ल अनकोणी परमांतररूपी यदि लभ्यते । तदा व्यास-
रेखा उच्चगतः चिन्हद्वयमध्ये पतितास्ति भविष्यति । यतः कअलकोण हअतकोणी
मिथः समानी स्तः । तस्मात् एतेषां कोणानामर्धतुल्याह अजत अज । कअदल
अद एते अपि समानी भविष्यन्ति । तस्माद् अनकोण जग्रम कोणी मंदफलरूपी
समानी भविष्यन्ति । अस्मात् कारणात् यदिग्रिमप्रकरणं तत्र वतलमयूसेन बुधस्य
चत्वारो वेधाः प्रथमं ये कथिता त +

अथ एतेषु चतुर्षु कोणेषु यदि परमांतरकोणाद्वयं समानमुपलभ्यते यथा ह्रस्वभ कोण क अत कोणी अथवा मअतकोण नअलकोणी समानावुपलब्धौ तत्र नैवं निश्चयो भवति । उच्चव्यासरेखा ज चिन्हं द चिन्हयोर्मध्ये पततीति ।

कुतः प्रत्येकमंदफलपरमशीघ्रफले एकरूपे न भवतः । तत्संस्कारात् यौ परममंतरकोणौ भवतः । तौ समानौ कदाचित्क भवतः । एतद् विचारार्हं भवति । तस्माद्विचारो निरूप्यते । यद्यस्य नीचोच्चवृत्त केन्द्रं उच्चात्, अथवा उच्चसन्मुखात् यदा चलितं भवति । तदा मंदफलं वर्धिष्णु भवति । एक पद पर्यन्तं पुनरग्रे अपचितं भवति, उच्च पर्यन्तं वा उच्च सन्मुख पर्यंतं ।

अथ यदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं उच्चादग्रे चलितं भवति, तदा परम शीघ्रफलं वर्धिष्णु भवति । परमनीचकर्णपर्यन्तं इदं शुक्रे उच्चात् षड्राशिपर्यन्तं भवति । बुधे च उच्चमारभ्य राशिचतुष्टयपर्यंतं भवति । उच्चसन्मुखाच्च राशिद्वय-पर्यंतं भवति । यदा च परमनीचकर्णा वृहत्कर्णगतं भवति । तदा परम शीघ्रफलं

(क) १. कोणद्वयं for (कोणाद्वयं)	२. अम for (अभ)
३. 'चिन्ह' लुप्त	४. + पश्चिम दिशि +
६. परमा for (परम)	७. द कदाचिदुभवतः for (कदाचित्कभवतः)
८. पदासन्नं for (पदपर्यन्तं)	९. केन्द्रे for (केन्द्र)
१०. शघ्न for (शीघ्र)	११. + ६ +
१२. यदं for (यदा)	१३. कर्णा for (कर्णा)
१४. गतं for (गत)	

(ख) ५. + एतादृशा एव सन्ति । तेषु वेधेषु नीचोच्चवृत्त केन्द्रं मिथुनस्य दशमांशे कुम्भस्य च दशमांशेऽस्ति ।

अथ एतेषु चतुर्षु कोणेषु यदि परमान्तरकोण द्वयं समानमुपलभ्यते । यथाह्रस्वभकोण क अत कोणी अथवा मअतकोण नअलकोणी समानावुपलब्धौ, तत्र नैवं निश्चयो भवति । व्यासः उच्च व्यासरेखा जचिन्ह दचिन्हयोर्मध्ये पततीति +

७. कदाचित् भवतः for (कदाचित्कभवतः)	
९. केन्द्रं for (केन्द्र)	११. अड्राशि for (षड्राशि)
१३. कर्णान् for (कर्णा)	१४. गामि for (गत)

अपचितं भवति । इदं शुक्रं नीचादुच्चपर्यन्तं च षड्राशिमध्ये भवति । बुधे राशिष्टदन्तरं राशिद्वयपर्यन्तं भवति । द्वितीयषड्राशिमध्ये अपचितं भवति ।

अथ शुक्रे वा बुधे यस्य राशिष्टद्वयमध्ये उच्चमस्ति । तद्वृत्ताद्ध परममन्तरं पश्चिमदिशि उच्चात्प्रथममेव पूर्वदिशि उच्चात्पृष्टे यत् परममन्तरं भवति । एतद्वयं मंदफलपरमशीघ्रफलयोर्योगाद्भवति । एतत्परममन्तरद्वयं यदा समानं भवति तदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्यान्तरं उच्चाद्दिग्द्वयेऽपि समानं भवति । कुतः यत् उच्चांतरद्वयं समानं न भवति । तदा प्रत्येकमंदफलं परमशीघ्रफलं च महदन्तरस्याधिकं भवति । स्वल्पांतरस्य च स्वल्पं भवति । तदा अधिकद्वययोगः द्वितीयद्वययोगादधिको भवति । कल्पितं च समानं तस्मादनुपपन्नं ।

अथ यत् परममन्तरं पूर्वदिशि उच्चात् प्रथमं पश्चिमदिशि उच्चादग्रे मंदफलपरमशीघ्रफलयोरन्तरादुत्पन्नं यदेतदन्तरद्वयं समानं भवति । तदा नीचोच्चवृत्तस्यान्तरं उच्चाद्दिग्द्वये भवति । तत् साम्यस्य प्रयोजनं नास्ति । कुतः अधि-

(क) १. + च +

२. शुक्रे for (शुक्रं) (ख)

३-४-५. लुप्त

६. चतुष्टयादनन्तरं for (ष्टदन्तरं)

७. + यावद् +

८. द्वयं for (द्वय)

९-१०-११-१२. लुप्त

१४. + द्वितीये राशि द्वयानन्तरं राशि चतुष्टयपर्यन्तं षड्राशिमध्ये अपचितं भवति +

१५-१६. लुप्त

१८. फलयोगाद्भवति for (फलयोर्योगाद्भवति)

१९. यच्चोच्चांतरं for (यत् उच्चांतरं) (ख)

२०. 'च' लुप्त (ख)

२१. यदि for (यत्) (ख)

२२. वृत्तस्यांतरं for (वृत्तस्यांतरं) (ख) २३. + यत् + (ख)

(ख) ६. राशिचतुष्टयादनन्तरं for (राशिष्टदन्तरं)

७. षड्राशि for (राशि)

१३. + राशिद्वयादनन्तरं राशिचतुष्टयं यावद् +

१५-१६ राशिद्वयस्यमध्ये for (राशिष्टद्वयमध्ये) १७ + परं +

कस्य प्रमाणद्वयस्यांतरं न्यूनप्रमाणयोरंतरं तुल्यं भवति । पुनरपि वृद्धे वृत्तस्य तृतीयांशं उच्चसन्मुखप्रदेशेऽस्ति । तत्रशे पूर्वदिग्जनितं उच्चात्प्रथमेव यत्परममंतरं पश्चिमदिशि उच्चसन्मुखप्रदेशात् अगपरममंतरं यदेतत्परममंतरद्वयं समानं भवति । तदा नीचोच्चवृत्ते केन्द्रस्यांतरं उच्चसन्मुखात् दिग्द्वयेऽपि । अथवा उच्चादुभयदिशि समानं भवति । यदि परममंतरं पश्चिमदिक् उच्चसन्मुखात् प्रथमं पुनः पूर्वदिग्युच्चसन्मुखात् अग्रयत्परममंतरं एतद्वयं समानं चेत् तदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्यांतरं उच्चसन्मुखाद्दिग्द्वये । अथवा उच्चादिग्द्वये समानं भवतीत्यस्य प्रयोजनं नास्ति । यतः अधिकं प्रमाणद्वययोगः न्यूनप्रमाणद्वययोगस्य समानं भवति । अधिकप्रमाणद्वययोर् न्यूनप्रमाणद्वयांतरस्य कदाचित्समानं भवति ।

अथ शुक्रस्य यस्मिन्नर्धे नीचमस्ति, तद्वृत्तांशं तस्य पश्चिमदिशि यन्नीचा-

- (क) १. अधिकप्रमाण for (अधिकस्य प्रमाण) (ख)
 ४. तृतीयांशे for (तृतीयांश) ५. + यत् +
 ६. 'स्ति' लुप्त ७. 'शे' लुप्त
 ८. प्रथमेव for (प्रथमेव)
 ९. 'अग' लुप्त १०. पदे for (यद्दे)
 ११. वृत्त for (वृत्ते) (ख) १२. अनुस्वार लुप्त
 १३. + यतः अधिक प्रमाणद्वययोगः न्यूनप्रमाणयोर्योगादधिको भवति समो न भवति +
 १४. अग्रे for (अग्र) (ख) १५. च for (चेत्)
 १६. 'अथवा' लुप्त १७. 'दिग्' लुप्त
 १८-२५. लुप्त २६. द्वयांतरं for (द्वययोरंतरं)
 २७. + कदाचिन् + २८. यस्याद्धे for (यस्मिन्नर्धे)
- (ख) २. रंतरतुल्यं for (रतरं तुल्यं) ३. + यस्मिन् +
 ६. प्रदेशोस्ति for (प्रदेशेस्ति) ७. तत्र त्र्यंशे for (तत्रशे)
 ८. अग्रे for (अग्र) १०. यदेतत् for (यद्देतत्)
 २४. समो न for (समानं) २८. यस्मिन् वृत्ताद्धे for (यस्मिन्नर्धे)

त्प्रागेव परममन्तरं पूर्वदिशि यन्नीचादग्रे परममन्तरं पूर्वदिशि यन्नीचादग्रे परममन्तरं एतद्वयं मन्दफलं परमशीघ्रफलस्यांतराज्जातं । यद्येतत् परममन्तरद्वयं समानं भवति, तदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्य नीचादुभयदिश्यन्तरं समानं भविष्यति ।

अथ यदि परमांतरद्वयं समानं भवति । नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्य च अंतरं नीचात् महद्भवति । तस्य मन्दफलं द्वितीयमन्दफलान्महद्भवति । परमशीघ्रफलं महदंतरस्य स्वल्पं भवति । एवं महदंतरं मन्दफलं महदंतरपरमशीघ्रफलादि शोध्यते । तदा परममन्तरं महद्भवति । कल्पितं च समानं तस्मादिदमनुपपन्नं । यदि परममन्तरं पूर्वदिक् नीचात् प्रथमं भवति, पश्चिमदिक् परममन्तरं यदि नीचादग्रे भवति, तदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रास्यांतरमुभयदिश्यन्तरं समानं भवतीति, नास्ति । कुतः यतः अधिकप्रमाणात् यन्न्यूनप्रमाणं योगः अन्यस्मादधिक प्रमाणात् यन्न्यूनप्रमाणं यच्च न्यूनप्रमाणादधिकप्रमाणं तयोयोगेन सामं भवितुमर्हति ।

- (क) १-२-३ लुप्त ४. यन्नीचात्प्रागेव for (यन्नीचात्प्रागेव)
 ५. अनुस्वार लुप्त ६. परमांतरद्वयं for (परमन्तरद्वयं) (ख)
 ७. कुतः for (अथ)
 ८. + नीचादुभयदिश्यन्तरं समानं न चेत् तदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्य च + (ख)
 ९. 'नी' लुप्त १०. 'न्' लुप्त
 ११. फलाद्यदि for ('फलादि') (ख) १२. + वसिष्ठ +
 १३. + स्वल्पं भवति द्वितीयदिश्यन्तरमन्दफलं तत्रत्यपरमशीघ्रफलाद्यदि शोध्यते
 तदा परममन्तरं + (ख)
 १४. + कल्पितं च समानं तस्मादिदमनु +
 १५. 'वृ' लुप्त १६. केन्द्रास्यांतर for (केन्द्रास्यांतर)
 १७. + प्रयोजनं + १८. प्रमाण for (प्रमाणात्)
 १९. न्यून for (यन्न्यून)
 २०. प्रमाणयो for (प्रमाणं)
 २१. योगः for (योगः) २२. साम्यं for (सामं) (ख)

(ख) ३. 'पूर्वदिशि—परममन्तरं' लुप्त १७. + निश्चयो +

१८-१९-२०-२१. प्रमाणन्यूनप्रमाणयोयोगः for (प्रमाणात् यन्न्यूनप्रमाणं योगः)

अथ बुधे अवशेष चापद्वये तदेव बोध्यं यत् शुक्रनीचे कथितं ।

अथ उच्चस्य या दिक् या च नीचदिक् अनयोस्यर्वेधोपलब्धपरमांतरेण भवति । महदंतरेण^३ नीचदिक् स्वल्पांतरेणोच्चदिक् ज्ञेया, पुनः प्रोक्तप्रकारेण^३ उच्चनीचज्ञानं भविष्यति ।

अथ शुक्रबुधयोः यावंतो वेधा वृत्तमयूसेन कृता, तेषु सर्वेष्वपि प्रकारेषु उक्त-
युक्तयो भवन्ति । परं च शुक्रनीच वेधेषु न भवति ।

अथ च तादृश नीचवेधास्तेनोपलब्धाः । अत एव शुक्रस्योच्चगतिः परमार्थ-
की नोपलब्धा बुधस्य चोपलब्धा ।

इति षष्ठं प्रकरणम् ।

—:०:—

- (क) १. 'स्य' लुप्त २. + दिग्ज्ञानं +
३. + उच्चस्य या दिक् या च नीचदिक् अनयोर्वेधोपलब्धपरमांतरेण दिग्ज्ञानं
भवति, महदंतरेण नीच दिक् स्वल्पांतरेणोच्च दिक् ज्ञेया पुनः प्रोक्त प्रकारेण +
४. वत्तल for (वृत्त) ५. 'उक्त' लुप्त
६. उक्तयो for (युक्तयो) ७. वातशनी च for (अथ च)
८. वेधास्तेन नोपलब्धा for (वेधास्तेनोपलब्धाः)
- (ख) १. अनयोर्ज्ञानवेधोपलब्ध for (अनयोस्यर्वेधोपलब्ध)
३. वत्तल for (वृत्त) ४. वातादृश for (च तादृश)
८. वेधास्तेन नोपलब्धाः for (वेधास्तेनोपलब्धाः)
२. पारमार्थकी for (परमार्थकी)

अथ सप्तम प्रकरणम्

तत्र बुधस्योच्चस्थेन^१ उच्चगत्योर्विचारो निरूप्यते । एतद्ज्ञानार्थं बुधवेधाः^२ तदा^३ कृताः, तदा सूर्यादित्यंतद्वरगो बुधः स्थितः, तेषु वेधेषु वेधद्वयं तादृशं गृहीतं, बुधः एकस्मिन्सूर्यात्पूर्वदिशि परमांतरस्थः^४ द्वितीयवेधे परमांतरं पश्चिमदिशि बुधस्यांतरं मध्यमसूर्यात् दिग्द्वयेऽपि समानं^५, तयोर्मध्यैको वेधः अजर्यानुसंज्ञकस्य षोडशे^६ सन्ने प्रथमरात्रौ फामानुसंज्ञकस्य षोडसोसस्य सप्तदश तुल्यतारीके जातुल्लहक् संज्ञयंत्रेण रोहिणी^७ नक्षत्रस्य वेधे^८ कृत्वा अस्य वेधः कृतः । तत्र स्पष्टो बुधश्चोपलब्धः^९ ११११०, तत्र मध्यमोऽर्कः^{१०} १०१४५, तत्र परममंतरं पश्चिमदिश्युपलब्धं^{११} २११५ । पुनः अजर्यानुसंज्ञकस्याष्टदश^{१२} सन्ने अनीकीसंज्ञमासस्य एकीनविंशतितारीके^{१३} पश्चिमरात्रौ गोलयंत्रेण रोहिणीनक्षत्रं विध्वा पश्चाद्बुधवेधः कृतः । तत्र स्पष्टो बुधश्चोपलब्धः^{१४} ११८४५, तत्र मध्यमोऽर्कः^{१५} २१०१०, तत्र पूर्वदिशि परममंतरं^{१६} २११५ तावन्मितमेवोपलब्धं, एवं वेधितस्थानद्वयस्य मध्य-

(क) १. स्थानोच्च for (स्थेनोच्च)	२. वेधाः for (वेधा)
३. यदा for (तदा)	४. + येषु +
५. लुप्त 'सूर्यात्'	६. विसर्गं लुप्त
६. + १६ +	११. संज्ञमासस्य for (संज्ञकस्य) (ख)
१२. लुप्त (ख)	१३. + १७ +
१४. तारीखे for (तारीके)	१५. + गोल +
१६. 'र' लुप्त, (ख)	१७. वेध for (वेधे) (ख)
१८. + बु + (ख)	१८. १११२० for (११११०)
२०. कः for (कं)	२१. + १८ +
२२. + १९ +	२३. तारीखे for (तारीके)
२४. 'ड' लुप्त	

(ख) ६. परमांतरस्थं for (परमांतरस्थः)	७. + स्थः +
८. समानांतयो for (समानंतयो)	१०. पूर्वरात्रौ for (प्रथमरात्रौ)

मध्यमसूर्ययोर्गोर्गाद्धृत्यमुपलब्धं ०।१।१२३०। इदं उच्चस्थानं वा नीचस्थानं जातं। पुनरस्मात् अंतुनीससंज्ञकस्य प्रथमसन्ने अनीकीसंज्ञामासस्य प्रथम-
तारीके पूर्वरात्रौ तेनैव यत्रेण मघानक्षत्रं विध्वा पुनर्बुधवेधः कृतः। तत्र स्पष्टो
बुधश्चोपलब्धः ३।७।०, तत्र मध्यमोऽर्कः २।१०।३०, एवमत्र परममंतरं जातं,
पश्चिमदिशि २६।३०, पुनः अंतुनीससंज्ञकस्य चतुर्थसन्ने फामातूस संज्ञकस्य चतुर्थ-
सन्ने फामातूस संज्ञकस्य ऊनविंशति तारीके पश्चिमरात्रौ वेधः कृतः। ज्येष्ठा नक्षत्रं
विध्वा वेधश्चोपलब्धः १।१३।३०, तत्र मध्यमोऽर्कः १०।१०।० पूर्वदिशि परम-
मंतरं जातं २६।३०। अत्रापि तदेवोपलब्धं एवं वेधितस्थानद्वयमध्यमुपलब्धं
६।१०।१५, एवं उच्चनीचस्थाने मेघतुलयोः वेधद्वये दशांशरूपलब्धं।

अथ पूर्वं कृताः ये वेधाः, ते प्रदर्श्यते। ज्युनूससंज्ञकस्य त्रयोविंशतितमे
वर्षे इदं दन्मासस्य एकविंशति तारीके जनबुलजदिसंज्ञनक्षत्रं यत् मकरराशि-
पुल्लस्थमस्ति। तस्मादुत्तरदिशि चन्द्रस्य व्यासत्रिगुणतुल्यांतरे बुधो दृष्टः, तत्र

(क) १-२-३-४.. 'मध्यम—तुल्य' लुप्त ५. ०।१।५२।३० for (०।१।१२३०) (ख)

६. इदमुच्चस्थानं for (इदं उच्चस्थानं) ७. पुनरस्माभिः for (पुनरस्मात्) (ख)

८. अंतुनीस् for (अंतुनीस्)

९. मासस्यैकविंशतितारीके for (मासस्य प्रथमतारीके)

१०. + तत्र +

११. ३।७।० for (३।७।०)

१२. २०।१०।३० for (२।१०।३०)

१३-१४-१५. लुप्त

१६. एवमुच्च for (एवं उच्च)

१७. स्थानं for (स्थाने) (ख)

१८. + पि मेघे तुलायां च +

१९. दशांशं for (दशांशे)

२०. वेधास्ते for (वेधाः ते) (ख)

२२. तम २३ for (तमे वर्षे)

२३. इदं for (इदं)

२४. + २१ +

२५. तारीके for (तारीके)

२६. जनबुलजदी for (जनबुलजदि)

२७. मस्ति for (मस्ति)

२८. बुधोस्ति for (बुधे)

२९. 'दृष्टः' लुप्त

(ख) १०. 'चतुर्थ—संज्ञकस्य' लुप्त

१८. वेधद्वयेन for (वेधद्वये)

१९. दशांशरूपलब्धं for (दशांशरूपलब्धं)

२१. प्रदर्शते for (प्रदर्शते)

२२. तम for (तमे)

२६. जनबुलजदि for (जनबुलजदि)

२८-२९. बुधो दृष्टः for (बुधेदृष्टः)

बुधपुनस्तनस्मरस्य संनः ४८ दक्खवाक् संज्ञमासे अष्टादशमिते तारीके तत्कालीन
 तन्नक्षत्रध्रुवः १।२२।२० मध्यमोऽर्कः १०।१८।१० । तत्र बुधस्य पूर्वदिशि मध्यमाकात्
 परमन्तरं जातं २५।५० । अस्य पश्चिमदिश्यन्तरं तत्तुल्यं नोपलब्धं परं च तदा
 संन अंतरद्वयेन मयानेन प्रकारेण निष्कासितं । तस्मिन्नेव सन्ने तूरनू संज्ञमासस्य
 चतुर्थतारीके सायंकाले वेधः कृतः । तेन नक्षत्रेण साद्धं भेककदंबवृत्ते उपलब्ध
 यन्नक्षत्र ब्रह्महृदय मूर्त्तिपादवृषशृंगयुतो अस्ति । तत्र दक्षिणदिशि तेन सह बुध-
 स्यान्तरं त्रिगुणितचन्द्रव्यासतुल्यमासीत् । तत्र फाफामानूसंज्ञमासस्य प्रथम
 तारीक मासीत् । एव तत्र स्पष्टो बुधः १।२३।४० मध्यमोऽर्कः ०।२१।३० । तत्र पश्चिम-
 दिशि परम मन्तरं २४।१० पुनर्जयूतसंज्ञकेस्य अष्टाविंशति सन्ने ददनूतसंज्ञ-
 मासस्य सप्तमतारीके प्रथमरात्रौ दृष्टः । तत्र पुनर्वसुनक्षत्रयोर्दक्षिणनक्षत्रं तत्
 बुधश्चैककदंबवृत्ते दक्षिणदिशि उपलब्धः । तत्र बुधस्य दक्षिणदिश्यन्तरं एतन्न-

- (क) १. बुधस्तनस्मरस्य for (बुधपुनस्तनस्मरस्य) २. ४८ दक्खवाक् for (४८ दक् खवाक्)
 ३. अष्टादशमित for (अष्टादशमिते) ४. तारीके for (तारीके)
 ५. 'तन्' लुप्त ६. + तत्र + (ख) १
 ८. 'न' लुप्त १०. तूरनू for (तूरन्)
 ११. तारीके for (तारीके)
 १२. मरित for (मासीत्)
 १५. तारीके for (तारीके)
 १७. + दक्षिण +
 १८. ददनूतस् for (ददनूतस)
 २१. + यन्नक्षत्रं +
 २३. 'नक्षत्र' लुप्त
 १४. 'फा' लुप्त, अनुस्वार लुप्त
 १६. 'मासीत्' लुप्त
 १८. मध्यमार्कः for (मध्यमोऽर्कः)
 २०. सप्त ७ मतारीके for (सप्तमतारीके)
 २२. दक्षिणं for (दक्षिण)
 २५-२६. 'दक्षिण दिशि' लुप्त
- (ख) १. बुधस्तनस्मरस्य for (बुधपुनस्तनस्मरस्य) २. ४८ दक्खवाक् for (४८ दक् खवाक्)
 ७. परममन्तरं for (परमन्तरं) ८. द्वये for (द्वयेन)
 ९. + वसन्ने + १२. उपलब्धः for (उपलब्ध)
 १३. तुल्यमस्तु for (तुल्यमासीद्) १४. अनुस्वार लुप्त
 १८. ददनूतनू संज्ञ for (ददनूतसंज्ञ) २१. यदक्षिण for (दक्षिण)
 २४. तस्यात् for (तत्)

क्षत्रद्वयांतर^१द्विगुणं चन्द्रव्यास^३तृतीयांशोनप्राप्तं^५ । तत्र वृत्स्वनस्सरीयसंन^६ ४६१
 फर्मीसी संज्ञ मासस्य षष्ठतारीके^७ स्पष्टो बुधः २।२१।२०, मध्यमसूर्यः २।२।५० । तत्र
 पश्चिमदिशि परममंतरं २६।३०, तत्र वेधद्वयमध्यमार्कयोरंतरं ३३।२० एतद्वेध-
 द्वयजनित^{१०}परमांतरमध्ये यदल्पं तेन सहांतरं १।४० । इदं वेधमध्यमं सूर्यांतरेण^{११}
 गुणितं ५ वेध परमांतरांतरेण भुक्तं लब्धं २४।० मध्यमसूर्यांशमांतरस्य मध्यमो
 लब्धः । इदं ख^{२०} मध्यमसूर्ये^{२१} योजितं, इदमेवं इष्टपरमांतरस्य मध्यमोऽर्को^{२४} जातः ।
 एतदनुसारेणोच्चस्थानं ०।५।५० पुनः जयूतूस् संज्ञकस्य चतुर्विंशतितमसंने लावं-
 तन्मासस्य अष्टाविंशतितमतारीके प्रथमरात्रौ वेधः कृतः । तत्र अवर्खस वेधानुसारेण

- (क) १. द्विगुणं for (द्विगुण) ३. व्यासा for (व्यास)
 ४. तृतीयांशेन for (तृतीयांशोन) ५. उपलब्धं for (प्राप्तम्)
 ६. वृत्स्वनस्सरीय for (वृत्स्वनस्सरीय) ७. तारीकेन for (तारीके)
 ८. + तत्र + ९. २।२।१० for (२।२।५०)
 १०. + परमांतरयोरन्तरं २।२० इष्टपरममन्तरं २५।५० अस्य पुनः वेधद्व-
 यजनित + ११. मध्यमांतरेण for (मध्यमं)
 १२. 'सूर्यांतरेण' लुप्त १३. अनुस्वार लुप्त, '५' अंक लुप्त
 १५. भक्तं for (भुक्तं) १६-१७-१८. लुप्त
 १९. मध्यमांशो for (मध्यमो) २०. स्वल्प for (ख) (ख)
 २१. मध्यमे for (मध्यम) २२. 'सूर्ये' लुप्त
 २३. अनुस्वार लुप्त (ख) २४. 'ऽर्को' लुप्त
 २५. + १।२३।३० + २६. ०।५।५० for (०।५।५०) (ख)
 २७. + २८ +
- (ख) १. द्वयांतरात् for (द्वयांतर) ४. तृतीयांशोनं for (तृतीयांशो)
 ६. वृत्स्वनस्सरीय संनः for (वृत्स्वनस्सरीय) ८. + तत्र +
 १०. + परमांतरयोरन्तरं २।२० इष्ट परममन्तरं २५।५० अस्य पुनः वेधद्वय जनित +
 १४. परमांतरेण for (परममन्तरांतरेण) १८. 'मांतरस्य' लुप्त
 १९. 'मध्यमो' लुप्त

चित्रायाः अंशत्रयांतरेण तत्र बुस्त्वनस्सरीय ४६६ संन्नः माऊसीसंज्ञमासस्य
 त्रिशतमतारीके स्पष्टो बुधः ५११६।३० मध्यमोऽर्कः ४।५७।५०, तत्र परममंतर-
 पश्चिमदिशि २१।४० । अत्र परममंतरं यत्पूर्वदिक् तत् वेधद्वयेनोपलब्धं ।
 तत्र प्रथमवेधस्तु किल्दानीयसंज्ञकस्य पंचसप्ततितुल्यसंने जयूसंज्ञमासस्य
 चतुर्दशतारीके तत्र पश्चिमरात्रौ तुलाराशिदक्षिणशिक्यस्थ नक्षत्रासन्नास्ति ।
 तत्र बुस्त्वनस्सरीयसंनः तौथसंज्ञमासस्य दशमतारीके तत्र स्पष्टो बुधः ६।१४।१०,
 तत्र मध्यमोऽर्कः ७।५।१०, तत्र पूर्वदिशि परममंतरं २१।०, द्वितीयवेधस्तु किल्
 दानीनसंज्ञकस्य सप्तषष्टिमितसंने ईलाकसूंसंज्ञमासस्य तत्र अनुराधा नक्षत्रासं,

- (क) १. + पश्चादासीन + २. बुस्तुस्सरीय ४६६ for (बुस्त्वनस्सरीय)
 ३. माहुकी for (माऊसी) ४. तारीखे for (तारीके)
 ५. + तत्र + ६. ५।१६।३० for (५।१६।३०) (ख)
 ७. ४।२७।५० for (४।५७।५०) (ख) ८. मन्तरं for (मन्तर) (ख)
 ११. पंचसप्तति ७५ तुल्य for (प्रतितुल्य) १२. तारीखे for (तारीके)
 १४. सिक्कस्थ for (शिक्यस्थ) (ख) १५. नक्षत्रात् for (नक्षत्रा) (ख)
 १६. + साद्धं दण्डप्रमाणेन बुधः पृष्ठेस्ति +
 १७. बुस्तनस्सरीय for (बुस्त्वनस्सरीय)
 १८. + द्वादशाधिकं पंचशतमितः ५१२ +
 १९. तौन for (तौथ) २०. + १० +
 २१. किल् दानीन् for (किल् दानीन) २२. + ६७ +
 २३. ईलावस् for (ईलाकस्) (ख) २४. + पंचदश १५ तारीखे +
 २५. नक्षत्रात् for (नक्षत्रा)
 २६. + पृष्ठे साद्धं दण्ड १।१।२ तुल्यांतरितः +
 (ख) १. + पृष्ठेस्ति पश्चादासीत् +
 २. बुस्तनस्सरीय ४६६ for (बुस्त्वनस्सरीय ४६६)
 ६. २१।४० for (२१।४०) ११. सप्तति for (सप्रति)
 १०. किल् for (किल)
 १३. तुलाराशि for (तुलाराशि) १६. संन उपलब्ध for (सन्नास्ति)
 १७. बुस्तनस्सरीय for (बुस्त्वनस्सरीय)
 २४. + पंचदशतारीके + २६. संन उपलब्धः for (सं)

तत्र बुस्त्वनस्सरीयसन्नं ५०४ तीथसंज्ञमासस्य अष्टाविंशति तारीके तत्र स्पष्टो
 वृधः ७।२।२० मध्यमोऽर्कः ७।२४।५० । तत्र परममंतरं पूर्वदिशि २२।३० । एवं
 वेधद्वये मध्यमयोरंतरं १६।४० वेधद्वय परमांतरं तत्र १।३० इष्ट परममंतरं २१।४० ।
 अस्य पुनः परमांतरं मध्ये यत्स्वल्पमंतरस्य चांतरं ०।४०, इदं मध्यमयोर-
 तरेण गुणितं परमांतरेण भक्तं लब्धं ६।०, इदं स्वल्पमध्यमे योजितं जातमिष्टं
 परमांतर मध्यमः ७।१४।१०, एतदनुसारेण उच्चस्थलं तुलाराशौ षडंशैर्जातं ६।६ ।
 अस्मिन् वेधे पूर्वाचार्यकृतवेधे चांतरं चतुःशत ४०० वर्षासन्नं जातं । एवं पूर्वा
 चार्यकृतवेधमारभ्येदानीं तर्कालपर्यन्तं कालान्तरं ४०० । तत्र षडंशमारभ्ये-
 दशीशंपर्यंतं उच्चश्चलितः । एवं चतुःशतवर्षैरंशचतुष्टयांतरमुपलब्धं । तस्मात्
 जायते, अस्य गतिः नक्षत्रगतितुल्यास्ति ।

इति सप्तमप्रकरणम् ।

- (क) १. बुस्तनस्सरीय for (बुस्त्वनस्सरीय) २. तीथ for (तीथ)
 ३. + २८ +
 ४. + १६।४० + ५. लुप्त
 ६. परमांतरयोरन्तरं for (परमांतरन्तरं) ७. 'म' लुप्त
 ८. अनुस्वार लुप्त, (ख) ९. मन्तरं तस्य for (मन्तरस्य)
 ११. स्वल्पमे for (स्वल्पमध्यमे) १२. अनुस्वार लुप्त
 १३. + व्यास + १४. षडंशे जातं for (षडंशैर्जातं)
 १५. एवं for (एव) १६. 'त काल' लुप्त
 १८. मारम्य for (मारभ्ये) १९. दशांश for (दशीशं)
 २०. मुच्चश्चलितः for (उच्चश्चलितः) २१. तद् for (तस्मात्)
- (ख) १. बुस्तनस्सरीय सन्नः for (बुस्त्वनस्सरीय सन्नं)
 १०. परमांतरांतरेण for (परमान्तरांतरेण)
 १६. पर्यंतं for (पर्यंत) १७. कालान्तरे for (कालान्तरं)
 २१. तस्माद् for (तस्मात्)

अथाष्टमं प्रकरणम्

अत्र बुधः परमं नीचस्थानं वारद्वयमायाति इति विचार्यते यदा मध्यम-
सूर्यः बुधोच्च तुल्यः ।

अथ च षडोच्चतुल्यः आसीत् । तदा स्पष्टबुधस्य मध्यमसूर्यात् परमंतरं
वेधेन ज्ञातं । अजयान्तसु सन्ने एकोनविंशतितमे असुरमासे पंचदशतारोके अपर-
रात्रौ आतुलं हलक् यत्रेण मघातक्षत्रात् वेधः कृतः । तत्र ज्ञातस्पष्टध्रुवकः ५।२०।१२
तत्र मध्यमसूर्यः ६।१।१५ परमंतरं ११।३ पुनस्तस्मिन्नेव सन्ने माखूरमासे एकोन-
विंशतितमे तारोखे पूर्वरात्रौ रोहिणीनक्षत्राद्वेधः कृतः । तत्र प्राप्तस्पष्टध्रुवकः
१।४।२०, तत्र मध्यमसूर्यः ०।१।१५ परमंतरं अं २३।१५ तेनेदं निश्चितं अस्योच्चं
तुलायामस्तीति ।

अथ पंचम क्षेत्रम्

अचिन्हं उच्चकल्पितं, तस्मात् षड्भाते जचिन्हं नीचं कल्पितं, चिन्हद्वयगता
अजरेखा कार्या । व्यासे वा चिन्हं भूकेन्द्रं कल्पितं, पुनः अचिन्हं जचिन्होपरि

(क) १. अनुस्वार लुप्त	२. तीति for (तिइति)
३. + स +	५. + १६ +
६. असुर for (असुर) (ख)	७. जातुल् for (आतुल)
८. 'ल' लुप्त	९. तत for (तत्र)
११. सूर्यः for (सूर्य)	१२. पूर्वरात्रौ for (पूर्वरात्रे)
१३-१४-१५-१६. लुप्त	१७. प्राप्तः for (प्राप्त) (ख)
१८. 'अ' लुप्त	१९. निश्चिदं for (निश्चितं)
२०. उच्चं for (उच्च)	२१. नीचं (for तस्मात्)
२२. 'नीचं' लुप्त	२३. व for (वा)
२४. 'चिह्नं' लुप्त	२५. चिह्नयोरपरि for (चिन्होपरि)
(ख) ४. षडोच्च for (षडोच्च)	१०. ज्ञातः for (ज्ञात)
२४. चिन्ह for (चिन्हं)	

नीचोच्चवृत्तद्वयं कार्यं । वचिन्हात् वदरेखा वहरेखा च नीचोच्चवृत्तपालिसंलग्ना कार्या । अचिन्हात् जचिन्हाच्च अदरेखा जहरेखा च संपातसंलग्ना कार्या । अवदकोणः तुलायां परमंतररूपः अं १६।३, अस्य ज्या १६।३४।३० । इदं अदरेखामानं अवेष्टिस्तन्मानेन पुनः जवहकोणः मेषे परमंतररूपः अं १६।३, अस्य ज्या १६।३४३०, इदं अदरेखामानं अवेष्टिस्तन्मानेन पुनः जवहकोणः मेषे परमंतररूपः अं २३।१५, अस्य ज्या २३।४१ । इदं जवे षष्टिस्तन्मानेन जत प्रमाणां ।

अथ अदरेखा जहरेखा तुल्यास्ति । तस्मात् व षष्टिस्तत्प्रमाणेन वजरेखा ४९।३४।३०, एवं समग्रा अजरेखा १०६।३४।३०, अस्याद्धं अभरेखा ५४।४७ शेषं वभरेखा ५।१३ ।

अथ भचिन्हं प्रतिवृत्त केन्द्रं वा भ्रामकवृत्तकेन्द्रं यदि प्रतिवृत्तकेन्द्रं स्यात् । तदा मेषस्य परमांतरे सर्वेभ्यो परमांतरेभ्योधिकं भवेत् । यतो वचिन्हात् निसृता प्रतिवृत्तपालिलग्न्या यावत्यः रेखास्ताभ्यो वजरेखा न्यूनास्ति । पर च महत्पर-

(क) १. नीचोच्चवृत्तद्वयं for (नीचोच्चवृत्तद्वयं)

२. + वहरेखा +
४. अवदकोणः for (अचिन्हात्)
६. कोणो for (कोणः)

३. नीचोच्चो for (नीचोच्च)
५. 'सं' लुप्त
७. परमांतर for (परमन्तर)

८-२१. लुप्त

२२. तत्प्रमाणेन for (तन्मानेन) (ख)

२३. जह for (जत) (ख)

२४. अवे for (व)

२६. अस्याद्धं for (अस्याद्धं) (ख)

२७. ५।२३ for (५।१३)

२८. केन्द्र for (केन्द्र) (ख)

२९-३०-३१. लुप्त

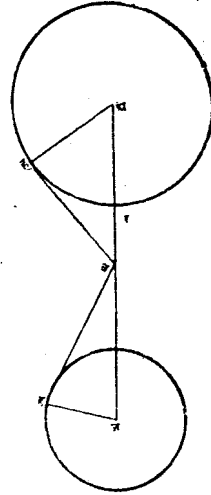
३२. निसृताः for (निसृता)

३३. लग्नाः for (लग्ना)

(ख) ८. 'अं १६।३ - परमन्तर-रूपः' लुप्त

२४. तस्माद् for (तस्मात् व)

२५. + अरेखायां +

मांतरं कुंभमिथुनयोरुपलभ्यते । ततो ज्ञातं भविष्यं भ्रामकवृत्तस्य केन्द्रमस्ति । अस्य केन्द्रस्य परितो प्रतिवृत्तकेन्द्रं विलोमं भ्रमति । अत एव प्रतिवृत्तनीचोच्चकेन्द्रं परमनीचकर्णे एकस्मिन् भरणे वारद्वयं भ्रमति ।

अथ पूर्वप्रकरणे कथितवेधचतुष्टयेन ज्ञातं मिथुनकुंभयोः परमांतराणि मेघपरमांतरात् अन्य राशि परमांतराच्चाधिकमस्ति । तद्वयं मिथः समानमस्ति । यतस्तेषु वेधचतुष्टयेषु प्रथमचतुर्थवेधौ मध्यमसूर्ये कुंभराशेर्दशमांशस्य जातो । तत्र प्रथमवेधे पश्चिमदिशि परमन्तरं २१।२५ चतुर्थवेधे पूर्वदिशि परमन्तरं २६।३०, अनयोर्योगः ४७।४५ ।

अथ द्वितीयतृतीयवेधे मध्यमार्कः २।१०, अत्र परमांतराणि कुंभ परमांतरतुल्यानि जातानि । तत्र पश्चिमन्तरं पूर्वांतरेण तुल्यं पूर्वांतरं च पश्चिमांतरेण तुल्यं पूर्वांतरेण तुल्यमिति द्वयोर्योगो योगतुल्योऽस्ति । तत्र मेघ परमांतराणां योगः ४६।३० ।

अथ पश्चिमदिक्कं परमन्तरं वेधजनितं पूर्वं कथितं २३।१५, अत्र पूर्वदिक्कं मन्तरं मेघोत्थं पश्चिमांतरेण तुल्यं तस्मिन् मिथुनकुंभयोरधिको जातो ।

इति अष्टम प्रकरणम् ।

(क) १. विलोमं for (विलोमं)	२. लुप्त
४. चाधिकानि for (च्चाधिक)	५. सन्ति for (मस्ति)
६. दशमांशे for (दशमांशस्य)	८. परममन्तरं for (परमन्तर)
९. २१।१५ for (२१।२५)	
१०. पश्चिममन्तरं for (पश्चिमन्तरं)	११. तुल्यं for (तुल्य)
१२-१३. लुप्त, (ख)	१४. द्वया for (द्वयो)
१५. 'योगो' लुप्त	१६. योग for (योग)
१७. परमांतरयोर्योगः for (परमांतराणां)	१८. ४६।३० for (४६।३०)
१९. वेधा for (वेध)	२०. कथितं for (कथित) (ख)
२१. तस्मान् for (तस्मिन्)	
(ख) २. प्रतिवृत्ते for (प्रतिवृत्त)	३. कल्पित for (कथित)
६. दशमांशस्थे for (दशमांशस्य)	७. पूर्वदिशि for (पश्चिमदिशि)

अथ नवम प्रकरणम्

तत्र बुधस्य परमफलप्रमाणानि प्रदर्श्यते । अत्र प्रकरणे केन्द्रादीनां ताराणि नीचोच्चवृत्तव्यासाद्धानि च निश्चीयन्ते । इदं बुधस्य वेधद्वयस्य पश्चिमपूर्वपरमांतरद्वयेन यत्रास्य मध्यमः उच्चाद्राशित्रयांतरितो भवति । तत्रैताभ्यां निश्चयः क्रियते । यतोत्र मंदफलं परमं भवति ।

अथ सावनसंज्ञगणकेन अजर्यानुसंज्ञस्य चतुर्दशसंज्ञे मासूरीसंज्ञ-मासस्य एकोविंशति तारीके संध्यासमये बुधः मघानक्षात्साक्षात् त्रयेणाग्रे प्राप्तः, तत्समये स्पष्टो बुधः ४।६।२० मध्यमोर्कः ३१।५ । तत्र पश्चिमदिशि परममंतरं २६।१५ ।

अथ मयापि अंतूनीस् संज्ञकस्य मासूरीमासस्य एक विंशति तारीके रोहिणी नक्षत्राद्वेधः कृतः । तत्र स्पष्टो बुध ध्रुवकः २।२०।५ मध्यमोर्कः ३।१०।२०, तत्र पूर्व दिशि परममंतरं २०।१५ ।

अथ षष्ठ क्षेत्रम्

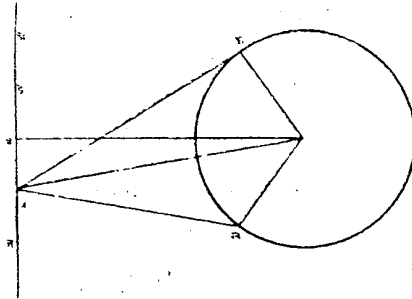
तत्र अजरेखा उच्च उच्च सन्मुखयोगः व्यासः कल्पितः ।

(क) १. प्रदर्शते for (प्रदर्श्यते) (ख)	५. केन्द्रान्तराणि for (केन्द्रादीनां)
३. + पूर्व +	६. 'पूर्व' लुप्त
७. तत्रैकाम्या for (तत्रैताभ्याम्)	८. अनुस्वार लुप्त
९. + १४ +	१०. + न + (एकोनविंशति) (ख)
११. + १६ +	१२. तारीषे for (तारीके)
१४. + ३।३० +	१५. त्रयेणा पृष्टे for (त्रयेणाग्रे)
१६. उपलब्धः for (प्राप्तः)	१७. ३।१०।५ for (३१।५)
१८. अंतूनीस् for (अंतूनीस्)	१९. + द्वितीयसन्ने +
२०. + तत्र +	२२. 'उच्च' लुप्त
२३. सन्मुखयोगंतव्यासः for (सन्मुखयोगः व्यासः) (ख)	
(ख) २. भूकेन्द्रादीना for (केन्द्रादीनां)	४. मंतराणि for (तराणि)
१०-११. एकोनविंशति for (एकोविंशति)	१३. मघानक्षात् for (मघानक्षात्)
१५. त्रयेणाग्रे for (त्रयेणाग्रे)	२१. षष्ठ for (षष्ट)

अथ अचिन्हमुच्चं जचिन्ह अस्य सन्मुखं वचिन्हं भूकेन्द्रं जचिन्हं भ्रामक-
वृत्तकेन्द्रं वचिन्हमभिचारकेन्द्रं च कल्पितं । अस्योपरि वतलंबः कार्यः, यतो व
वेधद्वयं नीचोच्चवृत्तकेन्द्रराशि त्रयांतरासंज्ञमस्ति । पुनस्तच्चिह्नान्नीचोच्चवृत्त-
कार्यं, पुनर्वचिन्हात् वकरेखा वलरेखा नीचोच्चवृत्तपालि संलग्नाः कार्याः । पुनर्भू-
केन्द्रान्नीचोच्चवृत्तकेन्द्रपर्यंत वतरेखा संलग्नाः कार्याः । पुनस्तच्चिन्हात् तकरेखा
तलरेखा च संपातपर्यंत कार्या । तत्र कवलकोणो परमांतपूर्वपश्चिमयोगरूप-

- (क) १. चिह्नं for (चिन्ह) २. भ for (ज)
३. घ for (व) ४-५. अयं लम्बो for (यतोत्र वेधद्वयं)
६. + लग्नो भ्रमिष्यति + ७-८-९. लुप्त
१०. + अथ च नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्यांतरं वेधयेपि उच्चान्त्रवत्यंशांतरेस्ति तस्मादियं
रेखा लम्बरूपा जाता +
११. पुनस्तच्चिह्नं for (पुनस्तच्चिन्हा) १२. नीचो for (नीचो)
१३. 'पुनर्' लुप्त १४. ल for (क)
१५. क for (ल) १६. + च +
१७. विसर्ग लुप्त १८. निष्काश्या for (कार्याः)
१९-२५. लुप्त १९-२५. + वतरेखा संयोज्या +
२६. पुनः for (पुनस्) २७. 'तु' लुप्त
२८. संयोज्या for (च) २९-३०-३१. लुप्त
३२. तस्मात् for (तत्र) ३३. कोणः for (कोणो)
३४. + पूर्व पश्चिम + ३४-३६. लुप्त
३४-३६. परमांतयोर्योगरूपः for (परमांतपूर्वपश्चिमयोगरूप)
३६. + ४६।२० +

- (ख) ५. अनुस्वार लुप्त
६. केन्द्रं for (केन्द्र)
६. संज्ञमस्ति for (संज्ञमस्ति)
२२. पर्यंत for (पर्यंत)
३४. परमांतर for (परमांत)

साद्ध^१ षट् चत्वारिंशत्तुल्योस्ति^३ । अस्याद्धस्य ज्या^५ २३।४१, इयं वते षष्टिस्त-
त्प्रमाणेन स्तकप्रमाणं, एवं यत्प्रमाणेन नीचोच्चवृत्तव्यासाद्ध^१ १६।३४।३०
एतावद्भवति केन्द्रद्वयांतरं^{१५} ५।१२, अनंतरोक्तक्षेत्रे यथा कथितं एव^{२१} वतरेखा^{२२}
४६।३४।३० एवं वेधद्वये परमांतरयोरंतरं^{२३} ६।०, इदं परममंदं फलाद्विगुणमस्ति ।
मंदफलं च वतव कोणरूपमस्ति । अस्य कोणज्या वतेषाष्टिस्तत्प्रमाणेन ववरूपा^{२६}
एतावत्स्यति^{३२} ३।८।३० । यदि वतरेखा इयमस्ति ४६।३४।३० तदा ववररेखा^{४९}
२।३६ वभरेखा संन्ना जाता ।

- (क) १-२-३. लुप्त ४. + एतन्मितः +
५. + तत्क प्रमाणरूपा + ६. २३।४१।५ for (२३।४१)
७. परं च for (इयं) ८. + ६० +
९. स्तन्मानेनेयमस्ति for (तत्प्रमाणेनस्तक)
१०-११-१२ लुप्त १३. + यदि +
१४. लुप्त
१५. द्वयोष्केन्द्रयोरन्तरं for (केन्द्रद्वयांतरं) १६. ५।१२।३०
१७-१८-१९-२०. लुप्त २१. तदा for (एवं)
२३. + एतावती + २३. + भविष्यति +
२४. द्वयोर्वेधयोः for (वेधद्वये) २५. 'इदं' लुप्तं
२६. + द्विगुण + २७. फलस्य for (फल)
२८. प्रमाण for (द्विगुणमस्ति) २९-३०-३१. अस्याद्ध for (मन्दफलं च)
३२. कोणः for (कोण) ३३-३४ लुप्त
३५. 'कोण' लुप्त ३६-३७-३८. लुप्त
३९. लुप्त ४०. + प्रमाण +
४१-४२. लुप्त ४३. + वते षष्टि ६० स्तत्प्रमाणेनास्ति +
४४. वतं for (वत) ४५-४६. लुप्त
४७. वव for (वव) ४८. लुप्त
४९. + इदं + ५०. प्रमाणाद्धा for (रेखाद्धा)
५१-५२. संन्नामस्ति for (संन्ना जाता)

- (ख) १०. 'स्तक प्रमाणं—यत्प्रमाणेन' लुप्त २४. वेधद्वय for (वेधद्वये)
४१-४२. एतावत्स्यति for (एतावत्स्यति) ४६. इयती for (इयमस्ति)

अथ सप्तम क्षेत्रम्

अस्मिन्नेव क्षेत्रे मनलंबो भचिन्हात् भ अ रेखातुल्यः द्वितीयदिशि निष्काश्यः ।
इयं रेखा सास्ति । यथा प्रतिवृत्तकेन्द्रं भचिन्हात् परितः भ्राम्यते यावात् तच्चिह्नं
परितो भ्रमति ।

अथ मनरेखा भअ रेखा तुल्या कृता, यतः प्रत्येकमियं रेखाप्रति वृत्तव्यासाद्ध
लघुभ्रामकवृत्तव्यासाद्धयोगेन तुल्यास्ति ।

अथ भचिह्नं उनरेखोपरि प्रतिवृत्तकेन्द्रं कल्पितं । पुनर्वन्तरेखा संयोज्या,

- (क) १. एतादृश एव for (अस्मिन्नेव) २. 'मनलम्बो' लुप्त
३. + मनलम्बो + ४-५-६. लुप्त
७. + भअतुल्यः कार्यः + ८. 'निष्काश्यः' लुप्त
९. + सार + १०. 'सा' लुप्त
११. या for (यथा) १२. + संलग्नैव +
१३. भचिन्हादभितः for (भचिन्हात्) १४. प्रतिवृत्तकेन्द्रं for (परितः)
१५. भ्रामयति for (भ्राम्यते)
१६-२३. अस्य गतिस्तथा गत्या तुल्यास्ति पातचिन्हात् गतिः वचिन्हात् पर्यास्ति for (यावात्... भअ)
२४. + पुनर्भे अतुल्या भन + २५-२६. ५तौ निष्काशिता for (तुल्या कृता)
२७. प्रत्येकानयो रेखयो for (प्रत्येकमियं) २८. रेखा for (रेखा)
२९. व्यासाद्धस्य for (व्यासाद्धं) ३०-३१. 'लघु भ्रामक' लुप्त
३२. + यत्र + ३३. वृत्ते for (वृत्तं)
३४. + प्रतिवृत्तकेन्द्रं भ्रमति तस्य + ३५. व्यासाद्धस्य for (व्यासाद्धं)
३६. + च +
३७-३८. योगरूपास्ति for (योगेन तुल्यास्ति)
३९-४०-४१-४२. पुनर्मन्तरेखायां भचिन्हे for (अथ भचिन्हे उनरेखोपरि)
४३. प्रकल्प्यं for (कल्पितं) ४४. भन्त for (वन्त)
४५. + तत्र +

- (ख) २. मनलम्बो for (मनलम्बो) ६. विसर्गं लुप्त
१६. 'यावात्' लुप्त २७. प्रत्येकमिव for (प्रत्येकमियं)
२८. केन्द्रे for (रेखा) २९. व्यासाद्धं for (व्यासाद्धं)
३९. अथ भचिन्हे for (अथ भचिन्हे) ४१. भनरेखोपरि for (उनरेखोपरि)

अभनः^१ समकोणोस्ति । तभवकोणः^२ समकोणासंनोस्ति । तदा नभतरेखा सरल-^३
रेखा संनो जाता । पुनर्मनरेखा^४ रूपा असरेखा^५ ५४।४७ तभरेखा^६ रूपा तवरेखा^७
४६।३४।३० । तदा सम्पूर्णा नमतेरेखा^८ १०४।२१।३०, अस्याद्धं^९ नभरूपं^{१०} ५२।११ ।
तदा वसिष्टामभरेखा^{११} २।२६ । इयं भवरेखा^{१२} ववरेखा^{१३} प्रमाणा जाता यदि प्रतिवृत्त-
व्यासाद्धं^{१४} रूपा नभरेखा^{१५} षष्टि तुल्याः^{१६} प्रकल्प्यते । तदा प्रत्येकं केन्द्रं त्रयांतरं अंशत्रय-
तुल्यं भवति । पुनः नीचोच्चवृत्तव्यासाद्धं^{१७} साद्धं^{१८} द्वाविंशत्यंशतुल्यं भवति । इद-
मेवास्मकमिष्टं^{१९} । अस्य प्रकारस्य निश्चयार्थं कुंभमीनयोः परमनीचकर्णो^{२०} परममन्त-
राणि यदि निष्काश्यन्ते तदा वेधोपलब्धतुल्यानि भवन्ति ।

अथाष्टम क्षेत्रम्

तत्रास्य विचारो निरूप्यते । तत्र अहरेखाव्यासः^{२१} अचिन्हमुच्चं^{२२} वचिन्हं^{२३}
भ्रामककेन्द्रं^{२४} ववरेखा^{२५} प्रतिवृत्तकेन्द्रभ्रमणकारिणी च कल्पिता । नीचोच्चवृत्तस्य

(क) १. अभवकोणः for (अभनः)

२. तस्मान्नभत for (तदा नभत) ३. सरला for (सरल)

४-५-६. नुकोणो भविष्यति for (रेखा संनो जाता)

६. पुनः अभ for (पुनर्मन) ७. तुल्य for (रूपा)

८. फने for (असरेखा) ९. तव for (तभरेखा)

११. तुल्या for (रूपा) १२. तभ for (तव)

१३. तस्मात् for (तदा) १४. नभत for (नमत) (ख)

१५. अस्याद्धं for (अस्याद्धं) १६. नमरेखा for (नभरूपं)

१७. वसिष्टा भम for (वसिष्टा मभ) १८. भव for (भव)

१९. वव for (वव) २०. नमरेखा for (नभरेखा) (ख)

२२. कर्णो for (कर्णो) (ख) २३. केन्द्रे for (केन्द्र)

२४. भ्रामण for (भ्रमण) (ख)

(ख) ६. अमरेखा for (अमरेखा)

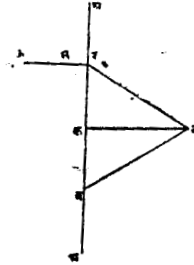
७. पुनर्मन for (पुनर्मन)

१५. अस्याद्धं for (अस्याद्धं)

१६. नभरूपं for (नभरूपं)

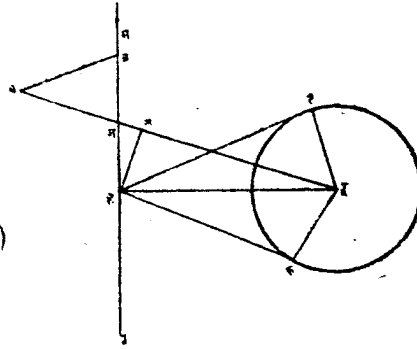
१७. वसिष्टाभम for (वसिष्टाभम)

२१. इदमेवास्मकमिष्टं for (इदमेवास्मकमिष्टं)

केन्द्रं उच्चात् राशिचतुष्टयांतरितं^२ कल्पितं । एवं वचिह्नं^३ प्रविष्टकेन्द्रं^३ द्वितीय-
दिशि तावतांतरेण^४ कल्पितं । पुनर्दंतरेखा दकरेखा च नीचोच्चवृत्तपालिसंलग्ना
कार्या । पुनर्दंजरेखा नीचोच्चसंलग्ना^५ कार्या । मंतरेखा मकरेखा लग्ना कार्या । जभ-
रेखा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रपर्यंतं कार्या । पुनर्दचिह्नाद्दललम्बो जभरेखोपरि कार्यः । अत्र
यथा वेधे उपलब्धः तदङ्ककोणः^{११} ४७।४५ स एवेष्टः । अत्रोपपत्तिः प्रत्येकं अववकोणं^{१२}
अजलकोणो^{१३} स्वार्कमिती^{१४} १२० । पुनः प्रत्येकं ववजकोणदजलकोणो^{१५} षष्टि ६०
तुल्यो स्तः । एवं ववजत्रिभुजे वकोणं जकोणयोगो १२० एतावानस्ति । एतौ कोणौ
समानौ स्तः । यतः अनयोः सन्मुखभुजौ^{१६} समानौ स्तः । तस्मात् ववजत्रिभुजस्य^{१७} त्रयो
भुजाः^{१८} समाना जाता । दजलकोणो^{१९} त्रिभुजस्यैककोणतुल्योस्ति । तस्मात् भवज एका
सरला रेखा जाता । वमरेखा च षष्टि^{२०} तुल्यास्ति । तस्माज्जभरेखा सप्तपञ्चाशत्

- (क) २. + भचिह्नं + ३. अनुस्वार लुप्त
४. नीचोच्चो for (नीचोच्च) ५. दंभ for (दंज) (ख)
६. + वृत्तकेन्द्र + ७. भत for (मत) (ख)
८. भक for (मक) (ख)
९. + च सम्पात पर्यंतं कार्या जभरेखा प्रविष्टकेन्द्रसं +
१०. कार्या for (कार्यः) ११. कर्णः for (कोणः)
१२. + यो + १४. अनुस्वार लुप्त (ख)
१५. ववज for (ववज) १६. + जवववो +
१७. समानौ for (समानौ)
१८. जातौ for (स्तः)
१९—२४ लुप्त
२५. कोणः for (कोण)
२७. वम for (वम)
२८. + ६० +
(ख) १. उच्चाद्राशि for (उच्चात् राशि)
१३. स्वार्कमिती for (स्वार्क मिती)
२४. जाता for (जाता)
२६. भवज for (भवज)

१७ तुल्या जाता । पुनर्दलं लम्बजकोणज्या स षष्ठ्यांशानां जीवास्ति । परं च जदे षष्ठिस्तत्प्रमाणेन २।३६ जलप्रपि अनेन प्रमाणेन सादृशितुल्यं भवति १।३० । शेषा नभरेखा ५५।३० भलरेखा लदरेखा वर्गयोर्योगरूपो दभरेखावर्गः ५५।३४ । एवं प्रत्येकं दमे षष्ठिस्तत् प्रमाणेन तमरेखा मकरेखा २४।१७।३० । अस्याश्चापं प्रत्येकं मदत्तकोण मदककोणौ २३।५३, अनयोर्योगः ४७।४६, इदमेवास्माकमिष्टं ।

इति नवम प्रकरणं समाप्तम् ।

- (क) १. 'लम्ब' लुप्त २. रूपं for (सष)
 ३. षष्ठ्यांशानां for (षष्ठ्यांशानां)
 ४. + इयमेव दलरेखा जद त्रयं तत्प्रमाणेन +
 ५. जलमपि for (जलप्रपि) ६. लक for (नभ)
 ७. 'यो' लुप्त ८. + तन्मूलं +
 ९. दमे for (दमे) (ख) १०. तम for (तम) (ख)
 ११. भक for (मक) (ख) १३. द्वापं for (श्चापं)
 १४. भदत्त for (मदत्त) (ख) १५. भदक for (मदक) (ख)
 १६. ४७।४६ for (४७।४६)

- (ख) १. लम्बः for (लम्ब) २. रूपः for (स)
 ४. + इयमेव दलरेखा जदेत्रयं तत्प्रमाणेन +
 ६. न अस्य मूलं भरेखा for (नभरेखा) १२. २५।१७।३० for (२४।१७।३०)

अथ दशम प्रकरणम्

तत्र बुधगते^१निश्चयो विधीयते । तत्र नीचोच्च वृत्तस्य^२ केन्द्रस्य गतिः अभि-
चारकेन्द्रोपरि सूर्यमध्यमगति तुल्यास्ति । अस्य शीघ्रकेन्द्रगतिर्मया पूर्वाचार्यकृत-
वेधेन स्वकृतवेधेन च द्विधा निष्कासिता । तत्रैकवेधस्तु मया अन्तूनीकसंज्ञस्य^३
द्वितीयसंज्ञे कृतः । अनीकी संज्ञमासस्य तृतीय तारीके बुस्त्वनस्सरीय संज्ञे^४ बुधः
स्वपरमांतरपर्यंतं न गतः । तत्रैव गोलयन्त्रेण मघानक्षत्र द्वारा बुधवेधः^५ कृतः । तत्र
बुधध्रुवकः २।१७।३० तत्र चन्द्रविवकेन्द्रात् बुधः १।६ । एतावतांतरेण अग्रे स्थितः^६
आसीत् । तद्दशमलग्नं १।१२ स्पष्टोर्कः १।२३ तमारभ्याद्द्वारात्रिपर्यंतं कालः हो
४ । क ३ मध्यमोर्कः १।२२।३४ मध्यमश्चन्द्र २।१२।१४ चन्द्रमन्दकेन्द्र ८४।२० स्प-
ष्टचन्द्रः २।१७।१० लम्बनं संस्कृतस्पष्टः २।१६।२० । तस्मात् स्पष्टो बुधः^७
२।१७।३० ।

(क) १. गतिनिश्चयो for (गतेनिश्चयो) (ख)

२. 'स्य' लुप्त	३. लुप्त
४. निष्काशिता for (निष्कासिता)	५. अन्तूनीस् for (अन्तूनीक) (ख)
६. संज्ञकस्य for (संज्ञस्य) (ख)	७. +२+
८. ततीय for (तृतीय)	९. तारीखे for (तारीके)
१०. अचुरकृतस्सरीय for (बुस्त्वनस्सरीय)	११. + रसा ६ शुमिते तत्र +
१२. बुधे for (बुध)	१३. तत्रैव for (तत्र)
१४. 'त्' लुप्त	१५. सतावतांतरेण for (एतावतांतरेण)
१६. 'स्थितः' लुप्त	
१७-१८. तत्रैव—दशम लग्नं for (आसीत् तद्दशमलग्नं)	
१९. ३० for (३)	२०. केन्द्र for (केन्द्र)
२२. २८१।२० for (८४।२०)	२३. अनुग्वार लुप्त, (ख)

- (ख) २. वृत्त for (वृत्तस्य) १०. बुस्त्वनस्सरीयसंज्ञे for
१३ तत्रै for (तत्र) (बुस्त्वनस्सरीय संज्ञे)
१४. केन्द्राद्बुधः for (केन्द्रात् बुधः) १६. स्थित for (स्थितः)
१८. तदा दशम लग्नं for (तद्दशमलग्नं)
२०. "चन्द्र २।१२।१४—८४।२० स्पष्टश्" लुप्त
२४. २।२७।३० for (२।१७।३०)

अथ द्वितीयवेधः पूर्वाचार्यकृतः जयून्ससयूससंज्ञस्यैकविंशतिसंज्ञे सफ-
रीनून्ससंज्ञमासस्य द्वाविंशतितमतारीकं तदा बुस्त्वनस्सरीयसंज्ञः ४८४ तौतसंज्ञ-
मासस्य एकोनविंशतितारीके तत्र वृश्चिकराशिमस्तकस्थतारात्रय मध्ये योत्तर-
तारामध्य तारा संलग्नायाः सरला रेखा तस्याः सकाशात् पूर्वदिशि चन्द्रव्यास-
प्रमाणांतरेण बुधः स्थितोऽसीत् । तमुत्तरः तारकाया उत्तरदिशि बुधस्यांतरं द्विगुणं
चन्द्रव्यास प्रमाणमासीत् । तत्र मध्यतारकाध्रुवकः ७।१।४०, अस्य शरो दक्षिणः
१।४०, उत्तरतारा ध्रुवकः ७।२।२०, अस्योत्तरशरः १।२०, तस्मात् तत्र बुधस्पष्टः
७।३।२० ।

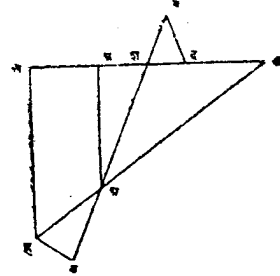
अथास्य वेधः जनितस्पष्टा ध्रुवकज्ञानार्थं अचिह्नमुत्तरदिक् नक्षत्रं
कल्पितं । एतद् द्वयं क्रांतिवृत्तादुभयदिशि स्थापितं । तस्य रेखां च क्रान्तिवृत्तं

- (क) १. जकनूसपूस् for (जयून्स) ३. +२१+
४. +२२+ ५. तारीये for (तारीके)
६. तत्र बुखूनस्सरीय for (तदा बुस्त्वनस्सरीय)
८. +च तत्+ १०. विसर्गं लुप्त, (ख)
११. विसर्गं लुप्त १२. स्थित for (स्थितो)
१३. लुप्त १४. उत्तरकया for (उत्तरः तारकाया)
१५. लुप्त १६. +द्वय+
१७. विसर्गं लुप्त (ख) १८. स्पष्ट for (स्पष्टा) (ख)
१९. अनुस्वार लुप्त
२०. +वचिन्हं मध्यम नक्षत्रं कल्पितं+ (ख)
२१. तय for (तस्य) (ख) २२. अनुस्वार लुप्त (ख)
- (ख) २. सयून् संज्ञकस्यैक for (सयूस संज्ञस्यैक)
७. बुस्त्वनस्सरीय for (बुस्त्वनस्सरीय)
८. मासस्यैकोनविंशति for (मासस्य एकोनविंशति)
१२-१३. स्थितः आसीत् for (स्थितोऽसीत्)
१४. उत्तर तारकया for (तमुत्तरः तारकाया)

कल्पितं । पुनस्तत्तारकद्वयात् अजलम्बवदलम्बी क्रान्तिवृत्तोपरि कार्यो । एत-
ल्लम्बनद्वयं ताराद्वयस्य शरो स्तः । पुनर्वअरेखा क्रान्तिवृत्तस्य भविह संलग्ना
कार्या । पुनर्वद्वनीया हचिह्लं बुधः कल्पनीयः । अस्याः रेखायाः पूर्वदिशि पुनर्व-
अरेखायां बुधात् हवलम्बः संयोज्यः । हतलम्बश्च क्रान्तिवृत्ते कार्यः, हअरेखा संयोज्य
क्रान्तिवृत्तं यचिह्लं यथा सम्पातं करोति तथा वद्वनीया । तत्र वदमत्रिभुज
अजमत्रिभुजो सजातीयौ स्तः । तदा अजभुज वदभुज योगे च निष्पत्तिः अजभुजस्
जदजमयोर्निष्पत्ति तुल्यास्ति । तस्मात् जभरेखा ज्ञाता भविष्यति । पुनः अवह-
त्रिभुजे अहभुजवहभुजो ज्ञातो स्तः । तदा वअह कोणश्च अभकोणतुल्योपि ज्ञातो
भविष्यति । पुनरपि अजभत्रिभुजे मजभुज जअभुजो ज्ञातो स्तः । तदा मअज-
कोणोपि ज्ञातो भविष्यति । तस्मात् यअजकोणज्ञानं भविष्यति । अजभुजश्च ज्ञात-
मेवास्ति । तस्मात् यजभुजोपि ज्ञातो भविष्यति । पुनः अहभुज ज्ञानमस्त्येव,
तस्मात् यह भुजस्यापि ज्ञानं भविष्यति ।

- (क) १. पुनस्ता for (पुनस्त) २. 'न' लुप्त (ख) ३.
५. संयोज्या for (संयोज्य) (ख) ६. अनुस्वार लुप्त
७. वदभ for (वदम) (ख) ८. अजभ for (अजम)
९. 'भुज' लुप्त १०. 'गे' लुप्त
११. 'च' लुप्त १२. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)
१३. भुजात् for (भुजस्) १४. जदजमयो for (जदजमयो) (ख)
१५. कोणतुय for (कोणश्च) १६. मज for (मज) (ख)
१७. भअज for (मअज) १८. ज्ञात एवास्ति for (ज्ञातमेवास्ति)
२०. +य अकणंभुजो ऽपि ज्ञातो भविष्यति +

- (ख) ३. चिह्नं for (चिन्ह)
४. विसर्ग लुप्त
११. न for (च)
१३. भुजस्व for (भुजस्)
१५. कोणः य for (कोणश्च)
१८. 'तस्मात्—भविष्यति' लुप्त
२०. +य अभुजोपि ज्ञातो भविष्यति +

अथ यग्रजत्रिभुजे यदत्रिभुजे सजातीये स्तः । तस्मात् यग्रभुजयहभुजयो-
 न्निष्पत्तिः अग्रभुज हतभुज निष्पत्ति तुल्यास्ति । पुनः यग्रभुजयतभुजयोन्निष्पत्ति-
 तुल्यास्ति । तस्मात् हतयतभुजौ ज्ञातौ भविष्यति । यजं ज्ञानमस्ति । तस्माज्जतं
 बुधध्रुवक उत्तरतारा ध्रुवकयोरन्तररूपं ज्ञातं भविष्यति । इदमन्तरं वल् मयूसेन
 रूपमितं धृतं गणितेन किञ्चिन्न्यूनं भवति । अस्मिन् वेधे बुधो परमान्तरतुल्यं
 पूर्वदिशि न गतः, कुतः, यतः तस्यान्तरं तद्रेखायाः पूर्वदिशि दिनचतुष्टयांतरे साद्व-
 चन्द्रव्यास प्रमाणीमुपलब्धम् । तस्मात् बुधस्यान्तरमधिकं जातं । पुनः सूर्यो दिन-
 चतुष्टयेन अंशं चतुष्टयं तुल्यं चलितः । बुधस्तु साद्वचन्द्रविवां तुल्यमेव चलितं । तत्र
 तौत्संज्ञमासस्यैकान्विशति तारीक्रे तस्मिन् काले स्वेष्ट मध्यमोर्कः ७।२०।५० ।
 तत्र बुधस्योच्चं ६।६ ।

अथ नवदशम क्षेत्रे तत्र अहरेखा केन्द्रगतव्यासः कल्पितः । अस्मिन् व्यासे
 वचिन्हं भ्रामककेन्द्रं कल्पितं । जचित्वा चाभिचारकेन्द्रं कल्पितं । दचिन्हं भूकेन्द्रं च

(क) १. यदत्र for (यदत्र) (ख)	२. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)
३. +यत+	४-५. लुप्त
६. भविष्यतिः for (भविष्यति)	७. ज्ञातमस्ति for (ज्ञानमस्ति) (ख)
८. तस्मात् for (तस्माज्)	९. +जातं +
१०. वल् for (वल्) (ख)	११. +अथ+
१२. बुधः for (बुधो)	१३. चतुष्टयास्तांतरे for (चतुष्टयांतरे)
१४. 'साद्व' लुप्त	१५. +साद्व +
१६. प्रमाणं मुपलब्धम् for (प्रमाणीमुपलब्धम्)	
१७. यतः for (पुनः) (ख)	१८. +२+
१९. विवा for (विवां)	२०. चलितः for (चलितं) (ख)
२१. मासस्यैकोन विशति for (मासस्यैकान्विशति)	
२२. 'स्वेष्ट' लुप्त (ख)	२३. ६।६।० for (६।६)
२४. चाभिचारकेन्द्रं for (चाभिचारकेन्द्रं)	
(ख) १. भविष्यतः for (भविष्यति)	
२. विवादं तुल्यमेव for (विवां तुल्यमेव)	३. तौत्संज्ञ for (तौत्संज्ञ)
४. बुधस्योच्चं for (बुधस्योच्चं)	५. नवम for (नव)

अथ प्रथमवेधे नीचोच्चवृत्तस्य प्रथमपदे द्वितीयवेधे नीचोच्चवृत्तस्य
तृतीयपदे तच्चिह्नं शीघ्रोच्च शीघ्रनीचयोरन्यतमं मध्यमस्थानं कल्पितं । कचिह्नं
चास्य उच्चस्पष्टस्थानं कल्पितं । पुनर्जैवरेखा दलरेखा मलरेखाः संयोज्याः । वचिह्नं

-

-

दचिन्हयोः वमलं वदनलं^२वो जभरेखोपरि कार्यो । भचिन्हात् मसलं^५वो दलरेखोपरि कार्यः । अत्र^६ बुधस्य स्पष्टशीघ्रोच्चात्^८ वा स्पष्टशीघ्रनीचात्^९ पदन्तरूपं^{१०} तलचापं^{११} तत् ज्ञानमिष्टमस्ति । तस्मात् जवव त्रिभुज^{१२} वकोणः^{१३} प्रथम^{१४} क्षेत्रे मेपराशेर्दशांशमारभ्य^{१५} बुधमध्यमस्थानपर्यंतं चांतररूपोस्ति । स चैतावान् ४२।३४ द्वितीयक्षेत्रे^{१६} अववकोणः^{१७} तुला^{१८} अववकोणः^{१९} पडंशमारभ्य^{२०} मध्यमस्थानपर्यंतमंतररूपोस्ति । सचैतावान् ४४।५० ।

अथावशिष्टौ^{२१} जकोणवकोणौ^{२२} प्रथमक्षेत्रे ६८।४३ द्वितीयक्षेत्रे २२।५५ त्व-
कोणज्या प्रथमक्षेत्रे ४०।३५ द्वितीयक्षेत्रे ४२।१८ अवशिष्टकोणयोरन्यतरस्य ज्या-
प्रथमक्षेत्रे ५५।५४।३० द्वितीये २२।५३ एतेजो^{२४} त्रिभुजभुजप्रमाणे स्तः । परं च एतत्
त्रिकोणलग्नवृत्तव्यासे पष्टिस्तत्प्रमाणेन ।

अथ वदभुज वषभुजयो^{२५} प्रत्येकस्य प्रमाणं ग्रंशत्रय ३ मितं भवति । तदा
जवभुजः प्रथमक्षेत्रे २।११ द्वितीयक्षेत्रे ५।३३ ।

-
- (क) १. भ for (द) २. वदम for (वदन)
३. लंको for (लम्बो) ५. भ for (म)
६. + प्रथमक्षेत्रे मेपराशेर्दशांशमारभ्य +
७. अथ for (अत्र) ८. शीघ्राच्चात् for (शीघ्रोच्चात्)
९. + वा + १०. यदन्तरूपं for (पदन्तरूपं) (ख)
११. तद् for (तत्) (ख) १२. त्रिभुजे for (त्रिभुज)
१३. अथम for (प्रथम) १४. दशांश for (द्वंशांश)
१५. च अवकोणः for (अववकोणः) (ख)
१६-१७. लुप्त १८. राशेः for (अवव)
२०. 'कोणः' लुप्त २१. शिष्टौ for (शिष्टौ)
२३. व for (त्व) २४. ५५।५४।३० for (५५।५४।३०)
२५. ज्ये for (जो) (ख) २६. त्रिकोण भुज for (त्रिभुजभुज)
२७. ववभुजयोः for (वषभुजयो) (ख)
(ख) ३. लम्बो for (लम्बो) ४. 'भचिन्हात्—रेखोपरि कार्यः' लुप्त
१८. 'तुला—अववकोणः' २२. २२।२५ for (२२।५५)

अथ वज्रकोण प्रथमक्षेत्रे ६८।४३ द्वितीयक्षेत्रे २२।२५ प्रथमक्षेत्रे वज्रभ-
कोणः ४२।३४ द्वितीये ४४।५०, अतः कारणात् प्रथमक्षेत्रे वज्रभकोणः २३।६ द्वितीये
६७।७५ । अस्य ज्या प्रथमक्षेत्रे २६।२६।३० द्वितीये ५५।२०, अस्य कोटिज्या प्रथमक्षेत्रे
५३।५१।३० द्वितीये २३।१२ । एते जवे षष्टिस्तत्प्रमाणेन नवमभुजजभभुजयोः
प्रमाणे स्तः । यदि वभुजो प्रथमक्षेत्रे २।११ द्वितीये च ५।३३, तस्मात् वसुभुजः
प्रथमक्षेत्रे ०।५८ द्वितीये ५।७ प्रथमक्षेत्रे जभभुजः १।५८ द्वितीये २।१० भववर्ग-
योगतुल्यं भवरेखावर्गस्ति स्म । भवरेखा षष्टितुल्यास्ति । तस्मात् प्रथमक्षेत्रे ज-
मन्द ६० द्वितीये ५६।४७ जभरेखा च प्रथमे ५८।२ द्वितीये ६१।५७ । पुनरपि न जद-
कोणज्या प्रथमक्षेत्रे ४०।३५ द्वितीये ४२।१८ । अस्याः कोटिज्या प्रथमक्षेत्रे
४४।११।३० द्वितीये ४२।१३, एते ज्याकोटिज्ये षष्टिस्तत्प्रमाणेन दनभुजजन-
भुजयोः प्रमाणे स्तः । जदरेखा अंशत्रयमितास्ति । तदा दनरेखा प्रथमक्षेत्रे २।३
द्वितीये २।८ मनरेखा प्रथमक्षेत्रे ५५।५६ द्वितीये ६४।५ मनवर्मदनवर्गयोगरूपो मन्द-

- (क) १. कोणः for (कोण) (ख) २. ८६।४३ for (६८।४३)
३. वज्रभ for (वज्रभ) (ख) ४. २३।६ for (२३।६)
७. 'न' लुप्त, (ख) ८. जभ for (जभ) (ख)
९. जवभुजः for (वभुजो)
१०. वम for (वसु) (ख)
११. + वमवर्ग + (ख) १२. अनुस्वार लुप्त (ख)
१३. वर्गः for (वर्गो) १४. 'स्ति' लुप्त
१५. साभव for (स्मभव) (ख) १६. 'ज' लुप्त (ख)
१७. 'मन्द' लुप्त
१८. यदे for (दे) १९. २।२ for (२।३)
२०. २।७ for (२।८) (ख) २१. जनरेखा for (मनरेखा) (ख)
२२. + २।३ द्वितीये २।८ भतरेखा प्रथमक्षेत्रे +
२३. भतवर्ग for (भनवर्म) २४. भद for (मद) (ख)
(ख) ५. '६७।७५—द्वितीये' लुप्त
६. + प्रथमक्षेत्रे २६।२६।३० द्वितीये ६७।१५ अस्य ज्या +
१७. भ्रम for (मन्द) (ख) १८. जये for (ज्येदे)
२२. + २।३ द्वितीये २।८ मनरेखा प्रथमक्षेत्रे +
२३. भनवर्ग for (भतवर्ग)

वर्गोस्ति । मदेप्रमाणं च प्रथमक्षेत्रे ५६।१ द्वितीयक्षेत्रे ६४।७ यदि मदे षष्ठिस्तदा
दनरेखा प्रथमक्षेत्रे २।११ द्वितीये १।५६, अनयोश्चापे प्रथमक्षेत्रे २।५।३० द्वितीये
१।५४, एते चापे मंदफलरूपजमदकोणयोः प्रमाणे स्तः । तस्मात् महदकोण-
प्रथमक्षेत्रे ४४।३६।३० मंद अकोणो द्वितीयक्षेत्रे ४२।५६ प्रथमक्षेत्रे हलद कोणः
द्वितीयक्षेत्रे अदल कोणः हचिन्ह ६ ग्रहयोरंतररूपः प्रथमक्षेत्रे द्वितीयक्षेत्रे अचिन्ह
ग्रहयोरंतररूपोस्ति । अयं कोणः प्रथमक्षेत्रे ६७।३० द्वितीये च २७।२० तदा योगंतर
मदलकोणः प्रथमक्षेत्रे २२।५०।३० द्वितीये १५।३६ । अस्य ज्या प्रथमक्षेत्रे ३३।१७।३०
द्वितीये १६।८ इदं मेदे षष्ठिस्तत्प्रमाणेन नभसरेखा प्रमाणं यदि मदेरेखा प्रथम क्षेत्रे
५६।१ द्वितीये च ६४।७ तदा मसरेखा प्रथम क्षेत्रे २१।४१ द्वितीय क्षेत्रे १७।१५ अनेन
प्रमाणेन मलरेखा २२।३० एतावत्यासीत् । तस्मात् यदि मलरेखा षष्ठिमिता
भवति, तदा मसरेखा प्रथमक्षेत्रे ५७।४६।३० द्वितीये च ४६।० इयं मलस कोण-
ज्यास्ति । अस्याः चापं प्रथमक्षेत्रे ७४।३१ द्वितीये ५०।४ मदल कोणश्च प्रथम क्षेत्रे

(क) १. भद for (मद)	२. भदे for (मदे)
३. १।५६ for (१।५६)	४. + एतेज्ये स्तः +
५. जभद for (जमद) (ख)	६. भदहकोणः for (मदहकोण) (ख)
७. भद for (मद) (ख)	८. हदलकोणः for (हलदकोणः) (ख)
१०. तयोरन्तरंग for (योगंतर)	११. भदल for (मदल) (ख)
१२. २३।१७।३० for (३३।१७।३०) (ख)	१३. भदे for (मदे)
१४. 'न' लुप्त	१५. नभसरेखा for (नभसरेखा)
१६. भल for (मल)	२०. भल for (मल)
१८. भस for (भस) (ख)	
२१. भस for (भस) (ख)	२२. प्रमक्षेत्रे for (प्रथमक्षेत्रे)
२३. भलस for (मलस) (ख)	२४. भदल for (मदल) (ख)
२५. प्रमक्षेत्रे for (प्रथमक्षेत्रे)	

२२।५०।३० द्वितीये च १५।३६ प्रथमक्षेत्रे तमककोणः २।५।३० द्वितीये १।१४, तस्मात्तमलकोणः तत्र इष्टचापरूपः प्रथमक्षेत्रे ६६।२७ द्वितीये च ३२।२४, इयं प्रथमवेधे मध्यमे शीघ्रोच्चग्रहांतरमस्ति । द्वितीयवेधे च मध्यमशीघ्र नीचा-दग्रहांतरमस्ति । एवं वेधद्वयकालांतरे अस्य शीघ्रकेन्द्रभगणाः १२६८ अं २४६ क ५३ कुतः यतः प्रत्येकं मिश्रीसंज्ञे विंशतिवर्षे त्रिषष्टिभगणाः भवन्ति । एवं वेधद्वये कालांतरं वर्ष ४०२ दि २८३ हो १३ क ३० अनेन कालेन अनेन कालेन पूर्व-लिखित सारणीप्येवमेव भवति । यतः सा सारणी अनेनैव प्रकारेण कृतास्ति ।

दशम प्रकरणं समाप्तम्

—:०:—

(क) ३. तमक for (तमक)	४. २।५०।३० for (२।५।३०)
५. १।५४ for (१।१४)	६. तमल for (तमल) (ख)
७. ३२।३४ for (३२।२४)	८. इदं for (इयं) (ख)
९. मध्यम for (मध्यमे)	१०. दग्रहांतर for (ग्रहांतर)
११. संज्ञ for (संज्ञे)	१२. ६३ for (५३)
१४. सारणीतोप्येवमेव for (सारणीप्येवमेव) (ख)	
१५. अयमेव for (प्येवमेव)	
-
(ख) १. 'द्वितीये च १५।३६' लुप्त	६. 'मध्यमे—वेधे च' लुप्त
२. 'प्रथमक्षेत्रे—२।५।३०' लुप्त	
१३. 'अनेन कालेन' लुप्त	

अथैकादशं प्रकरणम्

तत्र बुधः क्षेपकसाधनं निरूप्यते ।

अथ बुस्त्वनस्सरसंनादि मध्याह्नात् एतद्वेधद्वये पूर्वाचार्यकृतवेधपर्यंतं गतवर्षाणि च ४८३ दि १७ हो १८ एतत् कालजा शीघ्रकेन्द्रगति १९० क ३९ इदं प्रथमवेधशीघ्रकेन्द्रे २१२३४ शोधितं, शेषं २११५ इदं बुस्त्वनस्सरसंनादि मध्याह्ने बुध शीघ्रकेन्द्रस्य क्षेपो जातः । अस्य मध्यमक्षेपः सूर्यमध्यमक्षेप एव । स चैतावान् ११०१४५, अस्योच्चक्षेपः ६१११० ।

अथ बुस्त्वनस्सरादिमारभ्य यजिज्ञजर्घादिपर्यंतं शीघ्रकेन्द्रगति । १४६१३८ उच्चगतिः १३१४६, इदं बुस्त्वनस्सरादि क्षेपेषु योजितं सत् यज्जदजर्घादौ क्षेपः ५१२१५३ उच्चक्षेपकः ६११४५८ ।

इति नवमाध्यायः

राजाधिराज प्रभुतोषणार्थं सम्राट् जगन्नाथ कृते सुशिल्पे ।

सिद्धान्तसारे खलु कौस्तुभेस्मिन्नद प्रथमोऽध्याय गतो विरामम् ॥

(क) १. प्रकारणं for (प्रकरणम्)	२. विसर्गं लुप्त, (ख)
३. बुखूनस्सर for (बुस्त्वनस्सर)	४. + १ +
५. द्वममध्ये for (द्वये)	६. १३ for (१८)
७. 'ए' लुप्त	८. गतिः for (गति) (ख)
९. + प्र १९० + (ख)	१०. अथम for (प्रथम)
११. केन्द्र for (केन्द्रे)	१२. बुखूनस्सर for (बुस्त्वनस्सर)
१३. बुखूनस्सनादि for (बुस्त्वनस्सरादि)	१४. यजिद for (यजिज्ञ)
१५. जदि for (जर्घादि)	१६. १३१४८ for (१३१४६)
१७. बुखूनस्सरादि for (बुस्त्वनस्सरादि)	१८. + शीघ्रकेन्द्र +
१८. जर्घा for (जर्घादौ)	१९. + शीघ्रकेन्द्र +
२०. कौस्तुभे for (कौस्तुभे)	२१. स्मिन्ध्याय for (स्मिन्नद)
२२. लुप्त	२२. आगाद् for (गतो)
२३. विरति for (विरामम्)	२३. + नवारख्यः ६ +
(ख) ३. बुखूनस्सरासंनादि for (बुस्त्वनस्सरसंनादि)	
१२. बुखूनस्सरसंनादि for (बुस्त्वनस्सरसंनादि)	
१३. बुखूनस्सरादि for (बुस्त्वनस्सरादि)	
१४-१५. यजिदजर्घादिपर्यंतं for (यजिज्ञजर्घादिपर्यंतं)	
१७. बुखूनस्सरादि for (बुस्त्वनस्सरादि)	२०. इति for (इति) (ख)
२२-२३. नन्दप्रमोऽध्याय for (नन्दप्रथमोऽध्याय)	

दशमोध्यायः

अथ दशमाध्यायः प्रारम्भ्यते

अत्र दशप्रकरणानि अष्टादश क्षेत्राणि संति । तत्र शुक्रोच्चविचारार्थं प्रथमप्रकरणं प्रारम्भ्यते । तादृशाः पूर्वाचार्यकृतवेधा नोपलब्धाः यत्र शुक्रपरमां-तराणि समानानि संति । उच्चदिशि वा नीचदिशि ।

अथास्मद्वेधसमयासन्ना गृहीताः । तत्रैकं सवान् संज्ञकेनेतेन लिखितं, तेन शुक्रः परमांतरित उपलब्धः इति वेधः कृतः । तेन स्वग्रन्थे अजयानूस् संज्ञकस्य षोडशे संज्ञे कर्मूसी संज्ञमासस्य द्वाविंशति तारीके प्रथमरात्रौ शुक्रः कृत्तिकामध्यनक्षत्रा-त्पश्चिमदिशि कृत्तिकां तुल्यांतरेणोपलब्धः । ततो दक्षिणे किञ्चित् गच्छन्निव दृष्टः । कृत्तिकामध्यतारा ध्रुवकराः १। अं ३ क० कृत्तिका नक्षत्रस्य दैर्घ्यप्रमाणं सादृशं तुल्यमस्ति । एवं तस्मिन् समये स्पष्टः शुक्रः १।१।३०, तत्रैव मध्यमोर्कः १।१।४।१५, एवं पश्चिमदिशि शुक्रस्य परमांतरं ४७।१५ ।

अथ अतूनीसंज्ञकस्य चतुर्थसंज्ञे तीतमासस्य द्वादशतारीके पश्चिमरात्रौ

(क) १. 'कृत' लुप्त, (ख)	२. वेधो for (वेधा)
३. समोनानि for (समानानि)	
४. समना for (समया)	५. सन्नाद्गृहीता for (सन्नागृहीता)
६. तत्र for (तत्रैक)	७. सावन for (सवान्)
८. संज्ञकेन for (संज्ञकेने)	१०. मया for (तेन)
११-१२. लुप्त	१३. तत्र for (कृतः)
१४-१५. लुप्त	१६. अंतयानूस् for (अजयानूस्)
१७. + १६ +	१८. कर्मूसी for (कर्मूसी) (ख)
१९. + २२ +	२०. अनुस्वार लुप्त (ख)
२१. ध्रुवकः ए for (ध्रुवकराः) (ख)	२२. नक्षत्राणां for (नक्षत्रस्य)
२३. 'दैर्घ्यं' लुप्त	२४. परममन्तरं for (परमांतरं)
२५. + ४ +	२६. + १२ +
- (ख) ७. सावन संज्ञकेन for (सवान् संज्ञकेने) ८. + वेधः कृतः +
९. + स्वग्रन्थे + १२-१३. लुप्त
१४-१५. लुप्त

मया वेधः कृतः, शुक्रः तत्र परमांतरितोतः, तत्र मिथुन द्वितीयवालकं जानुस्थ तारातो^५
पूर्वोत्तरदिशि चन्द्रव्यासाद्धांतरतुल्या^५स्ति । तत्र नक्षत्रध्रुवकः २।१८।१५ स्पष्टः
शुक्रः २।१५।३०, मध्यमोर्कः ४।५।४५ । तस्मात्तस्य पूर्वदिशि परममंतरं जातं ४७।१५,
एवं वेधद्वयमध्यमांतरचापं मध्यचिन्हं वृषस्य पंचविंशत्यंशे वा वृत्तिकस्य पंच-
विंशतिरोस्ति^{१५} । पुनः अजर्यानूससंज्ञकस्य^{१५} द्वाविंशतितमसंज्ञे असूरमासस्य
द्वाविंशतितारीके पश्चिमरात्रौ सावने संज्ञकेन वेधः कृतः । तत्र शुक्रः परमांतरस्थितः,
तत्र कन्याराशि दक्षिणपक्षप्रांतस्थनक्षत्रात् पूर्वदिशि कृत्तिकागुलप्रमाणांतरेण
च किञ्चिन्न्यूनस्थिता दक्षिणदिशि चन्द्रव्यासतुल्यांतरेणास्ति । तत्कालीनतन्नक्षत्र

- (क) १. + अयं + २. 'तत्र' लुप्त
३. 'तो' लुप्त ४. + तस्मिन् +
५. 'क' लुप्त ६. तारातो for (तारातो)
७. तरे for (तर) ८. तुल्योस्ति for (तुल्यास्ति)
९. 'नक्षत्र' लुप्त १०. २।१८।३० for (२।१५।३०). (ख)
११. ४।५।४५ for (४।५।४५) १२. अनुस्वार लुप्त, (ख)
१३. + १।२५ + १४. वृत्तिकस्य for (वृत्तिकस्य) (ख)
१५. + ७।२५ + १६. त्यंशे for (रोस्ति)
१७. अजर्यानूस् for (अजर्यानूस) १८. संज्ञकस्या for (संज्ञकस्य)
१९. द्वादशे १२ (द्वाविंशति) २०. 'तम' लुप्त
२१. + २२ + २२. सावन for (सावने) (ख)
२३. परमांतरे for (परमांतर) २४-२५. लुप्त
२६. राशे for (राशि) २७. दक्षिण for (दक्षिण)
२८. पूर्वदिक्कतिका for (पूर्वदिशि) २९. गुच्छ for (गुल)
३०. वा for (च) (ख) ३१-३२-३३. लुप्त
३४. 'अस्ति' लुप्त ३५. + स्थितः +
- (ख) १-२. शुक्रस्तत्र for (शुक्रः तत्र)
३. परमांतरित स्थितः for (परमांतरितोतः) ८. तुल्यस्थितः for (तुल्यास्ति)
१५-१६. विंशत्यंशेस्ति for (विंशतिरोस्ति) २९. गुप्त for (गुल)
३१-३२. किञ्चिन्न्यूनाः for (किञ्चिन्न्यून) ३३. तस्मादेव for (स्थितां)
३४. तुल्यांतरेण स्थितः for (तुल्यांतरेणास्ति)

ध्रुवकः ४।२८।५० । एवं तत्काले स्पष्टः शुक्रः ५।०।२० मध्यमोर्कः ६।१७।५२, तस्मात् पूर्वदिश्यस्य परमांतरं जातं ४७।३२, पुनरर्ज्यानुस् सञ्ज्ञकस्य एक विंशतिसन्ने माखीरमासस्य दशमतारीके प्रथमरात्रौ वेधो मया कृतः । कुम्भराशिजानुस्थ- ताद्वातः पश्चात् चतुर्भुजाकार ताराचतुष्टयेत्तरत्तरा कुम्भतारासु षड्विंशति संख्याका तस्याः पश्चिमदिशि शुक्र उपलब्धः । चन्द्रव्यासस्य तृतीयांशद्वयप्रमाणो- नोपलब्धः । परं च शुक्रप्रकाशाद्यन्नं नक्षत्रं दृष्टं । तत्र तन्नक्षत्रध्रुवकः १।२०।० स्पष्टः शुक्रः १०।१६।३६ । तत्र मध्यमोर्कः ६।२।४, तस्मात् पश्चिमदिशि तस्य परमांतरं उपलब्धं ७७।३२ वेधद्वयसंधिर्नो मध्यमसूर्ययोः अंतरार्धराश्यादिकं वृषभे वा वृश्चिके पंचविंशति तमांशस्य संनिहितमस्ति ।

इति प्रथम प्रकरणम् ।

—:०:—

(क) १. 'व' लुप्त	२. पुनः for (पुन)
३. इज्यानुस् for (रज्यानुस्)	
४. + २१ +	५. + १० + (ता १० रीषे)*
६. 'म' लुप्त	७. रासि for (राशि)
८. 'पश्चात्' लुप्त	१०. तत्र योत्तार for (त्तरत्तरा)
११. शुक्रः for (शुक्र)	१२. 'उपलब्धः' लुप्त
१४. 'त' लुप्त	१५. १०।२०।० for (१।२०।०) (ख)
१६. विसर्ग लुप्त	१७. ४७।३२ for (७७।३२) (ख)
१८. नोर्मध्यम for (नोर्मध्यम)	१९. अन्तरार्द्धा for (अन्तरार्ध)
(ख) ६. चतुष्टयं for (चतुष्टये)	१०. तत्र योत्तरतारकुंभ for (त्तरत्तराकुंभ)
१३. 'चन्द्रव्यासस्य — प्रमासोनोपलब्धः' लुप्त	
१८. संवधिनोर्मध्यम for (संधिनोर्मध्यम)	

अथ द्वितीय प्रकरणम्

अत्र शुक्रानां चोच्चवृत्तव्यासाद्ध प्रमाणं प्रतिवृत्तभूकेन्द्रयोरन्तरं च साध्यते ।
 सावनाचार्येण अजर्यानुसंन्ने १३ अनीकीमासस्य तृतीयतारीके परमन्तरे
 शुक्र उपलब्धः, मेषराशेः मस्तक गत तारकात्रये या प्रथम तारा तत्पश्चिम-
 चरणगत तारा च यास्ति, तयोरूपणितरेखायाः पश्चिमदिशि १।२४ अंशादिना
 दृष्टः चरणतारा शुक्रतारयोरन्तरात् शिरोगततारा शुक्रतारयोरन्तरं द्विगुणं
 दृष्टम् । शिरोगतताराध्रुवकः ०।६।३६ तस्य शरः ३।७।३० चरणगततारायाः
 ध्रु. १।४।४५ शद ५।१५ तदा तत् प्रमाणेन शुक्र ध्रुवकः ०।१०।३६ शरः द १।३०
 शुक्रस्य ध्रुवकः शरश्च वक्ष्यमाणप्रकारेण निष्कासितोस्ति । स यथा अचिन्हं
 शिरोगततारा वचिन्हं चरणताराक्रान्तिवृत्तस्य उत्तरतः दक्षिणतः कल्पितास्ति ।
 जदरेखां क्रान्तिवृत्तं कल्पितं, पुनरेखा वदरेखा च लंबद्वयं क्रान्तिवृत्तोपरि कल्पितं ।
 इदं लंबद्वयं उभयोस्तारयोः शररूपमस्ति । इदं शरद्वयं ज्ञातमस्ति । जदरेखा
 उभयोस्तारयोरन्तरं इदमपि ज्ञातमस्ति । जदरेखा उभयोस्तारयोः ध्रुवयोरन्तरं इद-

- (क) १. शुक्रनीचोच्च for (शुक्रानां चोच्च) २. + त्रयोदशे +
 ३. तारीखे for (तारीके) (ख) ४. परमन्तरे for (परमन्तरे)
 ६. रूपरिगत for (रूपणित) (ख)
 ७. + उत्तरः + ८. ३।७।२० for (३।७।३०)
 १०. ध्रुवः for (ध्रु०) ११. ०।१।४।४५ for (१।४।४५)
 १२. शरद for (शद) १३. विसर्गं लुप्त
 १४. + कल्पितास्ति + १५. जदक्ष्यमाण for (वक्ष्यमाण)
 १६. निष्कासितोस्ति for (निष्कासितोस्ति) (ख)
 १७. 'स' लुप्त (ख) १८. दक्षिणतश्च for (दक्षिणत) (ख)
 १९. अनुस्वार लुप्त (ख) २०. पुनरेखा for (पुनरेखा)
 २१ से २७. लुप्त २८. ध्रुवयो for (ध्रुवयो)
 (ख) ४. परमन्तरे for (परमन्तरे) ५. + या +
 ८. ३।७।२० for (३।७।३०) ९. विसर्गं लुप्त
 ११. १।५।४५ for (१।४।४५) १५. वक्षमाण for (वक्ष्यमाण)
 २१-२२. उभयोस्तारयोर्ध्रुवयोरन्तरं for (उभयोस्तारयोरन्तरं)
 २४. इदमस्ति for (इदमपि)

मवरेखा अवरेखा अभरेखयोरंतररूपा ज्ञातुं योग्या भविष्यति । अजभत्रिभुजं पवभत्रिभुजं मिथः सजातीयमस्ति । तदा जभभुजभवभुजयोर्निष्पत्तिः अजभुजयवभुज निष्पत्ति तुल्या भविष्यति । अजभुज मयभुज निष्पत्ति तुल्यापि भविष्यति । प्रत्येकं वयभुजः मयभुजश्च विदितो भविष्यति । संपूर्णहयरेखा च विदिता भविष्यति । पुनः अजमत्रिभुजं यतहं त्रिभुजं च यवभत्रिभुजेन सजातीयमस्ति । मिथोपि सजातीयमस्ति । तदा अजभुज हयभुजयोर्निष्पत्तिः जभभुज हतभुजयोर्निष्पत्ति तुल्यास्ति । अजभुज यतभुजयोर्निष्पत्ति तुल्याप्यस्ति । तस्मात् हतभुजः विदितो भविष्यति । यतभुजोपि विदितो भविष्यति । यमभुजः ज्ञातोस्ति । तस्मात्तमरेखापि विदिता भविष्यति । जजभरेखा विदितास्ति । तस्मात् जतरेखापि विदिता भविष्यति । इदमेवास्मकमिष्टम् । शुक्रवेधसमये मध्यमसूर्यः १।२५।२४ पूर्वदिशि शुक्रपरमंतरं ४४।४८ अजर्यानुं संन्ने २१ मया वेधः कृतः । तूवीमासस्य प्रथम

(क) १. मवरेखा for (मवरेखा)	२. यवभ for (पवभ) (ख)
३. + च +	५. भ for (ज)
६. भयभुजयो for (मयभुज)	७. निष्पत्तेरपि for (निष्पत्ति)
८. तुल्यास्ति for (तुल्यापि)	९. तस्मात् for (भविष्यति)
१०. अनुस्वार लुप्त	११. यमयौष for (वयभुजः)
१२. लुप्त	१३. विदितो for (विदितो)
१४. भविष्यतः for (भविष्यति)	१५. अजभ for (अजम)
१६. निष्पत्तितुल्यास्ति for (निष्पत्तिः)	१७. लुप्त
१८-२६. लुप्त	२७. यमभुजो for (यमभुजः)
२८. तमरेखापि for (तमरेखापि)	३०. यत for (जत)
२९. जभ for (जजभरेखा) (ख)	३१. इदमेवास्माकमिष्टम् for (इदमेवास्मकमिष्टम्) (ख)
३१. इदमेवास्माकमिष्टम् for (इदमेवास्मकमिष्टम्) (ख)	३३. अजर्यानुस् for (अजर्यानुं) (ख)
३२. परमांतरं for (परमन्तरं) (ख)	
(ख) ४. 'तुल्या-निष्पत्ति' लुप्त	१२. भयभुजश्च for (मयभुजश्च)
१६. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)	२४. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)

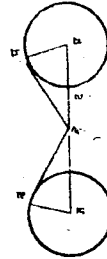
तारीके पूर्वरात्रौ मकरशृंगताराभ्यां वेधितः । तत्र स्पष्टः शुक्रः ६।१२।५० । तत्र मध्यमः सूर्यः ७।७५।३० पश्चिमदिशि शुक्रपरमांतरं ४७।२० । अनेनेदं निश्चितं शुक्रस्योच्चं वृषेऽस्ति । न वृश्चिके कुतः वृषे पूर्वापरपरमंतरयोयोगात् अन्य चिन्हं पूर्वापरमांतरयोगः न्यूनोना प्राप्तः । वृश्चिके पूर्वापरपरमांतरयोगः सर्वं ५ रात्रि पूर्वापर परमांतरयोगेभ्यधिकोऽस्ति ।

अथात्र प्रथम क्षेत्रम्

प्रतिवृत्तस्य नीचोच्चगता अजरेखा व्यासः कल्पितः । अचिन्हं उच्चं हचिन्हं भूकेन्द्रं दचिन्हं प्रतिवृत्तकेन्द्रं अचिन्हं जचिन्होपरिमनीचोच्चवृत्तं व नीचोच्चवृत्तं च समानं कार्यं । हभरेखा हवरेखा च नीचोच्चवृत्तपालि संलग्ना कार्या । अभरेखा जवरेखा च संपातसंलग्ना कार्या । अहभकोणः ४४।४८ जहव कोणः ४७।२० प्रथमकोणज्या ४२।३६।३० अहे षष्टिस्तन्माने न अभप्रमाणं द्वितीय

- (क) १. तारीखे for (तारीके) (ख) २. ७।२५।३० for (७।७५।३०) (ख)
 ३. परमांतरयो for (परमन्तरयो) (ख) ४. नास्ति for (ना)
 ५. 'प्राप्तः' लुप्त ६. '५' लुप्त
 ७. राशि for (रात्रि) (ख)
 ८. योगेभ्योभ्यधिकोऽस्ति for (योगेभ्यधिकोऽस्ति)
 ९. 'अथ' लुप्त (ख)
 १०. अचिह्नोपरिम for (अचिह्नं जचिह्नोपरिम)
 ११-१२. लुप्त १४. वा for (व)
 १५. + जचिह्नोपरि व +
 १६. हन for (च)
 १७. 'च' लुप्त

- (ख) ४. न for (ना)
 १०. अचिन्ह for (अचिन्हं)
 १३. भनीचोच्च for (मनीचोच्च)

कोणज्या ४४।६।३० अहे षष्टिस्तन्मानेन अज्ञरेखा तुल्य जवरेखा प्रमाणं यदि
अहरेखायां षष्टिः तदा जहरेखा ५७।३०।३० सर्वा अजरेखा ११७।३०।३० एतदद्धं
अदरेखा ५८।४५ दहरेखा १।१० इदमेवास्मकमिष्टम् ।

इति द्वितीय प्रकरणम्

—००—

- (क) १. जहे for (अहे) (ख)
२. अभ for (अज्ञ) ३. रेखायाः for (रेखायां)
४. तदजह for (तदा जह) ५. '१३०' लुप्त
६. एतदद्धं for (एतदद्धं) ७. १।१५ for (१।१०)
८. + किञ्चिन्मूना यदा अदं ६० तदा बहं १।१५ अभं ४३।१० +
९. इदमेवास्माकमिष्टम् for (इदमेवास्मकमिष्टम्) (ख)
- (ख) २. अभ for (अज्ञ)
९. + किञ्चिन्मूना यदा अदं ६० तदा दहं १।१५ अभं ४३।१० +

अथ तृतीय प्रकरणम्

अत्र अभिचारकेन्द्रस्थानं केन्द्रयोरन्तरं च साध्यते । एतदर्थं पूर्वदिशि पश्चिमदिशि च वेधः कृतः । तत्र मध्यमसूर्यः उच्चात् राशित्रयांतरे स्थितः । अज-
यानूस्सन्ने १८ फरमूसीमासस्य तृतीयतारीखे अपररात्रौ ज्येष्ठानक्षत्रात् वेधः
कृतः । तत्र स्पष्टशुक्रः ६।११।५५ मध्यमसूर्यः १०।२५।३० परमन्तरं पूर्वदिशि ४३।३५
द्वितीयवेधः अतूनीसन्ने फरमूसीमासस्य पंचमतारीखे पूर्वरात्रौ वेधः कृतः ।
रोहिणीनक्षत्रात् स्पष्टशुक्रः ०।१३।५० मध्यमसूर्यः १०।२५।३० पश्चिमदिशि
परमन्तरं ४२।२० ।

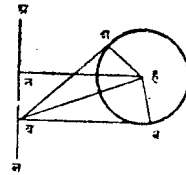
अथ द्वितीय क्षेत्रम्

अवजं व्यासे वचिन्हं भूकेन्द्रं दचिन्हमिष्टचिन्हं कल्पनीयं । पुनर्दहलंवः
अजरेखायां रेथं भचिन्होपरि भवनीचोच्चवृत्तं कार्यं । वभरेखा वरेखा च नीचोच्च-
वृत्तपालिसंलग्ना कार्यी । पुनः वहरेखा हभरेखा हवरेखा च कार्यी । तदा भववकोणः

(क) १. प्रकारणम् for (प्रकरणम्)	२. केन्द्रस्य for (केन्द्र)
३. भूकेन्द्रात् for (केन्द्रयो)	४. + प्रतिवृत्तकेन्द्राच्च +
५. + परमांतरिते +	६. + तदा +
७. यदा for (तत्र)	
८. स्पष्टः for (स्पष्ट)	१०. परमांतरं for (परमन्तरं)
११. + ३ +	१२. तारीखे for (तारीखे)
१३. + ४ +	
१४. ४८।२० for (४२।२०)	१५. अनुस्वार लुप्त (ख)
१६. देयः for (रेथं) (ख)	
१७. ह for (भ)	
१८. वभ for (वभ) (ख)	
१९. वव for (वव) (ख)	

(ख) ८. ज्येष्ठा for (ज्येष्ठा)

१७. वचिन्होपरि for (वचिन्होपरि)

द्वयोः परमांतरयोर्योगोस्ति ६१।५५ अस्याद्धं भवह कोणः। अस्य ज्या ४३।८
 वहे पष्टितत्प्रमाणेन महप्रमाणं यदा म मं ४३।१० तदा वहं ६०।३ उभयोः परमं-
 तरयोस्तं ४।४५ अस्याद्धस्या ज्या दहव कोणज्या २।२५।३० वहे पष्टि सन्मानेन
 वद प्रमाणं यदि वहे ६०।३ तदा वदरेखा २।३०। अनेन प्रमाणेन भूवृत्त प्रतिवृत्त
 केन्द्रातरं अस्माद्धं भवति। १।१५ प्रतिवृत्त केन्द्रं भूकेन्द्राभिचार केन्द्रयोर्मध्यवर्त्ति-
 जातं इदमेवास्मकमिष्टम्।

इति तृतीय प्रकरणम्

—:०:—

- (क) १. परमांतरयो for (परमन्तरयो) (ख) २. योगास्ति for (योगोस्ति)
 ३. पष्टिः for (पष्टि)
 ४. मह for (मह) (ख)
 ५. (यदा) हं for (ममं) (ख) ६. परमांतरयो for (परमन्तरयो)
 ७. अस्याद्धस्य for (अस्याद्धस्या)
 ८. स्तन्मानेन for (सन्मानेन) (ख) ९. प्रतिष्ठत for (प्रतिवृत्त)
 १०. अस्याद्धजातं for (अस्माद्धं) ११. पूर्वं for (भवति)
 १२. इदमेवास्माकमिष्टम् for (इदमेवास्मकमिष्टम्) (ख)
 (ख) १०. अस्याद्धं for (अस्माद्धं)

अथ चतुर्थं प्रकरणम्

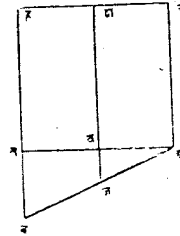
तत्र शुक्रशीघ्रकेन्द्रगति निरूप्यते । एतदर्थं वेधद्वयं ग्रहीतं, एको वेधस्तु पूर्वाचार्यकृतः द्वितीयो मया अंतूनीस्संज्ञकस्य द्वितीये संज्ञे तूवीसंज्ञमासस्य त्रिशतमतारिके पश्चिमरात्रौ वेधः कृतः । तत्र शुक्रः पूर्वदिक्क परमांतरस्थानां दग्धं चलितः । अस्य वेधः चित्रानक्षत्रात्कृतः तत्र शुक्रः ध्रुवकः ७६।३० । तत्र शुक्रः वृश्चिकशिरो देशस्थ तारात्रयमध्ये या उत्तरा तारा तस्य चन्द्रविवकेन्द्रस्य च मध्ये दृष्टः । परं चानया संस्थया चन्द्रात् पश्चिमदिशि उत्तरतारातश्च पूर्वदिशि स्थितः । तत्र यदंतरं तारा शुक्रयोरासीत् । तस्मात्साद्धं मंतरं चन्द्रशुक्रयो स्थितं, तत्रोत्तरतारा-ध्रुवकः ७६।२० उत्तरः शरः १।२० वेधसमयस्तु अर्द्धरात्रादुपरि पादोन पंचहोरा ४।४५ मि स्पष्टोर्कः ८।२२।६ मध्यमचन्द्रः ७।११।२४ शीघ्रकेन्द्रं ८६।३० शर-केन्द्रं १२।२२ स्पष्टचन्द्रः ७।५।४५ चन्द्रस्योत्तरशरः ५।० लंबनसंस्कृतस्पष्टः चन्द्रः

- (क) १. निरूप्यते for (निरूप्यते) (ख) २. 'द' लुप्त
३. द्वितीय for (द्वितीये) (ख) ४. + ३० +
५. तारीखे for (तारिके) ६. मांतरादग्रे for (मांतरस्थानादग्रे)
८. ७६।३० for (७६।३०) ख] १०. तस्या for (यस्या)
११. + स्थितः + १२. उत्तरतारातश्च for (उत्तरतारातश्च)
१३. तारा for (तरा) (ख) १४. + स +
१५. शुक्रयोः for (शुक्रयो) (ख) १६. + १।१।२ +
१७. ७६।१० for (७६।२०)
१८. स्त्वर्द्धरात्रादुपरि for (स्तु अर्द्धरात्रादुपरि)
१९. + भिगतेन तत्र स्पष्टोर्कः ८।३३ दशमलग्नं तत् यन्त्रानुसारेण ५।२ तत्र मध्यमोर्कः + २१. लुप्त
(ख) ५. तारिके for (तारिके)
६. स्थानादग्रे for (स्थानादग्रे)
७. अयं for (अस्य)
८. विसर्गलुप्त १०. तस्याश्चन्द्र for (तस्य चन्द्र)
१९. भिः कृतः for (भि)
२०. + तत्र +
२२. + ८।२३ दशमलग्नं तत् यन्त्रानुसारेण ५।२ तत्र मध्यमोर्कः +
२३. स्पष्टः for (स्पष्ट)
२४. '५।० लम्बन संस्कृत' लुप्त
२५. 'स्पष्टः चन्द्रः—स्पष्टशरः' लुप्त

७।६।४५ स्पष्टशरः ४।४० एतदनुसारेण स्पष्टःशुक्रः ७।६।३० । अयमेव यंत्रेणोप-
लब्धः अस्योत्तरः शरः २।४० ।

अथास्य प्रकारस्य विचारः कथ्यते । अचिन्हं उत्तरं दिक् ताराचिन्हं
कल्पितं । वचिन्हं चन्द्रः कल्पितः, जचिन्हं शुक्रः कल्पितः । एतच्चिन्हत्रयोपरि
एका सरला अरेखा कार्या, दिहं क्रांतिवृत्तं कल्पितं । एभ्यः अदलंब वहलंब जमलंबाः
क्रान्तिवृत्ते निष्काश्याः । एते लम्बाः तेषां त्रयाणां शराः भवन्ति । एवं तत्र
दभरेखा म॒हरेखयो॑न्निष्पत्तिः अजरेखाजवरेखयो॑न्निष्पत्तितुल्यास्ति । इयं निष्पत्तिः
क्रिक॒द्विकयो॑न्निष्पत्तिरिवास्ति । तस्माद् दभज्ञानं भविष्यति । ततः स्पष्टशुक्रज्ञानं
स्यात् । पुनः अवतरेखादभरेखायाः समानांतरा निष्काश्या, तदा अजरेखाअव-
रेखयो॑न्निष्पत्तिः जववतनिष्पत्तितुल्यास्ति । अजरेखा अवरेखायाः पञ्चमांश-
द्वयतुल्यास्ति । तस्मात् जवरेखापि वतरेखायाः पञ्चमांशद्वयतुल्या भविष्यति ।
वतरेखा च वहरेखा अदरेखयोरंतरतुल्यास्ति । तस्माज्जयरेखापि ज्ञाता भविष्यति ।
पुनः अदरेखा तुल्या वभरेखा ज्ञाता, तस्मात्सम्पूर्णा जभरेखा शुक्रशररूपा ज्ञाता
भविष्यति ।

- (क) १. अनुस्वार लुप्त २. दिक् for (दिक्) (ख)
३. एतच्चिह्नं for (एतच्चिह्नं) ४. अवरेखा for (अरेखा) (ख)
५. दहं for (दिहं) ६. जभ for (जम) (ख)
७. निष्काश्याः for (निष्काश्याः) ८. लंबाः for (लंबाः)
९. भह for (मह) (ख) १०. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः) (ख)
११. रेखायो for (रेखयो) १२. द्विकत्रिकयो for (क्रिकद्विकयो)
१३. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः) १४. + अजरेखास्ति +
१७. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)
१८. तस्मात्जवरेखापि for (तस्मात्जवरेखापि)
१९. पंचमांश for (पंचमांश)
२०. जवरेखा for (जयरेखा)
२१. + स्यात् +
२२. सम्पूर्णा for (सम्पूर्णा)
(ख) १५. निष्काश्याः for (निष्काश्या)
१६. 'अवरेखयो—अजरेखा' लुप्त

अथ पूर्वाचार्यकृतवेधो लिख्यते । तत्र तिमूखारस्संज्ञकेन फीला जल्
फस्संज्ञकस्य त्रयोदशसंज्ञे मासुरीमासस्याष्टादशतारीखे अपररात्रौ कन्याराशि
दक्षिणपक्षतारतः सन्मुखे या तारा सा शुक्रेण छादिता दृष्टा । तत्ताराध्रुवकः
अंतुनीस्संज्ञकस्य प्रथमसंज्ञे ५।८।१५ अस्मिन्वेधे बुस्त्वनस्सरीयसंज्ञः ४७६
अंतुनीस्संज्ञकस्य प्रथमसंज्ञे बुस्त्वनस्सरीयसंज्ञः ८८४ एतावता वर्षांतरेण नक्षत्र-
गतिरंशादि ४।५, तस्मात् स्पष्टः शुक्रः ५।४।१०, तत्र शुक्रनीचं ७।२०।५५, तत्र
शुक्रः पूर्वदिशि स्वपरमांतरस्थानात् अग्रे चलितः । यतो द्वाविंशति तारीकरात्रौ
मध्यमोर्कः ६।१७।३० द्वाविंशति तारीकरात्रौ च मध्यमोर्क २।५६ । तस्मात् अष्टा-
दशरात्रौ अंतरं ४२।५३, द्वाविंशतिरात्रौ च अंतरं ४२।५३, द्वाविंशतिरात्रौ च
४९।६, तेनेदं ज्ञातं परमस्थानाच्चलित इति ।

अथ तृतीयचतुर्थक्षेत्रे उच्चनीचकेन्द्रगतव्यासरूपा अहरेखा कल्पिता । अचिन्ह

- (ख) १. तिमूखारस् for (तिमूखारस्) २. + १३ +
३. मासुरी for (मासुरी) (ख) ४. मासस्य for (मासस्या)
५. तारिखे for (तारीखे) ६. तारातः for (तारतः) (ख)
७. शुक्रेणाच्छादिता for (शुक्रेण छादिता) (ख)
८. तत्तारा for (तत्तारा) (ख) ९. अंतुनीस् for (अंतुनीस) (ख)
१०. बुखूनस्सरीय for (बुस्त्वनस्सरीय) ११. बुखूनस्सरा for (बुस्त्वनस्सर)
१२. रंशादिः for (रंशादि) (ख) १४. तारीख for (तारीक)
१५. + स्पष्टः शुक्रः ५।८।१५ अष्टादशतारीप रात्रौ +
१६. ६।१७।३० for (६।१७।३०) १७. ६।२०।५५ for (२।५६) (ख)
१८ से २२ लुप्त २३. ४२।६ for (४६।६) (ख)
२४. परमांतराच्चलित for (परमस्थानाच्चलित)
२५-२६-२७. लुप्त
२८. + प्रतिवृत्तोच्चनीचयोः तथा भूकेन्द्र प्रतिवृत्त केन्द्राभिचार केन्द्राणां उपरिगता +
(ख) १. तिमूखारस् for (तिमूखारस्) १०. बुस्त्वनस्सरीय for (बुस्त्वनस्सर)
१२. + ४१६ अंतुनीस् संज्ञकस्य प्रथम संज्ञे बुस्त्वनस्सरसंज्ञः +
१५. + स्पष्टः शुक्रः ५।८।१५ अष्टादश तारीक रात्रौ +
१६. '६।१७।३०—मध्यमोर्क' लुप्त

मुच्चं वचिन्हं मभिचारकेन्द्रं जचिन्हं प्रतिवृत्त केन्द्रं दचिन्हं भूकेन्द्रं च कल्पितं ।

अथ नीचोच्चवृत्तकेन्द्रहचिन्हयोरंतरं प्रथमक्षेत्रे अस्मद्वेधे २७।६ पूर्वदिशि पूर्वाचार्यकृतवेधे द्वितीयक्षेत्रे पश्चिमदिशि ३३।२२, अत एव भचिन्हं हचिन्हादु-भयदिशि तदंतरानुसारेण नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं कृत्वा वतक नीचोच्चवृत्तं कार्यं । दमवरेखा जभरेखा वमतरेखा च संयोज्या । पुनर्दशं जर्जचिन्हाद्द चिन्हाच्च जलं-दमलंबौ वभरेखोपरि कार्यौ । कचिन्हं गुरुचिन्हं कल्पितं । पुनर्ददकरेखा मकरेखा च संयोज्या । पुनर्मनलंबो दकरेखायां निष्काश्यः । अत्र तक चापमिष्टमस्ति । प्रथमक्षेत्रे हवभकोण २७।६ द्वितीयक्षेत्रे ३३।५२ प्रथमक्षेत्रेस्य कोणस्य ज्या २७।३३, द्वितीये च ३३।२६ । अस्य कोटिज्या प्रथमक्षेत्रे ५३।२३।३०, द्वितीये ४६।४६ । इयं च जे पष्टिस्तत्प्रमाणेन जलरेखा वलं रेखयोः प्रमाणमस्ति । यदि वजरेखा १।१५ तदा जलरेखा प्रथमक्षेत्रे ०।३४, द्वितीये ०।४२, वलरेखा प्रथमक्षेत्रे १।१७, द्वितीये १।१२ । पुनः प्रतिवृत्त व्यासाद्धरुभभजरेखावर्गः भलरेखा वर्गं जलरेखावर्ग-योगतुल्ये क्षेत्रद्वयेपि भलरेखा जाता ६०।०।०, भलरेखा च वलरेखा तुल्यास्ति ।

(क) १. दभव for (दमव) (ख)	२. वमत for (वमत) (ख)
३. 'दर्श' लुप्त	४. जं for (जर्ज) (ख)
५. जललम्ब for (जलम्ब) (ख)	६. दमलम्बौ for (दमलम्बौ) (ख)
७. ग्रह for (गुरु) (ख)	८. भक for (भक) (ख)
९. पुनर्मनलम्बोदक for (पुनर्मनलम्बो)	१०. एवमत्र for (अत्र)
११. वजे for (वजे) (ख)	१२. अनुस्वारलुप्त
१३. प्रवाण for (प्रमाण)	१४. क्षेत्रे for (क्षेत्रः)
१५. १७ for (१।७)	१६. + च +
१७. १।१२ for (१।२)	१८. 'पुनः' लुप्त
१९. वर्गो for (वर्गः)	२०. से २२. लुप्त
२३. तुल्य for (तुल्ये)	२४. 'पि' लुप्त
२५. जल for (भल)	२६. क्षेत्रद्वयेपि for (भलरेखा)
२७. 'च' लुप्त	२८. मल for (वल)
(ख) ९. पुनर्मनलम्बोदक for (पुनर्मनलम्बोदक)	
१०. अत्रक for (अत्र तक)	
२३. तुल्योस्ति for (तुल्ये)	२६. मलरेखा for (भलरेखा)

तस्मात् शेषभभरेखा प्रथमक्षेत्रे ५८।५३ द्वितीयक्षेत्रे ५८।५८ दभरेखा जलरेखा या
द्विगुणास्ति । मदरेखावर्गः भभरेखावर्गं दभरेखावर्गयोगतुल्योस्ति । तस्मात् मद-
रेखा प्रथमक्षेत्रे ५८।५४, द्वितीये ५८।५६, मदे षष्ठिस्तत्प्रमाणेन प्रथमक्षेत्रे दभरेखा
१।६, द्वितीये च १।२५।३०, इयं ज्यास्ति । अस्याश्चापं प्रथमक्षेत्रे दभरेखा १।९,
द्वितीये च १।२५।३० इयं ज्यास्ति । अस्याश्चापं प्रथमक्षेत्रे १।६ द्वितीये १।१२ ।
इदं वमदकोणप्रमाणमस्ति । तस्मात् मदहकोणः प्रथमक्षेत्रे २८।१५, द्वितीय-
क्षेत्रे ३५।१४, ग्रहणचिन्हयोरंतररूपपश्चिमदिशि हृदककोणः प्रथमक्षेत्रे १८।३०,
द्वितीये ७६।४५, तस्मात् मदक कोणः प्रथमक्षेत्रे ४६।४५, द्वितीयक्षेत्रे ४१।३१ ।
अस्य ज्या प्रथमक्षेत्रे ४३।४२।३०, द्वितीये ३६।४६।३० । इदं दमे षष्ठिस्त-

(क) १. शेष for (शेष)

२. मभ for (भभ) (ख)

४. दम for (दभ) (ख)

६. मदरेखावर्गः for (मदरेखावर्गः) (ख)

७. मभरेखा for (भभरेखा)

१०. मद for (मद) (ख)

११. ५८।५६ for (५८।५६)

१२. मदे for (मदे) (ख)

१३. दम for (दभ) (ख)

१५. १।२२ for (१।२२)

१६. वमद for (वमद) (ख)

१७. मदह for (मदहकोणः) (ख)

१८. रूपः for (रूप) (ख)

१९. मदक for (मदक) (ख)

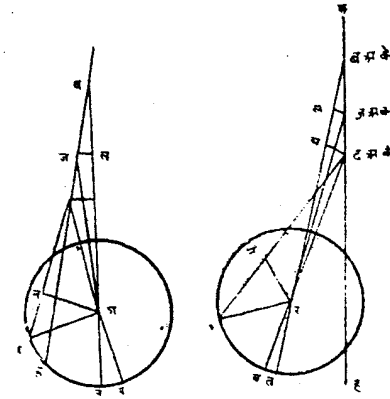
२०. ४१।३१ for (४१।३१)

२१. 'त्रे' लुप्त

२२. दमे for (दमे) (ख)

(ख) ६. मदरेखा for (दभरेखा)

१४. 'दभरेखा—प्रथमक्षेत्रे' लुप्त

प्रमाणेन मन प्रमाणं यदि दभं प्रथमक्षेत्रे ५८।५४ द्वितीये च ५८।५६ भवति । तदा मनरेखा प्रथमक्षेत्रे ४१।५५ द्वितीये ३६।७ मकरेखा, । अनेन प्रमाणेन ४३।१० तदा भकषष्टिप्रमाणेन मनरेखा प्रथमक्षेत्रे ५६।३६, द्वितीये च ५४।२२।३० । इयं ज्यास्ति । अस्याश्चापं प्रथमक्षेत्रे ८३।५६, द्वितीये च ६।५१०, इदं मकदकोणः प्रमाणमस्ति । कदभकोणश्च प्रथमक्षेत्रे ४६।४५ द्वितीये ४१।३१ । तस्मात् कभव-
कोणप्रथमक्षेत्रे अ १३० क ३४ द्वितीये १०६।३१ वमद कोणः वमकोणतुल्यः प्रथमक्षेत्रे १।६, द्वितीये च १।२२, तस्मात्तमककोणो तकचापरूपः प्रथमक्षेत्रे १२१।२८, द्वितीये च १०७।५३, इदं षष्टाधिकशतत्रये शोधितं अवशिष्ट* रेखा च षष्टितुल्यास्ति । तस्माज्जभरेखा सप्तपञ्चाशत् ५७ तुल्या जाता । पुनर्दलंलं ज कोणज्यारू षष्ट्यंशानां जीवास्ति । परं च जदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन इयमेव दल-
रेखा जहत्रयं तत्प्रमाणेन २।३६ जलमपि । अनेन प्रमाणेन सादृशितुल्यं भवति । १।३० शेषा नभरेखा ५५।३० भलरेखा लदरेखा वर्गयोर्योगरूपो दभरेखावर्गः ५५।३४ एवं प्रत्येकं दमे षष्टिस्तत्प्रमाणेन तभरेखा मकरेखा २४।१७।३० । अस्याश्चापं प्रत्येकं मदतकोणमदककोणौ २३।५३, अनयोर्योगः ४७।४६ इदमेवास्मकमिष्टम् ।

- (क) १. मन for (मन) (ख) २. मन for (मन) (ख)
३. भक for (मक) (ख) ४. ८३।५६ for (८३।५६) (ख) (ख)
५. ६।५१० for (६।५१०) (ख) ६. भकद for (मकद) (ख)
७. विसर्गं लुप्त (ख) ८. के for (क)
९. वद for (वम) १०. 'च' लुप्त
११. तभककोणः for (तमककोणो) (ख)
१२. क्षेत्रे for (क्षेत्रे) १३. १२।६।२८ for (१२।६।२८)
१४. षष्ट्याधिक for (षष्ट्याधिक)

- (ख) ९. वभतकोण for (वमकोण)
१४. षष्ट्याधिक for (षष्ट्याधिक) १५. अवशिष्ट for (अवशिष्ट)
*वि०-पृष्ठ ८८८ के इस तारांकन से ८८६ के तारांकन तक का पाठ (क) (ख) प्रतियों में उपलब्ध नहीं है ।

अथ दशम प्रकरणम्

तत्र बुधगतिर्निश्चयो विधीयते । तत्र नीचोच्चवृत्तस्य केन्द्रस्य गतिः । अभिचार केन्द्रोपरि सूर्यमध्यमगतितुल्यास्ति । अस्यशीघ्रकेन्द्रगतिर्मया पूर्वाचार्य-कृतवेधेन स्वकृतवेधेन च द्विधा निष्कासिता । तत्रैकवेधेन च द्विधा निष्कासिता । तत्रैकवेधस्तु मया अतूनीससंज्ञकस्य द्वितीयसंज्ञे कृतः । अनीकीसंज्ञमासस्य तृतीय-तारीके बुस्त्वनस्सरीयसंज्ञे बुधः स्वपरमांतरपर्यंतं न गतः । तत्रैव गोलयन्त्रेण मघानक्षत्रद्वारा बुधवेधः कृतः । तत्र बुधध्रुवकः २१७।३०, तत्र चन्द्रबिबकेन्द्रात् बुधः १।६, एतावतांतरेण अग्रे स्थिता आसम् । तदा दशमलग्नं ५।१२ स्पष्टोर्कः १।२३ । तमारभ्यार्द्धरात्रिपर्यन्तं कालः हो० ४ क० ३ मध्यमोर्कः १।२२।३४ मध्यम-श्चन्द्रः २।१२।१४ चन्द्रमन्दकेन्द्र ८४।२० स्पष्टश्चन्द्रः २।१७।१० लंवनं संस्कृतस्पष्टः २।१६।२०, तस्मात् स्पष्टो बुधः २।१७।३० ।

अथ द्वितीयवेधः पूर्वाचार्यकृतः जयूनुससयूस संज्ञकस्यैकविंशतिसंज्ञे सफरीनुससंज्ञमासस्य द्वाविंशतितमतारीके तदा बुस्त्वनस्सरीयसंज्ञः ४८४ तीत संज्ञमासस्यैकोनविंशति तारीके, तत्र वृश्चिकराशिमस्तकस्थ तारात्रयमध्ये योत्तर-तारामध्यतारा संलग्नायाः सरला रेखा तस्याः सकाशात् पूर्वदिशि चन्द्रव्यास-प्रमाणांतरेण बुधो स्थितः । सीतमुत्तरः तारकया उत्तरदिशि बुधस्यांतरं द्विगुणचन्द्रव्यासप्रमाणांमीत । तत्र मध्यतारकाध्रुवकः ७।१।४०, अस्य शरो दक्षिणः १।४० उत्तर ताराध्रुवकः ७।२।२०, अस्योत्तरशरः १।२० तस्मात् तत्रबुधस्पष्टः ७।३।२० ।

अथास्य वेधः जनितस्पष्टा ध्रुवकज्ञानार्थं अचिन्हमुत्तरदिक् नक्षत्रं कल्पितं । वचिन्हं मध्यमनक्षत्रं कल्पितम्, एतद्वयं क्रांतिवृत्तादुभयदिशि स्थापितं । तयरेखा च क्रांतिवृत्तं कल्पितं, पुनस्तणेन ४३।१० तदा भकषष्टिप्रमाणेन भनरेखा प्रथमक्षेत्रे ५६।३९ द्वितीये च ५४।२२।३०, इयं ज्यास्ति । अस्याश्चापं प्रथमक्षेत्रे ८३।५६ द्वितीये च ६।५।०, इदं मकदकोणः प्रमाणमस्ति । कदमकोणश्च प्रथम-क्षेत्रे ४६।४५ द्वितीये ४१।३१, तस्मात् कभवकोणप्रथमक्षेत्रे अं १३० क ३४ द्वितीये १०६।३१ वभद कोणः वभकोणतुल्यः प्रथमक्षेत्रे १।६ द्वितीये च १।२२, तस्मात्तमककोणोत्तकचापरूपः प्रथमक्षेत्रे १२६।२८ द्वितीये च १०७।५३ इदं षष्ट्यधिकशतत्रये शोधितं अवशिष्टं* शुक्रशीघ्रकेन्द्रं प्रथमक्षेत्रे २३०।३२ द्वितीये

(ख) १. ७२३०।३२ for (२३०।३२)

*वि०—पृष्ठ ८८८ के तारांकन से ८८६ के तारांकन तक का पाठ (क) (ख) प्रतियों में उपलब्ध नहीं है ।

२५।२७ वेधद्वयस्य कालांतरवर्षाणि ४०६।१६७, अस्यशीघ्रकेन्द्रभगणाः अष्ट-
वर्षेण^२ पञ्च भवन्ति । एवं ४०८ वर्षे^३ भगणाः २५५ ।

अथ एकस्मिन् वर्षे शेषावयवे च तद्विभागः ३३८।२५ इदं-पूर्वं लिखित-
स्तारिण्याः आसन्नं जातं, वेधद्वयकालांतरं वेधद्वयं शीघ्रांतरेण भक्तं लब्धमेक-
दिवसजा गतिः ।

इति दशम प्रकरणम् ।

- (क) १. २५२।७ for (२५।२७) (ख) २. + पं +
४. ४०० for (४०८) ६. २२५ for (२५५)
८. सारिण्या for (स्तारिण्याः) (ख) ९. अनुस्वार लुप्त (ख)
- (ख) ४. एतै for (एवं)
५. वर्षभगणाः for (वर्षभगणाः) ७. अस्य for (अथ)

अथ पंचम प्रकरणम्

तत्र शुक्र क्षेपक साध्यधनं क्रियते ।

अथ वुस्त्वनस्सरादेः पूर्वाचार्यकृतवेधपर्यन्तं कालांतरं ४७.१३४६। घटि^३
४५, एतदिदवसनां शुक्रशीघ्रकेन्द्रगतिः १८१३ यं २५।२।७ एष शुद्धाः, अवशिष्टं^३
७१।७ । अयं वुस्त्वनस्सरादौ शीघ्रकेन्द्रक्षेपः सूर्यमध्यमक्षेप एव शुक्रमध्यमः^३ क्षेपः
११।०।१५ शुक्रोच्चक्षेपः १।१६।१० । एवं वुस्त्वनस्सरादेः यज्जदजर्द्वादिपर्यंतं शीघ्रकेन्द्र^३
४५।५५ उच्चस्य १३।४८, तस्मात् यज्जदजर्द्वादौ शीघ्रकेन्द्रक्षेपः ११।७।२३ उच्चस्य^३
१२६।५८।

इति पंचम प्रकरणम् ।

- (क) १. 'ध्य' लुप्त, साधनं for (साध्यधनं) (ख)
२. वुखूनस्सरादे for (वुस्त्वनस्सरादेः) ३. घटी for (घटि)
४. जा for (ना) (ख) ५. १८१ यं for (१८१३ यं)
६. २५।२।७ for (२५।२।७) ७. एषु for (एष) (ख)
८. अनुस्वार लुप्त ९. वुखूनस्सरादौ for (वुस्त्वनस्सरादौ)
११. वुसूनस्सरादेः for (वुस्त्वनस्सरादेः) १२. + गतिः +
१३. उच्चगतिः for (उच्चस्य) १४. यज्जद for (यज्जदजर्द्वादौ)
१५. शीघ्र for (शीघ्र) १६. ११।७।२ for (११।७।२३)
- (ख) २. वुखूनस्सरादेः for (वुस्त्वनस्सरादेः)
५. १८१ इयं २५।२।७ for (१८१३ यं २५।२।७)
८. अवशिष्टं for (अवशिष्टं) ९. वुखूनस्सरादौ for (वुस्त्वनस्सरादौ)
१०. विसर्ग लुप्त ११. वुखूनस्सरादेः for (वुस्त्वनस्सरादेः)
१४. जर्द्वादौ for (जर्द्वादौ) १४. ११।७।२ for (११।७।२३)

अथ षष्ठप्रकरणम्

तत्र भौमगुरुशनीनां वेधोपकरणानि निरूप्यन्ते । तत्र यथा शुक्रस्याकाश-
संस्थास्ति, तथैवेतेषां । यथा शुक्रे प्रतिपतकेन्द्रं अभिचार भूकेन्द्रयोर्मध्यवर्त्यस्ति,
तथैवेतेषां प्रतिवृत्तकेन्द्रमस्ति । कुतः पतः एतेषां परमं मंदफलेन वेधोपलब्धेन
पदभिचार केन्द्रभूकेन्द्रयोरंतरं निष्कासितं । पुनः नीचोच्चवृत्तकेन्द्रप्रतिष्ठतोच्चे
यद्विक्रिचार्यमुपलब्धं, यच्चनीचोच्चवृत्तकेन्द्रे नीचस्थे उपलब्धं । अनयोरंतरानुसारेण
भूकेन्द्रप्रतिवृत्तकेन्द्रयोरंतरं निष्कासितं । तत्पूर्वानीताद्यंतुल्यं जातं, येन प्रकारेण
बुधशुक्रयोः परमशीघ्रफलं परममंदफलं उच्चस्थानं च जातं । तेन प्रकारेणैतेषां
तानि न ज्ञायन्ते । यतः एतेषां सूर्यात् षड्राश्यंतरं भवति । तत्र परमशीघ्रफलं न
भवति । यदा बुधशुक्रौ सूर्यात्परमांतरितौ भवतः, तदैतयोः परमं फलमुत्पद्यते ।
पुन बुधशुक्रयोर्मध्यमः अर्का एव स च ज्ञातोस्ति । एतेषां मध्यमस्थानं न ज्ञायते ।
एतदर्थं एतेषां भूकेन्द्रप्रतिवृत्तकेन्द्र अभिचारकेन्द्राणामंतरज्ञानार्थं यदैते सूर्यात्
षड्राश्यंतरिता जाताः, तदा वेधा गृहीता, यतः तत्र स्थले एतेषां शीघ्रफलेभ्यो
मंदफलं पृथग् भवति ।

(क) १. षष्ठम for (षष्ठ)	५. प्रतिवृत्त for (प्रतिपत)
४ से १५. लुप्त	१६-१७. 'केन्द्रभूकेन्द्रयो' लुप्त
१८. निष्काशितं for (निष्कासितं)	१९. तच्च for (पुनः)
२१. केन्द्रे for (केन्द्र)	२२. प्रतिवृत्ताच्चैतस्य for (प्रतिष्ठतोच्चे)
२३. यद्विक्रिचाप for (यद्विक्रि चार्यं)	२४. निष्काशितं for (निष्कासितं)
२५. नीतादं for (नीतार्धं) (ख)	२६. ज्ञायते for (ज्ञायते)
२७. यत् for (यतः)	
२८. बुध for (बुध) (ख)	२९. मध्यमः for (मध्यम.) (ख)
३०. अर्क for (अर्का) (ख)	३१. एतदर्थमेतेषां for (एतदर्थं एतेषां)
३२. + उच्चस्थानज्ञानार्थं +	३३. गृहीताः for (गृहीता)
(ख) २. 'तत्र' लुप्त	१२. परममन्द for (परममंद)
१५. यदभिचार for (पदभिचार)	२०. यन्नीचोच्च for (नीचोच्च)
२२. प्रतिवृत्तोच्च for (प्रतिष्ठतोच्चे)	२३. यद्विक्रिचाप for (यद्विक्रिचार्यं)

अथ पंचम क्षेत्रम्

तत्रैव^१ विचारो निरूप्यते । दकेन्द्रे^२ अवजप्रतिवृत्तं^३ उच्चनीचगतं^४ अदज-
व्यासः हचिन्हं^५ भूकेन्द्रं^६ भचिन्हमभिचारकेन्द्रं^७ वचिन्हं^८ वतं^९ नीचोच्चवृत्तं^{१०} च कल्पनीयं,
पुनर्मलं^{११} वतरेखां^{१२} ववकहभरेखां^{१३} च संयोज्या, तदा यदि ग्रहो^{१४} हवरेखायां^{१५} भवति,
तदा सूर्यमध्यमस्थानमत्रैव^{१६} भविष्यति । यदि ग्रहो^{१७} वचिन्हं^{१८} भवति, तदा सूर्यमध्यम-
स्थानं^{१९} ग्रहस्य स्पष्टस्थानं^{२०} चैकत्र^{२१} भविष्यति । यदि हः^{२२} कचिन्हो^{२३} भवति, तदा सूर्यस्य
मध्यस्थानं^{२४} भस्यात् । षड्राश्यंतरितं^{२५} भचिन्हं^{२६} भविष्यति । अस्योपपत्तिः^{२७} अत्र एतेषां^{२८}
मंदकेन्द्रशीघ्रकेन्द्रयोः^{२९} गौसूर्यमंदकेन्द्रतुल्योस्ति । भकोणहकोणयोरंतरं^{३०} मध्यम-
केन्द्रगतिः^{३१} स्पष्टकेन्द्रगत्यंतररूपो^{३२} व कोणोस्ति ।

अथमेववकोणो^{३३} नीचोच्चवृत्तं^{३४} शीघ्रोच्चमध्यमस्पष्टगत्योरन्तररूपोस्ति ।
इदं प्रकटमस्ति । यदि ग्रहो^{३५} वचिन्हं^{३६} भवति, तदा तचिन्हपर्यंतगमने^{३७} एक भगणं^{३८},

- (क) १. तत्रैवविचारो for (तत्रैवविचारो) (ख) २. भं for (भ)
३. 'चिह्नम्' लुप्त ४. + पुनर् +
५. भंल for (भंल) (ख)
६. हम् (ववकहम्) for (ववकहम्) (ख)
७. गृहस्य for (ग्रहस्य) १०. ग्रहः for (हः)
११. कचिह्ने for (कचिन्हो) (ख) १२. लचिह्ने for (भस्यात्)
१३. मचिह्ने for (भचिह्ने) (ख) १४. अस्योपपत्तिः for (अस्योपपत्तिः) (ख)
१५. केन्द्रयोगो for (केन्द्रयो गौ) (ख) १६. कोणो for (कोण)
१७. + नीचोच्चवृत्तमब् + १८. ममध्यम for (मध्यम)
१९. 'केन्द्र' लुप्त २०. गति for (गतिः) (ख)
२१. 'केन्द्र' लुप्त २२. कोणो for (कोणो) (ख)
२३. 'शीघ्रोच्च' लुप्त (ख) २४. + शीघ्रोच्च + (ख)
२५. गृहो for (ग्रहो) (ख) २६. भगणात् for (भगण)
(ख) ७. गृहो for (ग्रहो) (ख) ८. वचिन्हं for (चिन्हं) (ख)
१०. गृहः for (हः) (ख)
१२. स्थानमस्मात् for (स्थानं भस्यात्) (ख)

पूर्णा^१ नववतकोणप्रमाणेन न्यून^३नास्ति^४ । तस्मात् यदि शीघ्रकेन्द्ररूपे^५ तदवचापे
मंदकेन्द्ररूप^६ अभवकोणप्रमाणं^७ योज्यते । तदा अभवकोणात्^८ ववतकोण तुल्य-
भवहकोणो^९ तच्चिह्नं^{१०} पर्यंतं^{११} विशुध्येति^{१२} । सूर्यमंदकेन्द्रतुल्यग्रहस्य^{१३} स्पष्टकेन्द्रतुल्य^{१४}
ग्रहवकोणो^{१५} वशिष्येति^{१६} । यदि^{१७} ग्रहः^{१८} कचिन्हे^{१९} भवति, तदा नीचोच्चवृत्ते^{२०} तदवक-
कोण तुल्या^{२१} नीचोच्चवृत्ते^{२२} शीघ्रकेन्द्रगतिर्भवति^{२३} । तत्र अभवकोणः संयोज्यः, तदा^{२४}
अभवकोणात्^{२५} मवहकोणो^{२६} विशुद्धो^{२७} भविष्यति^{२८} । तस्मात् भगणाद्ध^{२९} पूर्णं^{३०} भविष्यति^{३१} ।
तदा जहभकोणतुल्य^{३२} ग्रहवशेषकोणो^{३३} वशिष्यति^{३४} । इदं सूर्यमध्यमस्य भगणाद्ध^{३५}
भविष्यति^{३६} । तस्मात् सूर्यमध्यमस्थानं^{३७} हमरेखायां^{३८} भविष्यति^{३९} । ग्रहव शेष कोणश्चै-
तेषां^{४०} गतिरुल्लो^{४१} भविष्यति^{४२} । तस्मात् प्रकारद्वयेपि^{४३} वचिन्हाद्^{४४} ग्रहपर्यन्तं^{४५} यारेखा
यास्यति, या च हचिन्हात्^{४६} सूर्यमध्यमस्थानपर्यन्तं^{४७} गच्छति^{४८} । एते द्वे रेखे मिथो^{४९}
मिलित्वा सरलैका रेखा भविष्यति^{५०} । यदि ग्रहो^{५१} वचिन्हे^{५२} कचिन्हे^{५३} न भवति । तदैते
रेखे समानांतरे भविष्यतः ।

(क) १-२. 'पूर्णां न' लुप्त

३. न्यूनं for (न्यून)

५. रूप for (रूपे) (ख)

७. पर्यंतं for (पर्यंत)

८. तुल्यः for (तुल्य)

११. तुल्यश्च for (तुल्य)

१३. + एवं ग्रहस्थानं सूर्यमध्यमस्थानं तत्रैव जातं +

१४. नीचाच्च for (नीचोच्च)

१६. भविष्यति for (भवति) (ख)

२६-२८-२९. लुप्त

३१. तुल्यः for (तुल्य)

३३. + स्पष्ट +

४. भविष्यति for (नास्ति)

६. कोणः for (कोणो) (ख)

८. विद्यते तदा for (विशुध्येति)

१०. 'स्य' लुप्त (ख)

१२. वशिष्यते for (वशिष्येति)

१५. तुल्य for (तुल्या)

१७-२५. लुप्त

३०. जहम for (जहभ) (ख)

३२. + तकोणतुल्यवृद्धिर्जाता +

(ख) १. पूर्णां for (पूर्णा)

८. विशुध्येति for (विशुध्येति)

२२. भवह for (भवह)

३४. 'एते द्वे—भविष्यति' लुप्त

२. ववत for (नववत)

११. तुल्यः for (तुल्य)

२७. + वतक +

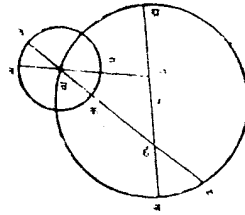
३५. गृहो for (ग्रहे)

अथ षष्ठ क्षेत्रम्

तत्रास्य विचारो निरूप्यते । यदि ग्रहो नचिह्ने कल्प्यते । पुनः सूर्यमध्यम-
स्थानं सचिह्ने कल्प्यते । पुनवनरेखा हसरेखा योज्यते तदा, हकोणो अमतकोण
तवनकोण योगतुल्यो भविष्यति । अमतकोणश्च अहवकोण ववतकोणरूप भवह-
कोणश्च अनयोंगतुल्योऽस्ति । तस्मात् अहसंकोणो अहवकोण ववनकोणः योयो-
गेन तुल्यो भविष्यति । यदि अहवकोणद्वयोः शोध्यते, तदा वहसकोण ववनकोणो
समानाववशिष्टौ स्तः । तस्मात् वनरेखा हसरेखा समानांतरे भविष्यतः । यदि ग्रहो
सूर्यमध्ये भसमो भवति, वा सूर्यमध्यम स्थानात् षड्राश्यंतरितो भवति । तदा भूके-
न्द्रान्नीचोच्चवृत्तकेन्द्रगामिनी या रेखा तस्यां भवति, तत्रैव शीघ्रफलाभावः

- (क) १. + चेत् + (ख) २. अहस for (ह) (ख)
३. अमत for (अमत) (ख) ४. अमत for (अमत) (ख)
५. कोणस्य for (कोण) ६. कोणस्य च for (कोणश्च)
७. योगेन for (अनयोंग) ८. अहसंकोणे for (अहसंकोणो)
९. विसर्गं लुप्त, (ख) १०. भवप्यति for (भविष्यति)
११. कोणो for (कोण) १२. अनुस्वार लुप्त
१३. वघन for (ववन)
१४. समानाववशिष्टौ स्तः for (समानाववशिष्टौ)
१५. + इदमेवेष्टम्, अथास्मादिदमपि ज्ञायते यदि
हनरेखा नीचोच्चवृत्तपालिलगना नचिह्ने निष्का-
श्यते तदा नहसकोणः समकोणो भवति, यथा
वनहकोणः समकोणोऽस्ति । तस्माद्यदि मध्य-
मार्कस्य स्पष्टग्रहस्य चांतरं राशित्रयमितं ३
स्यात् । तदा ग्रहो नीचोच्चवृत्तपालिसंलग्न-
रेखायां भविष्यति ।
१६. ग्रहः for (ग्रहो)
१७. मध्यम for (मध्ये भ) (ख)
१८. फलभावः for (फलाभावः)

(ख) ८. अहसकोणो for (अहसंकोणो)

केवलं मन्दफलमेव भवति । अतोस्मिन् स्थले एतेषां मन्दफलज्ञानं सुखेन भविष्यति । यदैते ग्रहा सूर्यमध्यमतुल्याः भवन्ति, तदैतेषामस्ता भवन्ति, अतोत्र षड्वाश्यंतरे वेधः कर्त्तव्यः ।

अथ दशमाध्यायस्य चत्वारि प्रकरणानि द्वादशक्षेत्राण्यवशिष्टानि । तत्र भौमवेधः प्रसंगोस्ति । तान्यत्र एकादशाध्याया अष्टप्रकरणानि द्वाविंशति क्षेत्राणि । यत्र गुरु शन्योर्वेधः प्रकारः तान्नेकीकृत्य एकादशाध्याये प्रोच्यते ।

इति दशमाध्यायः

- ~~~~~
- (क) १. विसर्गं लुप्त २. मस्तो for (मस्ता) (ख)
 ३. भवति for (भवन्ति) (ख) ४. वेधा for (वेधः)
 ६. विसर्गं लुप्त ७. एकादशाध्याय for (एकादशाध्याया) (ख)
 ८. विसर्गं लुप्त (ख)
 ९. + राजाधिराज प्रभुतोषणार्थं सम्राट् जगन्नाथ कृते सुशिल्पे ।
 सिद्धान्त सारे खलु कौस्तुभेस्मिन् अध्याय आगाद्विरति दिगाख्यः ॥१०+
 (ख) ५. वशिष्टानि for (वशिष्टानि) (ख)
 ६. प्रोचन्ते for (प्रोच्यते) (ख)

सम्राट् जगन्नाथकृते सिद्धान्तसार कौस्तुभे एकादशाध्यायः

अथैकादशाध्यायः

तत्र द्वादश प्रकरणानि चतुर्विंशति क्षेत्राणि सन्ति । तत्रापि दशमाध्यायस्य सप्त प्रकरणं एकादशाध्यायस्य प्रथमं पञ्च प्रकरणे कृत्य एतान्येकी तेषां ग्रहाणां भूकेन्द्रप्रतिवृत्तकेन्द्र अभिचारकेन्द्राणामंतराणि उच्चस्थानानि च निष्काष्यन्ते, यथास्माभिः ग्रहाणत्रयेण चन्द्रफलं उच्चस्थानं वेधेन निष्काशितं । एवं एतेषां त्रयाणामपि सूर्यात् पट्टाश्रयंतरे तदा वेधेन निष्काशितमस्ति । प्रत्येकस्य तादृशवेधत्रयेण स्पष्टस्थानत्रयं ज्ञात्वा गणितेन निष्काशितं ।

अथ भौमस्य तावदुच्यते । प्रथमतस्तु अजर्यानुसंसंज्ञकस्य पञ्चदशे सन्ने तूवीमासस्य सप्तविंशतितारीके अर्द्धरात्रादुपरि गतहोरासु १ वेधः कृतः । तत्र स्पष्टो भौमश्चोपलब्धः २।२१।०, द्वितीयवेधश्च अजर्यानुसंसंज्ञकस्य एकोनविंशति सन्ने क्रमसंसंज्ञमासस्य सप्तमतारीके अर्द्धरात्रात्प्रागेव होरासु ३ वेधः कृतः । तत्र स्पष्टः उपलब्धः ४।२८।५, तृतीयवेधस्तु अन्तूनीसंसंज्ञकस्य द्वितीयसन्ने

(क) १. सप्तम for (सप्त) (ख)	२. अनुस्वार लुप्त
४. प्रकरणमेकीकृत्य for (प्रकरणे कृत्य)	५. तत्र for (एतान्येकी)
६. ग्रहाणां for (ग्रहाणां)	७. निष्काश्यन्ते for (निष्काष्यन्ते)
८. अनुस्वार लुप्त	९. यथा अस्माभिः for (यथास्माभिः)
१०. + हि +	११. + यत् +
१२. 'तदा' लुप्त (ख)	१३. निष्काशितमस्ति for (निष्काशितमस्ति)
१४. + तदा +	१५. निष्काशितं for (निष्काशितं)
१६. + १५ +	१७. + १५ +
१८. + १६ +	१९. + १७ +
२०. + १८ +	२१. तारीखे for (तारीके)
२२. विसर्ग लुप्त	२३. ४।२८।५० for (४।२८।५) (ख)
२४. 'स्य' लुप्त	
(ख) ३. पंचम for (पंच)	४. प्रकरणं for (प्रकरणेकृत्य)
५. एतान्येकीकृत्य for (एतान्येकी)	६. निष्काष्यन्ते for (निष्काष्यन्ते)

अनीकी संज्ञमासस्य त्रयोदशतारीके अर्द्धरात्रात्प्रागेव हो २ तत्र स्पष्टः उपलब्धः
८।२।२४ ।

अथ गुरु^३ अजय्यानुसंज्ञकस्य सप्तदशे^५ सन्ने अनीकीसंज्ञमासस्य द्वितीय-
तारीके^१ अर्द्धरात्रात्प्रागेव हो १ वेधः कृतः । तत्र स्पष्टः^{१०} गुरुः^{११} उपलब्धः ७।२३।११,
द्वितीयवेधश्च अजय्यानुसंज्ञकस्य एकविंशतिसंने^{१२} माऊफीसंज्ञमासस्य चतु-
र्दशे^३ तारीके^५ अर्द्धरात्रात् प्रागेव हो २ वेधः कृतः । तत्र स्पष्टश्चोपलब्धः ११।७।५४
तृतीयवेधश्च अतूनीसंज्ञकस्य प्रथमसंने^{१६} असूरसंज्ञमासस्य एकविंशति^{१७} तारीके^५
अर्द्धरात्रादुपरि^{१८} ५ होरासु तत्र स्पष्टो गुरुः ०।१४।२३ ।

अथ शने^{२०} अजय्यानुसंज्ञकस्यैकादशसंने^{२१} मारकुरसंज्ञस्याष्टमतारीके^{२३}
संध्यासमये^{२४} शनेः वेधः कृतः । तत्र स्पष्टशनिः^{२५} ६।१।१३, द्वितीयवेधस्तु अजय्यानुसं-

(क) १. + १३ +	२. तारीखे for (तारीके)
३. गुरोः (गुरु)	४. + १७ +
५. 'ज्ञ' लुप्त	६. + २ +
७. तारीखे for (तारीके) (ख)	८. होरा for (हो १)
९. स्पष्टो for (स्पष्टः)	१०. गुरु for (गुरुः) (ख)
११. उपलब्धः for (उपलब्धः)	१२. + २१ +
१३. + १४ +	१४. तारीखे for (तारीके)
१५. होरा for (हो २)	१६. अतूनीस for (अतूनीस)
१७. + २१ +	१८. तारीखे for (तारीके)
१९. '५' अंक लुप्त	२०. शनेः for (शने) (ख)
२१. + ११ +	२२. माखूर for (मारकुर) (ख)
२३. तारीखे for (तारीके)	२४. शनेर्वेधः for (शनेःवेधः) (ख)
२५. स्पष्टः for (स्पष्ट)	

(ख) ४. सप्तदश for (सप्तदशे)

संज्ञकस्य सप्तदशसंज्ञे^१ अनीकीसंज्ञमासस्य^२ चतुर्विंशतितारीके^३ दिनार्धसमये^४ वेधः^५ कृतः । तत्र स्पष्टः सतिः ९।२४।१४ एवं शनैश्चरस्य प्रागुदितवेधद्वये स्पष्टः कालश्च^६ वेधेन गणितेन^७ च साधितः ।

अथ प्रथम वेधमारभ्य द्वितीयवेधपर्यंतं भौमे कालांतरं वर्षं ४ दि० ६९ हो २० मध्यगति ८१।४४ स्पष्टगतिः ६७।५० ।

अथ गुरोः कालांतरं वर्षं^{११} ३ दि० १८० हो २३ मध्यमगतिः ८६।३५ स्पष्टगतिः १०४।४३ ।

अथ शनौ कालांतरं दि०^{१३} १७० हो २२ मध्यमगतिः ७५।४३ स्पष्टगति ६८।२७ ।

अथ द्वितीयवेधमारभ्य तृतीयवेधपर्यंतं भौमे कालांतरं ४।६६।१ मध्यमगतिः ९५।२८ स्पष्टगतिः ६३।४४ ।

अथ गुरौ कालांतरं वर्षं^{१७} १ दि० ३७ हो ७ मध्यमगतिः ३३।२६ तत्स्पष्टगतिः^{१८} ३६।२९ शनैः कालांतरं वर्षं^{२०} ३ दि० ३५ हो ३५ हो २० मध्यमगतिः ३७।५२ स्पष्टगतिः ३४।३४ ।

(क) १. + १७ +

२. अष्टादश १८ तारीखे दिनार्द्धादगतहोरामु ४ वेधः कृतः । तत्र स्पष्टः ८।६।४० तृतीयवेधस्तु अजयानुस् संज्ञकस्य विंशति २० तम सन्ने मामूरीसंज्ञमासस्य +

३. + २४ +

४. तारीखे for (तारीके)

५. 'दि' लुप्त

६. वेधमारभ्य for (वेधः)

७. ६।१४।१४ for (६।२४।१४) (ख) ८. प्रान्तगत for (प्रागुदित)

९. 'च' लुप्त

१०. कालांतरं for (कालांतरं)

११. वर्षं for (व०)

१२. ६६।५५ for (८६।३५)

१३. व ६ for (दा७०)

१४. दि० २२ for (हो २२)

१५. गतिः for (गति) (ख)

१६. ४ दि ६६ for (४।६६।१)

१७. वर्षं १ for (व १)

१८. ३७ for (हो ७)

१९. 'तत्' लुप्त, (ख)

२०. वर्षं for (व ३)

२२-२३. 'हो २०' लुप्त

२४. मध्यमगतिः for (मध्यगतिः)

(ख) २. + अष्टादश तारीके दिनार्द्धादगतहोरामु ४ वेधः कृतः । तत्र स्पष्टः ८।६।४० तृतीय वेधस्तु अजयानुस् संज्ञकस्य विंशतितमसन्ने मामूरी संज्ञमासस्य +

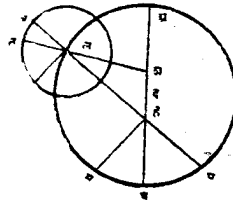
१३. ६।७० for (दा७०)

२१. 'हो ३५' लुप्त

अथ दशमाध्यायस्य स्पष्टसप्तमक्षेत्रं किञ्चित्प्रयोजनाय निरूप्यते । तत्र क्रांतिवृत्तस्योदरे भौमार्थं वृत्तत्रयं कार्यं । तन्मध्ये एकं दकेन्द्रे अवजप्रतिवृत्तं कार्यं । तच्चिन्हे हभवं अभिचारवृत्तं कार्यं । नकेन्द्रे कलमं कक्षावृत्तं कार्यं । सगनस्वकेन्द्र-गतव्यासः कल्पितः । पुनः प्रथमवेधे नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं अचिन्हे द्वितीयवेधे वचिन्हे तृतीयवेधे जचिन्हे कल्पितं । पुनर्त्त^५ अहरेखा तवमरेखा तवजरेखा नकअरेखा नलवरेखा नजभरेखाः संयोज्याः, तत्र हभचापं अभिचारवृत्तस्य प्रथमवेधात् द्वितीय वेधपर्यंतं मध्यमगतिः भवचापं व च, द्वितीय वेधात् च^{१२} तृतीयवेधपर्यंतं मध्यमगतिः, कक्षावृत्तस्य कलचापं प्रथमवेधात् द्वितीयवेधपर्यंतं स्पष्टगतिः, कक्षावृत्तस्य लभ-चापं च द्वितीयवेधात् तृतीयवेधपर्यंतं स्पष्टगतिः ।

अथ यदि अभिचारवृत्तस्य हभचापर्यं कक्षावृत्तस्य भचापं कक्षावृत्तस्य कालचापं^{२१} एतच्चापद्वयं भूकेन्द्रान्निसृतैकरूपसूत्रद्वयलग्नं भवेत् । एवं अभिचार-

(क) २. 'वृत्त' लुप्त	४. केन्द्र for (केन्द्र)
५. पुनः for (पुन)	६. तग्रह for (तग्रह)
७. तवभ for (तवम) (ख)	८. तवभ for (तवज)
९. नलव for (नजभ)	१०. 'स्य' लुप्त
११. + केन्द्रस्य +	१३. वेधात् for (वेध)
१५. स्पष्टगतिः for (स्पष्टगतिः)	१६. लम for (लभ) (ख)
१७. द्वितीयवेधपर्यंतं मध्यत् for (द्वितीयवेधात्)	
१८. केन्द्र for (वृत्तस्य)	१९. चापं for (चापर्यं) (ख)
२०. 'भ' लुप्त (ख)	२१. कलमचापं for (कालचापं)
२२. लग्ने for (लग्नं)	२३. स्यात् for (भवेत्)
(ख) १. 'स्पष्ट' लुप्त	
३. सगनख for (सगनस्व)	
९. नजम for (नजभ)	
१०-११. वृत्तकेन्द्रस्य (for वृत्तस्य)	
१२. 'च' (लुप्त)	
१४. मध्यगतिः for (मध्यमगतिः)	
२१. कलचापं for (कालचापं)	

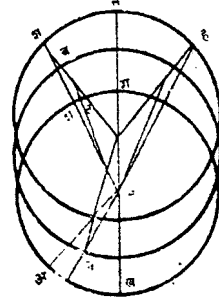
वृत्तकेंद्रस्य भवचापं कक्षावृत्तस्य च लमचापं यद्येतच्चापद्वयं एकसूत्रे भवति । तदैतयोः केंद्रज्ञाने अस्माकं गणितप्रयासो न भविष्यति ।

अथ कक्षावृत्तद्वयचापं प्रतिवृत्तस्य अवचापं वजचापं साद्वं एकरूपसूत्रे पतितमस्ति । परं तं प्रतिवृत्तस्य अवचापं वजचापं च ज्ञातमस्ति । यदि न रहरेखा नशभरेखा नवतरेखा संयोज्यन्ते, तदा अभिचारं हभचापं कक्षावृत्तस्य रशचापं चैतद्वयमेकसूत्रे पतितं । एवं हि अभिचारवृत्तस्य भवचापं कक्षावृत्तस्य शतचापं एतद्वयमपि एकसूत्रे पतितं स्यात् । अत्र कक्षावृत्तस्य रशचापं शतचापं पञ्चाज्ञातमस्ति । अत एव प्रथमतः कक्षावृत्तस्य रकचाप-लशचाप-तमचापानां ज्ञानमपेक्षितं, यत् रशचाप-शतचाप-ज्ञानं भविष्यति, तत् हभचापात् भवचापाच्च केंद्रांतरं ज्ञातं भविष्यति, परं च एतेषां चापानां तदा ज्ञानं भविष्यति । यदा केंद्रांतरज्ञानं स्यात् ।

- (क) १. अनुस्वार लुप्त
२. एकरूपसूत्रद्वये for (एकसूत्रे)
८. सूत्रेषु for (सूत्रे)
१०. चा for (च)
१२. नवतरेखाः for (नवतरेखा)
१३. + रूप +
१७. भव for (भव) (ख)
१६. + रूप +
२१. 'प' लुप्त
२३. यतो for (यत्)
२४. 'तत्' लुप्त
२५. + तयोः +

२. द्वये for (द्वयं)
७. चापार्थ्यां for (चापं) (ख)
६. परन्तु for (परन्तु) (लख)
११. नशक for (नशक)
१३. + वृत्तस्य +
१५. सूत्रद्वये for (सूत्रे)
१८. थ for (त)
२०. सूत्रद्वये for (सूत्रे)
२३. + व +

- (ख) ४. तत्कक्षावृत्त for (कक्षावृत्त)
५. चापद्वयं for (द्वयचापं)
६. अनुस्वारलुप्त
१६. + स्यात् +
२३. मतः for (यत्)
२४. ततः for (तत्)

अथ स्थूलतया^२ केंद्रांतरस्य ज्ञानं भवितुमर्हति । अत्र स्वल्पांतरात् कल-
चापं लमचापं रशचापं शतचापाभ्यसिभं^४ मत्वा^५ गणितं मुहुर्मुहुस्तावत् कृतं यावत्
रशचाप शतचापस्य ज्ञानं भवति । अयं प्रकारस्तु उच्चस्थानस्य ज्ञानार्थं अभि-
चारकेंद्र-भूकेंद्रयोरन्तरज्ञानार्थं चास्ति । प्रतिवृत्तकेंद्रस्थानं तत्केंद्रद्वयस्य मध्ये-
कल्पयेत् । यथा शुके^{११}ण कृतं तं^{१२} गणितं विधाय वेधसाम्यं दृष्ट्वा^{१३} निश्चयो जातः ।
प्रतिवृत्तकेंद्रं^{१४} भूकेंद्रं अभिचार केंद्रयोर्मध्ये^{१५} स्तुतिः ।

अथ दशमाध्यायस्य अष्ट^{२३} क्षेत्रं एकादशाध्यायस्य प्रथमक्षेत्रं द्वादशक्षेत्रं च
ज्ञेयं ।

अथ अचिन्हं^{२६} वचिन्हं जचिन्हान्यवजवृत्तस्य वेधत्रयसमये नीचोच्च वृत्त-
केंद्राणि सन्ति । दचिन्हं^{२८} भूकेंद्रमस्ति । पुनर्द^{३०}अरेखा दवरेखा दजरेखाश्च संयोज्याः ।
पुनरेका रेखा हचिन्हमर्थन्तं^{३१} वर्द्धनीया यथा दजरेखा पुनः अव अहहवरेखाः^{३२}

(क) १. अथैतस्य for (अथ)

२. + स्व + (ख)

४. चापानां for (चापाम्यसिभं)

६. जातं for (भवति)

८. 'स्य' लुप्त

१०. कल्पयित्वा for (कल्पयेत्)

१२. तथा for (त)

१४. निश्चयः for (निश्चयो)

१६ से २२. लुप्त

२४. कथ्यते for (ज्ञेयं)

२७. अभिचारस्य for (वृत्तस्य)

२९. मस्ति for (सन्ति)

३१. कल्पितं for (मस्ति)

३. अनुस्वार लुप्त

५. समत्वाद् for (मत्वा)

७. स्थाना for (स्थानस्य)

९. मध्यं for (मध्ये)

११. 'ण' लुप्त (ख)

१३. + तेषां +

१५. कृतः for (जातः)

२३. अष्टम for (अष्टं)

२६. तत्र for (अथ)

२८. केन्द्र for (केन्द्राणि)

३०. भूकेन्द्रं for (भूकेन्द्र)

३२. रेखायां for (रेखाः)

(ख) १. अथैवं for (अथ)

१०. कल्पयेत् for (कल्पयेत्)

२२. मध्येस्तीति for (मध्येस्तुतिः)

४. चापाम्या समं for (चापाम्यासिभं)

१२. ततो for (त)

२४. द्वादशं for (द्वादश)

संयोज्याः । पुनर्हचिन्हात् हभलंब हवलंबः दधरेखायां दवरेखायां कार्यः । पुनः अचि-
न्हात् अतलंबो वहरेखायां कार्यः । तदा बहजकोणो द्वितीयतृतीयवेधे स्पष्टांतर-
रूपभौ ६३४४ गुरौ ६६१२६ शनौ ३४१३४ एषीज्याः भौम ५६१५२।३० रौ ३५१४।३०
श० ३४।२।३० हदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन हवरेखामानं पुनर्वजचापं द्वितीयतृतीय-
योर्मध्यमांतरं भौमे ६५।२८, गुरौ ३३।२८, शनौ ३७।५२, एतेषामर्द्धानि ४७।४४ गु
१६।४३ श० १८।५६, एतानि बहजकोणः प्रमाणानि । तस्मात् हवकोणः भौमे

(क) १. + कार्यस् +

३. 'हवलंबः' लुप्त

५. + हवलम्ब +

७. कार्ये for (कार्यः)

८. भौमे for (भौ) (ख)

११. ३६।२६ for (६६।२६)

१३. भौमे for (भौम)

१५. ३५।४०।३० for (३५।४।३०)

१७. ३३।२८ for (३३।२८) (ख)

२०. गुरौ for (गु)

२१. विसर्गलुप्त

२२. कोणाः for (कोणः)

२३. भौमः for (भौमे)

(ख) २. लंबः for (लंब)

६. 'दवरेखायां' लुप्त

१८. ३७।५२ for (३७।५२)

१९. + च +

४. 'यां' for (लुप्त)

६. दध्न for (दव)

८. अतलंबो for (अतलंबो)

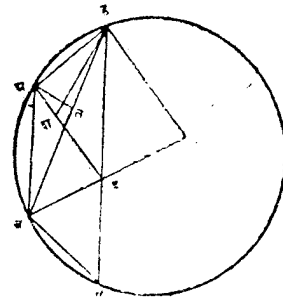
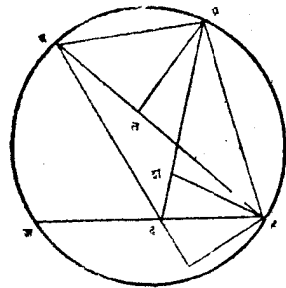
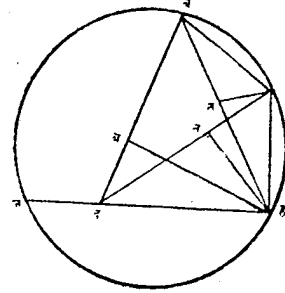
१०. ६३।४४ for (६३।४४)

१२. एषां for (एषी) (ख)

१४. गुरौ for (रौ) (ख)

१६. शनौ for (श०)

१९. + मं +

४६१०, गुरो १९१४६, शनौ १५१३८। एपां ज्याः ४३१६ गु० २०११७३० श० १६१०।
 इदं हवे षष्टिस्तत्प्रमाणेन हरेखाप्रमाणं हदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन हवप्रमाणं ज्ञात-
 मस्ति। तस्मात् हदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन हवप्रमाणं ज्ञातमस्ति। तस्मात् हदे षष्टि-
 स्तत्प्रमाणेन वहरेखाप्रमाणं भीमे ८३१४१३०, गुरो १५१२६, शनौ १२६१२० पुनः
 अदजकोणः प्रथमतृतीयवेधे स्पष्टांतरं भीमे १६१ क ३४ गुरो १४११२, शनौ
 १०३११। शेषं अदहकोणः भीमे २८१२६, गुरो ३८१४८, शनौ ७६१५६। एपां ज्याः
 १८१५८३० गु० ३६१३६। गु० ५८१२६१३०। इदं हदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन हवप्रमाणं
 पुनरपि अवजचार्यं प्रथमतृतीयवेधे मध्यमांतरं भीमे १७७१२, गुरो १३३१२१, शनौ
 ११३१३५, तस्मात् अहजकोणः भीमे ८८१३६, गुरो ६६१४०१३०, शनौ ५६१४७३०।

अथ अदहकोणः ज्ञातोस्ति। तस्मात् दअहकोणः भीमे ७२१५८ गुरो
 ७४१३१३०, शनौ ४६११३३०। एपां ज्याः ५७१२२५७१४१३०४३१९१३०। एतानि
 अहरेखायां षष्टिस्तत्प्रमाणेन हवप्रमाणानि हदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन हवप्रमाणं

- (क) १. ४६१० for (४६१०) २. 'गु०' लुप्त
 ३. 'श०' लुप्त ४. हरेखा for (हरेखा) (ख)
 ५ से ११. लुप्त (ख) १२. १०५१२६ for (१५१२६)
 १३. २२६१२०१३० for (१२६१२०) १४. १८१२६ for (२८१२६) (ख)
 १५. ३१४८ for (३८-४८) १६. गुरो for (गु०)
 १७. शनौ for (गु) १८. ३६१४० for (६६१४०१३०)
 २१. + भी० + २२. ५७१२२१५ for (५७१२२)
 २३. + गुरो + २४. + शनौ +
 २५. हअ for (अह) (ख) २६. हव for (हव) (ख)
 ४. हअ for (हप्र)
- (ख) १३. १२६१२०१३० for (१२६१२०) १७. श for (गु)
 १८. ८८१३६ for (८८१३६) २०. कोणाः for (कोणः)
 २१ से २४. ५७१२२१५७१४१३०४३१९१३० for (५७१२२१५७१४१३०४३१९१३०)
 २७. + हव प्रमाणानि हदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन +

ज्ञातमेवास्ति । तस्मात् हृदे षष्टिस्तत्प्रमाणेनेह प्रमाणं भीमे १६।५१, गुरौ ३६।१, शनौ ८०।५७।३०, पुनरपि अवचापं प्रथमद्वितीययोर्मध्यमांतरं भीमे ८१।४४, गुरौ ६६।५५, शनौ ७५।४३ । तस्मात् अहवकोणो भीमे ४०।५२, गुरौ ४६।५७।३०, शनौ ३७।५१।३०, एतेषां ज्याः ३६।१६ गुं ४५।५६, शं ३६।४६।३०, एतेषां कोटी जीवाः ४५।२२।३०।३८।३६ ४७।२२।३०, एतां ज्याः कोटिज्याश्च अहे षष्टिस्तत्प्रमाणेन अतरेखा हतरेखायाः प्रमाणानि सन्ति । हृदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन अहरेखा ज्ञातमस्ति । तस्मात् अनेन प्रकारेण अतरेखाभी १२।५६, गुरौ २६।५२, शनौ ४६।४१।३०, हतरेखा भीमे १५।१, गुरौ २५।६, शनौ ६३।५५।३० । अनेन प्रमाणेन हवरेखा भीमे ८३।१४।३० गुरौ १०।५।२६ शनौ १२६।२०।३०, शेषं तवरेखा भीमे ६८।१३।३०, गुरौ ८०।२३ शनौ ६२।२५ । एषां वर्गाः भीमे ४६।५३।४६, गुरौ ६४६।१२।७।३०, शनौ ३८९।५०।३० अतवर्गं भीमे १६८।३४, गुरौ ८९२।१, शनौ २४६६।१५।४५ वर्गद्वययोगः भीमे ४८।२२।२३, गुरौ ७३५३।२८।३०, शनौ ६३६५।६।१५ । एषां मूलानि भीमे ६९।२६।३०, गुरौ ८५।४५ शनौ ७५।४७, इदं हृदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन अहरेखा प्रमाणमस्ति । अहरेखाप्रमाणं भीमे १६।५१, गुरौ ३६।१, शनौ ८०।५७।३०, यदि अभि-

(क) २. एषां for (एतेषां) (ख)	३. + भीमे +
४. गुरौ for (गुं)	५. ४५।५६ for (४५।५६)
६. कोटि for (कोटी) (ख)	७. + मं० +
८. + गुं +	८. + शनौ +
१०. विसर्गलुप्त	११. प्रमाणानि for (प्रमाणानि)
१२. ज्ञातास्ति for (ज्ञातमस्ति) (ख)	१३. भीम for (भी०)
१४. ४।८३।१४।३० for (८३।१४।३०)	१५. १०।५।२६ for (१०।५।२६)
१६. + अतवर्गं +	१७. वर्गः for (वर्गः)
१८. + १०।५।२६ +	१८. वर्गः for (वर्ग) (ख)
२०. ४८२२।२३ for (४८।२२।२३)	२१. '२८' लुप्त
२२. ७८।४७ for (७५।४७)	

(ख) १. प्रमाणेन ह्यप्रमाणं for (प्रमाणेनेह प्रमाणं)

चार वृत्तस्य व्यासाद्ध प्रमाणं ६० तदा अश्वपूर्णज्याभौमे ७८३१, गुरौ ६१५२, शनौ ७३३६, अनेनैव प्रमाणेन दहरेखा भौमे ६७५०, गुरौ ६४१७, शनौ ५५१२३, अहरेखा भौमे २२२६, गुरौ ४१४७, शनौ ७४४३, तस्मात् अहचापं भौमे २१३४, गुरौ ४०४१, शनौ ७७१, संपूर्णं हश्वजचापं भौमे १९८४६, गुरौ १७४ द, शनौ १९०३६, जदहपूर्णज्या भौमे ११८२२ गुरौ ११९५०, शनौ ११६१८, अत्रेदं निश्चितं भौमे शनौ च अभिचारकेन्द्रं हश्वजत खंडेस्ति । गुरौ तस्मात् खण्डात् वहिरस्ति । तत्केन्द्रं च कचिन्हं कल्पितं । पुनर्दक-रेखा संयोज्या । इयं रेखा उच्चस्थानमचिन्हपर्यंतं नीचस्थानलचिन्हपर्यंतं वद्ध-नीया । पुनः कनसलंबो हजरेखायां संयोज्यः । पुनर्दहरेखा दजरेखायां संगुणिता लददमघातो भवति । अथ घातो भौमे ३४२७५१, गुरौ ३५७०५६, शनौ ३५४९ क एते घातास्त्रिज्या वर्गात् शोधिताः । शेषं दकवर्गः भौमे १७२१६, गुरौ २६४४, शनौ ५०५१ । एषां मूलानि भूकेन्द्रा अभिचारकेन्द्रयोरंतररूपं दकरेखाप्रमाणं

(क) २. ६४५० for (६७-५०)	३. २२१२६ for (२२२६)
४. ४१४७ for (४१४७)	५. ४०४५ for (४०४१) (ख)
६. १७४६ for (१७४६)	७. ११८२२ for (११८२२)
८. हश्वजस्य वृत्तखण्डे for (हश्वजतखण्डे)	
९. + तद्विचारार्थं दशमाध्यायस्य नवमक्षेत्र ११ अध्यायस्य २१३ क्षेत्रे निरूप्यते +	
१०. 'च' लुप्त	११. पुनर्दक for (पुनर्दक)
१२. + दलचिह्न पर्यंतं नीच +	१४ से १७. लुप्त
१३. पर्यंतः for (पर्यंतः)	१६. दलदम० for (लददम)
१८. रेखायां for (रेखायां) (ख)	२२. ३४२७५१ for (३४२७५१)
२०. अथ for (अथ) (ख)	२४. ३५४९ for (३५४९)
२३. ३५७०५६ for (३५७०५६)	२६. शोधिताः for (शोधिता)
२५. + गुरौ +	२६. रन्तरं for (रन्तर)
२७. '२६' लुप्त	
(ख) १. 'व्यासाद्ध' लुप्त	८. वृत्तखण्डे for (तखण्डेस्ति)
२१. घातो for (घातो)	२८. 'अ' लुप्त

भौमे १३।७, गुरौ ५।३, शनौ ७।८, अनरेखा भौमे ५९।११ गु ५६५५ शनौ ५६।४४, जदरेखा भौमे ५०।३२, गुरौ ५५।३३, शनौ ६४।५, दनरेखा शेषे भौमे ८३६ गुरौ ४।२१, इदं दकप्रमाणेन जातं ।

अथ यदि दके षष्टिः कल्प्यते, तदा दनरेखा भौमे ३६।३४, गुरौ ४८।४, शनौ ३६।३५।३०, इयं दकनकोणज्यास्ति । आसां चापानि भौमे ४१।१५, गुरौ ५४।१२, शनौ ३७।३५, एतानि मसचापानि जातानि । जहचापस्याद्धं जसं भौमे ८०।३४, गुरौ ८७।३, शनौ ८४।४२, तस्माज्जमचापं भौमे ३६।१९, गुरौ ३२।५१, जचापं शनौ ५७।४ इव जचापं भौमे ६५।२८, गुरौ ३३।२६, शनौ ३७।५२ लवचापं च भौमे ४५।१३,

(क) १. ५।२३ for (५।३)

२. जनरेखाभौमे for (अनरेखाभौमे)

४. दने for (दने)

६. ८।३६ for (८३६) (ख)

८. शनौ for (शनौ)

१०. चापस्याद्धं for (चापस्याद्धं)

१२. 'शनौ' लुप्त

१४. 'इ' लुप्त

१६. 'च' लुप्त

३. गुरु ५६।५५ for (गु ५६५५)

५. शेषं for (शेषे) (ख)

७. + ४।२२ शनौ + (ख)

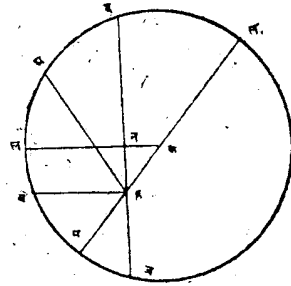
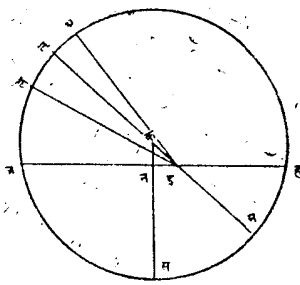
९. ३७३५ for (३७।३५)

११. + शनौ ल +

१३. ५७।४३ for (५७।४ इ)

१५. + तस्मात् +

१७. ४५।२३ for (४५।१३)

(ख) २. जनरेखाशेषं भौमे for (अनरेखाभौमे)

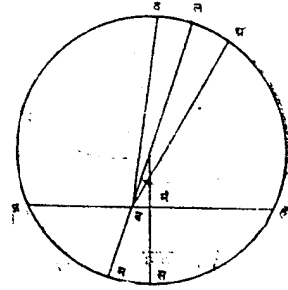
११. लज्ज for (ज)

वमचापं गुरौ ४३५, लवचापं शनौ १६५१, अलचापं भीमे ३६३१, गुरौ ६६३०, शनि ५५१५२ । एतेषां निश्चये जाते सति रकचापलस-चापमतचापानि, एभिः पक्षेत्रैः उपरितन क्षेत्रे यानि चापानि तानि प्रत्येकग्रहस्य निरूपयामः । तत्र प्रथमं भीमस्य अप तस्मिन् क्षेत्रेवत् अपेक्षितं भवति । तावत् प्रदर्शने प्रथमक्षेत्रे अदरेखा संयोज्या । द्वितीये वदरेखा तृतीय जदरेखा च संयोज्या । द्वितीये वदरेखा तृतीये जदरेखा च संयोज्या । पुनर्दचिन्हात् न चिन्हाच्च दसलंको नखलं वश्च संयोज्यः । प्रथमक्षेत्रे अतरेखायां द्वितीये वतरेखा च तृतीये जतरेखायां च निष्काश्याः ।

अथ प्रथमक्षेत्रे सतह रूपमध्यमकोणः ३६३१ सतमरूपमध्यमकोणो द्वितीय-

- (क) १. ०।३५ for (४३५) (ख) २. १६।५१ for (१६५१)
 ३. ७६।३० for (६६।३०) ४. शनौ for (शनि)
 ५. चापेगुरौ ०।३५ लवचापं शनौ for (चापानि)
 ६. षड्भिः for (प) ७. क्षेत्रैः for (क्षेत्र)
 ८. अत्रोपरि नक्षत्रे for (उपरितनक्षेत्रे)
 ९. ग्रहस्य for (ग्रहस्य) १०. अथ for (अप) (ख)
 ११. यावत् for (वत्) (ख) १२. प्रदर्शते for (प्रदर्शने)
 १३. + तत्रास्य विचारार्थं दशमाध्यायस्य १०।११।१२ क्षेत्राणि कथ्यन्ते +
 १४. क्षेत्रे for (क्षेत्र) (ख) १५. तृतीये for (तृतीय)
 १६. 'द्वितीये' लुप्त १७-२१. लुप्त
 २२. दश for (दस)
 २३. वाश्च for (लं वश्च)
 २४. 'संयोज्यः' लुप्त २५. वदरेखायां for (वतरेखा)
 २६. + निष्काश्याः +
 २७-३०. लुप्त
 ३१. ३६।३१ for (३६३१)
 ३२. सतम (for सतम) (ख)

- (ख) ६. षट्क्षेत्रैः व्यः for (षट्क्षेत्रैः व्यः)
 १२. प्रदर्शते for (प्रदर्शने)
 २५. वतरेखायां for (वतरेखा)
 २६. इच for (च)

क्षेत्रे ४५।१३ वतफसं मध्यमकोणः तृतीये ३६।१६ । एषा जीवाः ३५।४२।३०।४२।
३५।१ । आसां कोटिजीवाः ४८।१३।३०।१२।१६४५२५, एताजीवाः कोटिजीवाश्च-
दते पष्ठिस्तत्प्रमाणेन दसरेखासतरेखयोः प्रमाणमस्ति । यदि दतरेखा ६।३३।३०
तदा दरेखा प्रथमे ३।५४ द्वितीये ४।३६ तृतीये ४।६ सतरेखा ५।१६ प्रथमे द्वितीये
४।३८ द्वितीये ५।४ सतरेखा प्रथमे ५।६।५२ द्वितीये सतरेखा ५।१४६ तृतीये
५।५१ ।

अथ सतरेखा सतरेखयोः समत्वे नखअरेखा प्रथमे ६५।८ खरेखा द्वितीये
४।२७ खजरेखा तृतीये ५४।४७ द्विगुणसदरेखा तुल्या नखरेखा प्रथमे ७।४८
द्वितीये ६।१८ तृतीये ८।१८ अनरेखा प्रथमे ६५।३६ द्वितीये वनरेखा ६५।६ तृतीय

(क) १. + अंतरे +	२. ४५।२३ for (४५।२३)
३. संज्ञ मध्यम for (संमध्यम) (ख)	४. + प्रद्वि. +
५. + तृ +	६. ३८।१ for (१)
७. विसर्गलुप्त	८. + प्र० द्वि० +
९. ४२।१६ for (१२)	१०. तृ० ४५।२५ for (१६)
११. एताः for (एता)	१२. + एते +
१३. दश० for (दस)	१४. शत० for (सत)
१५. दश for (द)	१६. तृतिये for (तृतीये)
१७. शतरेखा for (सतरेखा)	
१८. तृतीये for (द्वितीये)	१९. श for (स)
२१. शव for (सव)	२२. ५६५१ for (५६।५१)
२३. शख for (सत)	२४. 'रेखा' लुप्त
२५. शत for (सत)	२६. विसर्ग लुप्त
२७. खव for (ख)	२८. ६४।२७ for (४।२७)
२९. श for (स)	३०. ६१८ for (६।१८)

(ख) ५-६. ३८।१० for (१)

७-८. ८।१३।३०।४२।१६।४५।२५ for (४८।१३।३०।१२।१६४५२५)

१५. दस रेखा for (द रेखा)

२०. ५६।५२ for (५।६।५२)

जनरेखा ५५।२५, यद्येता रेखा षष्ठितुल्याः कल्प्यन्ते । तदा तखरेखा प्रथम अखकोण-
ज्यां ७८ द्वितीये नवखकोणज्या ८।३४।३० तृतीये तृजसकोणज्या ८।५८।३० आसा-
चांपोति ६।५०।। प्र. द्वि. ८।१३ तृ. ८।३७ अभिचरिवृत्त्वगसाद्धं ६० द्विगुणा ते

(क) १. यद्येताः for (यद्येता)

२. रेखाः (रेषा)

३. जख for (तख)

४. प्रथमेन for (प्रथम)

५. अनुस्वार लुप्त

६. ७।८ for (७८) (ख)

७. नवस्य for (नवख)

८. नजस for (तृजस) (ख)

९. जख for (जस)

१०. ८।५८।३० for (८।५८।३०) (ख)

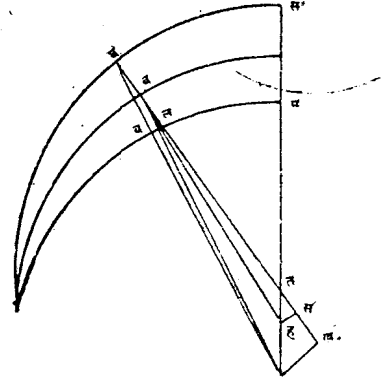
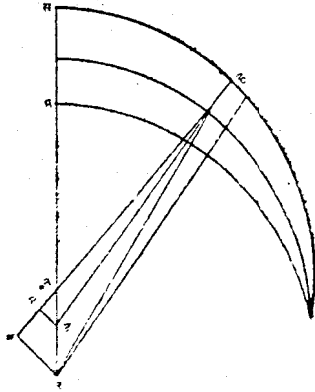
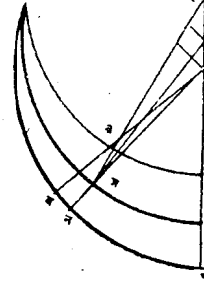
११. आसां for (आसा) (ख)

१२. चापानि for (चांपोति) (ख)

१३. ८।३८ for (८।३७)

१४. अभिचार वृत्त व्यासाद्धं for (अभिचरिवृत्त्वगसाद्धं) (ख)

२. द्विगुणतखरेखा तुल्या तखरेखाऽस्ति for (द्विगुणातेख रेखाऽस्ति)

(ख) २. रेखा for (रेषा)

३. नख for (तख)

खरेखास्ति । प्र १०।३२ द्वि ६१६ तृ १०।८ । तस्मात् वहरेखा प्रथमे ७०।३२ द्वि०
 खमरेखा ६१।१६ त्रिखवरेखा ४६।५२ हनरेखा प्र ७१।० द्वि० मनरेखा ६१।५२ तृ०
 वनरेखा ५०।३३, यदि एताः रेखाः षष्ठितुल्याः कल्प्यन्ते, तदा नखरेखा नहखकोणज्या
 प्र० ६।३५ द्विनखकोणज्या ८।० तृ० नवखकोणज्या ९।५१ । आसां चापानि प्र०
 ६।१८, द्वि० ७।४० तृ० ६।२७ प्र० नअखकोण ६।५० द्वि० नवखकोण ८।१३
 तृ० नजखकोणकोणः ६।३७ । तस्मात् कनरकोणः प्र०।३२ द्वि० ल नशकोणः
 ०।३३ तृ० तनमकोणः ५०। इदं प्ररकचापप्रमाणं द्वि० त्वसचापप्रमाणं
 तृ० तमचाप प्रमाणमस्ति । इदमत्र निश्चितं प्रथमद्वितीयवेधयोः स्पष्टा-
 तरे अभिचारवृत्तानुसारेण ६८।५५ द्वितीयतृतीययोः स्पष्टांतरं अभिचारवृत्तानु-
 सारेण शतचापं संज्ञे वेधितः, लमचापसंज्ञस्पष्टांतरात् लशचापतम चापयोगतुल्यं

- (क) २. ६।१६ for (६।१६) ३. १०।२८ for (१०।८)
 ४. खहरेखा for (वहरेखा) (ख) ६. तृ० for (त्रि)
 ७. मन for (मन) (ख) ८. द्वि for (द्वि)
 ९. नभकोणज्या for (नजखकोणज्या)
 १०. तृतीये for (तृ०) १२. 'कोणः' लुप्त
 १३. ८।३७ for (६।३७) १४. ०।३३ for (प्र०।३२)
 १५. लश कोशः for (द्विलनशकोणः) १६. ०।५० for (५०) (ख)
 १७. प्रपरक for (परक) १८. लश for (त्वस)
 १९. + अभिचारवृत्तानुसारेण रशसंज्ञचापमस्ति इदं कलचापसंज्ञ प्रथम द्वितीयवेध-
 स्पष्टांतरात् रकचापयोग तुल्यमधिकमस्ति तच्च १।५ वेधितः स्पष्टांतरं ६७।५० इदं +
 २१. ६८।५५ for (६८।५५) २२. तृतीययोः for (तृतीययोः)
 २३. अनुस्वार लुप्त, (ख) २४. संज्ञ for (संज्ञे) (ख)
 २५. वेधितांतर for (वेधितः)
- (ख) १. तसरेखा तखरेखास्ति for (तेखरेखास्ति) ५. खमरेखा for (खमरेखा)
 ११. 'कोण' लुप्त १७. प्र० रक for (प्ररक)
 १८. लस for (त्वस)
 २०. + रशसंज्ञचापमस्ति । इदं कलचापसंज्ञप्रथमद्वितीयवेधस्पष्टांतरात् रकचाप लस-
 चापयोगतुल्यमधिकमस्ति १।। ५ ॥ वेधितस्पष्टांतरं ६७।५० इदं +
 २१. '६८।५५ द्वितीय—स्पष्टांतरं' लुप्त
 २५. वेधित for (वेधितः) २६. लस for (लश)

न्यूनमस्ति । तत्प्रमाणं १।२३ स्पष्टांतरं एतावन्मितं ६३।४४ आसीत् । अभिचारवृत्त-
प्रमाणेन जातं ९२२१ । यदि स्पष्टांतरस्थाने अभिचारवृत्तप्रमाणजनितचापद्वयं चेत्
स्थाप्यते, मध्यमांतरचापे पूर्वोक्ते एव स्थाप्यते । तदा पूर्वोक्तप्रकारकरणेन भूकेंद्र-
अभिचारकेंद्रयोरन्तरं दकरेखा जाता, १२।५० जभचापं ४५।३३ लवचापं ३८।५९
अलचापं ४२।४५, एतेभ्यश्चापेभ्यो पूर्वोक्तमंतरं कलशसंज्ञनिष्कासितम् ०।२८ तम-
चापं ०।४० प्रथमस्पष्टांतरं ६८।४६ द्वितीयं स्पष्टांतरं ६२।३६, पुनः उक्त प्रकार-
करणेन इदं निश्चितं दकरेखा जाता १२।० जभचापं ४४।२१ लवचापं ४०।११
अलचापं ४१।३३ साधित उच्च परममंदफलादिना वेधितस्पष्टांतरं मिलति वानेति
निश्चयार्थं गणितं क्रियते । हमं प्रतिवृत्तमेव कार्यं । प्रथमक्षेत्रे अलचापरूप अतह
कोणोस्ति । द्वितीये लवचापरूपवतहकोणोस्ति । तृतीये जभचापरूप जतम
कोणोस्ति । एषां जीवाः ३६।४७।३०।३८।४३॥ ॥४१।५६।३०, एषां कोटिज्याः

- (क) १. ६।४४ for (६३।४४) २. ६२।२१ for (६२२१) (ख)
३. पूर्वोक्त for (पूर्वोक्ते)
४. स्थाप्यते for (स्थाप्यते)
५. ११।५० for (१२।५०) ६. जमचापं for (जभचापं) (ख)
७. लमचापं for (लवचापं)
८. चापेभ्यः for (चापेभ्यो) (ख)
९. 'क' लुप्त
१०. निष्काशितं for (निष्कासितं) ११. + प्रत्येकं रकचापं लशचापं +
१२. जन्म for (जभ) १३. ४४।२२ for (४४।२१)
१४. अस्यार्थं for (निश्चयार्थं) १५. हम for (हम) (ख)
१६. बलह for (वतह) १७. जम for (जभ) (ख)
१८. जतम for (जतम) १८. काणो स्ति for (कोणोस्ति)
२०. + प्र० + २१. + द्वि० +
२२. + तृ० +

- (ख) १. ८३।४४ for (६३।४४) ५. २२।५० for (१२।५०)
७. लवचापं for (लवचापं) ६. रलश संज्ञ for (कलश संज्ञ)
१२. जमचापं for (जभचापं) १३. ४२।२६ for (४४।२१)
१६. बलह for (वतह)

४४।५०।४५।५०।३०४२।५४।३० इदं तदे षष्टिस्तत्प्रमाणे दसरेखा सतरेखयोः प्रमाण-
मस्ति । यदि तदरेखा ६।० तदा दसरेखा प्रथमे ३।५८ द्वितीये ३।५२ तृतीये ४।११।३०
सतरेखा प्रथमे ४।३० द्वि० ४।३५ तृ० ४।१७ प्र० सअरेखा ५।१५० द्वितीये सवरेखा
५।१५३ तृतीये सजरेखा ५।१५३ सतरेखा सखरेखयोः समत्वेन अखरेखा प्र० ६।४२०
द्वि० वखरेखा ६।४२८ तृ० जरेखा ५।५।३४ प्र० नखरेखा ७।५६ द्वि० ७।४४ तृ० ८।२३ ।
तस्मात् अनरेखा ६।४।५२ वनरेखा ६।४।५६ जनरेखा ५।६।१२ यद्येता रेखा षष्टि-
मिता कल्प्यन्ते । तदा नखरेखा नअखकोणज्या ७।२२ नखकोणज्या ७।६।३०
नजखकोणज्या ८।५२।३० । आसां चापानि ७।३६।५१ ८।३५ अतहकोणः ४।१।४३

(क) १. +द्वि०+

३. दश for (दस)

६. दश for (दस)

८. ३० for (४।३०)

१०. प्रश for (प्र० स)

१२. शज for (सज)

१४. शख for (सख)

१६. +पुनः+

२. +तृ०+

४-५. 'रेखासत' लुप्त

७. शत for (सत)

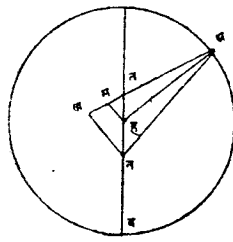
९. +युः+

११. शव for (सव)

१३. शतरेखा for (सतरेखा)

१५. जखरेखा for (जरेखा) (ख)

१७. वनरेखा for (वनरेखा)

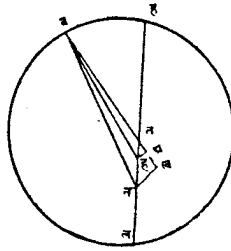

१८. रेखा: for (रेखा)

२०. नख for (नख) (ख)

२२. ज्यातः for (ज्यातः)

२४. +द्वि०+

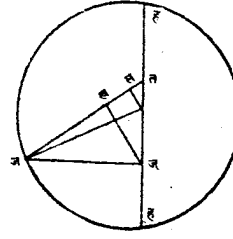

१९. षष्टिमिता: for (षष्टिमिता) (ख)

२१. +द्वि०+

२३. +प्र०+

२५. +तृ०+

वतहकोणः^२ ४०।११ जसककोणः^३ ४४।२१। तस्मात् अनहकोण^४ ३४।३० वनहकोणः^५ ३३।३० जनभकोण^६ ५२।५६ प्रथमस्पष्टान्तरं अनहकोणवनहकोण योग ६७।५० द्वितीय स्पष्टान्तरं वनहकोणजनमकोणयोगः भाद्धांश शुद्धः ६३।४४। इदं वेधित-
तुल्यं जातं । यदि जनमकोणो भौमस्य तृतीयवेधस्पष्टध्रुवके योज्यते । तदा
भौमस्य नीचस्थानं भवति ९।३५।३० । अस्योच्च स्थानं ३।३५।३० तृतीये क्षेत्रे जचिन्हो
परि कलमनीचोच्चवृत्तं कार्यं । तदा तजरेखा नीचोच्चवृत्ते लचिन्हं भचिन्हं सम्पातं
करिष्यति । नजरेखा कचिन्हं सम्पातं करिष्यति । तदा हतजकोणः^७ १३५।३६ ।
अयं भौमस्य केन्द्र^८ ।

अथ लजककोणो भाद्धांशात् शोध्यते १७।१२५ । इदं भौमस्य शीघ्रकेन्द्रं,
एतत् त्रयं उच्चं मन्दकेन्द्रं शीघ्रकेन्द्रं च तृतीयवेधसमयेस्ति ।

अथ गुरुशान्योरुच्यते वेधस्पष्टगतिः^९ । अभिचारवृत्तप्रमाणेन^{१०} या स्पष्टा
गतिः तयोरन्तरज्ञानार्थं दचिन्होपरि तमप्रतिवृत्तं भचिन्होपरि न सं अभिचार-

(क) १. विसर्गं लुप्त

२. + द्वि० +

३. जतभकोणः तः for (जसककोणः)

४. कोणः for (कोण) (ख)

७. जनभ for (जनम) (ख)

६. ६२५।३० for (६।३५।३०)

१२. लचिन्हं for (लचिन्हं)

१४. तज for (तज)

१६. केन्द्रं for (केन्द्र)

१८. + च +

६. जतभ for (जनम)

८. भौमश्च for (भौमस्य)

१०. ३२५।३० for (३।३५।३०)

१३. म for (भ)

१५. १३।३६ for (१३५।३६)

१७. विसर्गं लुप्त

१९. लम for (तम) (ख)

(ख) ३. जतभकोणः for (जसककोणः)

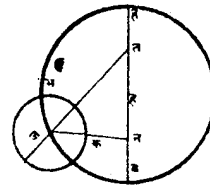
४. कोणः for (कोण)

६. जनभ for (जनम)

६. ६।२५।३० for (६।३५।३०)

११. कम for (कलम)

१६. मन्द केन्द्रं for (केन्द्र)

वृत्तं हचिह्नं भूकेन्द्रं नलमेकेन्द्रगतव्यासः अचिह्नं वचिह्नं जचिह्नं । एतत् त्रयं
वेधितस्थानानि प्रत्येकस्य भिन्ने भिन्ने क्षेत्रे कल्प्यानि यथा भौमरेखाः संयोजिता ।
तथैव त्रापि संयोज्याः । नभसकोणो गुरौ प्रथमक्षेत्रे ६६।३० द्वितीये ०।३५ तृ० ३२।५१
शने प्र० १।५५।५२ द्वि ११।५१ तृ ५०।४३ । एषां जीवाः गुरौ ५८।५८।३० । ०३६।३०
३२।३३ । शनौ ४६।४० २०।२२।३० ५०।४३।३० कोटिज्या गुरौ १०।५६।६०।०
५०।२४।३० शनौ ३३।४० ५६।२६ ३२।३ मदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन दवरेखा वभरेखयोः
प्रमाणमस्ति । यदि मदरेखा गुरौ २।४३ भवन्ति शनौ २।५७ १।१३ ३।१ । पुनर्भव-
रेखा गुरौ ०।३० २।४२ २।१६ शनौ २।०।३।२१।० १।५४ वअवववजरेखाः गुरौ

(क) १. नलम for (नलमे)	२. चिह्नं for (चिह्न) (ख)
३. एतात्त्रयं for (एतत्त्रयं)	४. भिन्न भिन्न for (भिन्ने भिन्ने)
५. 'भौम' लुप्त	६. तथैवत्रापि for (तथैवत्रापि)
७. शनौ for (शने) (ख)	८. '१।' लुप्त
९. द्वितीय for (द्वि)	१०. ५७।४३ for (५०।४३)
११. +द्वि०+	१२. +तृ०+
१३. +द्वि०+	१४. +तृ०+
१५. +प्र०+	१६. +द्वि०+
१७. +तृ०+	१८. +द्वि०+
१९. +तृ०+	२२. २+४२ for (२।४३) (ख)
२४. +३।३४ तदा दवरेखा गुरौ २।३६ द्वि ०।२ तृ १।२६ शनौ+	
२५. +द्वि०+	२६. +तृ०+
२७. +प्र०+	२८. +द्वि०+
२९. +तृ०+	३०. +प्र०+
३१. +द्वि०+	३२. +तृ०+

(ख) १. नलमन्द केन्द्र for (नलमे केन्द्र)	३. एतत्त्रयं for (एतत्त्रयं)
१०. भौमे for (भौम)	६. तथैवत्रापि for (तथैवत्रापि)
१०. ५७।४६ for (५०।४३)	२०. मदे for (मदे)
२१. मद for (मद)	२३. भवति for (भवन्ति)
२४. +३।३४ तदा दवरेखा गुरौ २।३६॥ ॥२॥ ॥१॥ २६ शनौ+	

५६।५६।६ ६०।० ५६।५६ शनौ ५६।५६ ५६।५६ ५६।५६ तत्ररेखा तवरेखा तजरेखाः
 गुरौ ६०।२६ ५७।१८ ५७।४३ शनौ ६१।५६ ६३।२० ६१।५० वदद्विगुण तुल्या तह-
 रेखा गुरौ ५।१८ ०।४ २।५२ शनौ ५।५४ २।२६ ६।२ हजरेखा हवरेखा हजरेखाः
 गुरौ ६०।४० ५७।१८ ५७।४६ शनौ ६२।१३ ६३।२३ ६२।८ तत्रहकोण तवहकोण
 हजहकोणा गुरौ ५।१४।३० ०।४।३।२।३० शनौ ५।४०।३० २।१८।५।४६।३० । एषां
 चापानि गुगुः ५।१०।३० ०।४।२।५।४ शनौ ५।२५।३० ०।२।१।५।३।४।३० भवद्विगुण
 तुल्या मतररेखा गुरौ १।०।५।२।४।४।३२ शनौ ४।०।६।४।२।३।४८ । तस्मात् सतररेखा गु०

(क) १. + द्वि० +

२. + तृ० +

४. + द्वि० +

६. + द्वि० +

८. + द्वि० +

११. + द्वि० +

१३. + द्वि० +

१५. + प्र० +

१७. + तृ० +

१९. + तृ० +

२१. तजह for (तवह)

२४. + प्र० +

२६. + तृ० +

२८. + द्वि० +

३०. गुरौ for (गुगुः) (ख)

३२. + द्वि० +

३४. + द्वि० +

३६. भत for (मत) (ख)

३८. १० for (१।१०)

४०. + तृ० +

४२. + तृ० +

३. + प्र० +

५. + तृ० +

७. + तृ० +

९. + तृ० +

१२. + तृ० +

१४. + तृ० +

१६. + द्वि० +

१८. + द्वि० +

२०. 'ह' लुप्त

२२-२३. 'हजहकोणाः' लुप्त

२५. + द्वि० +

२७. + प्र० +

२९. + तृ० प० +

३१. ५।०।३० (for ५।१०।३०) (ख)

३३. + तृ० +

३५. + तृ० +

३७. + प्र० +

३९. + द्वि० +

४१. + द्वि० +

४३. गुरौ प्र० for (गु०)

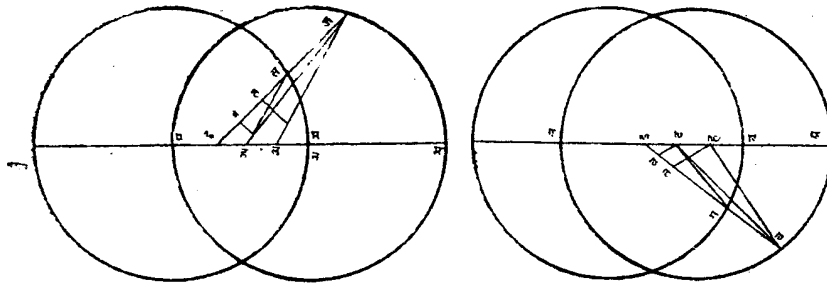
(ख) १०. + प्र० +

३८-३९-४०. १।०।६।५।२।५।६।७।४।३२ for (१।०।५।२।४।४।३२)

४१-४२. ४।०।१।७।६।४।२।३।४८ for (४।०।६।४।२।३।४८)

६१।०।५।३।२।८ शनौ ६४।०।६।४।२।६।४।८ हसरेखा गुरौ ६१।१।४।५।३।७।५।५
 १३३ शनौ ६४।१।६।४।५।६।४।५ हसे षष्टिस्तत्प्रमाणेन तहसपतसह कोणज्या
 गुरौ ५।१।१।३।०।०।५।३।१० शनौ ५।३।१।२।१।१।३।०।५।३।१९ आसां चापानि ४५।७।३०
 १।५।३।१ शनौ ५।१।६।२।०।२।६।५।२।४।३० कोणद्वयांतरं गुरौ ०।३।१।०।१।०।०।७ श०

- (क) १. + द्वि० + २. + तृ० ५५ +
 ३. + द्वि० + ४. + तृ० +
 ५. ६३।४।८ for (६६।४।८) (ख)
 ६. + प्र० +
 ७. + द्वि० + ८. + तृ० +
 ९. + द्वि० + १०. + तृ० +
 ११. तह रूप for (तहसप) (ख)
 १२. + द्वि० +
 १३. + तृ० + १४. + प्र० +
 १५. + द्वि० + १६. + तृ० +
 १८. + द्वि० + १९. ०।५० for (०।५)
 २०. + तृ० + २१. ५।१।६।३० for (५।१।६।२०)
 २२. + द्वि० + २३. + तृ० +
 २४. (०।३) द्वि ०।१ for (०।३।१।०।१) २५. + तृ० +
 २६. शनौ प्र ६।६ for (श १०।६)

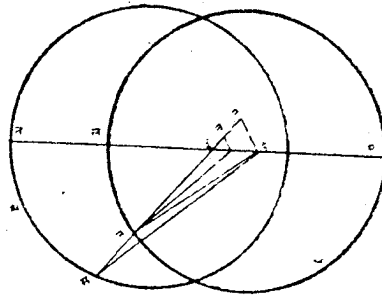
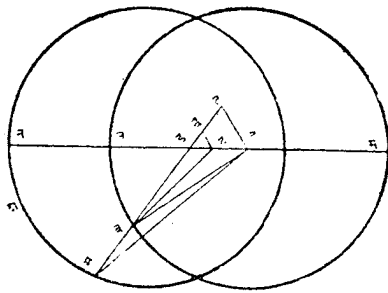

- (ख) १-२. ६१।०।५।४।३।६।५।२।८ for (६१।०।५।४।३।६।२।८)
 १७. — गुरौ — २४. ०।३।०।१।०।७ for (३।१।०।१।०।७)

(क) १. यद्गुणितेन for (यद्गुणितेन)
३. गणीतं for (गणितम्)
६. + प्र० +
८. भव्य for (भव्य) (ख)
१०. "लभ्यकोणः + से प्र०" तक लुप्त
१२. विसर्गं लुप्त
१४. + द्वि० +
१६. + तृ० +
१८. + द्वि० +
२०. + द्वि० +
२२. + प्र० +
२४. + तृ० +

२. मानीयते for (मे) (ख)
 ५. कोणो for (कोणौ) (ख)
 ७. लभ for (लम) (ख)
 ६. मभज for (ममज) (ख)

१३. जकोणः for (ग्रकोणः)
 १५. २५।८ for (२।५८)
 १७. +प्र०+
 १६. +तृ०+
 २१. +तृ०+
 २३. +द्वि०+
 २५. '३३।' लुप्त

११. "३०।३६—लभग्रकोणः" लुप्त
२६. भदे for (गदे)

नैताः वदरेखा भवरेखयोः प्रमाणानि सन्ति । यदि मदरेखा गुरौ २।४५ शनौ ३।२५ ।
 तस्मात् वदरेखा गुरौ २।४१।०।८।१।२४ शनौ २।५२।१।५।२।५१ वभरेखा गुरौ
 ३।६।२।४।५।२।२२ शनौ १।५१।३।१।४।१।५३ । तस्मात् वअरेखा ववरेखा वजरेखा
 गुरौ ५।६।५।६।०।५।६।५।६ शनौ ५।६।५।६।५।६।५।६ तअरेखा तवरेखा तजरेखाः
 गुरौ ६।०।३।२।५।७।१।५।५।७।३।७ शनौ ६।१।४।७।६।३।१।३।६।१।४।६ ।

अथ द्विगुणं वदरेखा तुल्या हतरेखा गुरौ ५।२२।०।१।६।२।४।६ शनौ ५।४४-
 ।२।१।५।४।२ । तस्मात् हअरेखा हवरेखा हजरेखा गुरौ ६।०।४।६।५।७।२।५।५।७।४।१ शनौ

(क) १. भद for (मद) (ख)	३. तदा for (तस्मात्)
४. + द्वि० +	५. + तृ० +
६. + द्वि० +	७. + तृ० +
८. + द्वि० +	९. + तृ० +
१०. + प्र० +	
११. + द्वि० +	१२. + तृ० +
१४. रेखाः for (रेखा)	१५. + द्वि० +
१६. + तृ० +	१७. + प्र० +
१८. + द्वि० +	१९. तृ० ५९ for (५६)
२०. + तज +	२१. + तव +
२२. + द्वि० +	२३. + तृ० +
२४. + प्र० +	२५. + द्वि० +
२६. + तृ० +	२७. 'द्विगुणं' लुप्त (ख)
२८. दव for (वद)	२९. + द्विगुण +
३०. + प्र० +	३१. + द्वि० +
३२. + तृ० +	३३. २।४८ for (२।४६)
३४. + प्र० +	३५. + द्वि० +
३६. १० तृ० ५ for (१५)	३७. रेखाः for (रेखा)
३८. + द्वि० +	३९. १५ for (२५) (ख)
४०. + तृ० +	

(ख) २. "शनौ—२।४१।०।८।१।२४" लुप्त १३. वभ for (खभ)
 १७-१८-१९. ५।६।५।६।५।६।५।६।५।६ for (५।६।५।६।५।६।५।६)

२. +तृ०+

७. +तृ०+

६. + द्वि० +

११. जातानि for (जानि) (ख)

१३. + द्वि० +

१५. + प्र० +

१७. +तृ०+

१६. + द्वि० +

२१. लग्नह for (लग्न)

२३. + द्वि +

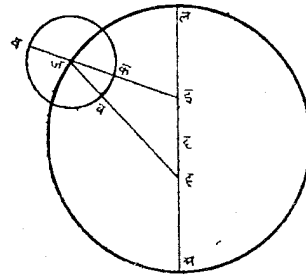
२४. तृ० ५१।१४+

२५. १०४।४३ for (१४।४३) (ख)

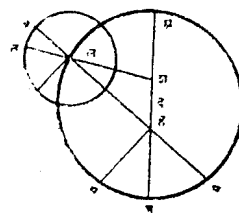
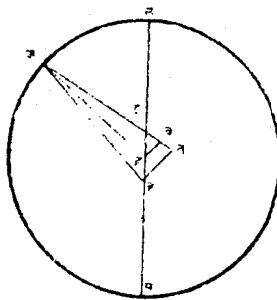
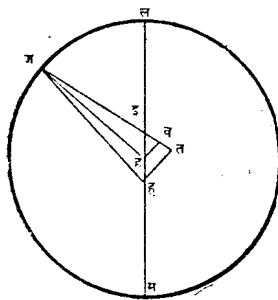
(ख) ४. हत for (ह)

स्पष्टान्तरं गुरौ ३६।२६ शनौ ३४।३४। एतान्येव वेधितस्पष्टान्तराणि सन्ति । यद्यत् निश्चितं तदा तृतीयवेधस्य महजकोणः गुरौ स्पष्टध्रुवके शोधितः लहज-कोणश्च शने स्पष्ट ध्रुवकात् शोधितः । शेषं गुरो नीचस्थानं ११।११।० उच्चस्थानं ५।११।० शनेरुच्चस्थानं ७।२३।० तृतीये क्षेत्रे यदि अचिन्होपरि वतकनीचोच्चवृत्तं क्रियते । तदा ममजकोणी भाद्धाशयुक्तः गुरौ लभजकोणश्च केवलं शनौ मन्दकेन्द्रं जातं । गुरौ २१।३६ शनौ ५६।३० गुरो मध्यमः ०।११।३६ शनौ ६।११।३० वतकचापं गुरौ वतचापं शनौ च शीघ्रकेन्द्रं जातं । गुरौ १८।२।४७ शनौ १७।४।४४ । एतानि सर्वाणि मध्यम उच्चमन्दकेन्द्रशीघ्रकेन्द्रस्थानानि प्रत्येकस्मिन् तृतीय वेध-जानि सन्ति । एतान्येवेष्टानि । अयं प्रकारः एवत् लमयस संज्ञमताल्लिखितः । परं

- (क) १. २६।२६ for (३६।२६) ४. ध्रुवका for (ध्रुवके) (ख)
 २. छोधितः for (शोधितः) ६. शनेः for (शने) (ख)
 ७. 'वृ' लुप्त ८. छोधितः for (शोधितः)
 ९. गुरोनीचस्थानं for (गुरोनीच स्थानं) (ख)
 १०. + शनौ गुरा + ११. वुच्च for (उच्च)
 १२. शनौ for (शनेरुच्च) १३. ७।२३।० for (७।२३।०) (ख)
 १४. यैज for (अ)
 १५. मभज for (ममज) (ख) १६. कोणी for (कोणी) (ख)
 १७. लभज for (लमज) (ख) १८. केवल for (केवल)
 १९. २१।३६ for (२१।३६) २०. गुरोमध्यमः for (गुरोमध्यमः)
 २१. + शीघ्रकेन्द्ररूपं १८।२।४७ +
 २२. वतकचापं for (वतचापं)
 २३. जनितानि for (जानि)
 २४. प्रकारो for (प्रकारः ऐ) (ख)
 २५. वल्लमयूस् (for वल्लमयस) (ख)
- (ख) २. यद्यत् for (यद्यत्तत्)
 ३. गुरोः for (गुरो)
 १४. अचिन्होपरि for (अचिन्होपरि)
 २०. गुरोमध्यमः for (गुरोमध्यमः)

-

- :O:—

अथ दशमाध्यायस्याष्टम प्रकरणम्

एकादशध्याय द्वितीयप्रकरणं षष्ठप्रकरणं च निरूप्यते । तदत्रैतेषां परम-
शीघ्रफलानि निरूप्यन्ते । एतेषां ग्रहाणां भयात्रयवेधाः कृताः, तत्र तेषां स्थापनं यत्रेण
चन्द्रानुसारेण च सममेव ज्ञातं । भौमस्य पूर्वनिरूपिततृतीयवेध कालात् दिनत्रया-
तरे वेधः कृतः । तत्रास्य चन्द्रविवर्द्धादन्तरं पूर्वदिशि १।३६ उपलब्धं शनिरपि वेधेन
चन्द्रस्योत्तरशृङ्गात् अर्द्धांशप्रमाणांतरितो दृष्टः । गुरुरपि चन्द्रविवर्द्धेन समान
उपलब्धः । चन्द्रश्च दक्षिणदिश्यात् । अथेषां वेधानां विचारो निरूप्यते ।

अथ अन्तूनीसंज्ञकस्य द्वितीयसंज्ञे अनीकी संज्ञमासस्य षोडशतारीके
अर्द्धरात्रात् प्रागेव होरासु ३ भौमवेधः कृतः । गुरुरपि तस्मिन्नेव संज्ञे मासूरीसंज्ञ-
मासस्य सप्तविंशतितारीके अर्द्धरात्रादुपरि होरासु वेधितः । शनिरपि तस्मिन्नेव
संज्ञे माखीर संज्ञमासस्य सप्तमतारीके अर्द्धरात्रात् प्रागेव होरासु ४ वेधितः ।

(क) २. 'द' लुप्त	३. त्रयो for (त्रय)
४. 'प' लुप्त	५. चन्द्रवेधेन for (चन्द्रानुसारेण)
६. + शनेश्च मया वेधः कृतः तत्र भौमस्य +	
७. 'त' लुप्त	८. केन्द्रांतरं for (केन्द्रादन्तरं)
९. + ३ +	
१०. दिश्यस्ति for (दिश्यात्)	११. + २ +
१३. + १६ +	१४. + त्रि +
१५. तारेखे for (तारीके)	१६. + २७ +
१७. + पंच +	१८. 'संज्ञे' लुप्त
१९. तारीखे for (तारीके)	२०. + चतुर्थ +
२१. वेधः कृतः for (वेधितः) (ख)	

(ख) १. एकादशध्यायस्य for (एकादशध्याय)	
२. तत्रैतेषां for (तदत्रैतेषां)	३. मयात्र ये for (भयात्रय)
४. स्थानं for (स्थापनं)	१०. दिश्यात् for (दिश्यात्)
१२. + द्वितीय संज्ञे अनीकी संज्ञमासस्य +	

अथ वेधित समये दशमलग्नं भौमे ६।२०, गुरौ ०।२, शनौ १।०, मध्यमोर्कः भौमवेधे २।५।२७, गुरौ ३।१६।११, शनौ ८।२८।४१ ।

अथ चित्रानक्षत्रात् भौमवेधः कृतः । तत्र स्पष्टो भौमः ८।१।२६ गुरौ रोहिणी नक्षत्रमनुलक्ष्य वेधः कृतः २।१५।४५, रोहिणीनक्षत्रात् शनेरपि वेधः कृतः, १०।१।४ मध्यमश्चन्द्रो भौम वेधे ८।४।२०, गुरोर्वेधे २।९।०, शनेर्वेधे १०।६।५५, चन्द्रमन्दकेन्द्र १।२।०।२७।५।१७।४।१५ स्पष्टश्चन्द्रः ७।२।१।२०।२।१।४।५।०।१।०।१।४० लंघन संस्कृत स्पष्टश्चन्द्रः ८।०।०।२।१।५।४।५।१।०।८।३।४ प्रत्येक ग्रहस्य तृतीयवेधकालात् एतद्वेध-पर्यंतं कालान्तरं भौमे २ हा २३ गुरौ वर्ष १, दि० २७६ शनौ २ दि १६७ हो ८ एतत्कालान्तरतोत्पन्ना मध्यमगतिः भौमे १।३।२, गुरौ ५।३।१७, शनौ ३।०।३, शीघ्रकेन्द्र-गतिः भौमस्य १।३।१, गुरौ २।१।३।१, शनौ १।३।४।२।४, मन्दकेन्द्रं भौमस्य १।३।७।१।१ गुरौ २।६।३।५।३, शनौ ८।६।३।३, शीघ्रकेन्द्रं भौम १।७।२।४।६, गुरौ ४।१।१।८, शनौ ३।०।१।८ स्पष्टस्य नीचस्थानस्य चान्तरं भौ ५।३।५।४ गुरौ ०।१५।४।५ ।

अथ उच्चात् स्पष्टान्तरं शनौ ७।६।४ ।

(क) १. ८।१।३६ for (८।१।२६) (ख)

२. रोहिणीतः for (रोहिणी) ३. 'नक्षत्रात्' लुप्त

४. चन्द्रमांद्र केन्द्रं भौ० वे for (चन्द्रमन्दकेन्द्र)

५. + गु० वे ० +

६. + श० +

७. + गु० वे +

८. + श० वे० +

१०. + गु० वे० +

११. + श० वे० +

१२. गृहस्य for (ग्रहस्य)

१३. दि० for (हा)

१४. + हो +

१६. 'हो ८' लुप्त

१७. १।२।१ for (१।३।१)

१८. १।३।७।१।१ for (१।३।७।१।१) (ख)

१९. भौमे for (भौम) (ख)

२०. शनौ for (शनै) (ख)

२१. भौमे for (भौ०)

२२. ६।४।४ for (६।५।४)

२३. 'अथ' लुप्त

(ख) २. नक्षत्राछनेरपि for (नक्षत्रात् शनेरपि) ४. चन्द्रमन्दकेन्द्रं for (चन्द्रमन्दकेन्द्र)

६. स्पष्टश्चन्द्रः for (स्पष्टचन्द्रः)

१३. दि २।२।३ for (२ हा २३)

१५. व० २ for (२)

२२. १।६।४।४ for (०।१५।४।५)

अथ दचिन्होपरि अवजप्रतिवृत्तं अदजव्यासः हचिन्हं भूकेन्द्रभचिन्हमभि-
चारकेंद्रं वचिन्हं नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं उक्तांतरानुसारेण मंदस्पष्टस्य उच्चस्थानस्य
चांतरेऽमस्ति । पुनर्मवरेखा हवतरेखा दवरेखा च संयोज्या । पुनर्दचिन्हात् ह-
चिन्हाच्च दमलंबः हललंबौ भववरेखोपरि कार्यौ । यावन्मितं शीघ्रकेंद्रमस्ति,
तस्मिन् स्थाने कचिन्हं ग्रहस्थानं कल्पनीयं । पुनर्हकरेखा वकरेखा संयोज्या, पुनर्व-
चिन्हात् वनलंबो हकरेखायां संयोज्यः ।

अथ वेधितसमये मंदकेंद्रकोणज्या भौमे ४०।४७, गुरौ ५६।३६।३०, शनौ
५९।५३।३०, आसां कोटिज्या ४४।०।३०।६।२३।३०।३।३६।३० मदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन
दभरेखा ममरेखयोः प्रमाणमस्ति । यदि मदरेखा भौमे ६।०, गुरौ २।४।५ भवति ।
शनौ ३।१५, तदा मदरेखा भौमे ४।५, गुरौ २।४४ शनौ ३।२५ भमरेखा भौमे ४।२४
गुरौ ०।१८, शनौ ०।१५ वभरेखा भौमे ४।२४, गुरौ ०।१८, शनौ ०।१२ वभरेखा
भौमे ५६।५२, गुरौ ५६।५६, शनौ ५६।५४, ममलरेखयोः साम्ये नवलरेखा भौमे

(क) १. 'ज' लुप्त	४. चांतरमस्ति for (चांतरेऽमस्ति)
५. भवव for (मवव) (ख)	६. रेखा० for (रेखा)
७. 'लम्बः' लुप्त	८. 'व' लुप्त
१०. + व +	११. ज्याः for (ज्या) (ख) (ख)
१२. + गु० +	१३. + श० +
१४. भदे for (मदे) (ख)	१५. दमरेखा for (दभरेखा) (ख)
१६. मभरेखयो for (ममरेखयोः) (ख)	
१७. भद for (मद) (ख)	१८. ३।२५ for (३।१५)
१९. दम for (मद)	२०. वमरेखा for (वभरेखा)
२१ से २५. लुप्त	२६. भममल for (ममल)

(ख) २. भूकेन्द्र for (भूकेन्द्र)	३. केन्द्र for (केन्द्र)
४. चांतरेऽमस्ति for (चांतरमस्ति)	७. विसर्गलुप्त
६. तस्मिन् स्थाने for (तस्मिन् स्थाने)	२१. '४।२४ गुरौ—भौमे' लुप्त

५५।२८, गुरौ ५९।३८, शनौ ६०।०, हलरेखा भौमे ८।१०, गुरौ ५।२८, शनौ ६।५०।
 तस्मात् वहरेखा भौमे ५६।४, गुरौ ५६।५२, शनौ ६०।२६, यदि वहे षष्टि तदा हल-
 रेखा हवलकोणज्या भौमे ८।५५, गुरौ ५।२६, शनौ ६।४६।३०। तस्मात् हवलकोणौ
 भौमे ८।२२, गुरौ ५।१५, शनौ ६।२९, तस्माज्जहवकोणौ भौमे ५१।११, गुरौ ८।६।८,
 अहवकोणः शनौ ८।२।४ जहवकोणः भौमे ५३।५४, गुरौ ९।४।४५, अहककोणः शनौ ०।
 ६।४, तस्मात् वह वहककोणौ भौमे २।४३ गुरौ ५।३७ शनौ ४।०। एषां जीवाः
 २।५०।३०।५।५२।४।११ हवे षष्टिस्तत्प्रमाणेन वनरेखाप्रमाणं जातं। यदि हवरेखा
 भौमे ५६।४, गुरौ ५६।५२, शनौ ६०।२६, तस्मात् तद्वनरेखा २।३६ गुरौ ५।५०, शनौ
 ४।१३, पुनरपि कववकोणः भौमे ७।१४, गुरौ ४।१।१८, शनौ ५।५२, हवलकोणः भौमे
 ८।२२ गुरौ ५।१५ शनौ ६।२६ तस्मात्तवककोणः भौमे १।८, गुरौ ३६।३, शनौ
 ४।४।२३, तस्माद्वककोणः भौमे ३।१, गुरौ ३।२६, शनौ ४।०।२३, एषां जीवाः
 ४।१।३०।३।०।२३।३।०।३।५।२।३० वकेषष्टिस्तत्प्रमाणेनेदं वतरेखाप्रमाणं यदि

(क) १. + हवलकोणज्याभौ +	२. ८।४४ for (८।५५) (ख)
३. कोणो for (कोणौ) (ख)	४. भौम for (भौमे)
५. 'व' लुप्त	६. जहक for (जहव)
७. गुर for (गुरौ)	८. ७६।४ for (६।४) (ख)
९. 'वह' लुप्त, (ख)	१०. कोणो for (कोणौ) (ख)
११. + गुर ६४ +	१२. + श० +
१३. 'न' लुप्त	१४. तदा for (तस्मात्)
१५. वन for (तद्वन)	१६. + भौमे +
१७. ७।२४ for (७।१४)	१८. ५०।५२ for (५।५२)
१९. कोणा for (कोणः)	२०. 'न' for (व) (ख)
२३. ३।५१ for (३।१) (ख)	२४. ३०।२६ for (३।२६) (ख)
२५. + भौमे +	२६. + गुरौ +
२७. + शनौ +	२८. वन for (वत)

(ख) १४-१५. तस्माद्वनरेखा for (तस्मात् तद्वनरेखा)

२०. १।८ for (८।२२)

२१. कोणः for (कोणः)

२६. + न वु +

वनरेखा भीमे २।३६, गुरी ५।५०, शनी ४।१३, तदा वकरेखा नीचोच्चवृत्तव्यासाद्
भीमे ३६।३०, गुरी ११।३० शनी ६।३०, इदमेवास्मकमिष्टम् ।

इति दशम प्रकरणम् ।

१. 'न' लुप्त

२. 'मे' लुप्त, (ख)

३. इदमेवास्माकमिष्टम् for (इमेवास्मकमिष्टम्) (ख)

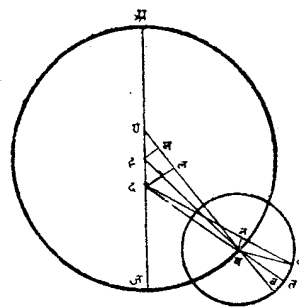
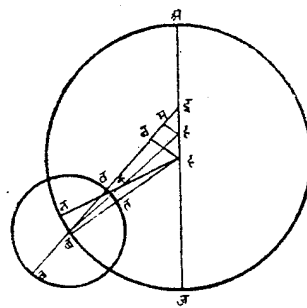
अथ दशमाध्यायस्य नवमं प्रकरणम्

एकादशाध्यायस्य तृतीयः सप्तमः प्रकरणे च संकलितमेवोच्यते । तत्र भौम-
गुरुशनीतां गतिनिश्चयो विधीयते । तत्र पूर्वाचार्य^५कृताः सूक्ष्मवेधाः मया गृहीताः ।
तत्रापि भौमस्य वेधः द्यून्संज्ञकस्य त्रयोदशवष अऊनमासे वृश्चिकशिरो^५ प्रदेश
खा तारकात्रयमध्ये योत्तरतारा सा भौमेना^१दिता दृष्टा । तत्र इस्कन्दरीयसंज्ञः
५२ बुरहन्सरीय ४७६ असुरसंज्ञमासस्यैकविंशति^{१२}तारीके पश्चिमरात्रौ^{१३} वेधः कृतः ।

अथ गुरोर्वेधः^{१५} जयन्तुसंज्ञकस्य पञ्चचत्वारिंशत्सन्ते वरासीमासे^{१५} पुष्य-

- (क) १. अनुस्वार लुप्त, (ख)
 २. एवोच्यते for (मेवोच्यते) (ख)
 ५. दपूनुस् for (दयूनुस्) (ख)
 ६. + १३ +
 ८. शिरः for (शिरो)
 १०. भौमेनाच्छादिता for (भौमेनादिता) (ख).
 ११. वसुनस्सरीयः for (वुरहनस्सरीय)
 १३. + तत्र +
 १५. गुरीर्वेधः for (गुरीर्वेधः) (ख)
 १७. + ४५ +

२. संमिलिते for (संकलित)
 ४. पूर्वाचार्याकृताः for (पूर्वाचार्यकृताः)
 ७. अगून् for (अऊन्)
 ९. प्रदेशस्य for (प्रदेशखा) (ख)
 १२. + २१ +
 १४. कृताः for (कृतः)
 १६. जयूनुस् for (जयूनुस्) (ख)
 १८. + तत्र +

- (ख) ७. अऊन् for (अऊत) ११. वुस्तनस्सरीयः for (वुरहनस्सरीय)

नक्षत्रस्य दक्षिणे यन्नक्षत्रं तद्गुरुणादितं दृष्टं । तत्र इस्कंदरीय सन्नं ८३ अनीकी संज्ञमासस्य तारीकः १८ पश्चिमरात्रौ वेधः कृतः ।

अथ किलदानी० नू संज्ञकस्य द्विगज ८२ तुल्ले सन्नैकस् फंदकस् संज्ञमासे वेधः कृतः । तत्र कन्यामूर्तिस्कंधस्थतारोत्तोगुलं प्रमाणांतरेण दक्षिणदिशि शनि- दृष्टः प्रथमरात्रौ अस्मिन्वेधे बुस्त्वनस्सरीय सन्नः । ५२६ तूवीसंज्ञमासः आसीत् ।

अथ वेधितसमयात् नक्षत्रध्रुवकसारणीसमयपर्यंतं नक्षत्रगतिः भौम ४।५ गुरो ३।४७, शनौ ३।४०, एवं वेधसमये भौमस्य स्पष्टः ध्रुवकः ७।२।१५ गुरोः ३।७।३३ शनेः ५।६।३० मध्यमोर्कः भौमवेधे ६।२३।५४ गुरोर्वेधे ५।६।५६ शनिवेधे ११।६।१० भौममंदो ३।२।१२५ गुरोरुच्चं ५।७।१३ शनेरुच्चं ७।६।२० ।

(क) १. तद्गुरुणाच्छादितं for (तद्गुरुणादितं) (ख)

२. सन्नः ८२ for (सन्न ८३)

३. किल् दानीन् for ((किलदानी)

५. तुल्ये for (तुल्ले)

७. + श +

६. मासे for (मासः)

११. सारीण० for (सारणी)

१४. तत्र for (वेधसमये) (ख)

१६. विसर्गं लुप्त

१६. शनौ for (शनेः)

२१. शनेर्वेधे for (शनिवेधे) (ख)

२३. गुरोर्मंदोच्चं for (गुरोरुच्चं)

२४. शनेरमंदोच्चं for (शनेरुच्चं)

४. संज्ञकज्ञस्य for (संज्ञकस्य)

६. तोद्वयं गुल २ for (तारोत्तोगुल)

८. बुखूनस्सरीय for (बुस्त्वनस्सरीय)

१०. 'आसीत्' लुप्त

१३. भौमे for (भौम) (ख)

१५. 'स्य' लुप्त

१७. गुरो ३।७।३३ for (गुरोः ३।७।३३)

२०. ५।६।५६ for (५।६।५६) (ल)

२२. मंदोच्चं for (मन्दो) (ख)

(ख) २. सन्नः ८३ for (सन्न ८३)

३. किल्दानी० नू for (किलदानी० नू)

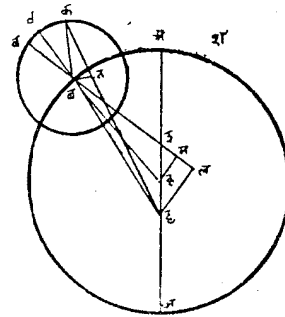
८. बुखूनस्सरीय for (बुखूनस्सरीय)

१२. पर्यंतं for (पर्यंत)

१६. स्पष्टो for (स्पष्टः)

१८. ३।७।३३ for (३।७।३३)

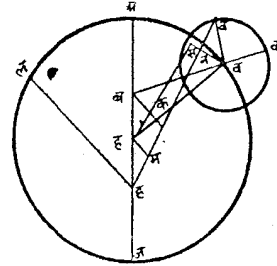
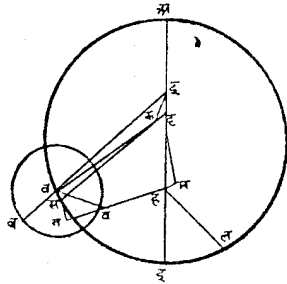
२३. गुरोरुच्चं for (गुरोरुच्चं)

अथ उच्चस्पष्टयोरन्तरं भौमे १००।५० गुरौ ३००।२०, शनौ २६।१० । अथै-
तेषां मध्यमसूर्योच्चयांतरं भौम १८२।२६ गुरौ २।४३ शनौ १०६।५० ।

अथ अजं अजप्रतिवृत्ते पूर्वोक्ते व्यासकेन्द्रे च कार्यं । वचिन्हं नीचोच्च-
वृत्तकेन्द्रे कल्प्यं । पुनर्भवरेखा दवरेखा च कल्प्या । भचिन्हादवरेखोपरि मकलवः
कार्यः । तचिन्हं ग्रहचिन्हं कल्पितं । पुनर्वतरेखायाः समानांतरं कार्यं । पुनर्हतरेखा
संयोज्या, वद्धनीया च । पुनर्दचिन्हात्तव चिन्हात् अस्यां रेखायां दमलंबवनलंबौ
निष्कास्यौ दचिन्हाद्वनरेखोपरि दसलंबो निष्काश्यः । तस्मात् दमनुस् चतुर्भुजक्षेत्रं
समानांतरभुजं भविष्यति । तत्र अहतकोणः स्वस्य उच्चस्य चांतरतुल्यो भौमे

- (क) १. २६०।१० for (२६।१०) २. मध्यमस्य for (मध्यम)
३. सूर्योच्चस्यांतरं for (सूर्योच्चयांतरं) ४. भौमे for (भौम) (ख)
५. शनौ for (शने) ६. 'अज' लुप्त
७. वृत्तं for (प्रतिवृत्तं) (ख) ८. अनुस्वार लुप्त, (ख)
९. व्यासकेन्द्रे for (व्यासकेन्द्रं) (ख) १०. भवरेखा for (पुनर्भव) (ख)
११. कल्पा for (कल्प्या) (ख) १२. भक for (मक)
१३. 'या' लुप्त (ख)
१४. + संयोज्या पुनर्दचिन्हात् हलरेखा वतरेखायाः + (ख)
१५. समानांतरा for (समानांतरं) (ख) १६. कार्या for (कार्यं)
१७. चिन्हात् वचिन्हात् for (चिन्हात्तव चिन्हात्) (ख)
१८. निष्कास्यौ for (निष्कास्यौ) १९. दमनस for (दमनुस्) (ख)
२०. स्पष्टस्य for (स्वस्य) (ख)

- (ख) ३. सूर्योच्चयोरन्तरं for (सूर्योच्चयांतरं) २१. तुल्ये for (तुल्यो)

छोदितः । शेषं वदमकोणो भौमे ^११२३।३२, गु ^२७७।५३, श ^३८६।३४ । अहमकोणश्च
 भौमे ^४७९।१०, गुरौ ^५५६।४०, श० ^६६९।५० । तस्मात् हृदमकोणो भौमे ^७१०।५० गुरौ
^८३०।२० श० ^९२०।१० वदहकोणः भौमे ^{१०}२१२।४२ गु ^{११}१०८।१३ श० ^{१२}१०६।४४ । एषां
 ज्याः ^{१३}५५।२१।५६।५६।३०।१७।२७।३० । आसां कोटिज्याः ^{१४}२३।०६।४५।३०।१७।१६।३०
 मदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन मकरेखा कदरेखयोः प्रमाणमस्ति । यदि मदरेखा भौमे ^{१५}६।०
 गुरौ, ^{१६}२।४५ शनौ ^{१७}३।३५ भवति । तदा मकरेखा भौमे ^{१८}५।३२ गुरौ ^{१९}२।३७, शनौ ^{२०}३।१७,
 कदरेखा भौमे ^{२१}२।१६ गुरौ ^{२२}०।५२, शनौ ^{२३}०।५६, कवरेखा भौमे ^{२४}५।०।४१, गुरौ ^{२५}५।६।८,
 शनौ ^{२६}५।१।१, वभरेखा भौमे ^{२७}५।७।५७, गुरौ ^{२८}५।९।१२, शनौ ^{२९}५।६।६ यदि इयं वभरेखा ^{३०}६०
 मिता कल्प्यते, तदा मकरेखा भौमे ^{३१}५।४४ गु ^{३२}२।३६, शनौ ^{३३}३।२०, इयं भवककोण-
 ज्यास्ति । आसां चापानि भौमे ^{३४}५।२६ गुरौ ^{३५}२।३२ श० ^{३६}३।११ वदहकोणो भाद्धी-
 शेष्यो ^{३७}१८० शोध्यते, तदावशेषं वदअकोणो भौमे ^{३८}६।७।१८ गु ^{३९}७।१।४७ श० ^{४०}७३।१६

(क) १. भौमे for (भौम) (ख)

२. १२।३२ for (१२३।३२)

६. विसर्गलुप्त

८. + श० +

१०. विसर्गलुप्त

१२. + गुरौ १६ +

१४. भदे for (मदे) (ख)

१६. रेखायाः for (रेखयोः)

१८. ३।२५ for (३।३५)

२०. भौमे for (भौ०) (ख)

२२. ५।७।४१ for (५।०।४१) (ख)

२४. कल्पते for (कल्प्यते) (ख)

२७. 'व' लुप्त

३. शनौ for (श०)

७. + गु० +

९. ५७ for (१७)

११. + भौ +

१३. + श०

१५. भक for (मक) (ख)

१७. भद for (मद) (ख)

१९. भक for (मक) (ख)

२१. भौमे for (भौ०)

२३. + २।१६ +

२५. भक for (मक) (ख)

२८. ७।६।४७ for (७।१।४७)

(ख) ५. ११२।४२ for (२१२।४२)

१२. २३।०६।१६।४५।३०।१७।१६।३० for (२३।०६।४५।३०।१७।१६।३०)

१६. रेखायोः for (रेखयोः)

२६. भौमे for (भौ०)

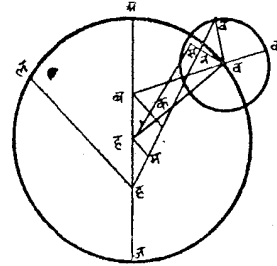
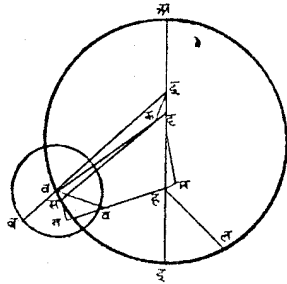
५. १०८।१३ for (१०८।१३)

२७. तदावशेषं for (तदावशेषं)

अथ उच्चस्पष्टयोरन्तरं भौमे १००।५० गुरौ ३००।२०, शनौ २६।१० । अथै-
तेषां मध्यमसूर्योच्चयांतरं भौम १८२।२६ गुरौ २।४३ शनौ १०६।५० ।

अथ अजं अजप्रतिवृत्ते पूर्वोक्ते व्यासकेन्द्रे च कार्यं । वचिन्हं नीचोच्च-
वृत्तकेन्द्रे कल्प्यं । पुनर्भवरेखा दवरेखा च कल्प्या । भचिन्हादवरेखोपरि मकलवः
कार्यः । तचिन्हं ग्रहचिन्हं कल्पितं । पुनर्वतरेखायाः समानांतरं कार्यं । पुनर्हतरेखा
संयोज्या, वर्द्धनीया च । पुनर्दचिन्हात्तव चिन्हात् अस्यां रेखायां दमलंबवनलंबौ
निष्कास्यौ दचिन्हाद्वनरेखोपरि दसलंबो निष्काश्यः । तस्मात् दमनुस् चतुर्भुजक्षेत्रं
समानांतरभुजं भविष्यति । तत्र अहतकोणः स्वस्य उच्चस्य चांतरतुल्यो भौमे

- (क) १. २६०।१० for (२६।१०) २. मध्यमस्य for (मध्यम)
३. सूर्योच्चस्यांतरं for (सूर्योच्चयांतरं) ४. भौमे for (भौम) (ख)
५. शनौ for (शने) ६. 'अज' लुप्त
७. वृत्तं for (प्रतिवृत्तं) (ख) ८. अनुस्वार लुप्त, (ख)
९. व्यासकेन्द्रे for (व्यासकेन्द्रं) (ख) १०. भवरेखा for (पुनर्भव) (ख)
११. कल्पा for (कल्प्या) (ख) १२. भक for (भक)
१३. 'या' लुप्त (ख)
१४. + संयोज्या पुनर्दचिन्हात् हलरेखा वतरेखायाः + (ख)
१५. समानांतरा for (समानांतरं) (ख) १६. कार्या for (कार्यं)
१७. चिन्हात् वचिन्हात् for (चिन्हात्तव चिन्हात्) (ख)
१८. निष्कास्यौ for (निष्कास्यौ) १९. दमनस for (दमनुस्) (ख)
२०. स्पष्टस्य for (स्वस्य) (ख)

- (ख) ३. सूर्योच्चयोरन्तरं for (सूर्योच्चयांतरं) २१. तुल्ये for (तुल्यो)

तस्मात् वभ्रकोणः^३ भौमेऽयमेव गुरुशून्योः भगणांश ३६० शुद्धः कार्यः । तदैतेषां
मंदकेंद्राणि भवन्ति, भौमे ७२।४७ गुरौ २५०।४१ शनौ ३८३।३३, एषां मध्यमाः भौ०
६।४।१२ गु० २।२२।५४ श० ५।२।४३ अहलकोणः भौमे १८२।२६, गु० २।४३, श०
१०६।५०, अयं कोणः मंदकेंद्र यवतकोणयोग तुल्योस्ति । तस्मात् ववतकोणः, एतेषां
शीघ्रकेंद्रमस्ति । भौ १०६।४२ गु ७७।२ गु० ७७।२ श १८३।१७, पुनः एतेषां शीघ्र-
केंद्राणि तृतीय वेधजानि भौ० १७१।२५ गु० १८२।४७ श० १७४।४४, ततो इष्ट^{१३}
भोम वेध त्रिवेध^{१४} कालांतरेव ४१० दि २३१ । अत्र काले भगणागत्यन्तरं^{१५} भ १६२
अ ६१ क० ४३ गुरौ वेधे व ३७७ दि २८ लंभगणाः ३४५ अ १०५।३४ शनेवेधे^{१६}
वर्ष ३६४ दि २१६ वृ ४५, अस्मिन् काले भगणाः ३५१ अ ३५१ क २७ ।

अथ वल्लमजूपकृत सारणीतोप्येवमेवागच्छति । यतस्तस्यामनेनैव प्रका-
रेण गतयः^{२७} स्थापिताः ।^{२८}

(क) २. विसर्गलुप्त	३. २८३।३३ for (३८३।३३)
४. ५२ for (५।२।४३)	५. ववत for (यवत) (ख)
६-७. लुप्त, (ख)	८. 'पुनः' लुप्त
९. वेधाज्जनितानि for (वेधजानि)	१०. भौमे for (भौ०) (ख)
११. १८।४७ for (१८२।४७)	१२-१३. लुप्त
१४. 'त्रिवेध' लुप्त	१७. घ ४० for (अत्र)
१८. व for (काले)	१९. भगणाद्यन्तरं for (भगणागत्यन्तरं) (ख)
२०. गुरोर्वेधे for (गुरौ वेधे) (ख)	
२१. १२८ for (२८) (ख)	२१. लंभगणा for (लंभगणाः) (ख)
२३. १०५।४५ for (१०५।३४) (ख)	२४. 'वृ' लुप्त
२५. अं for (अ) (ख)	२६. मत् कृत for (मजूपकृत)
२७. गतयः for (गतय) (ख)	

(ख) १. भव for (वभ)	३. २८।३।३३ for (३८३।३३)
४. ५३ for (४३)	१६. २३१।२३ for (२३१)
१५. कालांतरे for (कालांतरे)	१६. वल्लमजूपकृत for (वल्लमजूपकृत)
२४. क for (वृ)	

अथ दशमाध्यायस्य दशमप्रकरणं एकादशाध्यायस्य च चतुर्थाष्टम प्रकरणे संकलिते एव प्रदर्श्यते । तत्रैतेषां क्षेपाः निरूप्यन्ते । तत्र वुस्त्वनस्सरस्य प्रथम-सन्नस्य प्रथमदिनमध्याह्नात् पूर्वाचार्यकृतवेधकालपर्यन्तं भौमगतवर्षादि ४७५। ७९।४५ गुरो ५०६।३०८।४५, शनौ ५१८।१३३।१५, एतेषां मध्यमगतयः भौमे १८०।४ गुरो २५८।१३, शनौ २१६।१०, शीघ्रकेन्द्रगतयः भौ १४२।२६ गुरो २९०।५८, शनौ १४६।१५, एता गतयः मध्यमात् शीघ्रकेन्द्राच्च शोधिताः, एवं वुस्त्वनस्सारादौ मध्यमो भौमः ०।३।३२ गुरो ६।४।४१, शनौ ६।२६।४३, शीघ्रकेन्द्राणि भौमे ३।२७।१३ गुरो १४६।४, शनौ ३।४।२, उच्चानि भौ ३।१६।४ गुरो ५।२।६, शनौ ७।१४।७० । एतानि सर्वाणि वुस्त्वनस्सारादौ बोध्यानि ।

(क) २. प्रदर्श्यते for (प्रदर्श्यते)

३. वखूनसरस्य for (वुस्त्वनस्सरस्य) ४. + १ +

५. भौमे for (भौम) (ख) ६. ४७।७६।४५ for (४७५।७६।४५)

७. गुरु for (गुरो) ८. ५०६।३०८।४५ for (५०६।३०८।४५)

९. भौमस्य for (भौमे) १०. १८०।४० for (१८०।४)

११. गुरोः for (गुरो) १२. शनेः for (शनौ)

१३. भौमे for (भौ) १४. एताः for (एता)

१५. वुखूनस्सारादौ for (वुस्त्वनस्सारादौ)

१६. गुरुः for (गुरो) १७. शनिः for (शनौ)

१८. भौमे for (भौम) (ख)

१९. + ०।३।३२ गुरु ६।४।४१ शनिः २६।४३ शीघ्रकेन्द्राणि भौमे +

२०. ३।२७।१३ for (३।२७।१३)

२१. उच्चानि for (उच्चानि) २२. भौमे for (भौ)

२३. ७।१४।१० for (७।१४।७०) २४. वुखूनस्सारादौ for (वुस्त्वनस्सारादौ)

(ख) १. संकलित एव for (संकलिते)

३. वुखूनस्सरस्य for (वुस्त्वनस्सरस्य)

१५. वुखूनस्सारादौ for (वुस्त्वनस्सारादौ)

२१. मंदोच्चानिभौमे for (उच्चानिभौ०) २४. वुखूनस्सारादौ for (वुस्त्वनस्सारादौ)

अथ वुस्त्वनस्सरादिमारभ्य यज्जर्द्दादिपर्यंतं मध्यमगतिः भौमे ३०४।४६
गुरौ ८५।५५, शनौ ११८।५८, शीघ्रकेन्द्रगति^३ ह^४ भौ० ११८।४१, गुरौ २७।३२, शनौ
१७४।२८ यज्जर्द्दादी मध्यमो भौमः १०।८।१८ गुरौ ६।०।३६ श० १।२५।४१ शीघ्र-
केन्द्राणि भौमे ४।०।२८ गुरौ ५।१५।५७ शनौ ७६७।५८ ।

राजाधिराज^{११} प्रभुतोषणार्थे^{१२} सम्राट्^{१३} जगन्नाथकृते^{१४} सुशिल्पे^{१५} ।

सिद्धान्तसारे^{१६} खलु^{१७} कौस्तुभेस्मिन्पुक्तिप्रमाणे^{१८} विरति^{२०} जगाम^{२१} ॥३३३४

हकरेखा वकरेखाः संयोज्या^{२४} । अत्र^{२६} अमवकोणं तवककोणयोर्ज्ञानमस्ति ।

- ~~~~~
- (क) १. वुखूनस्सरादि० for (वुस्त्वनस्सरादी) २. यज् जर्द्दादि for (यज्जर्द्दादि)
३. गतिः for (गति) ४. 'ह' लुप्त
५. भौमे for (भौ०) ६. यज्जर्द्दादी for (यज्जर्द्दादी)
७. गुरुः for (गुरौ) ८. शनिः for (श०)
९. + १३५।५४ गुरु १७३।३६ शनौ २०८।३० उच्चं भौमे +
१०. ७।२७।२८ for ७६७।५८ (ख) ११-१२-१३. लुप्त
१४ से २३ लुप्त
२४. + इति दशमाध्यायः शेषं एकादशाध्यायस्य बोध्यं तदेव निरूप्यते, नवम प्रकरणं
तत्र रेखागणितेन मध्यस्पष्टनिष्काशनं क्रियते प्रतिवृत्तं नीचोच्चवृत्तं व्यास
केन्द्रं च कल्पितं कचिह्नं गृहस्थानं कल्पितं पुनर्भवतरेखा हववरेखा +
२५. संयोज्याः for (संयोज्या) २६. अमव for (अमव) (ख)
(ख) १. वुखूनस्सरादि for (वुस्त्वनस्सरादि)
२१. प्रमाणो for (प्रमाणे)
२४. + इति दशमाध्यायः ॥१०॥ शेषं एकादशाध्यायस्य बोध्यं तदेव निरूप्यन्ते
नवम प्रकरणं । तत्र रेखागणितेन मध्यमास्पष्टनिष्काशनं क्रियते प्रतिवृत्तं
नीचोच्चवृत्तं व्यासः केन्द्रं च कल्पितं कचिह्नं गृहस्थानं कल्पितं पुनर्भवतरेखा
हववरेखा +
* वि०—प्रसंगवश दशम अध्याय का दशम प्रकरण यहां रक्खा गया है । दे
पृष्ठ ८६६ जहां दसवां अध्याय समाप्त हुआ है ।

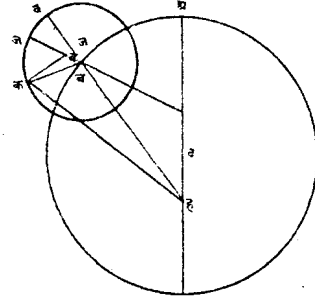
अहककोणस्य ज्ञानमपेक्षितं^१ । मवहकोणस्य ज्ञानमे^२ अहवकोणयो ज्ञानं^३ अभवकोणात्^४
भूकेन्द्र-प्रतिवृत्तकेन्द्र-अभिचारकेन्द्र-ज्ञानाच्च ज्ञानमस्ति^५ । पूर्वोक्तप्रकारेण पुन-
र्यदि कललंबो हवरेखायां संयोज्यते, तदा वंवककोणज्ञानात् नीचोच्चवृत्त व्यासार्द्धं^६
ज्ञानाच्च वहककोण ज्ञानं भविष्यति । तस्मात् अहककोणज्ञानमपि भवति ।

(क) १. भवह for (मवह)	२. 'स्य' लुप्त
३. 'ज्ञानमे' लुप्त, (ख)	४. ज्ञानं for (ज्ञानं) (ख)
५. कोणज्ञानात् for (कोणात्)	६. 'अस्ति' लुप्त
७. + भवति +	८. ववक for (वंवक)
(ख) १. ऊवह कोण for (मवह कोणस्य)	६. ज्ञातमस्ति for (ज्ञानमस्ति)
८. बक for (वंवक)	

अथ दशम प्रकरणम्

तत्र फल सारणीकरणं क्रियते । तत्र प्रत्येकग्रहस्य सारिण्यां विस्तारे प्रष्टौ कोष्टकाः आयामे पञ्चचत्वारिंशत् कोष्टकाः सन्ति । तत्र प्रथमं द्वितीयं कोष्टकेषु मध्यमगतिः परं च उपरितनं पञ्चद्व्यं कोष्टकेषु षडन्तरं अस्ति । तदधोत्रशांतरेण लिखिताः सन्ति । यथा सूर्यचन्द्रयोः तृतीयचतुर्थकोष्टकेषु पुनः नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्य फलं भूकेन्द्राभिचार केद्रांतरानुसारेण लिखितमस्ति । तृतीयकोष्टके इदमेव फलं लिखितं । परं च नीचोच्चवृत्तस्य केन्द्रं अभिचारकेन्द्रे भ्रमति । तदनुसारेण लिखितमस्ति । चतुर्थकोष्टके अस्य फलस्य ह्रासो वृद्धिश्च नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्य प्रतिवृत्ता भ्रमणानुसारेण शेषकोष्टके त्रये नीचोच्चवृत्तानुसारेण यत्फलं भवति तल्लिखितम् । षष्ठकोष्टके नीचोच्चवृत्तस्य मध्यकर्णकल्पनया समुत्पन्नं फलं लिखितम् । पञ्चमकोष्टके उच्चरउनीचोच्चवृत्तानुसारेण समुत्पन्नं फलं लिखितम् । सप्तमकोष्टके कलाभिधं लिखितं । तस्य उच्चनीचवृत्तस्य गोत्पाउपयो

- (क) १. क्रियते for (क्रियते) २. कोष्टकोषु for (कोष्टकाः)
 ४. + मध्यमग +
 ६. षडन्तरेणास्ति for (षडन्तरं) ७. तदधर अंशांतरेण for (तदधोत्रशांतरेण)
- (ख) २. गृहस्य for (ग्रहस्य)
 ५. + पद् +
 ६. षडंशांतरेण मस्ति for (षडन्तरं अस्ति)
 ८. त्रय्यंशांतरेण for (त्रशांतरेण)
 ९. + कृतमस्ति +
 १०. + लिखितास्ति +
 ११. प्रतिवृत्तानुसारेण for (प्रतिवृत्ता-भ्रमणानुसारेण)
 १२. कोष्टकेत्रये for (कोष्टकेत्रये) १३. उच्चनीचोच्च for (उच्चरउनीचोच्च)
 १४. लिखितमस्ति for (लिखितम्)
 १५. + नीचस्थनीचोच्च वृत्तनिष्कासितफलं लिखितं +
 १६. + अष्टमकोष्टके + १७-१८. 'गोत्या' 'उपयो' लुप्त

अवांतरस्थाने^१ इष्टकोणौ^२ स्त । अत्यरमफलै^३ वास्ति । एतानि कलाभिधफलानि निष्कासितानि ।

अथ चतुर्विंशतितमं क्षेत्रं । तत्र अवजदं प्रतिवृत्तस्य व्यासः कल्पितः । वचिन्ह-
मस्मिन् व्यासे अभिचारकेंद्रं जचिन्हं भूकेन्द्रं हचिन्हं च नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं उच्चा-
त्रिशदंशांतरे कल्पितं । पुनर्जवरेखा नीचोच्चवृत्तपालिसंलग्ना कार्या । हवरेखा
च संपातपर्यन्तं कार्या । इदं पूर्वमुदाहृतमस्ति । यद्यवहकोणो ज्ञातोस्ति । तदा
जहरेखा हवरेखयोर्निष्पत्तिरपि ज्ञानं भवति । अस्मात् हजवकोणोपि ज्ञातोस्ति ।
तदा जहरेखा हवरेखयोर्निष्पत्तिरपि ज्ञाता भवति । अस्मात् हजवकोणोपि ज्ञातो
भवति । हजवकोणश्च उच्चकर्णं मध्यकर्णं ज्ञात एवास्ति । इष्टकर्णकोणस्य
कर्णकोणस्य चांतरनिष्पत्तिः इष्टकर्णकोणउच्चकर्णकोणांतरेण तथास्ति
यथा कलाभिधस्य निष्पत्तिरूपेणास्ति । अथैषां करणाः परमफलानि अन्त-
राणि च निरूप्यन्ते । येन प्रमाणेन प्रत्येकस्मिन् नीचोच्चवृत्तस्य व्यासाद्धं पूर्व-
मुक्तं । तत्प्रमाणोच्चकर्णः शनौ ६३।२५, गुरौ ६२।४५, भौमे ६६।०, शुक्रे ६१।१५
बुधे ६१।० एतत्करणानुसारेण परमशीघ्रफलानि शनौ ५।५३, गुरौ १०।३४, भौमे
६५।४५, शुक्रे ४४।४८ बुधे १६।२ तेनैव प्रकारेण परमं फलं शनौ ६।१३, गुरौ ११।३,
भौमे ४१।१०, शुक्रे ४६।०, बुधे २२।२, नीचकर्णाः शनौ ५६।३५, गुरौ ५७।१५,

(ख) १. + उपयोगोस्ति एतानि कलाभिधफलानि +

२. इष्टकर्णैस्तत्रत्य for (इष्टकोणैस्तत्रत्य)

३. परमफलैर्निष्कासितानि for (परमफलैर्वास्ति
एतानि कलाभिधफलानि निष्कासितानि)

४. निष्पत्तेरपि for (निष्पत्तिरपि)

५-६. 'ज्ञातोस्ति तदा—हजवकोणोपि' लुप्त

७. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)

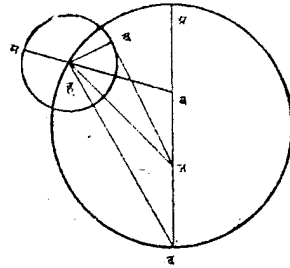
८. कर्णाः for (करणाः)

९. ६६।० for (६५।४५)

१०. प्रमाणेन for (प्रकारेण)

११. + प्रत्येकस्य मध्यकर्णः पञ्चमितिः ६० मध्यकर्णप्रमाणेन +

१२. परम for (परमं)

भौमे ५४१०, शुक्रे ५८४५, बुधे ५५१३४, अनेन कर्णप्रमाणेन परमफलानि शनौ ६१३६, गुरौ १११३५, भौमे ४७११, शुक्रे ४७११७, बुधे ३३१५३, यदि नीचोच्चवृत्तकेंद्रं मंदोच्चात् त्रिशदंशोत्तरितं भवति । तदा कर्णाः शनौ ६३१२ गुरौ ६२१२६, भौमे ६५१२४ शुक्रे ६११६ बुधे ६६१३५ एतत्कर्णप्रमाणेन परमफलानि शनौ ५१५५३० गुरौ १०१३६१३० भौमे ३७१६ शुक्रे ४४१५६१३० बुधे १११४५ उच्चकर्णं परम फलानि मध्यकर्णपरमफलानां चांतराणि शनौ ०१२ गुरौ ०२६ भौमे ४१२५ शुक्रे १११२

- (ख) १. 'शुक्रे ५८४५' लुप्त २. 'बुधे ५५१३४ — भौमे ४७११' लुप्त
३. ३३१५३ for (२३१५३) ४. दशान्तरितं for (दंशोत्तरितं)
५. फलानां for (फलानि)

६. + कलाधिकनवाशीतिपर्यंतं ८६१४२ द्वाविंशतिकोष्ठकेषु लिखितं त्रयोविंशतितम-कोष्ठके नवत्यंशं लिखितं । तदधः द्वाविंशतिकोष्ठकेषु अष्टादश कलाधिकनवति-मारभ्य द्वादशकलाधिकद्विशून्यचन्द्रपर्यंतं १०२११२ लिखितं । द्वितीयदैर्घ्यं कोष्ठ-केषु द्वादशकलाधिकद्वचष्टाक्षिमारभ्य २८२११२ अष्टादशकलाधिक ख सप्ताश्वि २७०१८१२७०१२२ पर्यंतं लिखितं । त्रयोविंशतिकोष्ठके खसप्ताश्वितुल्यांका लिखिता । तदधो द्वाविंशतिकोष्ठकेषु द्विचत्वारिंशतिकलाधिकसप्तपंचाश्वि-पर्यंतं लिखिताः । अस्यां सारिण्यां चतुस्त्रिंशत्कलांतरमस्ति, यतः चन्द्रव्यासस्य प्रत्येकांगुलविभागः सपातस्य चतुस्त्रिंशत्कलोत्पन्नशरतुल्य एवास्ति । सारणी-द्वयेपि तृतीयदैर्घ्यंकोष्ठकेष्वंगुलादि लिखितं । चतुर्थदैर्घ्यंकोष्ठके स्थित्यद्वंजा चन्द्रगतिः तदधो मर्दकालीना चन्द्रगतिः । मया स्थित्यर्द्धादिकाः कलाया उत्पा-दितास्ता चापा सरलारेखा प्रकल्प्य निः सारिताः, यतः लघुचापेषु तत्पूर्णांज्यासु चांतरं स्वल्पमस्ति । पुनर्विमण्डलचापस्य क्रांतिवृत्तस्याप्यंतरं स्वल्पमस्ति । इदं मया ज्ञायते विमण्डलांतरवशेन अमायां पूर्णिमास्यां वा स्पर्शं अंतरं पतति ।

अथ द्वितीय क्षेत्रं

तत्रास्य विचारो निरूप्यते । अचिन्हं पातः अबं विमण्डलचापं अजं क्रांतिवृत्तीय-चापं चैतद्वयं समानकल्पितं । बचिन्हं चन्द्रविबं कल्पितं, बजरेखा संयोज्या । पुनर्वंदलम्बः अजरेखायां निष्काश्यः । इदं प्रकटमस्ति यदि अदचापस्थाने अजचापं चेद् गृह्यते तदा जदचापतुल्यमंतरं पतति । यदि बचिन्हं सूर्यकेन्द्रं वा भूछाया-केन्द्रं कल्प्यते । तदा अमांतः पूर्णिमांतश्च तदा भविष्यति यदि चन्द्रो जचिन्हे भवति । यदा दचिन्हेस्ति तस्माद्जचापानुसारेण कालंतरं पतति । इदमन्तरं लघुकस्मिन्नपि स्थले पंचकलाभ्योधिकं न भवति । ग्रहणौ अबचापं च कलाभ्यो-धिकं न भवति । अतो मुखार्थे स्वल्पांतरात्पत्तम् । अथ स्थित्यर्धचन्द्रगत्यर्थं तृतीय-क्षेत्रं निरूप्यते +

७. ०१ for (०१२)

बुधे ३।० मध्यकर्णपरमफलानि^२ नीचकर्णस्य च परमफलानामंतराणि शनौ ०।२३ गुरौ ०।३२ भौमे ५।५१ शुक्रे १।१७ बुधे १।५१ ।

अथ मंदोच्चात् त्रिशदंशांतरितकर्णपरमफलानि^३ मध्यकर्णस्य परमफलानां नीचांतराणि^४ शनौ ०।१७।३० गुरौ ०।२६।३० भौमे ४।१ शुक्रे १।३।३० बुधे २।१७ एतान्यंतराणि षष्टिगुणितानि उच्चकर्णस्य परमफलानां मध्यकर्णस्य परमफलानामन्ते^५ भाजितानि लब्धानि कलाभिधसंज्ञानि, तानि च अष्टमकोष्टकपंक्ती त्रिशदंशसन्मुखकोष्टके लिखितं । शनौ ०।५२।३० गुरौ ०।५४।५० भौमे ०।५४।३४ शुक्रे ०।५१।५५ बुधे ०।४५।४०, अनेनैव प्रकारेण शेषाण्यपि कलाभिधसंज्ञकानि निष्कासितानि ।

इति दशम प्रकरणम्

-
(ख) १. कर्णस्य for (कर्ण)	२. फलानां for (फलानि)
३. फलानां for (फलानि)	४. चांतराणि for (नीचांतराणि)
५. मन्तरेण for (मन्तरेण)	६. ०।५२।५५ for (०।५१।५५)

अथ द्वादश प्रकरणम्

तत्रैतेषां सारणीतः स्पष्टोकरणम् निरूप्यते ।

अथ पञ्चग्रहाणां मन्दकेंद्रं शीघ्रकेंद्रं चेष्टा^३कालिकं कार्यं । पुनः मन्द-
कद्रं प्रथमं^४ द्वितीयं^५ वा ग्राह्यकोष्टे^६ तदधःस्थिततृतीयचतुर्थकोष्टकस्थं फलं ग्राह्यं ।
पुनः चतुर्थकोष्टकस्थं फलं ग्राह्यं । पुनः चतुर्थकोष्टकस्थफलं तृतीयकोष्टकस्थ-
फले योज्यं वा शोध्यं । तत् मन्दफलसंज्ञकं भवति । एतानि मन्दकेंद्रे शोध्यानि,
शीघ्रकेंद्रे योज्यानि, यदा प्रथमकोष्टे मन्दकेंद्रा भवति । द्वितीय कोष्टके चत्^{१०}
अन्यथा ।

अथ स्पष्ट शीघ्रकेंद्रात् षट्कोष्टकस्थं फलं ग्राह्यं । स्पष्टमन्दकेंद्रात् अष्टम-
कोष्टकस्थं कलाभिधसंज्ञं फलं ग्राह्यं । पुनर्यदि स्पष्टमन्दकेन्द्रं उपरितनकोष्टे^{१२}
भवति, तदा स्पष्टशीघ्रकेंद्रात् पञ्चमकोष्टकस्थफलांतरं ग्राह्यं । तत्कलाभिधे-
नुगणनीयं षट्कोष्टकस्थ गृहीतफले शोध्यं । यदि तदा सप्तमकोष्टकस्थ ग्राह्य
कलाभिधेन संगुण्य षट्कोष्टकस्थफले योज्यं, शीघ्रफलं भवति । एतत् मन्दस्पष्टे
योज्यं, तदा स्पष्टशीघ्रकेंद्रं प्रथमं^{१३} कोष्टके भवति । यदि द्वितीयकोष्टके भवति,

(ख) १. द्वादशं for (द्वादश)	२. 'अथ' लुप्त
३. चेष्ट for (चेष्टा)	४. प्रथमे for (प्रथम)
५. द्वितीये for (द्वितीय)	६. ग्राह्यं for (ग्राह्य)
७. कोष्टके for (कोष्टे)	८. अनुस्वार लुप्त
९. केन्द्रं for (केन्द्रा)	१०. चेत् for (चत्)
११. षष्ठ for (षट्)	१२. कोष्टकेषु for (कोष्टेषु)
१३. तत्कलाभिधेन for (तत्कलाभिधेनु)	१४. गुणनीयं for (गणनीयं)
१५. + अधस्तनकोष्टेषु भवति +	१६. कोष्टकस्थं for (कोष्टकस्थ)
१७ अनुस्वारलुप्त	

अथैकादश प्रकरणम्

तत्र सारणी लिख्यते । तस्या अद्धस्य रेखा लघुखण्डेन तथा निष्पत्तिर्यदि भवति ।

इति एकादश प्रकरणं ।

(ख) १. 'तस्या—यदि भवति' लुप्त

—००—

तदा शोध्यं शेषं स्पष्टस्थानस्योच्चादंतरं भवति । अस्मिन् उच्चं योजनीयं, शेषं स्पष्टः स्यात् ।

राजाधिराजप्रभुतोषणार्थं सम्राट् जगन्नाथकृते सुशिल्पे ।

सिद्धान्तसारे खलु कौस्तुभेस्मि शिवप्रमाणे विरतिं जगाम ॥

इति एकादशाध्यायः समाप्तः

(ख) १. स्मिञ्छिवप्रमाणे for (स्मि शिवप्रमाणे) २. 'इति—समाप्तः' लुप्त

—:०:—

सम्राट् जगन्नाथकृते सिद्धान्तसार कौस्तुभे द्वादशोऽध्यायः

२ पृष्ठ खाली

अथ द्वादशोऽध्यायः

तत्र नव प्रकरणानि अष्टादशक्षेत्राणि सन्ति । तत्र प्रथमप्रकरणे वक्र ज्ञानोपकरणानि निरूप्यन्ते ।

अथ ग्रहगतिज्ञाने सति पूर्वोक्तप्रकारेण प्रत्येकवक्रचापानि विकीर्षितानि सन्ति । तद्विषये अवलूनयूस् संज्ञकेन इदं कथितं । यदि कक्षावृत्ते नीचोच्चवृत्तं कल्प्यते^१ । उभयोरपि गतिः पश्चिमदिक्तः पूर्वदिशि कल्प्यते । तत्र भूकेन्द्रान्नीसृता रेखा नीचोच्चवृत्तस्य खण्डद्वयं करोति । तत्र नीचोच्चवृत्तांतर्यावत् परिमिताः रेखां गच्छन्ती तदर्धः रेखायाः बाह्यस्थरेखया निष्पत्तिस्तथा यदि भवति, यथा नीचोच्चवृत्तगतेर्ग्रहगत्या भवति । तदेयं रेखायाः नीचोच्चवृत्ते नीचदिशि यत्र संलग्नास्ति । तच्चिन्हादुपर्युच्चदिशि मार्गी भवति । नीचदिश्यधः वक्रीभवति । चिन्हास्थ एव समतिर्भवति । यदि प्रतिवृत्तं कल्प्यते । साच भौमगुरुशनीबुभवति । यदा एतेषां निवृत्तकेन्द्रं भूकेन्द्रोपरि सूर्यगतिस्तुल्यं ग्रहगतिश्च प्रतिवृत्ते शीघ्रकल्पनीया तदा भवति । गतितुल्यो विलोमकेन्द्रं तत्रैका रेखा भूकेन्द्रान्नीसृता उभयदिशि प्रतिवृत्तं संपातं यथा करोति तथा कार्या । तस्यां अर्द्धं^२ लप-

(ख) १. विकीर्षितानि for (विकीर्षितानि)

२. कल्प्यन्ते for (कल्प्यते)

३. + तत्रभूकेन्द्रान्नीसृता रेखा नीचोच्चवृत्तं कल्प्यते +

४. भूकेन्द्रान्नीसृता for (भूकेन्द्रान्नीसृता)

५. विसर्गं लुप्त

६. रेखा for (रेखां)

७. गच्छन्ति for (गच्छन्ती)

८. बाह्यस्थ for (बाह्यस्थ)

९. दिश्यबोधः for (दिश्यधः)

१०. समगतिर्भवति for (समतिर्भवति)

११. कल्प्यन्ते for (कल्प्यते)

१२. शनीषु for (शनीबु)

१३. एतेषां for (एतेषानि)

१४. प्रतिवृत्तकेन्द्रगतिः for (निवृत्तकेन्द्रं)

१५. तुल्या कल्प्यते for (तुल्यं)

१६. केन्द्र for (कल्पनीया)

१७. 'तदा भवति' लुप्त

१८. गतितुल्या for (गतितुल्यो)

१९. विलोमं for (विलोम)

२०. 'केन्द्र' लुप्त

२१. अनुस्वार लुप्त

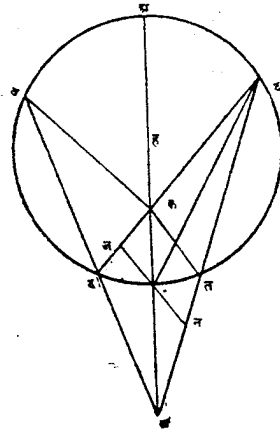
२२. तस्याः for (तस्या)

२३. अर्द्धरेखा for (अर्द्धं लप)

लघुखंडेन तथा निष्पत्तिर्यदि भवति । यथा प्रतिवृत्तसंपातचिन्हं वक्रारंभस्थानं भवति ।

अथ मया रेखागणितेनेवं स्पष्टीक्रियते । प्रथमक्षेत्रे ह चिन्होपरि अवजदं नीचोच्चवृत्तं कार्यं, अहभगवस भूकेन्द्रगतश्च कल्पनीयः, भचिन्हं भूकेन्द्रं कल्पनीयं, वचिन्हतचिन्हे नीचस्थानादुभयदिशि तुल्यांतरिते च कल्पनीये । पुनर्भवरेखा मत्तरेखा च कार्या, पुनर्द्वारेखा वतरेखा च संयोज्या । एते रेखे अजव्यासस्य कचिन्हे संपातं करिष्यतः । तत्र अमरेखा मदरेखयोर्निष्पत्तिः, अकरेखा कदरेखयोर्निष्पत्तिः तुल्यास्ति । पुनः अदरेखा दजरेखा संयोज्या, पुनर्ज्जचिन्हात् जलजमरेखा अदरेखायाः समानांतरा कार्या । इयं दजरेखोपरिलंबो भविष्यति । एवं दचिन्हकोणद्वयस्य साम्येन लमरेखा जचिन्होपर्यर्द्धिता भविष्यति । अदमत्रिभुजं च सजातीयं भविष्यति । एवं हि अदकत्रिभुजजलकत्रिभुजे सजातीये भविष्यतः । तस्मात् अमरेखा जभरेखयोर्निष्पत्तिः अदरेखाजलतुल्यजभरेखयोर्निष्पत्तितुल्यास्ति । इयं निष्पत्तिः अकरेखा कजरेखयोर्निष्पत्तितुल्यास्ति । यदि अवजदं प्रतिवृत्तं कल्पते,

- (ख) १. निष्पत्तिरस्ति तदा for (निष्पत्तिर्यदि) २. नीचदिवकं रेखा for (भवति यथा)
 ३. गणितेनेवं for (गणितेनेवं) ४. मत्तदरेखा for (मत्तरेखा)
 ५. अमरेखा for (अमरेखा)
 ६. मदरेखयो for (मदरेखयो)
 ७. विसर्गलुप्त
 ८. कुतः for (पुनः)
 ९. + च +
 १०. लजमरेखा for (जलजभ)
 ११. लमरेखा for (लभरेखा)
 १२. अदम for (अदम)
 १३. + त्रिभुजं जमभ +
 १४. अमरेखा for (अमरेखा)
 १५. 'तुल्यजभ' लुप्त
 १६. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)
 १७. कल्प्यते for (कल्पते)

तदा कचिन्हं भूकेन्द्रं भविष्यति । अस्य व्यासोऽपि तस्यामेव निष्पत्तिं खंडद्वयरूपं भविष्यति । तत्र भूकेन्द्रात् उच्चपर्यंतं तद्व्यासखण्डं नीचस्थानपर्यंतं यद्वितीयं खंडं तयोर्निष्पत्तिः उपरितननिष्पत्तितुल्यैव भविष्यति ।

अथ द्वितीय क्षेत्रम्

तत्र दमरेखामतरेखयोर्निष्पत्तिः वकरेखातकरेखयोर्निष्पत्तितुल्यास्ति । कुतः वतदरेखा अजव्यासो परिलंबरूपा कार्या । पुनस्त चिन्हात् तसलंबः अजरेखायां निष्काश्यः । तत्र दनभत्रिभुजतसमत्रिभुजे सजातीये भविष्यति । एवं हि वनकत्रिभुजे तसकत्रिभुजे सजातीये भविष्यतः । तत्र दभरेखा मतरेखयोर्निष्पत्तिः नवरेखा-रूपदनरेखातसरेखयोर्निष्पत्तितुल्यास्ति । इयमेव निष्पत्तिः स्वकरेखातकरेखयोर्निष्पत्तिः तुल्यास्ति । पुनर्दभरेखा मतरेखयोगस्य मतरेखयो निष्पत्तिः वततकरेखयोर्निष्पत्तितुल्यास्ति । यदि हचिन्हात् हगलंबं हकलंबौ दभरेखावतरेखयो-रूपरि निष्कासितौ भवतः । तदागमतयोर्निष्पत्तिः फलतकरेखयोर्निष्पत्तिः तुल्या भविष्यति । पुनर्गतरेखा तमरेखयोर्निष्पत्तिः फककतरेखयोर्निष्पत्तितुल्यास्ति । यदि नीचोच्चवृत्तप्रकारे मदरेखा सा भवति । सा भवति, यस्याः गतरेखामतरेखयो-

- (ख) १. तद्व्यास for (तद्व्यास)
३. दभरेखा for (दमरेखा)
५. वनदरेखा for (वतदरेखा)
७. अजरेखायां for (अजरेखाया)
९. भविष्यतः for (भविष्यति)
११. मतरेखयो for (मतरेखयो)
१३. वकरेखा for (स्वकरेखा)
१४. विसर्गलुप्त
१६. मतरेखया for (मतरेखयो)
१८. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)
२०. तमरेखयो for (तमरेखयो)
२२. मदरेखा for (मदरेखा)
२४. यस्यां for (यस्याः)

२. 'नीचस्थान—खण्डं' लुप्त
४. मतरेखयो for (मतरेखयो)
६. सलम्बः for (तसलम्बः)
८. तसक for (तसम)
१०. 'एवं हि—भविष्यतः' लुप्त
१२. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)
१५. मतरेखा for (मतरेखा)
१७. गभमतयो for (गमतयो)
१९. फलतक for (फलतक)
२१. फलतक for (फककत)
२३. 'सामवति' लुप्त
२५. मत for (मत)

न्निष्पत्तिः नीचोच्चवृत्तगति ग्रहगतितुल्यास्ति । तदा प्रतिवृत्तप्रकारे वतरेखा सा रेखा भविष्यति, यस्याः फकरेखाकतरेखयोर्न्निष्पत्तिरूपरितननिष्पत्तितुल्या भविष्यति । प्रतिवृत्ते एतन्निष्पत्तिस्थाने फतरेखाकतरेखयोर्न्निष्पत्तिर्गृहीता, नीचोच्चवृत्तगतिग्रहगतयोर्न्निष्पत्तिः मंदकेन्द्रशीघ्रकेन्द्रयोर्न्निष्पत्तितुल्यास्ति । इयं निष्पत्तिर्भौमे तथास्ति । यथा द्विचत्वारिंशत् निष्पत्तिः सप्तत्रिंशतास्ति । प्रतिवृत्तगतिग्रहगतयोर्न्निष्पत्तिरीदृशा नास्ति । अपि च सूर्यगतितुल्यमंदकेन्द्रशीघ्रकेन्द्रगतियोगस्य निष्पत्तिः शीघ्रकेन्द्रगत्या यथास्ति । इयं निष्पत्तिः भौमे तथास्ति । यथा एकोनाशीत्याः निष्पत्तिः सप्तत्रिंशतास्ति ।

अथ तृतीय क्षेत्रम्

अनूनयूस् संज्ञेन यत्कृतं तन्निरूप्यते ।

अथ अवजभुजे वभुजो अजभुजादधिकं कल्प्यः । पुनः अधिक भुजादरेखा तदा पृथक् कार्यं यथा अजभुजान्यूनाना न भवति । तत्र दजरेखावरेखयोर्न्निष्पत्तिः वकोणदजकोणयोर्न्निष्पत्तेरधिका भविष्यति । कुतः अदज हं समानांतरं भुजं चतुर्भुजं क्षेत्रं कार्यं । पुनर्वजरेखा जहरेखा तथा वद्धनीया यथा भचिन्हे संपातं करिष्यति । पुनः अकेन्द्रं कृत्वा अहव्यासाद्धनं वहचापं निष्काश्य इदं चापं जचिन्हे गतं भविष्यति । वाजचिन्हात् वहिर्गमिष्यति । यतः अहरेखा अजरेखायाः

(ख) १. + निष्पत्ति +

३. द्विचत्वारिंशतः for (द्विचत्वारिंशत्)

४. रीदृशी for (रीदृशा)

५. अनूनयूस् for (अनूनयूस्)

६. वजभुजो for (वभुजो)

७. दधिकः for (दधिक)

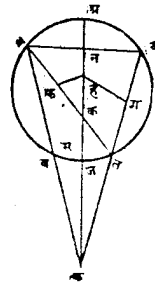
८. भुजादरेखा for (भुजादरेखा)

९. तथा for (तदा)

१०. द्वरेखयो for (वरेखयो)

११. 'द' लुप्त

२. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)

१२. समानांतर for (समानांतरं)

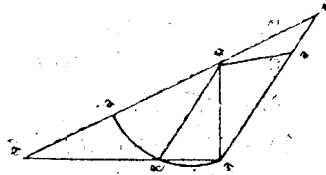
न्यूना नास्तीति कल्पितं । तच्चा^१ जचिन्हे संलग्नं । तत्र अभ^२त्रिभुजं अव^३हक्षेत्रादधिक-
मस्ति । पुनः अह^४जत्रिभुजं अह^५जक्षेत्रान्यूनमस्ति । तस्मात् अह^६भत्रिभुजअह^७ज-
त्रिभुजयोर्निष्पत्तिः मह^८रेखा हजरेखयो निष्पत्तितुल्यास्ति । तदा मअ^९रेखा अव-
रेखयो निष्पत्तिरपि तुल्यास्ति । जदरेखादवरेखयोरपि अस्या इयं निष्पत्तिः; अवह-
क्षेत्रे अह^{१०}जक्षेत्रयोर्निष्पत्तेरधिकास्ति । वकोणं तुल्यं वअ^{११}हकोणं जकोणं तुल्यं हअ^{१२}ज-
कोणयोर्निष्पत्तेरप्यधिकास्ति । यदि अहरेखा अजरेखाऽधिका भवति, तदेयं
निष्पत्तिरधिका भविष्यत्येव ।

अथ चतुर्थं क्षेत्रम्

तत्र अवजदं नीचोच्चवृत्तं कल्पितं । अभरेखा भूकेन्द्रनीचोच्चवृत्तकेन्द्र-
गता कल्पिता । एतत् अवश्यमपेक्षितं भवति । हज^१भरेखयोर्निष्पत्तिः नीचोच्चवृत्त-
केन्द्रगति-ग्रहगति-निष्पत्तेरधिकास्ति । यद्यधिका न भवति । तदास्मिन्नीचोच्च-
वृत्ते ग्रहो वक्री न भवति । याभिः रेखाभिः नीचोच्चवृत्तखण्डानि भवन्ति । तासु
मध्ये वभरेखा सा रेखा कल्पितं तव^२वरेखा^३धस्य भवरेखया निष्पत्तिः नीचोच्चवृत्त-
गतिं ग्रहगतयोर्निष्पत्तिः तुल्या भवति । ईदृशी रेखा एतादृशनीचोच्चवृत्ते भविष्यति,
तादृशरेखाया निष्कासनं गणितेन रेखागणितेन चाग्रे स्फुटीभविष्यति । यदि अव-
चाप तुल्यं अदचापं पृथक् क्रियते, दतवरेखा योज्यते । तदा तच्चिन्हं प्रतिवृत्त-

- (ख) १. तच्चापं for (तच्चाप)
३. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)
४. महरेखा for (महरेखा)
५. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)
६. भअ for (मअ)
७. 'रेखयो—जदरेखादव' लुप्त
८. अनुस्वारलुप्त
१०. विसर्गलुप्त
१२. कल्पिता for (कल्पित)

२. अहभत्रिभुजं for (अभत्रिभुजं)

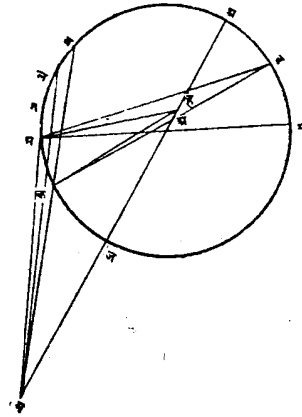
९. हज जभ (for हजभ)
११. नीचोच्च for (नीचोच्च)
१३. वव for (तवव)

प्रकारे भूकेन्द्रं भवति । दवरेखातवरेखयोर्निष्पत्तिः प्रतिवृत्तगतिग्रहगत्योर्निष्पत्तितुल्या भविष्यति । प्रकारद्वयेऽपि वचिन्हं वक्रमार्गयोरारभविरामस्थलमस्ति । वचिन्हादुच्चदिशि यच्चापं तन्मार्गचापं नीचदिशि वक्रचापं वक्रचापं उच्चदिशि पृथक् कार्यं । पुनर्मंकलरेखा कतभरेखा वक्रेखा दक्रेखा हक्रेखा हवरेखाश्च संयोज्याः । तत्र वक्रभविभुजे ववरेखा वक्रभुजादधिकास्ति । तदा ववरेखा वभरेखयोर्निष्पत्तिः कभवकोणकववकोणयोर्निष्पत्तेरधिका भविष्यति । पुनर्ववरेखाद्वयं वभरेखया निष्पत्तिः नीचोच्चवृत्तगतिग्रहगत्योर्निष्पत्तिरूपास्ति । इयं निष्पत्तिः कभवकोणद्विगुणकवभकोणतुल्य-कहवकोणयोर्निष्पत्तिरधिकास्ति । तस्मात् कवभकोणकहवकोणयोर्निष्पत्तिः नीचोच्चवृत्तगतिग्रहगत्योर्निष्पत्तेर्न्यूना भविष्यति । नीचोच्चवृत्तगतिग्रहगत्योर्निष्पत्तिः कभवकोणादधिकेन केनचित्कोणेन कहवकोणस्य निष्पत्त्यास्तुल्या भविष्यति । तत्र नभवकोणतुल्यवकलकोणयकोणो कभवकोणादधिकः कल्पितः । यस्मिन् काले ग्रहकवचापतुलं चलति । कभवकोणविलोमगत्या उत्पादयति च । तदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं अनुलोमेन चलित्वा वमनकोणतुल्यं कोणमुत्पादयिष्यति । विलोमगत्युत्पन्नकभव-

(ख) १. मंकल for (मंकल)

२. कतम for (कतम)

३. 'वक्रेखा' लुप्त
४. 'रेखाहव' लुप्त
५. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)
६. + कवरूप +
७. कभव for (कवभ)
८. कवकोणादधिकेन for (कभवकोणादधिकेन)
९. + भविष्यति +
१०. नभवगतुल्य for (नभवकोणतुल्य)
११. वक्रकोणयोः for (य)
१२. ग्रहः for (ग्रह)
१३. कोणं for (कोण)
१४. वमन for (वमन)

कोणः अनुलोमगत्युत्पन्न कोणाच्चेच्छोध्यते, तदा शेषं अनुलोमा स्पष्टा गतिः कभनकोणतुल्यावशिष्यते । तत्र ग्रहो मार्गी भविष्यति ।

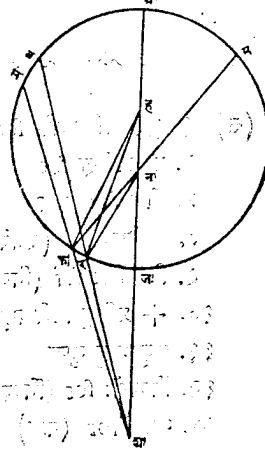
अथ प्रतिवृत्तप्रकारे ववरेखा भवरेखयोर्निष्पत्तिः वभककोणववक कोणयो-
निष्पत्तेरधिकास्ति । तस्मात् वभरेखाभवरेखयोर्निष्पत्तिः मककोण^२ वककोण^३
योर्निष्पत्तेरधिका भविष्यति । वकलकोणववककोणनिष्पत्तेरप्यधिका भवि-
ष्यति । पुनः वभरेखा भवरेखयोर्निष्पत्तिः दतरेखा तवरेखा निष्पत्तेस्तुल्या स्यात् ।
वकलकोणश्च दकभकोणेन तुल्योस्ति । ववककोणस्तु वदककोणेन तुल्योस्ति ।
तस्मात् दभरेखा तवरेखयोर्निष्पत्तिः दकभकोण वदककोणयोर्निष्पत्तेरधिकास्ति ।
पुनर्दवरेखावतरेखयोर्निष्पत्तिः वतककोणवदककोणयोर्निष्पत्तेरधिकास्ति । अपि
च दवरेखाद्धस्य वतरेखया निष्पत्तिप्रतिवृत्तगतिग्रहगत्योर्निष्पत्तिस्तुल्यास्ति ।
इयं निष्पत्तिः वतककोणवहककोणद्विगुणतुल्यवदककोणयोर्निष्पत्तेरधिकास्ति ।
तस्मात् वदककोणवहककोणयोर्निष्पत्तिः^{१०} प्रतिवृत्तगतिग्रहगत्योर्निष्पत्तिकोणः
वतककोणादधिको भवति । वतककोणवहककोणयोर्निष्पत्ते तुल्या भविष्यति ।
वतककोण^{१३} सचवतनकोणः कल्पितः । यस्मिन् काले ग्रहो वकञ्चापतुल्यं विलोमं
गच्छति । कतकोणश्चोत्पस्यति । तदा प्रतिवृत्तस्वगत्या ग्रहं वतनकोणतुल्यमनु-
लोमं गमयति । तदास्थ स्पष्टागतिरनुलोमा कतनकोणतुल्यावशिष्यति ॥

- (ख) १. तुल्यावशिष्यति for (तुल्यावशिष्यते) २. वभककोण for (मककोण)
३. ववककोण for (वक) ४. + योगतुल्यवकलकोणयवक +
५. सीत् for (स्यात्) ६. दकम for (दकभ)
७. दकरेखा for (दभरेखा) ८. दकम for (दकभ)
९. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)
१०. + प्रतिवृत्तगतिग्रहगत्योर्निष्पत्तेनूना भविष्यति पुनः +
११. अनुस्वार लुप्त
१२. निष्पत्तेः for (निष्पत्ते) १३. कोणतोधिककोणः for (कोण)
१४. कतव for (कत) १५. तदास्थ for (तदास्थ)

अथ पंचम क्षेत्रम्

यदि लकरेखा^१द्वयस्य कभरेखाया निष्पत्तिः नीचोच्चवृत्तगतिग्रहगत्योनिष्पत्ते-
स्तुल्या कल्पते । अथवा कभरेखा^२द्वयस्य तकरेखाया निष्पत्तिः प्रतिवृत्तगतिग्रह-
गत्योनिष्पत्त्या तुल्या कल्प्यते । कवचापं च नीचदिशि पृथक् क्रियते । पुनर्लव-
रेखा संयोज्यते । तदा भवत्त्रिभुजे लकरेखाकभरेखयोनिष्पत्तिः वभककोणवलक-
कोणयोनिष्पत्तेर्न्यूना भविष्यति । पुनः लकरेखा^३द्वयस्य कभरेखाया निष्पत्तिः नीचो-
च्चवृत्तगतिग्रहगत्योनिष्पत्तितुल्यास्ति । इयं निष्पत्तिः कभककोणवहककोण-
तुल्यद्विगुणावलककोणयो निष्पत्तिर्न्यूनास्ति । तस्मात् कहवकोण वभककोणयो-
निष्पत्तिः ग्रहगतिनीचोच्चवृत्तगत्योनिष्पत्तेर्न्यूना भविष्यति । पुनः कहवकोणा-
वलककोणयोनिष्पत्तिः प्रतिवृत्ते ग्रहगतिप्रतिवृत्तगत्योनिष्पत्तेर्न्यूना भविष्यति ।
तस्मात् यस्य कोणस्य निष्पत्तिः एतादृशी भवति । सः कोणः वहक कोणादधिको
भविष्यति । तस्मात् ग्रहो वक्रो भविष्यति । तदा यस्मिन् नीचोच्चवृत्ते हभरेखा-
जभरेखयो निष्पत्तिः । नीचोच्चवृत्ते ग्रहगति ग्रहगत्यो निष्पत्तेरधिका भविष्यति ।
तदा तस्मिन् नीचोच्चवृत्ते ग्रहो वक्रो न भविष्यति । कुतः यतो हभकत्रिभुजे

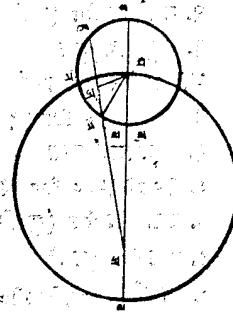
- (ख) १. कल्प्यते for (कल्पते)
२. कभरेखाद्वयस्य for (कभरेखाद्वयस्य)
३. तकरेखाया for (तकरेखाया)
४. 'च' लुप्त
५. कभ रेखयोनिष्पत्ति for (कभरेखाया निष्पत्ति)
६. द्विगुण for (द्विगुणा)
७. निष्पत्ते for (निष्पत्ति)
८. कोण for (कोणा)
९. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)
१०. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)
११. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)
१२. वृत्त for (वृत्ते)

हजरेखा हजकरेखातो न्यूनास्ति । तदा जभककोणजहककोणयोर्निष्पत्तिः
हजरेखाजभरेखयोर्निष्पत्तेर्न्यूना भविष्यति । इयं निष्पत्तिः नीचोच्चगति-ग्रह-
गतिनिष्पत्तेरधिका नास्ति । तस्मात् जभककोण जहककोणयोर्निष्पत्तिः नीचोच्च-
वृत्तगतिग्रहगतिनिष्पत्तेर्न्यूना भविष्यति ।

अथ द्वितीय-तृतीय-चतुर्थ-पंचम-षष्ठ-प्रकरणेषु पंचतारा ग्रहाणां वक्रमा-
गादिविचारो लिख्यते । अजवव्यासे अवप्रतिवृत्तं कार्यं जहरेखा नीचोच्चवृत्तं
यथा मित्वा गच्छति, तथा कार्यं । इयं रेखा तथा कल्पनीया यथा अनया रेखाया
हभखंडाद्वजभखंडयोर्निष्पत्तिः नीचोच्चवृत्तगतिग्रहगतिनिष्पत्तितुल्या स्यात् ।
पुनः अभरेखा संयोजनीया, पुनः अचिन्हत् जहरेखायां अतलवः कार्यः, एतादृश-
नीचोच्चवृत्ते एतादृशी रेखा कर्तुं शक्यते । कुतः एतादृशी नीचोच्चवृत्ते अवरेखा
वतरेखयोर्निष्पत्तिः नीचोच्चवृत्तग्रहगतिनिष्पत्तेरधिका भवति । यदि अजरेखायाः
अस्यां निष्पत्त्यं खण्डद्वयं क्रियते तदा विभागचिन्हं अचिन्हवचिन्हयोर्मध्ये पति-
ष्यति । विभागचिन्हं कल्पितं पुनः अकरेखाजरेखयोर्निष्पत्तिः नीचोच्चवृत्तगति-
ग्रहगतिनिष्पत्तितुल्या भविष्यति । कजव्यासे वृत्ताद्वं कार्यं, इदं वृत्तं नीचोच्च-
वृत्ते भविष्ये संप्राप्तं करिष्यति । पुनः कभरेखाजभरेखे संयोजनीये, पुनर्जभरेखा

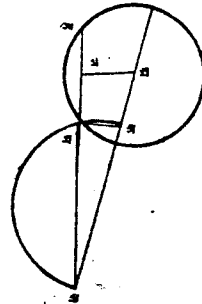
- (ख) १. हभरेखा for (हजरेखा) २. ग्रह for (ग्रह)
३. अजवव्यासे for (अजवव्यासे)
४. + जचिन्हं भूकेन्द्रं अचिन्हं दवहनीचोच्चवृत्तं कार्यं +
५. मित्वा for (मित्वा)
६. खण्डाद्वं for (खण्डाद्वं)
७. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)
८. एतादृश for (एतादृशी)
९. वजरेखयोर्निष्पत्ति for (वतरेखयोर्निष्पत्ति.)
१०. निष्पत्तौ for (निष्पत्त्यं)
११. चिन्हं for (चिन्हं)
१२. + कचिन्हं +
१३. कजरेखयो for (जरेखयो)

हचिन्हपर्यंतं वर्द्धनीया, जहरेखा स्वेष्टरेखा जाता, कुतः अचिन्हादस्यां रेखायां यद्यतलवः क्रियते तदा कभजत्रिभुजं अतजत्रिभुजं सजातीयं भविष्यति । तदा तमरेखा भजरेखयोर्निष्पत्तिः अकरेखा कजरेखयोर्निष्पत्तितुल्या भविष्यति । इयं नीचोच्चवृत्तगति ग्रहगतिनिष्पत्तितुल्यास्ति ।

अथ मध्यकर्णं तुल्यो यदा मंदकर्णो भवति, तदा मंदकेन्द्रगतिः मध्यमा स्पष्टा च तुल्या भवति । शीघ्रकेन्द्रगतिरपि मध्यमा स्पष्टा च किञ्चित्सांतरा भवति । तत्र अजरेखा त्रिज्या ६० तुल्यास्ति । पुनः अनेन प्रमाणेन अदरेखा शनो ६।३० गुरो ११।३० भौमे ३६।३० शुक्रे ४३।१० बुधे २२।३० संपूर्णा जदरेखा श० ६६।३० गु० ७१।३० भौ० ८६।३० शुक्रे १०३।१० बु० ८२।३० शेषीभूता जवरेखा श० ५३।३० गु० ४८।३० भौ० २०।३० शु० १६।५० बु० ३७।३० जदरेखा जवरेखा घाततुल्य जहरेखा जभरेखा घातः । अनेन प्रमाणेन श० ३५।५७।४५।० गु० ३४।६६।४५ भौ० २०।३६।४५ शुक्रे १०७।३६।३८।२० बु० ३०९३। क० ४५ यदि मध्यम-मंदकेन्द्रगतिः सूपमिता कल्प्यते । इयं तजरेखा स्थाने गृह्यते । जभरेखास्थाने मध्यमशीघ्रकेन्द्रगतिः श० २८।२५।४६ गु० १०।५१।२६ भौ० ०।५२।५१ शु० ३७।३१ बु० ३।६।८ जहरेखास्थाने श० ३०।२५।४६ गु० १२।५१।२६ भौ० २।५२।५१ शु० २।३७।३१ बु० ५।६।८, अनेन प्रमाणेन जहरेखा जभरेखा घातः, श० ८६।५।३४

- (ख) १. यद्यतलवः for (यद्यतलवः)
 २. तमरेखा for (तमरेखा)
 ३. अनुस्वार लुप्त
 ४. 'मध्यमा — केन्द्रगतिरपि' लुप्त
 ५. १०।३०।१० for (१०३।१०)
 ६. 'जभरेखा' लुप्त
 ७. १०७।३६।२० for (१०७।३६।३८।२०)
 ८. रूपमिता for (सूपमिता)
 ९. तज for (तज)
 १०. 'जभरेखा — १३६।३७।३६' लुप्त

गुरौ १३१।३७।३६ भौ० २।३२।१५ शु० ११८।३० बु० १६।१४।२७ जहरेखाजभरेखा
प्रथमघातः, जहरेखाजभरेखाद्वितीयघातेन यदि विभाज्यते, फलं वर्गसंपरू
भवति । शनौ ४।६।४५ गुरौ २४।५९ भौ० ८०।३।५०।३० शुक्रे १०।५७।५०।५६ बु०
१६०।२६।३१, अस्य मूलं तज्जप्रमाणं अजे षष्टिस्तन्मानेन श० २।१।४० गुरौ ४।५९।१.
भौ० २८।२१।८ शु० ३२।३१।२६ बुधे १३।४८।७, इदं भजरेखायां यदि गुण्यते, तदा
अजे षष्टिस्तन्मानेन भजरेखाप्रमाणं भवति । शनौ ५७।३८।५५ गु० ५४।६।४४
भौ० २४।५८।२५ शुक्रे २०।२०।११ बु० ४३।३०।२४ अजे षष्टिस्तत्प्रमाणेन संपूर्ण-
जतरेखा शनौ ५६।४०।३५ गुरौ ५६।५।४५ भौ० ५३।१६।३३ शुक्रे ५२।५१।४०
बुधे ५७।१८।३१ यदि अभरेखा षष्टिमिता कल्प्यते । तत्प्रमाणेन तमरेखा प्रमाणं
गृह्यते । तदा त अमकोणज्या भवति । श० १८।४३।२०।३० गुरौ २६।०।५ भौमे
४३।४ शु० ४५।१२।२६ बुध ३६।४८।१८।३० आसां चापानि त अमकोण प्रमा-
णानि शनौ १८।०।१०।३२ गु० २४।४०।५० भौमे ४५।५२।१७ शु० ४८।५३।३० बु०
३७।५०।१४ अजे षष्टिस्तत्प्रमाणेन जतरेखा त अज्यास्ति । अस्याश्चापं त अज
कौजणं प्रमाणं शनौ ८४।२।५० गुरौ ८२।२।२६ भौ० ६२।४३।५ शु० ६१।४५।५४
बुधे ७२।४०।२६ एतानि नवतिशुद्धानि, अवशेषं अजभकोणः प्रमाणं शनौ

- (ख) १. 'भौ० २।३२।१५—जहरेखा' लुप्त २. वर्गसंपरू for (वर्गसंपरू)
३. तज्ज for (तज्ज) ४. रेखाया for (रेखाया)
५. तत्प्रमाणेन for (तन्मानेन) ६. जभरेखा for (भजरेखा)
७. २४।४८।२५ for (२४।५८।२५) ८. 'संपूर्ण—५६।५।४५' लुप्त
९. 'भौ० ५३।१६।३३—तत्प्रमाणेन' लुप्त
१०. तभरेखा or (तमरेखा) ११. अम for (अम)
१२. अमकोण for (अमकोण) १३. १८।१०।३८ for (१८।०।१०।३८)
१४. २५।४०।५० for (२४।४०।५०) १५. तमज कोणज्यास्ति for (तमज्यास्ति)
१६. कोण for (कौजण) १७. ८२।२।२८ for (८२।२।२६)
१८. ७२।४०।२६ for (७२।४०।२६) १९. विसर्गं लुप्त

२।५७।१० गु० ९।५०।३२ भौ० २७।१६।५५ शु० २८।१४।६ बु० १७।१२।३४ यदि
मंदकेन्द्रगतिर्न भविष्यति । तदा इदमेव वक्रग्रहस्याद्धं चापं भवति । तस्मात् अज-
कोणात् यदि तं अमको शोध्यते, तदावशेषं मम्रवकोणो भवति । शनौ ६५।५२।१२
गुरौ ५।४।२१।३८ भौ० १६।५०।२८ शु० १२।५२।२४ बु० ३४।५६।१२ इदं वक्राद्धं-
चापस्य स्पष्टशीघ्रकेन्द्रमस्ति । अस्य चापस्य शीघ्रकेन्द्रेण स्वभागः उपरितन-
निष्पत्तिः प्रमाणेन श० २।१९।० गु० ५।१।२४ भौ० १६।७।३३ शुक्रे २०।३५।२६
बु० ११।४।५६, इदं अजम कोणात् शोधितं कुः यतो मंदकेन्द्रगतिरनुलोमास्ति ।
शग्रहगतिर्विलोमास्ति । शेषं शनौ ३।३८।१० गु० ४।५६।८ भौ० ८।१।२२ शुक्रे
७।३८।४७ बु० ६।१।३५ इदं वक्राद्धं चापमस्ति । सम्पूर्णचापं शनौ ७।१६।२० गुरौ
६।५२।१६ भौ० १६।१८।४४ शु० १५।१७।३४ बु० १२।१७।१ यावता कालेन उप-
रितननिःसारितस्य स्पष्टशीघ्रकेन्द्रं द्विगुण-मम्रवकोणतुल्यं गच्छति, तावान्
कालो वक्रगतेर्ज्ञेयः । श० १३८ गुरौ दि० १२१ भौ० ७३ शु० ४१।४० बु० २२।३० ।

अथोच्चकर्णो यदि नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं मंदोच्चे भवति । मध्यमार्कात् ग्रहो षडा-
श्रयंतरितो भवति, वक्रारम्भकालस्य मंदकेन्द्रं तावत् भवति, यावत् मंदकेन्द्रगते-
र्भागो भवचापे भवति । तत् शनौ वेधेनांशद्वयतुल्यमुपलब्धं गु० ५ भौ० १६ शु०
२१ बुधे ११ यदि स्पष्ट मंदकेन्द्रमुच्चे एतावद्भवति । तदा मध्यममंदकेन्द्रमंदफल-

(ख) १. ६।५७।३२ for (६।५०।३२)

३. + त +

५. म for (म)

७. २०।३५।२६ for (२०।३५।२६)

९. 'श' लुप्त

११. ६।५२।१६ for (६।५२।१६)

१३. 'स्य' लुप्त

१५. भौमे for (भौ)

१७. केन्द्र for (केन्द्र)

२. १७।१३।३४ for (१७।१२।३४)

४. तम्रमकोणः for (तम्रमको)

६. शीघ्रमंदकेन्द्रेण for (शीघ्रकेन्द्रेण)

८. कुतः for (कुः)

१०. ६।८।३५ for (६।८।३५)

१२. १२।१७।१० for (१२।१७।१)

१४. मम्रव for (मम्रव)

१६. तावद्भवति for (तावत् भवति)

तुल्यप्रमाणानाधिकं भवति । यथा बुधे ११३० अस्मिन् काले अजरेखा उच्च-
स्थान्यूना भविष्यति । इदं शनौ गुरौ च तरे स्वल्पमस्ति, भौक २०। शु० ५ बुधे
२४ तस्या दजरेखा अस्मिन् कर्णे श० ६३।२५ गु० ६२।४५ भौ० ६५।४० शु०
६१।१० बु० ६८।३६ संपूर्णा जक्षरेखा अ० ६९।५५ गुरौ ७४।१५ भौ० १०५।१०
शु० १०।४।२० बु० ६१।६ शेषं जवरेखा श० ५६।५५ गु० ५१।१५ भौ० २६।१० शु०
१८।० बु० ४६।६, अनेन प्रमाणेन जदजव धातः श० ३६७९।२५।४५ गु० ३०८०।५।
१८।४५ भौ० २७।५१।५१।४० शु० १८७८। बु० ४१६२।४२।३६, अस्मिन् कर्णे शने-
रेकांशमितमंदफलस्यांतरं ०।६३७। गु० ५।१० भौ० ०।१०।२० शुक्रे ०।२।२० बु०
०।२।२०, यद्येतानि मंदफलानि कल्पितरूपमितमध्यममंदकेंद्रात् शोधयन्ते ।
तदास्य कर्णस्य तमरेखास्थाने स्पष्टमंदकेंद्रमवशिष्टं स्यात् । इदं शनौ ०।५३।३०
गु० ५४।५० भौ० ०।४९।४० शु० ५७।४० बु० ०।५७।४० एतान्येव फलानि मध्यम-
शीघ्रकेंद्रे यदि योज्यन्ते, तदास्य कर्णस्य जभरेखास्थाने स्पष्टशीघ्रकेंद्रमवशिष्टं
स्यात् । श० २८।३०।१६ गु० १०।५६।३६ भौ० १।३।११ शु० ३६।५१ बु० ३।११।२८
तस्मात् संपूर्णं जहरेखा स्थाने श० ३०।१६।४६ गु० १२।४६।१६ भौ० २।४२।३१
शु० २।३५।११ बु० ५।६।४८ अनेन प्रमाणेन जहरेखाजभरेखयोर्धातः श० ८६५।
४६।५० गुरौ १३६।४६।४२ भौ० २।५४।८ शु० १।४३।४ बु० १६।१६।२ उपरितन
धाते अनेन धातेन भक्ते लब्धः एकभागस्य वर्गः अनेनैव प्रमाणेन श० ४।३५।५६

(ख) १. स्थानान्यूना for (स्थान्यूना)	२. चांतरं for (चतरे)
३. भौमेक for (भौक)	४. तस्मादजरेखा for (तस्यादजरेखा)
५. जदरेखा for (जक्षरेखा)	६. १४।१५ for (७४।१५)
७. ३०८०।५।१८।४५ for (३०८०।५।१८।४५)	
८. ०।६।३० for (०।६३७)	९. शोधयन्ते for (शोधयन्ते)
१०. तभरेखा for (तमरेखा)	११. मवशिष्टं for (मवशिष्टं)
१२. मवशिष्टं for (मवशिष्टं)	१३. २८।३२।१६ for (२८।३०।१६)
१४. धातः for (धातः)	१५. धाते for (धाते)
१६. धातेन for (धातेन)	

गु० २७।१३।२६ भौ० ६६४।४८।४७ शु० १६३।१६।२ बु० २५।७।२।४४ अस्य मूलं
जातमेकभागस्य प्रमाणं शनौ २।८।४० गुरौ ५।१३।४ भौ० ३१।३।४१ शु० ३३।३।५०
बु० १६।२।३५ एतानि स्पष्टमन्दकेन्द्रगत्या गुणितानि प्रतिवृत्तव्यासाद्धं षष्टिस्त-
त्प्रमाणेन तमरेखाप्रमाणानि श० १।५४।४४ गु० ४।४६।६ भौ० २५।४।४३ शु०
३१।४६।४४ बु० १५।२।५।६ एतत् स्पष्टशीघ्रकेन्द्रगत्या गुणितं, तेनैव प्रमाणेन
तमरेखाप्रमाणं जातं श० ६१।११।५२ गु० ५।७।६।१६ भौ० ३२।४।३४ शु०
२१।५।३८ बु० ५।१।१।४३ अनेन प्रमाणेन सम्पूर्णा जतरेखा शनौ ६३।६३६ गु०
६१।५।२।५ भौ० ५।८।२।५।७ शु० ५३।४।४।२२ बु० ६६।२।७।५२, यदि अभरेखा
षष्टिमिता कल्प्यते, तदा तमरेखा अमकोणकोणज्या श० १।७।३।४।३० गु०
२४।५।२।४।३० भौ० ३।८।३।२२ शु० ४४।१०।१।७ बुध १।७।४ आसां चापानि त अम-
कोणः प्रमाणानि श० १।७।६।३२ गु० २४।२।९।४७ भौ० ४।३६।३४ शु० ४।७।२।४।२७
बुध ४३।१।५।३२ यदि अजरेखा षष्टिमिता कल्प्यते । तदा तज कोणज्या जतरेखा
शनौ ५६।४।२।३।५।३० गु० ५९।६।४।३।३० भौ० ५३।२।२।४८ शु० ५२।४।२।५२ बु०
५।८।१।५।४८ आसां चापानि जातानि । तज कोण प्रमाणानि श० ८।४।२।१।४।६ गु०
८।२।४।५।८ भौ० ६२।४।९।५।३ शु० ६१।२।८।१।४ बु० ७६।१।३।५।८ एतानि भवन्ति
शुद्धानि । शेषं अजभकोणः प्रमाणानि शनौ ५।३।८।१।१ गु० ६।३।५।२ भौ० २।७।-
१०।७ शु० २।८।३।१।४।६ बु० १३।४।६।२, इदं यदि मन्दकेन्द्रगतिर्न भवति, तदा

(ख) १. १०६३।१६।२३ for (१६३।१६।२)

२. तमरेखा for (तमरेखा)

४. तमरेखा for (तमरेखा)

६. बु ४१।७।४ for (बुध १।७।४)

८. कोणात् for (कोणः)

१०. 'अज—तदात्' लुप्त

१२. नवति for (भवन्ति)

३. 'न' लुप्त

५. तजभ for (अमकोण)

७. अम for (अम)

९. बु for (बुध)

११. ८०।२।४।५।८ for (८।२।४।५।८)

१३. कोण for (कोणः)

वक्रचापाद्धं भवति । यदि तत्रभ कोणा तत्रज कोणादशोध्यते, तदा मग्रव कोणोवशिष्टो भवति । श० ६७।१५।१७ गु० ५५।५५।१ भी० २२।१३।१६ शु० १४।३४७ बुधे ३२।५२।२६ इदं स्पष्टशीघ्रकेन्द्रमस्ति । अस्मिन् स्पष्टकेन्द्रभागः श० २।६।६ गु० ४।४०।३५ भी० १७।१३।२१ शु० २०।५३।३० बुधे ६।४८।५१ अस्य मध्यमकेन्द्रगतिः, शनौ २।२।१२५ गु० ५।६।३५ भी० २०।५८।२१ शु० २१।१।३५ बुधे १०।१६।५१ । प्रथमविभागः अजभकोणात् शुद्धः, शेषं वक्रचापाद्धं श० ३।३२।५ गु० ४।५४।३७ भी० ९।५६।४६ शु० ८।२।४३ बुधे ३।५७।११ सम्पूर्णवक्रचापं शनौ ७।४१० गुरौ ६।४६।१४ भी० १६।५३।३२ शु० १६।२५।२६ बु० ७।५४।२२ यावता कालेन ग्रहो स्पष्टशीघ्रकेन्द्रतुल्यं गच्छति । स एव वक्रभोगकालः श० १४० गु० दि १२३ भी० ८० शु० ४३ बु० २१ नीचकर्णोक्तप्रकार एव । परं चात्र अजरेखां वक्रारंभस्थले नीचकर्णात्किंचिदधिकी भविष्यति । शनौ गुरौ च तदन्तरं नितान्तं स्वल्पमस्ति । भीमे शुक्रे चोपरितननिरूपितसमस्ति । बुधेऽष्टकला सन्तमस्ति । तस्मात् अजरेखा नीचकर्णे शनौ ५६।३५ गुरौ ५७।१५ भी० ५४।२० शुक्रे ५८।५० बु० ५५।४२ एवं संपूर्णजदरेखा श० ६३।५ गु० ६८।४५ भी० ६३।५० शु० १०२।० बु० ७८।१२ जवरेषा शेषं श० ५०।५ गु० ४५।४५ भी० १४।१० शु० १५।४० बु० ३३।१२ जद जवधातो, अनेनैव प्रमाणेन श० ३१५६।२५।२५ गु० ३१४५।१८।४५ भी० १३६१।५१।४० शु० १५६८।बु० २५६६।१४।२४ अस्मिन् कर्णे

- (ख) १. तत्रवकोणः for (तत्रभकोणा) २. भग्रव for (मग्रव)
 ३. वशिष्टो for (वशिष्टो) ४. स्पष्ट शीघ्रकेन्द्र for (स्पष्टकेन्द्र)
 ५. शु० २०।३५।३० for (शु० २०।५३।३०)
 ६. मध्यमशीघ्रकेन्द्र for (मध्यमकेन्द्र) ७. २१।६।३ for (२१।६।३५)
 ८. कोणाद्ध for (कोणात् शुद्धः) ९. ग्रहः for (ग्रहो)
 १०. + कर्णे उच्च + ११. चात्राजरेखा for (चात्र अजरेखां)
 १२. दधिका for (दधिकी) १३. सममस्ति for (समस्ति)
 १४. घातोनेनैव for (घातो अनेनैव)
 १५. २८।३१।५६।२५।२५ for (श० ३१५६।२५।२५)

कांशस्य मन्दफलं श० ०१७२० गु० ०१५४० भौ० ०१२२४० श० ०१२२० बु०
 ११३० इदं मध्यमकेन्द्रगतौ योजितं तदा स्पष्टमन्दकेन्द्रं तमरेखास्थाने
 जातं । श० ११०२० गु० ११५४० भौ० ११२२४० शु० ११२२० बुध १११३०
 तदं मन्दफलं मध्यमशीघ्रकेन्द्रात् शोधितं । तदा स्पष्टशीघ्रकेन्द्रजहरेखास्थाने
 त्रिविष्टं शनौ २८१८२६ गु० १०४५४६ भौ० ०४०११ शु० ३५११ बु०
 १७३८ सम्पूर्णजहरेखास्थाने शनौ ३०३३६ गु० १२५७६ भौम ३५३१
 गु० २३६५१ बु० ५१०३८, अनेन प्रमाणेन जह जहघातः शनौ ८६४४६५८
 गु० १३६२४५६ भौ० २४११४ शु० १३३४४ बु० ६११२५ प्रथमघातो द्वितीय
 घातेन भक्तो जात एक भागवर्गः । श० ३३६१२ गु० २२३३३६ भौ० ६८२१३०
 शु० १०२२५४७ बु० ६०२१२६, अस्य मूलं जातमेकप्रमाणं श० १५४४९ गु०
 ४४५ भौ० २५५४३ बु० ३१५८५८ बु० १२३६४८ इदं स्पष्टमन्दकेन्द्रगत्या
 गुणितं प्रतिवृत्तव्यासाद्धं षष्टिस्तत्प्रमाणेन तमरेखाप्रमाणं जातं, शनौ २८४३
 गु० ५११५५ भौ० ३२२४३ शु० ३३१३३६ बु० १२५८४७, तदेव स्पष्टशीघ्र-
 केन्द्रगत्या गुणितं जातं जभरेखाप्रमाणं । श० ५४६१२ गु० ५१७३८ भौ०
 १७२१५१ शु० १८४५१६ बु० ३६३६४ अनेन प्रमाणेन सम्पूर्णा ७ जतरेखा
 श० ५६११५ गुरो ५६११३३ भौ० ४८४५५४ शु० ५१५८५२ बु० ५२३४५१,
 यदि अभरेखा षष्टितुल्या कल्प्यते, तदा तमरेखा अभकोणज्या । शनौ १६४८६

- (ख) १. शु० ०१२२० for (श० ०१२२०) २. श १७२० for (श० ११०२०)
 ३. च्छोधितं for (तुशोधितं) ४. जभ for (जह)
 ५. + षष्टि + ६. २८१८२६ for (३०३३६)
 ७. गु० १०४५४६ for (गु १२५७६) ८. जभ for (जह)
 ९. जातः for (जात) १०. २५५४३८ for (२५५४३६)
 ११. तमरेखा for (तमरेखा) १२. ५४६१२ for (५४६१२)
 १३. अभरेखा (अभरेखा) १४. तमरेखा for (तमरेखा)
 १५. न अभ for (अभ)

गु० २७।७।२४ भौ० ४७।४।१।५१ शु० ४६।१।१।१।३० बु० ३४।३।६।४७ अस्याश्चापं
तत्रभकोणं प्रमाणं । श० १६।१६।१७ गु० २६।५।२।३२ भौ० ५२।३।६।५ शु० ५०।-
१६।४७ बु० ३५।१।३।५२ यदि अजरेखा षष्टितुल्या कल्प्यते तदा तत्रज कोणज्या
श० ५६।३।५।३ गु० ५९।१।५।३ भौ० ५३।५।१।३ शु० ५३।०।४।३ बुधे ५६।३।५।४,
अस्याश्चापं तत्रज कोणः प्रमाणं । श० ८३।४।७।३ गुरो ८६।४।१।२० भौ० ६३।-
५०।११ शुक्रे ६२।४।१।१ बुधे ७०।४।४।७, इदं नवति शुद्धशेषं अजसकोणः यः मिद-
केन्द्रगतिर्न स्यात् । तदा अयमेव कोणः चक्रस्य चापाद्धं भविष्यति । श० ६।१।२।३३
शु० १०।१।८।४० भौ० २६।६।४।२ शु० २७।५।१।४ बुधे १६।१।५।३, अवशिष्टं
अत्रज कोणः वक्रस्य शीघ्रकेन्द्राद्धं मस्ति । श० ६४।३।१।१० गु० ५२।४।८।१८ भौ०
११।१।१।६ शुक्रे ११।४।४।२ बुधे ३५।३।०।१५ एतावन्मितस्य शीघ्रकेन्द्रस्य स्पष्ट-
मन्दकेन्द्रः । शभागः ३३।२।८ गुरो ५।१।१।२० भौ० २०।२।३।४२ शु० २०।५।३।३० बु०
११।३।६।३ मध्यमं केन्द्रं भागः । शनौ २।१।६।४५ गु० ४।१।४।२० भौ० १।५।२।५२ शु०
२०।४।३० बु० ११।२।१।३५ प्रथमं भागं अजसकोणात् शोधितः शेषं वक्रचापाद्धं ।
श० ३।३।१।५ गु० ४।५।७।२० भौ० ५।३।६।७ शु० ७।२।१।६ बु० ७।३।६।२३ सम्पूर्णं वक्र-
चापं श० ७।१।८।१० गु० ६।५।४।४० भौ० ११।१।२।१।४ शु० १।४।४।१।८।३८ बु० १५।-

(ख) १. बुधे ३५।१।३।५२ for (बु० ३५।१।३।५२)

२. ५६।३।५।४ for (५६।३।५।४) ३. विसर्गलुप्त

४. ८३।४।७।३ for (८३।४।७।३)

५. गुरो ६६।४।१।२० for (गुरो ८६।४।१।२०)

६. शुद्धशेषं for (शुद्धशेष)

७. अजसकोणः for (अजसकोणः)

८. यदिमन्दकेन्द्रं for (यः मिदकेन्द्र)

९. वक्रस्य for (चक्रस्य)

१०. गु० १०।१।८।४० for (शु० १०।१।८।४०)

११. केन्द्रभागः श० for (केन्द्रः शभाग) १२. २।३।३।२८ for (३३।२।८)

१३. ५।२।१।२० for (५।१।१।२०)

१४. मध्यममन्दं for (मध्यमं)

१५. भागः for (भाग)

१६. अजसकोणात् for (अजसकोणात्)

१७. ३।३।६।५ for (३।३।६।५)

१८. ७।३।६।२३ for (७।३।६।२३)

१२।४६ वक्रारंभ विरामपर्यन्तं कालः । श० १३६ गु० ११८ भी० ६४।शु० ४० बु० २३, एतानि प्रमाणानि वेधोपलब्धिसमानि सन्ति ।

अथ उच्चकर्णो नीचकर्णो च यो मन्दकेन्द्रभागो गृहीतोऽसौ अनेन प्रकारेण यथा भीमे तदा नयनप्रकार उच्यते । भीमस्य स्पष्टशीघ्रकेन्द्रचापं वक्रारंभमारभ्य वक्रमध्यपर्यन्तं उच्चकर्णो २२।१३।१६ यथा स्पष्टशीघ्रकेन्द्रस्य प्रमाणस्य १।३।११ निष्पत्तिः १०।० अनेन यथास्ति, तदनुसारेण मध्यममन्दकेन्द्रप्रमाणं २१।१० इदं स्थूलं यते स्पष्टमन्दकेन्द्रं वक्र स्थाने एकं रूपं नास्ति । एवं निष्पत्तयोप्येकरूपा न सन्ति । परं च संपूर्णमन्तरं अस्मिन् काले एतन्मन्दकेन्द्रस्य फलादधिकं नास्ति । तच्च ३।४५ एतत् स्पष्टमन्दकेन्द्रात् यदि शोध्यते उच्चकर्णो स्पष्ट शीघ्रकेन्द्र-मध्यमशीघ्रकेन्द्रादधिकं भवति । अतः शोध्यते अवशेषं १८।१८।२९ मध्यम-शीघ्रकेन्द्रं जातः ५२।५१ निष्पत्तिः मध्यममन्दकेन्द्रे न १।०।० यथा भवति तथा निष्पत्त्यनुसारेण मध्यममन्दकेन्द्रं २०।५८।२१, इदं २१।१० अस्य स्थाने गृहीतं, यतेदं सूक्ष्मं जातं तत्कालीनं यन्मन्दफलं ३।४५ एतन्मध्यममन्दकेन्द्रात् शोधितं यतः उच्चकर्णो स्पष्टमन्दकेन्द्रमध्यममन्द केन्द्रात् स्वं भवति । अतः शोधितं शेषं स्पष्टमन्दकेन्द्रं १७।१३।२१ इदं वक्रस्य चापाद्धं गृहीतं एवं सर्वत्र गृहीतम् ।

इति षष्ठ प्रकरणम् ।

(ख) १. यथामन्दकेन्द्रगतिभागो for (यथामन्दकेन्द्रभागो)

२. गृहीतोसौ for (गृहीतोऽसौ)	३. १।०।० for (१।०।०)
४. केन्द्रं for (केन्द्र)	५. यतः for (यते)
६. शोध्यं यत for (शोध्यते)	७. अतः for (अत)
८. १८।२८।१६ for (१८।१८।२६)	९. केन्द्रं जातं for (केन्द्रजातः)
१०. यतस्त्विदं for (यतेदं)	११. शोधितं for (शोधितं)
१२. स्वल्पं for (स्वं)	१३. केन्द्रं for (केन्द्र)

अथ सप्तम प्रकरणम्

तत्र वक्रस्य सारिणी लिख्यते । एतत् स्थापनार्थं सारिण्यां विस्तारे द्वादश कोष्टका कृतादेर्घ्ये^२ तत्रापि प्रथमकोष्टकद्वये दैर्घ्यस्य षडभिः षडभिरंशै-
रन्तरं लिखिते, शेषेषु^३ कोष्टेषु पंचग्रहाणां स्पष्टशीघ्रकेन्द्राणि लिखितानि,
एतानि स्पष्टशीघ्रकेन्द्रप्रमाणानि मया प्राङ्गनिरूपितकर्णत्रये^४ तेषां तमंतरेण च
निष्कासितानि । एतान्यंतराणि फलसारणीस्थ अष्टमकोष्टके कलाभिधेमस्ति ।
तन्निष्कासनेन तान्यंतराणि निष्कासितानि सन्ति । यतः कलाभिधज्ञानं मन्द-
कर्णे^५ न भवति । एतानि यानि प्रमाणान्युत्पन्नास्ति । तानि नीचोच्चवृत्तकेन्द्र
मन्दोच्चात् मन्दनीचाद्वापदांतरितं^६ भवति । तत्कालज्यानि बोध्यानि । यदा
मन्दोच्चस्थाने अथवा मन्दनीचस्थाने यदा भवति । तदा तत्^७ ज्ञानार्थं उपायो
निरूप्यते । तत्र शनौ गुरौ च यानि चापान्युपलब्धानि मन्दोच्च^८ मन्दनीचांतरेण
स्वल्पांतरत्वात् तान्नेव मन्दोच्चस्थाने मन्दनीचस्थाने च गृहीतानि । पुनः यत्र
वक्रारंभः यत्र च वक्रसमाप्तिः तयोर्द्वयोश्चाप^९ अनेन प्रकारेण गृहीतानि । तत्र
शनौ उच्चकर्णे^{१०} चक्रचापाद्धस्य स्पष्टशीघ्रकेन्द्रं^{११} ६७१५ तदा नीचोच्चवृत्ते
नीचोच्चस्थानात्^{१२} उभयदिशि एतन्मितं चापं भविष्यति । इदं भादृषांशत्छोधितमव-

- (ख) १. सप्तमं for (सप्तम) २. 'त्रिश — दैर्घ्यस्य षडभिः' लुप्त
३. लिखितं for (लिखिते) ४. + दशसु +
५. त्रयेण for (त्रये) ६. तेषामंतरेण for (तेषां तमंतरेण)
७. कलाभिधेमस्ति for (कलाभिधे मस्ति)
८. प्रमाणान्युत्पन्नानि for (प्रमाणान्युत्पन्नास्ति)
९. यदांतरितं for (पदांतरितं) १०. तत्कालज्यानि for (तत्कालज्यानि)
११. तद् for (तत्) १२. 'मन्दोच्च—तान्नेव' लुप्त
१३. गृहीतानि for (गृहीतानि) १४. चापान्यनेन for (चाप अनेन)
१५. वक्र for (चक्र)
१६. स्थानादुभयदिशि for (स्थानात् उभयदिशि)
१७. एतावन्मितं for (एतन्मितं) १८. मवसिष्टं for (मवशिष्टं)

शिष्टं वक्रारम्भस्य स्पष्टशीघ्रकेन्द्रं जातं, ११२।४५ तदेव भादृर्धाशेषु योजितं जातं वक्रविरामकालीनस्पष्टशीघ्रकेन्द्रं २४७।७५ एतद्वयं शनिकोष्ठकेषु शून्य-कोष्ठकसन्मुखे षष्ठ्यधिकशतत्रयतुल्यकोष्ठकसन्मुखे च लिखितं, अनेनैव प्रकारेण मन्दनीचं निष्काश्य अशीत्यधिकशतकोष्ठकसन्मुखे लिखितं, शेषेषु भौमबुध-शुक्रेषु अन्तरं महदस्ति । नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्यांतरं उच्चस्थानान्नीचस्थानाच्च भौमे उच्च २५५८ नीचस्था १६।५३ शु० उच्च २१।९ नीचस्थाना २०।५ बु उच्च १०।१७ नीचस्थानात् ११।२२ मध्यकर्णस्य ६० उच्च कर्णेन चांतरं भौम ५।४० शु० १।१० बुधे उच्चकर्णादन्तरं ८।३८ नीच ४।१८ कर्णे मध्यकर्णं अन्यकर्णेषु च यत्सं-पूर्णमन्तरं भौम ६।० शु० १।१५ बु उच्चस्थले ९।० नीच ४।२६ स्पष्टशीघ्रकेन्द्रं मध्यमकर्णस्य भौ० १६।५१ शु० २२।५२ बु० ३४।५।६ एतेषां चापानामन्तरं अन्यकर्णचापानांतरं च भौमे उच्चकर्णे ५।२२ नीचकर्णे ५।४० शु० उच्चकर्णे १।१२ नीचकर्णे १।७ बुधे उ० २।४ नीचकर्णे ०।३४ एतान्यंतराणि । द्वितीयांतरेण गुणितानि प्रथमांतरेण भक्तानि लब्धे भौ० ५।४१ नीचकर्णे ६।० शुक्रोच्च-कर्णे १।७ नीचकर्णे १।१३ बुधे उच्चकर्णे २।१० नीचे ०।३५ एतानि मध्यकर्णस्य स्पष्टशीघ्रकेन्द्रेषु योजितानि शोधितानि च तदा उच्चकर्णस्य नीचकर्णस्य च स्पष्टशीघ्रकेन्द्रं जातं भौ० उ० २२।३२ नीच १।५१ शु० १४।९ नीच ११।३६ बु उ० ३२।४६ नीच ३५।३१ एतानि भादृर्धाशच्युतानि तदावशिष्टं वक्रारम्भ-

(ख) १. ११२ for (११२।४५)

३. कोष्ठकेषु for (कोष्ठकेषु)

५. कोष्ठक for (कोष्ठक)

७. २०।५८।२० for (२५५८)

८. ८।३६ for (८।३८)

११. ३४।५।६ for (३४।५।६)

१२. चापानामन्तरं for (चापानांतरं)

१४. १।१७ for (१।७)

२. २४७।१५ for (२४७।७५)

४. कोष्ठक for (कोष्ठक)

६. नीचकर्णे for (नीचं)

८. + नीचकर्णेन +

१०. १२।५२ for (२२।५२)

१३. लब्धं for (लब्धे)

१५. तदावशिष्टं for (तदावशिष्टं)

स्पष्टशीघ्रकेन्द्र भौमे उ० १५७२८ नीच १६६१९ शु उ० १६५१५१ नीचकर्णो १६८२१ बुधे १४७१४ नीच १४४१२६ तान्येव चापानि भाद्धांशे योजितानि । तदा वक्रविरामस्य स्पष्टशीघ्रकेन्द्रं जातं, भौ० उच्च २०२१३२ नीचे १९०१५१ शुक्रं उच्चे १६४१६ नीचे १६११३९ बु० उ० २१२१४६ नीचे २१५१३१ । एतानि तेष्वेव कोष्टकेषु लिखितानि, शेषकोष्टकस्थापनार्थं अयं प्रकारः उच्चात् त्रिश-
दंशांतरितं नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं यदा भवति, तत्र मन्दकर्णशनी ६३१२ गु० ६२१-
२६ भौमे ६५१२४ शुक्रं ६११६ बु० ६६१३५ एषां मध्यकर्णेन सहांतरं शनी ३१२
गुरो २१२६ भौ० ५१२४ शु० ११६ बु० ६१३५ उच्च कर्णमध्यकर्णान्तरं ३१२५ गु०
२१४५ भौ० ६१० शु० १११५ बुधे ६१० स्पष्टशीघ्रकेन्द्रस्योच्चकर्णो स्पष्टशीघ्र-
केन्द्रस्यांतरं शनी ११२३ गु० ११३३ भौ० ५१४१ शु० ११७ बुधे २११० एतत् प्रथमां-
तरेण गुणितं द्वितीयांतरेण भक्तलब्धं शनी ११४ गुरो ११२२ भौमे ५१७ शुक्रं
११८ बु० ११३५ एतानि मध्यकर्णशोघ्रकेन्द्रेषु योजितानि, बुधं विन इष्टकर्णस्य
शीघ्रकेन्द्राणि जातानि, शनी ६६१६ गु० १५१४४ भौमे २११५८ शु० १४१० बु० ३३१२१
एतानि त्रिशत् सन्मुखं कोष्टकेषु लिखितानि । अनेनैव प्रकारेण सारणी संपूर्णा
कृता । यत्स्पष्टशीघ्रकेन्द्रमध्यममन्दकेन्द्रस्य सन्मुखे लिखितं । तत्र प्रत्येकां-
कस्य मन्दफलं शोध्यं वा योज्यं, तस्मात् स्पष्टशीघ्रकेन्द्रं ग्राह्यं पुनस्तदेव तेषु
कोष्टकेषु लेखनीयं ।

सप्तम प्रकरणं समाप्तम्

- (ख) १. 'स्य' लुप्त २. शुक्रोच्चे for (शुक्र उच्चे)
३. मन्दकर्णः for (मन्दकर्ण)
४. शनी ३१२५ for (३१२५) ५. + अस्य मध्यकर्णो +
६. केन्द्रस्य मध्यकर्णोचांतरं for (केन्द्रस्यांतरं)
७. ५१४१ for (५१४१) ८. शीघ्र for (शीघ्र)
९. 'सन्मुखं' लुप्त
१०. यदि for (यत्) ११. लिखनीयं for (लेखनीयं)

अथाष्टम प्रकरणम्

तत्र सारणी लिख्यते ।

वक्रमार्गयोर्मध्यवती

श० मन्द केन्द्राणि	श० मं० के०	वक्रारम्भः
कोष्टक •	३६०	अं० १ क० ११२१४५
६	३५४	११२१४५
१२	३४८	११२१४६
१८	१४२	११२१४८
२४	३३६	११२१५१
३०	३३०	११२१५४
३६	३२४	११२१५८
४२	३१८	११३१ ३
४८	३१२	११३१ ८
५४	३०८	११२१५५
६०	३००	११३१२२
६६	२९४	११३१२८
७२	२८८	११३१३६
७८	२८२	११३१४४
८४	२७६	११३१५३
९०	२७०	११४१ १
९६	२६४	११४११०
१०२	२५८	११४११८
१०८	२५२	११४१२७
११४	२४६	११४१३५
१२०	२४०	११४१४३
१२६	२३४	११४१५१

१३२	२२८	११४।५८
१३८	२२२	११५। ५
१३८	२१६	११५।११
१५०	२१०	११५।१६
१५६	२०४	११५।२१
१६२	१९८	११५।२५
१६८	१९२	११५।२७
१७४	१८६	११५।२९
१९०	१८०	११५। ६

वक्रमार्गयो मध्यवती

मार्गरिम्भः	गु०	गु०
मार्गरिम्भः	व०	मा०
शनि २	१	गुरु २
अं क०	अं क०	
२४७।१५	१२४। ५	२३५।५५
२४७।१४	१२४। ६	२३५।५४
२४७।१४	१२४। ७	२३५।५३
२४७।१२	१२४। ९	२३५।५१
२४७। ९	१२४।१२	२३५।५८
२४७। ६	१२४।१६	२३५।५१
२४७। २	१२४।२१	२३५।३९
२४६।५७	१२४।२६	२३५।३४
२४६।५२	१२४।३२	२३५।२८
२४६।५५	१२४।३९	२३५।२१

२४६।३८	१२४।४७	२३५।१३
२४६।३१	१२४।५५	२३५। ५
२४६।२४	१२४। ३	२३४।१७
२४६।१०	१२५।१२	२३४।४८
२४६। ७	१२५।२२	२३४।३८
२४६।५६	१२५।३२	२३४।२८
२४५।५०	१२५।४१	२३४।१६
२४५।४२	१२५।५१	२३४। ६
२४५।३३	१२६। ०	२३४। ०
२४५। ४	१२६।१०	२३३।५०
२४५।१७	१२६।१६	२३३।४१
• २४५। ६	१२६।२८	२३३।३२
२४५। २	१२६।३६	२३३।२४
२४५।५४	१२६।४४	२३३।१६
२४५।४६	१२६।५१	२३३। ६
२४४। ४	१२६।५७	२३३। ३
२४४।३६	१२७। २	२३२।५८
२४४।३५	१२७। ६	२३२।५४
२४४।३३०	१२७। ८	२३२।५२
२४४।३२	१२७। ६	२३२।५०
२४४।३१	१२७।११	२३२।४६

वत्रमार्गयोर्मध्यवर्ती

०	कोष	१ अंक भीम	२ अंक क०
	३६	१५७।२०	२०२।३२
६	३५४	१५७।२६	२०२।३१
१२	३४८	१५७।३४	२०२।२६
१८	३४२	१५७।४१	२०२।१६

२४	३३६	१५७५०	२०२११०
३०	३३०	१५८१ २	२०११५८
३६	३२४	१५८१८	२०११४२
४२	३१८	१५८१३४	२०११२६
४८	३१२	१५८१५५	२०११ ५
५४	३०६	१५८११७	२००१४३
६०	३००	१५८१४२	२००१ ८
६६	२९४	१६०११०	१६६१५०
७२	२८८	१६०१३६	१६६१२१
७८	२८२	१६१११०	१६८१५०
८४	२७६	१६११४४	१६८११६
९०	२७०	१६२११८	१६७१४२
९६	२६४	१६२१५४	१६७१ ६
१०२	२५८	१६३१३१	१६६१२६
१०८	२५२	१६४१ ६	१६५१५१
११४	२४६	१६४१४७	१६४११३
११२०	२४०	१६५१२५	१६४१३५
१२६	२३४	१६६१ ३	१६३१५७
१३२	२२८	१६६१३७	१६३१२३
१३८	२२२	१६७१ ८	१६२१५२
१४४	२१६	१६८१३६	१६२१२१
१५०	२१०	१६८१ ४	१६११५६
१५६	२०४	१६८१२८	१६११३२
१६२	१९८	१६८१४६	१६१११४
१६८	१९२	१६८१५६	१६११ १
१७४	१८६	१६९१ ८	१६०१५२
१८०	१८०	१६९१ ६	१६०१५१

वक्रमार्गयो मध्यवर्ती

१ अ० क० १६५।५७	२ अ० अ० क० १६५। ६	१ अ० क० १४३। ४	२ बुध २१२।४६
१६५।५२	१६५। ८	१४७।१३	२१२।४७
१६५।५३	१६५। ७	१४७। ८	२१२।५२
१६५।५५	१६५। ५	१४०। १	२१२।५६
१६५।५७	१६५। ३	१४६।५१	२१३। ६
१६६। ०	१६५। ०	१४६।३६	२१३।२१
१६६। ४	१६३।५६	१४६।२५	२१३।३५
१६६। ६	१६३।५१	१४६।११	२१३।४६
१६६।१५	१६३।३६	१४५।५५	२१४। ५
१६६।२२	१६३।३८	१४५।३६	२१४।२१
१६६।३०	१६३।२१	१४५।२३	२१४।३७
१६६।३५	१६३।२५	१४५। ८	२१४।५२
१६६।४२	१६३।२८	१४४।५८	२१५। ९
१६६।५०	१६३।१०	१४४।५२	२१५। ८
१६६।५८	१६३। २	१४४।४६	२१५।१४
१६६। ७	१६२।५३	१४४।४०	२१५।२०
१६७।१४	१६२।४६	१४४।३६	२१५।२६
१६७।२१	१६२।३६	१४४।३३	२१५।२६
१६७।२८	१६२।३२	१४४।३०	२१५।३०
१६७।३५	१६२।२५	१४४।३३	२१५।३०
१६७।४३	१६२।१६	१४४।२६	२१५।३१
१६७।५०	१६२।१०	१४४।२६	२१५।३१
१६७।५६	१६२। ४	१४४।३०	२१५।३०
१६८। १	१६१।५६	१४४।३१	२१५।२६
१६८। ६	१६१।५४	१४४।३३	२१५।२७
१६८।१०	१६१।५०	१४४।३५	२१५।१५
१६८।१४	१६१।४६	१४४।३७	२१५।२३
१६८।१७	१६१।४३	१४४।३८	२१५।२२
१६८।१६	१६१।४१	१४४।३६	२१५।२१
१६८।२०	१६१।४०	१४४।४०	२१५।२०
१६८।२१	१६१।३६	१४४।४०	२१५।२०

ख
उत्तरार्ध
वक्रमार्गयोर्मध्यवर्ती

कोष्ठक	१	२	१	२	१	२	
	भौम		शुक्र		बुध		
	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	
०	३६०	१५७१२८	२०२१३२	१६५१५१	१६५१ ६	१४७११४	२१२१४६
६	३६४	१५७१२६	२०२१३१	१६५१५२	१६५१ ६	१४७११३	२१२१४७
१२	३४८	१५७१३४	२०२१२६	१६५१५३	१६५१ ७	१४७१ ८	२१२१५२
१८	३४२	१५७१४१	२०२११६	१६५१५५	१६५१ ५	१४७१ १	२१२१५६
२४	३३६	१५७१५०	२०२११०	१६५१५७	१६५१ ३	१४६१५१	२१३१ ६
३०	३३०	१५८१ २	२०११५८	१६६१ ०	१६५१ ०	१४६१३६	२१३१२१
३६	३२४	१५८११८	२०११४२	१६६१ ४	१६३१५६	१४६१२५	२१३१३५
४२	३१८	१५८१३४	२०११२६	१६६१ ६	१६३१५१	१४६१११	२१३१४६
४८	३१२	१५८१५५	२०११ ५	१६६११५	१६३१३६	१४५१५५	२१४१ ५
५४	३०६	१५८११७	२००१४३	१६६१२२	१६३१३८	१४५१३६	२१४१२१
६०	३००	१५८१४२	२००१ ८	१६६१३०	१६३१२१	१४५१२३	२१४१३७
६६	२९४	१६०११०	१९९१५०	१६६१३५	१६३१२५	१४५१ ८	२१४१५२
७२	२८८	१६०१३६	१९९१२१	१६६१४२	१६३१२८	१४५१५८	२१५१ २
७८	२८२	१६१११०	१९८१५०	१६६१५०	१६३११०	१४४१५२	२१५१ ८
८४	२७६	१६११४४	१९८११६	१६६१४८	१६३१ २	१४४१४६	२१५११४
९०	२७०	१६२११८	१९७१४२	१६७१ ७	१६२१५३	१४४१४०	२१५१२०
९६	२६४	१६२१५४	१९७१ ६	१६७११४	१६२१४६	१४४१३६	२१५१२४
१०२	२५८	१६३१३१	१९६१२६	१६७१२१	१६२१३६	१४४१३३	२१५१२६
१०८	२५२	१६४१ ६	१९५१५१	१६७१८८	१६२१३२	१४४१३०	२१५१३०
११४	२४६	१६४१४७	१९५११३	१६७१३५	१६२१२५	१४४१३३	२१५१३०
१२०	२४०	१६५१२५	१९४१३५	१६७१४३	१६२११६	१४४१२६	२१५१३१
१२६	२३४	१६६१ ३	१९३१५७	१६७१५०	१६२११०	१४४१२६	२१५१३१

ख

१३२	२२८	१६६।३७	१६३।२३	१६७।५६	१६२। ४	१४४।३०	२१५।३०
१३८	२२२	१६७। ८	१६२।५२	१६८। १	१६१।५६	१४४।३१	२१५।२६
१४४	२१६	१६७।३६	१६२।२१	१६८। ६	१६१।५४	१४४।३३	२१५।२७
१५०	२१०	१६८। ४	१६१।५६	१६८।१०	१६१।५०	१४४।३५	२१५।२५
१५६	२०४	१६८।२८	१६१।३२	१६८।१४	१६१।४६	१४४।३७	२१५।२३
१६२	१९८	१६८।४६	१६१।१४	१६८।१७	१६१।४३	१४४।३८	२१५।२२
१६८	१९२	१६८।५६	१६१। १	१६८।१६	१६१।४१	१४४।३९	२१५।२१
१७४	१८६	१६९। ८	१६०।५२	१६८।२०	१६१।४०	१४४।४०	२१५।२०
१८०	१८०	१६९। ६	१६०।५४	१६८।२१	१६१।३९	१४४।४०	२१५।२०

पूर्वार्ध

वक्रमार्गयो मध्यवर्ती

मन्द के०	म० के०	श	श	गु	गु
शशि		वक्रारम्भ	मार्गारम्भ	व०	मा०
कोष्ठक		१	२	१	२
	३६०	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.
		११२।४५	२४७।१५	१२४। ५	२३५।५५
६	३५४	११२।४५	२४७।१५	१२४। ६	२३५।५४
१२	३४८	११२।४६	२४७।१४	१२४। ७	२३५।५३
१८	३४२	११२।४८	२४७।१२	१२४। ८	२३५।५१

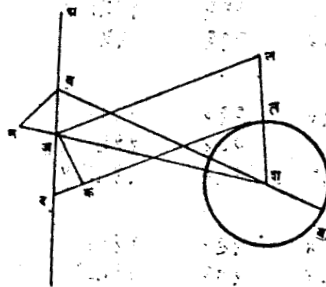
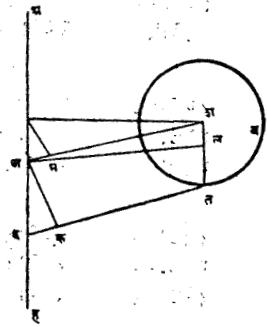
ख

२४	३३६	११२१५१	२४७। ६	१२४।१२	२३५।४८
३०	३३०	११२१५४	२४७। ६	१२४।१६	२३५।४१
३६	३२४	११२१५८	२४७। २	१२४।२१	२३५।३६
४२	३१८	११३। ३	२४६।५७	१२४।२६	२३५।३४
४५	३१२	११३। ८	२४६।५२	१२४।३६	२३५।२८
५४	३०६	११३।१५	२४६।५५	१२४।३६	२३५।२१
६०	३००	११३।२२	२४६।३८	१२४।४७	२३५।१३
६६	२९४	११३।२६	२४६।३१	१२४।५५	२३५।१५
७२	२८८	११३।३६	२४६।२४	१२४। ३	२३५।१७
७८	२८२	११३।४४	२४६।१७	१२४।१२	२३५।४८
८४	२७६	११३।५३	२४६। ७	१२४।२२	२३५।३८
९०	२७०	११४। १	२४५।५६	१२४।३२	२३५।२८
९६	२६४	११४।१०	२४५।५०	१२४।४१	२३५।१६
१०२	२५८	११४।१८	२४५।४२	१२४।५१	२३५। ६
१०८	२५२	११४।२७	२४५।३३	१२६। ०	२३५। ०
११४	२४६	११४।३५	२४५। ४	१२६।१०	२३३।५०
१२०	२४०	११४।४३	२४५।१७	१२६।१६	२३३।४६
१२६	२३४	११४।५१	२४५। ६	१२६।२८	२३३।३२
१३२	२२८	११४।५८	२४५। २	१२६।३६	२३३।२४
१३८	२२२	११५। ५	२४४।४५	१२६।४४	२३३।१६
१४४	२१६	११५।११	२४४।४६	१२६।५१	२३३। ६
१५०	२१०	११५।१६	२४४। ४	१२६।५७	२३३। ३
१५६	२०४	११५।२१	२४४।३६	१२७। २	२३३।५८
१६२	१९८	११५।२५	२४४।३५	१२७। ६	२३३।५८
१६८	१९२	११५।२७	२४४।३३	१२७। ८	२३३।५२
१७४	१८६	११५।२६	२४४।३२	१२७।१०	२३२।५०
१८०	१८०	११५। ६	२४४।३१	१२७।११	२३२।४६

अथ नवमं प्रकरणम्

तत्र बुधशुक्रयोः स्पष्टसूर्यात् प्रत्येकराशौ परममंतरं निष्काशयते, परं च बुधस्योच्चं ६।१० शुक्रस्य १।२५ यदोच्चं भवति तदनुसारेण निष्काशयते । अथोच्चं गत्यन्तरेणाग्रे अन्तरं पतिष्यति । तन्मदुक्तप्रकारेण सुधिभिः साधनीयम् । तत्रोदाहरणार्थं मेषारम्भे शुक्रं प्रकल्पं अन्तरं निष्काशयते । अह रेखाकेन्द्रगत-व्यासः कल्पितः, अचिन्हमुच्चं वचिन्हमभिचारकेन्द्रं कल्पितं, जचिन्हं प्रतिवृत्तकेन्द्रं कल्पितं, दचिन्हं भूकेन्द्रं कल्पितं, पुनः प्रतिवृत्तकेन्द्रात् जभरेखा निष्काश्या, पुनर्भचिन्होपरिवर्तं नीचोच्चवृत्तं कार्यं । पुनर्दचिन्हाद् दतरेखा नीचोच्चवृत्तपालि-संलग्ना प्रथमक्षेत्रे पूर्वदिशि, द्वितीयक्षेत्रे पश्चिमदिशि कार्या । पुनर्वभरेखा मतरेखा संयोज्या । पुनर्जकलं वजललं वत्मलं वा निष्काश्याः, दअरेखास्थानं वृषे पंच-विंशत्यंशेऽस्ति । दतरेखास्थानं च मेषारम्भेऽस्ति, तदा अदतकोणो जातः ५५° असज्या ४६।४६, इदं जदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन जकरेखा प्रमाणमस्ति । यदि जदरेखा

- (ख) १. शुक्रयोः for (शुक्रयोः) २. अनुस्वार लुप्त
३. पतति for (पतिष्यति) ४. सुधीभिः for (सुधिभिः)
५. प्रकल्प्य for (प्रकल्पं) ६. + कल्पितं +
७. वृत्तं for (वर्तं) ८. वंभरेखा for (वंभरेखा)
९. मतरेखा for (मतरेखा) १०. बमलं for (वत्मलं)
११. ५५।० for (५५°) १२. अस्य ज्या for (असज्या)

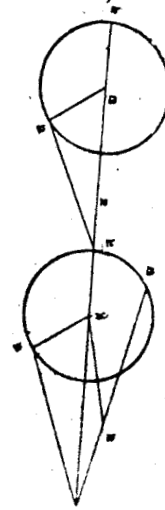

११५ तदा जकरेखा ११ अनेन प्रमाणेन मतरखा ४३१० एतावत्यस्ति । तस्मात्
मलरेखा प्रथम क्षेत्रे ४३१६ द्वितीय क्षेत्रे ४४११ इयं भजलकोणज्यास्ति । अस्या-
श्चापं प्रथमक्षेत्रे ४४१८ द्वितीयक्षेत्रे ४७३० इदं मजलकोणः प्रमाणमस्ति ।
तस्मात् अदतकोणश्चेन्नवतेतशोध्यते तदावशिष्टो दजककोणः स्यात् । लजककोणः
समकोणोस्ति । तस्मात् मजदकोणः प्रथमक्षेत्रे १६६३८ द्वितीयक्षेत्रे ७७३, अस्या
ज्या प्रथमक्षेत्रे १०४७३० द्वितीये ५८३५३०, अस्या कोटिजीवाः प्र० ५६११ द्वि०
१२१५४, इदं वजे षष्टिस्तत्प्रमाणेन वभरेखाजभरेखयोः प्रमाणमस्ति । यदि वजे
१० ११ तदा वभरेखा प्र० ११३ दि० ११३ अभरेखा प्र० ११४ द्वि० ११६ ममरेखा
प्र० ५८१४६ द्वि० ६०११६ वभरेखा प्र० ५८१४६ द्वि० ६०११०, यदि वभे षष्टिः ६०
तदा वभरेखा प्र० १३३० द्वि० ११२३० इयं वभभकोणज्यास्ति । अस्याश्चापं
प्र० १३ द्वितीये ११६३० इदं वभभकोणप्रमाणमस्ति । यदि मजदकोणः भाद्वी-
शेभ्यः शोध्यते तदा शेषं अजभकोणः स्यात् । प्र० १०२२ द्वि० १०२२५३०,
तस्मात् अवभकोणः प्र० १०३५ द्वि० १०३३५ इदं मध्यमार्कस्य शुक्रोच्चस्यान्त-
रमस्ति । तस्मात् मध्यमोर्कः प्र० ११४१२५ द्वि० १०११२२ स्पष्टोर्कः प्र०
११५१४ द्वितीय १०१३३८ तस्मात् पूर्वदिशि परममन्तरं ४५४४ पश्चिमदिशि

(ख) १. भतरेखा for (मतरखा)	२. भलरेखा for (मलरेखा)
३. भजलकोण for (भजलकोणः)	४. तदावशिष्ट for (तदावशिष्टो)
५. भजदकोणः for (मजदकोणः)	६. ७७३० for (७७३)
७. आसां for (अस्या)	८. वभरेखा for (वभरेखा)
९. जमरेखयोः (for जभरेखयोः)	१०. ११५६ for (११५)
११. वभरेखा (for वभरेखा)	१२. जमरेखा for (जभरेखा)
१३. मभरेखा for (मभरेखा)	१४. ६०१७ for (६०१०)
१५. वभरेखा for (वभरेखा)	१६. ०१३३० for (१३३०)
१७. वभभ for (वभभ)	१८. वभभकोण for (वभभ)
१९. भजदकोणः for (मजद)	२०. १०११२५ for (१०११२२)

४६।२२ बुधस्य वृश्चिकराशौ पश्चिमदिशि परममन्तरं बृषराशौ पूर्वदिशि परममन्तरं च यदस्ति, तस्योदाहरणं निरूप्यते । कुतः एतत् परममन्तरद्वयस्याग्रिमाध्याये प्रयोजनमस्ति । अस्य स्पष्टज्ञानान् मध्यमज्ञानं न भवति । अन्येषु ग्रहेषु भवति, कुतः या रेखा प्रतिवृत्तकेन्द्रादुच्चगामिनी भवति । या च अभिचार केन्द्रादुच्चगामिनी भवति । तदेखाद्वयं सर्वदेवैकरूपं न भवति । यतः प्रतिवृत्तकेन्द्रं भ्रमति, अस्य स्पष्टः मध्यमान्निस्सारति यथा पूर्वमुक्तं अत एव प्रत्येकराशौ मध्यमद्वयं कल्पितं । अजव्यासः केन्द्रगतः कल्पितः अचिन्हमुच्चं अस्मिन्नुच्चे नीचोच्चवृत्तं कार्यं वचिन्हमभिचारकेन्द्रं जचिन्हभूकेन्द्रं च कल्पितं, तत्र मध्यमोर्कः ६।१०।० स्पष्टोर्कः ६।८।० पुनर्भवनोच्चोच्चवृत्तं कार्यं । पुनर्जचिन्हात् जवरेखा नीचोच्चवृत्तपालौ वचिन्हलग्ना पश्चिमदिशि कार्या, अवसरेखा संयोज्या । अजरेखा ६९ अवरेखा २२।३० यदि अजरेखा स्पष्टितुल्या कल्प्यते तदा अवरेखा ११।३४ इयं अवजकोण-ज्यास्ति । अस्याश्चापं ११।२ इदं अवजकोणप्रमाणमस्ति । तस्मात् स्पष्टो ग्रहः ६।२१।२ पश्चिमदिशि परममन्तरं २१।२ पुनः नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं ६।१३० कल्पितं, तत्र

१. 'बृषराशौ-परममन्तरं' लुप्त
२. सर्वदेवैकरूपं न भवति for (सर्वदेवैकरूपं न भवति)
३. मध्यमान्निस्सारति for (मध्यमान्निस्सारति)
४. पूर्वमुक्तं for (पूर्वमुक्तं)
५. चिन्हाज्जवरेखा for (चिन्हात् जवरेखा)
६. 'स' लुप्त
७. अजव for (अवज)
८. अजव for (अवज)
९. परममन्तरं for (परममन्तरं)
१०. २१।२ for (२१।२)

स्पष्टोऽर्कः ६।११।४ पुनर्वहरेखा निष्कासिता हचिन्होपरि भवनीचोच्चवृत्तं कार्यं, तत्र जवरेखा नीचोच्चवृत्तपालिस्पर्शं कृतवती कार्या पूर्वोक्तप्रकारेण अजहकोणः २।५२ ज्ञानहरेखा ६८।५८ हवरेखा हजे षष्टिस्तत्प्रमाणेन १६।३४।३० हजवकोणश्च १६।३ अजवकोणः २।५५ स्पष्टो ग्रहः ७।१।५५ पश्चिमदिशि परमन्तरं २०।५१ स्पष्टयोरन्तरं २।५३ परमान्तरद्वयान्तरं ०।११ प्रथमस्पष्टस्य प्रथमराश्या-रम्भस्यान्तरभागः ०।४ तस्मात् पश्चिमदिशि वृश्चिकारम्भस्य परमन्तरं २०।५८ वृश्चिकराशे पश्चिमदिशि परमन्तरज्ञानार्थं मध्यमस्य उच्चात् षड्राश्यन्तरितस्यां प्रथमं ३६।० द्वि० ४२।० कल्पितं । प्रथममध्यमोर्कः १।२६।० १।१६।० द्वि० १।२२।० स्पष्टोर्कः प्र० १।१६।३८ द्वितीय १२२।३१ एतदर्थं पूर्वोक्तवत् क्षेत्रद्वयं कार्यं । पुनर्वहरेखा नीचोच्चवृत्तपालिलगना पूर्वदिशि कार्या । तस्माद्भवकोणः प्र० ३९।० द्वितीये ४२।० पूर्वोक्तप्रकारेणैव निश्चयः कार्यः । दजहकोणः प्र० ४०।५७ द्वि० ४४।४ हवे २२।३० तत्प्रमाणेन जहरेखा प्र० क्षेत्रे ५५।५६ द्वि० ५०।५५ यदि षष्टि-मिता कल्पते तदा हवरेखा प्र० २४।७ द्वि० २४।९।३० हभवकोणः प्रमाणं प्र० २३।४२ द्वितीये २३।४५ वजदकोणः प्र० १७।१५ द्वि० २०।१६ तस्मात्स्पष्टो ग्रहः प्र० ०।२७।१५ द्वि० १।०।२१ परमन्तरं पूर्वदिशि प्र० २२।२ द्वि० २२।१२ द्वयो-स्पष्टयोरन्तरं ३।४ परमान्तरयोरन्तरं ०।११ पूर्वदिशि परमन्तरं २२।१३ इदमेवा-स्माकमिष्टं । अनेनैव प्रकारेण सर्वेषान्तराशीनां परमान्तराणि निष्काश्य सारणी-

(ख) १. ज्ञातः for (ज्ञान)

२. २०।२०।५१ for (२०।५१)	३. राशेः for (राशे)
४. ० तस्यान्तरं for (तस्यां)	५. १।१६।० for (१।२६।०)
६. द्वितीयः १।२२।३१ for (द्वितीय १२२।३१)	
७. हवभकोणः for (हवभकोणः)	८. हवे for (हवे)
९. कल्प्यते for (कल्पते)	१०. विसर्गं लुप्त
११. १।०।१६ for (१।०।२६)	१२. प्र० २२।२३ for (प्र० २२।२)
१३. द्वयोः for (द्वयो)	१४. 'त' लुप्त

ख

(सूर्यात्सिकाशात् बुधशुक्रयोः परमः कर्णः)

शुक्र			बुध		
दिवा			रात्रि		
राशि	अ० क०	अ० क०	राशि	अ० क०	अ० क०
मे०	४५।१४	४६।२७	मे०	२४।१४	१६।३०
वृ०	४५।१६	४५।३१	वृ०	२२।१३	२१। ७
मि०	४५।३८	३४।४६	मि०	२०।१८	२३।४१
क०	४५।५६	३४।२५	क०	१८।३७	२६।१६
सि०	४६।२०	३४।३१	सि०	१६।३५	२६।३२
क०	४६।३८	३४।५५	क०	१६। ८	२६।१७
तु०	४६।४५	४५।४१	तु०	१६।४६	२३।४१
वृ०	४६।४७	४६।३०	वृ०	२१।३२	२०।५८
घ०	४६।३०	४७।३३	घ०	२६। ६	१६।२८
म०	४६। ७	४७।३५	म०	२८।३७	१६।१४
कु०	४५।४१	४७।३४	कु०	२८।१७	१८।५१
मी०	४५।२०	५७। ७	मी०	२६।१८	१८। ०

कृता । तत्र द्वादशा पंक्तयो दैर्घ्ये पंचविस्तारे तत्र दैर्घ्यस्य प्रथमकोष्टके राशयः शेषेषु चतुर्षु कोष्टकेषु ग्रहाणां पूर्वदिक्कं पश्चिमदिक्कं चान्तरमस्ति इयं च सारणी ।

राजाधिराज प्रभृतोषणार्थं सम्राट् जगन्नाथकृते सुशिल्पे ।
सिद्धान्तसारे खलुकोस्तुभेस्मिन्नर्कप्रमाणे विरतिं जगाम ॥

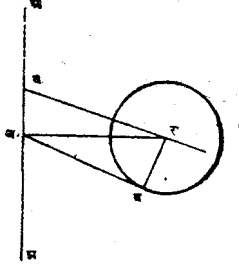
इति द्वादशोऽध्यायः समाप्तः

(ख) १. द्वादश for (द्वादशा)

२. पश्चिमदिक्कं for (पश्चिमदिक्कं)

३. सम्राट् for (सम्राट्)

४. प्रमाणो for (प्रमाणो)

—:०:—

सम्राट् जगन्नाथकृते

सिद्धान्तसार कौस्तुभे

त्रयोदशोऽध्यायः

३ पृष्ठ खाली

अथ त्रयोदशाध्यायः प्रारम्भ्यते

तत्रैकादश प्रकरणानि पञ्च विंशति क्षेत्राणि सन्ति ।

अथ पञ्चग्रहाणां चारेषु शरकथनं अस्तोदयकथनं चावशिष्टम्^२ । तत्र प्रथमतः शरसाधनं निरूप्यते । प्रथम प्रकरणे तद्विचारो^३ गतव्यः ।

कर्ण	परमबुध शुक्रयोः	सूर्यः सकाशात्	बुध	बुध
	शुक्र दिवा	शुक्र रात्रि	दिन	रात्रि
राशि	अं० क०	अं० क०	अं० क०	अं० क०
मे०	४४।१४	४६।२७	२४।१४	१६।३०
वृ०	४५।१६	४५।३१	२२।१३	२१। ७
मि०	४५।३४	३४।४६	२०।१८	२३।४१
क०	४५।५६	३४।२५	१८।३७	२६।१६
सि०	४६।२०	३४।३१	१६।२५	२६।३२
क०	४६।३८	३४।५५	१६। ८	२६।१७
तु०	४६।४५	४५।४१	१७।४६	२३।४१
वृ०	४६।४७	४६।३०	२१।३२	२०।५८
घ०	४६।३०	४७।३३	२६। ६	१८।२८
म०	४६। ७	४७।३५	२८।३७	१६।१४
कु०	४५।४१	४७।३४	२८।१७	१८।२१
मी०	४५।२०	४७। ७	२६।२४	१८। ०

(ख) १. विसर्गलुप्त

२. चावशिष्टं for (चावशिष्टं)

३. तद्विचारोवगतव्य. for (तद्विचारोवगतव्यः)

अत्र प्रत्येकग्रहे यथा स्वष्टगतावन्तरद्वयमुपलब्धं तथैव शरगतावरतर-
द्वयमुपलब्धं । तत्रैकमन्तरं अतिवृत्तवशेनोपलब्धं द्वितीयमन्तरं नीचोच्चवृत्त-
वशेन जातं । प्रथमांतरज्ञानार्थं प्रतिवृत्तं क्रांतिवृत्तोदरेन कल्पितं । किंतु
तिरश्चामं कल्पितं । अपि च क्रान्तिवृत्तेन कृतसंपातं कल्पितं । द्वितीयांतरज्ञानार्थं
नीचोच्चवृत्तं अनया कल्पनया मन्दकेन्द्रगति शीघ्रकेन्द्रगत्योः नितांतं सूक्ष्ममन्तर-
मुपलब्धं, तच्चाग्रे प्रोच्यते । अत्र मुहुर्मुहुर्वेधेन इति निश्चितम्, यदा स्पष्टं मन्द-
केन्द्रं प उत्तरदिगतातात् दक्षिणदिगतात् वा परमशरस्थानान्नवत्यंशांतरितं
भवति । स्पष्टशीघ्रकेन्द्रं च स्पष्टोच्चस्थानात् स्पष्टनीचस्थानाद्वा नवत्यंशा-
न्तरितं भवति । तदा ग्रहः क्रान्तिवृत्ते भवति । एतदर्थमेव क्रांतिवृत्तप्रतिवृत्त-
संपातः भूकेन्द्रगतव्यासेव कल्पितः । यथा चन्द्रे कल्पितः नीचोच्चवृत्तस्य च
संपातः नीचोच्चवृत्तं कल्पितः । परमशरस्थानं नीचोच्चगतव्यासेति भौम गुरु-
शनिषु इदं दृष्टं यदैतेषां स्पष्टमन्दकेन्द्रं प्युच्चराशि भवति । तदैतेषां उत्तरः
शरो भवति । अस्यामेवोच्चदिशि यो ग्रहो नीचोच्चवृत्तस्य नीचस्थाने भवति,
तदैतेषामुत्तरशरो महान् भवति । यदि नीचोच्चवृत्तस्योच्चस्थाने भवति ।
तदोत्तरशरो लघुर्भवति । यदैतेषां स्पष्टमन्दकेन्द्राणि नीचदिशि भवन्ति । तदा
उपरितनप्रकारेण दक्षिणशरो भवति । शनौ गुरौ च मया उत्तर परमशरस्थानं

- (ख) १. गतावन्तर for (गतावरतर) २. क्रांतिवृत्त for (अतिवृत्त)
३. तिरश्चीनं for (तिरश्चामं) ४. 'कल्पितं' लुप्त
५. वृत्तं for (वृत्ते) ६. + कल्पितं संपातं +
७. निशीघ्रकेन्द्रगत्योः for (शीघ्रकेन्द्रगत्योः)
८. यत्तच्चाग्रे for (तच्चाग्रे) ९. वेधे for (वेधेन)
१०. केन्द्रं for (केन्द्रे) ११. दिगतात् for (दिगतातात्)
१२. दिगतात् for (दिगतात्) १३. 'परम' लुप्त
१४. च for (व) १५. + प्रतिवृत्तस्य +
१६. + केन्द्रे + १७. व्यासेस्ति for (व्यासेति)
१८. केन्द्राप्युच्च दिशि for (केन्द्रप्युच्च राशि)

तुला प्रारम्भासन्नमुपलब्धं । एतावत्ता कथनेन इदं सिद्धं, ये अंशाः प्रतिवृत्तस्यैक-
व्यासे भवन्ति तेषां शरास्तुल्या एव भवन्ति । नीचोच्चवृत्तस्य नीचस्थानं तदिदिशि
नम्र भवति । यस्यां प्रतिवृत्तनम्रमस्ति । नीचोच्चवृत्तस्य तिर्यक् रेखाक्रान्ति-
वृत्तात्समानांतरिता भवन्तीति । अस्य व्यासस्य नाम मध्यमव्यास इति उदया-
स्तव्यासश्च । अत्रस्थो ग्रहः उदयं प्राप्नोति । बुधे शुक्रे इदमुपलब्धं स्पष्टमन्दकं-
नीचोच्चा सन्नं भवति । ग्रहश्च नीचोच्चवृत्तस्योच्चे नीचे वा भवति । तदैतेषां
शराः समानाः एकदिक्का भवन्ति । तत्र शुक्रे उत्तरदिक्का एव भवन्ति । बुधे
च दक्षिणदिक्का एव भवन्ति । यदेतौ परमांतरितौ भवतः, तदैते शरा एकरूपा
न भवन्ति । शुक्रो पश्चिमदिशि यदि परमान्तरे भवति । तदा उच्चे उत्तरशरो
भवति नीचे च दक्षिणशरो भवति । बुधः पश्चिमदिशि भवति । तदा उच्चे दक्षिण-
दिशि भवति । नीचे चोत्तरदिशि यदि बुधशुक्रौ पूर्वदिशि परमांतरितौ भवतः,
तदा पूर्वोक्तात् विलोमदिक्काः शरा भवन्ति । यद्येतयोः स्पष्टमन्दकेन्द्रं सम्पाते
भवति । नीचोच्चवृत्तं स्पष्टोच्चात् नवत्यंशान्तरे विवं च भवति । तदा बुध-
शुक्रौ क्रान्ति वृत्ते भवतः । यदा स्पष्टोच्च स्पष्टनीचस्थानयोर्भवतः । तदा अनयोः
परमशरो भवति । यदा शुक्रस्य नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं उच्चानीचदिशि यदा
गच्छति तदा संपातगते नीचोच्चकेन्द्रे सति नीच प्रदेशशरः याम्यो भवति ।
बुधस्य नीचप्रदेशः सौम्यदिग्भवति । द्वितीयसंपाते अस्मात् विपरीतं ज्ञेयं ।

(ख) १. प्रारम्भासन्नं for (प्रारम्भासन्नं)

२. + भीमे च कर्कातिमासन्नमुपलब्धं +

३. एतावत्ता for (एतावत्ता)

४. भवां for (भवन्ति)

५. तदिदिशि for (तदिदिशि)

६. नम्रं for (नम्र)

७. प्रतिवृत्तं for (प्रतिवृत्त)

८. भवति for (भवन्तीति)

९. मन्दकेन्द्रं for (मन्दकं)

१०. सन्नं for (सन्नं)

११. यदेतौ for (यदेतौ)

१२. चेदक्षिण for (च दक्षिण)

१३. अनुस्वार लुप्त

१४. उच्चानीचदिशि for (उच्चानीचदिशि)

१५. अस्माद्विपरीतं for (अस्मात् विपरीतं)

अनेनेदं ज्ञातं बुधशुक्रयोः प्रतिवृत्तयोः दक्षिणोत्तरा गतिरस्तीति, कुतः नीचोच्चवृत्त-
केन्द्रं यदा संपाते भवति तदा क्रान्तिवृत्तप्रतिवृत्तं एकमेव भवति । उच्चैथवा
नीचे भवति । यदा तदा शुक्रस्य परमशरः उत्तरो बुधस्य दक्षिणो भवति । अनयो
नीचोच्चवृत्ताभ्यां द्विप्रकारो शरो भवति । यदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं संपाते भवति ।
तदा नीचोच्चवृत्तव्यासरेखा नीचोच्चगता क्रान्तिवृत्तात्परमान्तरिता भवति ।
तत्तिर्यग्रेखा च क्रान्तिवृत्तलग्ना भवति । नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं यदा प्रतिवृत्तनीच-
स्थाने उच्चस्थाने वा भवति । तदा नीचोच्चवृत्तरेखा प्रतिवृत्तभू^३ सूत्रे भवति ।
तिर्यग्रेखा परमान्तरिता भवति ।

इति प्रथम प्रकरणम्

(ख) १. + भवति +
३. समसूत्रे for (भसूत्रे)

२. नीचोच्च for (नीचोच्च)

अथ द्वितीय प्रकरणम्

तत्र शरगतिर्निरूप्यते । पूर्वमुक्तमिदमस्ति प्रतिवृत्तेन क्रान्तिवृत्ते सम्पातः कृतः प्रतिवृत्तं प्रतिवृत्तं भूकेन्द्रादुपरिगमस्ति । परं च एतावत् विशेषः भौमगुरु-शनीनां परमान्तराणि स्थिराणि सन्ति । नीचोच्चवृत्तं प्रतिवृत्तस्य खण्डद्वये दिग्द्वयेऽपि च भ्रमति । दिग्द्वयेऽपि शरतुल्य एव भवति । बुधे शुके च परमांतरं स्थिरं नास्ति । अपि च प्रतिवृत्तस्य खण्डद्वयं उभयदिशि मिथः स्थानं तिन्मथं करोति । तथाहि यदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं सम्पातस्थाने भवति, तदा प्रतिवृत्तं क्रान्तिवृत्तं च एकरूपं भवति । पुनः संपातस्थानात् यस्मिन् खण्डे नीचोच्चवृत्तं चलति, तत्खण्ड-शुके उत्तरदिशि गच्छति, बुधे दक्षिणदिशि गच्छति । अथवा नीचोच्चवृत्तस्य नीचोच्चस्थानगता रेखा तत्प्रान्तेस्थ लघुवृत्ते भ्रमति, एतैर्लघुवृत्तं प्रतिवृत्ते समकोण-सम्पातः कृतः । एतेषां लघुवृत्तानां केन्द्राणि प्रतिवृत्तव्यासे पतितानि सन्ति । लघुवृत्तव्यासाद्भावि एतेषां शररूपाणि सन्ति । नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं प्रतिवृत्ते भ्रमति । अंशा भगणाश्च अंशे भगणः समाना एव भवन्ति । अनेन प्रकारेण भौमगुरु-शनीनां नीचोच्चवृत्तकेन्द्राणि राहुसंज्ञसम्पातस्थाने यदा भवन्ति । शुक्रस्य नीचोच्चवृत्ते केन्द्रं प्रतिवृत्तस्य नीचे यदा भवति । बुधस्य नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं उच्चे भवति । नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं प्रतिवृत्तोच्चे यदा भवति, तदा एतेषामुच्चनीचगत-नीचोच्चव्यासे लघुवृत्त प्रतिवृत्तसम्पाते भवति । ततोऽग्रे यदि चलति तदा नीच-

(ख) १. पूर्वमुत्तर for (पूर्वमुक्त)

२. 'प्रतिवृत्त' लुप्त

४. शरतुल्य for (शरतुल्य)

६. 'वृत्तस्य नीचोच्च' लुप्त

८. वृत्तः for (वृत्ते)

९. + नीचोच्चवृत्तव्यासस्य गतिस्तेषु वृत्तेषु तथास्ति यथा +

१०. केन्द्रं for (केन्द्र)

१२. अंशः for (अंशै)

१४. भवन्ति for (भवति)

१६. 'उच्चे—वृत्तकेन्द्र' लुप्त

३. एतावान् for (एतावत्)

५. स्थानविनिमयं for (स्थानतिन्मथं)

७. तत्प्रान्तेस्थ for (तत्प्रान्तेस्थ)

११. अंशाः for (अंशा)

१३. वृत्त for (वृत्ते)

१५. बुध for (बुधस्य)

१७. व्यासो for (व्यासे)

दिशि व्यासः लघुवृत्ते उत्तरदिशि भवति । शरश्च एकपदपर्यंतं वर्द्धितो भवति । पुनर्द्वितीयपदे द्वितीयदिशि सम्पातं गच्छति । तदा नीचोच्चवृत्तं प्रतिवृत्तस्य पदद्वयभ्रमणं करोति । तदास्यापि भ्रमणेन पदद्वयं भ्रमति । पुनर्द्वितीयसंपातं तृतीयपदे दक्षिणदिशि भवति, तत्र शरवृद्धिर्भवति । यावत् नीचोच्चवृत्तस्थ पदत्रयं प्रतिवृत्ते भवति, तदास्यापि पदत्रयं भवति । पुनश्चतुर्थपदे प्रथमसम्पातदिशि गच्छति । यावन्नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्य प्रतिवृत्ते भ्रमणपूर्ति भवति । मध्यव्यास्याः क्रान्तिवृत्तस्य समानान्तरिता भवति । बुधशुक्रयोर्लघुवृत्ते भ्रमन्ति, येषां लघुवृत्तानां केन्द्राणि प्रतिवृत्ते सन्ति । एतेषामपि प्रतिवृत्तेन संपातः समकोणोस्ति । एतेषां व्यासाद्धं परं शरतुल्यास्ति । एतेषां व्यासानां लघुगति लघुवृत्तेषु तथास्ति, यथा पूर्वव्यासानां गतिपूर्ववृत्तेष्वस्ति ।

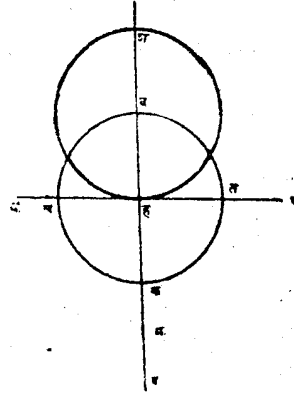
अथ व्यासस्य या पश्चिमादिकं, सा संपातस्थानेस्ति । यदा शुक्रः उच्चं प्रतिगच्छति बुधः नीचं गच्छति, तदा व्यासः प्रान्ते उत्तरदिग्गतो भवति । तावत् यावदेकपदे परमशरो भवति, द्वितीयपदे द्वितीयसंपातं यदा गच्छति । तदा भाद्वीति द्वितीयसंपातं प्राप्नोति । तृतीयपदे शरः उपचितो भवति, तदन्ते परमो भवति । चतुर्थपदान्ते पुनः संपातं प्राप्नोति । एताः नीचोच्चवृत्तस्य दक्षिणोत्तरगतयः प्रतिवृत्तात् भवन्ति । एवं पूर्वापरा अपि गतयो भवन्ति । इष्टं लघुवृत्तं कल्पनीयं, तस्य व्यासः परमशरतुल्यः कल्पनीयः । अन्यत् द्वितीयं वृत्तं तुल्यमेव कल्पनीयं । तस्मिन् प्रथमवृत्तस्य केन्द्रं भ्रमतीति कल्पनीयं । द्वितीयवृत्तस्य केन्द्रं प्रतिवृत्ते कल्प-

- (ख) १. विसर्गं लुप्त २. संपाताद् for (संपात)
 ३. वृत्तस्य for (वृत्तस्य) ४. भवति for (भवति)
 ५. व्यासाः for (व्यास्याः) ६. परमशरतुल्यमस्ति for (परं शरतुल्यास्ति)
 ७. गतिः for (गति) ८. पूर्ववृत्तेष्वस्ति for (पूर्ववृत्तेष्वस्ति)
 ९. दिक् for (दिक्) १०. विसर्गं लुप्त
 ११. प्रतिवृत्ताद्भवन्ति for (प्रतिवृत्ताद् भवन्ति)
 १२. अन्यद्वितीयं for (अन्यत् द्वितीयं) १३. 'तस्मिन्-प्रथम' लुप्त
 १४. 'वृत्तस्य—कल्पनीय' लुप्त

नीयं । प्रथमवृत्तकेन्द्रगतिः व्यासगत्यद्ध^१तुल्या विलोमा चास्ति । अनया कल्पनया व्यासस्य दक्षिणोत्तरा गतिर्भविष्यति, पूर्वापरा न भविष्यति । एतद्विचारार्थं प्रतिवृत्तस्य अवचापं^२ केदवं^३ वृत्तस्य नीचोच्चव्यासवाचकमतं कल्पितं, उभयोः संपाते हचिन्हं कल्पितं, हभचापं^४ हभचापं उभयदिशि परमशरतुल्यं कल्पितं, हवचापं^५ पूर्वचापाद्ध^६तुल्यमेकदिशि कल्पितं, पुनर्वचिन्हे^७ हवव्यासेन हभवृत्तं कार्यं । पुनर्हचिन्हे^८ हवव्यासे वतकलवृत्तं कार्यं । नीचोच्चव्यासप्रान्तः भविन्हे^९ कल्प्यः, हभवृत्ते जचिन्हात्^{१०} वदिशि गतिः कल्प्या । वकेन्द्रवतकलवृत्ते जदिक्तः अदिशि पूर्वगत्यद्ध^{११}तुल्या गतिः कल्प्या, यदि वचिन्हं^{१२} एकपदं गत्वा तचिन्हे प्राप्नोति । तदा भचिन्हं^{१३} वृत्ताद्ध^{१४} गत्वा हचिन्हे गमिष्यति । यदा वचिन्हं^{१५} अन्यपदैकतुल्यं गच्छत्^{१६} तचिन्हं गतं स्यात्, तदा भचिन्हे^{१७} वृत्ताद्ध^{१८} गत्वा भचिन्हे गमिष्यति । यदि वचिन्हं^{१९} तृतीयपदं चलित्वा लचिन्हे प्राप्नोति, तदा भचिन्हमन्यवृत्ताद्ध^{२०} चलिष्यति । द्वितीयावृत्तौ हचिन्हे गमिष्यति । यदि वचिन्हं^{२१} संपूर्णं भ्रमणं करोति, तदा भचिन्हं प्रथमस्थानगतं स्यात् । तस्मात् दंभचिन्हं^{२२} सर्वदा जदरेखोपरि भचिन्हमचिन्हात् भ्रमिष्यति ।

द्वितीय प्रकरणं समाप्तम्

- (ख) १. +कल्पितं जदचापं+
 २. मस्तकगतं for (वाचकमतं)
 ३. हम for (हभ)
 ४. पुनर्वचिन्हे for (पुनर्वचिन्हे)
 ५. केन्द्रं for (केन्द्र)
 ६. वतस्य for (वत)
 ७. गच्छत्क for (गच्छत्क)
 ८. चिन्हं for (चिन्हे)
 ९. इदं भ for (दंभ)

अथ तृतीय प्रकरणम्

तत्र शरप्रमाणानि निरूप्यन्ते । प्रतिवृत्तस्य परमान्तरं नीचोच्चवृत्तस्य च परमांतरं बुधशुक्रयोः सुगममस्ति । यतः अनयोर्नीचोच्चवृत्तकेंद्रं यदा उच्चे भवति, अथवा नीचे भवति, ग्रहोपि नीचोच्चवृत्तस्य नीचे वा उच्चे भवति । तदा शुक्रस्य शिरः उत्तरदिशि दशकलातुल्यं भविष्यति । बुधस्य दक्षिणदिशि पंचचत्वारिंशत् कलातुल्यो भविष्यति । यद्येती सूर्यात् परमांतरितो भवतः, तदैतयोः शिरः उत्तरदिशि वा दक्षिणदिशि पंचाशतुल्यं भवति । यतः शुक्रो नीचोच्चे पंचाशेभ्योधिको भवति । अतः पंचाशमितो गृही^१ बुधस्य उच्चे नीचे अर्द्धांशल्पमन्तरं भवति । यदैतयोः स्पष्टमन्वकेन्द्रं संपातस्थाने भवति । ग्रहः नीचोच्च वृत्तस्योच्चस्थाने भवति । तदा शुक्रस्य शिरः दिग्द्वयेऽप्येकांशं उपलब्धः बुधे च अंशद्वयं पादोनं^{११} १।४५, यद्येती नीचे भवतः, तदा शुक्रशरः ६।२०, बुधस्य ४। अत्रेदं ज्ञातं, शुक्रे शरकोणः २।३०, तदा नीचोच्च वृत्तस्योच्चस्थाने अस्य शरः १।२, नीचस्थाने ६।२२, उपलब्धः बुधे अन्तर कोणः ६।१५, तदा नीचोच्चवृत्तस्योच्चस्थाने अस्य शरः २।४६, नीचे ४।५, उपरितनग्रहेषु^{१४} शनिगुरुभीमेषु शरस्य पृथक्करण कठिनतरमस्ति । अस्य विचारार्थं कल्पना क्रियते । अवरेखा शरवृत्तक्रांतिवृत्तसंपाते रेखा^{१५} कार्या । जदरेखा शरवृत्तप्रतिवृत्तसंपाते लग्नरेखा कार्या । अनयो रेखयो-

(ख) १. 'वा' लुप्त	२. शरः for (शिरः)
३. तुल्यो for (तुल्ये)	४. शरः for (शिरः)
५. तुल्यो for (तुल्य)	६. विसर्गं लुप्त
७. गृहीतः for (गृही)	
८. अर्द्धांशतुल्यमन्तरं for (अर्द्धांशल्पमन्तरं)	
९. शरः for (शिरः)	१०. + तुल्य +
११. यद्येती for (यद्येती)	१२. 'शुक्र' लुप्त
१३. १।१५ for (६।१५)	१४. १।४६ for (२।४६)
१५. गृहेषु for (ग्रहेषु)	१६. संपातरेखा for (संपाते रेखा)
१७. + लग्ना +	१८. संपातलग्ना for (संपाते लग्न)

हचिन्हभूकेन्द्रं^१ संपातः^२ जातः । जचिन्हमुच्चं^३ दचिन्हनीचं कल्पितं, एतच्चिन्हद्वयोपरि वकं^४ समं च वृत्तं कार्यं । वजकं^५ उच्चव्यासो नीच स्थाने कार्यः । एतयोः परममन्तरं जकोणदकोणतुल्यं कल्पितं, पुनर्हवरेखा^६ हभरेखा संयोज्या । पुनर्हकरेखा^७ हसरेखा च संयोज्या । एते रेखे सरले न भवतः । यतः कोणावेकरूपी न स्तः । कचिन्हे भोम-शर^८ उत्तरदिश्योच्चस्थाने ४।२०, सचिन्हे दक्षिणदिशि ७।०, एतौ ग्रहक कोणस्य वहसकोणस्य प्रमाणे स्तः । ग्रहजकोण वजभकोणयो पृथक् पृथक् ज्ञानस्या-पेक्षास्ति ।

अथ भोमफलसारणीतः इदं जातं^९ भवति । नीचोच्चवृत्तस्य उच्चनीचदिक् गतचापानां फलकोणाः प्रतिवृत्तस्योच्चे नीचे च एकरूपाः न भवन्ति । उच्चकोणां नीचकोणानां च निष्पत्तिः पञ्चनवकयोः निष्पत्तिरिवास्ति । तस्मात्तकचापं नसचापं च समानमस्ति । आभ्यां चापाभ्यां जहककोणदहसकोणौ पञ्चनवकयोः^{१०} निष्पत्तिरूपौ स्तः । ग्रहकोणवहसकोणयोर्योगो ज्ञातोस्ति । अनयोः कोणयोर्द्वेखण्ड-ग्रहकोणो^{११} वहदकोणरूपे समाने स्तः । शेषखण्डजहककोणदहसकोणयोर्निष्प-त्तिर्जातास्ति । प्रत्येकखण्डद्वयं पृथक् पृथक् ज्ञातं भविष्यति । अस्य प्रकारो यथा-द्वयोः प्रमाणयोरन्तरं ग्राह्यं, निष्पत्तेरंकद्वयस्याप्यन्तरं ग्राह्यं, प्रथमान्तरस्य

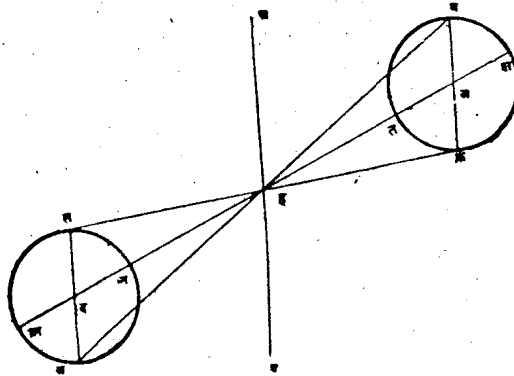
- (ख) १. भूकेन्द्रे for (भूकेन्द्र) २. विसर्गं लुप्त
३. + स्थाने नीचोच्च व्यासः कार्यः मदसन्नीचोच्च +
४. हम for (हभ) ५. शरः for (शर)
६. कोणयोः for (कोणयो) ७. प्रथक् for (पृथक्)
८. जातं for (जातं)
९. दिग्गत for (दिक्गत) १०. कोणानां for (कोणा)
११. नसस्य for (नस) १२. विसर्गं लुप्त
१३. स्तः for (स्त) १४. ग्रहककोण for (ग्रहकोण)
१५. खण्डे for (खण्ड) १६. कोण for (कोणा)
१७. निष्पत्ति for (निष्पत्ति) १८. प्रत्येकं for (प्रत्येक)

द्वितीयान्तरे निष्पत्तिरपि ज्ञातव्यान्तन्निष्परूपां द्वयोर्भागो ग्राह्यः । यत् किञ्चि-
ल्लभ्यते तत्प्रमाणद्वयस्य तं निष्पत्तेत्तो भविष्यति । शेषे समाने भविष्यति ।

अथास्य विचारार्थं अवजप्रमाणो ज्ञाते । अनयोर्मध्ये प्रत्येकस्य द्वप्रमाणं
शोध्यं, अनयो शेषे हभवभे अनयो निष्पत्ति तुल्ये कल्पनीये, तस्मात् अजदजशेष-
मपि ज्ञातं भविष्यति । एवं दवज्ञानं भविष्यति । अस्योपपत्तिः अजं यत्प्रमाणद्वया-
न्तरं हवं यदंकद्वयस्यान्तरं अनयोर्निष्पत्तिः जदवभयोर्निष्पत्तितुल्यास्ति । अदह-
भयोर्निष्पत्तेरपि तुल्यास्ति, तस्मात्प्रत्येकं जदअदयो ज्ञानं भविष्यति । ततो दव-
शेषस्यापि ज्ञानं भविष्यति ।

अथ द्वयोः प्रमाणयोरन्तरं २।४०, द्वयोरकयोरन्तरं ४।०, प्रथममन्तरं
द्वितीयान्तरस्य त्रिभागद्वयमस्ति^{१२} । तत् पञ्चानां त्रिभागद्वयं गृहीतं ३।२०, इदं जहक-

- (ख) १. ज्ञातव्या for (ज्ञातव्या) २. तन्निष्पत्ति for (तन्निष्पत्ति)
३. तन्निष्पत्तो for (तं निष्पत्तेत्तो) ४. भविष्यतः for (भविष्यति)
५. अवजव for (अवज) ६. अनयोः for (अनयो)
७. हभवभ for (हभवभे) ८. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)
९. द्वयस्यांतरं for (द्वयांतरं) १०. निष्पत्तेरपि for (निष्पत्तेरपि)
११. 'ततो दव — भविष्यति' लुप्त १२. ततः for (तत्)

कोणस्य प्रमाणं जातं न चानां त्रिभागद्वयं गृहीतं ६।०, इदं दहसकोणस्य प्रमाणमस्ति ।

अथ प्रत्येकं अहजकोणवहजकोणो शेषं १।०, अस्मात्तकचापमपि ज्ञातं, यतो नीचोच्चवृत्तस्य परमोचरणनस्यन्तरमिदपरशररूपमस्ति । अस्यापि ज्ञानं जातं, यत् इदं चापं दहसकोणजहककोणयोः फलचापे स्तः, इदमेवास्माकमिष्टं ।

अथ शनिगुरवोः नीचोच्चवृत्तस्य उच्चदिशि वा नीचदिशि ये चापे समाने भवतः, तत्रान्तरं स्वल्पं भवति । शनेः फलसारिण्यामेवं ज्ञायते उच्चदिशिस्थ फलानां नीचदिक्स्थफलानां निष्पत्तिः अष्टादश त्रयोविंशतिमितां करोरिव भवति । गुरो तु एकोनविंशतित्रिचत्वारिंशन्मिता निष्पत्तिर्भवति । अनयो दक्षिणो वा उत्तरो वा परमशरः यदा नीचोच्चवृत्तस्योच्चप्रदेशे भवति, तदा शनौ अंशद्वयं गुरो अं० १, नीचप्रदेशे शनौ ३, गुरो २ यतः भवोचापं तक्वचापं समानी स्तः । तत् महवकोणमहककोणयोर्निष्पत्तिः पूर्वकथितनिष्पत्तितुल्यास्ति । यदा वहककोणशरद्वयान्तरं ल्यास्ति । यदा वहककोणतया निष्पत्त्या विभज्यते तदा महवकोणः श० १२६, गु० २४, महकोणः श० १३४, गुरो ०।३६, शेषं अहजकोणः श० २।२६, गु० १।२४ स्वल्पांतरेण गृहीतः शनौ २।३०, गुरो १।३०, तक्चापं श० ४।३०, गु० २।३० ।

इति तृतीय प्रकरणं समाप्तम् ।

(ख) १. नवानां for (नचानां)

२. परमोच्चस्थानस्यांतरमिदं for (परमोचरणनस्यन्तरमिदं)

३. चापं for (चाप)

४. गुरवोः for (गुरवोः)

५. दिक्स्थ for (दिशिस्थ)

६. मितांकर्योरिव for (मितांकरोरिव)

७. अनयोः for (अनयो)

८. भवरेखाचाप तक्चापे for (भवोचापं तक्वचापं)

९. समाने for (समानी)

१०. ततः for (तत्)

११. महव for (महव)

१२. महक for (महक)

१३. 'ल्यास्ति — कोण' लुप्त

१४. महव for (महव)

१५. महक for (मह)

१६. श० २।२६ for (श० १२६)

अथ चतुर्थप्रकरणम्

शरसारणी पंचग्रहाणां लिखितास्ति । फलानां पूर्वलिखिता तन्निष्पादन प्रकारः । तत्रादौ बुधशुक्रयोः शरनिष्पादनप्रकारः कथ्यते । शरवृत्तक्रांतिवृत्त-संपातलग्ना रेखा अवजसंज्ञा कल्पिता, अचिन्हं भूकेन्द्रं च चिन्हं नीचोच्चवृत्त-केन्द्रं अवरेखा मंदकर्णः च चिन्होपरि दमहवनीचोच्चवृत्तं कल्पितम् । दवहं नीचोच्चवृत्तव्यासः ववजं तिर्यग्रेखा त चिन्हं ग्रहः हतचापं अं ४५, अस्य शरः अव-वह्यो निष्पत्त्या अवहकोणज्ञानेन च भवति । तत्कलंबवहरेखायां कार्यः, तमलंब-वकलं लंबौ क्रांतिवृत्तोपरि ज्ञेयौ । तवभलं अतः अरेखाः कार्याः, तस्मात् कतभ समकोण समानीतेर भुजं जातं अभकोणः स्पष्टांतरमस्ति । तत्रभकोणः शरः प्रमाणमस्ति । अभकोणः तमभकोणः एतौ समकोणी स्तः । हतचापं ४५।०, अस्य-ज्या कोटिज्या ४२।२६, इदं तकरेखा वकरेखा प्रमाणमस्ति । वते षष्टिस्तत्प्रमाणेन यदि वतरेखा शुक्रे ४३।१० बुधे २२।३०, तदा प्रत्येकं तकवकरेखे शु० ३०।३२ बु १५।५५ अवहकोणः शु० २।३० बुधे ६।१५, अस्य ज्या २३७ ज्या ६।३२ कोटिज्या ५६।५५।३० को ५६।३५।३०, इदं कलरेखाप्रमाणमस्ति । वके षष्टिस्त ६० प्रमाणेन

(ख) १. पूर्व for (पूर्व)

२. कल्पिता for (कल्पिता)

३. दमहव for (दमहव)

४. निष्पत्त्या for (निष्पत्त्या)

५. तकलंबः for (तकलंब)

६. कललंबौ for (कललंबौ)

७. तवभलम for (तवभलम)

८. लकतमसमकोण for (कतभ समकोण)

९. समानांतर for (समानांतर)

१०. लभकोणः for (अभकोणः)

११. 'स्पष्टांतर — अभकोणः' लुप्त

१२. विसर्गं लुप्त

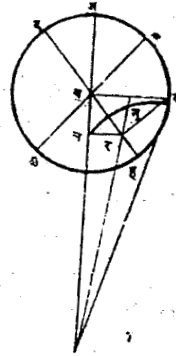
१३. भलमकोणः for (अभकोणः)

१४. ज्या. for (ज्या)

१५. ज्याः for (ज्या)

१६. + वलरेखा +

१६. त ६० प्रमाणेन for (त ६० प्रमाणेन)

यदि वकरेखा शु० ३०।३२ बु० १५।५५ तदा तत्प्रमाणेन, यदि वकरेखा शु ३०।३२ कलरेखा शु० १।२० बुधे १।४४ वलरेखा शु ३०।३० बु १५।४९ अवरेखा शु ६०।० बुधे ५६।४० अलरेखा शु २६।३० बु ४०।५१ तकरूपालभरेखा ३०।३२ क १५।५५ अभरेखा शु० ४२।२७ बु ४३।५० यदीयं षष्टितुल्या कल्प्यते, तदा लभरेखा लभ्रम-
कोण ज्या शु० ४३।६।३० बु २१।४७, अस्याश्चापं शु ४६।० बु २१।१७ स्पष्टांतरं लभ्रमकोणोस्ति । कलरेखा रूपा तमरेखा शु० १।२० बु० १।४४, तस्मात् अतरेखा शु० ४२।२६ बुधे ४३।५२ यदीयं षष्टितुल्या कल्प्यते, तदा तमरेखा त अम-
कोणज्या शुक्र १।५३ बु० २।२२, अस्याश्चापं शु० १।४८ बुध इदं त अभ्रमकोण इष्टशरस्य प्रमाणमस्ति । अस्य स्पष्टांतरज्ञानार्थं नीचोच्चवृत्तं क्रांति वृत्ते कल्पितं । तत्र प्रत्येक वकरेखा कतरेखे शु० ३०।३२ बुध १५।५५ यदा व अरेखा शु० ६०।० बु० ५६।४० तदा इदं प्रमाणमस्ति । शेषं अकरेखा शु० २९।२८ बु० ४।४५ अतरेखा शु० ४२।२६ बुधे ४३।४५ यदीयं षष्टितुल्या कल्प्यते तकरेखा त अक कोणज्या शु० ४३।१००।३२ बुधे २१।४५ अस्याश्चापं त अककोणः प्रमाणं शु० ४६।२ बु० २१।२० । अयं कोणः पूर्वं एतावानागतः ४६।० बुधे २१।१७ शुक्रे स्पष्टांतरं २ बु० क० ३ ।

(ख) १. 'तत्प्रमाणेन'—शु० ३०।३२' लुप्त २. रूपालभरेखा शु० for (रूपालभरेखा)

३. बु० १५।५५ for (क १५।५५) ४. अभरेखा for (अभरेखा)

५. लभरेखा for (लभरेखा)

६. लभ्रमकोण for (लभ्रमकोण)

७. लभ्रम for (लभ्रम)

८. कल्पते for (कल्प्यते)

९. + २।१६ +

१०. तभ्रम for (तभ्रम)

११. प्रत्येक for (प्रत्येक)

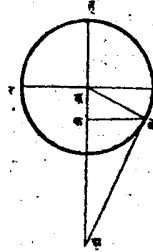
१२. तदेद for (तदा इदं)

१३. + तदा +

१५. विसर्गं लुप्त

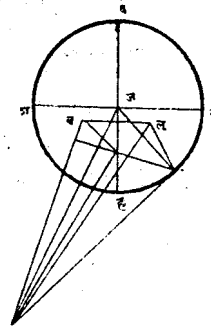
१४. ४३।१००।३२ for (४३।१००।३२)

१६. क० २ बु० क० ३ for (२ बु० क० ३)

(ख) १. अवं for (अवं) २. केन्द्रं for (केन्द्र)

३. 'केन्द्र'—नीचोच्च' अन्त तक समस्त लुप्त
 ४. 'वृत्त' लुप्त
 ५. निष्काश्यः for (निष्काश्य)
 ६. कवलंबी for (कलंबी)
 ७. रेखाः for (रेखा)
 ८. संयोज्याः for (संयोज्या)
 ९. 'स्य' लुप्त
 १०. + ज्ञान +
 ११. पूर्वं for (पूर्व)
 १२. जकेषष्टि for (के षष्टि)
 १३. ४।३६ for (४।२६)
 १४. ४।४२।३०।।२।३७।२।२१।३० for (४।४२।३०।२।३७।२।२१।३०)
 १५. आसां for (अस्य)
 १६. ५।१।५।१।५।१।५।३२।।५।१।५।७ for (५।१।५।१।५।१।५।३२।५।१।५।७)
 १७. कमरेखा for (कभरेखा)

यदि जकरेखा श० ४।३६ गु० ना० भौ० २७।५६ तदा कभरेखा शनौ ०।२२
गुरौ ०।२१ भौमे १।६ जभरेखा श० ४।३५ गु० ना० भौ० ४७।५४ पूर्वोक्ता-
दिदं ज्ञायते । अजरेखा मंदकर्णः उत्तरदिशि श० ६२।१० गु० ६२।३० भौ० ६६।०
दक्षिणदिशि श० ५७।४० गु० ५७।३० भौम ५४।० शेषां अमरेखा उत्तरदिशि
श० ५७।३५ गु० ५४।२२ भौ ३८।६ अदक्षिणदिशि श० ५३।५ गु० ४६।२२
भौ २६।६ अक रेखा उत्तरदिशि श० ५७।३५ गु० ५४।२२ भौ० ३८।७ दक्षिण-
दिशि श० ५३।५ गु० ४६।२२ भौ० २६।७, यदीयं षष्ठितुल्या कल्प्यते तदा
कभरेखा कअमकोणज्या उत्तरदिशि श० २३ गु० २३ भौ० १।४४ दक्षिण-
दिशि श० ०।२५ गु० ०।२५।३० भौ० २।३१।३० चापानि उत्तरदिशि श० ०।२२
गु० ०।२२ भौ० १।३६।३० दक्षिणदिशि श० ०।२४ गु० २४।३० भौ० २२।४।३०
वअजकोणः श० २।३० गुरौ १।३० भौ० १।० तस्मात्संपूर्णो व अ
वु कोणः उत्तरदिशि श० २।५२ गुरौ १।५२ भौ० २।३६।३६ दक्षिणदिशि
शनौ २।५४ गु० १।५४।३० भौ० ३।२४।३० एषां जीवाः ३।०।३।२ गु० १।५८ भौ
२।४७।१।५६।३०।३।३४ कोटिज्याः ५६।५५।३०।५६।५५।३०।५६।५८।५६।५६-
५६।५३, इदं अके षष्ठिस्तत् प्रमाणेन वकअवरेखयोः प्रमाणमस्ति । यदि अक-
रेखा उत्तरदिशि श० ५७।३५ गु० ५४।२२ भौ० ३८।७ दक्षिणदिशि श० ५३।५

- (ख) १. कमरेखा for (कभरेखा) २. २७।५४ for (४७।५४)
३. शेष for (शेषां) ४. अमरेखा for (अभरेखा)
५. भौ० ३८ for (भौ० ३८।६) ६. दक्षिणदिशि for (अदक्षिणदिशि)
७. भौ० ३६।७ for (भौ० २६।७) ८. कमरेखा for (कभरेखा)
९. कअम for (कअम) १०. श० १।२३ for (श० २३)
११. भौ० २।२४।३० for (भौ० २२।४।३०)
१२. वअजकोणः for (वअवुकोणः) १३. भौ० २।३६।३० for (भौ० २।३६।३६)
१४. ३।०।३ for (३।०।३।२) १५. भौ० २।४७ for (२।४७।१।५६।३०।३।३४)
१६. + दक्षिणदिशि श० ३।२।गु० १।५६।३० भौ० ३।३४+
१७. ५८ द०।। for (५८।—)

गु० ४६१२२।७ तदा वकरेखा उत्तरदिशि श० २।५३ गु० १।४६ भौ० ३।४६
 दक्षिणदिशि २।४१ गु० १।३९ भौ० १।३३ अवरेखा उत्तरदिशि श० ५७।४०
 गु० ५४।२० भौ० ३८।५ दक्षिणदिशि श० ५३।१ गु० ४६।२० भौ० २६।४ तक-
 रूपा वलरेखा श० ४।३६ गुरो ८।८ भौ० २७।५६ तस्मात् अलरेखा उत्तरदिशि
 श० ५७।४२ गु० ५४।५६ भौ० ४४।५४ दक्षिणदिशि श० ५३।१३ गु० ५० भौ०
 ३८।२ वकरूपा लतरेखा उत्तरदिशि श० २।१३ गु० १।४६ भौ० १।४६ दक्षिण-
 दिशि श० २।४१ गु० ४१।३६ भौमे १।३३ अतरेखा उत्तरदिशि श० ५७।४६ गुरो
 ५४।१८ भौ० ४७।३६ दक्षिणदिशि श० ५३।१७ गु० ५०।२ भौ० ३८।१४ यदीयं
 षष्टितुल्या कल्प्यते । तदा त अलकोणज्या उत्तरदिशि श० २।५६।३० गु०
 १।५६ भौ० २।१४।३० दक्षिणदिशि श० ३।१।३० गु० १।५८।३० भौ० २।२६ आसां
 चापानि तअलकोणः प्रमाणानि श० २।५२।२।५३ गु० १।५१।१।५३ भौ०
 २।६।२।२० पुनरपि अलरेखा दक्षिणदिशि श० ५३।१३ गु० ५०।० भौ० ३८।१२
 यदीयं षष्टितुल्या कल्प्यते, तदा वलरेखा व अलकोणज्या ५।१।३० गु० ६।४५।३०
 भौ० ४३।५२।३० अस्याश्चापानि व अलकोणा श० ४।५८ गु० ९।२२
 भौ० ४७।० एषां स्पष्टांतरज्ञानार्थं नीचोच्चवृत्तं प्रतिवृत्ते कल्पितं । अजरेखा
 पूर्वोक्तप्रकारेण श० ४७।४० गु० ५७।३० भौ० ५४।० प्रत्येकं तकरेखाजकरेखे
 श० ४।३६ गु० ८।८ भौमे २७।५६ अकरेखा श० ५३।४ गु० ४९।२२ भौ० २६।४
 अतरेखा श० ५३।३६ गु० ५०।२ भौ० ३८।११ यदीयं षष्टिमित्ता कल्प्यते, तदा

(ख) १. भौ० २६।७ for (७)

२. भौ० १।४६ for (२।४६)

४. ततरेखा for (लतरेखा)

६. ३८।१५ for (३८।१४)

८. कोणाः for (कोणा)

१०. भौ० ३८।१२ for (भौ० ३८।११)

३. दिशि श० २।४१ for (दिशि २।४१)

५. 'श० ५७।४६—दक्षिणदिशि' लुप्त

७. विसर्गं लुप्त

९. ५७।४० for (४७।४०)

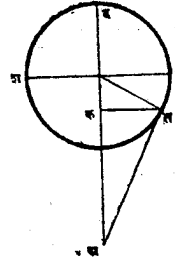
११. षष्टिमित्ता for (षष्टिमित्ता)

तकरेखा त अककोणज्या श० ५।११, गु० ६।४५ भौ० ४३।५३।३० । अस्याश्चापं
त अककोणः प्रमाणं श० ४।५७ गु० ६।२१ भौम ४७।० उपरितने श० ४।५८
गु० ६।२२ भौम ४७०, तस्मात् शनी गुरौ चांतरं भौ० ।

अथ द्वादश क्षेत्रम्

तत्र अवरेखा नीचोच्चवृत्तं क्रान्तिवृत्तसंपातरेखा अचिन्हं भूकेन्द्रं व-
चिन्हं नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं पुनर्जदहं नीचोच्चवृत्तं क्रान्तिवृत्ता तिर्यक् कल्पि-
तं । पुनः अमदरेखा नीचोच्चवृत्तपालिसंलग्ना निष्काश्या । अमदरेखा एतद्-
वृत्तखण्डं कुर्वति निष्काश्या । पुनर्दचिन्हं हचिन्हमचिन्हेभ्यः दतलं व हकलं व-
मलं वाः जवरेखायां निष्काश्याः पुनर्दभलं व नलं व मसलं वाः क्रान्तिवृत्तोपरि
निष्काश्याः । पुनर्तं मकलं सन्नरेखाः संयोज्याः । असभरेखा च संयोज्याः । तत्र
स्पष्टमिदमस्ति । त अमकोणकअनकोणी स्पष्टस्थस्तः । अमहअनकोणी शर-
स्यस्तः, हअनकअनकोणी शरस्य स्पष्टस्य च महकोणी स्तः यतः, ह अककोण-

- (ख) १. ४३।५२।३० for (४३।५३।३०) २. विसर्गं लुप्त
३. ४७।० for (४७०)
४. 'भ' लुप्त
५. तिर्यक्कल्पितं for (तिर्यक्कल्पितं)
६. अहरेखा for (अमदरेखा)
७. अमदरेखा for (अमदरेखा)
८. कुर्वती for (कुर्वति)
९. भचिन्हेभ्यः for (मचिन्हेभ्यः)
१०. भल for (मल)
११. पुनर्दम for (पुनर्दभ)
१२. लं बहन for (लं बन)
१३. भसलं वाः for (मसलं वाः) १४. पुनः for (पुनर्)
१५. तमकनलस अन्नरेखाः for (तमकलस अन्नरेखाः)
१६. असमरेखा for (असभरेखा) १७. तअमकोण for (तअमकोण)
१८. स्पष्टस्य for (स्पष्टस्थ) १९. कोणः for (कोण)

सर्वेभ्यो कोणेभ्योधिकोस्ति । कहहअयोनिष्पत्तिः प्रत्येक दतलमदअभअ निष्पत्यो-
रधिकास्ति । कहहनयोनिष्पत्ति^३ तददभयोनिष्पत्तिरधिकास्ति । लभभसयो
निष्पत्तेरपि तुल्यास्ति । तस्मान्न ह इ अयोः निष्पत्तिः प्रत्येकं मदमसदअभ
अयोनिष्पत्तेरधिकास्ति । दभ अकोण हन अमसअकोणाः समकोणाः संति ।
तस्मात् हअनकोणो दअमकोणादधिको भविष्यति । अयं निश्चयः कार्यः,
परममन्तरस्यष्टेशरवशेन हचिन्हे भविष्यति । तच्च कहकनयोरन्तरं तद-
तमयोरन्तरादधिक^३ास्ति । लभलसयोरन्तरादप्यधिकेस्ति^{१४} । कुतः ककनयोनिष्पत्तिः
तदतमयो निष्पत्तिरस्ति । लभलसयोनिष्पत्तिरस्ति, तस्मात् कहस्य ककनयो-
रन्तरस्य च निष्पत्तिः तदस्य तदतमांतरस्य निष्पत्तिरस्ति । लभहसयोरन्तरेणापि
निष्पत्तिरस्ति । पुनः कहह अयोनिष्पत्तिः तददअ निष्पत्तेरधिकास्ति । लभम अ-
निष्पत्तेरधिकास्ति । तस्मात् कहकनयोरन्तरं ह अस्य च निष्पत्तिः । तदभ अन्तर-

(ख) १. सर्वेभ्यः for (सर्वेभ्यो)

२. भद for (मद)

३. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)

४. तददमयो for (तददभयो)

५. निष्पत्ते for (निष्पत्ति)

६. निष्पत्तेरपि for (निष्पत्तेरपि)

७. भसद for (मसद)

८. निष्पत्ते for (निष्पत्ते)

९. दम for (दभ)

१०. अमस for (अमस)

११. + एवं हि प्रत्येक कोणादधिको भविष्यति +

१२. परममन्तरं for (परममन्तर)

१३. दधिकमस्ति for (दधिकास्ति)

१४. कहकनयो for (ककनयो)

१५. कहकनयो for (ककनयो)

१६. लभभअ for (लभभअ)

१७. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)

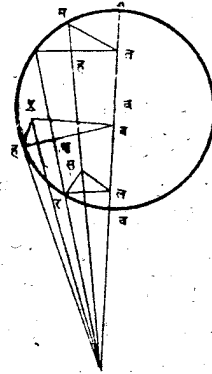
१४. धिकमस्ति for (धिकेस्ति)

१६. निष्पत्तिरस्ति for (निष्पत्तिरस्ति)

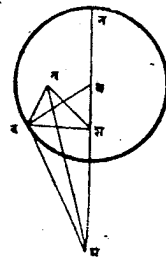
१८. लभलसयो for (लभलसयो)

२०. रन्तरस्य for (रन्तरह)

२२. तदतभ अन्तर for (तदभ अन्तर)

(ख) १. 'लमलह कहह' लुप्त २. 'अयोनिष्पत्तिः—रधिकास्ति' लुप्त
 ३. रन्तरकोणः for (रन्तरं कोणः) ४. तदतम for (तदतम)
 ५. तदलभदमभसयो for (तदलभदं भभसयो)
 ६. निष्पत्तेः तुल्यास्ति for (निष्पत्तेस्तुल्यास्ति)
 ७. यदेदं for (यदा इदं) ८. शरकोण for (शवरकोण)
 ९. निष्कासनं for (निष्कासं) १०. जदह for (तदह)
 ११. +दवलवश्च क्रान्तिवृत्ते निष्काश्यः+
 १२. पुनर्वददवरेखा for (पुनर्वदवरेखा)
 १३. भवरेखा for (जवरेखा)
 १४. बु० २२।३ for (क २२।३)
 १५. बु० ६६।० for (क ६६।०)
 १६. नीचकर्णः for (नवकर्णः)
 १७. बु० ५७।० for (क० ५७।०)
 १८. मध्यकर्णः for (मध्यकर्ण)

बु० ६३ अववदयो निष्पत्तिः षष्टे ६० अनेनांकेन ४३।१० बु० ६३ अनेनांकेन २२।३०, तस्मात् अदरेखा शु० ४१।४० बुधे ५८।५१ व अ अदयो निष्पत्तिः वदद-
भयो निष्पत्तितुल्यास्ति । तस्माद्दभ रेखा शु० २६।५८ बु० २१।१ दभेषष्टि-
स्तत्प्रमाणेन दवरेखा शु० ३।४० बु० ७।२, इयं दभवकोणज्यास्ति । अस्याश्चापं
शु० ३।३० बु० ७।०, इदं शरकोणः प्रमाणमस्ति । अभकोणः व अभकोणः
ज्ञानार्थं कथ्यते । दवं शु० १।५० बु० २।३४ अदं शु० ४१।४० बुध ५८।५१ गदं शु०
२६।५८ बु० ३२ अवं शु० ४१।३७ बु० ५८।४६ मवं शु० २६।५५ बु० २०।५३
यदि अवरेखा षष्टितुल्या कल्प्यते । तदा भवं व अभकोणज्या शु० ४३।९ बुधे
२१।२५ अस्याश्चापं श० ४५।५६ बु० २०।५५ शुक्रे अंतरं क १ क ६ ॥

इति चतुर्थं प्रकरणं समाप्तम्

(ख) १. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)

२. बु० ७।२० for (बु० ७।२)

३. विसर्गं लुप्त

४. दभभकोणः for (अभकोणः)

५. कोणात् for (कोणः)

६. + कीयानधिकोस्तीति +

७. भदंशु for (गदं शु०)

८. बु० ३।१ for (बु० ३२)

९. भवं for (मवं)

१०. बु० २०।१६ for (बु० २१।२५) ११. शु० ४५।५८ for (शु० ४५।५६)

१२. बु० २०।४६ for (२०।५५)

१३. + यदि अदेषष्टिः तदादभं दभभकोणज्या शु० ४३।६ बु० २१।२५ अस्याश्चापं
शु० ४५।५२ बु० २०।५५ +

१४. शुक्रे for (शुक्रे)

१५. बु० ६ for (क ६)

अथ पंचम प्रकरणम्

तत्र शरसारणी लिख्यते ।

पंचग्रहाणां शरसारणी

कोष्ठांक	शः अं. क.	अं. क.	व अं. क.
६	३५४	२। ३	२। २
१२	३४८	२। ५	२। ३
१८	३४२	२। ६	२। ३
२४	३३६	२। ७	२। ४
३०	३३०	२। ८	२। ५
३६	३२४	२। ९	२। ६
४२	३१८	२। १०	२। ७
४८	३१२	२। ११	२। ८
५४	३०६	२। १२	२। ९
६०	३००	२। १३	२। १०
६६	२९४	२। १४	२। ११
७२	२८८	२। १५	२। १२
७८	२८२	२। १६	२। १३
८४	२७६	२। १७	२। १४
९०	२७०	२। १८	२। १५
९६	२६४	२। १९	२। १६
१०२	२५८	२। २०	२। १७
१०८	२५२	२। २१	२। १८
११४	२४६	२। २२	२। १९
१२०	२४०	२। २३	२। २०
१२६	२३४	२। २४	२। २१
१३२	२२८	२। २५	२। २२
१३८	२२२	२। २६	२। २३
१४४	२१६	२। २७	२। २४
१५०	२१०	२। २८	२। २५
१५६	२०४	२। २९	२। २६
१६२	१९८	२। ३०	२। २७
१६८	१९२	२। ३१	२। २८
१७४	१८६	२। ३२	२। २९
१८०	१८०	२। ३३	२। ३०
१८६	१७४	२। ३४	२। ३१
१९२	१६८	२। ३५	२। ३२
१९८	१६२	२। ३६	२। ३३
२०४	१५६	२। ३७	२। ३४
२१०	१५०	२। ३८	२। ३५
२१६	१४४	२। ३९	२। ३६
२२२	१३८	२। ४०	२। ३७
२२८	१३२	२। ४१	२। ३८
२३४	१२६	२। ४२	२। ३९
२४०	१२०	२। ४३	२। ४०
२४६	११४	२। ४४	२। ४१
२५२	१०८	२। ४५	२। ४२
२५८	१०२	२। ४६	२। ४३
२६४	९६	२। ४७	२। ४४
२७०	९०	२। ४८	२। ४५
२७६	८४	२। ४९	२। ४६
२८२	७८	२। ५०	२। ४७
२८८	७२	२। ५१	२। ४८
२९४	६६	२। ५२	२। ४९
३००	६०	२। ५३	२। ५०
३०६	५४	२। ५४	२। ५१
३१२	४८	२। ५५	२। ५२
३१८	४२	२। ५६	२। ५३
३२४	३६	२। ५७	२। ५४
३३०	३०	२। ५८	२। ५५
३३६	२४	२। ५९	२। ५६
३४२	१८	२। ६०	२। ५७
३४८	१२	२। ६१	२। ५८
३५४	६	२। ६२	२। ५९

कोष्टक	श. अं. क.	अं. क.	अं. क.	व अं. क.
१२०	२४०	२१४५	२१४५	११४५
१२३	२३७	२१४६	२१४६	११४६
१२६	२३४	२१४७	२१४७	११४७
१२९	२३१	२१४८	२१४८	११४८
१३२	२२८	२१४९	२१४९	११४९
१३५	२२५	२१५०	२१५०	११५०
१३८	२२२	२१५१	२१५१	११५१
१४१	२१९	२१५२	२१५२	११५२
१४४	२१६	२१५३	२१५३	११५३
१४७	२१३	२१५४	२१५४	११५४
१५०	२१०	२१५५	२१५५	११५५
१५३	२०७	२१५६	२१५६	११५६
१५६	२०४	२१५७	२१५७	११५७
१५९	२०१	२१५८	२१५८	११५८
१६२	१९८	२१५९	२१५९	११५९
१६५	१९५	२१६०	२१६०	११६०
१६८	१९२	२१६१	२१६१	११६१
१७१	१८९	२१६२	२१६२	११६२
१७४	१८६	२१६३	२१६३	११६३
१७७	१८३	२१६४	२१६४	११६४
१८०	१८०	२१६५	२१६५	११६५

पंच ग्रहाणां शरसारणी

म			शु		बु		कलाभिध
अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.
११ २	०१ ८	०१ २	०१ २	०१ ८	११४५	०१११	५६१३६
११ ४	०१ ६	०१ ४	०१ १	०११६	११४४	०१२२	५८१३६
११ ६	०१११	०१ ५	०१ ०	०१३३	११४३	०१३३	५७१ ०
११ ७	०११३	०१ ६	०१५६	०१३३	११४०	०१४४	५४१३६
११ ८	०११४	०१ ७	०१५७	०१४१	११३६	०१५५	५२१ ०
११ ९	०११५	०१ ८	०१५५	०१४६	११३०	०१ ६	५८१३६
१११०	०११८	०११२	०१५१	०११७	११२३	१११६	५५१२४
११११	०१२१	०११५	०१४७	११ ५	१११६	११२३	५०१ ०
१११३	०१२४	०११८	०१४२	१११३	११ ८	११३०	३४१२२
१११६	०१२८	०१२२	०१३५	११२०	०१५६	११४४	३४१ ०
१११८	०१३२	०१२६	०१२६	११२८	०१४६	११५२	२४१२४
११२१	०१३६	०१३०	०१३३	११३५	०१४८	२१ २	१८१२४
११२४	०१४१	०१३६	०१२६	११४२	०१२६	२१ ७	२१२४
११२७	०१४६	०१४५	०१ ८	११५०	०११३	२११४	०१२४
११३०	०१५२	०१४६	०१ ०	११५७	०१ ०	२१२०	०१ ०
११३१	०१५५	०१५२	०१ ५	२१ ०	०१ ८	२१२३	३११२
११३३	०१५८	०१५६	०११०	२१ ३	०१११	२१२५	६१२४
११३४	०१ ३	११ ०	०११५	२१ ६	०१२३	२१२७	६१२४
११३६	११ ६	११ ३	०१२०	२१ ९	०१३१	२१२८	१२११४
११३७	१११०	११ ८	०१२६	२११२	०१४०	२१२९	१५१२४
११३९	१११४	१११३	०१३२	२११५	०१४८	२१२९	१८१२४
११४०	१११८	१११८	०१३८	२११७	०१५७	२१३०	२११२४
११४२	११२३	११२६	०१४५	२१२०	११ ६	२१३०	२४११४
११४३	११२८	११३०	०१५७	२१२२	१११६	२१३०	२६११२

म				शु			कलाभिव
अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	
११४५	११३४	११३७	०१५६	२११४	११३५	२१२६	३०१०
११४६	११४१	११४४	११५८	२१२६	११३५	२१२८	३२१३६
११४८	११४८	११५१	१११८	२१२७	११४५	२१२७	३५११२
११४९	११५५	२१०	११२८	२१२९	११५५	२१२३	३७१३६
११५१	२११	२११०	११३५	२१३०	२१६	२१२०	४०१००
११५३	२१६	२१२०	११४५	२१३०	२११७	२११६	४११२
११५४	२११६	२१३२	११५१	२१३०	२१२७	२१११	४४१२५
११५५	२११५	२१४२	२१११	२१२९	२१३७	२१६	४४१३६
११५६	२१३४	२१५६	२१२३	२१२८	२१४७	२१०	४८१२४
११५९	२१५४	३११२	२१४३	२१२६	२१५७	११५३	५०११२
२१०	२१५४	३१२९	३१३	२१२२	३१७	११४६	५२१०
२११	३१८	३१५६	३१२३	२१२८	३११७	११३८	५३११२
२१३	३११६	४१८	३१५४	२११२	३१२६	११२९	५४१३६
२१४	३१२७	४१३२	४१५	२१३	३१३४	११२०	५६१०
२१५	३१३८	४१५५	४१२६	११५५	३१४२	१११०	५७१०
२१६	३१४९	५१२४	४१४९	११४२	३१४८	०१५९	५७१४८
२१६	४१०	५१५३	५११३	१११७	३१५४	०१४८	५८१३६
२१७	४११०	६१२४	५१३६	११८	३११८	०१३६	५९११२
२१७	४११४	६११६	५१५२	०१४८	४१२	०१२४	५९१३६
२१८	४११८	६१४१	६१४	०११५	४१४	०११२	५९१४८
२१८	४१२१	६१५०	६१२२	०१०	४१५	०१०	६०१०

ख
पञ्चमहाणां शारसरणी

कोष्ठक	श. अं. क.	वृ. अं. क.	मं. अं. क.	शु. अं. क.	बु. अं. क.	कलाभिः
६	३५४	२।३	२।२	१।७	१।२	०।२
१२	३४८	२।५	२।३	१।८	१।४	०।६
१८	३४२	२।६	२।३	१।८	१।६	०।११
२४	३३६	२।७	२।४	१।६	१।७	०।१३
३०	३३०	२।८	२।५	१।०	१।८	०।१४
३६	३२४	२।९	२।७	१।११	२।६	०।१५
४२	३१८	२।११	२।८	१।१२	१।१०	०।१८
४८	३१२	२।१२	२।१०	१।१३	१।११	०।१९
५४	३०६	२।१४	२।१२	१।१४	१।१३	०।२४
६०	३००	२।१६	२।१५	१।१६	१।१६	०।२८
६६	२९४	२।१८	२।१८	१।१८	१।१८	०।३२
७२	२८८	२।२१	२।२१	१।२१	१।२१	०।३६

कोष्ठक	श. अं. क.	वृ. अं. क.	मं. अं. क.	शु. अं. क.	कु. अं. क.	कलाभिः
१२०	२४५	२४५	१४५	०५६	१२५	३०१०
१२३	२३७	२४६	१४६	११८	१३५	२२३६
१२६	२३४	२४७	१४७	११८	१४५	३४१२
१२९	२३१	२४६	१४६	११८	१४५	३७३६
१३२	२२८	२४५	१४५	११८	१४५	४०१०
१३५	२२५	२४२	१४२	११८	१४५	४२१२
१३८	२२२	२४३	१४३	११८	१४५	४४२४
१४१	२१९	२४४	१४४	११८	१४५	४६३६
१४४	२१६	२४५	१४५	११८	१४५	४८४८
१४७	२१३	२४६	१४६	११८	१४५	५०६०
१५०	२१०	२४७	१४७	११८	१४५	५२७२
१५३	२०७	२४८	१४८	११८	१४५	५४८४

सम्राट् सिद्धांतः

कोष्ठक	श.	शु	मं.	शु.	बु.	कलाभिः			
अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.			
१५६	२०४	२१५६	३१०	२१०	२१३	३१६	४१६	४१६	५४१३६
१५६	२०१	२१५६	३११	२११	२१४	३१७	४१३	४१३	५६१.०
१६२	१६८	३१०	३१२	२१२	२१५	३१८	४१५	४१५	५७१.०
१६५	१६५	३१०	३१२	२१२	२१६	४१६	४१६	४१६	५७१४८
१६८	१६२	३११	३१३	२१३	२१६	४१०	४१३	४१३	५८१३६
१७१	१८६	३१२	३१३	२१३	२१७	४१०	४१३	४१३	५८११२
१७४	१८६	३१२	३१४	२१४	२१७	४१४	४१६	४१६	५८१३६
१७७	१८३	३१२	३१४	२१४	२१८	४१६	४१६	४१६	५८१४८
१८०	१८०	३१२	३१५	२१५	२१८	४१६	४१६	४१६	५८१००

अथ षष्ठ प्रकरणम्

तत्र सारणीतो शरसाधनं निरूप्यते । भीमस्य मन्दकेन्द्रं यथामतं ग्राह्यं^१ ।
 गुरो^२ विशतिन्मितानंशान^३ विशोध्ये ग्राह्यं, शनौ पंचाशदंशान संयोज्य ग्राह्यं,
 तेभ्यः कलाभिधं^४ ग्राह्यं, तच्चोपरितन पंचदश पंक्तिषु चेत् तदा स्पष्टशीघ्रकेन्द्रेण^५
 तृतीयकोष्ठाद् ग्राह्यं, तेभ्यो वहिश्चेत्तदा चतुर्थकोष्ठकेषु ग्राह्यं, तत्कलाभिधेन
 संगुण्य प्रथमघातः उत्तरशरो भवति । द्वितीये दक्षिणशिरः बुधशुक्रयोः स्पष्ट-
 शीघ्रकेन्द्रात्तृतीयचतुर्थकोष्ठकाभ्यां द्वितीयतृतीयशरी ग्राह्यौ, यदि बुधस्य स्पष्ट-
 मन्दकेन्द्रं उपरि पंक्तौ चेत्, तत्र तृतीयशरे तस्यैव दशमांशः शोध्यः, यदि तत्र
 नास्ति, तदा योज्यः, पुनस्पष्टमन्दकेन्द्रं शुक्रस्य नवत्यंशान्वितं कार्यं, बुधे समुत्प-
 त्तरशतद्वयमंशा योज्या । पुनरेभ्यो कलाभिधं ग्राह्यं, द्वितीयशरेण संगुण्य द्वितीय-
 स्पष्टशरो भवति । एतद्वयं चेत् उपरिपंक्तिषु लभ्यते अथवा अधस्तनपंक्तिषु
 लभ्यते । तदा दक्षिणदिशि भविष्यति, वोत्तरदिशि भविष्यति । पुनः शुक्रे यथा
 गतमन्दकेन्द्रं ग्राह्यं, बुधे मन्दकेन्द्रभाद्वांशान् संयोज्य कलाभिधं ग्राह्यं, तच्च
 तृतीयशरेण संगुण्यं, तत्र स्पष्टमन्दकेन्द्रं उपरितनपंक्तिषु स्पष्टशीघ्रकेन्द्रं च
 भाद्वांशान्न्यूनं अथवा अधस्थपंक्तिषु चेत् तदा तृतीय शरः उत्तरदिक्को भवति ।

- (ख) १. यथागतं for (यथामतं) २. विशतिमिता for (विशतिन्मिता)
 ३. नंशानविशोध्य for (नंशानविशोध्ये)
 ४. दंशान् for (दंशान) ५. घातः for (घातः)
 ६. शरः for (शिरः) ७. सप्तत्युत्तर for (समुत्पत्तर)
 ८. योज्याः for (योज्या)
 ९. केन्द्रं for (केन्द्र)
 १०. बुधमन्दकेन्द्रे for (बुधेमन्दकेन्द्र)
 ११. + तदन्यथात्वे दक्षिणदिक्को भवति +

पुन द्वितीया वृत्त्या गता कलाभिधानां वर्गा, कार्या तत् षडंशः शुक्रार्थं ग्राह्यः,
अर्द्धपादोनं च बुधार्थं ग्राह्यं, इदं प्रथमं शरे ।

अथ त्रयानामप्येकदिक्त्वे योगः कार्यः, भिन्न दिक्त्वेन्तरं कार्यं तदा स्पष्ट-
शरो भवति ।

इति षष्ठ प्रकरणम्

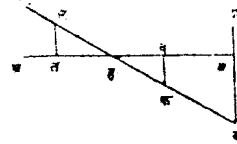
-
- (ख) १. द्वितीया for (द्वितीया) २. गत for (गता)
३. वर्गा: for (वर्गा) ४. कार्या: for (कार्या)
५. स्पष्ट: for (स्पष्ट)

अथ सप्तम प्रकरणम्

तत्र पंचग्रहाणामुदयास्ती निरूप्यते । उदयास्तादौ सूर्येण एतेषामन्तरं समानं न भवति । यथा नक्षत्रेषु अस्य कारणत्रयमस्ति । एकस्त्विदं एतेषां प्रमाण-
मेकरूपं नास्ति । द्वितीयं च क्षितिजक्रान्तिवृत्तसंपातः एकरूपो नास्ति । तृतीयं
च शरा एक रूपा न सन्ति । अथवा क्षितिजं जदाक्रान्तिवृत्तं हचिन्हं लग्नं वा
सप्तमस्थानं जग्रचिन्हमुत्तरादिक् दचिन्हं सूर्यचिन्हं दभव दृग्वृत्तं हचिन्हं उदय-
स्थानमथवास्तस्थानं शररहितग्रहस्य कल्पनीयं, व चिन्हं उत्तरशरग्रहस्थानं
तचिन्हं दक्षिणशरग्रहस्थानं पुनर्वचिन्हात् वकलम्बतललम्बौ जदरेखायां निष्का-
श्यौ, एतौ द्वौ शरौ भवतः । वदचापज्ञानमस्माकजिघृमस्ति । इदं प्रकटमस्ति ।
वदचापं ग्रहविवासाभ्येन एकरूपं न भविष्यति ।

अथाल्पविवस्य ग्रहस्यार्थं महच्चापं भविष्यति । महद्विषयस्य चल घुचापं
भविष्यति । वदचापस्यैकरूपाभावत्वेन हदचापमप्येकरूपं न भविष्यति, यदि
वदचापमेकरूपं कल्प्यते । क्षितिजक्रान्तिवृत्तसंपातोत्पन्नकोणं एकरूपश्च न
भवति । तदापि हदचापमेकरूपं न भविष्यति । यदि कोणा अप्येकरूपाः कल्प्यते
शरा एकरूपाः न भवन्ति । यथा ग्रहो च चिन्हे वा तचिन्हेस्ति । तदा दहचाप-
स्थाने दकचापं भविष्यति । वा दलचापं एते च न्यूनाधिके स्तः । तस्मात् वद-
चापज्ञानार्थं ग्रहवेधोपेक्षितो भवति ।

- (ख) १. निरूप्यते for (निरूप्यते) २. एकं त्विदं for (एकस्त्विदं)
३. तृतीयश्च for (तृतीयं च) ४. अथ अवक्षितिजं for (अथवाक्षितिजं)
५. जदं for (जदा)
६. दभव for (दभव)
७. + तचिन्हात् +
८. मिष्टमस्ति for (जिघृमस्ति)
९. कोणा for (कोणा)
१०. रूपाश्च for (रूपश्च)
११. भवन्ति for (भवति)

अथ बहुभिर्वेधेः इदमाकृतं, उदये एतेषां ग्रहाणामिदमन्तरमस्ति । तद्यथा शनी १४।० गुरो १२।४५ भौमे १४।३० शुक्रे पश्चिमदिशि ५।४० बुधे पश्चिमदिशि ११।३० ।

अथ ह चिन्हं कर्कस्थानं कल्पितं । एतदेव शनिगुरुभौमेषु लग्नस्थानं बुध-शुक्रयोः सप्तमस्थानं कल्पितं, एतच्च तस्मिन् देशे कल्पितं, यत्रेदं परमदिनमानं होरा १४ क १५ तत्राक्षांशाः ३३ । तस्मिन् क्षितिजे बृहदकोणः ५१।३०, अस्या ज्या कोटिज्ययोर्निष्पत्तिः तथास्ति, यथा सप्तचत्वारिंशतः ४७ सार्द्धं सप्तत्रिंशता ३७।३० निष्पत्तिरस्ति । पूर्वप्रकारैरिदमपि ज्ञायते । यदा शनिगुरुभौमाः कर्क-दिस्था भवन्ति । शीघ्रोच्चाच्चैतेषामन्तराप्येकरागेन्यूनानि भवन्ति । तदे-तेषां शराः नितान्तं स्वल्पाः भवन्ति । भौमस्य च शरो द्वादश कलाभ्योधिको न भवति । तस्मात् हदरेखा शनी गुरो च भौमे कदरेखा सूर्यदितेषां स्पष्टान्तर-रूपास्ति । वकं भौमशरोस्ति, ०।१२ कहं ०।१० दकं १४।३० तस्माद्ददरेखा शनी १४।० गुरो १२।४५ भौमे १४।४० वदं शनी ११।० गुरो १०।० भौमे ११।३० ।

अथ बुधशुक्रयोः प्रोक्तांतरे यदा पश्चिमोदयो भवति, तदा स्पष्टोर्क-शुक्रोदये २।२४।२० बुधोदये च २।१८।३० मध्यमार्कः शुक्रे २।२४।२४ बुधे २।१६ शुक्र शीघ्रकेन्द्रं १४।० बुधस्य ३२ शुक्रशरः १।० बुधस्य १।४० इदं कवचापमस्ति । तस्मात् कह चापं शुक्रे ०।४५ बुधे १।२० दहं शुक्रे ६।२५ बु० १२।५० वदं शु० ५।० बु० १०।७ एतानि चापानि तत्रै तेषामुन्नतांशा जाताः । इदमेवास्मकमिष्टम् ।

इति सप्तम प्रकरणं समाप्तम्

(ख) १. बहुभिर्वेधैरिदं for (बहुभिर्वेधेः इदं)

२. यत्र for (यत्रेदं)

३. ३३।३३ for (३३।)

४. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)

५. मन्तराप्येक for (मन्तराप्येक)

६. रागेन्यूनानि for (रागेन्यूनानि) ७. कहं for (कह)

८. स्पष्टोर्कः for (स्पष्टोर्क)

९. मध्यमार्कः for (मध्यमार्कः)

१०. ३२।२४ for (३२)

११. इदं for (दहं)

१२. इदमेवास्माकमिष्टं for (इदमेवास्मकमिष्टम्)

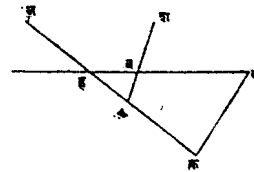
अथाष्टम प्रकरणम्

तत्र बुधशुक्रयोस्तोदये यानि साश्चर्याणि वस्तूनि भवन्ति । तानि निरूप्यन्ते । तत्र शुक्रस्य पश्चिमास्तात्पूर्वोदयपर्यन्तं मातराश्योदौ परमकालो दिन-
द्वयतुल्यो भवति । कन्याराश्यादौ षोडशदिनात्मको भवति^३ ।

अथ शुक्रार्थं पूर्वोक्तप्रकारेण क्षेत्रं कार्यं, ह चिन्हं मीनादिः कल्प्यः, शुक्रशर उत्तरः ६।२० प्रकल्प्यः । अयं नीचोच्चवृत्ते नीचस्थाने कल्पितः । तस्मात् तस्मिन् देशे बृहदकोणः पश्चिमास्तसमये ७७ पूर्वोदये ३४।३० । प्रथमक्षेत्रे समकोणस्यैकभुजः ५८।३० । द्वितीये ३४।० द्वितीयभुजः प्रथमक्षेत्रे १३।३०, द्वितीये ४६।३०, दक्षरेखा ५।० तस्मात् प्रथमक्षेत्रे दक्षरेखा ५।०, द्वितीये ८।४६, वक्रशरं ६।२० कर्हं प्रथम क्षेत्रे १।३० द्वितीये ६।१३ कदशेषं सूर्यग्रहांतरं ३।३८ प्रं द्वितीये ०।२४ तस्मात् ग्रहो पश्चिमास्तात्पूर्वोदयपर्यंतं त्रिभि ३ रंशैश्चतुर्दशकलाभि ३।१४ विलोमश्चलितः । तत्र नीचोच्चवृत्तनीचदिशि शीघ्रचापमस्मिन्प्रमाणे १।१५ ग्रहः स्वशीघ्रगत्या दिनद्वयेनैतच्चापतुल्यं चलति । पुनः पूर्वोक्तक्षेत्रं हं चिन्हं कन्यादिस्थानं कल्पितं, शुक्रशरो दक्षिणः ६।२० बृहदकोणः पश्चिमास्ते ३४।३० पूर्वोदये ७७ ।

अथ समकोणस्य भुजाः निष्पत्तयः शराश्च पूर्वोक्तवत्स्युः तस्मात् ह्रदं पश्चिमास्ते ८।४९ पूर्वोदये ५।८ लहं ६।३१ दलं १८।२।६।३८ अस्य शीघ्रकेन्द्रं

- (ख) १. शुक्रयोस्तोदये for (शुक्रयोस्तोदये)
 २. मीनराश्यादौ for (मांतराश्यादौ)
 ३. + अथ बुधे वृश्चिकासौ पश्चिमदिश्युदयो न भवति +
 ४. ३४।३० for (३४।०) ५. शरः for (शर)
 ६. प्र० for (प्र) ७. त्रिभिरंशौ for (त्रिभि ३रंशौ)
 ८. क्षेत्रे for (क्षेत्र) ९. ६।३।१।३० for (६।३।१।३०)

७।३०।२।३० । तत्र ग्रहः पश्चिमास्तात् पूर्वोदयपर्यंतं अनयोर्योगतुल्यं गमिष्यति ।
तयोर्योगः १० तद्गमनदिनानि १६ ।

अथ बुधार्थमुपरितनक्षेत्रे^३ ह चिन्हं वृश्चिकादिः वा वृषादिः कल्पितः ।
तस्मात्स्वहहकोणः ३४।३० समकोणस्यैकभुजः ३४।० द्वितीयभुजः ४६।३० वद-
चापं १०।० तस्मात् दहं १७।३९ शरः तलचापाभिधानं वृश्चिके ३।० वृषे ३।६
तस्मात् हलवृश्चिके ४।२२ वृषे ४।२७ दलं वृश्चिके २२।१ वृषे २२।१६ उदय समये
ऽस्मिन्नन्तरे ग्रहोपेक्षितः पुनर्वृश्चिकादौ २०।५८ अस्मादधिकमन्तरं न भवति ।
वृषादौ २२।१३ अस्मादधिकं न भवति ।

इति अष्टमप्रकरणं समाप्तम्

-
(ख) २. + १० +	१. क्षेत्रे for (क्षेत्रे)
२. बहदकोणः for (स्वहह)	१. ३०।० for (३।०)
२. लहं for (हल)	

नयोदशोऽध्यायः

१०२१

अथ नवम प्रकरणम्

अस्तोदयसमये एतेषां सूर्यादन्तरमन्नं निष्काश्यते । पूर्वोक्तप्रकारेण ज्ञातं
वदचापं यदि भवति, राशीनां ह चिन्हमादिः कल्प्यते । तदा बहदकोणः दहचापं
वकचापं वा लतचापं विदितं भविष्यति । पुनः कहचापं वा हलचापं पुनर्दक-
चापं दलचापं च विदितं स्यात् । मया तस्मिन् देशे अन्तरचापानि पंचग्रहाणां
निष्काश्य सारिण्या लिखितानि सन्ति ।

इति नवम प्रकरणं समाप्तम्

-
(ख) १. मत्र for (मन्न)	२. सारिण्या for (सारिण्या)

अथ दशम प्रकरणम्

तत्र सारिणी कोष्टकाः लिख्यन्ते ।

राशि	उ. प्रातः पूर्व श. अं. क.	अस्त संध्यायाः पश्चिम अं. क.
०	२२।३०	११।२८
१	२१।१७	११।२४
२	१।१२	१२।२६
३	१४।६	१४।२
४	११।३४	१५।३४
५	१०।५३	१८।१६
६	१०।४८	१७।७
७	१०।५३	१६।१३
८	११।३४	१५।३१
९	७।२	१४।२
१०	१७।५२	१२।२६
११	२१।५७	११।४१

(ख) १. कोष्टकाः for (कोष्टकाः)

राशि	उदयः प्रातः पूर्व०वृ० अं. क.	अस्त संध्यायाः पश्चि० अं. क.
०	२०११०	१०११६
१	१६१ ६	१०१२६
२	१५१११	११११०
३	१२१४८	१२१४६
४	१०१३४	१४१३१
५	१०१३०	१६११२
६	६११७	१६१३४
७	६१४१	१६११२
८	१०१४०	१४१३१
९	१२१४६	१२१४८
१०	१५१५१	११११०
११	१६१ ६	१०१२६

राशि	उदयः प्रातः पूर्व अं. क.	अस्त संध्यायाः पश्चिम अं. क.
०	२१११२	१११ ६
१	२०११८	१११४८
२	१७१२१	१२१३०
३	१४१३३	१४१३३
४	१२११८	१७११५
५	१११४६	२०१ ५
६	१११३८	२११ ६
७	१११४८	२०११६
८	१२१३४	१७१३२
९	१४१४५	१४१४५
१०	१७१३५	१२११५
११	२०१३६	१११४२

राशि	उदय संध्या शु. अं. क.	अस्त संध्यायाः अं. क.	उदय प्रातः अं. क.	अस्त प्रातः अं. क.
०	५११०	४१ ६	३१ ०	१०१२८
१	५१ ८	४११६	६११६	६१४०
२	५११२	५१ ७	६१५६	७१३६
३	५१३६	५१२३	६१५०	५१५६
४	६११६	१३१ ३	८१ २	५१ ५
५	७१२२	१८१ २	६१३८	४१५४
६	७११३	१७११३	५१४१	४१५४
७	८१३०	१३१४७	५१२८	४१५५
८	७१४६	८१ १	४१३६	५११६
९	६११५	४१ ८	२१४३	६१३५
१०	५१११	३११६	११३०	८१३३
११	५१२२	३११८	०१२४	१०११६

राशि	उदय संध्या अं. क.	अस्त संध्या बु. अं. क.	उदय प्रातः बु. अं. क.	उदय संध्या अं. क.
०	६१५८	६१४३	२३१५८	२३१३८
१	१०१ ४	१०१ ५	२२११५	२२११५
२	१०११८	१११४७	१८१ ०	१६१४४
३	१११२२	१५१३४	१४१ ४	१२१३०
४	१३१४३	१६१५६	१११२५	१०१२६
५	१८१ १	२३१५५	१०१२१	६११६
६	२२१४६	२३१५६	६१५१	१०१ ०
७	२५१ १	२२१ १	६१५१	१०१ ६
८	१८१११	१७१२५	६१२५	११११६
९	१३१५४	१२११०	६१३६	१४१ ५
१०	११११०	६१ ७	१२१२६	१७१५०
११	१०१११	६१४३	१६११५	२११४६

ख

राशि	उदयः प्रातः पूर्वे	श	अस्तः संध्याया पश्चिमे
०	१३१३०		१११२८
१	२१११७		१११४४
२	१७११२		१२१२६
३	१४१ ६		१४१ २
४	१११३५		१५१३४
५	१०१५३		१८११६
६	१०१४८		१७१ ७
७	१०१५३		१६११३
८	१११३४		१५१३१
९	७१ २		१४१ २
१०	१७१५२		१२१२६
११	२११५७		१११४१
घ			
०	१०११०		१०११६
१	१६१ ६		१०१२६
२	१५१११		११११०
३	१२१४८		१२१४६
४	१०१३४		१४१३१
५	१०१३०		१६११२
६	६११७		१६१३४
७	६१४१		१६११२
८	१०१४०		१४१३४
९	१२१४६		१२१४८
१०	१५१५१		११११०
११	१६१ ६		१०१२६

ख

राशि	उदयः प्रातः मं.	अस्तः संध्यायां
०	२१११२	१११ ६
१	२०११८	१११४८
२	१७१२१	२२१३०
३	१४१३३	१४१३३
४	१२११८	१७११५
५	१११४६	२०१ ५
६	१११३८	१११ ६
७	१११४८	२०११६
८	१२१३४	१७१३२
९	१४१४५	१४१४५
१०	१७१३५	१२१६५
११	१०१२६	१११४२
	उदयः संध्यायां	शु. अस्तः संध्यायां
०	५११०	४१ ६
१	५१ ८	४११६
२	५११२	५१ ७
३	५१३६	५१२३
४	६११६	१३१ ३
५	७१२२	१८१ २
६	७११३	१७११३
७	८१३०	१३१४७
८	७१४६	८१ १
९	६११५	४१ ८
१०	५१११	३११६
११	५१२२	३११८

ख

			उदयः प्रातः	अस्तः सन्ध्या
			अं. क.	अं. क.
०			३१ ०	१०१२८
१			६११६	६१४०
२			६१५६	७१३६
३			६१५०	५१५६
४			८१ २	५१ ५
५			६१३८	४१५४
६			५१४१	४१५४
७			५१२८	४१५५
८			४१३६	५११६
९			२१४३	६१३५
१०			११३०	८१३३
११			०१२४	१०११६
			उदयः सन्ध्या	अस्तः सन्ध्या
			अं. क.	अं. क.
राशि		बु०		
०			६१५८	६१४३
१			१०१ ४	१०१ ५
२			१०११८	१११४७
३			१२१२२	१५१३४
४			१३१४३	१६१५६
५			१८१ १	२३१५५
६			२२१४६	२३१५६
७			२५१ १	२२१ १
८			१८१११	१७१२५
९			१३१५४	१२११०
१०			११११०	६१ ७
११			१०१११	६१४३

ख

	अं. क.	बु०	अं. क.
०	२३१५८		२३१३८
१	२२११५		२२११५
२	१८१ ०		१६१४४
३	१४१ ४		१२१३०
४	१११२५		१०१२६
५	१०१२१		६११६
६	६१५१		१०१ ०
७	६१५४		१०१ ६
८	६१२५		११११६
९	६१३६		१४१ ५
१०	१२१२६		१७१५०
११	१६११५		२११४६

इति दशम प्रकरणं समाप्तम्

—:०:—

सम्राट् सिद्धान्ते

२ पृष्ठ खाली

यंत्राध्यायः

सम्राट् सिद्धान्ते

१०३१

यन्त्राध्यायः

श्री महागणपतये नमः । श्री सरस्वत्यै नमः ।
गजाननं गणाधिपं सुरासुरार्चितं सदा ।
समस्तभक्तकामदं शिवासुतं सुखप्रदं ॥
वित्तं चन्द्रयोगिनीसमाजमध्यवर्त्तिनं ।
प्रशस्तभूतिभूषितं नमामि विघ्नवारणम् ॥१॥
लक्ष्मीनृसिंहचरणांबुरुहं सुरेशर्वच्च समस्तजनसेवितरेणुगन्धं ।
वाग्देवतां निखिलमोहतमोपहंत्रीं वन्दे गुरुं गणितशास्त्रविशारदं च ॥२॥
श्री गोविदं समाहूयादिविबुधान्वृन्दाटवीनिर्गतान्,
यस्तत्रैव निराकुलं शुचिमनोभावः स्वशक्त्यानयत् ।
म्लेच्छान्मानसमुन्नतान्स्वतरसा निजित्य भूमण्डले,
जीयात् जयसिंहदेवनृपतिः श्रीराजराजेश्वरः ॥३॥
करं जनाद्दर्शनं नाम दूरीकृत्य स्वतेजसा ।
आजते दुःसहोऽरीणां यथा ग्रंथो दिवाकरः ॥४॥
राजाधिराजो जयसिंहदेवो यो मत्स्यदेशाधिपतिश्च सम्राट् ।
श्रीरामपादांबुजसक्तचित्तो यज्वा सदा दानरतः सुशीलः ॥५॥
गोलादियन्त्रेषु नवीनयुक्तिप्रचारदक्षो गणितागमज्ञः ।
सत्यप्रियः सत्यरतः कृपालुस्तिग्मप्रतापो जयति क्षमायां ॥६॥

(घ) ५. गणितामज्ञः for (गणितागमज्ञः)

(ङ) १. श्रीमन्महागणपतये for (श्रीमहागणपतये)

२. वित्तं for (वित्तण्ड)

३. समाहूयादि for (समाहूयादि)

४. + श्री +

येनेष्टं वाजपेयार्थं मंहादानादिषोडश ।
 दत्तानि द्विजवर्येभ्यो गोग्रामद्विपवाजिनः ॥७॥
 स धर्मपालो गणितप्रवीणान् ज्योतिर्विदो गोलविचारदक्षान् ।
 कारुं स्तथाहूय च कारवेधं गोलादियन्त्रैद्युसदां च भानां ॥८॥
 तेन श्रीनर्यासिहेन प्रार्थितः शास्त्रसंविदा ।
 करोति श्रीजगन्नाथः सम्राट्सिद्धांतमुत्तमं ॥९॥

अथ वेधोपयोगिनि यन्त्राणि प्रोच्यतेऽधुना—

नाडीयन्त्रं गोलयन्त्रं दिगंशाख्यं तथैव च ।
 दक्षिणोदक्भित्तिसंज्ञं वृत्तषष्ठांशकं तथा ॥१०॥
 यन्त्रसम्राडिति ख्यातं यन्त्राणामुत्तमोत्तमं ।
 जयप्रकाशं तद्वच्च सर्वयन्त्रशिखामणिः ॥११॥

अथ नाडीवलयस्वरूपमुच्यते—

अभीष्टदेशे काष्ठमयं पलभाक्षेत्रद्वयं विधायाऽभीष्टसमान्तरेण पूर्वापररेखायां
 कर्मकारहस्तमितां पीठिकां कृत्वा तदुपर्युभयतः पलभाक्षेत्रद्वयं स्थापयेत् । तत्कर्ण-
 समानभूमिकायां यथा तत्पालिगतं दृष्ट्वा वेधसौकर्यं स्यात्तथा वृत्तं कार्यं, तन्नाडी-
 वलयं भवति । तत्केन्द्रमवश्यं ध्रुवाभिमुखं भवति । पुनः पलभाद्वयं दूरीकृत्य सुधया
 इलक्षणं विधाय भांशांकितं षष्टिघट्टांकितं च कार्यं । यथाभागचतुष्टयं समं
 भवति तथा पूर्वापरसूत्रांकितमूर्ध्वाधरसूत्रांकितं च कार्यं । तत्केन्द्रे सूत्रं निधाय
 केनचिदाधारेण ध्रुवाभिमुखं स्थिरं कृत्वा ततस्तत्पालिगतयद्विक्रिया सूत्रगतदृष्ट्वा

- (घ) ३. प्रोच्यते for (प्रोच्यते) (ङ) ४. दृष्ट्या for (दृष्ट्वा)
 ५. घट्टांकितं for (घट्टांकितं) (ङ)
 ६. मधराधर for (मूर्ध्वाधर) ७. पदिकया for (यदिकया) (ङ)
 ८. दृष्ट्या for (दृष्ट्वा)

- (ङ) १. मंहादानानि for (मंहादानादि) २. वेद for (वेधं)
 ६. 'सूत्रांकितमूर्ध्वाधर' लुप्त

ग्रहर्क्षादिकं वेध्यं । ऊर्ध्वस्थानाद्वेधस्थानान्तं नतकालो ज्ञेयः । इति नाडी वलय-
यन्त्रं । अस्मिन्नुत्तरगोलस्थानां ग्रहर्क्षाणां वेधो भवति । दक्षिणगोलस्थानो न
भवति तेनेदं नाहतं ।

अथ गोलयन्त्रमुच्यते—

धातुमयं चतुरंगुलपिडयुतं कर्मकारहस्तचतुष्टयमितव्या वृत्तद्वयं भांशां-
कितं कृत्वा भाट्टाशान्तरे योजनीयं । यथा समकोणचतुष्टयं भवति तयोर्मध्ये
एकं क्रान्तिवृत्तमपरमायनवृत्तं कल्पनीयं । आयनवृत्ते कदम्बस्थानद्वये वृत्तोभय-
तोर्तर्बहिश्च निःसृतं कीलद्वयं मूषायां वातदुत्पत्तौ तत्संलग्नमेव कार्यं । पुनस्त-
स्मिन्नेवायनवृत्ते ध्रुवस्थाने कीलद्वयं तथा संयोज्यं यथा वृत्तात् किञ्चिद्बहिर्गतं
भवति । पुनः कदम्बद्वयकीले बहिर्निःसृते एकं वृत्तं कदम्बसंज्ञमायनवृत्तान्तर्गतं
द्वितीयमायनवृत्ताद्बहिर्गतं प्रोक्तं कार्यं । यथा तत्कदम्बवृत्तद्वयमायनवृत्ते न क्रान्ति-
वृत्तेन च लग्नं सदकुठितं भ्रमति । तथा कार्यं । यद्यप्युपरितनकदम्बवृत्तं
ध्रुवकीले कुठितं भवे तथापि कार्यसिद्धिर्भवेत् । न कोपि दोषो यतस्तत्स्थं तु भ्रमि-
ष्यत्येव पुनरेकं वृत्तं याम्योत्तरसंज्ञं मायनवृत्तात्किञ्चिदधिकं ध्रुवकीलयोः प्रोक्तं
स्थिरं याम्योत्तरदिक्स्थं षट्भान्तरितकीलद्वययुतं स्तम्भद्वयाधारेण दृढं कार्यं । यथा
तदन्तर्गतानि वृत्तानि भ्रममाणानि भवन्ति तथा कार्यं । पुनरन्तर्गतकदम्बवृत्तो-
दरगतमन्यद्वृत्तं कीलकरहितं तदुदरगतमेव भ्रममाणं कार्यं । एतद्वृत्तं शरार्थ-
मुपयुक्तमस्ति ।

अथ लघुवृत्तैकपाश्वर्षे षड्राश्यन्तरितं भुजद्वयमेव व्यासगतं निखात्वा दृढं
स्थापयेत् । यतस्तद्विद्वद्वयगतदृष्ट्वा^५ ग्रहर्क्षादिवेधो भवति । एवं षड्भिर्वृत्तैरिदं
गोलयन्त्रं सिद्धयति । इदमेव यवनभाषयाजति^६लुहलकमित्युच्यते । सर्वेषु वृत्तेषु

(घ) ३. भवेत्तथापि for (भवे तथापि)

५. दृष्ट्वा for (दृष्ट्वा) (ङ)

६. भाषायां for (भाषयार्)

(ङ) १. गोलस्थानां for (गोलस्थानो)

४. भवेदिति for (भवेत्)

२. आयनि for (आयन)

७. जातुलहलक for (जतिुलहलक)

यथासम्भवमंशा कलाश्चांक्थाः । अथवा कदम्बवृत्तद्वयमाभनवृत्तांतर्गतमेव कार्यं ।
यथैतद्वृत्तद्वयभ्रमणो ध्रुवकीलजल्पांतरायो न स्यात् । अयं प्रकारः साधीयान् ।

अथ वेध प्रकारः —

यदा रविचन्द्रौ दृश्यौ भवतस्तदा क्रान्तिवृत्तं कदम्बवृत्तं च तथा भ्राम-
णीयं यथा त छाया तदन्तर्गता स्यात् । पत्रवृत्तद्वयसंपातो रविसम्मुखस्तत्र स्पष्टो
रविर्ज्ञेयः ।

अथ तस्मिन्नेव काले तर्गतकदम्बवृत्तं तदन्तर्गतवेधवल्यं च तथा भ्राम-
णीयं यथा तद्भुजद्वयरंध्रेण चन्द्रदर्शनं स्यात् । एवमन्तर्गतकदम्बवृत्तस्य क्रान्ति-
वृत्तस्य च चन्द्रसन्मुखदिशि यत्र संपातस्तत्र स्पष्टश्चन्द्रो ज्ञेयः । क्रान्तिवृत्ता-
द्यावद्भिरंशैर्वेधस्थानं तावान् शरो ज्ञेयः । एवं चन्द्रं स्थिरं कृत्वा रात्रौ नक्षत्रा-
दिकं वेध्यं । इति गोलयन्त्रं । एतस्मिन्यन्त्रेऽतिभारेण नामनोन्नामनं भवति, तेन
वेधेन्तरं पतति, तेनेदमप्यनादृतं ।

अथ दिगंशज्ञानाय दिगंशयन्त्रमुच्यते—

तन्निर्माणप्रकारो यथा । जलवत्समीकृतायां भूमौ दिक्साधनं कृत्वा
वृत्तमिष्टव्यासाद्धनं कार्यं । तस्य क्षितिजमिति संज्ञा, एवमत्र क्षितिजत्रयं कार्यं ।
तत्र प्रथमवृत्तं इष्टोच्चप्रमाणं पूर्णगर्भं कार्यं । द्वितीयवृत्तोपरि वर्तुला
चक्राकारा प्रथमोच्छ्रायप्रमाणा भित्तिः कार्या । तृतीयवृत्तोपरि द्विगुणोच्छ्रायतुल्या
वर्तुला पालिः कार्या । क्षितिजत्रयेऽपि पूर्वापरं याम्योत्तरं च रेखा कार्या ।
तदुपरि भांशाश्चक्रकलाश्चांक्थाः । तृतीयवृत्ते चतुःसूत्री पूर्वोक्तवत् दृढा कार्या ।
प्रथमवृत्ते केन्द्रस्थाने एकं सूत्राग्रं दृढं संलग्नं कार्यं । द्वितीयसूत्राग्रं पाषाणेन
बध्वा तृतीयवृत्तपालौ स्थाप्यं, तस्य दृढमण्डल सूत्रमिति संज्ञाऽस्ति ।

(घ) १. मंशाः for (मंशा) (ङ)

२. 'कदम्बवृत्तं च' लुप्त

३. ज्ञानार्थं for (ज्ञानाय)

(ङ) ४. यमोल्लाप for (छाय)

५. प्रमाणानितिकार्या for (प्रमाणाभित्तिः)

अथ वेध प्रकारः—

इष्टग्रहस्य नक्षत्रस्य वा विबकेन्द्रं द्वितीयमंडलगतदृष्ट्या चतुःसूत्रोकेन्द्र-
मार्गेण दृङ्मण्डलसूत्रे यथा भवति । तथा दृङ्मण्डलसूत्रं तृतीयपाली प्रचालनीयं ।
एवं कृते सति पूर्वापररेखा सूत्रचिन्हात् दृङ्मण्डलसूत्रपर्यंतं क्षितिजे दिगंशा भवति ।

अत्रोपपत्तिः—

इदं दृङ्मण्डलसूत्रं दिग्वृत्तचतुर्थांशस्य पूर्णज्यारूपं भवति । पुनस्तस्मिन्
ग्रहविबचतुःसूत्रसंपातो एककाल एव भवतस्तदा तत्सूत्रमवश्यं दिगंशेषु लगतीत्यु-
पपन्नं ।

इति दिगंशयंत्रं ।

अनेन यंत्रेण यंत्रसम्राजा च चंद्रध्रुवक ज्ञानं च भवति । तद्यथा ।
यदा चंद्रः याम्योत्तरवृत्तासन्नो भवति स कालोनुमानेन ज्ञेयः । तस्मिन्
काले गणितागतश्चन्द्रः स्पष्टः कार्यः । तं वित्रिभलग्नं कल्पयित्वा तस्माल्लग्नं
साध्यं । लग्नादनुमानकालीनस्पष्टसूर्याच्चेष्टकालः साध्यः । तस्मिन् काले चन्द्र-
सूर्यो स्पष्टौ कार्यौ । पुनश्चंद्रं वित्रिभलग्नं कल्पयित्वा तस्माल्लग्नमिष्टकालश्च
साध्यः । एवमसकृदिष्टकालः साध्यस्तस्मिन् काले यश्चन्द्रो गणितागत आयाति
स वित्रिभलग्नतुल्यश्चंद्रो भवति । तस्मिन् समये लग्नाग्रांशतुल्याश्चन्द्रस्य दिगंश-
कोधंशा भवन्ति । आयनदृक्कर्मसंस्कृतचंद्रस्य विषुवांशानां तत्कालीनदशमस्य
चोत्तरं नतकालो भवति, दिगंशकोटिज्यातस्त्रिप्रश्नोक्तरीत्या वित्रिभस्य नतांशाः
साध्याः । ते याम्योत्तरत्वेन याम्योदक् संज्ञा भवन्ति । ते शरसंस्कृताश्चन्द्रविबनतांशा

(घ) १-२. 'दृङ्मण्डल—चिन्हात्' तक लुप्त

वि०—यहां माजिन में निम्नांकित उपलब्ध है :—

'तृतीय पाली प्रचालनीयं । एवं कृते सति पूर्वापररेखा सूत्रचिन्हात् दृङ्मण्डलसूत्र ६७'

(ङ) ३. यत्रोपपत्तिः for (अत्रोपपत्तिः)

४. एकवचन for (एव भवत)

५. कोट्यंशा for (कोधंशा)

६. चांतरं for (चोत्तरं)

७. याम्योत्तरत्वेन for (याम्योत्तरत्वेन)

८. (संस्कृता for (संस्कृता)

भवति । पुनः स्थिरीकृतेष्टकाले नाडीवलये चन्द्रस्य वेधं कृत्वा नतकालो ज्ञेयः । स नतकालो गणितागतनतकालेन तुल्यश्चेत्तदा चंद्रः शुद्धो ज्ञेयः । पूर्वकपाले वेधितनतकाल अधिकश्चेत्तदा चन्द्रध्रुवक अधिक अपेक्षितः । न्यूनश्चेन्न्यून अपेक्षितः पश्चिमकपाले एतद्विपरीतं ज्ञेयं । तत्र नतकाले पलमितोतरेण चंद्रे षट् कला-प्रमितमंतरं पतति इति सुमतिना ज्ञेयं । एवं वित्रिभकालीनं चन्द्रं कृत्वा तस्य दिग्गशाः साध्याः । यदा वेधेन तावतो दिग्गशा आयांति तदा चन्द्रो वित्रिभे आगत इति ज्ञेयं । तस्मिन् समये चन्द्रस्य यः नतकालो भवति । स तत्कालदशमलग्नघटीषु योज्यः, यदि वित्रिभं दशमाधिकं भवति, यदि न्यूनं तदा शोध्यः । शेषाल्लंकोदयैर्लग्नं साध्यं, स आयनदृक्कर्मसंस्कृतश्चंद्रो भवति । पुनस्तत्समये गणितेन यः शर आयाति स दृग्लंबनसंस्कृतः कार्यः । तत्तुल्याक्षांशपत्रादायनदृक्कर्म संस्कृतचन्द्राक्रांतिवृत्तस्थो ध्रुवकः साध्यः—स यथा । आयनदृक्कर्मसंस्कृतग्रहस्य विषुवांशाः साध्याः । शर उत्तरश्चेन्नववृत्तिस्तेषु शोध्यः, दक्षिणश्चेन्नोज्या । शेषांशेभ्यः शरतुल्याक्षांशपत्रादुदयाः साध्याः । शर उत्तरश्चेदेषु नवतिर्योज्या, दक्षिणश्चेच्छोध्यः, शेषं क्रांतिवृत्तस्थो ध्रुवो भवति ।

अथ दक्षिणोदकभित्तिसंज्ञं यंत्रमुच्यते—

समकोणसमचतुर्भुजां भित्तिं दक्षिणोदकस्थां विधाय । दक्षिणदिक्स्थोर्ध्व-कोणे केन्द्रं कृत्वा भित्तिप्रमाणव्यासाद्धनं वृत्ततुल्यांशप्रमाणं क्षेत्रं कार्यं । तत्र नव-त्यंशाः कार्यः यथासंभवं कलाश्चांक्याः । केन्द्रेऽभीष्टं लोहशंकुं निधाय मध्यान्हे रवेश्छाया वेध्या । अधः सूत्रवृत्तसंपातचिह्नात् छायाग्रपर्यंतं नतांशा बोध्याः । एवं

(घ) ३. पलमितांतरेण for (पलमितोतरेण) (ङ)

५. 'लग्न' लुप्त (ङ)

७. त्क्रान्ति for (क्रान्ति)

१०. विसर्ग लुप्त (ङ)

(ङ) १. एतद्विपरितं for (एतद्विपरीतं)

२. नतकाकाले for (नतकाले)

४. कालिकं for (कालीनं)

६. यंत्रादायन for (पत्रादायन)

८. आयनयदृक्कर्म for (आयनदृक्कर्म)

९. यंत्रा for (पत्रा)

प्रत्यहं वेधेन परमाधिकता परमाल्पता च नतांशा नो ज्ञेया । दक्षिणस्थपरमा-
धिकपरमाल्पनतांशान्तराद्धं परमक्रान्तिर्भवति, इदं परक्रात्यधिकाक्षदेशे भवति ।
यत्र चोत्तरा नतांशाः परमात्मा भवन्ति, तत्र वृत्तं किञ्चिद्दक्षिणतोधिकं कार्यं । तत्र
परमाधिकपरमाल्पनतांशयोगाद्धं परमक्रान्तिर्भवति । अक्षांशाधिकक्रान्तिदेशे परम-
क्रान्तिः परमाल्पनतांशैर्हीना अक्षांशा भवन्ति । क्रान्त्यधिकाक्षदेशे तु परक्रान्तिः परम-
न्यूननतांशैर्युता अक्षांशा भवन्ति । अनेन यंत्रेण इन्द्रप्रस्थेऽक्षांशाः २८।३६ ज्ञाताः ।
परमक्रान्तिश्च २३।२८ यवन देशे अवरखसाऽऽदिभिर्यवनाचार्यैर्वेधेनोपलब्धा क्रान्तिः
२३।५१।१६ पुनर्यूनानदेशे षट्त्रिंशदक्षांशयुते बत्लमजूषेन वेधेन प्राप्ता क्रान्तिः
२३।५१।१५ पुनः समरकन्दनगरेऽक्षांशैः ३६।३७ युते उलूकवेगेन वेधेनोपलब्धा
क्रान्तिः २३।३०।१७ अस्माभिः शालिवाहनशके १६।५१ इन्द्रप्रस्थेऽनेन यंत्रेण वेधेन
प्राप्ता क्रान्तिः २३।२८ एवं वेधेन क्रान्तिं ज्ञात्वा तयानुपातेन स्पष्टो रविः कार्यः ।
स यथा । परमक्रान्तिज्यया २३।५३।३४।३२ त्रिज्या ६० लभ्यते तदेष्टया क्रान्ति-
ज्यया किमिति लब्धफलस्य चापं उत्तरक्रान्तावुपचीयमानायां रविर्भवति । अप-
चीयमानायां च भाद्धांशशुद्धं रविर्भवति । याम्यक्रान्तावुपचीयमानायां भाद्धांश-
युतं रविर्भवति । अपचीयमानायां भांशशुद्धं रविर्भवति । अयं रविः सायनो भव-
ति । ते चायनांशाः एकपंचाशदधिकषोडशशते १६।५१ शालिवाहन शके सप्तत्रि-
शत्कलाधिकैकोनविंशदंशाः १६।३७ निश्चिताः । पुनरयनांशानां गतिः सप्तति ७०

(घ) १. नतांशानां for (नतांशानो) (ङ) २. परमाल्पा for (परमात्मा) (ङ)

३. 'परक्रान्तिः परमन्यून' लुप्त

(ङ) ४. 'न्यून' लुप्त

६. बित्त्वमपूसेन for (बत्त्वमजूषेन)

८. २३।५१।११ for (२३।५१।१५)

१०. उलूक for (उलूक)

१२. अपक्षीयमाणायां for (अपचीयमानायां)

१३. विशा for (विशदंशाः)

५. जैनानदेशे for (यूनानदेशे)

७. विसर्ग लुप्त

९. कंदर for (कंद)

११. युक्त for (युतं)

वर्षेरेकोशो निश्चितोऽस्ति । प्रतिवार्पिकी गतिश्च विकलादिः विकलाः ५१ प्रति-
विकलाः २७ त्रिकला ५० इत्ययनांशगतिः ।

अथेष्ट कालेऽयनांशानयनम्—

गजाश्वनेत्रं २७८ रहिताः शकाब्दाः खसप्तभक्ता अयनांशकाः स्युः ।
प्रत्यब्दजातायनजागतिरक्तरूपाक्षतुल्या विकलाः प्रदिष्टाः ॥१॥

इति दक्षिणोदक् भित्तिग्रन्थः ।

अथ वृत्तषष्ठांशसंज्ञं ग्रन्थमुच्यते—

जलसमीकृतायां भूमौ दिक् साधनं कृत्वा याम्योत्तरा भित्तिः पूर्ववत्समकोण-
समचतुर्भुजा कार्या । तस्यां दक्षिणतः किञ्चित्प्रदेशं सक्तवोर्ध्वाधरा रेखा कार्या । एव-
मूर्ध्वपाली याम्योत्तरा तत्समा रेखा कार्या । तद्योगे केंद्रं कृत्वा किञ्चिदधिक चतुर्धा-
शमितं वृत्तं कार्यं । तद्वृत्तसंलग्नं चतुरंगुलपुष्टं वृत्तं चूर्णोष्ठिकादिना कार्यं । तत्सल-
क्षणं कृत्वा तत्रोशाः यथासंभवं कलाश्चांक्याः । पुनस्तद्वृत्तिसमासमानांतरा
हस्तद्वयांतरेणान्या भित्तिः पूर्वतः कार्या । तत्रापि वृत्ते तथैव विधेयं । उत्तरतः द्वारं
स्थापयित्वा सर्वं भित्त्यंतरं मुद्रितं कार्यं । एवं दक्षिणतोऽपि भित्त्यंतरं मुद्रितं कार्यं ।
एवमुपरितनप्रदेशोऽपि पट्टिकादिना मुद्रितः कार्यः । भित्तिद्वयस्य दक्षिणकोणद्वयं
ऊर्ध्वाधररेखातः कर्णाकारं छित्वा पट्टिकया पिहितं कार्यं । छिन्नोभयकोणगत-
याम्योत्तररेखायां ऊर्ध्वाधररेखासमीपे सूक्ष्मं सुषिरं कार्यं । यथा तद्गता रवि-
प्रभा मध्याह्ने वृत्ते पतति तथा कार्यं । अनेन प्रकारेण ग्रन्थं कृत्वा तदंतर्गत्वा कपाटं
दत्त्वा मध्याह्ने सुषिरगतां रविप्रभां प्रत्यहं विलोक्य क्रांत्यक्षयोर्निश्चयः कार्यः ।

(घ) १. त्यक्तवोर्ध्वा for (सक्तवोर्ध्वा) (ङ) २. कार्यं for (कार्ये)

४. तत्रांशाः for (तत्रोशाः) (ङ) ५. वृत्तं for (वृत्ते)

७. मुद्रितं for (मुद्रिते)

(ङ) १. रंगल for (रंगुल)

६. 'तोपिभि'..... । ए' लुप्त

८-९. 'वमुपरितन'—कोण' लुप्त

१०. मूल्यं for (सूक्ष्मं)

११. + वृत्ते +

शेषं भित्तिः यंत्रवद् ज्ञेयं । इदं यंत्रं यथा यथा महद् भवति तथा वेधः सूक्ष्मतरो भवति, इति वृजपंठाशयंत्रम् । इदमेव यवनैः शुद्धशुद्धकरीत्युच्यते ।

अथ यंत्रसम्प्राडाख्यं यन्त्रमुच्यते—

जलसमीकृतायां भूमौ दिक्साधनं कृत्वा याम्योत्तरा रेखा कार्या । तस्यां भित्तिर्जात्यक्षेत्रसदृशी उदग् ध्रुवाभिमुखी यथा ध्रुवसूत्रं तद्भिन्नी पतति तथा कार्या । कर्णाकारभित्तिर्द्वौ पूर्वपश्चिमान्यतरपाली केन्द्रं कृत्वा पूर्वापरोर्द्धं चन्द्र-लेखा सदृश भन्तरावरणरहितो वृत्तचतुर्थांशश्चूर्णोष्टिकादिभिः कार्यः, एवमपरपालि-तोपि तादृश एव वृत्तचतुर्थांशः कार्यः । इदमर्द्धवृत्तं चतुरंगुलपिण्डयुतं हस्तमित-परिणाहं कृत्वा तत्पालिः पाषाणचूर्णादिना श्लक्षणा दृढा कार्या । अस्यां पंचदश घटिका यथासंभवं पलानि चांक्यानि, भित्ती ध्रुवाभिमुखः सोपानमार्गः कार्यः । इदमपि नाडीवलयमित्युच्यते । अत्युभयपाली केन्द्राद्यामोत्तरतस्त्रिज्याविभागतुल्याः षष्टिभागा अंक्याः । पुनर्वेधार्थं वृत्तपालिशकलसदृशी पट्टिका वृत्तपालिसंलग्ना यथा भवति तथा कार्या । तस्यां निखात्वा मध्यदीर्घसुषिरयुतद्वयं गुला लोहपट्टी दृढा कार्या । इयं वेधपट्टी भवति ।

अथ वेध प्रकारः—

पट्टिकां वृत्तपालौ निधाय लोहपट्टीसुषिरगतदृष्ट्या भित्तिपालीसंलग्नया च ग्रहक्षार्दिकं वेधयेत् । तदान्येन सोपानमार्गेणारुह्य भित्ती पट्टिकादि निधाय चिन्हं कार्यं । तच्चिन्हकेन्द्रचिह्नांतरैश्चादिकं ग्राह्यं । तस्य छाया सारण्यां चापमंशादि-कं ग्राह्यं, सा वेधितग्रहक्षीणो क्रांतिर्भवति । भित्तिमूलाद्वेधस्थानपर्यंतं नत-कालो ज्ञेयः ।

(घ) १. वृत्त for (वृज) (ङ)

२. भित्तिः जात्य (for भित्तिर्जात्य) (ङ)

४. अत्र for (अ-) (ङ)

५. भित्युभय for (त्युभय) (ङ)

७. ग्रहक्षार्णां for (ग्रहक्षीणो) (ङ)

(ङ) ३. युक्त for (युतं)

६. निखाता for (निखात्वा)

अथ वेधेन नक्षत्रध्रुवकर्जा यथा—

रवेरस्तासन्नकाले रवि संविध्य नतकालो ज्ञेयः, सनिरवयवो ग्राह्यः । तस्मिन्नेव समये घटीयंत्रं स्थापयित्वा यावत्पर्यंतं नक्षत्रबिंबदर्शनं सम्यक् भवति, तावत्पर्यंतं निरवरवाद्यो ग्राह्याः । तां रविनतकाले योज्यास्तत्कालीनरविनतकालो भवति । तस्य रविविषुवघटीनां च योगे दशमकालो भवति ।

अथ तस्मिन्समयेऽभीष्टनक्षत्रस्य वेधेन नतकालो ज्ञेयः, क्रान्तिश्च ज्ञेया । नक्षत्रं पूर्वकपाले चेन्नतकालो दशमघटीषु योज्यः । पश्चिमकपाले चेच्छोध्यः । शेषं षड्गुणं आयनदृक्कर्मसंस्कृतनक्षत्रध्रुवकस्य अंशात्मकः कालो भवति । तत्र क्रान्ति-रुचुरा चेत्तदा तस्मिन्काले नवति संयोज्य क्रान्तितुल्याक्षांशपत्राल्लग्नं साध्यं । तन्न-वत्यंशैरुत्तं ध्रुवको भवति । क्रान्तिर्दक्षिणा चेन्नवति संशोध्य क्रान्तितुल्याक्षांश-पत्राल्लग्नं साध्यं, तन्नवत्यंशैरुत्तं ध्रुवको भवति ।

अत्रोपपत्तिः—

यस्मिन्देशे ग्रहर्क्षबिंबं मस्तकोपरि भवति । तद्गतध्रुववृत्तं तत्र याम्योत्तरवृत्तं भवति । तत्स्पष्टा क्रान्तिरक्षांशा भवति । आयनदृक्कर्मसंस्कृतग्रहः दशमलग्नं भवति । तत्रत्यं वित्रिभं ध्रुवको भवति, वेधेन ज्ञातकालः दशमलग्नस्य कालो भवति । उत्तरक्रान्तौ तत्र नवति । उत्तरक्रान्तौ तत्र नवतिर्योजिता चेत्तद्देशीयलग्नोदयो भवति । अस्माल्लग्नं साधयित्वा वित्रिभं कार्यं, स वेधितनक्षत्रस्य ध्रुवको भवति ।

(घ) १. ज्ञान for (ज्ञां) (ङ) २. वेध्य for (संविध्य)

४. निरवयवाद्यग्रिग्राह्याः for (निरवयवाद्यो ग्राह्याः)

५. ताः रवि for (ता रवि)

६-१० 'उत्तर—नवति' लुप्त (ङ)

(ङ) ३. 'यंत्र' लुप्त

४. निरवयवा घट्यो ग्राह्याः for (निरवरवाद्यो ग्राह्याः)

६. योगो for (योगे)

७. यंत्राल्लग्नं for (पत्राल्लग्नं)

८. यंत्राल्लग्नं for (पत्राल्लग्नं)

क्रांतिर्दक्षिणा चेन्नवतिः शोध्यते, तद्देशीय अस्तलग्नोदयो भवति । अस्माल्लग्नं साधयित्वा सत्रिभं कार्यं, स वेधितनक्षत्रस्य ध्रुवको भवति । उत्तरक्रान्तौ नवतिर्योज्यते दक्षिणाक्रान्तौ शोध्यते ।

तत्रोपपत्तिः—

निरक्षादुत्तराक्षदेशे क्षितिजमुत्तरगोले उन्मण्डलादधो भवति । दक्षिणगोले उपरि भवति । दक्षिणाक्षदेशे एतस्माद्विपरीतं भवति । उत्तराक्षदेशे ये मेषादिद्वादशराश्युदयास्ते दक्षिणाक्षदेशे तुलादिद्वादश राश्युदया भवति ।

अथ विषुवांशस्पष्टक्रान्त्योज्ज्वलिते शरानयनं विषुवांशान् त्रिशद्भिर्विभज्य राश्यादिकं कार्यं । तस्य कल्पितस्पष्ट इतिसंज्ञा कल्प्या । पुनरस्यान्यक्रान्तिग्राह्या । पुनरस्या स्पष्टक्रान्तेश्चैकदिश्यंतरं भिन्नदिशि योग एवं स्पष्टक्रान्त्यन्यक्रान्ति-संस्कारो भवति । पुनः संस्कारज्या सत्रिभं कल्पितस्पष्टद्युज्या गुणा त्रिज्या भक्ता शरज्या भवति । अस्याश्चापं शरो भवति ।

अथ शरदिकृत्तानं—

यत्र संस्कारयोगस्तत्र स्पष्टदिगेव शरदिग्भवति । यत्र चांतरं तत्र स्पष्टक्रान्तिः सौम्यान्यक्रान्तेश्चाधिका चेत् । अथवान्यक्रान्तिर्दक्षिणस्पष्टक्रान्त्यधिका चेत्तदा शर उत्तरः । यदि च दक्षिणस्पष्टक्रान्तिरन्यक्रान्तेरधिका । अथवान्यक्रान्तिरुत्तरा स्पष्टक्रान्तेरधिका तदा शरो दक्षिणः । एवं शरदिक् ज्ञानं भवति ।

अस्योपपत्तिः—

तत्राग्रे वक्ष्यमाणमेव क्षेत्रं कार्यं । तत्र नाडीवल्यं क्रान्तिवृत्तं । क्रान्तिवृत्तं नाडीवल्यं । ध्रुववृत्तं शरवृत्तं, शरवृत्तं ध्रुववृत्तं, स्पष्टक्रान्तिः शरः, शरः स्पष्ट-

(घ) ६. दक्षिणा for (दक्षिण)

(ङ) १-२. 'क्रान्ति—नक्षत्र' लुप्त

३-४. 'स्य—भवति' लुप्त

५. निरक्षादुत्तराक्ष for (निरक्षादुत्तराक्ष)

६-७ 'पुनर—ग्राह्या' लुप्त

८. + यत्र चांतरं तत्र +

१०. क्रान्ते for (क्रान्ति)

क्रान्तिः । एतानि परिकल्प्य अत्र विपुवांशस्पष्टक्रान्तिभ्यां शरसाधने वक्ष्यमाणो-
पपत्तिरूहनीयेत्पलां ।

इति यंत्रसंम्राडाख्यं यंत्रं ।

अथ जयप्रकाशयंत्रमुच्यते—

तत्रादौ जलसमीकृतायां भूमावभीष्टकर्कटेन वृत्तं कार्यं । तत्र दिक्साधनं
कृत्वा पूर्वापरा याम्योत्तरा च रेखा कार्येति । तद्वृत्तं कपालोदरवद्वृत्तुलं गोलाद्ध-
मितं खननीयं एकं वृत्ताद्धप्रमाणं धातुमयं दारुमयं वा वलयाद्धं कार्यं । तत्खानित-
गुत्तं भ्रामणीयं । यदि सर्वत्र संलग्नं सद्भ्रमति तदा तद्यंत्रं शुद्धं जातमिति ज्ञेयं ।
अथवा धातुमयं दारुमयं वा कपालवद्वृत्तुलं गोलाद्धमितं यंत्रं कार्यं । तद्यंत्रं
(वृत्तं) पूर्वापरयाम्योत्तररेखाभ्यामंकनीयं । रेखाद्वयसंपाते । खस्वस्तिकं (यंत्र-
केन्द्रं कल्पनीयं) भवति । तत्र यंत्रपालिः क्षितिजं भवति । क्षितिजे भांशाश्चक्रकला-
श्चांक्याः । याम्योत्तररेखायां केन्द्रादुभयत्र नवति ६० अंशास्तत्कलाश्चांक्याः ।
तत्र इष्टशंकुः स्थाप्यः, शंकुमस्तकपर्यंतं यंत्रमध्ये जलं देयं, तज्जलं यंत्रमध्ये परितः
यत्रलग्नं तत्प्रमाणकं यंत्रं द्रित्वा स्थापनीयं, तत्प्रमाणकं अभीष्टयंत्रं भवति^१ ।

अथ याम्यदिशि क्षितिजयाम्योत्तररेखासंपातादधः अक्षांशांतरे याम्योत्तर-
रेखायां चिन्हं कार्यं । तद्दक्षिणध्रुवचिन्हं भवति । एवमुत्तरदिशि क्षितिजयाम्योद-
ग्रेखा संपातादूर्ध्वं अक्षांशांतरे उत्तरध्रुवचिन्हं (ज्ञेयम्) भवति । ध्रुवद्वयचिन्हं केन्द्रं
कृत्वा परमक्रान्तिमितव्यासाद्धनं वृत्तं कार्यं । तत्कदंबभ्रमवृत्तं भवति । कदंब-
भ्रमवृत्तद्वये याम्योत्तररेखा संपातात् दक्षिणवृत्तेऽधः संपातात् सौम्यवृत्ते ऊर्ध्व-

- (घ) १. रूहनीयेत्यलं for (रूहनीयेत्पलां) २. कार्या for (कार्येति)
३. खनित for (खानित) (ङ)
४. तद्वृत्तं for (तद्यंत्रं वृत्तं) (ङ) ५. '(यंत्रकेन्द्रं कल्पनीयं)' लुप्त (ङ)
६-८. 'याम्योत्तर—चांक्याः' लुप्त (ङ) ९-१०. 'तत्र इष्टशंकुः—यंत्रं भवति' लुप्त (ङ)
१. '(ज्ञेयं)' लुप्त (ङ)

संपातात् सव्यक्रमेण भांशाश्चक्रकलाश्चांक्याः । (राशेराश्यर्द्धस्य वा स्वाभीप्सितांशस्य वा) राशीनामुदयप्रमाणानि चांक्यानि । तान्युत्तरकदंबभ्रमवृत्ते याम्योत्तररेखासंपातात्पश्चिमतः दक्षिणकदंबभ्रमवृत्ते पूर्वतश्चांक्यानि ।

अथ कदंबे केन्द्रं कृत्वा व्यासार्द्धमितकर्कटेन वृत्तं पूर्वा^३परचिह्ने स्पष्टं कार्यं, तत्क्रान्तिवृत्तं भवति । पुनः कदंबभ्रमवृत्ते प्रतिराश्युदयांशेषु केन्द्राणि कृत्वा द्वादशराशीनां क्रान्तिवृत्ता^४र्द्यानि कार्याणि (स्वाभीप्सितांशस्थाने केन्द्रं कृत्वा तेनैव कर्कटेन वृत्तं कार्यं, तत्स्वाभीप्सितांशस्य क्रान्तिवृत्तं भवति । एवं राशिषट्कस्य स्वाभीप्सितानि क्रान्तिवृत्तानि कार्याणि) ।

अथ ध्रुवचिह्ने केन्द्रं कृत्वा व्यासार्द्धमितकर्कटेन वृत्तं कार्यं, तन्नाडीवृत्तं भवति । एव युज्यया षडहोरात्रवृत्तानि कार्याणि । याम्योत्तररेखा नाडीवृत्तसंपातात्पूर्वपरदिशि पंचदशघटिकास्तासु यथासंभवं पलानि चांक्यानि । नाडीवृत्ते केन्द्रं कृत्वा प्रतिघटी^५ध्रुववृत्तानि कार्याणि । (पूर्वापरं स्वस्तिक नाडीवृत्तसंपातात् अधः नाडीवृत्ते वृषलप्रमाणे चिह्नं कृत्वा तेनैव कर्कटेन वृत्तानि कार्याणि, तानि ध्रुववृत्तानि भवन्ति) । नाडीवृत्तयाम्योत्तरवृत्तसंपातादुभयतः सौम्ययाम्यरेखायां क्रान्त्यंशाः ज्ञेयाः ।

अथ खमध्ये केन्द्रं कृत्वा प्रत्यंशमुन्नतवल्लयानि कार्याणि । तथा क्षितिजे केन्द्राणि कृत्वा प्रत्यंशं दिगंशवृत्तानि कार्याणि । (प्रतिराशेः राश्यर्धस्य अंशस्य

(घ) १. (राशेराश्यर्द्धस्य वा स्वाभीप्सितांशस्य वा) लुप्त (ङ)

३. पूर्वापरं चिह्नस्पष्टं for (पूर्वापरचिह्ने स्पष्टं)

५. 'स्वाभीप्सितां—कार्याणि' लुप्त (ङ)

७. पूर्वापर for (पूर्वपर) (ङ)

९. '(पूर्वापर' लुप्त (ङ)

१०-११. 'स्वस्तिक.....भवन्ति' लुप्त (ङ)

१२. 'प्रतिराशेः—से—ध्रुवके' तक सब लुप्त । (ङ)

(ङ) २. सार्द्धमित for (व्यासार्द्धमित)

४. राशीनां for (राशीनां)

६. 'वृत्तं' लुप्त

८. घटि for (घटी)

वा क्षितिजे तु एवमेव क्षितिजपूर्वापररेखा संपातादुभयतः पूर्वपश्चिमदिशि अग्रांशा अंकनीयाः, पुनः ध्रुवकेन्द्रं कृत्वा याम्योत्तररेखायां क्रान्तिचिह्नस्पृक् पूर्वापरक्षितिजस्थित अग्रांशस्पृक् वृत्तं कार्यं तदहोरात्रवृत्तं तावतांशानां सूर्यस्य भवति, एवं नाडीवृत्तोभयतः इष्टाहोरात्रवृत्तानि कार्याणि ।

अथ यन्त्रपालौ याम्योदक्चिह्नस्थं एकसूत्रे निवेश्य, द्वितीयं पूर्वापरचिह्नस्पृक् सूत्रं निवेश्य, एवं चतुःसूत्री जाता, एवं कृते सति यत्र सूत्रयोः संपातः तत्र यन्त्रस्थकेन्द्रं ज्ञेयं ।

अथ इष्टकालादिसाधनं यदि वा तत्केन्द्रं छाया अहोरात्रवृत्ते यत्र पतति तत्र चिह्नं कार्यं, क्षितिजात्तच्चिह्नपर्यन्तमुन्नतघटिकाः अहोरात्रवृत्ते भवन्ति, तत् चिह्नाद्याम्योत्तररेखापर्यन्तं अहोरात्रवृत्ते नतघटिका ज्ञेयाः । छायाचिह्नं क्रान्तिवृत्ते यत्र लग्नं तल्लग्नं स्यात् । छाया नाडीवृत्तपर्यन्तं ध्रुवसूत्रे क्रान्तिः नाप्रवृत्तात्तच्चिह्नं उत्तरे उत्तरा याम्ये याम्या च ज्ञेया । दिने चतुःसूत्रछाया यस्मिन् क्रान्तिवृत्ते पतति, तस्मिन् काले तल्लग्नं भवति । चतुःसूत्रसंपातछाया यत्र द्युरात्रवृत्ते पतति तत्र नतघटिकाः ज्ञेयाः । चतुःसूत्रछाया यत्रोन्नतवलये पतति तत्रोन्नतांशाः । यदि ग्वलये पतन्ति ते दिगंशाः । यदि संपातो वृत्तान्तरे भवति, तदानुपातात्कलाकल्पना । इदं यन्त्रं मकराहोरात्रवृत्ताद् दशांशमितं यन्त्रं स्थापयित्वा शेषं छित्त्वा निष्कासनीयं । पुनर्याम्योत्तररेखातः पूर्वतः घटीमितं यन्त्रं याम्योत्तरं सर्वत्र छित्त्वा निष्कासनीयं । प्रणालिका कार्या । यथा मनुष्य-

(घ) १. 'न्द्र' कृत्वा—से—द्वितीयपू' सब लुप्त (ङ)

२. 'र्वापर—से—घटिकाः' सब लुप्त (ङ)

३. 'अहोरात्र—से—च ज्ञेया' लुप्त (ङ)

४. 'द्युरात्रवृत्ते' लुप्त ५. + संपात्र + (ङ)

७. स्थापयित्वा for (स्थापयित्वा)

(ङ) ४. द्युरात्रवृत्ते for (द्युरात्रवृत्ते)

६. पति for (पतति)

८. विसर्गं लुप्त

९. पूर्वतो for (पूर्वतः)

संचारो भवति । तत्पूर्वतो घटीचतुष्टयानन्तरं याम्योत्तरं घटीमितं यन्त्रं छित्त्वा प्रणालिका कार्या, सा कटिप्रमाणा भवति । एवमेव पश्चिमतः प्रणालिकाद्वयं कार्यं । एवं तद्यन्त्रे प्रणालिकापंचकं भवति । प्रणालिका प्रान्तं अंगुलचतुष्टयमितं स्थापयेत् । न तु सर्वं छेदयेत् । क्षितिजमपि यथास्थितं स्थापयेत् । क्षितिजमपि यथास्थितं स्थापयेत् । यत्रावकाशस्तत्रारोहणावरोहणार्थं सोपानमार्गः कर्तव्यः, एवं यन्त्रं निर्माय वेधं कारयेत् । तत्र तावद्वेधप्रकारः उच्यते, यन्त्रप्रान्तेऽभीष्टं नक्षत्रं विध्वा तन्मतकालं साधयित्वा पूर्वोक्तप्रकारेण दशमलग्नं साधयेत् । पुनर्ग्रहविबेधे याम्योत्तरसंलग्नप्रणाल्यां स्थित्वा याम्योत्तररेखायां दृक्चिह्नं कृत्वा चतुःसूत्रसंपातगतं दृष्ट्वा ग्रहर्क्षादिकं वेधयेत्, अन्यप्रणाल्यां वा वेधपट्टिकया वेधयेत् । तत्र चिह्नं कार्यं । यन्त्रपाली वेधपट्टीं निवेश्याभीष्टनक्षत्रं विध्वा तन्मतकालो ज्ञेयः । नक्षत्रं पूर्वकपाले चेन्नक्षत्रघटीषु नतकालः शोध्यः, पश्चिमकपाले चेद्योज्यः सदृशमलग्नस्य कालो भवति । तस्माद्विषुवांशसारणीतो गणितेन वा दशमलग्नं साध्यं ।

अथ वेधपट्टीकरणं यथा—

तद्यन्त्रस्थक्रान्तिवृत्तं कराशिपरिमिता वृत्तखण्डरूपा पट्टी कार्या । तस्यां निखाय प्रणालिका कार्या । एवमेव तावती पूर्वपदी कृतप्रणाली न्यूनविस्तारा द्वितीया^१ । कदम्बवृत्तखण्डे राशिद्वयपरिमितमंशकलायंकितं द्वितीयवृत्ताद्धं^२ दृढं

(घ) १. प्रांते for (प्रांतं)	३-४ 'क्षितिज—स्थापयेत्' लुप्त (ङ)
५. 'वेधे' लुप्त (ङ)	६. प्रणाल्यां for (प्रणाल्यां)
७. स्थित्वा for (स्थित्वा)	८. दृष्ट्वा for (दृष्ट्वा)
९. सदशमलग्नस्य for (सदृशमलग्नस्य)	
१०. निखात्वा for (निखाय) (ङ)	१२. पूर्वपदीकृत for (पूर्वपदीकृत) (ङ)
१३. +कार्या+	१४. वृत्ताद्धं for (वृत्ताद्धं) (ङ)
(ङ) २. अंगुलि for (अंगुल)	६. प्राणाल्यां for (प्रणाल्यां)
६. सदसमलग्नस्य for (सदृशमलग्नस्य)	
११. प्राणालिका for (प्रणालिका)	

कार्यं । तद्वृत्तद्वयं त्रिशदंशैस्तत्कलाभिश्च यथा संभवमंकनीयं, द्वितीयवृत्तं प्रथम-
वृत्तस्य प्रणाल्यां स्थापनीयं । एवं वेधपट्टी कृत्वा दशमलग्नस्यांशान् तत्र दत्त्वा
चिह्नं कार्यं । तच्चिह्नं याम्योत्तरवृत्ते स्थापनीयं । तदूर्ध्वदिशं दशमलग्नस्य राश्य-
होरात्रवृत्ते स्थापनीयं । द्वितीयाग्रं तदग्रिमलग्नस्य राश्यहोरात्रवृत्ते स्थापनीयं ।
एवं कृते तद्वृत्तखण्डं क्रान्तिवृत्ताकारं भवति । तत्पूर्वापरिग्रयोः संलग्नाहोरात्र-
वृत्तयोः चिह्नं कार्यं । यदि वेधचिह्नं दशमात्पृष्ठतो भवति तदा क्रान्तिवृत्तखंडं
दशमलग्नराश्यहोरात्रवृत्ते लापनीयं । पुनस्त द्वितीयाग्रं तत्पृष्ठगतलग्नराश्यहोत्र-
वृत्ते लापनीयं । यथा वेधचिह्नं राशिमध्ये आयाति तथा चालनीयं । पुनः प्रणा-
लीस्यं वृत्तखण्डं तथा चालनीयं यथा शरवृत्तं वेधचिह्नोपर्यायाति । क्रान्तिवृत्ता-
द्वेधचिह्नपर्यन्तं शरवृत्तखण्डे येषांशे शरांशा ज्ञेयाः । पूर्वाहोरात्रवृत्ता छरमूल-
पर्यन्तं येषांशे तदग्निमराश्यंशा भवन्ति । यदि दृक् चिह्नं दशमादग्रतो भवति
तदा तत्क्रान्तिवृत्तं अग्रतश्चालनीयं । तथैव तत्रापि पूर्वोक्तप्रकारेण राश्यंशो ध्रुवकः
शरश्च ज्ञेयः ।

इति जयप्रकाशे वेधप्रकारः । इति जयप्रकाश यन्त्रम् ।

अथ क्रान्तिवृत्तं नामयन्त्रमुच्यते—

पराल्पद्युज्या प्रमाणेनैकं लोहमयं वृत्तं कार्यं । तत्पूर्वापरियाम्योत्तरे चतुरं
मुलायामपुतं कार्यं । पुनस्त्रिज्यापरिमितव्यासाद्धनं पत्राकारं वृत्तं पित्तलस्य

- (घ) ३. 'राश्य' मिटाया हुआ ८. तदग्रिम for (तदग्निम)
१०. चतुरंगुलायामपत्रयुतं for (चतुरंगुलायामपुतं)
- (ङ) १. प्राणाल्यां for (प्रणाल्यां) २. दशमलग्नस्य for (दशमलग्नस्य)
४. विसर्गं लुप्त ५. चिन्ह for (चिन्हे)
६. लीपनीयः for (लापनीयं) ७. छर for (छर)
८. दशमलग्नराश्यंशा for (तदग्निमराश्यंशा)
९. 'इति जयप्रकाशे वेधप्रकारः' लुप्त
१०. चतुरंगुलायामपुतं for (चतुरंगुलायामपुतं)

कार्यं । तद्वृत्तं पापाणादिघर्षणेन समीकृतं श्लक्षणं कार्यं । तच्चतुःसूत्रांकितं भांशांकितं च कार्यं । तदेकपालिलोहद्युज्यावृत्तकीलितः कार्यः । ऊर्ध्वसूत्रं कीलस्थाने लगति तथा कीलितः कार्यः । अधःसूत्रं द्युज्यावृत्ताद्विगुणात्परक्रान्तिज्या-तरितं यथा भवति तथा कीलाधारेण युतं कार्यं । एवमुभयपार्श्वेऽपि कीलाभ्यां दृढं धारितं कार्यं । पुनरायनपट्टिकायां समानान्तरं पलक्षेत्रद्वयं लोहादिनिर्मितं कृत्वा स्थाप्यं । त्कर्णपट्टयोस्तिर्यक् लोहपट्टिका दृढा स्थाप्या । तदुपरि मध्ये छिद्रं कृत्वा किञ्चित्पराल्पद्युज्याधिकं पत्राकारं वृत्तं कीलितं कार्यं । तस्मिन्पत्रे पराल्प-द्युज्या वृत्तं कार्यं । तस्मिन् षष्टिघटिकाः भांशाश्चांकनीयाः । तन्मध्ये चतुरंगुलाधिकं दृढं कीलं कृत्वा पूर्वकृतं क्रान्तिवृत्तं चतुःसूत्रे पातकृतछिद्रे प्रोतकार्यं यथा भ्रममाणं भवति तथा कार्यं । ऊर्ध्वसूत्रे क्रान्तिवृत्ते मकरास्यचिह्नं कार्यं । अधःसूत्रे कर्कचिह्नं कार्यं पार्श्वयोर्मेषतुलाचिह्ने कार्यं । क्रान्तिवृत्ते केन्द्रे सूक्ष्मं चिह्नं कृत्वा वृत्तव्यासार्त्तिकचिदधिका लोहपट्टिका वेधार्थं कार्या । तदेकतरप्रांतस्तु क्रान्ति-वृत्तपालिकृतांशेषु यथा भ्रमति यथा विधेयः । द्वितीयप्रान्ते वृत्ततुरीयं पट्टीसंलग्न केन्द्रं यथा भवति तथा स्थापनीयं । तुरीयपालौ नवत्यंशाश्चांकनीयाः । तत्केन्द्रे नलिकायुतपट्टिकाकीलेन प्रोता कार्या । यथा तदग्रं तुरीयवृत्तपालिस्थांशेषु भ्रमति तथा कार्यं ।

इति यन्त्र निर्माणप्रकारः ।

(घ) १. द्विगुणत्परक्रान्ति for (द्विगुणात्परक्रान्ति)

१. पुनरायन for (पुनरायन) ४ पलभाक्षेत्रद्वयं for (पलक्षेत्रद्वयं) (ङ)

१०. चतुः सूत्रसंपात for (चतुःसूत्रे पात) (ङ)

(ङ) २. वृत्तद्विगुणात् for (वृत्ताद्विगुणात्) ५. चिह्नं for (छिद्रं)

६. पराल्पद्युज्यादिकं for (पराल्पद्युज्याधिकं)

७. + तस्मिन्पत्रे पराल्पद्युज्यावृत्तपरिमध्ये छिद्रं कृत्वा किञ्चित्पराल्पद्युज्यादिकं पत्राकारं वृत्तं कीलितं कार्यं +

८. + धिकपत्राकार +

९. कीलकं for (कीलं)

११. वृत्त for (वृत्ते)

अथ वेध प्रकारः प्रोच्यते —

यन्त्रान्तरान्मकरस्य नतघटिका वेधसमये ज्ञेयाः । स्वन्ततघटीषु मकरास्यं स्थापयित्वा तुरीयकेन्द्रगतनलिकया ग्रहर्क्षादिकं वेधयेत् । तुरीये यावन्तोशा बृहत्पट्टिकातो भवन्ति ते शरांशा ज्ञेया, बृहत्पट्टिकायाः सूक्ष्माग्रं यत्र लगति तत्र यद्राश्यादिकं तत्पट्टाशियुतं ध्रुवको भवति ।

अथ दक्षिणगोलस्थग्रहर्क्षवेधार्थं तुरीयकेन्द्रं पट्टिकातस्तुरीयत्रिज्यान्तरे कार्यं । तुरीयपालिस्तु पट्टिका संलग्ना कार्या । अस्माभिरिदं यन्त्रं कर्महस्तव्यास-मितं कृतमस्ति ।

इति क्रान्तिवृत्तं यन्त्रं ।

इति यन्त्राध्यायः ।

अथ वक्ष्यमाणगणितोपयोगिज्याचापादिकं रेखागणितसाध्यं प्रतिपाद्यते —

यस्य कैस्यचिद्वृत्तस्य षष्ट्युत्तर शतत्रयपरिमिता विभागाः कल्प्यन्ते । तद्व्यासस्य विशत्युत्तरशतमिता विभागाः कल्प्याः । प्रत्येकविभागस्य षष्टिमिता विभागाः कला भवन्ति । कलायाः षष्टिमिता विभागाः विकला भवन्ति । एवम-ग्रेऽपि विभागाः ज्ञेयाः ।

अथ ज्योत्पत्तिः—

ज्योत्पत्तिं ये विजानन्ति त एवाचार्यसंज्ञिताः ।

अतस्तां वच्मि विविधां गणकानन्दकारिणीं ॥१॥

व्यासाद्धमानेन विधाय वृत्तं समावनौ चक्रकलांकितं च ।

दिगंकितं प्रागपराख्यसूत्रयुक्तं भुजांशानुभयत्र दत्त्वा ॥२॥

- (ङ) १. मकरास्येन for (मकरस्य नत) २. दक्षिण for (दक्षिण)
 ३. सतत्रय for (शतत्रय) ४. सतमिता for (शतमिता)
 ५. 'कल्प्याः' लुप्त ६. संज्ञिकाः for (संज्ञिताः)
 ७. युतं for (युक्तं)
 ८. भुजामानुभयत्र for (भुजांशानुभयत्र)

तदप्रयोर्यद्वि निवद्धसूत्रं पूर्णज्यकाद्विघ्नभुजांशकानां ।
 ज्यां ज्याद्धमेव प्रवदन्ति तदज्ञा यतस्तद्विग्रगतो ग्रहेन्द्रः ॥३॥
 अतो वृतेः प्राक्परविहृतश्च भुजांशकानेकत एव दत्त्वा ।
 तिर्यग्मता मध्यमसूत्रतश्च रेखा भवेद्भाभुजसिजिनीह ॥४॥
 एवं हि याम्योत्तरसूत्रतश्च कोद्यंशसक्ता खलु कोटिजीवा ।
 तद्वर्गयोगस्य पदं त्रिभज्या कर्णो भवेत्क्षेत्रमिदं हि जात्यम् ॥५॥
 त्रिज्याकृतिर्दोर्गुणवर्गहीना तस्याः पदं कोटिलवज्यका स्यात् ।
 कोटिज्यका वर्गविहीनितायास्त्रिज्याकृतेः स्याच्च पदं भुजज्या ॥६॥
 दोर्ज्या विशुद्धा त्रिभसिजिनीतो कोद्युत्क्रमज्या विशिखाभिधाना ।
 कोटिज्यकोना यदि भत्रयज्याभुजोत्क्रमज्या प्रभेत्तदानीं ॥७॥
 क्रमोत्क्रमे ज्ये भुजकोटिरूपे तद्वर्गयोगाब्धिलवस्य मूलं ।
 भवेद्भुजाद्धांशकसिजिनी वा प्रकारतस्तां प्रवदामि सम्यक् ।
 व्यासोत्क्रमज्याहतितूर्यभागमूलं तदद्धांशकसिजिनी वा ॥८॥
 व्यासाच्छरघ्नाच्छरवर्गहीनान्मूलं भुजज्याथ तदीयवर्गं ।
 शरोद्धृताद्ये खलुविस्तृतिः स्यात्तदद्धांशकोद्यन्तरतः शरः स्यात् ॥९॥
 व्यासाद्धमानं त्रिभसिजिनीह भवेत्तदद्धांशं खगुणांश जीवा ।
 त्रिज्याकृतेरद्धपदं तु यत्स्यात्तद्वाणवेदप्रमितांशजीवा ॥१०॥

(घ) ६. प्रभवेत्तदानीं for (प्रभेत्तदानीं) (ख)
 ११. छरवर्गहीनान् for (छरवर्गहीनान्) (ङ)

(ङ) १. तदद्धांश for (तदद्धांश) २. भवेद्भुजा for (भवेद्भा)
 ३. कृत for (कृतेः) ४. सिजिनीतः for (सिजिनीतो)
 ५. कोटिक्रमज्या for (कोद्युत्क्रमज्या)
 ७. त्रयभुजकोटिरूपे for (त्रयमे भुजकोटिरूपे)
 ८. सिजिनी for (सिजिनी) ९. सिजिनी for (सिजिनी)
 १०. व्यासाच्छरघ्ना for (व्यासाच्छरघ्ना)
 १२. कोट्यन्तरतः for (कोद्यन्तरतः) १३. सिजिनी for (सिजिनी)

त्रिज्याद्वर्गदिपु संगुणाच्च मूलं खारामांशक जीवयोः ।
 तदद्वर्गं कं स्याद् धृति भागजीवा तत्कोटिजीवा द्विगमांशकानां ॥११॥
 तस्यास्तदद्वर्गशकसिजिनी स्यात्तत्कोटिजीवा कृतमार्गज्या ।
 पुनस्ततस्तद्वर्गभागकानां जीवा प्रसाध्या न गदस्रकानां ॥१२॥

अथ द्विगुणांशजीवा—

अन्योन्यकोटिज्यकया विनिघ्नो भुजांशजीवे त्रिभजीवयाप्ते ।
 तल्लब्धि योगांतरके क्रमेण चापैश्चचापांतरजीवके स्तः ॥१३॥

अथ चापज्याज्ञाने सति चाप तृतीयांश ज्यानयनं—

वोज्याविधायकरसंगुणितां, त्रिभक्तां कुर्यात्पृथक् फललवान् गणकप्रवीणः ।
 व्यासाद्वर्गविहृते धनकेतु तेषां भागावशेषसहितं फलमग्नि भक्तं ॥१४॥
 लब्धं कलालवतले विनिवेदय पङ्क्तेः कार्यो धनः प्रथमकेन धनेन हीनः ।
 व्यासाद्वर्गविहृतः फलयुक्तशेषं, रामभंजेद्विकालिकास्तदधो निवेदयाः ॥१५॥
 पङ्क्तेर्धनात्पूर्वधने विशोधिते त्रिभज्यकावर्गं हृते तु यत्फलं ।
 भाज्यावशेषे सहितं विधाय मुहुस्तदग्रे तु विधिः पुरोक्तः ॥१६॥
 पञ्चद्वर्गं स्याद्वि धनुस्त्रिभागजीवाथ तां वच्मि पुनः प्रकारात् ।
 मेदैरनेकगणकस्य बुद्धिः प्रवीणतामेति यतः स्वशास्त्रे ॥१७॥
 स्वत्र्यंशहीना भुजसिजिनी वा पृथग्धनो स्यात्त्रिगुणस्य कृत्या ।
 त्रिघ्न्याहृतो लब्धियुता मुहुर्वातदद्वर्गं चापगुणांशजीवा ॥१८॥

- (घ) ७. धनः for (धनः) ८. मेदैरनेकं for (मेदैरनेकं) (ङ)
 ११. पृथग्धनो for (पृथग्धनो)
 (ङ) १. मांसक for (मांशक) २. सिजिनी for (सिजिनी)
 ३. स्यात्कोटि for (स्यात्कोटि) ४. विनिघ्नेत्र for (विनिघ्नी).
 ५. धन for (धन) ६. फल for (फल)
 ८. हृते for (हृते) १०. सिजिनी for (सिजिनी)
 १२. गुणांश for (गुणांश)

भुजांशजीवा त्रिलवः पृथक्स्थः स्वत्र्यंशयुक्तेन धनेन तस्य ।
 त्रिभज्यका वर्गविभाजितेन युक्तो मुहुः स्यात्त्रिलवस्य जीवा ॥१६॥
 पुनः प्रकारं वक्ष्यामि चापत्र्यंशस्य सिजिनीं ।
 खमभ्रं खनखाश्चायं ०।०।०।२० गुणो रूपघनस्य च ॥२०॥
 भुज्यका स्वत्रिलवेन हीना घनेन तस्या गुणका हतेन ।
 युता मुहुस्तद्वलकं ज्यका स्याद्वनुस्त्रिभागस्य पुरोक्ततुल्या ॥२१॥
 प्रकारान्तरतो वक्ष्ये चापत्रिलवमौर्विकां रूपाणां ।
 गुणकश्चायं खमाकाशं धरा नखाः ०।०।१।२० ॥२२॥
 भुजांशमौर्वीत्रिलवः पृथक्स्थो घनेन तस्य स्वगुणाहतेन ।
 युतो सकृद्वा धनुषस्त्रिभागमौर्वी भवेत्प्राक्ज्यकया समाना ॥२३॥
 अथ चाप ज्ञाने सति पंचमांशज्यानयनं-
 भुजांशज्यका पंचमांशः पृथक्स्थो घनात्तस्य विष्कंभवेदांशकृत्या ॥२४॥
 हताल्लब्धमाघो भवेत्तद्विनिघ्नः प्रसिद्धज्यका पंचमांशस्य जीवा ॥२५॥

अथैतेषां श्लोकानां व्याख्या सोपपत्तिका लिख्यते । ज्योत्पत्तिमिति स्पष्टार्थं पद्यं ॥१॥ व्यासाद्धमानेनेति—जलसमीकृतायां भूमौ अभीष्टत्रिज्यामितकर्कटेन वृत्तं कार्यं । अत्रास्माभिः षष्टिमितैव त्रिज्या कल्पितास्ति । पुनर्वृत्तं चक्रकलान्वितं दिगंकितं प्रागपरसूत्रयुतं च कार्यं । येषां भुजांशानां जीवाऽभीष्टाऽस्ति, ते भुजांशा उभयत्र देयाः ॥२॥ तदग्रयोरिति—तदग्रगतं सूत्रं द्विगुणभुजांशानां पूर्णज्या भवति । प्राचीनैस्तु पूर्णज्यया व्यवहृतमाधुनिकास्तु ज्याद्धनं व्यवहरन्ति, उभयोः

(घ) ५. माद्यो for (माघो)

६. + वर्गः ॥२४॥ त्रिराशिज्यकायास्तुवर्गेण भक्तः फलं स्वीय पंचांशहीनं परः स्यात् ।
 परोनेन चाद्येन युक्तः पृथक्स्थः स्फुटः स्यान्मुहुः पंचमांशस्य +

(ङ) १. जीव for (जीवा) २. सिजिनी for (सिजिनीं)

३. ज्यकयांसानां for (ज्यकया समाना)

४. वेदांसवृत्त्या for (वेदांशकृत्या)

फलं तुल्यमेव । तदज्ञाः (तज्ज्ञाः) एतत्सकारणं वदन्ति यतः ग्रहः ज्यार्द्धाग्रगत एव दृश्यते ॥३॥ अतोवृत्तेरिति—स्पष्टार्थं पद्यं ॥४॥ एवमिति—पूर्वचिह्नादभीष्ट-स्थानपर्यन्तं भुजांशा भवन्ति । तेषां जीवा भुजज्या भवति । तिर्यक् चिह्नादभीष्ट-स्थानपर्यन्तं कोट्यंशा भवन्ति । तेषां जीवा कोटिज्या भवति । केन्द्रादभीष्टचिह्न-स्थानपर्यन्तं त्रिज्यामितः कर्णो भवति । अयं भुजज्या कोटिज्या वर्गयोगमूलतु-ल्यो भवति, तेनेदं जात्यक्षेत्रं भवति ॥५॥ त्रिज्याकृतिरिति—त्रिज्यावर्गो दोज्यावर्ग-हीनः तस्य मूलं कोट्यंशज्या भवति । त्रिज्यावर्गः कोटिज्यावर्गहीनोऽस्य पदं भुज-ज्या भवति ॥६॥ दोज्येति—दोज्या भुजज्या त्रिभज्यातः शुद्धा शराभिधा कोट्युत्क्र-मज्या भवति । भत्रयज्या कोटिज्योना भुजोत्क्रमज्या भवति ॥७॥ क्रमोत्क्रम-ज्येति—क्रमज्याभुज उत्क्रमज्याकोटिः । भुजवर्गकोटिवर्गयोग-चतुर्थांशमूलं भुजा-र्द्धांशज्या भवति ।

अथवा त्रिज्योत्क्रमज्ययोर्धाताद्वयस्य मूलं भुजार्द्धांशज्या भवति । अत्रोपप-त्तिः—समावनी त्रिज्यामितव्यासाद्धनं वृत्तं कार्यं । तत्र पूर्वापरा रेखा कार्यं । पूर्वं रेखातो ज्ञातभुजांशानां दोज्या देया । भुजाग्रात्पूर्वचिह्नपर्यन्तं भुजांशो न भाद्धांशानां पूर्णज्या च देया । भुजपूर्णज्याकोटिः पूर्णज्यायोगे समकोणो भवति । भुजपूर्ण-ज्या भुजो भवति । भुजो न भाद्धांशानां पूर्णज्या कोटिर्भवति । व्यासः कर्णो भवति । इदं जात्यक्षेत्रं जातं । पुनर्भुजज्या व्याससूत्रसंघाते समकोणो भवति ।

(घ) ३. कोट्यंशा for (कोट्यंशा) ४. कोट्यंश for (कोट्यंशा) (ङ)

५. कोट्युत्क्रमज्या for (कोट्युत्क्रमज्या)

६. + भुजांशानां पूर्णज्या देया । भुजाग्रात्पश्चिमचिह्नपर्यन्तं +

(ङ) १. यतो ग्रहो for (यतः ग्रहः) २. दभिष्ट for (दभीष्ट)

६. ज्योर्धातद्वयस्य for (ज्ययोर्धाताद्वयस्य)

७. रेखावनयोः for (रेखा कार्यं)

८-१०. 'पूर्णज्या.....ज्याकोटि' वृत्त

११. भुजाग्रात् for (भुजोत्)

१२. + देया-

यावत्तावत् । यावत्तावता यदा गदरेखा गुण्यते तदा बगवर्ग समाना भवति । कुतः गदवगरेखयोर्निष्पत्तिर्बगवगरेखा निष्पत्तितुल्यास्ति, तदेवं जातं याव १ या ६० रेखागणितस्य द्वितीयाध्याये षष्टिमिते शकले इदं प्रतिपादितमस्ति । किं तदाह । अभीष्टरेखायां अन्यदभीष्टरेखाखण्डं योज्यं, सम्पूर्णरेखाखण्डेन गुणनीयम् । तत्र बृहद्रेखाद्धवर्गः योजितश्चेद् बृहद्रेखाद्योज्यखण्डयोर्योगस्य वर्गो भवति । स न्यायोत्र प्राप्तः । अत्र बृहद्रेखा त्रिज्यामितास्ति, योज्यखण्डं यावत्तावन्मितमस्ति । अनयोर्योगो यावत्तावता गुणितो जातः याव १ या ६० । अत्र यदि त्रिज्याद्धवर्गो योज्यते तदा हरेरेखावर्गो भवति । त्रिज्यावर्गोपि त्रिज्याद्धवर्गो योज्यते, तदेवं जातो पक्षो याव १ या ६० ९०० अनयोर्मूलं हरेरेखा प्रमा रू या १ रू ३० याव ० या ० रू ४५०० अनयोर्मूलं हरेरेखा प्रमा रू ६७।४।५।२० रू ६७।४।५।२० एणं उभयमपि भवति । रूपेषु यदि हरेरेखा त्रिज्याद्धमिता शोध्यते, तदा यावत्तावत्प्रमाणं भवति । तदेवं जातं ३७।४।५।२० इदं षट्त्रिंशदंशानां पूर्णज्या प्रमाणं भवति । एतदद्धं अष्टादशांशानां जीवा भवति । तत्कोटिजीवा द्विसप्तत्यंशानां जीवा भवति । इत्युपपन्नं ॥११॥ तस्या इति—तस्याः द्विसप्तत्यंशजीवातः तदद्धांशक-सिजिनी षट्त्रिंशदंशजीवा साध्या तत्कोटिज्या कृतमार्गज्या चतुःपञ्चाशदंशानां जीवा भवति । पुनस्ततः चतुः पञ्चाशदंशानां जीवातः तद्द्विभागकानां सप्तविंशतिभागानां जीवा साध्या ॥१२॥

(घ) १. गुणनीया for (गुणनीयं) २. हरेरेखा for (हरेरेखा)
४. हरेरेखा for (हरेरेखा)

(ङ) १. गुणनियं for (गुणनीयं)
३. याव १ या ६० रू ९०० याव ० या ० ४५०० for (याव १ या ६० याव ० या ० रू ९००, ४५००)
५. या १ रू ३० ति ६७।४।५।२० for (रू या १ रू ३० रू ६७।४।५।२०)
६. हरेरेखा for (हरेरेखा)
७. रू ३७।४।५।२०।४।५।२० for (३७।४।५।२०)
८. सिजिनी for (सिजिनी) ९. + त्रिज्या +

अथ चापद्वय जीवाज्ञाने सति चापद्वययोगस्य चापांतरस्य च जीवाज्ञान-
माह अन्योन्येति—ज्ञातचापन्यके परस्य कोटिज्या गुणे त्रिज्यया भाज्ये फलं
द्वययोगः । चापद्वययोगस्य जीवा भवति । फलद्वयांतरे चापद्वयांतरस्य जीवा
भवति । अत्रोपपत्तिः—मिजस्तिग्रन्थे प्रथमाध्यायस्य द्वितीयक्षेत्रे इदमुपपादित-
मस्ति । यद्वृत्तांतश्चतुर्भुजं पतति तस्य मुखभूमिघातो भुजघातयुतः कर्णघात-
समो भवति अत्रार्थे पद्यमपि—

वृत्तापाति चतुर्बाहुक्षेत्रे भूमिमुखाहतिः ।
भुजद्वयाहतियुता कर्णघातसमा भवेत् ।

तद्यथा—कवजदं त्रिज्यया वृत्तं कार्यं । कवरेखा वजरेखा जदरेखा कजरेखा
बदरेखा च कार्या । कबहकोणः जबहकोणतुल्यः कार्यः । हवदकोण उभयत्र
योज्यः । तदा जबहत्रिभुजं कवदत्रिभुजं सजातीयं भवति । कुतः जबहकोणकबद-
कोणौ समानौ भविष्यतः । एवं कजवकोणवदककोणौ समानौ भविष्यतः । एवं
कजवकोणवदककोणौ समानौ स्तः । तस्मात् जबहत्रिभुजकबदत्रिभुजे सजातीये
जाते । ततो वजरेखाजहरेखयोनिष्पत्तिः, वदरेखाकदरेखयोनिष्पत्तितुल्या

(घ) ४. फलद्वयांतरं for (फलद्वयांतरे)

६. कवजदं for (कवजद)

११. हवद for (हवद)

१२. कबद for (कबद)

१५. कजव for (कजव)

१६. वज for (वज)

७. कवरेखाव for (कवरेखाव)

१२. जबह for (जबह)

१४. जबह for (जबह)

१६. वदक for (वदक)

२०. बदरेखा for (वदरेखा)

(ङ) १. गुणा for (गुणे)

३. फलद्वयांतरं for (फलद्वयान्तरे)

५. मुदपादितमस्ति for (मुपपादितमस्ति)

८. दक for (जद)

१०. 'कार्यः' लुप्त

१७. वहज for (कजव)

२. फलद्वय for (फलं द्वय)

९. वज for (कज)

१८. वकद for (वदक)

भविष्यति । तदा बजकदरेखयोर्घातः^१ बदरेखाजहरेखयोर्घाततुल्यो भविष्यति । पुनः कवह^२त्रिभुजबजद^३त्रिभुजयोः कवहकोणजबदकोणी समानो स्तः । एवं कवहकोण-वदजकोणी वजचापगतौ समानो स्तः । तस्मात्कवह^३त्रिभुजं बजदत्रिभुजसजातीयं जातं । तदा कवकहयो निष्पत्तिर्वदजदनिष्पत्तितुल्या भविष्यति । तदा बजकदयो-र्घातः^४ कवजदघातयुतो बदजहघातबदकहघातयोर्योगेन समानो भविष्यति । तदा बदरेखाजकरेखा घातेनापि समानो भविष्यति । इमेवास्माकमिष्टं सिद्धं ।

अथ क्षेत्रं यथा^५ ।

अथ प्रकृतमनुसरामः तत्र क्षेत्रं यथा—त्रिज्याद्वमितकर्कटेन कवजद^६ वृत्तं कार्यं । कवरेखा कार्या । सा त्रिज्यास्ति । कजरेखा बजरेखा बदरेखा दकरेखा जद-रेखाश्च कार्याः । कदचापं कजचापं ज्ञातचापद्वयमस्ति । जबं बदं ज्ञातचापयोः कोटी स्तः । एतेषां चापानां जीवाः अस्मिन्वृत्ते पूर्णज्याः भवन्ति । कजरेखा कद-रेखे ज्ञातचापद्वयज्ये स्तः । जवबदरेखे कोटिज्ये स्तः । जदरेखा ज्ञातचापयोग-ज्यास्ति । अयमस्मिन् क्षेत्रे कर्णो भवति । द्वितीयकर्णस्तु त्रिज्यातुल्या कव-

(घ) १. बदरेखा for (बदरेखा)

२. कवह for (कवह)

३. त्रिभुजं for (त्रिभुज)

४. + तेन कवजदघातः बदकहघातसमो भविष्यति +

५. + उपपत्ति क्षेत्र +

१२. + ज्ञातचापद्वययोः +

१३. 'ज्ञात' लुप्त

(ङ) ५. कवजदरेखयोर्घातः for (बजकदयोर्घातः)

६. + वदजदघाततुल्यः तदा वजकदयो-र्घातः +

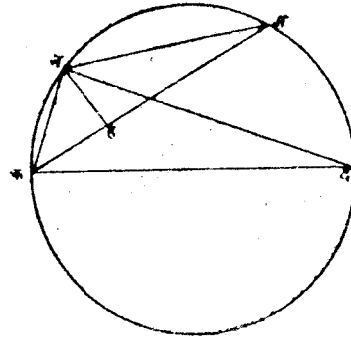
७. वजदह for (वदजह)

८. कवहवद for (बदकह)

१०. 'अथ' लुप्त

११. 'दकरेखा' लुप्त

१२. 'जवबद—कोटिज्ये स्तः' लुप्त

रेखास्ति । अत्र मुखं कजरेखा । भूमिस्तु दबरेखास्ति । कदरेखा जवरेखा भुभुजो स्तः । मुखभूमिघातः प्रथमभुजज्या द्वितीयकोटिज्याघातो भवति । बाहुघातस्तु प्रथम कोटिज्याद्वितीय भुजज्याघातोस्ति । अनयोर्घातयोर्योगः कर्णघातो भवति । अन्य-तरकर्णोनायं घातो भक्तश्चेत् द्वितीयकर्णो लभ्यते । अत्र कवकर्णः ज्ञातोस्ति । तेन घातयोगो भक्तश्चेत्लभ्यं द्वितीयकर्णश्चापयोगज्या भवतीत्युपपन्नं तृतीयं क्षेत्रं ।

अथ चापान्तरज्याज्ञानार्थं चतुर्थं क्षेत्रं यथा—अत्र कजं प्रथमचापज्यास्ति । कदं द्वितीया चापज्यास्ति । जवं प्रथमकोटिज्यास्ति । दबं द्वितीयकोटिज्यास्ति । कबं त्रिज्यामितं भूरस्ति । अत्र द्वितीयचापज्या प्रथमकोटिज्याघातः कर्णघात-समो भवति । अस्मिन् प्रथमचापज्या द्वितीया चापकोटिज्याघातो भुजघातसमश्चे-च्छोध्यते तदा मुखभूमिघातस्त्रिज्या चापान्तरजीवा घातसम अवशिष्यते । अयं त्रिज्याभक्तः फलं चापान्तरजीवा भवतीत्युपपन्नं ।

अथांशत्रयस्य जीवाज्ञाने सत्येकांश जीवाज्ञानं दोर्ज्यामिति श्लोकचतुष्टये-नाह—करसंगुणितां द्विगुणां भुजज्यां त्रिभक्तां विधाय गणकप्रवीणाः फलं अंशा-स्तान् पृथक् स्थापयेत् । तुपरं तेषां फलरूपांशानां घने व्यासाद्धवर्गभक्ते सति

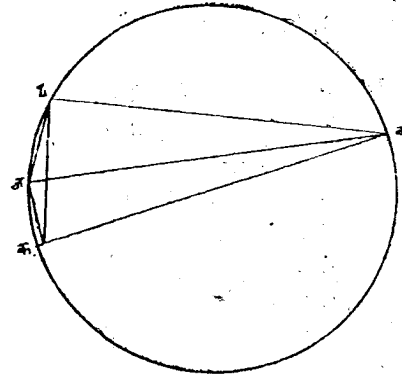
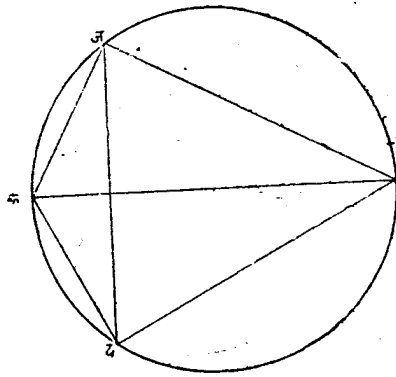
(घ) १. लब्धं for (लभ्यं) (ङ)

४. द्वितीय for (द्वितीया) (ङ)

(ङ) २. भुज for (बाहु)

५. + चतुर्थं क्षेत्रम् +

३. 'श्' लुप्त

यत्फलं तद्भागावशेषसहितं कृत्वा त्रिभक्तं कार्यं । त्रिभक्ते यत्फलं कलात्मकं तत्पूर्वलब्धांशरूप फलाघः स्थाप्यं, सांशकलात्मिका पंक्तिर्जाता । पंक्तेर्धनः प्रथम-धनेन हीनः व्यासाद्धर्गभक्तः फलं शेषे योज्यं त्रिभिर्भजेत् । लब्धं फलं विकला कलाघः स्थाप्याः सा अंशकला विकलात्मिका पंक्तिर्जाता । पंक्तेर्धनः कार्यः अस्मिन् पूर्वधनः शोध्यः, शेषे त्रिभज्यावर्गभक्ते यत्फलं तद्भागावशेषसहितं कृत्वा मुहुर्वारंवारं तदग्रे तुपरं पुरोक्तो विधिः कार्यः । एवं कृते फलपक्तिः स्यात् । पंचद्वं चापस्य तृतीयांशज्या स्यात् ।

अथ इत्यनन्तरं तां त्रिभागजीवां पुनः प्रकाराद्वचिम् । यतः कारणादने-कैर्भेदैर्गणकस्य बुद्धिः स्वशास्त्रे प्रवीणतामेति ॥१६॥ पुनः प्रकारान्तरेण त्रिभाग-जीवामाह । स्वत्र्यंशहीनेति—भुजज्या स्वतृतीयांशेन हीना पृथक् स्थाप्या । अस्याः घनस्त्रिघनस्य कृत्या त्रिघ्न्या भक्तः लब्धफलेन पृथक्स्था भुजज्या युता कार्या । मुहु-रनया क्रियया पंक्तिः साध्या । पंचद्वं चापगुणांशजीवा धनुस्त्र्यंशज्या स्यात् ॥१७॥ पुनः प्रकारान्तरेणाह भुजांशजीवेति—भुजांशज्यायास्तृतीयांशः पृथक् स्थाप्यः । तस्य घने स्वअंशयुते त्रिज्यावर्गभक्ते लब्धं यत्फलं तेन पृथक् स्थो युतः कार्यः । एवं मुहुर्वारंवारं अनया क्रियया धनुस्त्रिभागजीवा स्यात् ॥१८॥ अस्यो-पपत्तिः—सा यथा । कवजदं षडंशचापं कल्पितं । पुनरस्य समानं भागत्रयं कल्पितं बचिह्नं जचिह्नयोः । तत्र कवं कजंकदंबजं वदंजदं चैताः पूर्णज्या रेखा योज्याः ।

अथात्र पूर्वोक्तप्रकारेणांशत्रयस्य जीवा ज्ञातास्ति । सा चेयं ३।८।२४।३३।-५६।३४।२८।१४।५० इयं द्विगुणा ६।१६।४६।७।५६।८।५६।२६।४० जाता कदपूर्ण-ज्या । अत्रांशद्वयस्य कवपूर्णज्या ज्ञानमिष्टमस्ति । अस्योपपत्त्यर्थं किंचिदुच्यते । तत्र

(घ) १. योज्य for (योज्यं)

६. त्र्यंशयुते for (अंशयुते)

(ङ) २. शास्त्रे for (शास्त्रे)

३. तृतीयांसेन for (तृतीयांशेन)

४. स्त्रिगणस्य for (स्त्रिघनस्य)

५. युक्ता for (युता)

६. अंसयुक्ते for (अंशयुते)

(घ) २. प्रथमाध्यायस्य for (प्रथमाध्यायस्थश्) (ङ)

४. व्यासान्तरं for (व्यासोत्तर) (ङ) ५. + तेन +

७. तुल्यो for (तुल्यं) (ङ)

द. कबजदं for (कबदज)

११-१२. 'हकद—त्रिभुजयोः' लुप्त

१४. सहवर्ग for (जहवर्ग)

१६. तथास्ति for (तथास्त्रि)

(ड) १. 'सिद्धान्त' लुप्त

३. 'त' लुप्त

६. व्यासार्द्ध for (यद्व्यासार्द्ध)

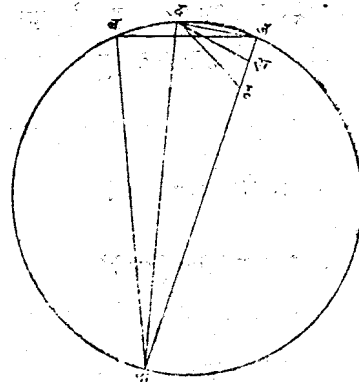
६: 'भ' लुप्त

१०. हदरेखा for (दहरेखा)

१३. वद for (वक)

१४. भह for (जह)

१५. दहं for (सह)

त्कजजज्ञघातः दजवर्गेण समानो जातः । तदेतदुपपन्नं इष्टचापाद्धं पूर्णज्यावर्गः चापोनभाद्धांशपूर्णज्या व्यासान्तरगुणितव्यासाद्धं तुल्यो भवतीति । शकलं ।

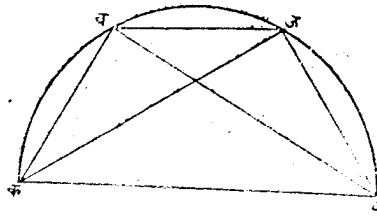
अथ प्रकृतमनुसरामः—

एवमत्र कथितक्षेत्रे कवचापजदचापे मिथः समाने स्तः । तस्मात्कवजद-
रेखाघातो वर्गो भविष्यति । अत्र वजमज्ञातं तद्यावत्तावन्मितं कल्पितं । इदं कदेन
गुणितं जातं या ६।१६।४६।७।५६।८।५६।२९।४० अस्य कवजदघातरूपयावद्वर्गस्थश्च
योगः कजवर्गस्तुल्यकजवदघातेन समानोस्ति । अतो यं कजवर्गस्तुल्यो जातस्तस्मा-
त्कजवर्गराशौ एको वर्गराशिरेभिर्यावत्तावद्भिरधिको जातः । या० व० १ या ६।१६।
४६।७।५६।८।५६।२९।४० अस्य निदर्शनार्थं शकलं यथा प्रकारान्तरेण कजवर्गः साध्यते,
तत्र कजचापं भाद्धांशिभ्यः शोध्यं शेषस्य पूर्णज्याया व्यासस्य चांतरं कार्यं । तेन गुणि-
तं षष्टितुल्यव्यासाद्धं कववर्गस्तुल्यं भविष्यति । यतः कजचापं कवचापात् द्विगुण-
मस्ति । तस्माद्यदि कववर्गः याव० १ षष्टि ६० तुल्यव्यासाद्धं न यदा भाज्यते तदा
यावद्वर्गस्य षष्ट्यंशो लभ्यते तच्च कजचापोनभाद्धांशपूर्णज्या व्यासान्तरस्य
प्रमाणमस्ति । पुनरिदमंतरं संपूर्णव्यासे १२० शोधितं याव १.० रू १२० इदं
कजचापोनभाद्धांशानां पूर्णज्या भवति । अस्याः वर्गः याव व २.१.० याव १.४.०
रू १४४०० ।

अथ च यदीष्टचापपूर्णज्यावर्गः व्यासवर्गाच्छोध्यते तत्र यद्वेषं तच्चापो-
नभाद्धांशानां पूर्णज्यावर्गो भवति, यतो व्यासेन इष्टचापपूर्णज्याया इष्टचापोनभा-

(घ) १. + एवं कजवदचापे च समाने स्तः + (ङ)

- (ङ) २. वर्गस्थश्च for (वद्वर्गस्थश्च)
३. ८६।१६ for (८।५६।२९)
४. वासाद्धं for (व्यासाद्धं)
५. कवर्गः for (कववर्गः)
६. ६० for (१.०)

द्वीशानां पूर्णज्यया चैकं समकोणत्रिभुजं भवति । यतो वृत्ताद्ध व्यासप्रांतादुत्पन्न-
त्रिभुजस्य पालिकोणः समकोणो भवतीति रेखागणितस्य तृतीयाध्याये उपपन्न-
मस्ति । तत्रिभुजे समकोणसन्मुखभुजो व्यासोस्ति । स च कर्णरूपः कर्णवर्गः भुज-
कोट्योर्वर्गयोगेन समो भवतीति रेखागणितस्य प्रथमाध्याये उपपन्नं । अतोत्र व्या-
सवर्गः १४४०० कर्णवर्गरूपः । अस्मिन्निष्टचापोनभाद्वीशानां पूर्णज्यावर्गः याव
३१०० याव २४०० रू १४४०० शोधितः, शेषं कजपूर्णज्यावर्गोऽवशिष्टः याव व
३१०० या २४०० अयं द्वितीय प्रकारेण कजवर्गः सिद्धः ।

अथ प्रथम प्रकारागतकजवर्गः याव १ या ० ६।१६।४६।७।५६।८।५७।४६।४०,
एतो समाविति समशोधनार्थं न्यासः यावव ३१०० याव २४०० या ० याव व ० याव
१ या ६।१६।४६।७।५६।८।५७।४६।४०।

अथ बीजगणिते समीकरणं संप्रदायस्त्वनया रीत्यास्ति । सा यथा । यदि समयोः
पक्षयोर्मध्ये एको राशि ऋणश्चेत्तद्राशितुल्यं पक्षद्वये योज्यं तदापि पक्षद्वयं सममेव
भवति । तस्मादत्र प्रथमपक्षे याव व ३१०० इदं पक्षद्वययोज्यं । तत्र प्रथमपक्षे घन-
णयोस्तुल्यत्वाद्यावद्वर्गवर्गस्य नाशः अवशिष्टं याव २४०० अयं छेदभक्तः याव ४

(ख) ११. समये for (समयोः)

(घ) १. + पुनः +

४. याव व ३१०० for (याव ३१००) (ङ)

५. ऽशिष्टः for (ऽवशिष्टः)

६. वर्गः for (वर्गः) (ड)

१५. घनणयो for (घनणयो) (ड)

(ड) २. वर्गो for (वर्गः)

३. '१४४०० कर्णवर्गरूपः । अस्मिन्निष्ट चापो' लुप्त

७. कन् for (गत)

८. 'याव व ०.....५६' लुप्त

९. '८।५७।४६।४०' लुप्त

१०. रित्यास्ति for (रीत्यास्ति)

१२. + यावव । याव १ या ६।१६।४६।७।५६।८।५७।४६।४० +

१३. समेव for (सममेव)

१४. पक्षद्वये for (पक्षद्वय)

१६. '४' लुप्त

अयं प्रथमपक्षः । पुनर्द्वितीयपक्षे याव व ३१०० योजितः; याव १ या ६।१६।४६।७।५९
 ८।५७।४६।४० याव व ३००० एतौ पक्षौ पुनरपि समानौ जातौ । याव ४ या ० याव-
 व ३१०० याव १ या ६।१६।४९।७।५९।८।५७।४६।४० समपक्षयोर्मध्ये यौ राशी एकजा-
 ती भवतः । तत्र २ लघुराशिर्महद्राशौ शोध्यते, तदापि पक्षौ समावेवावशिष्टौ
 भवतः । तस्मादत्र यो वर्गं राशिः एकजातीयोऽस्त्यतो लघुराशिः याव १ महद्राशौ
 याव ४ शोध्यतः शेषं प्रथमपक्षः याव ३ द्वितीय पक्षे च याव व ३१०० या
 ६।१६।४९।७।५९।८।५७।४६।४० एतावपि समौ । पुनः पक्षद्वयमध्ये यद्येकः
 खंडितोऽस्ति द्वितीयपक्षः संपूर्णश्चेत्तदा खंडितराशिं प्रपूर्य तावद्गुणं द्वितीय
 पक्षमपि कुर्वति । अत्र सखेदराशिः खंडित उच्यते । छेदरहितः संपूर्ण उच्यते ।
 एवं कृते सति पक्षयोः समखेदत्वं विधाय छेदपागम एवोपपद्यते । तस्मा-
 दत्र द्वितीयपक्षे खण्डितराशिः याव व ३६०० अयमर्थः । अत्र यावद्वर्गवर्ग-
 राशेः षट्षताधिकसहस्रत्रयमितोशः यावद्वर्गवर्गराशिर्स्ति । तस्मादुदयं हरगु-
 णितः क्रियते तावद्यावद्वर्गराशिरको भवतीति द्वितीयपक्षोप्येतावता गुणनीयः ।
 एवं कृते प्रथमपक्षे याव १०८०० द्वितीयपक्षे याव व १ ।

अथ प्रथमपक्षः वारद्वयं षष्ट्योर्ध्वीकृतः याव ३ ।

अथ द्वितीय पक्षस्य यावद्राशिस्तेनैव छेदेन ३६०० संगुण्य वा ३६ यं षष्ट्यो-
 र्ध्वीकृतः या ६।१६।४६।७।५९।८।५७।४६।४० एवं जातौ पक्षौ समौ याव ३ द्विपरि-

- (घ) १. + याव व ३१०० + २. 'याव व ३१००' लुप्त
 ६. ३१०० for (३६००) ११. तस्मादयं for (तस्मादुदयं) (ङ)
 १४. वारद्वयं for (वा २६ यं) (ङ)
 (ङ) १-२. याव १ या 'याव व ३१००' लुप्त
 ३. 'जातौ' लुप्त ४. याव ४ या ० लुप्त
 ५. ३६ for (४६)
 ६. एतौ पक्षौ पुनरपि समानौ जातौ याव व ३६० याव या १ याव १ या ६।१६।४६।७।
 ५९।८।५७।४६।४० +
 ७. जातीय for (जाती) ८. '२' लुप्त
 १०. षट्षता for (षट्षता)
 १२. रेको for (रेको) १३. व्येतेवता for (व्येतावता)

वर्त्ताः यावव १ या ६।१६।४९।७।५।८।५।६।२६।४०, एतौ यावत्तावतापवर्त्तितौ या
 ३ द्विपरिवर्त्ताः याघ १ रू० ६।१६।४६।७।५।८।५।६।२६।४०, अत्र यावत् घनः
 सरूपराशिश्चेद्यावत्तावत्त्रयेण या ३ भाज्यते तदा यावत्तावत्प्रमाणं लभ्यते, अस्य
 भागग्रहणरीतिः पूर्वाचार्यैः एतावत्कालपर्यन्तं न लब्धा । अत्र यमशेदेनरीतिः
 प्रदर्शिता । सा यथा । रूपस्य प्रथमांको यावत्तावता भाज्यः, लब्धिरेकांते स्थाप्या ।
 पुनर्लब्धिघनं शेषांके योज्य, पुनरत्र द्वितीयांको यावत्तावता भाज्यः लब्धिः पूर्व्वेरेखः
 स्थाप्या । पुनर्लब्धिद्वययोगस्य घनः कार्यः, एवं तत्र प्रथमलब्धिघनः शोध्यः, शेषं
 द्वितीयलब्धिषे योज्यं । पुनस्तृतीयांको यावत्तावता भाज्यः, इयं लब्धिः पूर्व्व-
 लब्धिद्वयाघः स्थाप्या । पुनरस्य लब्धित्रययोगस्य घनः कार्यः, तत्र लब्धिद्वय-
 योगस्य घनः शोध्यः, शेषं तृतीयलब्धिषे योज्यं । पुनस्तत्र चतुर्थांको यावत्तावता
 भाज्यः । एवमेवेष्टभागपर्यन्तं विधिः कार्यः । एवं यमशेदेन यावत्तावत्प्रमाणं
 निष्काशितं २।५।३६।२६।२२।२६।२८।३२।५२।३३ इयं अंशद्वयस्य पूर्णज्यास्ति ।
 अस्याद्ध एकांशज्या जाता १।२।४६।४३।११।१४।४४।१६।२६।१७, अस्य भागहरणो-
 पपत्तिः । तत्र पक्षद्वयमध्ये एकपक्षे यावत्तावदस्ति । द्वितीयपक्षे यावत्तावदघनः
 रूपराशिश्च । एवं तत्र यावत्तावदज्ञानं चेत्तदा यावत्तावदघनं कृत्वा रूपराशौ
 प्रक्षिप्य यावत्तावता भाज्यते, तत्र लब्धिर्यावत्तावन्मानं स्यात् । अत्र तु यावत्ता-
 वदज्ञानं नास्त्यतो रूपराशिरेव यावत्तावता भाज्यः । यल्लब्धं तत्सरूपयावदघनस्य

(ङ) १. 'यावव—४०' लुप्त

३. 'याघ—८' लुप्त

५. 'सरूपयाशि for (सरूपराशि)

७. जमशेदेन for (यमशेदेन)

९. पूर्व्वलब्धेरखः for (पूर्व्वेरेखः)

११. निष्काशितं for (निष्काशितं)

१३. एकांश for (एकांश)

१५. रूपराशिश्च for (रूपराशिच)

२. 'या' लुप्त

४. '५७—४०' लुप्त

६. यावता त्रयेण for (यावत्तावत्त्रयेण)

८. पुनरपि for (पुनरत्र)

१०. जमशेदेन for (यमशेदेन)

१२. यं for (इयं)

१४. तत् for (तत्र)

१६. भाज्यं for (भाज्यः)

कोप्यंशो लब्धः । स चैकान्ते धृतः । पुनरस्य घनं कृत्वा शेषे योज्यं पुनरत्र यावत्ता-
वता द्वितीयान्ते भाजितः । एवं यल्लब्धं तत्पूर्वलब्धेरधः स्थापितम् । एवं लब्ध-
यावत्तावद्वधनस्यासन्नो भागो लब्धः । अत्रासन्नताशेषावयवसत्त्वान्निरवयवत्वे
एव सूक्ष्मा लब्धिः ।

अथ लब्धिघने^३ पूर्वघनं संशोध्य^४ यतस्तदधिकं जातं एवमिष्टभागपर्यन्तं
मुहुर्मुहुर्वारं वारं कार्यं ।

अथास्योदाहरणं —

तत्र द्वितीयपक्षे रूपाणि ६।१६।४६।७।५६।८।५६।२६।४० अत्र षट्द्विपरिवर्त्ताः
षष्टेरूर्ध्वमस्ति । यावत्तावत्त्रयं द्विपरिवर्त्ताः षष्टेरूर्ध्वमस्ति । अत एकजाती
भागे गृहीते लब्धमंशाः २ पुनरस्य घनेशा ८ वारद्वयं षष्ट्या भक्ताः ०।०।८
विकलात्मकं विकला सुयोजितं १६।५७ पुनः पूर्वलब्धिशेषं १६ तेनैव या ३ भक्तं
लब्धाः कला ५ लब्धिः पूर्वलब्धेः २ अधः स्थापिता अंक २।५ पुनरवशिष्टं १।५७
पुनर्लब्धिद्वयस्य घनः अं० १।२।३२।५ अत्र प्रथमलब्धिघनः ८ अं० शोधितः शेषं
१।२।३२।५ इदं शेषं अं० १।५७।७।५६।८।५६।२६।४० अंशस्थाने योजितं १।५८।१०।
३१।१३ पुनर्हरेणर्या ३ अंशे ५८ भागो गृहीतः । लब्धिविकलात्मिका ३६ शेषं अं०
१।१०।३१।१३ पुनरियं लब्धिः पूर्वलब्धेरधः स्थाप्या २।५।३९ अस्य घनोशादिः

(घ) ४. 'मुहुर्'लुप्त (ङ)

८. पुनरत्रशिष्टं for (पुनरवशिष्टं)

(ङ) १. घनं for (घनं)

२. + एवं लब्धं (लब्धं) यावत्ता +

३. शोध्यं for (संशोध्य)

५. 'अथास्योदाहरणं' लुप्त

६. अषट्द्विपरिता for (अत्रषट्द्विपरिवर्त्ताः)

७. 'यावत्ता—रूर्ध्वमस्ति' लुप्त

८. 'घनः' लुप्त

१०. शेषे for (शेषे)

११. ७ for (८)

१२. योजि for (योजितं)

१३. घनोशादि for (घनोशादिः)

६।११।२।३।२।७।४।३।३६ अत्र द्वितीयघनः ६।२।३।२।५ शोधितः शेषं कलादिः
 ८।३।०।२।७।२।७।४।३।३६ इदं शेषांकेषु १।१०।३।१।१३ योजितं १।१६।१।४।१२।४।१३।१६
 पुनरत्र कलास्थाने भक्तं ल० २६ पूर्वलब्धेरधः स्थापिता २।५।३।६।२६ शेषं कलादि
 १।१।४।१।२।४।१।३।१९ पुनर्लब्धैः २।५।३।६।२६ घनः ६।११।८।१।४।३।३।१।२।३।२।१।४।५६
 तृतीयघनोत्र शोधितः, विकलास्वशशिष्टं ५।४।२।१।५।२।८।४।४।१।१।४।५६ पुनरिदं
 शेषांके योजितं क० १।७।२।३।२।६।४।३।२।१।४।५६ पुनस्तेनैव भक्ते लब्धं २२ शेषं
 १।२।३।२।६।४।३।२।१।४।५६ पूर्वलब्धौ योजितं २।५।३।६।२६।२२ अस्य घनः ९।११।८।
 १।६।२।४।१।६।५।२।१।५।५६ चतुर्थघनोत्र शोधितः, शेषं ४।४।६।२।८।४।३।३।१।०।५।
 ५६ इदं शेषे योजितं १।२।८।१।६।१।०।४।६।५।२।१।५।५६ पुनर्हरभक्तः लब्धं २९ शेषं
 १।१।६।१।०।४।६।५।२।१।५।५६ पुनर्लब्धिरधः स्थिता २।५।३।६।२६।२२।२६ अस्य घनः
 ६।११।८।१।९।२।६।४।३।१।३।६।५।०।५२, अत्र पञ्चमघनः शोधितः शेषं ६।२।१।३।५।
 ९।२।४।४।५६ इदं शेषे योजितं १।२।५।३।२।२।१।३।६।५।०।५२ पुनरयं हरया ३ भक्तः
 लब्धं २८ शेषं १।३।२।२।१।३।१।५।०।५२ लब्धिः पूर्वलब्धेरधः स्थापिता २।५।३।६।
 २६।२।२।२।६।२८ अस्य घनः ६।११।८।१।९।२।६।५।०।५२।१।५।६।४३ अत्र षष्ठघनः
 शोधितः शेषं ६।८।२।५।४।०।८।५१ शेषे योजितं १।३।८।३।०।२।७।१।६।५।६।४३ पुनर्हर-
 भक्तं लब्धं ३२ शेषं २।३।०।२।७।१।६।५।६।४३ लब्धिः पूर्वलब्धेरधः स्थापिता २।५।
 ३९।२६।२।२।२।६।२।८।३२ अस्य घनः ९।११।८।१।९।२।६।५।०।५२।२।७।२।८।२।३।३।७।१, अत्र
 सप्तमघनः शोधितः शेषं ७।१।३।३।७।१८ इदं शेषे योजितं २।३।७।२।८।२।३।३।७।१

(घ) २. २६ for (२६) (ङ)

(ङ) १. २३ for (३२)

४. ५ for (१५)

७. '१।२८ से १।५६' लुप्त

८-६ 'पुनर्हर—स्थिता' लुप्त

११. ५० for (४०)

१३. 'हर' लुप्त अतः—भक्त for (भक्त)

१५. योजितः for (योजितं)

५. २१।४।५७ for (११।४।५६)

३. पूर्वलब्धैः for (पुनर्लब्धैः)

६. भक्त for (भक्ते)

१०. शोधितं for (शोधितः)

१२. ३२ for (२२)

१४. '२८' लुप्त

हर भक्ते लब्धं ५२१ शेषं ११२८२३३७१ लब्धि पूर्वलब्धेरधः स्थापिता २१५३६।
 २६१२२१२६२८३२१५२ अस्य घनः ६१११८११६१२६१८५७३९३७५०११९ पुरत्रा-
 ष्टमघनः शोधितः शेषं ११२४१३३२८ शेषे योजितं १३६१४७५०११६ हरभक्तः
 लब्धं ३३ शेषं ०१४७५०११६ ल० पूर्ववत् २१५३६१२६१२२१२६१२८३२१५२३३
 एतत्पर्यन्तं गृहीतं ।

अथात्र यावत्तावन्मानयनाथमुपायान्तरमाविदेन निष्कासितं । तद्यथा
 रूपाणि यावत्तावता भाज्यानि लब्धेर्घनः कार्यः । पुनर्घनोपि यावत्तावता भाज्यः ।
 यल्लब्धं तत्प्रथमलब्धौ योज्यं पुनस्तस्य घनः कार्यः । एवमसकृत्, अत्रोपपत्तिः—
 इह पूर्ववत्तावतावता भक्ते रूपराशौ कश्चिद्यावतो भागो लब्धः पुनस्तस्य घनं कृत्वा
 तद्योजनेन वास्तवघनस्यासन्नता जाता । एवं मुहुः स्थिरीभूतं तदेव घनस्वरूपरा-
 शेर्यावत्तावतो भाग उपलब्धः स एव यावत्तावन्मानमुपपन्नं । अत्रोदाहरणं—
 ल० ६१६१४६१८५७३९३७५० इयं यावत्तावत् षष्ठेद्विरूध्वपरिवर्त्तने या ३
 भक्ते यल्लब्धं फलं २१५३६१२२३६१४२१५८५० अस्य घनः ६१०१२८३८३-
 ५२१५३३६ पुनरयं तेनैव या ३ भक्तः फलं ०१०३३३३२६१२१२१५७ इह प्रथमलब्धौ

- (घ) २. ५२ for (५२१) (ङ) ३. लब्धिः for (लब्धिं) (ङ)
 ४. ३६१४७५०११६ for (३६१४७५०११६)
 ५. ११२४१३३२८ for (११२४१३३२८)
 ११. कश्चिद्यावत्तावतो for (कश्चिद्यावतो)

- (ङ) १. लुब्धं for (लब्धं) ६. योजिते for (योजितं)
 ७. गृहीतं for (गृहीतं) ८. कार्याः for (कार्यः)
 ९. यल्लब्धं for (यल्लब्धं) १०. तावके for (तावता भक्ते)
 १२. भागः for (भागो) १३. कृत्वा for (कृत्वा)
 १४. सन्नता for (सन्नता) १५. 'स्व' लुप्त
 १६. '५६' लुप्त १७. ६ for (३६)
 १८. '५' लुप्त

(घ) ३. ६।११।८ for (२।११।८) (ङ) ७. अथ for (अस्य)

२. जातो for (जातो)

५. ₹६ for (६)

६ जाताः for (जाता)

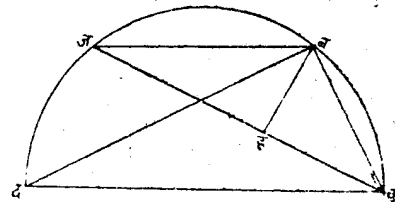
६. कहहवयोर्वग्योर्योग for

(कहूवयोर्वगंयोः)

११. वापतस्य for (व्यासस्य)

१२. वप्रमाणं for (बहप्रमाणं)

१३. कवर्गो for (कहवर्गो)

द्वयस्य पूर्णज्यारूपा कबरेखा यावत्तावन्मिता कल्पिता । या १ अस्य वर्गः ।
याव १ व्यासः १२० षष्ठ्योर्ध्वीकृतः २ एकपरिवर्तः । अनेन कबवर्गो याव १
षष्ठ्येकपरिवर्त्तेन २ भक्ते लब्धं यावद्वर्गदिर्द्धकला सा च यावद्वर्गस्य त्रिशद्विक-
लात्मिका ३० यावत्तावतः अस्य वर्गः यावद्वर्गवर्गस्य पञ्चदश प्रतिविकलाः जाताः
१५ इदं कबवर्गोद्धोषितं शेषं कहवर्गः याव १ याव व० १५ प्रतिविकला २८ कहवर्गः
कजवर्गस्य चतुर्थांशतुल्योस्ति । तस्मात् कजवर्गः याव ४ यावव १ विकला ।

अथ मिजस्तीग्रन्थस्य प्रथमाध्यायस्य द्वितीयक्षेत्रे द्विभुजपपन्नं—

कजबदघातः कजवर्गरूपः कजबदघातस्य बजकदघातस्य च योगेन
तुल्योस्ति । तत्र कदप्रमाणं ६।१६।४९।७।५६।८।५६।३० बजं अबतुल्यं यावन्मित-
मस्ति । तस्माद्बजं कदेन गुणितं सदेतावन्ति यावत्तावतानि जातानि या०
६।१६।४९।७।५६।८।५६।३० कबवर्गरूपकजबदघात याव १ तस्मादिदं याव ४
यावव १ विक० अं० अस्य याव १ या ६।१६।४९।७।५६।८।५६।३० समानं जाते ।
पुनरेतो समशोधितो । तत्रैकपक्षे याव ३ यावव १ विक० या० ६।१६।४९।७।५६।
८।५६।३० एतो समानी स्तः । अत्र सयोस्त्र्यंशो चेद् गृह्यते तदा तावपि समानी
भविष्यतः । अतः पक्षो त्रिभक्तो याव १ यावव २० प्रति वि० या २।५।३६।
२२।३९।४२।५८।५० पुनरेतो यावत्तावतापर्वतितो यथा या १ याव २० रू २।५।-

(घ) १. + अंशात्मकत्वादिदं बहुप्रमाणं जातम् +

२. ऋ for (२८)

७. प्रथमाध्यायस्य for (प्रथमाध्यायस्य)

(ङ) २. ६० for (२८)

३. कजवर्गस्य for (कजवर्गस्य)

४. चतुर्थांश for (चतुर्थांश)

५. कवर्गः for (कजवर्गः)

६. मिजस्ति for (मिजस्ती)

८. 'बजकदघातस्य' लुप्त

९. 'याव' लुप्त

१०. ६० for (८)

११. जातो for (जातं)

१२. + याव १ यावव +

१३. याक्ष for (विक. या. ६)

१४. ज्येजते for (चेद् गृह्यते)

१५. त्रिभक्तो for (त्रिभक्तो)

१६. 'याव १ यावव २०' लुप्त

१७. पर्वतितो for (पर्वतितो)

१८. 'या १' लुप्त

३६।२२।३६।४२।५८।५० व्रतादृशस्येष्टांकस्य चिकीर्षास्ति । यस्यांकस्य रूपराशि-
स्थितांकस्य चान्तरं तदंकघनस्य विंशति प्रतिविकलात्मकं भवति । स एवांक
इष्टो भवति । तस्योत्पादनेऽयमुपाय उपलब्धः, रूपाणां घनः कृतः ६।१०।२८।३-
८।५२।५।३६ इदं विंशतिप्रतिविकलाभिगुणितं ०।०।३।३।४२।४५।३०।५० रूपेषु
योजितं २।५।३६।२६।२२।२८।२६।४० अस्य घनः ६।११।८।१६।२८।५६।२३।५०
पुनस्तेनैव प्र० वि० २० गुणितः ०।०।३।३।४२।४६।२९ पुनर्घनः ६।११।८।१६।२६।
८।५६।५१ पुनस्तेनैव प्र० वि० २० गुणितः ०।०।३।३।४२।४६।२६।४२ रूपेषु योजितं
२।५।३६।२६।२२।२९।२८।३२ इदमंशद्वयस्य पूर्णज्या रूप इष्टांको जातः । यदास्य-
घनः क्रियते विंशतिप्रतिविकलाभिगुण्यते रूपे योज्यते तदा स एवांको भवति ।

अथ मिर्जोलुग्वेगस्य द्वितीयः प्रकारः—

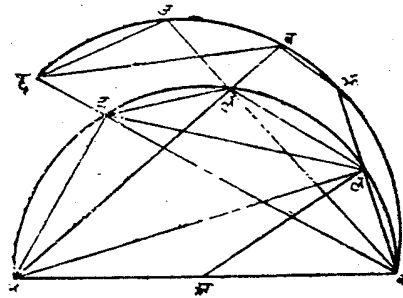
तत्र कवजदं चापं षडंशानां कल्प्यं । यस्य वृत्तस्येदं चापं तद्वृत्तकेन्द्रं तं
कल्पनीयं । पुनः प्रत्येकं कवचापं बजचापं जदचापमंशद्वयं कल्पितं । कवकज-
कदबजबदजदपूर्णज्याः संयोज्याः, पुनः कवपूर्णज्या कजपूर्णज्या कदपूर्णज्यानां
हृषबचिह्नेष्वेदं कार्यं । पुनस्तद्वरेखा तक्षतबरेखाः संयोज्याः, एता रेखाः प्रत्येकं
तासु पूर्णज्या मुलम्बरूपा भविष्यति । पुनः कतरेखा व्यासाद्धं संयोज्यं । पुनः तत्

- (घ) २. + ०।०।३।३।२६।२१।२।५७ रूपेषुयोजितं २।५।३६।२६।४।१।४७ अस्य घनः
६।११।८।१६।३२।३०।४८।६। पुनरिदं विंशतिप्रतिविकलाभिगुणितं +
३. + रूपेषु योजितः २।५।३६।२६।२२।२६।२८।२६ +
४. रूपेषु for (रूपे) (ङ)

- (ङ) १. '६' लुप्त
२. ०।०।३।३।४२।४५।३०।५०।२६।२२।२८। २६।४० for ०।०।३।३।४२।४५।३०।५०
रूपेषु योजितं २।५।३६।२६।२२।२८।२६।४०
५. षडंशानां for (षडंशानां) ६. 'पंजचापं— पुनः' लुप्त
७. 'कवपूर्णज्या' लुप्त ८. चिह्नेष्वेदं for (चिह्नेष्वेदं)
९. 'त' लुप्त १०. साधु for (तासु)
११. मूलं for (मूलं)

अचिह्नेऽद्वितं कार्यं । पुनः अचिह्ने केन्द्रं कृत्वा अकव्यासाद्धेन वृत्तं कार्यं । तत्र कहत्कोणकक्षतकोणकवतकोणाः समकोणाः सन्ति । तदा वृत्ताद्धमेतत् हक्ष-
पूर्णज्यासु निष्काश्यः^१ । तत् हल्लम्बः कक्षपूर्णज्यासु निष्काश्यः । तदा कक्ष-
पूर्णज्या लचिह्नेष्वद्विता भविष्यति । तत्र झवरेखया कजभुजं कदभुजयोरद्ध-
स्थाने कर्त्तितं । तदा झवरेखा जदरेखायाः समानान्तरा भविष्यति । तस्मात्कजद-
त्रिभुजकक्षवत्रिभुजे मिथः सजातीये भविष्यतः । कबंकदस्याद्धमस्ति । झव जद-
स्याद्धं भविष्यति । पुनरनेनैव प्रकारेण हक्षरेखा बजस्याद्धं भविष्यति । कहं
कबस्याद्धमस्त्येव । तस्मात् कहहक्षझवपूर्णज्याः मिथः समाना भविष्यन्ति । पुनः
अचिह्नात् अल्लम्बः कक्षपूर्णज्यायां निष्काश्यः । अयं लम्बः कक्षरेखां लचिह्ने-
द्वितं करिष्यति । पुनरयं वद्वितः सन् हचिह्ने लगिष्यति । तस्मात्कहमेकांशज्या
यावत्तावन्मिता कल्प्या । पुनं कब अंश त्रितयस्य ज्या एतावत्यस्ति । १।२।३।३।
५।१।३।४।२।८।१५ यदि कहवर्गः याव १ कतरेखया ६० भाज्यते तदा लद्विरेका
कला यावद्वर्गस्य भविष्यति । इदं हल्लप्रमाणमस्ति यथापूर्वमुपपन्नं । अस्य वर्गः

- (घ) २. 'पूर्ण'--निष्काश्य. लुप्त, इसके स्थानमें 'वचिह्नेषुगमिष्यति' ५
३. + पुनः हक्षभवतहतरेखाः सयोज्याः +
४. हचिह्नात् for (तत्) ६. चिह्नेद्विता for (चिह्नेद्वितं) (ड)
(ङ) १. कसत for (कक्षत) ५. त्रिभुजे for (त्रिभुज)
६. 'कक्षवत्रिभुजे' लुप्त ७. भविष्यते for (भविष्यतः)
८. कस्त्येव for (मस्त्येव) १०. करिष्य for (करिष्यति)
११. कस्मात् for (तस्मात्)
१२. यां निष्काश्यः । अयं लम्बः
कव for (यावत्)
१३. तृतयस्य for (त्रितयस्य)
१४. जावत्तावत्यस्ति for (ज्या
एतावत्यस्ति)
१५. '३' लुप्त
१६. + या +
१७. 'हल' लुप्त

यावद्द्वग्वर्गस्यैका विकला भविष्यति । अयं कहवर्गो शोधितः शेषं कलवर्गो भविष्यति । स च । याव १ यावव १ विकला कक्षवर्गस्य चतुर्थांशः ४ कलवर्गोऽस्ति । तस्मात्कक्षवर्गः याव ४ यावव ४ विकला पुनः कक्षहवघातरूपः कक्षवर्गः कक्षहवघातरूपवत् वर्गस्य हक्षकवघातस्य च योगेन तुल्योऽस्ति । कहवर्गश्चैतावान् । याव १ हक्ष कवघातश्च ३।८।२४।३३।५१।३४।२८।१५ । अयं द्वितीयप्रकारेण कक्षवर्गः सिद्धः । एतो समाविति समशोधनार्थं न्यासः यथा याव ४ यावव ४ विकला याव १ या ३।८।२४।३३।५१।३४।२८।१५ । अत्र संप्रदायेन शोधने कृते सति प्रथमपक्षे याव ३ यावव ४ विकला द्विपक्षे या ३।८।२४।३३।५१।३४।२८।१५ अनयोऽन्यथावपि समानौ तस्मात्त्रिभिरपवर्तितौ याव १ यावव १ वि० रू १।२।४८।११।११।५१।२४।२५ अवशिष्टावेतावपि समौ पुनरेतो यावत्तावतापवर्तितौ जातौ पक्षौ या १ याव ३ वि० रू १।२।४८।११।११।५१।२४।२५ प्र० वि० यद्यत्र तादृशांस्को लभ्यते, यस्यांकस्य पुनः रूपस्य चान्तरं अंकघनस्यैककला विंशति प्रतिविकला तुल्यं भवेत् । स चानेन प्रकारेण निष्काशितः । तत्र रूपानां घनः अंशादि १।८।४८।३०।२३।२६।३० अयमेकया कलया विंशति प्रतिविकलाभिश्च ४२।१८ गुणितः ०।०।१।३।४।४।४।४।३।२।८।४१ अशकलास्थानयोरभावात् स्थानद्वये शून्यं, निवेशितं रूपेषु संयोज्य जातं १।२।४८।४३।४।३२।०।५३।४१ अस्य घनः १।८।५३।३२।४।३।

(घ) १३. तुल्यमंतरं for (तुल्यं)

(ङ) १. यावद् यस्यैका for (यावद्द्वग्वर्गस्यैका)

२. 'कक्ष-वर्गः' लुप्त	३. 'वर्गस्य' लुप्त
४ कक्षहव for (हक्षकव)	५. प्रकारेणाण for (प्रकारेण)
६. शोधनार्थं for (शोधनार्थं)	७. द्विपया for (द्विपक्षे या)
८. 'याव १-अवशि-' लुप्त	८. 'ष्टावेतावपि' लुप्त
१०. +यावव १ वि० रू १।२।४८।११।११।५१।२४।१५+	
११. रूपण for (रूपस्य)	१२. विकल्पा for (विकला)
१४. ३८ for (२८)	१५. शून्यं for (शून्यं)

५०।५९।१४।५७ पुनरयमेतेन २। गुणितः ०।०।१।३।५।१।२।२।४।५।२।५।८ रूपेषु संयोज्यं
१।२।४।५।३।१।१।१।४।५।०।८ अस्य घनः १।८।५।३।३।६।२।७।१।८।०।२।२।१०
पुनरयं तेनैव २। गुणितः ०।०।१।३।५।१।२।३।१।४।५।२० रूपेषु संयोज्यं १।२।४।९।-
४।३।१।१।१।४।५।३।० अस्य घनः १।८।५।३।३।२।२।६।३।७।५।३।४ पुनस्तेनैव २।
गुणितः ०।०।१।३।५।१।२।३।१।४।५।२६ रूपेषु संयोज्यं १।२।४।५।३।१।१।१।४।५।३।६
२६ अयमिष्टांको जातः । अत इयमेकांशज्या सिद्धा । कुतः । यतोस्य घने अनेन
२। वि० गुण्यते रूपेषु योज्यते तदाऽयमेव भवति । तस्मादमेव एकांशज्या जाता
इदमेवेष्टं ।

अथात्र मिर्जोलुग्वेगेन यत् द्वितीयप्रकारेण क्षेत्रं प्रदर्शितं तत्र बहुरेखा प्र०
संयोगः कृतः ।

अथात्र यथात्परेखाभिरेव सिध्यति तथा यतितमाविदसंज्ञैः । तत्र तावदेव
कवजदचापं पूर्वोक्ता एव पूर्णज्याः संयोज्याः । कवपूर्णज्याद्वरूपं कर्हं एकांश-
ज्यास्ति । सा यावन्मिता कल्पिताया १ कवरेखाया २ एवं वजया २ जवया २
यत एतामिथः समानाः सन्ति । पुनः कदरेखा ६।१६।४६।७।५६।८।१६ अनया

(घ) २. योजितं for (संयोज्यं)

७. 'प्र०' लुप्त (ङ)

११. वि० नोट 'यावन्मिता—से आरंभ कर अगले पृष्ठ १०७४ की दसवीं पंक्ति में—
बहुप्रयासेन' तक इस प्रति में एक स्थान पर अंकित है ।

(ङ) १. ४६ for (५६)

३. ७८ for (७।१८)

४. १४४ for (१४।४४)

५. १४४ for (१४।४४)

६. 'वि०' लुप्त

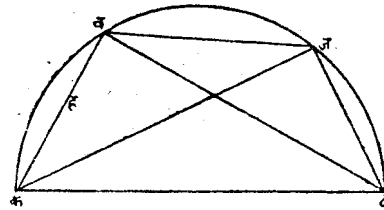
८. मावितसंज्ञैः for (माविदसंज्ञैः)

९. कवजचापं for (कवजदचापं)

१०. सति for (स्ति)

११. यावत्तावन्मिता for (यावन्मिता)

१२. कवरेखाया for (कदरेखा)

वजया २ गुणितं कवजदघातयुतं जातं, याव ४ या १२।३३।३८।१५।५८।१६।३३।०
 अयं जातः कजवर्गः। पुनः प्रकारान्तरेण कजवर्गः साध्यते। कववर्गः याव ४ अयं
 व्यासेन २ पष्ठेरेकोद्धपरिवर्त्तेन भक्तो लब्धं यावद्वर्गस्य कलाद्वयं। २ इयमंश-
 द्वयस्य उत्क्रमज्या जाता। अस्याः वर्गः यावव ४ विकला कववर्गो शोधितः शेषं
 याव ४ यावव ४ विकला। अयमंशद्वयज्यावर्गो जातः। अयं चतुर्गुणितः याव १६
 यावव १६ विक० अयं सिद्धः कजवर्गः। एतो पक्षौ समौ समशोधनार्थं न्यासः
 याव ४ या १२।३३।३८।१५।५८।१६।३३ याव १६ यावव १६ विकला शोधिते शेषं
 याव १२ यावव १६ या १२।३३।३८।१५।५८।१६।३३ पुनर्द्वादश यावत्तावतापवर्त्य
 याव १ याव २। वि० रू १।२।४८।११।११।५१।२६।२५ इदं मिर्जोलुग्वेगेन निष्का-
 शितं बहुप्रयासेन।

अथ प्रकारान्तरेण अंशजीवानयनं—

हरादनुमानेन फलं ग्राह्यं पूर्वपंक्तौ शून्यद्वयं स्थाप्यं। तदधः फलं स्थाप्यं। पुनः
 पुनः पंक्तिफलगुणिता हरे विकलास्थाने विशोध्य शेषं स्पष्टहरो भवति। उपरिशून्य-
 द्वयस्य विद्यमानत्वाद्विकलास्थानमागतमेव। पुनर्लब्धगुणं हरे विशोध्य पंक्तिस्थफले
 फलं योजयित्वा फलेन पंक्तिगुणनीया। इयं यथास्थाने विशोध्य ततः पंक्तिस्थफले

(घ) २. जात for (जाता)

३. वर्गः for (वर्ग)

६. वि० नोट—‘पृष्ठ १०७३ के ‘यावन्मिता—से लेकर इस पृष्ठ के— बहुप्रयासेन’ तक
 इस प्रति के १०६५ वें पृष्ठ पर + चिह्न तक अंकित है।

१०. + श्रीमहागणपतये नमः। चतुर्विंशतितमे पत्रे निरंकपृष्ठे अधस्तो नवमपंक्तौ शोधः।

१३. पंक्तिः for (पंक्ति)

१४. ‘विशोध्य’ का अनुस्वार (लुप्त)

(ङ) १. या ४ for (याव ४)

४. यावव ४ for (याव ४.)

५. चतुर्वर्गगुणितः for (चतुर्गुणितः)

६. ‘१६ यावव १६’ लुप्त

७. शोधते for (शोधिते)

८. ‘याव १ २६।२५’ लुप्त

११. + याव १ याव २० वि० रू १।२।४८।११।११।५१।२६।२५ +

१२. ‘पुनः’ लुप्त

फलं पुनर्योज्यं । पंक्तिमस्तके एकं शून्यं निवेश्यं । ततो हरमुत्सार्य अनुमानेन फलं ग्राह्यं । फलं पंक्तौ निवेश्यं । ततः पंक्तिः फलगुणिता हरे विशोध्य शेषं स्पष्टहरो भवति । पुनर्लब्धगुणं हरं भाज्ये विशोध्य पंक्तिस्थफले फलं योजयित्वा फलेन पंक्तिगुणीया । इयं हरे यथास्थाने विशोध्य ततो पंक्तिस्थफले फलं पुनर्योज्यं । पंक्त्यद्वयं एकं शून्यं स्थापनीयं । ततो हरमुत्सार्य अनुमानफलं ग्राह्यं । एवं मुहुः । अथोदाहरणं-भाज्यः ६।१६।४९।७।५९।८।५६।२६।४० हरः ३ हरेण ३ अनुमाना-
त्फलं गृहीतं २ । पूर्वं पंक्तौ शून्यद्वयं स्थाप्यं ततः फलं स्थाप्यं ०।०।२ पुनः पंक्तिः फलगुणिता हरे विकला स्थाने शोध्यशेषं स्पष्टहरो भवति २।५६।५६ अनेन भक्ते लब्धं २, फलगुणितं हरं भाज्ये विशोध्य शेषं ०।१६।५७।७।५६।८।५६।२६।४० पुनः पंक्तिस्थफले फलं योजयित्वा फलेन पंक्तिगुणीया । ८ इदं हरे यथास्थाने विशोध्य शेषं २।५९।४८ पंक्तिस्थफले फलं पुनर्योज्यं । पंक्तिमस्तके एकं शून्यं निवेश्यं ०।०।०।६ ततो हरमुत्सार्य पुनरनुमानेन फलं ग्राह्यं ५, फलं पंक्तौ निवेश्यं ६।५ ततः पंक्तिफलगुणिता ३०।२५ हरे विशोध्य शेषं स्पष्टहरो भवति २।५६-
४७।२६।३५ पुनर्लब्धगुणं हरं भाज्ये विशोध्य शेषं १।५८।१०।३१।१३ पंक्तिस्थ-
फले १५ फलं ५ योजयित्वा १५ फलेन पंक्तिगुणीया ३ इदं हरे यथास्थाने विशोध्य

(घ) ११. + फल + (ङ)

१६. पंक्ति for (पंक्ति)

(ङ) १. फलगुणिता for (फलगुणिता)

२. स्पष्ट for (स्पष्ट)

३. विसोद्य for (विशोध्य)

४. पंक्तिसक for (पंक्तिस्थ)

५. पुन्य for (पुन)

६. '७।५६' लुप्त

७. 'हरः ३' लुप्त

८. फलं for (फलं)

९. हरेण for (हरे)

१०. + हरे । ३ । +

१२. न्याज्ये for (भाज्ये)

१३. '७' लुप्त

१४. '८' लुप्त

१५. इकं for (एकं)

१७. ५६ for (५)

१८. १४ for (१०)

१९. ३० for (३)

२०. + शेष्य +

शेषं २।५६।४६।५८।४५ पुनः पंक्तिस्थफले^२ फलं योज्यं^१, पंक्तिमस्तके एकं शून्यं स्थापनीयं । ततो हरमुत्सार्य अनुमानफलं ग्राह्यं, शेषं पूर्ववत् । एवं मुहुः ।

अत्रोपपत्तिः—श्रीमहाराजाधिराजजयसिंहदेवैर्निष्कासितास्ति, सा यथा । अत्र सिद्धान्ते त्र्यंशज्यासाधनं । दोज्या त्रिभागस्य घनं तु तावत्कृत्वा^५ हृतोयं त्रिगुणस्य कृत्या । स्वत्र्यंशयुक्तेन फलेन युक्तो^६ दोज्यात्रिभागः अनेन प्रकारेणासकृत् त्र्यंशज्यासाधनं कृतमस्ति । अत्र स्वत्र्यंशमुक्तफलेन दोज्यात्रिभागः युक्तो विधीयते । अथवा स्वत्र्यंशयुक्तफलं त्रिगुणं विधाय दोज्यायां संयोज्य पश्चात्त्रिभिर्विभजनेनापि तुल्यमेव फलमायाति । अत्र तु ज्ञातदोज्या पूर्णज्यात्वेन ज्ञातास्ति । तस्मात्स्वत्र्यंशमुक्तफलं षड्गुणं विधाय पूर्णज्यायां संयोज्य त्रिभिर्विभाज्यं फलं त्र्यंशज्या भवति । षड्गुणस्य त्र्यंशफलं तु पूर्णज्यात्र्यंशस्य^{१३} घनः वारद्वयं षष्ठिभक्त इति सिद्धं ।

अथ विस्तरैरेण विषुवांशक्षेत्रमुच्यते, तत्र श्लोकाः—

अर्द्धं संपूर्णगोलस्यायनवृत्ते विधाय च ।

मेघसंपातगोलाख्यसंधिमूर्ध्वस्थितं तथा ॥१॥

समायां भुवि सस्थाप्य भूसंलग्नं भवेद्यथा ।

वृत्तमायनसंज्ञं च वृत्तस्यास्य तु केंद्रकं ॥२॥

(घ) ८. युक्तफलेन for (मुक्तफलेन) (ङ) १०. युक्तफलं for (मुक्तफलं)

१६. + ॥२॥ + (ङ)

(ङ) १. +५०+

३. +५०+

५. कृता for (कृत्वा)

७. मासाकृत् for (णासकृत्)

९. दोज्या for (दोज्यायां)

११. षड्गुणं for (षड्गुणं)

१२. संपात for (संपात)

१५. वृत्तमायन for (वृत्तमायन)

२. फलं फले for (फले फलं)

४. पूर्णवत् for (पूर्ववत्)

६. युतोदोज्या for (युक्तो दोज्या)

१०. त्र्यंशयुक्तफलं for (त्र्यंशमुक्तफलं)

१२. त्रिसस्य for (त्र्यंशस्य)

१४. भूमि for (भुवि)

पृष्ठसंज्ञं गोलसंधिर्गं भञ्चिहं भवेद्भुवि ।
 केन्द्रनिष्कासनं ज्ञेयं रेखागणिततो बुधैः ॥३॥
 संपातयोध्रुवावक्याबुद्धत्तायनवृत्तयोः ।
 क्रांतिवृत्ते गोलसंधे भुजांशा ध्रुवकावधि ॥४॥
 भवन्ति भूमेः कोट्यंशा अथ गोलस्य संधितः ।
 भूपर्यंतं च वृत्तानां सर्वेषां खंडकं तु यत् ॥५॥
 तन्नवत्यंशकमितं प्रसिद्धमिव सर्वतः ।
 रविबिंबोपरिगतं ध्रुववृत्तं तु यद्भवेत् ॥६॥
 तदिष्टवृत्तसंज्ञं स्यादिति ज्ञेयं विशारदैः ।
 ध्रुवाद्भानोश्च बिंबांतं द्युज्याचापं भवेत्किल ॥७॥
 कृतं तेन तु यद्वृत्तं द्युज्यावृत्तं भवेद्विह ।
 गोलमध्यावथ पुनर्भुजांशः कृतवृत्तकं ॥८॥
 भुजांशवृत्तसंज्ञं स्यादिष्टवृत्तध्रुवाख्ययोः ।
 द्वौ संपातो भवेतां हि नाडीवृत्तात्समांतरौ ॥९॥
 संपातद्वयसंबद्धं सूत्रं पूर्णज्यका भवेत् ।
 भुजांशवृत्तगर्भाख्यकेन्द्रमूर्ध्वाधराह्वये ॥१०॥
 कोटिसूत्रांतरे सूत्रे तत्केन्द्रात्क्रांतिवृत्तके ।
 भुजज्याग्रहपर्यंतं तत्केन्द्राद्विषुवद्वृत्त ॥११॥

(घ) ४. कोट्यंशा for (कोट्यंशा)

(ङ) १. इष्ट for (पृष्ठ)

२. वक्रवद्वृत्तायन for (वक्र्याबुद्धवृत्तायन)

३. क्रांति for (क्रांति)

४. भूमकोट्यंशा for (भूमेः कोट्यंशा)

५. पंडुकं for (खण्डकं)

६. 'रवि' लुप्त

७. तद्वृत्त for (तदिष्ट)

८. वृत्तं (कृतं)

९. स्यादिवृद्धुवाख्ययोः for (स्यादिवृत्तध्रुवाख्ययोः)

१०. सम्बद्ध for (सम्बद्ध)

अपि बाह्यं शवृत्तांतं तावती भवति ध्रुवं ।
 नाडीवृत्ते यत्र लग्नमिष्टाख्यं ध्रुववृत्तकं ॥१२॥
 तच्चिह्नं विषुवांशानां भवतीति विनिश्चयः ।
 अथ स्वाभीष्टवृत्तस्थमध्यसूत्रस्य वै तथा ॥१३॥
 नाडीवृत्तगबाह्यं शसूत्रस्य च युतिर्भवेत् ।
 अवश्यं पूर्णजीवाद्धं तेन जात्यं भवेत्किल ॥१४॥
 तत्र कोटिर्गर्भकेन्द्राद्युतिपर्यंतमस्ति हि ।
 क्रान्तिजीवा भुजोप्यत्र दोज्याकिर्णो भवेत् ध्रुवं ॥१५॥
 कोटिर्यदा द्युजीवाग्रे त्रिज्याग्रे किं भवेत्तदा ।
 विलब्धफलचापं यद्विषुवांशा घटी वृत्तो ॥१६॥
 पूर्णज्याद्धं चेष्टवृत्तं भुजोत्खायां वृतावपि ।
 क्रान्त्यंशानां भवेज्जीवा एकवेयं विनिश्चयः ॥१७॥
 गोलगर्भाख्यकेन्द्रात्तु योगांतं यच्च सूत्रकं ।
 तद्युज्यासंज्ञकं ज्ञेयं ग्रहान्तं त्रिज्यका भवेत् ॥१८॥
 द्युज्यात्रिज्ये कोटिकर्णो भुजः स्यात्क्रान्तिसिजिनी ।
 जात्यक्षेत्रं भवेत्तद्वितीयं गोल गर्भगं ॥१९॥
 नाडीवृत्तावधि पुनर्गोलगर्भाख्यसूत्रतः ।

(ङ) १. तावति for (तावती)

२. वृत्तस्य for (वृत्तस्थ)

४. गर्भं for (गर्भं)

६. भुजोप्यत्र for (भुजोप्यत्र)

८. त्रिज्या for (त्रिज्या)

१०. वृत्तो for (वृत्ते)

१२. ज्ञेयं for (वेद्यं)

१४. त्रिज्या for (त्रिज्ये)

१६. गर्भकं for (गर्भगं)

३. 'तथा' लुप्त

५. क्रान्ती for (क्रान्ति)

७. द्युतिजीवाग्रे for (द्युजीवाग्रे)

९. केन्द्राद for (ग्रे किं)

११. क्रान्तसानां for (क्रान्त्यंशानां)

१३. तद्युज्या for (तद्युज्या)

१५. द्वीतीयं for (द्वितीयं)

१७. नाडि for (नाडी)

सूत्र धरायां नेयं च क्रान्तिवृत्तांतमप्युत ॥२०॥

नाडीसूत्राद्भूसूत्रांतपर्यंतं चापि सिजिनी ।

देया पयमांशानां त्र्यस्रं भूमिगतं भवेत् ॥२१॥

भुजज्यया गर्भकेन्द्रात्कार्यं वृत्तं मनीषिणा ।

तत्रापि भुजसूत्राप्रपर्यंतं नाडिकागुणात् ॥२२॥

रेखा हैया ज्यावदस्याः ज्ञानं स्यादनुपाततः ।

तद्यथा त्रिज्यया लभ्या परक्रान्तिज्यका तदा ॥२३॥

इष्टया दोज्यया किं स्याल्लभ्यं।

सायनग्रहदोर्ज्यातो परक्रान्तिज्यका गुणा ॥२४॥

त्रिज्ययाप्ता लब्धधनुरिष्टक्रान्तिज्यका भवेत् ।

इष्टापमोस्याश्चापं स्यादसौ सायनगोलदिक् ॥२५॥

अस्माद्विलोमानुपातात्परक्रान्तिर्भवेदपि ।

अथोत्क्रमज्या-प्रकारः—

ज्यावर्गं व्यासाद्धवर्गं शोध्यशेषस्य मूलं नवत्यूने चापे अर्द्धव्यासे हीनं नवत्यूर्ध्वे चापे अर्द्धव्यासयुतं उत्क्रमज्या भवति । कवचापज्या बहसंज्ञा बहवर्गं बद्धवर्गं शोध्यशेषं मूलं दहसंज्ञं इयमुत्क्रमज्या । यदि हृदं जदे योज्यते तदा जहसंज्ञं

(घ) ३. परायमांशानां for (पयमांशानां)

वि० नोट — 'यावन्मिता—से—बहुप्रयासेन' तक अंकित पाठ १०७३ पृ० से १०७४ पृष्ठ पर अंकित है ।

६. यहां से पाठ १०६५ वें पृष्ठ के + चिह्न के आगे आरम्भ होता है ।

(ङ) १. मयुतः for (मप्युत)

२. सिजिनी for (सिजिनी)

४. भुजज्याया for (भुजज्यया)

५. सरक्रान्तित्रि for (त्परक्रान्ति)

७. भवत्पूर्वे for (नवत्यूर्ध्वे)

८. ध्वाप for (चाप)

९. 'बद्ध' लुप्त

१०. दमुपक्रमज्या for (यमुत्क्रमज्या)

उत्क्रमज्या बजचापस्य भवति । उदाहरणं । द्विसप्तत्यंशानां उत्क्रमज्या आनीयते ।
तद्यथा । द्विसप्तत्यंशज्या ५७।३।४८।१२।२।७।३।११ अस्य वर्गः ५४।१६।१३।५५।
७।२५।४५।५८ त्रिज्यावर्गात् ३६०० शोध्यशेषं ३५।४५।४३।४६।४।५२।३४।१४।२ अस्य
मूलं १८।३२।२७।४०।१४।४६।३३ त्रिज्यायां ६० हीनं ४१।२७।३२।१६।४५।१०।२७
इयं द्विसप्तत्यंशोत्क्रमज्या इयमेव व्यासाद्धं ६० युता अष्टोत्तरशतांशानामुत्क्रम-
ज्या जाता । योगान्तरज्या ।

अथ प्रकारान्तरेण ज्यासाधनं—

पूर्वं तु पूर्णज्याभिज्ञातिचापयोर्योगान्तरज्यानयनमुक्तं । अधुना द्विज्याभिरेव
ज्ञातचापयोर्योगान्तरज्यानयनमुच्यते । कबजदं वृत्ताद्धं कार्यं कबं प्रथमचापं । बजं
द्वितीयचापं । कजं योगचापं तस्य ज्या ज्ञेयास्ति । कहं व्यासाद्धं हकेन्द्रं । प्रथम-
चापज्याबर्धं द्वितीयचापज्याजतं योगज्याजसंज्ञेयं । जतहत्रिभुजे तं समकोणो-
ऽस्ति । तहं कोटिज्यास्ति । बह्वत्रिभुजेधं समकोणोऽस्ति । धहं कोटिज्यास्ति ।
पुनः तयलम्बः कहरेखायां कार्यः । तह्यत्रिभुजं बघह त्रिभुजस्य सजातीयं । जत
अत्रिभुजं तल अत्रिभुजस्य सजातीयं । तलअत्रिभुजं लहसत्रिभुजस्य सजातीयं

(घ) १. + अथ चाष्टोत्तर शतांशानामुत्क्रमज्या +

२. १२।२७।३ for (१२।२।७।३) ३. ६१ for (६०)

(ङ) २. ५७।३।४८।१२।७।३।११ for (५७।३।४८।१२।७।३।११)

३. ६० युक्ता for (६० युता)

४. अष्टोत्तरशतांशानां for (अष्टोत्तरशतांशानां)

५. 'योगान्तरज्या' लुप्त

६. साधनं for (साधनं)

७. पूर्णं for (पूर्वं)

८. + प्रथमचापं बजं द्वितीयचापं कजं योगचापं तस्य ज्ञेयास्ति कदव्यासाद्धं हकेन्द्रं

दं वृत्ताद्धं कार्यं +

९. 'कबं' लुप्त

१०. ज्ञेयास्ति for (ज्ञेयास्ति)

११. दहं for (घहं)

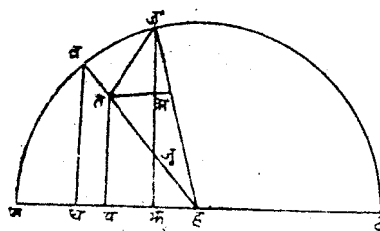
१२. लहस for (लहस)

अथानुपातः । ह्रबर्को बर्धं भुजः तदा ह्रतर्को किमिति लब्धं तयं । इदं अस-
समं । पुनरनुपातः । बहर्को हर्धं कोटिस्तदा जतर्को का कोटिः लब्धं जम् । जम्-
अस्योयोगः कजचापस्य जीवाजसंसिद्धः । उदाहरणं । अष्टादशांशानां जीवा
ज्ञातास्ति, सा चेयं १८।३२।२७।४०।१४।४६।२३ कोटिज्या ५७।३।४८।१२।२७।३।१५
त्रिंशदंशानां जीवा ३० कोटिज्या ५१।५७।४१।२६।१३।५८।५८ इयमष्टादशांशजीवा
गुणिता त्रिज्याभक्ता फलं १६।३।२५।१०।४२।४५।३० द्विसप्तत्यंशजीवा त्रिंशदंश-
जीवा गुणिता त्रिज्याभक्ताफलं २८।३।१५।६।१७।७ जाते यमष्टा चत्वारिंश-
दंशज्या ।

ज्ञातचापज्ये परस्परकोटिज्यागुणौ त्रिज्याभक्ते फलान्तरं चापान्तरज्या
भवति । ग्रस्योपपत्तिः—पूर्ववत् कदव्यासे हकेन्द्रक कबजदं वृत्ताद्धं कार्यं । कबचाप-

१०. + अनयोर्योगः ४४।३५।१६।१६।५६।१७।७ +

- (ङ) १. करणे for (कर्णे)
२. 'कोटि—कर्णेका' लुप्त
३. जीवानां for (जीवा)
४. पलं for (फलं)
५. + गप्लत्यंशजीवा त्रिसदं +
६. 'चा' लुप्त
७. 'गुणे' लुप्त
८. पलांतरं for (फलांतरं)
९. व्याकहकेन्द्रकं for (व्यासे हकेन्द्रकं)
१०. कवजकं for (कवजदं)
११. 'ज्ञताद' for (वृत्ताद)

वर्गेण भाज्यः लब्धं परो भवति । पर आद्ये लोध्यः शेषं, पृथक्स्थज्या पंचमांशे योज्यं, पुनस्तस्य घनः कर्तव्यः त्रिज्याद्वैकृत्या भाज्य आद्यो भवति । आद्यगुणितः पंचमांशवर्गः त्रिज्यावर्गभक्तः फलं स्वपंचमांशोनं परो भवति । परोन आद्यः ज्या पंचमांशे योज्यः पुनस्तस्मात्पूर्ववत् क्रियां कृत्वा मुहुः पंचमांशः साध्यः, यावद-
विशेषः असौ चापपंचमांशज्या भवति । अत्रोपपत्तिः—अत्र ज्ञातभुजकोटिज्याभ्यां समासभावनया द्विगुणितभुजांशानां भुजज्याकोटिज्ये भु० को० २ त्रि० १ भु० व० १ को० व० १ त्रि० १ अत्र भुजकोटिज्याभ्यां समासभावनया जाते त्रिगुणभुजां-
शानां भुजज्या कोटिज्ये भु० व० ४ त्रि० व० भु० ३ त्रि० व० १ को० भु० व० ४ त्रि० व० को० ३ त्रि० व० १ एवं द्विगुणभुजांशानां दोज्या कोटिज्याभ्यां तुल्य-
समासभावनया जाते चतुर्गुणितभुजांशानां दोज्या कोटिज्ये भु० व० को० घ० भु० ४ त्रिघ १ भु० व० व० १ भु० व० को० व० ६ को व० व० त्रिघ १ अत्रापि पूर्वदोः कोटिज्याभ्यां समासभावनया पंचगुणितभुजांशानां भुजज्याकोटिज्ये भु० घ० को० व० १ को० व० व० भु० ५ भू० व० व० भू० १ त्रि० व० व० १ भु० व० व० को०

- (घ) ६. + पूर्व + १२. '१' लुप्त
८. को त्रि व १ for (को व० १ त्रि० १)
१०. 'व' लुप्त ११. 'त्रि०—त्रि० व० १' लुप्त
१३. द्विगुणा for (द्विगुण) १४. + भुको भु० व० ४ त्रि० व० +
१५. कोशानां for (भुजांशानां) १६. आभ्यां for (भ्यां)
१७. कोत्रिव १ टिज्ये for (कोटिज्ये) २४. १० for (१) (ङ)
२६. 'त्रि० व० व० १' लुप्त (ङ)
(ङ) १. भाज्या for (भाज्य) २. स्वपंचमांशोनं for (स्वपञ्चमांशोनं)
३. आद्या for (आद्यः) ४. पांच for (चाप)
५. 'भु०' लुप्त ६. + भुव +
७. 'त्रि० १ भु० व० १' लुप्त
१८. + घ० भु० + १९. त्रिव० १ for (त्रिघ १)
२०. वव १ for (भु० व० व० १) २१. द for (६)
२२. 'त्रिघ १' लुप्त २३. को त्रिघ १ टिज्ये for (कोटिज्ये)
२५. + त्रिघ १ +

५ भु० व० को० व० १० व० व० १ को० १ त्रि० व० व० १ को ४ अत्र पंचगुणित-
भुजांशज्याखण्डेषु भुजज्यावर्गो नस्त्रिज्यावर्गो भवतीति कोटिवर्गं उत्थाप्येवं
स्वरूपमुत्पन्नम् । भु० घ० त्रि० व० २ त्रि० व० व० भू० ५ भु० घ० भुव० १६ त्रि०
व० व० १ अत्र भुजज्याज्ञानात् भुजस्थाने यावत्तावदव्यक्तं निवेश्य ज्ञातज्या
सममिति पक्षो या० घ० त्रि० व० २ या० त्रि० व० व० ५ या० घ० या० व० १६
त्रि० व० व० ज्या समत्वात्तयोः पक्षयोः या० घ० त्रि० व० २ या० घ० या० व०
१ या घ० त्रि० व० २ या० घ० या० व० १६ त्रि० व० व० ज्या या० त्रि० व०
व० ५ संयोज्य जातो पक्षो पंचगुणितेन त्रिज्यावर्गं वर्गेण भजने ऊर्ध्वपतंचो पञ्चां-
शज्येव । अधः स्थिते तत्तुल्यपक्षे अव्यक्तखण्डे ज्यापञ्चमांशः सिद्धः । तस्य

(घ) १. को० व० व० for (व० व० १ को० १)

२. को १ for (को ४)

५. त्रिज्यावर्गो for (त्रिज्यावर्गो)

१२. २० for (२)

१३. २० for (२)

(ङ) १. को० क० व० for (व० व० १)

२. 'को ४' लुप्त

३. 'पंच' शुद्ध

४. षडेष्टु for (खण्डेषु)

६. + त्रि० व० व० १ +

७. वि० नोट—'भुज०—त्रि० व० १' तक ऊपर की पंक्ति इस प्रति में यहाँ पर है ।

८. जा for (या)

"या० घ०—से—व० १६" तक इस पृष्ठ की आठवीं पंक्ति के अन्तर्गत "जातो" के आगे लिखित ।

९. वि०—इस पृष्ठ की पाँचवीं पंक्ति के 'या० घ०—से—व० १६' तक आठवीं पंक्ति के अन्तर्गत 'जातो' के आगे लिखित ।

१०. 'त्रि० व० व० ज्या' लुप्त

११. 'या० घ०—या० व० १' लुप्त

१३. 'या घ०—से—व० १६' तक आठवीं पंक्ति के अन्तर्गत 'पक्षो' शब्द से पूर्व लिखित

१४. 'त्रि० व० व० ज्या' आठवीं पंक्ति के अन्तर्गत 'प—तचां' के मध्य लिखित ।

१५. 'या०—व० ५' लुप्त

१६. संयोज्य जातः for (संयोज्य जातो)

१७. जैव for (ज्यैव)

१८. + या व० त्रि० व० २ या० घ० या घ० १६ त्रिव० ७ +

घनं कृत्वा प्रथमाव्यक्तखंडे आद्यसंज्ञ उपपन्नः^२ । द्वितीयाव्यक्तखण्डे अन्यसंज्ञ
उपपन्न इति सयोद्ध^३नरांयोरन्तरेण युक्तो ज्यापञ्चमांशः स्फुटो ज्या पञ्चमांशः
स्यात् । पुनस्तस्मादाद्यान्यद्वारास्फुटो ज्यापञ्चमांशः पञ्चमांशजीवेत्युपपन्नं ।
इति पञ्चमांश ज्योपपत्तिः । इति ज्यासाधनं सोपपत्तिकं सम्पूर्णं ।

अथ त्रिप्रश्नाध्यायो निरूप्यते—

शिलातलादौ जलवत्समाने वा वज्रलेपे सुसमानभूमौ ।
कृत्वा समं मंडलमस्य केन्द्रे शंकुं निवेदयथ विभां प्रपश्येत् ॥१॥
भायाः प्रवेशस्य च यत्र चिन्हं तत्रापरा निर्गमनस्य पूर्वा ।
एवं द्वितीयेपि दिने विधेयं पूर्वाख्यचिन्हं तु तदन्तरे यत् ॥२॥
भावशनिर्वेशचटीप्रमाणांतरेण निघ्नं खरसंविभक्तं ।
फलेन पूर्वा क्षलितायनाशः पूर्वाख्यचिन्हं स्फुटमत्र विद्यात् ॥३॥
ततः समस्ताः ककुभः प्रसाध्या मत्स्यादिना प्राक् पर सूत्रकं च ।
याम्योत्तरं चक्रकलास्तथैव कार्याः सुधीभिर्निपुणैः कलार्जः ॥४॥
केन्द्रस्थशंकोदिनमध्यजाभातुलाजसंस्थे तरणौ स्वदेशे ।
पलप्रभा स्यात्तु तवीयकर्णो भावगण्युक् शंकुकृतेर्हि मूलं ॥५॥

अथ श्लोकपञ्चकस्य व्याख्या—

शिला तलादाविति—जलवत्समीकृते शिलातलादौ वा वज्रलेपे सुधादिलेपः

(घ) ६. + इत्यसकृत् स्थिरो ज्या पञ्चमांशः +

(ङ) १. उपपन्नं for (उपपन्नः)	२. प्रथम for (प्रथमा)
३. + या विवव ५+	४. 'याः' लुप्त
५. तस्मादाद्यानस्फुटो for (तस्मादाद्यान्यद्वारास्फुटो)	
७. + श्रीगणेशायनमः +	८. भायां for (भायाः)
९. विधेयं for (विधेयं)	१०. ककुः for (ककुभः)
११. शक् for (प्राक्)	१२. सुधिभि for (सुधीभि)
१३. संको for (शंको)	१४. फल for (पल)

समीपे कृते भूभागे समानं वक्तुं लं मण्डलं कृत्वा अस्य केन्द्रशंकुं संस्थाप्य छायां पश्येत् ॥१॥ भायाः प्रवेशस्य चेति—भायाः छायायाः प्रवेशस्य यत्र चिह्नं साऽपरा पश्चिमा दिक् । भायाः निर्गमनस्य यत्र चिह्नं तत्र पूर्वा । एवं द्वितीयेऽपि दिने पूर्व-चिह्नद्वितीयदिनपूर्वचिह्नयोरन्तरं यवलिक्षादि प्रमाणं यत् ॥२॥ भावेश-निर्वेशेति—तत् भावेशनिर्वेशघटीप्रमाणांतरेण गुणितं पष्ठिभक्तं यल्लब्धं फलं तत्प्रमाणेन अयनांशां पूर्वा चलिता कार्या, तत्र स्पष्टं चिह्नं विद्याज्जानीयात् ॥३॥ ततः समस्ता इति—ततस्तदनन्तरं समस्ताः ककुभः दिशः मत्स्यादिना प्रसाध्याः, तासामपि चिह्नानि कार्याणि, पूर्वापरं याम्योत्तरं च सूत्रं देयं । कलाज्ञैः निपुणैः सुधीभिस्तथैव चक्रकला अंशघाः ॥४॥ केन्द्रस्य शंकोरिति—सायनतुलामेषस्थे सूर्ये पूर्वोक्तवृत्तकेन्द्रस्थितशंकोर्मध्याह्ने या छाया आयाति, सा स्वदेशे अंगुलाद्यापल प्रभा पलभा स्यात् । तुपरं शंकुवर्गः छायावर्गयुक्तः अस्य मूलं तदीयकर्णः पलकर्णः स्यात् ।

अथ क्रांत्यक्षांशज्ञानार्थं याम्योत्तरयन्त्रमुच्यते—

श्लक्ष्णं दृढं धातुमयं सुवृत्तं शतांगुलव्यासयुतं समानं ।

तथैव पंचांगुलपिंडयुक्तं कृत्वा तदन्तस्त्वपरं ततोत्पं ॥१॥

(घ) १. समीकृते for (समीपे कृते) (ङ)

४. + पूर्वापराख्यचिह्नं कर्तव्यं । पूर्वदिन +

६. + छायाप्रवेशनिर्गमघटीमानांतरेण +

११. पलभाकर्णः for (पलकर्णः)

(ङ) २. समाने for (समानं)

३. तत्रापरा for (साऽपरा)

५. भावेत् for (भावेश)

७. समस्तमिति for (समस्ता इति) ८. ज्ञेयं for (देयं)

९. सुधीभि for (सुधीभि) १०. प्रलभ्या for (पलभा)

१२. यामोत्तर for (याम्योत्तर) १३. युक्तं for (युतं)

१४. 'कृत्वा—स्थेन युतं' लुप्त

नोट—यह लुप्त पाठ अग्रिम पृष्ठ पर द्वितीय श्लोक के पश्चात् अंकित है—

अन्तर्विलग्नं भ्रमति प्रयुक्तं तथाक्षयुग्मे नसरंध्रकेण ।
 षड्भांतरस्थेन युतं प्रकुर्याद् वृत्तयुग्मं भकलांकितं च ॥२॥
 एवं हि याम्योत्तरनामयन्त्रं भूमौ समायां ककुबंकितायां ।
 याम्योत्तरस्थं रथचक्रसंस्थं दृढं च दिक् चिह्नयुतं विदध्यात् ॥३॥
 मध्याह्नसंस्थे तरणौ समाना यंत्रप्रभा चोभयपाश्वर्योयंदा ।
 वृत्तं द्वितीयं परिचालनीयं यथा विशे छिद्रयुगेऽर्कतेजः ॥४॥
 छिद्रोन्मुखं चिह्नमतः प्रकुर्यात्तांखान्तरालं नतभागकाः स्युः ।
 दिने दिने तांस्तु तथा दिनस्य मध्ये नतांशान्विलिखेद्विदित्वा ॥५॥
 एवं मृगादौ परमान्नतांशांस्तथैव कीटादिगतान्विदित्वा ।
 एकान्यदिकत्वे तु तदन्तरं कृत्वा तदूर्ध्वं परमापमांशाः ॥६॥
 मृगोन्नतांशाः परमापमांशैर्युक्ता दिनार्द्धं भवतीह लंबः ।
 तदूनखांकाः पलभागकाः स्युर्जीवेत दीर्योव दधीत धीमान् ॥७॥

कान्त्यक्षांशज्ञानं तु पूर्वोक्ते भित्तियन्त्रेणापि जायते तथापि पूर्वाचार्यै-
 रूक्तत्वादितदपि याम्योत्तरयन्त्रमुक्तं । श्लक्षणं दृढं मिति—श्लक्षणं दृढं शतांगुल-
 व्यासं पञ्चांगुलपिंडं समानं धातुमयं वृत्तं कार्यं तुपरं तदन्तस्तन्मध्ये अपरमन्य-

(घ) ६. परमोन्नतांशा for (परमान्नतांशां)

- (ङ) १. रंध्रकेन for (रंध्रकेण) २. षडांतरस्थेन for (षड्भांतरस्थेन)
 ३. + कृत्वा तदन्तस्त्वपरं ततोत्पं । अन्तर्विलग्नं भ्रमति प्रयुक्तं तथाक्षयुग्मेन सरंध्र-
 केन । षडांतरस्थेन युक्तं प्रकुर्यात्तद्वृत्तयुग्मं भकलांकितं च ॥२॥
 ४. युक्तं for (युतं) ५. वोभय for (चोभय)
 ६. पश्वर्योयंदा for (पाश्वर्योयंदा)
 ७. विद्धोन्मुखं for (छिद्रोन्मुखं) ८. द्विदिता for (द्विदित्वा)
 १०. क्रीडादि for (कीटादि) ११. '॥६॥' लुप्त
 १२. सजीवे तदीये for (स्युर्जीवे तदीर्यो)
 १३. विदधीत for (वदधीत) १४. दन्तस्तन्मध्ये for (तदन्तस्तन्मध्ये)

इवृत्तं धातुमयं तत् अल्पमन्तविलग्नं सत्केनापि प्रयुक्तं भ्रमति तथा स रंघ्रेणाक्ष-
युग्मेन षड्भान्तरं स्थेन युक्तं प्रकुर्यात् । चक्रकलांकितं च कुर्यात् ॥२॥ अमुना
प्रकारेण याम्योत्तरनामयन्त्रं कृत्वा समायां भुवि दिक्साधनं कृत्वा रथचक्रवन्धा-
म्योत्तरस्थं दिक् चिह्नांकितं कृत्वा स्थापयेत् ॥३॥ मध्याह्नसंस्थ इति—त्रणौ सूर्ये
मध्याह्नसंस्थे सति यन्त्रप्रभा यन्त्रं छाया उभयपार्श्वयोः यदा समाना स्यात् । तदा
द्वितीयं वृत्तं तथा परिचालनीयं यथाकंतेजः छिद्रयुगे छिद्रद्वये विशेत् ॥४॥ छिद्रोन्मुख
इति—छिद्रोन्मुखं छिद्रसन्मुखं चिह्नं कुर्यात् तत् खान्तरालं । तत् चिह्नं खं
मध्यः अनयोरन्तरालं अन्तरं नतभागकाः नतांशाः स्युः । दिने दिने तान्नतभागकान्
तथा विलोच्य दिनस्य मध्ये विदित्वा धीमान् तान् विलिखेत् ॥५॥ एवमिति—
एवममुना प्रकारेण मृगादी कर्कादी च परमान्नतांशान् विदित्वा द्वयोरेकदिश्यन्तरं
भिन्नदिशि योगं कृत्वा तदद्वं परमापमांशाः परमापमांशैर्युक्ताः इह लम्बः
स्वदेशीयलम्बांशाः स्युः तदूनखां काः । लम्बांशोनवतिः पलभागका स्युः धीमान्
तदीये जीवे विदधीत कुर्यात् ॥७॥

अथ विषुवसंक्रांतिज्ञानार्थं नाडीवलयं यन्त्रमुच्यते ।

एवं हि नाडीवलयस्थयन्त्रं पूर्वापरस्थं ध्रुवसन्मुखं च ।

आधारयुग्मेन दृढं निधाय प्रद्योतनं मेषगतं प्रतीक्षेत् ॥१॥

वृत्तस्य भा वृत्तगता समाना प्रान्तात्समानान्तरगा यदा स्यात् ।

(घ) ४. + प्रविशेत् +

६. परमोन्नतांशान् for (परमान्नतांशान्)

७. + स्युः ॥६॥ मृगोन्नतांशा इति । मृगोन्नतांशाः +

(ङ) १. यन्त्रे for (यन्त्रं)

२-३. 'कृत्वा—यन्त्र' लुप्त

४. विसेत् for (विशेत्)

५. तानत for (तान्त)

७. + मृगोन्नतांशाः +

८. भवतीः for (भवतिः)

९. पूर्वापस्थं for (पूर्वापरस्थं)

१०. सुमुखं वा for (सन्मुखं च)

तदा रवेः संक्रमणं प्रजातं मेषादि जूकादिगतस्य वेद्यं ॥२॥

दिनादिकं तद्दिनपाद्वेशे द्वितीयवर्षेऽपि पुनः प्रसाध्यं ।

तदन्तरं वर्षदिवागणः स्यात्तद्वृत्तचक्रं रविजाः गतिः स्यात् ॥३॥

थ श्लोक त्रयस्य व्याख्या -

एवं हीति— एवं पूर्वोक्तप्रकारेण याम्योत्तरयंत्रवत् नाडीवलयाख्ययन्त्रं पूर्वापरस्थं ध्रुवसन्मुखं आधारद्वयेन दृढं निधाय स्थापयित्वा मेषगतं प्रद्योतनं प्रतीक्षेत् प्रतीक्षां कुर्यात् ॥१॥ वृत्तस्य भा इति वृत्तस्य भाङ्गाया वृत्तगतां समाना-
वृत्तप्रान्तात्समानान्तरगा यदा स्यात्तदा रवेः संक्रमणं जातं मेषादि तुलादि-
गतस्य वेद्यं ज्ञेयं ॥२॥ दिनादिकमिति—दिनयाब्दवेशे सूर्यवर्षप्रवेशे दिनादिकं
वारादिकं साध्यं । एवं द्वितीयवर्षेऽपि वाराद्यं साध्यं द्वयोरन्तरं कार्यं, तदन्तरं वर्ष-
दिनगणः स्यात् । तेन दिनगणेन भवत चक्रं रविजागतिः सात् प्रतिदिवसी या
रविगतिः स्यात् ॥३॥

अथ दृग्गोलबन्धनं—

खगोलवृत्तः सहितो भगोलो हि भवेदिह ।

दृग्गोलस्तं शलाकाभिर्घातुजाभिश्च कारयेत् ॥१॥

(घ) ३. दिनपाद्वेशे for (दिनपाब्ध)	५. विपरीतं लोप (ङ)
६. विसर्गं लोप	१२. दिनपाब्ध for (दिनयाब्द)
१३. तद्दिनादिकं for (दिनादिकं)	१५. स्यात् for (सात्) (ङ)
(ङ) १. मेषादि for (मेषादि)	२. तद्दिनयाब्दवेशे for (तद्दिनपाद्वेशे)
४. दिवागणः for (दिवागणः)	७. इवं for (एवं)
८. याम्योत्तर for ((याम्योत्तर)	
९. प्रांत for (प्रांतात्)	१०. तुलादिगतस्य for (तुलादिगतस्य)
११. सेयं for (ज्ञेयं)	१२. दिनयाब्दवेशे for (दिनयाब्दवेशे)
१४. रांतरं for (रंतरं)	
१६. दिवसजा for (दिवसीया)	१७. शलाकावि for (शलाकाभिर्)

पूर्वापरं च याम्योदग्वलयं क्षितिजं तथा ।
 दृग्वृत्तं कोणवृत्ते द्वे खगोलोयं स्मृतो बुधः ॥२॥
 याम्योत्तरक्षितिजयोः संपातसमसंज्ञकः ।
 समचिह्नादक्षभागः सौम्यात् स्यादुत्तरध्रुवः ।
 ऊर्ध्वं तथा याम्यसंज्ञादधः स्यादक्षिणध्रुवः ॥३॥
 ध्रुवात् खांकांशकं ६० वृत्तं निरक्षे सममंडलं ।
 तदेव नाडीवलयं विषुवाभिधमंडलं ॥४॥
 तद्याम्योत्तरसंपातात्खांकभागस्तु यद्भवेत् ।
 वृत्तं निरक्षक्षितिजं तदेवोन्मण्डलं भवेत् ॥५॥
 समोन्मण्डलभूजानाम् भवेताम् यत्र संगमौ ।
 पूर्वापरौ स्वस्तिकाख्यौ ज्ञेयौ गोलविचक्षणौ ॥६॥
 ध्रुवात्परायमांशस्तु कदंबभ्रमवृत्तकं ।
 तत्पालितः खांकभागवृत्तं स्याद्राशिमण्डलम् ॥७॥
 तदेवायमवृत्तं स्यात्क्रान्तिवृत्तं तदेव हि ।
 तन्नाडीवृत्तसंपाताद्भूवेदायनमण्डलम् ॥८॥
 क्रान्तिनाडीवलययोस्तत्र स्यात्परमंतरं ।
 परक्रान्तिमितं तत्स्यान्नैकरूपं कदाचन ॥९॥

(घ) १. संपातः for (संपात) (ङ)

६. परापमांशस्तु for (परायमांशस्तु) (ङ)

११. तदेवायमवृत्तं for (तदेवायमवृत्तं) (ङ)

(ङ) २. सौमात for (सौम्यात्)

३. याम for (याम्य)

४. + नाडीव +

५. तद्याम्योत्तर for (तद्याम्योत्तर)

६. वृत्तानां for (भूजानां)

७. संगमौ for (संगमौ)

८. ज्ञेयौ for (ज्ञेयो)

१०. तत्पालितः for (तत्पालितः) १२. नाडिवलय for (नाडिवलय)

क्रान्तिकोद्यं शवृत्तानि द्यु निशाख्यानि कारयेत् ।
 ध्रुवा तथा कदम्बास्तु शरको द्युःद्रुवानि च ॥१०॥
 ऊर्ध्वाधिः स्वस्तिके लगनं चलं दृढमण्डलं तथा ।
 पूर्वापरस्वस्तिकोत्थं वृत्तं स्याच्चलवृत्तकं ॥११॥
 त्रिभोनलग्नदृष्टं तत्स्यादृक्षेपमण्डलं ।
 तज्जे नतोन्नतज्ये च स्यातां दृक्षेपदृग्गती ॥१२॥
 वृत्ते याम्योत्तरे खात्तु नाडिका चलयावधि ।
 पलांशास्तज्जकोद्यं शा लंबांशा दक्षिणाः सदा ॥१३॥
 ध्रुववृत्तं क्रान्तिवृत्तं नाडिकावल्यांतरं ।
 क्रान्तिः सौम्या च याम्या स्यात्कदंबाख्ये परा स्मृता ॥१४॥
 याम्योत्तराख्यवृत्ते तु क्रान्तिरक्षांशसंस्कृता ।
 नतांशकाः खमध्यान्ते स्युर्भुजादुन्नतांशकाः ॥१५॥

- (घ) १. कोद्यंश for (कोद्यंश) २. ध्रुवात्तथा for (ध्रुवा तथा)
 ३. कदंबास्तु for (कदंबास्तु) (ङ) १५. कोद्यंशा for (कोद्यंशा)
 २३. भूजा for (भूजा)
- (ङ) ४. सरकादुद्रुवानि वा for (शरकोद्युद्रुवानि च)
 ५. दृढडलं for (दृढमण्डलं) ६. स्वस्तिकोत्थ for (स्वस्तिकोत्थं)
 ७. तस्मादृक्षेप for (तत्स्यादृक्षेप) ८. तजेनतोन्नतज्ये for (तज्जेनतोन्नतज्ये)
 ९. तस्मा for (चस्या) १०. तांदृग for (तांदृग)
 ११. सेपदृग्गती : for (क्षेपदृग्गतीः) १२. यामोत्तरे for (याम्योत्तरे)
 १३. नाडिका for (नाडिका) १४. पलांसास्तज for (पलांशास्तज्ज)
 १५. कोटंसा for (कोट्यंशा) १६. लंबांसा for (लंबांशा)
 १७. विसर्गलुप्त १८. विसर्गलुप्त
 १९. तस्य for (स्यात्) २०. यामोत्तर for (याम्योत्तर)
 २१. संस्कृत : for (संस्कृता)
 २२. नतासखाकमध्यान्ते for (नतांशका : खमध्यान्ते)
 २४. दुन्नतांशका for (दुन्नतांशका :)

तल्लग्नं बलयं प्रोक्तं समचिन्हाख्यमण्डलं ॥१६॥
 तत्राग्रा विषुवद्वृत्ताद्ग्रहबिंबावधि स्मृता ।
 समवृत्ताद्भुजांशाश्च ज्ञेया गणितकोविदैः ॥१७॥
 उद्वृत्तभूजवृत्तांतश्चरं स्याद्युनिशाभिधे ।
 भूजयाम्योत्तरांतस्थं तत्रैव स्याद्दिनाद्वकं ॥१८॥
 दृग्वृत्तं ग्रहबिंबस्य क्षितिजे यत्र संगतं ।
 तच्चिन्हस्वस्तिकान्तः स्यात्स्वमाजवृत्ते दिगंशकाः ॥१९॥
 अग्रातुल्यादिगंशाः स्युर्लग्नजा वित्रिभस्य तु ।
 अग्राकोट्यंशकस्तुल्यास्तावन्तः सत्रिभस्य च ॥२०॥
 पूर्वापरस्वस्तिकयोर्बद्धं सूत्रं तु यद्भवेत् ।
 पूर्वापरं तु तद् ज्ञेयं ग्राम्योदक् स्यात् ध्रुवाभिधां ॥२१॥
 द्युराजकुज संपातसूत्रं स्यादुदयास्तकं ।
 समाख्यचिन्हयोर्बद्धं समसूत्रं तदुच्यते ॥२२॥
 ऊर्ध्वाधः स्वस्तिके लग्नमूर्ध्वसूत्रं तदुच्यते ।
 एवं विपलजोर्ध्वाधः सूत्रं कार्यं विचक्षणैः ॥२३॥
 नक्षत्रीटाद्ययोर्बद्धं सूत्रं स्यादपमण्डले ।

(घ) १. +ग्राम्योत्तरक्षितिजयोः संपातो समसंज्ञको +

११ स्युर्ध्मा for (स्यात्क्षमा)

१२. कोट्यंश for (कोट्यंश) (ङ)

१५. द्युराज for (द्युराज)

(ङ) २. तल्लग्नं for (तल्लग्नं)

३. दृग्वृत्त for (दृग्वृत्त)

५. भूज for (भूज)

७. दिनाद्वकं for (दिनाद्वकं)

९. तच्चिह्न for (तच्चिह्न)

१३. बद्धं for (बद्धं)

४. भु for (दभु)

६. साध्य for (स्याद्यु)

८. दिग्वृत्तं for (दृग्वृत्तं)

१०. स्वस्तिकान्तस्यु for (स्वस्तिकान्तः स्यात्)

१४. ध्रुवाभिधम् for (ध्रुवाभिधां)

निरक्षक्षितिजे बद्धं निरक्षास्तोदयाभिधं ॥२४॥
याम्योत्तररुद्राणां वृत्तानां यत्र संगतिः ।
तत्र यद्विनिबद्धं तु सूत्रं द्युज्याभिधं भवेत् ॥२५॥
नतांशजीवा ह्यज्या स्यादुन्नतज्या नरः स्मृतः ।
अग्रप्रकाष्ठकुमूलं यावच्छंकृतलं स्मृतं ॥२६॥
अग्रानुतलसंस्काराद्याम्यः सौम्यो भुजो भवेत् ।
पूर्वापराख्यसूत्रात् कोटिः पूर्वापरे स्मृता ॥२७॥
मेषसंपाततो जूकसंपातावधिकः स्मृतः ।
सौम्यगोलो राशिषट्कं याम्यगोलस्तुलाधिकः ॥२८॥
सौम्यायनं न क्रमुष्यात्कीटाद्यादक्षिणायनं ।
पूर्वापराख्य संपातलग्नं वृत्तं चलाभिधं ॥२९॥
मध्ये समंताद् गोलस्य भूगोलस्त्वोद्वेष्टया ।
विभ्राणो भगवच्छक्तिमचलस्तिष्ठति ध्रुवं ॥३०॥
अर्द्धाधिको भूमिदेशो जलमग्नोस्ति सर्वदा ।
भूसक्तो जलगोलोस्ति तदूर्ध्वं बह्मगोलकः ॥३१॥
तदूर्ध्वं मास्ततो गोलस्तदूर्ध्वं गोलकाः क्रमात् ।
चन्द्रसौम्या स्फुजित्सूर्यं भूजेज्यरविजन्मनां ॥३२॥

- (घ) ६. मुखात् for (मुख्यात्) (ङ)
(ङ) १. द्युरात्राणां for (द्युरात्राणां) २. सूत्रं for (सुत्रं)
३. नतांशजीवा for (नतांशजीवा) ४. दुन्नतज्याः for (दुन्नतज्या)
५. अग्रप्रका for (अग्रप्रका) ६. मूलं for (मूलं)
७. सौम्ये for (सौम्यो) ८. राशि for (राशि)
१०. कीडा for (कीटा) ११. दक्षिणाय for (दक्षिणायनं)
१२. समंता होलस्य for (समंताद्गोलस्य)
१३. छक्ति for (छक्ति) १४. + जित्सु +
१५. सूर्यं for (सूर्यं) १६. भूजेज for (भूजेज्य)

भानां तदूर्ध्वं गोलः स्यादिति पूर्वं जगुर्बुधाः ।
 मूमौ देशस्थितिश्चैव ज्ञेया शास्त्रांतराद्बुधैः ॥३३॥
 मिथस्तिर्यक्स्थयोर्यत्र सम्पातो वृत्तायोर्भवेत् ।
 तत्रोत्पन्नास्तु ये कोणाः समसंज्ञा बुधैः स्मृता ॥३४॥

अथ विषुवांश क्षेत्रम्—

त्रिज्यावृत्तात्रयोत्पन्नं त्रिभुजं यत्र जायते ।
 तत्रैकः समकोणश्चेच्चापजात्यं भवेदिह ॥३५॥
 गोलसंधेः क्रान्तिवृत्तं भुजांशाः श्रवणो भवेत् ।
 विषुवांशास्तु कोटिः स्यात्क्रान्तिर्धौ वंभुजस्तथा ॥३६॥
 गोलसन्धेस्त्रिभंते तु कर्णः कोट्यंशकैः समाः ।
 परं क्रान्त्यंशका बाहुश्चापत्रयस्य त्रिबाहुकं ॥३७॥
 नातश्चापानुपातो वं भिन्नजातित्वतो भवेत् ।
 तस्माज्जीवानुपातो वं कथितः पूर्वसूरिभिः ॥३८॥
 पराक्रान्तिज्यका बाहुस्त्रिज्याकर्णस्तयोस्तु यत् ।
 कृत्यंतरपदं कोटिः परात्पद्यज्यका भवेत् ॥३९॥
 इष्टापमज्यका बाहुभुजांशज्याश्रवो भवेत् ।
 तद्गर्गयोः पदं कोटिभुजमूलश्रवोतरं ॥४०॥
 द्युज्याग्रस्थितितो नैव चापं संजायते क्वचित् ।
 अतस्त्रिज्यानुपातेन तच्चापं विषुवांशकाः ॥४१॥

- (४) १. स्तयो for (स्थयो) २. श्चेचाप्य for (श्चेच्चाप)
 ३. भौ for (धौ) ४. समः for (समाः)
 ५. जोति for (जाति) ६. परक्रान्ति for (पराक्रान्ति)
 ७. कर्णयोस्तयोस्तु for (कर्णस्तयोस्तु)
 ८. इयमज्यका for (इष्टापमज्यका) ९. द्युजाग्रस्थि for (द्युज्याग्रस्थि)
 १०. तच्चापं for (तच्चापं)

विषुवांशमिदं क्षेत्रं गोलजात्ये प्रयोजयेत् ।
सम्पातं गोलसन्धिं च कल्पयेच्चायनं त्रिभे ॥४२॥

इति विषुवांश क्षेत्रम् ।

अथ छाया साधनं—

अथ छाया द्विधा प्रोक्ता प्रथमा परभेदतः ।

प्रथमा च विलोमाख्या द्वितीया सरलाभिधा ॥१॥

प्रथमाभित्तिगा ज्ञेया द्वितीया भूतिगामिनी ।

इदं पद्यं स्पष्टार्थं । अत्रोपपत्तिः—

जलसमीकृतायां भूमौ शंकुलंवरूपः स्थाप्यः । अथवा दृग्वृत्तस्यद्वि-
न्यां भित्ति भूमिसमानान्तरितः शंकुलंवरूपः स्थाप्यः । रविबिम्बकेन्द्रात्तिर्यक् शंकु-
ग्रस्यशिर्षगतसूत्रस्य । शंकुमूलस्य चान्तरं छायोच्यते । एवं भित्तावपि ज्ञेयं । या
भित्ति छाया भवति सा प्रथमाख्या विलोमाख्या च ज्ञेया । या भूमौ छाया भवति
सा द्वितीयाख्या सरलाख्या च । शंकुग्रछायाग्रयोस्तत्सूत्रं छायाकर्णः । सूर्यो-
दये भित्तिगतशङ्कोः छायाभावः । यथा यथा रवेरुन्नतांशानां वृद्धिर्भवति तथा तथा
छायावृद्धिर्भवति । मध्याह्ने परमा भवति । अत एवेयं प्रथमा छायाच्यते । भूमि-
गतशङ्कोस्तु सूर्योदये परमा छाया भवति । यथा यथा रवेरुन्नतांशानां वृद्धिर्भवति
तथा तथा छायापचयो भवति । खमध्यगेर्छायाभावः । भित्तिगतशङ्कुः षष्टि-
विभागात्मकः कल्पितः । भूमिगतशङ्कुः द्वादशांगुलः । अथवा सप्तांगुलः पाद-
छायात्मकः ।

(घ) १०. शंकुद्वादशांगुलः (शङ्कुः द्वादशांगुलः)

(ङ) १. जाते for (जात्ये)

२. भेदः तैः for (भेदतः)

३. द्वितीय for (द्वितीया)

४. भूमिगामिनी for (भूमिगामिनी)

५. समकुप्रस्यसि for (शंकुग्रस्यसि)

६. चायोच्यते for (छायाच्यते)

७. शंकुग्रहयायाग्रयो for (शंकुग्रछायाग्रयो)

८. कर्णो for (कर्णः)

९. विभागात्मक for (विभागात्मकः)

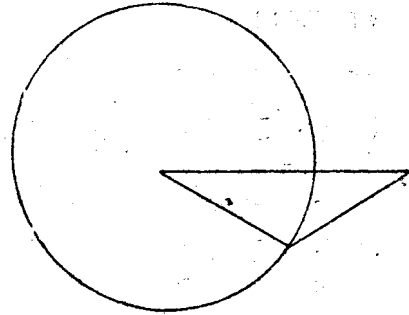
अथ शंक्वग्रं केन्द्रं कृत्वा शंकुमितव्यासाद्धनं यद्वृत्तं भवति तत्पालिगत-
शंकुमूला छाया भुजरूपा भवति । तदग्रशंक्वग्रान्तरे छायाकरणः । अस्मिन् त्रिभुजे
शंकुमूलकर्णसूत्रान्तरे यद्वृत्तखण्डं तस्य चापस्येयं छाया जाता ।

अथ क्षेत्रं यथा—

अत्र प्रथमा छायोन्नतांशानां द्वितीया छाया तन्मतांशानां छाया भवति ।
यदा प्रथमा छाया दशांशचापस्य भवति तदा द्वितीया अशीत्यंशचापस्य भवति ।
एवं परस्परं यस्य चापस्य ज्या त्रिज्यागुणा तच्चापकोटिज्या भक्ता तत्फलं चापस्य
प्रथमा छाया भवति । पुनर्यस्य चापस्य कोटिज्या षष्ठिगुणा भुजज्या भक्ता तस्य
त्रिज्यास्य द्वितीया छाया भवति । यत्र छायाशब्दस्तत्र प्रथमा छाया ज्ञेया ।
पुनर्भुजज्या भुजः कोटिज्या कोटिस्त्रिज्याकर्ण इत्यस्य त्रिभुजस्य शंकुछाया
छायाकर्णात्मिकं क्षेत्रं सजातीयं ।

(घ) १५. 'छाया' लुप्त

(ङ) १. संकग्रं for (शंकग्रं)	२. शंकुमित for (शंकुमित)
३. यद्वृत्तं for (यद्वृत्तं)	
४. संकग्रान्तरे for (शंकग्रान्तरे)	५. संकु for (शंकु)
६. छायोन्नतांशानां for (छायोन्नतांशानां)	
७. तत् द्वितीया for (द्वितीया)	८. छायाया for (छाया)
९. तन्मतांशानां for (तन्मतांशानां)	
१०. प्रथम for (प्रथमा)	
११. + कस्यापि +	
१२. + त +	
१३. एतस्य for (तस्य)	
१४. अत्र for (यत्र)	
१६. + भक्तस्य फलेन तुल्यं भवति ।	
तस्माद्यद्येका +	

अथ कश्चनाभीष्टांकं अभीष्टचापछायाया गुणितः त्रिज्याभक्तः यत्फलं लभ्यते, तत्त्रिज्या गुणिताभीष्टांकस्य तच्चापकोटिछाया भक्तस्य फलेन तुल्यं भवति । तस्माद्यद्येका छाया ज्ञातास्ति तदा त्रिज्यावर्गे ज्ञातचापछाया भक्ते द्वितीया छाया भवति । षष्ठिविभागात्मक शंकुछाया पंचभक्ता द्वादशांगुलशंकुछाया क्षेत्रं भवति ।

इति छायाधिकारः

अथ क्रान्ति साधनाधिकारः । तत्र प्रथमं क्रान्तिलक्षणमुच्यते—

क्रान्तिनाडीवलययोरन्तरं क्रान्तिरुच्यते ।

प्रथमा परभेदेन द्विविधा सा प्रकीर्तिता ॥१॥

प्रथमा ध्रुववृत्तस्था कदम्बवलये परा ।

परमास्त्यायने वृत्ते प्राप्तेयं विविधा बुधैः ॥२॥

पूर्वाचार्यैः क्रान्तिभागा जितसंख्याः प्रकीर्तिता ।

तथा बतुलमज्जूषे न देशे जूना न संज्ञके ॥३॥

भागास्त्यक्षिप्तिताः क्रान्तिः कलामूलाणसंमिताः ।

फामामूनामुकेनापि त्र्यक्षिभागाः कलास्तथा ॥४॥

पंचत्रिसंमिता क्रान्तिर्निश्चितं सुबुद्धिना ।

उलूकवेगसंज्ञेन पुरे समरकंदके ॥५॥

क्रान्तिराप्ता त्र्यक्षिभागाः कलाभिः स्वाग्निभिर्युताः ।

(घ) ३. मुनिश्चितं यावत् लमज्जूषेन for (तथा बतुलमज्जूषेन)

८. स्वाग्निभिर्युताः for (स्वाग्निभिर्युताः) (ङ)

(ङ) १. भीष्टांकस्य तच्चाप for (भीष्टांकस्य तच्चाप)

२. छाया for (चाप)

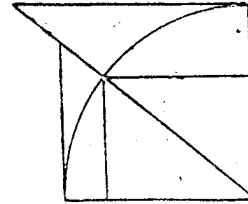
३. बतुल मज्जूषेन for (बतुल मज्जूषेन)

४. भागास्त्यक्षिप्तिताः (भागास्त्यक्षिप्तिताः)

५. कलाममिता for (कलामूलाणसंमिताः)

६. 'कलास्तथा' लुप्त

७. राक्षस त्र्यक्षिभागाः for (राप्तात्र्यक्षिभागाः)

एवं क्रान्तिक्रमेणैव प्राप्ता वेधविशारदः ॥६॥
 राज्ञा श्रीजयसिंहेन प्राप्ता जयपुरे तथा ।
 अक्षिभागमिता क्रान्तिर्वस्वक्षिकलिकायुता ॥७॥
 ध्रुववृत्ते खेटभोगनाडी वृत्तांतरं तु यत् ।
 साद्यक्रान्तिस्तथाभोगात्कदंबवलये परा ॥८॥
 तथैव ग्रहबिंबस्य नाडीवृत्तस्य यद्भवेत् ।
 ध्रुववृत्तंतरं स्पष्टा क्रान्तिराद्या निरूपिता ॥९॥
 बिंबात्कदंबवृत्ते तु नाडिकावलयावधि ।
 स्पष्टान्यक्रान्तिरुक्तेयं पूर्वैर्यवनसूरिभिः ॥१०॥

अथेष्टक्रान्तिसाधनं—

दोर्ज्या परापमज्याघ्नी त्रिज्याप्ता फलजं धनुः ।
 क्रान्तिराद्या गोलदिक् स्यादथकोटेस्तु या भवेत् ॥११॥
 विलोमा सा निगदिता क्रान्तिर्गणितकोविदेः ।
 विलोमक्रान्तिकोटिज्या भक्ता खेटस्य दोर्ज्यंका ॥१२॥
 परमापरक्रमज्याघ्नी तच्चापं त्वपमः परः ।
 भुजांशानां तु या जीवा सापरक्रान्तिभागुणा ॥१३॥
 त्रिज्या भक्ता भवेद्यावा तच्चापं वापमः परः ।
 सत्रिभद्युज्या भक्ता पराल्पद्युज्या हता ॥१४॥

(घ) १. क्रान्तिः for (क्रान्ति)	१३. चेतु for (परः)
(ङ) २. वेधे for (वेध)	३. युक्ता for (मिता)
४. अथ for (साद्य)	५. 'नाडीवृत्तस्य' लुप्त
६. स्पष्टा for (स्पष्टान्य)	७. फलजं for (फलजं)
८. दोर्ज्या for (दोर्ज्यंका)	९. तच्चापं for (तच्चापं)
१०. 'तु या' लुप्त	११. भक्त for (भक्ता)
१२. तच्चापं for (तच्चापं)	१४. द्युज्या for (द्युज्याया)

त्रिज्याफलधनुः शुद्धं नवतेर्बापमः परः ।
गोलदिक्त्वथ खेटस्य शरसंस्कारतस्त्वयं ॥१५॥
स्फुटान्यक्रान्तिसंज्ञः स्यात्तज्जीवा त्रिज्ययोद्धता ।
सत्रिभद्यज्यया निघ्नी तच्चापं च स्फुटापमः ॥१६॥

इति क्रान्त्यानुयन प्रकारः ।

ध्रुववृत्ते क्रान्तिवृत्तस्थग्रहभोगचिह्ननाडीव्रतयोरन्तरे आद्यक्रान्तिः प्रथम-
क्रान्तिः स्यात् । पदचतुष्टये भुजसमत्वे क्रान्तिस्तुल्यैव भवति । अतः प्रथमपद-
क्रान्तिसाधनमुक्तं । पूर्वस्वस्तिकात्पश्चिमस्वस्तिकाद्वा नवत्यंशान्तरे यद्वृत्तं तदा-
यनवृत्तं कदम्बवृत्तं ध्रुववृत्तं तदेव भवति । आयनवृत्ते क्रान्तिवृत्तनाडीवल्ययो-
र्यदन्तरं सा परमा क्रान्तिः । आर्षग्रन्थेषु चतुर्विंशत्यंशमिता परमक्रान्तिरुक्ताऽस्ति ।
यवनवेधेन वतलम् जूषेन लब्धा २३।३५ पश्चात्फामामूनाम्ना लब्धा २३।३५ समर-
कन्दनगरे उलूकवेगेन लब्धा २३।३० राज्ञा श्रीजयसिंहदेवेन जयपुरे वेधेन लब्धा-
क्रान्तिः २३।२८ इदानीमनया क्रान्त्या व्यवहारः । वेधप्रकारस्तैरुक्तः । कर्कादी-
रविवेधेन परमोन्नतांशा ज्ञातव्याः । तथा मकरादी रव्युन्नतांशा ज्ञातव्याः ।

(घ) १. वृत्तयो for (व्रतयो) (ङ)

६. कदम्बवृत्ते क्रान्तिवृत्तस्थग्रहभोगचिह्ननाडीवृत्तयोरन्तरं अन्यक्रान्तिद्वितीयक्रान्तिः
स्यात् +

१२. २३।५१ for (२३।३५)

(ङ) २. रंतरांश्चाद्यक्रान्तिः for (रंतरं आद्यक्रान्तिः)

३. + स्यात् +

५. 'थम क्रान्तिः स्यात्' लुप्त

८. वृत्ति for (वृत्ते)

१०. हतास्ति for (रुक्तास्ति)

११. वितलमजूसेन for (बतलमूलजूषेन) १३. ज्ञा for (राज्ञा)

१४. रक्तः for (रुक्तः)

४. 'प्र' लुप्त

७. 'मुतम् for (मुक्तम्)

९. बलयर्या for (बलययोर्)

१५. परमोन्नतांशा for (परमोन्नतांशा)

अनयोरन्तराद्धं परमक्रान्त्यंशा भवन्ति । कर्कस्ये र्वो नतांशानां^१ क्रान्त्यंशानां^२ योगोऽक्षांशा भवन्ति ।

अथेष्टक्रान्तिसाधनं—

भुजज्या परक्रान्तिज्या गुणात्त्रिज्या भक्ता फलस्य चापं आद्यक्रान्तिः स्यात् । खेटगोलदिग्भवति ।

अथ कोटिज्या परक्रान्तिज्या गुणात्त्रिज्या भक्ता फलस्य चापं विलोम-क्रान्तिर्भवति ।

अत्रोपपत्तिः—

प्रथमक्षेत्रेण । क्रान्तिवृत्तस्य अबचापं राशित्रयमितमस्ति । अजं नाडी-वलयस्य पदमस्ति । दहं अदचापस्य क्रान्तिरस्ति ।

अथानुपातः—

अबचापज्यया परमक्रान्तिज्या लभ्यते तदाऽबचापज्यया किमिति लब्धं क्रान्तिः ।

अथान्यक्रान्तिसाधनं—

ग्रहस्य भुजज्या परक्रान्तिज्या गुणाविलोमक्रान्तिकोटिज्या भक्ता फलस्य

(घ) ६. 'प्रथम क्षेत्रेण' लुप्त

यहाँ दक्षिण माजिन में निम्नांकित क्षेत्र अंकित है—

(ङ) १. +कानां+

२. योगे for (योगो)

३. पलस्य for (फलस्य)

४. गुणात्त्रिज्या for (गुणात्त्रिज्या)

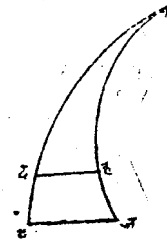
५. भक्ता पलस्य for (भक्ता फलस्य)

७. लभते for (लभ्यते)

८. एषा for (ज्यागुणा)

१०. भक्ता पलस्य for (भक्ता फलस्य)

८. 'S' लुप्त

चापमन्यक्रान्तिर्भवति वा भुजांशानां ज्यापरक्रान्तिच्छाया गुणा त्रिज्या भक्ता फलस्य छायांरूपस्य चापं वाज्यापमो भवेत् । वा त्रिज्यापरात्पद्युज्या हता स-
त्रिभद्युज्या भक्ता फलस्य चापं नवतेः शुद्धं वान्यक्रान्तिर्भवति ।

अत्रोपपत्तिः—

द्वितीय क्षेत्रेण । दग्रधवं अयनवृत्तमस्ति । अह्वं नाडीवल्यं । बं ध्रुवः । दहधं
क्रान्तिवृत्तं । जं कदंबः । बतकं ध्रुववृत्तं । जतमं कदंबवृत्तं । तकं क्रान्तिः । तमं
प्रन्यक्रान्तिः । वसं सत्रिभक्रान्तिः । लसं सत्रिभक्रान्तिकोटिः ।

अथानुपातः—

लसज्यया लमत्रिज्या प्राप्यते तदा कतसंज्ञया प्रथमक्रान्तिज्यया किमिति ।
लब्धा तमज्या । तच्चापमन्यक्रान्तिः । प्रथमक्रान्तिज्यास्वरूपं तु । दोज्यापर-
क्रान्तिज्या गुणा त्रिज्या भक्ता । अत्र त्रिज्ययोर्गुणहरयोस्तुल्यत्वान्नाशे कृते
यथोक्तमुपपन्नम् । क्षेत्रं यथा—

अथ प्रकारान्तरेणाज्यक्रान्तिसाधनोपपत्तिः—

तृतीयक्षेत्रेण । हकेन्द्रे अबजदं आयनवृत्तं कार्यं, अजरेखा बदरेखा च

(घ) ६. नसं for (वसं) (ङ)

१६. त्रितीय for (तृतीय)

(ङ) १. 'वा' लुप्त

२. गुण for (गुणा)

३. पलस्य for (फलस्य)

४. वान्य पमो for (वाज्यापमो)

५. द्युजा for (द्युज्या)

६. पलस्य (फलस्य)

७. तवकं for (बतकं)

८. + कदं +

१०. कोडिः for (कोटिः)

११. तचाप for (तच्चाप)

१२. त्रि for (त्रिज्या)

१३. त्रिजयो for (त्रिज्ययो)

१४. मुपपन्नं for (मुपपन्नम्)

१५. प्रकारान्तरेण for (प्रकारान्तरेणा)

१६. तृतीये क्षेत्रेणः for (तृतीयक्षेत्रेण) १७. वृत्तं for (वृत्त)

कार्या । अजं क्रान्तिवृत्तस्य व्यासः । बंदं नाडीवल्लयस्य व्यासः सतपर्यन्तं वद्ध-
नीयः । अतं परमक्रान्तिछाया^२लमं अन्य^३क्रान्तिछाया । हलं दोज्या । अत्रानुपातः-
यदि अहेन अतं लभ्यते तदा हलेन किमिति लब्धं लमं । चतुर्थक्षेत्रेण । अस्या-
श्चायायाश्चायमन्यक्रान्तिर्भवति । इत्युपपन्नम् । पुनः प्रकारान्तरेणान्यक्रान्तिसा-
धनोपपत्तिः । अघहं क्रान्तिवृत्तं । अस्य कदम्बोजं । अज्ञहं नाडीवल्लयं, अस्य ध्रुवोवं ।
वज्रक्षं आयनवृत्तं । तमजलं कदम्बवृत्तं । तमं अन्यक्रान्तिः । मजं अन्य क्रान्ति
कोटिः^१ । वलसनं सत्रिभध्रुववृत्तम् । नसं सत्रिभक्रान्तिः । सलं सत्रिभक्रान्तिकोटिः ।
यदि सलज्याया लमत्रिज्या लभ्यते तदा ज्ञज्याया किमिति लब्धा जमज्या, अस्या-
श्चापमन्यक्रान्तिकोटिः इयं नवति शुद्धा अन्यक्रान्तिर्भवतीत्युपपन्नं ।

अथ स्पष्टक्रान्त्यानयनम्—

अन्यक्रान्तिः शरसंस्कृता स्पष्टान्यक्रान्तिर्भवति । अस्या ज्या सत्रिभद्युज्या

(घ) २. 'लमं' लुप्त

४. 'क्रान्तिछाया' लुप्त

नोट—इस पृष्ठ पर सबसे नीचे 'चतुर्थक्षेत्र' शब्द प्रकृत है ।

३. 'अन्य' लुप्त

६. 'चतुर्थक्षेत्रेण' लुप्त

(ङ) १. व्यासः for (व्यासः)

७. 'न्यक्रान्ति पुनः' लुप्त

८. अहं for (अहं)

११. वज्रक्षं for (वज्रक्षं)

१३. वलसनं for (वलसनं)

१५. सलज्याया for (सलज्याया)

१६. 'म' लुप्त

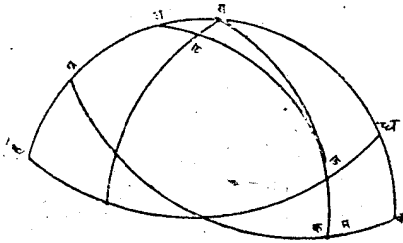
५. 'यदि अहेन—श्चायम' लुप्त

९. तस्य for (अस्य)

१०. यस्य for (अस्य)

१२. विसर्गं लुप्त

१४. त्रिभध्रुववृत्तं for (त्रिभध्रुववृत्तम्)

गुणा^१ त्रिज्या भक्ता फलं स्पष्टक्रान्तिज्या भवति । वा स्पष्टान्यक्रान्तिज्यापरम-
क्रान्तिकोटिज्या गुणा स्पष्टान्यक्रान्तिकोटिज्या भक्ता लब्धं स्पष्टक्रान्तिज्या
तच्चापं स्पष्टा क्रान्तिः । अनयोः प्रकारयोरुपपत्तिर्द्वितीयचतुर्थक्षेत्राभ्यां ज्ञेया ।
यतस्तत्राद्यक्रान्तिर्भुजः अन्यक्रान्तिः कर्णः, अत्र स्पष्टक्रान्तिर्भुजः स्पष्टान्यक्रान्तिः
कर्णः तस्मादिदमपि क्षेत्रं तत्सजातीयमस्ति । शराभावे मध्यमक्रान्तिरेव स्पष्टा
क्रान्तिः । मध्यमक्रान्त्यभावे शरसत्वे शरतुल्यैव स्पष्टान्यक्रान्तिः । यदा ग्रह आयन-
वृत्ते भवति तदा स्पष्टान्यक्रान्तिरेव स्पष्टा क्रान्तिः ।

अथ प्रकारान्तरेण स्पष्टक्रान्त्यानयनम्—

अथवा ग्रहकोटिज्याशरकोटिज्यका हता ।

त्रिज्याप्ता फलजं चापं चलवृत्तगतं भवेत् ॥१॥

तत्कोटिज्याहरो ज्ञेयः शरज्या त्रिज्यया हता ।

नोट—यहाँ ३ रा ओर ४ था क्षेत्र अंकित है परन्तु स्पष्ट नहीं है ।

(घ) १७. + श्री: +

(ङ) १. त्रिज्यागुण for (गुणा)

२. 'न्य' लुप्त

३. 'भ' लुप्त

४. तच्चापं for (तच्चापं)

५. शरभावे for (शराभावे)

६. क्रान्त for (क्रान्त्य)

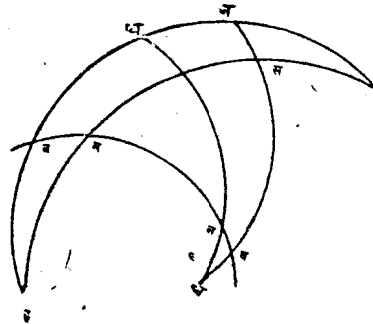
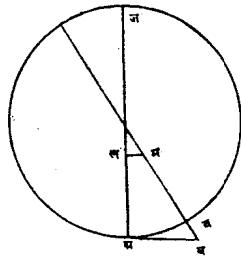
७. शरतुल्यैव for (शरतुल्यैव)

८. क्रान्त्यान्य for (क्रान्त्यानयनम्)

९. 'शरकोटिज्य' लुप्त

१०. चपं for (चापं)

११. गेयः for (ज्ञेयः)

हरभक्ता फलस्यास्य चापमाद्यं शराशकं ॥२॥

एतच्च परमक्रान्त्या संस्कृतं चापरं धनुः ।

इदमायनवृत्तस्थं तस्य ज्या हरसंगुणा ॥३॥

त्रिज्याप्राप्त धनुः स्पष्टा क्रान्तिः स्यात्पर चापदिक् ।

इदं साद्धं पद्यत्रयं सुगमार्थं ।

अस्योपपत्तिः—

पञ्चमक्षेत्रेण । अतदजं क्रान्तिवृत्तं । अनसहजं नाडीवल्यं । अवबजं चलवृत्तं । धहदबमायनवृत्तं । वसवं ग्रहोपरिगतं ध्रुववृत्तं । कनतवं शरवृत्तं । अजी गोलसन्धी । धं ध्रुवस्थानं । कं कदंबः । वं ग्रहबिबस्थानं । तदं ग्रहकोटिः । कवं शरकोटिः । अवं हरचापं । वदं प्रथमचापं । बहं द्वितीयचापं । वसं स्पष्टा क्रान्तिः । इत्येवं सर्वमुपपन्नं ।

इति क्रान्ति साधनम् ।

अथाक्षक्षेत्राणि—

अक्षज्यकादोः श्रवणस्त्रिभज्यालंबज्यकाकोटिरिति प्रसिद्धं ।

क्षेत्रं पलांश प्रभवेषु मुख्यं विद्ये व मानार्थयशः सुखेषु ॥१॥

(घ) नोट—यहाँ ५ नंबर का क्षेत्र बना हुआ है, परन्तु स्पष्ट नहीं—

(ङ) १. पलस्यास्य for (फलस्यास्य)

२. माद्यां for (माद्यं)

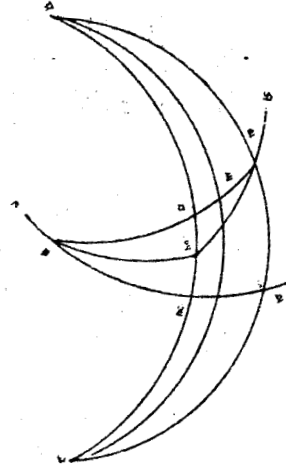
३. अतदजं for (अतदजं)

४. संधि for (संधी)

५. 'कवं शरकोटिः' लुप्त

६. मुपपन्नं for (मुपपन्नं)

७. जकादो for (ज्यकादोः)

पलप्रभा बहुरिनाश्च कोटिः श्रवोक्षकरणंस्त्वपवर्त्तितं च ।
 कुज्याभुजः स्यादपमज्यकात्रकोटिस्त्रिबाहौ श्रवणौ प्रका स्यात् ॥२॥
 अप्राद्यखण्डं भवतीह कोटिः श्रवोपमज्या समनाभुजोत्र ।
 अप्राप्रखण्डं तु भुजः क्षितिज्या श्रवस्तथोद्बृत्तनरस्तु कोटिः ॥३॥
 अप्राभुजस्तद्बृत्तिरत्रकरणंस्तथैव कोटिः समवृत्तशंकुः ।
 कुज्यो नितातद्बृत्तिरत्रकोटिर्भुजोपमज्या समाना च कर्णः ॥४॥
 अप्राद्विखण्डं तु भुजस्तु कोटिरुद्बृत्तशंकूनसमाख्यशंकुः ।
 कुज्योनिता तद्बृत्तिरत्रकरणः क्षेत्राण्यमून्यक्ष भवानि चष्टौ ॥५॥
 कोटिस्तथैवेष्टनरः श्रुतिः स्यादिष्टाहतिः शंकुतलं भुजोत्र ।
 ज्ञातो भुजौ चंकभवौ यदास्तोन्यक्षेत्रबाहुविदिस्तदा स्यात् ॥६॥

अथोदाहरणम्—

अथापमज्या पलकरणंनिघ्नी स्यादग्रिका सूर्यहृता तथैव ।
 क्रांतिज्यकाक्षप्रभया विनिघ्नी सूर्याद्बृत्तोन्मण्डलशंकुरेव ।
 अप्रा तथा द्वादशसंगुणा च पलप्रभा हृत्समशंकुमानं ॥८॥
 समाख्य शंकुः पलकरणंनिघ्नः सूर्योद्बृत्तस्तद्बृत्तिरत्र वेद्या ।
 तथेष्टशंकुः पलभाविनिघ्नोरव्युद्बृत्तः शंकुतलं प्रदिष्टं ॥९॥
 शंकुस्त्वभीष्टः पलकरणंनिघ्नोरव्युद्बृत्तोभीष्टहृतिस्तथैव ।
 इत्थं स्वबुध्या गणितप्रकारा बुधैर्विचिंत्या बहवोनुपातात् ॥१०॥

- (घ) ६. त्रिज्योद्बृत्तोन्मंडल for (सूर्याद्बृत्तोन्मंडल)
 ९. रव्युद्बृत्तो for (रव्युद्बृत्तो)
- (ङ) १. कुजाभुजः for (कुज्याभुजः) २. ततोद्बृत्त for (तथोद्बृत्त)
 ३. तष्टुति for (तद्बृत्ति) ४. शंकु for (शंकू)
 ५. तथैवेष्टनरः for (तथैवेष्टनरः)
 ६. सूर्योद्बृत्तोन्मंडल for (सूर्याद्बृत्तोन्मंडल)
 ७. विसर्ग लुप्त ८. विनिघ्नो for (विनिघ्नो)

अथ विषुवांश साधनं—

क्रांतिज्यका वर्गविहीनिता या दोर्ज्याकृते^१मूलमवाप्यते यत् ।
 त्रिज्यागुणं द्युज्यकया विभक्तं फलस्य चापं विषुवांशकाः स्युः ॥१॥
 कोटिज्यका भत्रयसिजिनिघ्नी द्युरात्रमौर्व्या विहृताप्त चापं ।
 खांकच्युतं वा विषुवांशकाः स्यु प्रकारतोय प्रवदामि सूक्ष्मं ॥२॥
 दोर्ज्यापराल्प द्युगुणेन निघ्नी स्वद्युज्ययाप्ता फलजं धनुर्यत् ।
 ते वा भवेद्युविषुवद्विभागा पुनः प्रकरान्तरतः प्रवक्ष्ये ॥३॥
 क्रान्त्यंशकाद्युप्रभया विनिघ्नी त्रिज्या परक्रांतिभया विभक्ता ।
 विलब्धचापं विषुवांशकाः स्युस्त्वाद्ये पदे सायन खेचरश्चेत् ॥४॥
 भाद्रीशशुद्धास्तु पदे द्वितीये तृतीयपादे खगजेन्दुयुक्ताः
 भांशच्युतास्ते तुपदे तुरीये मेषादिकानां निजगोलसन्धेः ॥५॥

अथार्थः—

क्रान्तिज्या दोर्ज्या वर्गान्तरपदं त्रिज्यागुणं द्युज्याभक्तं फलस्य चापं विषु-
 वांशकाः वा ॥१॥ ग्रहकोटिज्या त्रिज्यागुणा ग्रहद्युज्या भक्ता फलस्य चापं
 नवतिच्युतं विषुवांशः ॥२॥ अथवा । ग्रहदोर्ज्या पराल्पद्युज्या गुणा ग्रहद्युज्या
 भक्ता फलचापं विषुवांशः । अथवा ग्रहक्रान्त्यंशानां छायात्रिज्या गुणा परक्रा-

(घ) १. स्त्रिज्या for (दोर्ज्या)

४. नीघ्नी for (निघ्नी)

८. द्य for (द्यु) (ड)

(ड) २. द्युजकया for (द्युज्यकया)

३. पलस्य for (फलस्य)

५. वृहतातपं for (विहृताप्तचापं)

६. पराल्प for (पराल्प)

७. पलजं for (फलजं)

९. खगदे प्रयुक्ताः for (खगजेन्दुयुक्ताः)

१०. अस्यार्थः for (अथार्थः)

११. पलस्य for (फलस्य)

१२. फल for (फलस्य)

१३. न्यवति for (नवति)

१४. द्युजा for (द्युज्या)

१५. पल for (फल)

अत्रोपपत्तिः—

अथ चरसाधनं—

नवत्यंशमितं तत्र देशे स्यात् परमं ॥२॥

-

खांगनाडीमितं तत्र दिनमानं परं भवेत् ।
 देशादेतादृशालंकापर्यंतं येपि मध्यगाः ॥३॥
 देशास्तेषु चरांशाश्च नवत्यूना भवन्ति हि ।
 चतुर्वर्षे पदेष्ट्वंशा ये यत्र स्युः समानकाः ।
 तेषां क्रान्तिश्चरं चात्र तुल्यमेव भविष्यति ।
 येषां चरं भवेत्साध्यमंशानां क्रान्तिभा ततः ॥५॥
 अक्षांशद्वयया गुण्या त्रिज्या भक्ता फलस्य यत्-
 चापं चरांशा विज्ञेयास्त्वथ वक्ष्ये प्रकारतः ॥६॥
 अभीष्टांशक्रान्तिजीवा त्रिज्याघ्नी लंबजीवया ।
 भक्ताप्लवजजीवा स्याज्जापमग्रा विभागकाः ॥७॥
 तत्रकोटिजीवा त्रिज्याघ्नी स्वाभीष्टज्यया हुता ।
 फलस्य चापकोटिश्च शरांशास्ते भवन्ति हि ॥८॥
 वाग्रज्याक्षज्यया गुण्या अभीष्टांशज्यया हुता ।
 यत्तद्वर्धं तस्य यच्चचापं चरांशास्ते भवन्ति हि ॥९॥
 इष्टांशलकोदर्यासिजिनीघ्नी चरांशमौर्वी परमा विभक्ता ।
 त्रिभज्यया प्रस्य धनुश्चरांशाः, षड्भिविभक्ताशा घटिकादिकं च ॥१०॥

(घ) यहाँ पत्र के बायें Margin पर निम्नांकित वाक्य लिखा हुआ है—

‘खद्यत्रिभुजं खतकत्रिभुजस्य सजातीयं खयं परात्पलघुज्या’

६. तत्कोटि for (तत्र कोटि) (ङ) ८. चरांशास्ते for (शरांशास्ते)

(ड) १. नाडि for (नाडी)

२. शसा for (ष्ट्वंशा)

३. पलस्य for (फलस्य)

४. अभीष्टांश for (अभीष्टांश)

५. मुग्न for (मग्न)

७. पलस्य for (फलस्य)

६. चापज्या (वाग्रज्या)

१०. यत्तद्वर्धं for (यत्तद्वर्धं)

११. यं चाप for (यच्चचापं)

१२. प. पराविभक्ता for (परमा विभक्ता)

१३. त्रिभज्यया for (त्रिभज्यया)

चरं तेन युतौनाइच नाड्यः पवेदुसंमिताः ।
 दिनाद्धं गोलयोः सौम्ययाम्ययोरस्फुटं भवेत् ॥११॥
 इदं द्वाभ्यां च गुणितं दिनमानं भवेत्किल ।
 उदयार्कस्य विषुवद्भगाः षड्भसुतस्य च ॥१२॥
 तेषां यदंतरं सूक्ष्मं दिनाद्धं तद्भवेत्किल ।
 चंद्रादीनां ग्रहाणां च नक्षत्राणां तथैव च ॥१३॥
 स्पष्टक्रान्ति विधायादौ चरं साध्यं ततो दिनं ।

अथैतेषां श्लोकानां क्रमेण व्याख्या—

निरक्षदेशे चराभावः । दिनाद्धं पञ्चदशघटीमितं । साक्षदेशे तु यत्राक्षांशाः
 पराल्पद्युज्या तुल्यास्तत्र परमचरं नवत्यंशमितं परमदिनमानं षष्टिघट्यात्मकं ।
 एतादृशाद्देशालंकापर्यन्तं ये ये देशास्तत्र तत्र चरांशा नवत्यपेक्षया न्यूना एव
 भवन्ति ।

अथ चतुर्षु पदेषु ये येषां समानास्तेषां क्रांतिश्चरं च तुल्यमेव भवति ।
 येषामंशानां चरं साध्यं भवति । तेषां क्रांतिछाया अक्षांशछाया गुणा त्रिज्या भक्ता
 फलस्य चापं चरांशा भवन्ति ।

अथ द्वितीयप्रकारः—

अभीष्टांशानां क्रांतिज्या त्रिज्या गुणा लम्बज्या भक्ता लब्धं अग्रज्या तस्य
 चापं अग्रांशाः । तत् कोटिज्या त्रिज्या गुणा अभीष्टांशद्युज्या भक्ता तच्चापकोटि-
 श्चरांशा भवन्ति ।

(घ) २. युतस्य for (सुतस्य) (ङ)

(ङ) १. विषुवद्भगाः for (विषुवद्भगाः)

३. + मेघा +

४. फलस्य for (फलस्य)

५. 'त्रिज्या' लुप्त

६. तच्चापं for (तच्चाप)

अथ तृतीय प्रकारः—

अग्रज्या अक्षज्या गुणा अभीष्टांशद्युज्या भक्ता लब्धस्य चापं चरांशा भवन्ति ।

अथ चतुर्थप्रकारः—

आदौ परमचरं साध्यं अभीष्टांशानां लंकोदयज्या परमचरज्या गुणा त्रिज्या भक्ता फलस्य चापं चरांशास्ते षड्भक्ताः घट्यादिकं चरं भवति । उत्तरगोले चरं पंचदश घटीषु योज्यं दिनाद्धं भवति । दक्षिणगोले पंचदशघटीषु शोध्यं दिनाद्धं भवति । तद्विगुणितं दिनमानं न भवति । इदं दिनमानं स्थूलं सूक्ष्मं तु । उदय-कालीनरविविषुवांशानां सपड्भरविविषुवांशानां चान्तरं दिनाद्धं भवति । चन्द्रादिग्रहाणां नक्षत्राणां च स्पष्टक्रांति विधाय चरं दिनमानं च साध्यं ।

अत्रोपपत्तिः—निरक्षसंज्ञा ये देशा इत्यारभ्य । सप्तमक्षेत्रेण । तेषां क्रान्ति-क्षरं चात्र तुल्यमेव भविष्यति । इत्यंतश्लोकानानुपपत्तिः सुगमेव । एषां चरं भवेत्साध्यमित्यस्य उपपत्तिरुच्यते । अक्षज्या भुजः लम्बज्या कोटिः त्रिज्या कर्णः । इदं जात्यक्षेत्रम् । एतत्सजातीयं । अक्षछायाभुजः । त्रिज्याकोटिः । तद्वर्गयोगपदं कर्णः तृतीयं तत्सजातीयं । क्रान्तिज्याकोटिः । कुज्या भुजः । अग्रा कर्णः तत्रानुपातः । त्रिज्ययाऽक्षछाया लभ्यते तदा क्रान्तिज्यया किमितिलब्धं कुज्या । इयं त्रिज्या गुणा द्युज्या भक्ता फलं चरज्या भवति । अत्र क्रान्तिज्या चेत्त्रिज्यया गुण्यते गुण्यते द्युज्यया भाज्यते । तदा क्रान्तिछाया भवति । तदेवमुपपन्नं । क्रान्तिछायाऽक्षछाया

(घ) २. 'न' लुप्त (ङ)

१४. 'गुण्यते' लुप्त (ङ)

(ङ) १. फलस्य for (फलस्य)

३. 'स' लुप्त

५. नक्षत्राणां for (नक्षत्राणां)

६. मितस्य for (मित्यस्य)

११. किमितं for (किमिति)

१३. ते for (चे)

८. येषां for (एषां)

४. ग्रहानां for (ग्रहाणां)

६-७. 'क्रान्ति—तुल्यमेव' लुप्त

१०. 'ऽ' लुप्त

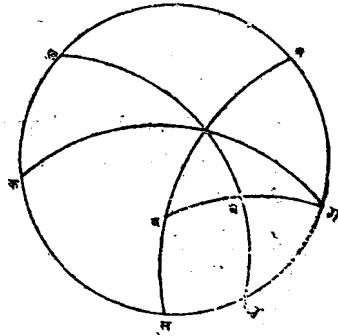
१२. कुजाः for (कुज्या)

१५. भति for (भवति)

गुणा त्रिज्या भक्ता फलं चरज्या भवति । तत्कोटिजीवेत्यस्योपपत्तिः । कखगघं
 आयनवृत्तं । अलं नाडीवल्यं । कगं निरक्षक्षितिजं । खघं स्वक्षितिजं । वं ग्रहस्थानं ।
 गं ध्रुवस्थानं । घं समचिह्नं । हंगोल सन्धिः ग्रहग्रहद्युज्या । गतं गलं नवतिमितं ।
 लतं चरकोटि । वघं अग्राकोटिः । हवं अग्रा । तवं इष्टक्रांतिः । हतं चरं । गवज्या
 घवज्या लभ्यते । तदा जतज्याया ६० किमिति लब्धं तलज्या । एतच्चापं नवतिशुद्धं
 हतं भवतीत्युपपन्नं । वाग्रज्येत्यस्योपपत्तिरुक्तक्षेत्रेणैव ज्ञेया । गघवत्रिभुजहतव-
 त्रिभुजं मिथः सजातीयं । यदि गवज्याया गघज्या लभ्यते । तदा हवज्याया किमिति
 लब्धं हतज्या तच्चापं हतं चरं भवतीत्युपपन्नं । इष्टांशलंकोदयसिजिनिघ्नीत्यस्यो-
 पपत्तिः—परमात्यद्युज्यावृत्ते त्रिज्यायाः परमचरज्यायाश्च या निष्पत्तिरस्ति सैवा-
 भीष्टद्युज्यावृत्ते भीष्टलंकोदयांशानामभीष्टचरज्यायाश्च निष्पत्तिरस्ति इत्युपपन्नम् ।
 चरं तेन युतोनाश्चेत्यस्योपपत्तिः । उत्तरगोले स्वक्षितिजं निरक्षक्षितिजादधस्ताद्-
 भवति, याम्यगोले उपरिष्ठाद् भवति । अतश्चरांशैरूनयुता नवत्यंशाः गोलयो-

- (घ) ४. गवग्रह for (ग्रहग्रह) (ङ) ८. क्षेत्रेणैव for (क्षेत्रेणैव)
 १४. परमात्य for (परमात्य) (ङ)

- (ङ) १. पलं for (फलं) २. क्षितिजं for (क्षितिजं)
 ३. + नंगं ध्रुवस्थानं +
 ५ जा for (ज्या) ६. भवतीत्युपपन्नं for (भवतीत्युपपन्नं)
 ७. तस्योपपत्ति for (तस्योपपत्ति)
 ८. 'व' लुप्त
 १०. जया for (ज्याया)
 ११. तच्चापं for (तच्चापं)
 १२. भवतीत्युपपन्नं for (भवतीत्युपपन्नं)
 १३. तस्योपपत्तिः for (तस्योपपत्तिः)
 १५. सैवाभि for (सैवाभी-)
 १६. पनं for (पन्नं)

दिनाद्धं भवतीत्युपपन्नं । इदं दिनाद्धं प्रतिक्षणं चरवैलक्षण्यादस्फुटं इदं द्विगुणं-
दिनाद्धं दिनमानं भवतीति । सूक्ष्मं तु उदयार्कस्य विषुवांशाः साध्याः सषड्-
भस्य च विषुवांशाः साध्यास्तेषां यदन्तरं तत्सूक्ष्मं दिनाद्धं भवेत् ।

अथ चन्द्रादीनां ग्रहाणां चेत्यस्योपपत्तिः सुगमैव ।

प्रोक्तप्रकाराद्विषुवांशकाप्रे निरक्षजाता उदयांशकास्ते ।

पूर्वेण पूर्वेण विहीनितास्ते प्रत्यंशकास्योदयकालमानं ॥१॥

प्रत्यंशजाता विपलोदयांशा मेघादितः खांकमिताश्च ये स्युः ।

क्रमोत्क्रमस्थाश्चरखण्डकैः स्वैः क्रमोत्क्रमस्थैरहिता युतास्ते ॥२॥

मेघादितः स्वोदयभागकाः स्पुस्तुलावितो ह्युत्क्रमस्तश्च वेद्याः ।

तान्पूर्वपूर्वैः सहितान् विधाय ज्यावल्लिखेद्ग्रांशमितालयेषु ॥३॥

अथ विषुवांशशक्येभ्यो निरक्षलग्नसाधनम्—

तात्कालिकात्सायनभागसूर्याद्राश्यादिकाद्ये विषुवद्विभागाः ।

ग्राह्याश्च ते ज्यानयनप्रकारात्कार्या रसघ्नेष्टघटीभिराढ्याः ॥४॥

ततो धनुर्वद्विपले विलग्नं राश्यादिकं स्यादयनांशहीनं ।

एवं स्वकीयैरुदयैः स्वकीयं लग्नं प्रसाध्यं गणकैः स्वबुद्ध्या ॥५॥

अथ कालसाधनम्—

ससायनार्कान्निजभोदयांशाः साध्यास्तथा सायनलग्नजाताः ।

(६) १. 'त्यस्यो' लुप्त

२-३. 'पपत्तिः—स्ते प्र—' लुप्त ४. शु for (स्युः)

५. क्रमक्रमस्थै for (क्रमोत्क्रमस्थैरता)

६. 'स्तु' लुप्त

७. यावल्लिखे for (ज्यावल्लिखे)

८. 'श' लुप्त

९. ग्राह्याश्च for (ग्राह्याश्च)

१०. विपये for (विपले)

११. कालसाधनं for (कालसाधनं) १२. निजभोदयांशाः for (निजभोदयांशाः)

तदन्तरं षड्विहृतं तु घटयः स्युः सावनाख्युदयात् स्व देशे ॥६॥

अथ लग्ने ज्ञाते दशमलग्नसाधनम्—

विलग्नजाता उदयांशका ये खांकांशकस्ते रहिता विधेयाः ।

तेभ्यो विलग्नं हि निरक्षजातं साध्यं भवेत्तद्दशमाख्यलग्नम् ॥७॥

अथ लंकोदयेभ्यः क्षेत्रांशसाधनम् —

कोटिज्यकाया विपलोदयानां लंकोदयान्यद्युगुणेन गुण्या ।

त्रिभज्ययाप्ताप्त धनुर्लवाद्यं खांकच्युतं चाद्यपदे तदेव ॥१॥

द्वितीयके खांकच्युतं तृतीये खभच्युतं तुर्यपदे खभाढ्यं ।

क्षेत्रांशकाः स्युः खगुणश्च तष्टा राश्यादिलग्नं भवति स्फुटं तत् ॥२॥

अथप्रकारांतरम्—

लंकोदयानां भुजसिजिनी या स्वकोटिजातद्युगुणेन भवता ।

त्रिज्या गुणाप्ताप्त धनुर्लवाद्यमाद्ये पदे क्षेत्रलवा भवेयुः ॥३॥

द्वितीयके भाढलवेषु शुद्धास्तृतीयके भाढ्ययुता विधेयाः ।

चतुर्थके चक्रलवेषु शुद्धाः क्षेत्रांशका वा प्रभवन्ति गोले ॥४॥

अथ श्लोकचतुष्टयस्य व्याख्या—

कोटिज्यकेति । लंकोदयानां कोटिजीवा । विषुवांशान्यक्रान्ति कोटिज्या गुणा त्रिज्या भक्ता फलस्य चापं प्रथमपदे नवति शुद्धं द्वितीये नवतियुतं तृतीये खभशुद्धं तुर्ये खभाढ्यं क्षेत्रांशा भवन्ति । ते खाग्नितष्टा राश्यादिलग्नं भवति ।

(ङ) १. तद्विहृतं for (षड्विहृतं)

२. भवेत् दशमाख्यलग्नं for (भवे तद्दशमाख्यलग्नं)

३. + गुणेन +

४. त्रिभाज्यया for (त्रिभज्यया)

५. को for (के)

६. खभाढा for (खभाढ्यं)

७. सिजिनीया for (सिजिनीया)

८. च for (प्त)

९. पलस्य for (फलस्य)

१०. नवतीतं for (नवतियुतम्)

११. तुर्ये for (तुर्यं)

१२. क्षेत्रामसा for (क्षेत्रांशा)

अथ प्रकारान्तरम् —

लंकोदयांशानां भुज्या^१ त्रिज्या गुणा स त्रिभोदयांशद्युज्या भक्ता फलस्य चापं प्रथमपदे क्षेत्रांशाः भाद^२शुद्धं द्वितीये पदे तृतीये भाद^३युतं चतुर्थे भांशशुद्धं क्षेत्रांशा भवन्ति । ते स्वाग्नि^४तष्टाराश्यादिलग्नं भवति ।

अत्रोपपत्तिरष्टमक्षेत्रेण । कखगघं आयनवृत्तं । कगं क्रान्तिवृत्तं । खघं नाडीवृत्तं । हचिह्लं गोलसन्धिः । मः कदम्बः । वं ध्रुवस्थानं । मतधसं सत्रिभ-
ध्रुवककदम्बवृत्तं । तधं सत्रिभोदयक्रान्तिः । घसं सत्रिभोदयद्युज्या चापांशाः ।
अजसवं ध्रुववृत्तं । असं नवतिः । अघमपि नवत्यंशमितं । यदि घसज्यषां अघज्या
लभ्यते । तदा जहज्या तुल्यया उदयज्यया किमिति लब्धं अहज्या तच्चापं क्षेत्रांशा
भवन्तीत्युपपन्नं । प्रथमप्रकारस्योपपत्तिस्तु उदयांशा नयनवैपरीत्येन ज्ञेया ।

अथ शकलं निदर्शनार्थम् । अथ स्वोदयांशेभ्यो लग्नसाधनम् —

स्वोदयांशान् क्षेत्रभागा^{१३} कल्प्यलंकोदयास्ततः ।

तत्कोटिभागक्रान्त्यंशान् लम्बभागेषु शोधयेत् ॥१॥

(घ) ६. घसज्यया for (घसज्यषां) (ङ) १३. भागान् for (भागा) (ङ)

(ङ) १. + गुणा +

२. फलस्य for (फलस्य)

३. वाग्नि^४तष्टा for (स्वाग्नि^४तष्टा)

४. नाडिवृत्तं for (नाडीवृत्तम्)

५. विसर्गलुप्त

६. 'क' लुप्त

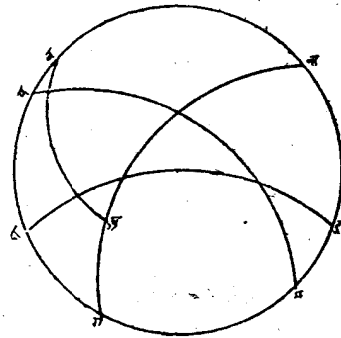
७. ध्रुजा for (ध्रुज्या)

८. चापंसा for (चापांशाः)

१०. तच्चापं for (तच्चापं)

११. भवन्तीत्युपपन्नं for (भवन्तीत्युपपन्नं)

१२. स्वोदयांशाभ्या for (स्वोदयांशेभ्यो)

यदि ते विषुवांशाः स्युः प्रथमेत्ये पदेयवा ।
 द्वितीये वा तृतीये च लम्बभागेषु योजयेत् ॥२॥
 शेषं खभस्योन्नतांशास्तज्जीवा त्रिज्यका गुणा ।
 दृग्गत्याप्ता फलधनुः खभलग्नांतरं भवेत् ॥३॥
 खभछूनांतरं वा स्यादथ स्वविषयोदयाः ।
 भाद्रांशेभ्यो यदा न्यूनाः सौम्यगोले विलग्नकं ॥४॥
 अधिकाः स्युस्तदा ज्ञेयं याम्यगोले विलग्नकं ।
 लग्नदृक्क्षेपयोरेकदिकत्वे लब्धस्य यद्धनुः ॥५॥
 खमध्यलग्ने योज्यं स्याद्भिन्नदिकत्वे तु तद्धनुः ।
 भाद्रांशशुद्धं दशमे योज्यं लग्नं भवेदिह ॥६॥

अर्थतेषां पद्यानां व्याख्या—स्वोदयांशान् क्षेत्रांशान् प्रकल्प्य तेभ्यो लंको-
 दयाः साध्याः । तत्कोट्यंशानां क्रान्त्यंशा लम्बांशेषु शोध्याः । यदि साधितलंको-
 दयाः प्रथमपदे तुर्यपदे वा स्युः द्वितीये तृतीये वा भवन्ति तदा क्रान्तिर्लंबांशेषु यो-
 ज्या शेषं दशमस्योन्नतांशा भवन्ति । तेषां ज्यात्रिज्यागुणा दृग्गतिभक्ता फल चापं
 दशमलग्नयोरन्तरं दशमसप्तमयोर्वान्तरं भवति । स्वोदयांशाः भाद्रांशेभ्यो यदि
 न्यूनास्तदा लग्नमुत्तरगोलेस्तीति यद्यधिकास्तदा दक्षिणगोलेस्तीति ज्ञेयं । लग्न-
 दृक्क्षेपयो दिगंबये सति लब्धचापं दशमलग्ने योज्यं, भिन्नदिकत्वे भाद्रांशशुद्धं

(घ) ६. + यदि +

११. 'रन्तर' प्रमादतः लुप्त

- (ङ) १. नतांसा for (नतांशा) २. तजीवा for (तज्जीवा)
 ३. दृग्गत्याप्ताफलधनुः for (दृग्गत्याप्ताफलधनुः)
 ४. छूनांतरं for (छूनांतरं) ५. स्यादाज्ञेयं for (स्तदाज्ञेयं)
 ६. न for (न्न) ७. लग्ने for (लग्नं)
 ८. कोटोसानां for (कोट्यंशानां) ९. द्वितीयो for (द्वितीये)
 १२. दिगंबो for (दिगंबये) १३. भिन for (भिन्न)
 १४. दिकत्वे for (दिकत्वे) १५. 'भाद्रांश' लुप्त

इति स्वोदयांशेभ्यो लग्नसाधनं शकलं च ।

बिबध्रुवांशोद्भवकोटिजीवा शरांशकोटिज्यकया विनिघ्नी ।

-

स्पष्टद्युजीवा विहृताप्तचापमाद्ये पदे खांकलवेषु शुद्धं ॥१॥
 पदे द्वितीये बियदंक्रयुक्तं खश्वाशिव (खभांश) २७० शुद्धं तु पदे तृतीये ।
 खभांशयुक्तं च पदे तुरीये बिबस्य लंकोदयभागकाः स्युः ॥२॥
 लग्नं लंकोदयांशेभ्यः साध्यमायनदृग्ग्रहः ।
 स एव भवति स्पष्ट इति गोलाविदो विदुः ।
 भानांशरान्यापमदिक् समत्वे षष्ठ्याप्तबाणांशभया विनिष्कनी ।
 छायापरक्रांतिभवांशकानां दोज्याधिका चेत्प्रभवेत्तदानीं ॥३॥
 स्यादाप्तचापं विपरीतसंज्ञं क्षेप्याः खनागेंदु १८० मितं इहांशाः ।
 सबाणनक्षत्रनभश्चराणां ते वं भवेयुर्विषुवद्विभागाः ॥४॥

अथ बिबध्रुवांशोद्भवेत्यादिलोकत्रयस्य व्याख्या—

स्पष्टग्रहध्रुवकोटिज्या शरकोटिज्या गुणा स्पष्टक्रान्तिकोटिज्या भक्ता
 फलचापं प्रथमपदे नवतिशुद्धं द्वितीये नवतियुतं तृतीये पादोनभांशहीनं
 चतुर्थे पादोनभांशयुतं बिबग्रहस्य लंकोदयांशा भवन्ति । तेभ्यो लग्नं साध्यं, सः
 आयनदृग्ग्रहो भवति । अस्योपपत्तिर्दशमक्षेत्रेण—कखगघं आयनवृत्तं । खहघं नाडी-
 वलयं । झं ग्रहबिम्बं । कहगवृत्तं पूर्वाऽपरसंपातकीलितं । बिम्बोपरिगतं दृष्टवृत्तं

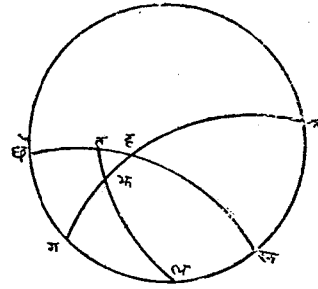
- (घ) ४. + खाश्वाशिव + ६. इहांशाः for (इहांशाः) (ङ)
- (ङ) १. विहृताप्त for (विहृताप्त) २. 'खश्वाशिव' लुप्त
 ३. ये for (पदे तृतीये) ५. दृगाह for (दृग्ग्रहः)
 ६. गोलविदुर्विदो for (गोलविदो विदुः)
 ७. षष्ठ्याप्त for (षष्ठ्याप्त)
 ८. खनागें for (खनागेंदु) १०. ववेयु for (भवेयु)
 ११. + अथ बिबध्रुवागेंदु १८० मितं इहांशा सबाणनक्षत्र नभश्चराणां ते वं भवेयु-
 विषुवद्विभागाः +
 १२. पादोनभांशहीनं for (पादोनभांशहीनं)
 १३. दृगाहो for (दृग्ग्रहो) १४. 'वं' लुप्त

भसदृशवृत्तं भवति । लभतं ध्रुववृत्तं । लक्ष्माणां स्पष्टं शुद्ध्याचापं । शतं स्पष्टं क्रान्ति-
चापं । शर्गा आर्यनवृत्तत्रिबयोरन्तरं । यदि क्षलचापज्यया क्षगचापज्या लभ्यते तदा
त्रिज्या तुल्यया लतज्यया किमिति लब्धस्य चापं तथं । इदं नाडीवृत्ते आर्यनवृत्त-
ध्रुववृत्तयोरन्तरं स्वोदयकोटिरूपं जातं, अतो नवतिशुद्धं प्रथमपदे उदयांशा
भवन्ति । द्वितीये नवतियुतं संपातादुदयांशा भवन्ति । तृतीयपादोनभांशशुद्धं
संपातादुदयांशा भवन्ति । चतुर्थे पादोनभांशयुतं संपातादुदयांशा भवन्ति । एवं
ये साधिता बिबोदयांशाः ते आर्यनवृत्तकर्मसंस्कृतस्यापि भवन्ति । यतस्तूभयो-
ध्रुवसूत्रमेकमेवेत्यतस्तेभ्यः साधितं लग्नमायनदृक्कर्म संस्कृतध्रुवको भवतीत्युप-
पन्नम् । शकलं चास्य ।

अथ सशरस्य विषुवांशसाधने भानामिति श्लोकद्वयेन विशेषमाह—ध्रुव-
कान्यक्रान्तिशरयोदिक्साग्रे परक्रान्ति विलोमल्लया शरविलोमल्लयाघातः षष्ठि-
भक्तः लब्धं यदा ध्रुवकज्यातोधिकं तदा लब्धचापं प्रथमपदे नवती योज्यं द्वितीय-
पदे नवती शोध्यं तृतीयपदे खमे योज्यं चतुर्थपदे खमे शोध्यं सर्वत्र भार्द्वांशः
क्षेप्याः विषुवांशा भवन्ति । अत्रोपपत्तिः—एकादश क्षेत्रेण । कखगघमायनेनवृत्तं ।
कमगं क्रान्तिवृत्तं । खलसघं नाडीवृत्तं । कं कदम्बस्थानं । धं ध्रुवस्थानं । तं ग्रहं

(घ) इस पृष्ठ पर निम्नांकित क्षेत्र अंकित है—

- (ङ) १. + स +
२. लत for (लभतं)
३. 'भ' लुप्त
४. दृग्रं for (भगं)
५. पादोनसांसमुद्धं for (पादोनभांशमुद्धं)
६. यतस्तूपयो for (यतस्तूभयो)
७. हकर्म for (इक्कर्म)
८. त्युपपन्नं for (त्युपपन्नम्)
१०. तृतीये for (तृतीय)
१२. कदंबवस्स्थानं for (कंदंबस्थानं)
१४. ग्रहण for (ग्रह)

६. 'विलोमच्छायांशर' लुप्त
११. सायनक्षतां for (मायनवृत्तं)
१३. 'घं ध्रुवस्थानं' लुप्त

बिबस्थानं । बतमसं कदम्बवृत्तं । घतलनं ध्रुववृत्तं । हं गोलसंधिस्थानं । मं क्रांति-
वृत्तभोगस्थानं । मतंशरः तवधत्रिभुजं तमबत्रिभुजं परस्परं सजातीयं तत्रानु-
पातः । यदि तव तुल्यया शरकोटिज्यया कोटिरूपया बधवतुल्या परक्रान्ति-
विलोमछाया लभ्यते । तदा तमतुल्यया शरज्यया किमिति लब्धं भवतुल्यं
क्रान्तिवृत्तं खण्डं छाया । अत्र परक्रान्तिछायायां एकं त्रिज्यातुल्यं श० ज्या
प० क्रा० छा० श० को०

गुणक खण्डमधिकं निवेशितमस्ति ।

अत्र शरज्या यावत्त्रिज्यया गुण्यते शरकोटिज्यया भाज्यते । तदा ताव-
श० ज्या० त्रि० १ छाया भवति । तेन पराक्रान्तिछाया शरछायाया गुण्या पूर्व-
श० क्रा० छा० १ गुणके त्रिज्या निविष्टा स्थिता तेनात्र त्रिज्याहरः कृतः, तेनो-
श० को० १ पपन्नं सूत्रं । शकलं च ।

इति सशरस्य विषुवांशसाधनं सोपत्तिकं ।

(घ) १. बतमसं for (बतमसं)

$$६. \left\{ \begin{array}{l} \text{रा० ज्या०} \\ \text{प० क्रा० छा०} \\ \text{श० को०} \end{array} \right\} \text{ for } \left\{ \begin{array}{l} \text{श० ज्या०} \\ \text{श० को०} \\ \text{प० क्रा० छा०} \end{array} \right\}$$

७. + छर +

१३. सोपपत्तिकं for (सोपत्तिकं)

(ङ) २. तमतुल्यया for (तमतुल्यया)

३. + छाया +

४. 'छाया' लुप्त

५. त्रिसज्याज्या for (त्रिज्या)

७. + छापक्रा +

८. स्ति for (स्थिता)

९. पनं for (पन्नं)

१०. इति सशरस्य for (इति सशरस्य)

११. यहां पर अंकित 'वालिका' पिछले पृष्ठ के आरंभ में अंकित है ।

१२. घनं for (साधनं)

अथ स्पष्टक्रांति ध्रुवकज्ञाने प्रायनदृक्कर्मोच्येते—

ग्रहर्क्षं ध्रुवकं तावत् कृत्वा राशित्रयान्वितं ।

बिंब स्पष्टक्रांतिसमपलभागांकपत्रतः ॥१॥

उदयांशान् साधयित्वा नवति तेषु शोधयेत् । तेभ्यो निरक्षे यत्लग्नं सः स्या-
दायनदृग्ग्रहः । इदं स्पष्टायामे सोम्ये ज्ञेयं दृग्ग्रहसाधनं । याम्ये पमेश ध्रुवकं कृत्वा
राशित्रयो नितं । बिंबस्पष्टक्रांतिसमपलभागांकपत्रकः । उदयांशान् साधयित्वा
नवति तेषु योजयेत् । तेभ्यो निरक्षे यत्लग्नं सः स्यादायनदृग्ग्रहः । अस्योपपत्तिस्तु
यन्त्राध्याये उक्तं वास्ति ।

अथ शरध्रुवकयोजने प्रायनदृग्ग्रहः—

स्पष्टग्रहर्क्षध्रुवके नवत्यंशान् विशोधयेत् ।

शेषांशानुदयांशाच्च शरांशानक्षभागकान् ॥१॥

प्रकल्प्य शरतुल्याक्षभागकोष्ठस्थितोदयः ।

(घ) ६. + ॥१॥ +

७. 'इदं—अस्यो' लुप्त

१०. 'पपत्तिस्तु—प्रायनदृग्ग्रहः' लुप्त

११. + पुनः प्रकारांतरेणायनदृक्कर्म +

१२. + ॥१॥ +

१३. प्रकल्प्याक्षांशकोष्ठस्थितोदयभागेभ्य

एव हि for (प्रकल्प्य शरतुल्याक्ष

भागकोष्ठस्थितोदयः)

(ङ) १. 'न्ति' लुप्त

२. ध्रुवक for (ध्रुवक)

३. दृक्कर्मोच्येते for (दृक्कर्मोच्येते)

५. दृग्ग्रह for (दृग्ग्रहः)

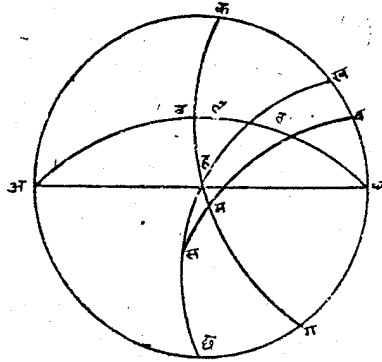
६. भागांकपत्रतः for (भागांकपत्रतः)

१३. प्रकल्प्य for (प्रकल्प्य)

४. उदयांशान् for (उदयांशान्)

८. याम्ये for (याम्ये)

१४. स्थितो for (स्थितो)

लग्नमानिय तस्मिन् प्रक्षिपेत्खनवांशकान् ॥२॥

भवेदायनदृक्कर्म संस्कृतोदयभागकः ।

तस्मात्लंकोदयैर्लग्नं साध्यमायनदृग्ग्रहः ॥३॥

इदं सौम्यशरे ज्ञेयं याम्ये खेटर्क्षजं ध्रुवं ।

नवत्यंशयुतं कृत्वा शेषांशानुदयांशकान् ॥४॥

शरांशानक्षभागांश्च कल्पयित्वा विचक्षणः ।

शरतुल्याक्षांशपत्रकोष्ठस्थोदयभागकः ॥५॥

संसाध्य लग्नं तस्मिन् खनवांशान्विशोधयेत् ।

भवेदायनदृक्कर्म संस्कृतोदयभागकः ॥६॥

तस्मान्निरक्षजं लग्नं सः स्यादायनदृग्ग्रहः ।

अत्रोपपत्तिः—क्रान्तिवृत्तं नाडीवृत्तं शरः स्पष्टक्रान्तिः । वित्रिभकदम्बवृत्तं याम्योत्तरवृत्तं । याम्योत्तरवृत्तं वित्रिभकदम्बवृत्तं कल्पनीयं । ग्रहध्रुवकः दशमोदयः कल्पितः । सौम्ये शरे नवतिस्तत्रातः शोधितायतः क्रान्तिवृत्तस्य नाडीवृत्तकल्पनायां याम्याक्षांशानां सौम्याक्षांशत्वं भवति । याम्याक्षांशानां ये मेषादिषड्राशु-

(अ) ३. मसीमृष्ट है— पढ़ा नहीं जाता ।

इस प्रति में मसीमृष्ट होने के कारण पढ़ा नहीं जाता ।

(इ) १ मानिय for (मानीय)

२. +नवत्यंशयुक्तं कृत्वा शेषांशानुदयांशकान् । सरासानक्षभागांश्च कल्पयित्वा विचक्षणः । शरतुल्यांसा स यत्र कोष्ठस्थोदयभागकः संसाध्यः लग्नं तस्मिन् । खनवांशान्विशोधयेत् +

४—५. 'तस्मा—लग्नं त' लुप्त

६-७. 'तस्मिन्—भागकः' लुप्त

८. स्यादायनदृग्ग्रहः for (स्यादायनदृग्ग्रहः)

९. नाडीवृत्तं for (नाडीवृत्तं)

१०. कल्पिः for (कल्पितः)

११. शोधितायतः for (शोधितायतः)

१२. सौम्याक्षांशत्वं for (सौम्याक्षांशत्वं)

१३. सड्राशुदया for (षड्राशुदया)

दयास्ते सौम्याक्षांशानां तुलादिषड्राश्युदया भवन्ति । इत्युपपन्नं यथोक्तं ।

इत्यायनदृक्कर्म ।

स्पष्टायमाच्चरलवानुदये विधाय तान् भस्य वैषुवलवेष्वायमांशगोलात् ।
 कुर्यादृणं धनमतो विपरीतमस्ते स्यात्स्वोदयांशक इहास्तमयांशकश्च ॥१॥
 स्वीयोदयांशान् स्वपलांशपत्रे धनुर्भवेत्स्वोदयलग्नकं तत् ।
 स्वास्तांशतो भाद्रं लवेरुपेतात्स्वास्ताख्यलग्नं खलु भोदयास्ते ॥२॥

अथ श्लोक द्वयस्यार्थः—

स्पष्टक्रान्तेश्चरमानीय आयनदृक्कर्मसंस्कृतोदये स्पष्टक्रान्तिः सौम्यायाम्य-
 गोलयोः क्रमेण^{१२} ऋणं धनं च कार्यं । स आयनदृक्कर्म संस्कृतस्योदयो भवति ।
 तस्मात्लग्नं साध्यं तदुदयलग्नं भवति । अस्ते चरं विपरीतं दत्त्वा भाद्रांशाश्च-
 दत्त्वा लग्नं साध्यं तदस्तलग्नं भवति ।

अत्रोपपत्तिः—उत्तरगोले क्रान्तौ सत्यां यस्य ग्रहस्य नक्षत्रस्य वा तद्विबो-
 परिगतं क्षितिजवृत्तं नाडीवृत्ते यत्र लगति तच्चिन्हं आयनदृक्कर्म संस्कृतोदय चि-

(घ) ३. स्पष्ट नहीं है ।

४. + अयाक्षदृक्कर्म +

(ङ) १. + सौम्याक्षासत्त्वं भवति, याम्याक्षासानां ये मेषादि षड्रास्युदयास्ते +

२. इत्युपपन्नं for (इत्युपपन्नं)

३. इत्यायनदृक्कर्म for (इत्यायनदृक्कर्म)

५. वैषुयमासगोलात् for (वैष्वयमांशगोलात्)

६. धनमतो for (धनमतो)

७. मस्तत् for (मस्ते स्यात्)

८. स्वपलांशपत्रे for (स्वपलांशपत्रे)

९. स्वास्तांशतो for (स्वास्तांशतो)

१०. स्वात्खाख्य for (स्वास्ताख्य)

११. क्रान्ति for (क्रान्ते)

१२. 'क्रमेण' लुप्त

१३. तस्मालग्नं for (तस्मात्लग्नं)

१४. ग्नं for (लग्नं)

१५. नवतिचिह्नं for (तच्चिन्हं)

ह्लात्स्पष्टक्रान्त्युत्पन्न चरांशैरुदये पश्चिमत एव भवति । *दक्षिणक्रान्ती पूर्वत एव भवति । अस्ते एतद्विपरीतं भवतीत्युत्पन्नं ।

इत्याश्वदृक्कर्म

अथ दृश्यादृश्यत्वमुच्यते —

ग्रहोदयांशानुदयांशकेभ्यो लग्नस्य संशोध्य यदत्र शेषं ।

स्वाहृद् लांशानधिकं यदा स्यात्तदा ग्रहः स्वक्षितिजोपरिस्थः ॥१॥

पूर्व कपालेऽस्त्यथ चेद्दिनाद्धांशाः शेषतुल्याः खचरस्तु वृत्ते ।

याम्योत्तराख्ये स्वदिनाद्धभागाधिकं दिनांशानधिकं यदा स्यात् ॥२॥

शेषं तदा स्वक्षितिजोपरिष्ठात्पश्चात्कपालेस्ति खगोश्चशेषं ।

स्वार्हमितेरंशसमं तदास्तमूखेखगोस्तीति विनिश्चयोयं ॥३॥

अथार्थः —

ग्रहोदयांशा लग्नोदयांशेभ्यः शोध्याः । शेषं दिनाद्धांशेभ्यो यदि न्यूनं तदा ग्रहः क्षितिजादुपरि पूर्वकपालेस्तीति ज्ञेयं, दिनाद्धांशसमानाः शेषांशास्तदा खमध्ये-स्तीति । यदि दिनाद्धांशोत्रिकादिनमानांशेभ्यो न्यूनास्तदा क्षितिजादुपरि पश्चिम-कपालेस्तीति वेदितव्यं । दिनांशसमानाश्चेदस्तक्षितिजेस्तीत्ययं निश्चयोस्ति ।

(घ) १०. दिनाद्धांशाधिका for (दिनाद्धांशोधिका) (ङ)

* नोट—यह वाक्य यहां बाईं ओर मार्जिन में अंकित है ।

(ङ) १. भवतीत्युत्पन्नं for (भवतीत्युत्पन्नं) २. दृश्यादृश्यत्वमुच्यते for (दृश्यादृश्यत्वमुच्यते)

३. स्वाहृदलांशा for (स्वाहृद् लांशा)

४. पूर्वो for (पूर्व)

५. स्यथचादिनाद्धांसाः for (ऽस्त्यथचेद्दिनाद्धांशाः)

६. स्वरिनाद्धं for (स्वदिनाद्धं) ७. + दिनांशानधिकं +

८. खगोस्तिति for (खगोस्तीति) ९. अस्यार्थः for (अथार्थः)

अथोन्नतांशेभ्यो दिगंशज्ञानं—

दृगुन्नतज्याक्षभया^२ विनिध्नी सूर्योद्घृता^३ शंकुतलं सदैव ।
 याम्यं भवेद्वोन्नतभागजीवा लम्बज्यकाप्ताक्षगुणेन निध्नी ॥१॥
 तदग्रया संस्कृतमत्रदोः स्यादसौ त्रिभज्या गुणितो हृतश्च ।
 दृग्जीवयाप्तस्य घनुदिगंशा भुजांशदिवकाः सुधियावगम्याः ॥२॥
 यद्वा द्विधा स्थापितलंबभागा युतोर्निताश्चोन्नतभागकस्ते ।
 तज्जीवयोर्योगवियोगखण्डमाद्यान्यसंज्ञं क्रमशो विचिन्त्यं ॥३॥
 याम्यान्भोगापमभागकाश्चेत्तज्ज्यान्यसंज्ञेन युता विधेया ।
 यद्युत्तरः स्यादपमो ग्रहस्य क्रांतिज्यकान्यांतरमत्र कार्यं ॥४॥
 योगो वियोगस्त्रिभसिजिनीघ्नश्चाद्योद्घृतो लब्धघनुदिगंशाः ।

अथ प्रकारांतरम्—

द्युरात्रवृत्ते नतकालमोर्वी स्पष्टद्युजीवा गुणिता विभक्ता ।
 नतांशमोर्व्याप्तफलस्य चापं खांकांशशुद्धं च दिगंशकाः स्युः ।

अथार्थः—

उन्नतांशज्यापलभागुणा द्वादशभक्ता शंकुतलं सदैव दक्षिणं भवति । अथवा

(ङ) १. अथोन्नतांशेभ्यो for (अथोन्नतांशेभ्यो)

२. वया for (भया) ३. सूर्योद्घृता for (सूर्योद्घृता)

४. ज्यकाशा for (ज्यकाप्ता)

५. भुजांसधिका for (भुजांशदिवकाः)

६. + ता + ७. तजीवयो for (तज्जीवयो)

८. माद्यामक्रसंज्ञं for (माद्यान्य संज्ञं)

९. विचित्त for (विचिन्त्यं) १०. यामान्य for (याम्यान्)

११. तज्ज्यान्यसंज्ञेन for (तज्ज्यान्यसंज्ञेन)

१२. सिजिनिघ्न for (सिजिनीघ्न) १३. द्युज्या for (द्यु)

१४. पलस्य for (फलस्य) १५. उन्नतांश for (उन्नतांश)

उन्नतांशज्या अक्षांशज्या गुणालम्बांशज्या भक्ता लब्धं शंकुतलं सदा दक्षिणमेव ।
इदमग्रया संस्कृतं भुजो भवति । अयं त्रिज्यागुणो दृग्ज्याभक्तो दिगंशज्याऽस्या-
श्चापं दिगंशाः भुजदिक्काः ज्ञेयाः ।

अथ प्रकारान्तरं । उन्नतांशा लम्बांशेषून्नयुताः कार्यः । उभयोर्जीवे कार्ये
ज्ययोर्योगाद्धं प्रथमसंज्ञं । ज्ययोरन्तराद्धं द्वितीयसंज्ञं भवति । यदि ग्रहस्पष्टक्रान्ति-
दक्षिणा तदा क्रान्तिज्या द्वितीयेन युता । यद्युत्तरा क्रान्तिस्तदा क्रान्तिज्या द्विती-
यान्तरं कार्यं शेषं त्रिज्यागुणं प्रथमसंज्ञेन भक्तं लब्धादिगंशज्या तच्चापं दिगंशाः ।
पुनः प्रकारान्तरं—वक्ष्यमाण प्रकारेणोन्नतांशेभ्यो नतकालमानी यतज्जीवा
साध्या, सा स्पष्टक्रान्तिकोटिज्या गुणिता नतांशज्या भक्ता लब्धं दिगंशकोटिज्या
ऽस्याश्चापं नवतिशुद्धं दिगंशाः । यद्वा द्विधा स्थापितलम्बभागा इत्यस्योपपत्तिः—
कखगघ याम्योत्तरवृत्तं । झधमुन्नतांशचापं । अद्य लंबाशचापं । कझ अन्तरं ।
झतमन्तरज्या । बपं उन्नतांशचापं खघं लम्बांशचापं । वगं योगः । वपं योगजीवा-
लततुल्या झतलतयोर्योगाद्धं । झत संज्ञा जीवा प्रथमं । झतलतयोरन्तराद्धं स्पष्ट-
क्रान्तिज्या स च संज्ञा दक्षिणा । उत्तराक्रान्तिर्यंशं । अन्तराद्धं जंशं । सयं क्रान्ति-

(घ) १३. बसं for (वपं)

१४. खगं for (खघं)

(ङ) १. दृग्ज्या for (दृग्ज्या)

२. साश्चापं for (ऽस्याश्चापं)

३. लम्बांशेषु for (लम्बांशेषू)

४. युक्ता for (युताः)

५. जयो for (ज्ययोः)

६. स्थानं for (स्पष्ट)

७. तचापं for (तच्चापं)

८. तज्जीवा for (तज्जीवा)

९. साश्चापं for (ऽस्याश्चापं)

१०. याम्योत्तर for (याम्योत्तर)

११. धमुन्नतांश for (ध्रुवमुन्नतांश)

१२. गमतरज्या for (भूतमन्तरज्या)

१५. चगं for (वगं)

१६. झतलतयो for (भूतलतयो)

१७. राशं for (यंशं)

तांशाः । अतः स्पष्टक्रान्तिः । तयं स्पष्ट क्रान्तिकोटिः । स अनन्तकालः । यस्यत्रि-
भुजं यद्यतत्रिभुजं सजातीयं । यदि त्रिज्यामितेन अयेन असंनतकालज्या लभ्यते ।
तदा द्युज्यामिते नयतेन किमिति लब्धं घतज्या । पुनः हतद्यत्रिभुजं हवकत्रिभुजं
च मिथः सजातीयं । यदि हतेन नतांशज्या घतज्या लभ्यते । तदा हवेन किमिति
लब्धं बकजीवा वावज जीवा, अस्याश्चापं दिगंशकोटिः । इदं नवतिशुद्धं दिगंशा
भवन्तीत्युपपन्नं ।

अथ दिनमानाद्धसाधनमुच्यते । तद्यथा —

खांका ६० इचरांशः सहिता वियुक्ता दिनाद्धमानं खलु गोलयोः स्यात् ।

तदूनखाष्टेदुमिता निशाद्धं तत्तर्कभक्तं घटिकादिकं स्यात् ॥१॥

अथ भावसाधनम्—

विलग्नजातं रजनी प्रमाणमेकं द्विवेदेषु हतं तु योज्यं ।

लग्नांशकानां विषुवांशके २ साध्यास्ततः क्षेत्रलवाः पुरावत् ॥२॥

ते स्युद्विरामेषु रसास्तु भावास्तत्सप्तमाः षट्कयुता विचित्र्याः ।

षडाशियुक्तं दशमं तुरीयं लग्नं स षड्भं खलु सप्तमं स्यात् ॥३॥

दिनप्रमाणं रजनीप्रमाणं निरक्षदेशेषु समं सदैव ।

लंबांशका यत्र परापमांशास्तत्रापवृत्तं कुजसंनिभं स्यात् ॥४॥

अथोकुष्ठोर्ध्वं चिह्नगानां दिनप्रमाणं कथयामि सूक्ष्मं ।

त्रिज्यार्ककर्णेन हृता फलस्य चापं भवेद्भू चिह्नितं लवाद्यं ॥५॥

(घ) १. 'यं । यदि—जीवा अ' समस्त लुप्त

२-३. 'स्याश्चाप'—त्युपपन्नं' लुप्त ६. सड्भं for (षड्भं)

(ङ) १. 'यं यदि—जीवा अ' समस्त लुप्त

२. 'स्याश्चाप'—खांका' लुप्त ४. वियुता for (वियुक्ता)

५. जतननखाष्टेदुमितानि for (तदूनखाष्टेदुमितानि)

६. खड्भं for (सषड्भं) ७. दीन for (दिन)

८. 'ष्ठ' लुप्त ९. फलस्य for (फलस्य)

गर्भीयमूजादधरास्थितांशा दृग्वृत्तगा भूपिहितेन युक्ताः ।
 तत्कोटिजीवा विहृता त्रिभज्या रूपेण हीना च भवद्गोच्यं ॥६॥
 यदा रविर्गर्भकुजस्थितः स्यात्कुछन्नकोद्यंशक जीवयाप्ता ।
 त्रिज्याफलं भूरहितं दृगोच्यं स्याद्योजनाद्यं क्षिति खण्डनिघ्नं ॥७॥
 ध्रुवादधः संस्थित देशगानं मेरुस्थितानां क्षितिपृष्ठतस्तु ।
 अश्वेदुभिर्वाणपयोधिभिश्च तथा च षड्गोमितयोजनेश्च ॥८॥
 भीनादिकुंभादि मृगादिसंस्थो दृग्गोचरः स्यात्सविताक्रमेण ।
 दृगोच्यमाने विदिते प्रसाध्य दृश्यांशकज्ञानमतो विलोमात् ॥९॥

प्रथं मध्यनतांशेभ्यो रविज्ञानं—

क्रांत्यक्षसंस्कारवशान्नतांशा तदूनखांकाश्च तथोन्नतांशाः ।
 पलांशनम्रांशकयोर्विलोमसंस्कारतः क्रांति लवा भवेयुः ॥१०॥
 तज्या त्रिभज्या गुणिता विभक्ता परापमांशज्यकया फलस्य ।
 चापं रविः स्याद्यदि नम्रभागा अक्षांशकात्पाः क्षयगामिनश्चेत् ॥११॥
 वक्षिणवश्चेन्नसरांशिशुद्धाः पलांशकेभ्योऽनधिका नतांशाः ।
 वृद्धिगता षड्भयुतं रविः स्यात् क्षयिणवश्चक्रत्रिशोधितं वै ॥१२॥
 सौम्या नतांशा यदि वृद्धिगाः स्युराद्यं पदं स्यात्क्षयगामिनश्चेत् ।

- (छ) १. दृगोचं for (दृगोच्यं) २. कोटांसक for (कोद्यंशक)
 ३. दृगोच्यं for (दृगोच्यं) ४. '॥७॥' लुप्त
 ५. मेरुक्षितितानां for (मेरुस्थितानां)
 ६. स्थिति for (क्षिति) ७. तखा for (तथा)
 ८. दृगोचरः for (दृग्गोचरः) ९. 'श' लुप्त
 १०. वसानतासातदून for (वशान्नतांशा तदून)
 ११. पलस्य for (फलस्य) १२. साद्यदि for (स्याद्यदि)
 १३. अस्यांश for (अक्षांश)
 १४. सौम्यान्यतांसायनदि for (सौम्यानतांशा यदि)

पदं द्वितीयं सवितुर्विचिन्त्यं यत्राक्षभागापमभागकाल्पाः ॥४॥
एवं विभायावशतोपि शंकोः पदं खौ मध्यगते विचिन्त्यं ।
किन्तु प्रभायावशतो नतांशज्ञानं भवेत्सांतरकं हि किञ्चित् ॥५॥

अथ दृक्षेपानयनम्—

खमध्यलग्नोन्नतभागजीवा खलग्नलग्नांतरजीवयाप्ता ।
त्रिज्या गुणा दृगति^१संज्ञिता स्यात् त्रिभोनलग्नस्य नरश्च सोत्र ॥१॥
यद्वा रवेरुन्नतभागजीवा विलग्नसूर्यांतर जीवयाप्ता ।
त्रिज्या गुणा वित्रिभजो नरः स्यात् दृक्षेपकस्तदनुषस्तुकोटिः ॥२॥
खलग्नजाता विषुवांशका ये त्रिभोनलग्नस्य च ये भवन्ति ।
तदन्तरांशज्यकया विनिघ्नी त्रिभोनलग्नापमकोटिजीवा ॥३॥
विलग्नकाग्रज्यकया विभक्ता^२ दृक्षेपको वाप्तधनुर्लवाद्यं ।
पलांशजीवा विहृता त्रिभज्या लग्न जीवा विहृताप्तचापं ॥४॥
त्रिभोनजान्यापमसंस्कृतं वा दृक्षेपकः स्यादविशेष दिक्कः^३ ।
लग्नोदयांशापमकोटिजीवा गुण्या वियल्लग्ननतांशमौर्व्या ॥५॥

(घ) १०. त्रिलग्नकाग्रज्यकया for (विलग्नकाग्रज्यकया)

११. विभक्ता for (विभक्त) (ङ)

- (ङ) १. सवितुर्विचिन्त्यं for (सवितुर्) २. 'न्त्यं यत्राक्ष—भवेत्सा' लुप्त
३. 'न्त्यं यत्राक्ष—भवेत्सा' लुप्त ४. लग्नोन्नत for (लग्नोन्नत)
५. दृगति for (दृगति) ६. 'त्' लुप्त
७. + त्यं यत्राक्षभागापमभागकाल्पा ॥४॥ एवं विभायावशतोपि सकोपदं रवौ
मध्यगते विचिन्त्यं किन्तु प्रभायावशतो नतांशज्ञानं भवेत्सा ॥५॥ +
८. पर्यांतर for (सूर्यांतर) ९. विषुवांशका for (विषुवांशका)
१०. विलग्नकाग्रज्यकया for (विलग्नकाग्रज्यकया)
१२. नज्या for (नजा) १३. दिक् for (दिक्कः)
१४. 'न' लुप्त

त्रिज्यो द्यूताप्तस्य धनुर्लवाद्यं दृक्षेपको वा नतभागदिक्कः ।

अथ खेमध्यलग्नोन्नत भागदिक्क इत्येतस्यार्थः । दशमोन्नतांशजीवा^१ त्रिज्या गुणा दशमलग्नान्तरजीवया भक्ता लब्धा दृग्गतिजीवा^२ अस्याश्चापं दृग्गतिः । इदं नवतिशुद्धं दृक्षेपः । वा दशमनतांशजीवा^३ लग्नविषुवांशद्युज्या गुणा त्रिज्या भक्ता लब्धं दृक्षेपजीवा । अस्याश्चापं दृक्षेपः । दृक्षेपः । दिक् दशमनतांश-दिक्का ज्ञेया । वा अक्षांशज्या त्रिज्या गुणा लग्नद्युजीवा भक्ता फलचापं दृक्षेपवृत्ते खमध्यनाडी वलयोरन्तरं । इदं दक्षिणं । वित्रिभान्यक्रांत्या संस्कृतं दृक्षेपो भवति ।

अत्रोपपत्तिश्चतुर्दश क्षेत्रेण । कगज्ञदं क्षितिजं । हंखमध्यः । कतअज्ञं क्रांति-वृत्तं । सहवं दृक्षेपवृत्तं । दहगं याम्योत्तरवृत्तं । लमनं नाडीवलयं । तं दशमं दत्तं दशमोन्नतांशाः । हतं नतांशाः । कं सप्तमं । झं लग्नं । स अदृग्गतिः । अहं दृक्षेपः ।

(घ) २. + जीवेत्यारभ्य दृक्षेपको वानत भाग +

७. वलययोरन्तर for (वलयोरन्तर)

८. नोट—अतिरिक्त— + इदं उपपत्ति शकलं मकारद्वयस्य +

(ङ) १. इति for (अथ)

३. दसमोन्नतांश for (दशमोन्नतांश) ४. जीवी for (जीवा)

५. दृग्गति for (दृग्गति)

६. 'जीवा' लुप्त

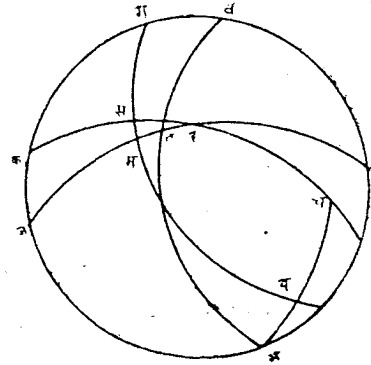
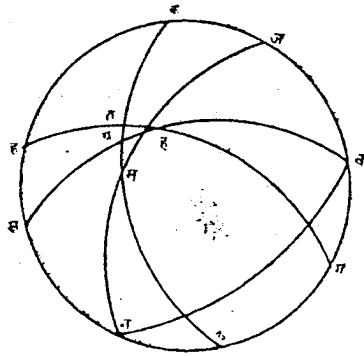
६. हहगं for (दहगं)

१०. याम्योत्तरवृत्तं for (याम्योत्तरवृत्तं)

११. धम्मतं for (दत्तं)

१२. कसंभमं for (कं सप्तमं)

१३. भललग्नं for (भललग्नं)

मं^१ गोलसन्धिः । कतं दशमसप्तमयोरन्तरं । यदि कतेन^२ दत्तं । तदा अनेन^३ असं ।
 मनं लग्नोदयः । नयं उदयक्रान्तिः । व्यथं^४ क्रान्तिकोटिः । तथं नवतिः । यदि तथेन
 यथं लभ्यते । तदा तहेन ह अमिति । पलांशजीवेत्यस्य । पंचदश क्षेत्रेणोपपत्तिः ।
 कगज्ञदं क्षितिजं । हः खमध्यं । गसदं नाडीवल्यं । वतक्रान्तिवृत्तं । कहज्ञं याम्यो-
 तरवृत्तं । लहनं दृक्षेपवृत्तं । अं लग्नं अपं लग्नक्रान्तिः । यथं क्रान्तिकोटिः ।
 सहं अक्षांशाः । हतं दृक्षेपः^५ । अथं नवतिः । यदि यथेन^६ यथं लभ्यते । तदा
 सहे नमहं लभ्यते । तममन्यक्रान्तिवित्रिभस्य । अनया हयं संस्कृतं तहं दृक्षेपो
 भवति । शेष प्रकाराणामुपपत्तिस्तु गमांस्ति सुबुद्धीनां किं विस्तरेणेति ।

अथ परमोन्नतांशपरमाधरांशलक्षणम्—

वृत्ते याम्योत्तरे भूजाद्ग्रहर्क्षाऽवधिर्येशकाः ।

उन्नतांशास्त एव स्युः परमादृश्यगोलजाः^७ ॥१॥

क्षितिजाधोऽथ खेटस्य विवर्पयंतमंशकाः ।

परमाधरसंज्ञास्ते गोले ज्ञेयमिति स्फुटम् ॥२॥

यस्य नित्योदयास्तौस्तस्तस्य भस्य ग्रहस्य वा^८ ।

उन्नतांशाधरांशाश्च परमाः संभवन्ति हि ॥३॥

(घ) ३. यथं for (व्यथं)

६. वतम्रं for (वत)

८. सथं for (अथं)

९. यसेन for (पथेन)

१०. सुगमा for (गमा) (ङ)

(ङ) १. भंगोल for (मंगोल)

२. अनेक for (अनेन)

३. 'व्यथं क्रान्ति' लुप्त

४. + हव +

५. 'भ' लुप्त

७. + अयं दृक्षेपः +

११. सुबुद्धिनां for (सुबुद्धीनां)

१२. उन्नतांस्त एव for (उन्नतांशास्त एव)

१३. ज्या for (जा)

१४. या for (वा)

सदोदितस्य भस्याथ परमाश्चोन्नतांशकाः ।
 वारद्वयं भवन्तीह गोलेस्त्येवं परिस्फुटं ॥४॥
 ऊर्ध्वाधराख्यभावेन वृत्ते याम्योत्तरे यतः ।
 तत्संबंधि द्युरात्रस्य वृत्तं लगति सर्वथा ॥५॥
 यस्यक्षंस्य सदेवास्तस्तस्यैव परमाधराः ।
 अंशावारद्वयं गोले भवन्तीति परिस्फुटं ॥६॥
 सदोदितक्षंस्य च यस्य वृत्तं द्युरात्रसंज्ञं क्षितिजेऽस्ति लग्नं ।
 तस्यैकवारं परमोन्नतांशा भवन्ति गोलेऽस्ति परिस्फुटं त्वदं ॥७॥
 ऋक्षस्य यास्यास्तमितस्य नित्यं द्युरात्रवृत्तं क्षितिजेऽस्ति लग्नं ।
 तस्यैकवारं परमाधरांशा भवन्ति चेषां कथयामि साधनं ॥८॥
 निरक्षदेशे ये स्पष्टाः क्रांत्यंशास्ते नतांशकाः ।
 नतांशाः खांकशुद्धाः स्युः परमोन्नतभागकाः ॥९॥
 तावन्त एव परमा अधरांशा भवन्ति हि ।
 साक्षदेशे यदृक्षं स्यान्नाडी वलयतो दिशि ॥१०॥
 दक्षिणस्यां तदा तस्य स्पष्टा ये क्रांतिभागकाः ।
 लंबांशशुद्धा यद्व्यं परमोन्नतभागकाः ॥११॥
 साक्षदेशे यदृक्षं स्यान्नाडीवलयतो दिशि ।

(घ) ६. यस्यास्तमितस्य for (यास्यास्तमितस्य)

१०. छेपं for (द्वयं)

(ङ) १. स्तेवं for (स्त्येवं)

२. ख for (स्य)

३. यस्य तस्य for (यस्यक्षंस्य)

४. सदोदितभक्षचयस्य for (सदोदितक्षंस्य च यस्य)

५. ऋणस्य for (ऋक्षस्य)

६. यस्यास्तमितस for (यास्यास्तमितस्य)

७. 'तावन्त - भवन्तिहि' लुप्त

८. स्या नाडी for (स्यान्नाडी)

९-११. '॥१०॥ दक्षिण—यदृक्षं स्या' लुप्त

१२. 'न्नाडी - दिशि' लुप्त

उत्तरस्यां तदा तस्य स्पष्टा ये क्रांतिभागकाः ॥१२॥

लंबांशसहिताः कार्याश्चेत् स्युर्नवतितोधिकाः ।

तदा भाद्धांशशुद्धाः स्युः परमोन्नतभागकाः ॥१३॥

पूर्वोक्तवंपरीत्येन परमाधरभागकाः ।

यस्य स्पष्टक्रांतिभागा लंबांशेभ्योधिका यदि ॥१४॥

बिबगोलस्तस्य भस्य दृश्यध्रुवशतसदा ।

उदितो वा सदैवास्तं यातश्च भवति स्फुटं ॥१५॥

लम्बांशेभ्यः क्रांतिभागाः स्पष्टाः स्युर्यत्प्रमाणकाः ।

अधिकास्ते त्रि विज्ञेया परमोन्नतभागकाः ॥१६॥

इति परमोन्नतांशपरमाधरांशज्ञानं ।

अथ दिगंशोपरिन्तांशानयनम्—

दिग्भागकोट्यंशकर्कसिजिनीघनी पलोत्क्रमज्या त्रिभज्जीवयाप्ता ।

तदूनदिवकोटिलवज्यकाया कोदण्डकोटिः परसंज्ञकः स्यात् ॥१॥

लंबज्यका दिग्लवकोटिमोर्व्यागुण्या त्रिभज्या विहृता फलस्य ।

कोदण्डकोटिः परसंज्ञको वा जीवा तदीया च हरो विचिंत्यः ॥२॥

स्वाक्षापमज्ये त्रिभसिजिनी गुरो हारेण भवते च तदीयचापयोः ।

योगे वियोगे समभिन्नकाष्ठयोरभीष्टकाः स्युः क्रमशोन्नतांशकाः ॥३॥

सोम्यांशकश्चेदधिकोपमोक्षतः प्राग्दिग्लवज्यापचयंगता पुनः ।

प्रवृद्धंते चापर दिग्लवज्यकान्यूनपमेमि स्वपलात्तदा धनुः ॥४॥

- (५) १. परमोन्नत for (परमोन्नत) २. स्युर्नवत for (स्युर्नवत)
 ३. दिग्भाग for (दिग्भाग) ४. कोट्यंशक for (कोट्यंशक)
 ५. सिजिनी for (सिजिनीघनी) ६. दिकोटि for (दिवकोटि)
 ७. लवजकाया for (लवज्यकाया) ८-९. 'परसंज्ञकः—कोदण्डकोटिः' लुप्त
 १०. तदीया for (तदीया) ११. हारेण for (हारेण)
 १२. योगोवियोगः for (योगेवियोगे) १३. नूते for (न्यूने)

द्वितीयमभ्राष्टकुतो विशोध्य वा ततो नतांशा द्वि विधाः क्वचिन्मताः ।

नतज्यकावर्गं विवर्जितायास्त्रिज्याकृतेभू लमिहोन्नतज्या ॥५॥

निरक्षदेशे क्रांतिज्या त्रिज्याघ्नी दृज्ययोद्धृता ।

फलचापं नतांशाः स्युरुन्नताः खांकविच्युताः ॥६॥

अर्थेषां पद्यानां वाक्यार्थः—

अक्षांशानां उत्क्रमज्या दिगंशकोट्यंशजीवा गुणा त्रिज्या भक्ता यत्लब्धं तेनोनायाः दिगंशकोट्यंशज्यायाः चापकोटिः परसंज्ञः स्यात् । लम्बांशज्या दिगंशकोटिज्या गुणा त्रिज्या भक्तफलस्य चापकोटिः परसंज्ञः स्यात् । वा प्रकारान्तरेण । तज्जीवाहरो ज्ञेयः । स्वदेशीयाक्षांशज्याक्रान्ति च त्रिज्या गुणा पृथक् हारेण भक्ता फलद्वयस्य चापद्वयं कर्तव्यं । अक्षांशक्रान्त्योरेकदिकत्वे चापयोर्योगो नतांशाः अभीष्टा नतांशा भवन्ति । अक्षांशक्रान्त्योर्भिन्नदिकत्वे फलचापयोरन्तरं क्रमशो नतांशा अभीष्टाः स्युः । स्पष्टक्रान्तिरुत्तरगोलेऽक्षांशाधिका भवति ।

अथ च पूर्वदिगंशा अपचिता भवन्ति । पश्चिमदिगंशा उपचिता भवन्ति ।

(घ) १२. + ज्या +

(ङ) १. नतांसद्विविधाः for (नतांशा द्विविधाः)

२. कच्चिन्मताः for (क्वचिन्मताः) ३. वर्गः for (वर्ग)

४. महोन्नतज्या for (मिहोन्नतज्या) ५. दृज्ययोद्धृता for (दृज्ययोद्धृता)

६. फलचापं for (फलचापं) ७. यत्लब्धं for (यत्लब्धं)

८. जायाः for (ज्यायाः) ९. रसंज्ञः for (परसंज्ञः)

१०. फलस्य for (फलस्य) ११. तज्जीवा for (तज्जीवा)

१३. प्रथक् for (पृथक्) १४. फलद्वयस्य or (फलद्वयस्य)

१५. + चापद्वयस्य + १६. क्रान्तो for (क्रान्त्यो)

१७. भिन्नदिकत्वे for (भिन्नदिकत्वे) १८. फलचापयो for (फलचापयो)

१९. अभीष्टाः for (अभीष्टाः)

तदा आनीत स्पष्टक्रान्त्यंशान् भाद्राशकेभ्यः संशोध्य शेषेणा नीतेष्टाक्षांशाः संस्कार्यास्ते नतांशा भवन्ति । निरक्षदेशे क्रान्तिजीवा त्रिज्या गुणा दृज्या भक्ता फलस्य चापं नतांशाः स्युः । ते खांकच्युता उन्नतांशा भवन्ति ।
इति ।

अत्र उपपत्तिः—षोडशेन शकलेन । कखगं क्षितिजं । खलघमायनवृत्तं । कलगं नाडीवलयं । हचिह्लं खमध्यः । वं ग्रहस्थानं । जहवं दृग्वृत्तं । घवं विवोपरिगतं ध्रुववृत्तं । धं ध्रुवः । घजदं दृग्वृत्तं नाडीवृत्तसंपातात्त्रिभांतरे ध्रुववृत्तं । कतं दिगंशकोटिः । जघं फलं । जदं फलकोटिः । वमं ग्रहविबक्रान्तिः । अत्र बजद-त्रिभुजं वहलत्रिभुजं बबम त्रिभुजं चैतानि सजातीयानि । यदि जदेन जवं लभ्यते । तदा हलेन किमिति लब्धं हवं । पुनर्जदेन यदि जवं लभ्यते तदा वमेन किमिति । लब्धं बवं । हववयोगेन्तरे वा हवं नतज्या । शकलं ।

अथ दिग्भागकोटयः शकसिजिनीघनीत्यस्योपपत्तिः खण्डन्यासेन सा यथा । त्रिज्यया लंबज्या लभ्यते तदा दिगंशकोटिज्यया किमिति । अस्मिन्ननुपाते लम्ब-ज्यास्वरूपमिदं । प० । उ० १ त्रि० अनेन दिक्कोटि जीवा गुण्या त्रिज्यया भाज्या

(घ) १२. यहां से आगे समस्त लिखे पर स्याही पोत रखी है । कुछ भी स्पष्ट नहीं ।

१८, यहां से कुछ २ दिखाई देने लगा है ।

(ङ) १. + अक्षांशकांत्यो भिनदिकत्वे पलचापयोरन्तरं । क्रमसो नतांशाः अभीष्टाः स्युः स्पष्टक्रान्तिरुत्तरगोलक्षांसाधिका भवन्ति । अथ च पूर्वदिगंसा अपचिता भवन्ति

२. संस्कारा for (संस्कार्या)	३. दृज्या for (दृज्या)
४. फलस्य for (फलस्य)	५. उन्नतांश. for (उन्नतांशा)
६. कखगति for (कखगं)	७. दृग्वृत्तं for (दृग्वृत्तं)
८. दृग्वृ for (दृग्वृत्तं)	९. 'ता' लुप्त
१०. त्रिभान्ततरे for (त्रिभांतरे)	११. 'जघं फलं' लुप्त
१२. दिग्भाग for (दिग्भाग)	१४. कोटयः शक for (कोटयः शक)
१५. सिजिनी for (सिजिनी)	
१६. अस्मिन्ननुपाते for (अस्मिन्ननुपाते)	
१७. उ० १ for (उ० १ घि०)	१८. दिक्कोटि for (दिक्कोटि)

एवं कृते एकस्मिन् खण्डे दिक्कोटिजीवैवावशिष्टः, द्वितीयखण्डे^३ पलोत्क्रमज्या दिक्कोटिजीवा गुणा त्रिज्याभक्तेति सिद्धं । अत इदं फलं दिक्कोटिजीवायां शोधितं शेषस्य धनुः कोटिः परसंज्ञः स्यादित्युपपन्नं ।

इति दिगंशोपरिन्तांशानयनं सोपपत्तिकं संपूर्णम् ॥६॥

अथोन्नतांशेभ्यो लग्नानयनम्—

तत्रादावुन्नतांशेभ्यो नतकालः साध्यते स यथा ।

दिनाद्धमानोत्क्रमसंज्ञिनी स्यान्मध्यांत्यका तद्गुणितोन्नतज्या ।

भक्तातु मध्योद्भव शंकुनासौ स्वेष्टांत्यका सन्मति नावगम्या ॥१॥

स्वेष्टांत्ययो नामध्यांत्यानतकालोत्क्रमज्यका ।

अस्या उत्क्रमचापं यन्नतकालः स एव हि ॥२॥

यदोत्क्रमज्या त्रिभसिजिनीतोधिका तदा त्रिज्यकया विहीना ।

शेषस्य चापं वियदंकयुतं नताख्यकालो भवति स्फुटोत्र ॥३॥

स्फुटापमांशोरथलंबभागाः पृथग्युतो नास्त्वनयोरिहज्ये ।

तयोश्चयोगाद्धमितोहरः स्यात्लंबांशकाः क्रांतिसमा यदि स्युः ॥४॥

तदा हरः स्यात्परमोन्नतांशज्याद्धं यदा लम्बलवाधिका स्यात् ।

(ब) १०. युक्तं for (युतं)

(ङ) १. एणित त्रिज्यावृत्तदिजीवोकोटि for (एवं कृते एकस्मिन् खण्डे दिक्कोटि)

२. + वा +

३. खंडो for (खण्डे)

४. फलं for (फलं)

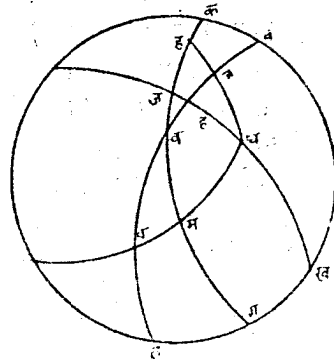
५. '॥६॥' लुप्त

६. मध्यांतका for (मध्यांत्यका)

७. दुणितानतज्या for (तद्गुणितोन्नतज्या)

८. स्वेष्टांतयो for (स्वेष्टांत्ययो)

९. चापाय नतकाल for (चापं यन्नतकालः)

क्रांतिस्तदा चोन्नतभागकाश्च वारद्वयं यांति तयोर्ज्यंके ये ॥५॥
 तयोर्वियोगाद्धमितो हरो वा स्पष्टापमज्याक्षलवज्जकाघ्नी ।
 त्रिज्याहृताप्तं परमोन्नतांशज्यायामृणं स्वंक्रमतो विधेयं ॥६॥
 क्रांत्योरुदग्याभ्यगयोर्हरः स्याद्वा क्रांति कोटिज्यकया विनिघ्नी ।
 लंबांशजीवा त्रिभजीवयाप्ता लब्धं हरः स्यादिति वेदितव्यं ॥७॥

घटुभिः कालापकं—

परोन्नतांशोद्भूतं सिजिनीतो संशोधनीयोन्नतभागजीवा ।
 शेषं त्रिभज्यागुणितं हराप्तं नताख्यकालोत्क्रमसिजिनी स्यात् ॥८॥
 अस्या भवेदुत्क्रमतो घनुर्यन्नताख्यकालो भवति स्फुटोयं ।
 पूर्वं कपाले दिनमानखंडे नताख्यकालः परिशोधनीयः ॥९॥
 शेषं भवेदुन्नतकालसंज्ञं पश्चात्कपाले दिनमानखंडे ।
 नताख्यकालः खलु योजनीयो दिनस्य कालो गतसंज्ञकः स्यात् ॥१०॥
 स आक्षट्कं संस्कृतभोदयांशयुक्तस्तनोस्ते निजदेशभागाः ।
 भवंत्यथो वायनदृष्टिकर्मयुतस्य लंकोदयके नताख्यः ॥११॥
 कालो विशोध्यः खलु पूर्वसंज्ञश्चेत्पश्चिमस्तत्र युतो विधेयः ।
 शेषं खल्वग्नोदयं कालमानं खांक्युतं ते निजभोदयांशाः ॥१२॥
 भवन्ति लग्नस्य पुनर्विलग्नमेभ्यः प्रसाध्यं सुधियोक्तरित्या ।

इति

(घ) १. 'ज्यंके—हरो वा' तक अस्पष्ट, स्याही पुती हुई है ।

११. अस्पष्ट

१२. अस्पष्ट

(ङ) १. तयोर्वियोकेय for (तयोर्ज्यंकेये) २. विदेहं for (विधेयं)

३. क्रांतो for (क्रांत्यो)

४. मगयोर्हरः for (म्यगयोर्हरः)

५. क्रमिराजिनी for (क्रमसिजिनी)

६. अस्य for (अस्या)

७. यन्नताख्य for (यंनताख्य)

८. दुन्नतकाल संज्ञं for (दुन्नतकालसंज्ञं)

९. विधोः for (विशोध्यः)

१०. 'ख' लुप्त

११. रित्या for (रित्या)

अथार्थः श्लोकानां क्रमेण लिख्यते ।

उन्नतांशज्या दिनाद्धोत्क्रमज्या मध्यांत्यया गुण्या मध्याह्नशंकुना भक्ता फलमिष्टांत्या । अनया हीनांत्या नतकालोत्क्रमज्या भवति । अस्या उत्क्रमचाप^२ नतकालो भवति । यदोत्क्रमज्या त्रिज्यातोधिका तदा तस्यां त्रिज्यां विशोध्य^३ शेषस्य चापं नवतियुतं नतकालो भवति ।

अथ प्रकारान्तरं । स्पष्टक्रान्त्यंशाः लंबांशेषु युतोनाः कार्याः उभयोज्ये^४ साध्ये । ज्ययोर्योगाद्धं^५ हरो भवति । यत्र स्पष्टक्रान्तिर्लंबांशसमा^६ भवति । तदा परमोन्नतांशज्याद्धं^७ हरो भवति । यत्र लंबांशेभ्योधिका क्रान्तिस्तत्रोन्नतांशा वारद्वयं परमतां यान्ति । तत्रोन्नतांशद्वयज्यान्तराद्धं^८ हरो भवति । अथवा स्पष्टक्रान्तिज्या अक्षांशज्या गुणा त्रिज्याभक्ता लब्धं परमोन्नतांशज्यायां शोध्यं^९ यदा स्पष्टक्रान्तिरुत्तरा स्यात् । दक्षिणा चेत्तदा परमोन्नतांशजीवायां योज्यं वा हरो भवति । स्पष्टक्रान्तिकोटिज्यालम्बांशज्या गुणात्रिज्याभक्ता वा हरो भवति । उन्नतांशज्या परमोन्नतांशजीवायां शोध्या, शेषं त्रिज्यागुणं हरभक्तं^{१०} फलं नतकालस्योत्क्रमज्या भवति । अस्या^{११} उत्क्रमचापं नतकालः । पूर्वकपाले नतकालो दिनाद्धं^{१२} शोध्यः शेषमुन्नतकालो भवति । पश्चिमकपाले दिनाद्धं^{१३} योज्यः दिनगतकालो भवति । स आष्टकर्म संस्कृतग्रहोदयांशयुतो लग्नस्य विषुवांशा भवन्ति^{१४} । प्रायनदृक्कर्म

(घ) ८. तराघं for (तराघं)

(ङ) १. गुणा for (गुण्या) २. + ज्या +

३. विसोष for (विशोध्य)

४. शेषचापं for (शेषस्य चापं) ५. साध्ये for (साध्ये)

६. जयोर्योगाद्धं for (ज्ययोर्योगाद्धं) ७. समाना for (समा)

८. + ज्याद्धं हरो भवति यत्र लम्बांशेभ्यो धिकाक्रान्तिस्तत्रोन्नतां तासां वारद्वयं परमतां यांति ततो नतांश +

१०. साध्यं for (शोध्यं) ११. य for (यदा)

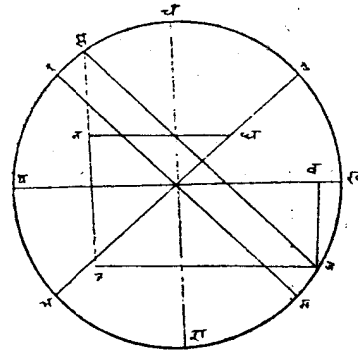
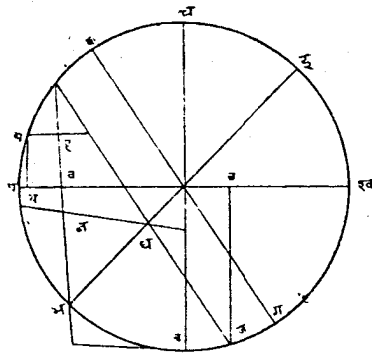
१२. फलं for (फलं) १३. तस्या for (अस्या)

१४. दिनाद्धं साध्ये for (दिनाद्धं शोध्यं)

१५. भवं for (भवन्ति)

संस्कृतोदये पूर्वोन्नतकालः शोध्यं पश्चिमोन्नतकालो योज्यः दशमोदयो भवति । अस्मि-
न्नवतिर्युता चेल्लग्नस्य विषुवांशा भवन्ति । एभ्यः पुनर्लग्नमानेयं उक्तप्रकारेण
यदापमांशैरित्यस्योपपत्तिः सप्तदशशकलेन । कखगघमायनवृत्तं । कगंताडोवल-
योध्वीः धर सूत्रम् । चछं ऊर्ध्वाधर स्तस्तिकसूत्रं । चं खमध्यः । खघं समचिह्नसूत्रं ।
शभं ध्रुवद्वयनिबद्धसूत्रं । संघजं द्युज्यावृत्तसूत्रं । कघं खवांशाः । कसं क्रान्त्यशाः
लम्बांशक्रान्त्यशान्तरं घसं इदमेव परमोन्नतांशचापं । तज्जीवातसं । पुनः खगं-
समस्तं । गजक्रान्त्यंशाः । अनयोर्योगः खजं । योगज्याजवं । योगज्यांतरज्या-
योगं । तदद्धं लनवानसंहरो भवति । घमं इष्टोन्नतांशा । तज्यामथं ।
मथसतयोरन्तरं सटं । सनघत्रिभुजं सट्टत्रिभुजं च मिथः सजातीयं । यदि सनेन
सघं त्रिज्या लभ्यते । तदा सदे न किमिति लब्धं सटं इदम् नतकालोत्क्रमज्या-
भवतीत्युपपन्नं । इदं दक्षिणक्रान्ती ज्ञेयं । उत्तरक्रान्ती तु अष्टादशक्षेत्रोपपत्ति-
रूहनीया, अत्र सजलत्रिभुजं वृत्तान्तः पतितं अस्ति । एतावान् विशेषः । शेषं

- (घ) १. शोध्यः for (शोध्यं) २. अस्पष्ट
३. 'यदा—स्वस्तिक सूत्रं' लुप्त ६-९. 'चखं—योगज्या' समस्त लुप्त
१०-१६. 'तरज्या—त्युप' समस्त लुप्त १७. 'पन्नं—क्षेत्रं यथा' लुप्त
(ङ) ४. 'श' लुप्त ५. विसर्गं लुप्त
७. खगं for (खघं) ८. इहमेव for (इदमेव)
११. सययो for (सतयो) १२. + सदं +
१३. 'सट्टत्रिभुजं' लुप्त १४. सघि for (सघं)
१५. सदं for (सटं)

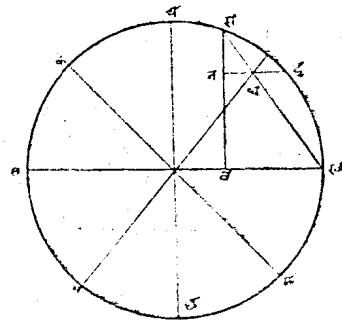

सप्तदशक्षेत्रवत् ज्ञेयं । लम्बांश तुल्या यत्र क्रान्तिस्तत्रोपपत्तिरेकोनविंशतितम-
क्षेत्रेण । क्षेत्रं यथा । अत्रैतावान् विशेषः । सखं द्युज्यावृत्तसूत्रं । सतं लम्बांश-
क्रान्त्यंशयोगज्या इयमेव परमोन्नतांशज्यापि भवति । लम्बांशक्रान्त्यंशयोरन्तरज्या-
भावः । अतः सताद्धमेव सनं हरो जातः । शेषं पूर्ववत् ज्ञेयं । तदेवमुपपन्नं परमो-
न्नतांशज्याद्धं हरो भवतीति । लम्बांशकाधिका यत्र क्रान्तिस्तत्रोपपत्तिर्विशतितम-
क्षेत्रेण । अत्र लम्बांशकाधिकक्रान्तौ सजं द्युज्यावृत्तसूत्रं । सतं लम्बांशक्रान्त्यंशयोग-
ज्या अन्तरज्याराजं भवतीति । राजसतयोरन्तरं सलं भवति । सतजखेच परमो-
न्नतांश ज्येपि भवतः । तदेवमुपपन्नं परमोन्नतांश ज्यान्तराद्धं हरो भवतीति ।

अथ स्पष्टापमज्याक्षलवज्यकाघ्नीत्यस्योपपत्त्यर्थं । अत्र क्षेत्रं पूर्वोक्तमेव ।
सत्तं परमोन्नतांशज्या । अघं क्रान्तिः । भयं अक्षज्या, अत्र अघमत्रिभुजं अमथ
त्रिभुजं च मिथः सजातीयं । यदि त्रिज्ययाक्षज्या लभ्यते । तदा क्रान्तिज्यया

- (घ) २. 'क्षेत्रं यथा' समस्त लुप्त ३-६. 'अत्रै—लम्बां' समस्त लुप्त
७-१५. 'शकाधि—तराद्धं ह' समस्त लुप्त ।
१६. 'रोभवतीति—किमिति' लुप्त

- (ङ) ७. + क्षेत्रेण + ४. त्पनं for (सनं)
५. हारो for (हरः) ६. लंका for (लंवां)
१५. सकादिका for (शकाधिका) ८. वितितम for (विशतितम)
९. साधित for (शाधिक) १०. सज्यं for (सजं)
११. द्युजा for (द्युज्या)-
१२. क्रान्त्यं सयोर्योगज्या for (क्रान्त्यंश-
योगज्या)
१३. राजसतयो for (राजसतयो)
१४. सतजखे for (सतजखे च)
१७. भयं अक्षज्या अत्र for (भयं अक्षज्या सत्र)
१८. 'अमथत्रिभुजं' लुप्त
१९. सजातीयं for (सजातीय)

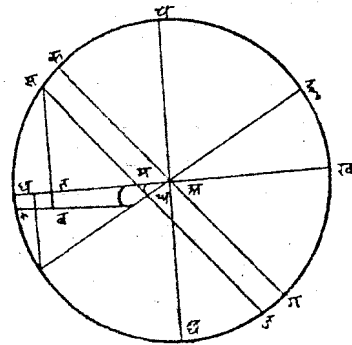
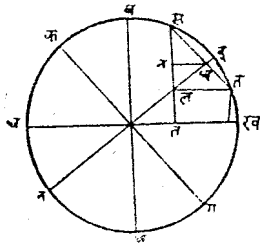
किमिति 'लब्धं धर्मं उन्मण्डलशंकुः स यदि दक्षिणगोले मध्यशंकौ योज्यते, उत्तर-
गोले शोध्यते तदा यष्टिर्भवति स एव हर इत्युपपन्नं । अत्र सर्वत्र हरो यष्टिर्भव-
तीति बुद्धिमद्भिर्ज्ञेयं । अथवा क्रान्तिकोटिज्यकया विनिघ्नीत्यस्योपपत्तिः ।
त्रिज्या कर्णं लम्बज्या कोटिस्तदा द्युज्याकर्णं काकोटिः लब्धं यष्टिः । स एव हरो
भवतीत्युपपन्नं ।

अथ लग्नादुन्नतांशानयने श्लोकाः—

ग्राहो ध्रुवश्चाक्षहगाऽऽख्यकर्मसु संस्कृतोऽस्योदयभागकाये ।
तनोर्विशोध्य ह्युदयांशकेभ्यः शेषेण खेटस्य दिनाद्धकेन ॥१॥
सहांतरं बिम्बनताख्यकालस्तस्योत्क्रमाख्यज्यकया विहीना ।
दिनाद्धमानोत्क्रमं सजिनीतल्लेखं दिनाद्धोत्क्रमजीवयाप्तम् ॥२॥
संताडितं तत्परमोन्नतांशज्ययाऽत्र लब्धोन्नतभागजीवः ।
अस्या धनुश्चोन्नतभागकास्ते भवन्त्यथो वच्मि बहुप्रकारैः ॥३॥
अथो भवेयुर्विषुवांशकाश्च ये सुसंस्कृतस्यायनदृष्टिकर्मणा ।
खमध्यलग्नस्य च यैतरन्तयोर्नताख्यकालः सुधियावगम्यते ॥४॥

- (घ) १. '...किमिति' समस्त लुप्त
६-८. 'टिस्तदा—त्युपपन्नं' लुप्त
(ङ) ३. यष्टी for (यष्टिर्)
७. द्युजा for (द्युज्या)

- २-५. 'लब्धं—ज्याको' समस्त लुप्त ।
६. द्युदयांश for (ह्युदयांश)
४. स्य for (त्य)

प्राक्साधिते नाथ हरेण निघ्नी नताख्यकालोत्क्रम सिजिनीव ।
 त्रिभज्यया प्राप्तफलस्य कार्यं मध्योन्नतांशज्यकयांतरं च ॥५॥
 शेषं भवेदुन्नतभागजीवा तच्चापमत्रोन्नतभागकास्ते ।
 अथ प्रकारं कथयामि पूर्वेः संसाधितं चोन्नतभागकानां ॥६॥
 बाणाभावो यत्र खेदस्य तत्र कार्या जीवो खेटतन्वंतरस्य ।
 सा त्रिज्याप्ता दृग्गतिं ह्युन्नतांशज्यास्यादस्याश्चाप मत्रोन्नतांशाः ॥७॥
 यत्रास्ति बाणः शरकोटिसिजिनी त्रिभोनलग्नग्रहजांतरज्यया ।
 गुण्या त्रिभज्या विहृता फलस्य यच्चापं तदाद्यं खनवच्युतं भवेत् ॥८॥
 अथाद्यचापज्यकया विभक्ता शरज्यका त्रिज्यकया विनिघ्नी ।
 लब्धस्य चापं भवति द्वितीयं दृक्क्षेपबाणौ यदि भिन्नदिक्कौ ॥९॥
 द्वितीयचापस्य च दृग्गतेश्च चापस्य योगः सुधिया विधेयः ।
 ऐक्ये दिशोरन्तरमेतयोश्च तृतीयचापं भवतीति वेद्यं ॥१०॥
 तृतीयचापज्यकया विनिघ्नी त्रिज्याहृता चाद्य धनुर्ज्यका यत् ।
 लब्धं फलं तदनुषस्तु भागा भवन्ति ते चोन्नतभागसंज्ञाः ॥११॥
 भोगो ग्रहस्य यदि लग्न समोथवास्तुत्यो भवेदिह शरज्यकया विनिघ्नः ।
 दृक्क्षेपचापजगुणस्त्रिभजीवयाप्तो लब्धं फलं भवति चोन्नतभागसंज्ञं ॥१२॥
 भोगो ग्रहस्य यदि वित्रिभलग्नतुल्यश्चेत्स्यात्तदात्र शर एव धनुर्द्वितीयं ।
 तद्दृग्गतौ च खलु संस्कृतमुन्नतांशास्ते वा भवन्ति सुधियोति विचारणीयं ॥१३॥

अथेतेषां पद्यानां व्याख्या—

तत्रादौ । ग्राह्यो ध्रुव इत्यादिश्लोकत्रयस्य व्याख्या । ग्राक्षदृक्कर्म संस्कृत-
 ध्रुवको ग्राह्यः । तस्य उदयांशा लग्नोदयांशेभ्यः शोध्याः, शेषस्य ग्रहदिनाद्धं नान्तरं
 कार्यं । स विबनतकालो भवति । तस्योत्क्रमज्या दिनाद्धोत्क्रमज्यायां शोध्या । शेषं

(घ) १. खेटस्य for (खेदस्य)

२. जीवा for (जीवो)

३. विघ्नी for (विनिघ्नी)

४. सुधियोति for (सुधियोति)

५. दिनाद्धं for (दिनाद्धं)

परमोन्नतांशज्यया गुणितं दिनाद्धोत्क्रमज्या भक्तं लब्ध्वा उन्नतांशज्या । अस्या-
श्चापं उन्नतांशाः इति ॥३॥

अथान्यत्प्रकारान्तरं श्लोकत्रयेणाह । अथो भवेयुरिति । आयनद्वक्त्रं
संस्कृतस्य विषुवांशा ग्राह्याः । तेषां दशमविषुवांशैरन्तरं कार्यं । स नतकालो भवति ।
अस्योत्क्रमज्या पूर्वानीतहरेणगुणिता त्रिज्या भक्ता । लब्धस्य परमोन्नतांश-
जीवया सहान्तरं कार्यं । शेषमुन्नतांशज्या ऽस्याश्चापमुन्नतांशाः इति ॥६॥

अथान्यत्प्रकारान्तरमाह—

बाणाभाव इत्यादिभिः सप्तश्लोकैः । यदा ग्रहस्य शराभावस्तदा लग्न-
ग्रहान्तरज्या दृग्गतिगुणा त्रिज्या भक्ता लब्धमुन्नतांशज्या भवति । अस्याः चाप-
मुन्नतांशाः । यदा शरः स्यात्तदा शरकोटिज्या वित्रिभलग्नग्रहभोगान्तरज्या गुणा
त्रिज्या भक्ता फलस्य चापं नवतिशुद्धं प्रथमचापसंज्ञं भवति ।

अथ शरज्या त्रिज्यागुणा प्रथमचापज्या भक्ता लब्धस्य चापं द्वितीयचापं
भवति । शरदृक्षेपयोभिन्नदिक्त्वेदृग्गतिचापद्वितीयचापयोर्योगः कार्यः । दिग्-
वर्धेतरं कार्यं, तृतीयचापं भवति । अस्य ज्या प्रथमचापज्या गुणा त्रिज्या भक्ता
फलचापमुन्नतांशाः । यदि ग्रहलग्नतुल्योद्यवा सप्ततुल्यो भवति, तदा शरज्या
दृक्षेपज्या गुणात्रिज्या भक्ता फलचापमुन्नतांशाः ।

अथ च ग्रहभोगः वित्रिभलग्नतुल्यो भवति । तदा शर एव द्वितीयचापं तत्
दृगातो संस्कार्यं उन्नतांशा भवन्ति । यत्रास्ति बाण इत्यस्योपपत्तिर्द्वाविंशतितम-
क्षेत्रेण । कबजदं क्षितिजं । हंखमध्यः । कबजं क्रान्तिवृत्तम् । शं कदम्बः । बहदं
दृक्षेपबलयं । जंलग्नं । तंविबं । झतलं कदम्बवृत्तं । हतग्रं दृग्वलयं । मतजं लग्न-
बिबोपरिगतं चलवृत्तं । तलः शरः । झतं शरकोटिः । हतं नतांशाः । अतमुन्न-
तांशाः । हवं दृक्षेपः । ववं दृग्गतिः । वं वित्रिभं । लं स्पष्टग्रहः । लंमन्तरं । यदि
झलज्यया लवज्या प्राप्यते तदा झतेन तमं प्राप्यते, एनं नवतेः शोध्यशेषं तजं प्रथम-

(घ) १. लब्धे for (लब्धस्य)

२. ग्रहः for (ग्रह)

३. दृग्गती for (दृगातो)

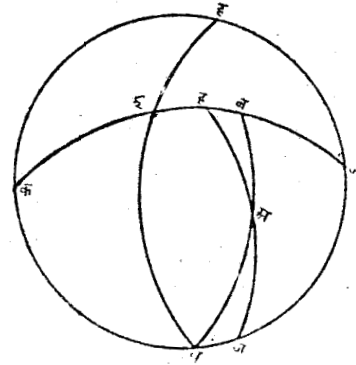
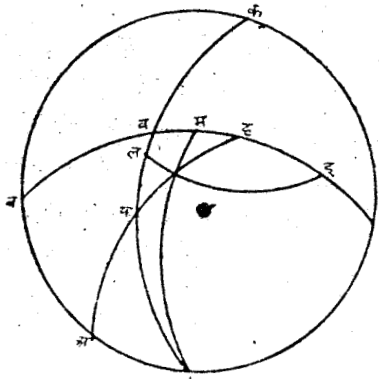
चापं। प्रथमचापेन तजेन तलं प्राप्यते तदा मजे^२ त्रिज्यया मवं प्राप्यते। अस्य बवस्य योगः मबसंज्ञं तृतीयचापं। मजेनमवं प्राप्यते। तदा तजेन तन्नं प्राप्यते तन्नं उन्नतांशाः।

अथ क्षेत्रं। भागो^३ ग्रहस्योपपत्तिस्त्रयोविंशतिर्^४ क्षेत्रेण। कबजदं क्षितिजं। हंसमध्यं। दशवं क्रान्तिवृत्तं। बंकदम्बः। कहजं दृक्षोपवल्यं। अं बिबं। वअवं कदम्बवृत्तं। हअलं दृग्वलयं। वं लग्नं। तदेव ग्रहध्रुवकः। अबंशरः। अलं उन्नतांशाः बजं दृक्षोपः कुतः सहं हवं च नवत्यंशमितं तुल्यमस्ति। उभयोस्तुल्ययोर्वहंतुल्यं शोधितं। चेच्छं हसंवजं च तुल्यं भवति। असंदृक्षोपो भवति। तदा वजममि दृक्षोपः बवेन बजं प्राप्यते। तदा अबन अलं प्राप्यते त एवोन्नतांशाः।

अथ यदि लग्नस्थाने लग्नविषुवांशा गृह्यन्ते स्पष्टस्थाने आयातदृक्कर्म संस्कृतस्य विषुवांशा गृह्यन्ते शरस्थाने स्पष्टक्रान्तिगृह्यते। दृक्षोपस्थलेऽक्षांशा गृह्यन्ते। तदाप्युक्त प्रकारेणोन्नतांशा आयायन्ति।

इति लग्नादुन्नतांशानयनं।

- (घ) १. प्रथमचापेन for (प्रथचापेन) २. तदामजेन for (तदामजे)
 ३. भागो for (भागो) ४. ग्रहस्येत्यस्योपपत्ति for (ग्रहस्योपपत्ति)
 ५. त्रयोविंशतितम for (त्रयोविंशतितम)
 ६. हंसमध्यं for (हंसमध्यं) ७. बंकदम्बः for (बंकदम्बः)

अथ ग्रहयोरन्तरचापज्ञानमाह—

नभोगयोश्चेत्छरयोरभावो विस्पष्टखेटांतरमन्तरं स्यात् ।
 ग्रहस्य चैकस्य शरस्य सत्त्वेन्यस्याप्यभावेत्वथवोभयोश्च ॥१॥
 बाणस्य सत्त्वेनरचापमत्र खेचारिणो पंचविधं ब्रवीमि ।
 न भोगयोः स्यात् ध्रुवकस्य साम्यं यद्वा खनन्दाल्पकमन्तरं च ॥२॥
 खनन्दभागोन्मितमन्तरं वा भाद्धाशिकेभ्योनधिकं तथा च ।
 खनन्दभागाधिकमन्तरं वा भाद्धाशितुल्यं विवरं यदा वा ॥३॥
 ग्रथंकस्य शरासत्त्वे शरसत्त्वे परस्य च ।
 द्वयोः समकलत्वं चे छर एवांतरं भवेत् ॥४॥
 भाद्धाशितुल्यं ध्रुवकांतरं चेद्बाणोन भाद्धाशिमितांतरं स्यात् ।
 स्पष्टांतरं खांकमितं यदा स्याद्बिंबांतरं चापि तदेव वेद्यम् ॥५॥
 यदा नवत्यूनकमन्तरं स्याद्विस्पष्टयोस्तच्छरकोटिजीवा ।
 त्रिज्या हुता चांतर कोटिजीवा गुणाऽऽप्तचापं नवतेविशोध्यं ॥६॥
 स्पष्टांतरं स्याद्यदि खांकतोधिकं फलस्य चापं नवतौ युतं भवेत् ।
 विश्लेषचापं ग्रह बिंबयोरथो पंच प्रकारा उभयो शरे सति ॥७॥
 स्पष्टध्रुवकयोः साम्ये दिक्साम्ये शरयोस्तथा ।
 तत्र बाणांतरं खेटबिंबयोरन्तरं भवेत् ॥८॥
 यदा बाणौ भिन्नदिक्कौ योगः स्याद्बाणयोस्तदा ।
 बिंबद्वयांतरधनुर्गोलविद्भिरुदाहृतं ॥९॥
 यदि स्पष्टयोरन्तरं भाद्धाभागः समं स्याच्छरी चैकदिक्कौ भवेतां ।
 तदा बाणयोगश्च भाद्धाशिशुद्धो भवेदन्तरं बिंबयोः शेषकं यत् ॥१०॥
 यदा भिन्नदिक्कौ शरी तत्र बाणांतरं भाद्धाभागेषु संशोधितं च ।
 यदत्रावशेषं तु विश्लेषचापं भवेत्खेटयोरंबरे तारकाणां ॥११॥

(घ) १. चारिणोः for (चारिणो)

२. यदांतरं for (स्पष्टांतरं)

३. ग्रह for (ग्रह)

तुल्यो यदा शरी स्यात् खेटयोरन्तरं तदा ।
 भाद्वभागसमं प्रोक्तं गोलागमविशारदः ॥१२॥
 यदा खेटयोरन्तरं खांकतुल्यं तदा चक्रबाणस्य जीवा विनिघ्नी ।
 द्वितीयं बाणज्यया त्रिज्ययाप्ता बिललस्य चापं खनंदाशुद्धं ॥१३॥
 द्वयोर्बाणयोरेकदिकत्वेऽथभिन्ने दिशौ बाणयोश्चेद्युतं तन्नवत्या ।
 भवेत्खेटयोः स्पष्टयोरन्तरं तन्निरुक्तं च गोलागमज्ञः पुराणैः ॥१४॥
 यद्यन्तरं स्पष्टलग्नद्वयस्य भवेन्नवत्यूनमथोधिकं च ।
 एकस्य कार्या शरकोटिजीवा स्पष्टांतरज्या गुणिता विभक्ता ॥१५॥
 त्रिज्ययाप्तस्य फलस्य चापं संशोधितं तन्नवती च शेषं ।
 चापं भवेत्तत् प्रथमाभिधानं तस्यैव बाणज्यकया विनिघ्नी ॥१६॥
 त्रिज्याद्यचापज्यकया विभक्ता फलस्य चापं भवति द्वितीयं ।
 स्पष्टांतरं स्यात्खनवोनमेकदिकको शरी चेद्ग्रहयोर्भवेतां ॥१७॥
 स्पष्टांतरं वा खनवाधिकं चेद्बाणौ यदा भिन्नदिशौ भवेतां ।
 द्वितीयखेटस्य च बाणकोटौ द्वितीयचापं खलु योजनीयं ॥१८॥
 ततो भवेत्तद्वि तृतीयचापं स्पष्टांतरं चेन्नतेरथोनं ।
 विभिन्नदिकौ च शरी भवेतां स्पष्टांतरं शून्यनवाधिकं च ॥१९॥
 बाणौ भवेतां यदि वंकदिकौ द्वितीयचापस्य सहांतरं च ।
 द्वितीयखेटस्य शरस्य कोट्या कार्यं भवेत्तद्वि तृतीयं चापं ॥२०॥
 अथाद्यचापज्यकया विनिघ्नी तृतीयचापोद्भवासिजिनी च ।
 त्रिज्या हृताप्तस्य फलस्य चापं चतुर्थचापं भवतीति वेद्यं ॥२१॥
 स्पष्टांतरं भवति यत्र खनन्दतो न बाणौ तथैव यदि वंक दिकौ ।
 दिग्भिन्नता भवति वाशरयोस्तथा चेत्स्याद्बाणकोटिरधिकात्र द्वितीय चापात् ॥

(घ) १. स्यातां for (स्यात्) २. द्वितीयस्य for (द्वितीय)

३. विलब्धस्य for (विललस्य)

४. 'सहांतरं च' स्याही से पुता होने के कारण अस्पष्ट ।

५. 'कार्यं भवे' स्याही से पुता होने के कारण अस्पष्ट ।

स्पष्टांतरं स्यान्नवतेरथोधिकं बाणो तथैकां दिशमाश्रितो यदा ।
 द्वितीयचापं शरकोटितोऽधिकं तदा तुरीयं नवतेर्विशोधयेत् ॥२३॥
 यदत्रशेषं ग्रहबिंबयोस्तद्विश्लेषचापं भवतीति वेद्यं ।
 स्पष्टांतरं स्यात्खनवोनमत्र बाणावुभौ भिन्नदिशि स्थितौ वा ॥२४॥
 स्याद्बाणकोटेरधिकं द्वितीयचापं तथा स्पष्ट खगांतरं च ।
 खांकाधिकं भिन्नदिशिस्यबाणो वाऽभिन्नदिक्को शरकोटिरत्र ॥२५॥
 द्वितीय चापादधिका तदा तु चतुर्थचापं नवतो तु योज्यं ।
 यदत्रशेषं ग्रहबिंबयोस्तद्विश्लेषचापं भवतीति वेद्यं ॥२६॥

अथेषां श्लोकानामर्थो लिख्यते—

यद्युभयोः शराभावस्तदा स्पष्टयोरेवान्तरमंतरचापं भवति । अथैकस्य शर-
 सत्त्वेऽन्यस्य शराभावे । अथोभयोः शरसत्त्वे चापांतरस्य ज्ञानं पंचप्रकारं । तद्यथा ।
 उभयध्रुवकसाम्यमित्येकः । स्पष्टयोरंतरं नवत्यूनमिति द्वितीयः । स्पष्टयोरंतरं
 नवतिरिति तृतीयः, स्पष्टयोरंतरं नवत्यूर्ध्वं भाट्टांशोनमिति चतुर्थः । भाट्टांशसम-
 मिति पंचमः । एकस्यशरसत्त्वेन्यस्य शराभावे तावल्लिरूपते । उभयोः समकलत्वे-
 तयोः शर एवांतरचापं । यदि स्पष्टयोरंतरं १८० तदा शरं भाट्टांशेषु संशोध्य
 तयोरंतरं भवति । यदि स्पष्टयोरन्तरं नवतिस्तदा तयोः सशरविशरयोरन्तरं
 नवतिरेव । यदि नवत्यूनमधिकं वा स्पष्टयोरन्तरं तदा शरकोटिज्या अंतर-
 कोटिज्या गुणा त्रिज्या भक्ता फलचापं नवतिमध्ये शोध्यं, यदि स्पष्टांतरं
 नवत्यूनं । यदि स्पष्टांतरं नवत्यधिकं तदा फलचापं नवतियुतं उभयोरंतरचापं
 भवति । उभयोः शरसत्त्वे पंचप्रकाराः प्रदर्श्यते । उभयोः स्पष्टसमत्वं । उभयोः-
 शरावेकदिक्को तदा शरांतरमेव तयोरंतरचापं । यदि भिन्नदिक्को तदा शर-
 योग एव ग्रहांतरचापं । उभयोः स्पष्टयोः अंतरं १८० शरावेकदिक्को भवतस्तदा
 शरयोगो भाट्टांशशुद्धः शेषं तयोर्ग्रहयोरंतरं । यदि भिन्नदिशौ शरी तदा शरांतरं
 भाट्टांशशुद्धं शेषं ग्रहयोरंतरं । यदि शरी तुल्यौ तदा भाट्टांश १८० मितमेवांतरं

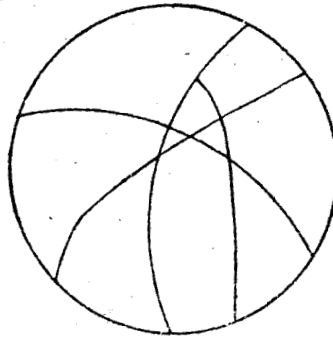
- (ष) १. 'नवते' स्याही से पुता, अस्पष्ट । २. 'यदत्रशेषं' स्याही से पुता अस्पष्ट,
 ३. स्पष्टयोरन्तरं for (स्पयोरन्तरं) ४. 'ज्या — शोध्य' अस्पष्ट

यदि स्पष्टांतरं नवतिमितं तदा एकशरज्या द्वितीयशरज्या गुण्या त्रिज्या भक्ता फलचापं नवतिशुद्धं कर्तव्यं यदि शरावेकदिशौ भवतः । भिन्नदिशौ चेन्नवतियुतं तद्ग्रह योरंतरं भवति ।

अथ स्पष्टांतरं नवत्यूनमधिकं वा भवति । एकस्य शरकोटिज्या स्पष्टांतरज्या गुणा त्रिज्याभक्ता फलचापं नवतिशुद्धं शेषं प्रथमचापं । तस्यैव शरज्या त्रिज्यागुणा प्रथमचापज्या भक्ताफलचापं द्वितीयचापं ।

अथ स्पष्टांतरं नवत्यूनं शरावेकदिशौ । स्पष्टांतरं नवत्यधिकं शरी भिन्नदिशौ । तदा द्वितीयस्य शरकोटी द्वितीयफलचापं योज्यं इदं तृतीयचापं । यदि स्पष्टांतरं नवत्यूनं शरी भिन्नदिशौ भवतः । स्पष्टांतरं नवत्यधिकं शरावेकदिशौ तदा द्वितीयचापस्य द्वितीय शरकोटेरंतरं कार्यं । इदमपि तृतीयचापं । तृतीय चापज्या प्रथमचापज्या गुणा त्रिज्या भक्ता फलचापं चतुर्थचापं । यत्र स्पष्टांतरं नवत्यूनं शरावेक दिशौ वा भिन्नदिशौ शरकोटरधिका द्वितीय चापात् ।

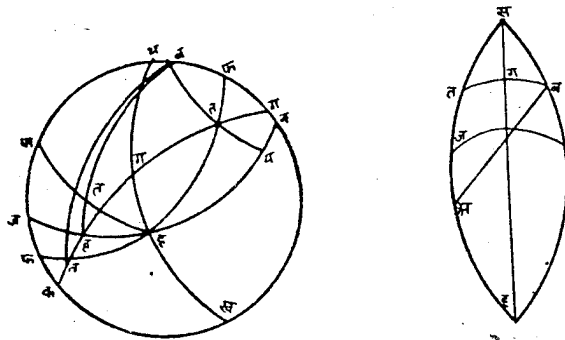
अथ स्पष्टांतरं नवत्यधिकं शरावेकदिशौ द्वितीयचापमधिकं शरकोटेः । द्वितीय ग्रहस्य श्रृंगस्थानं । ध्रुवं क्रान्तिवृत्तं । कंगौ कदंबौ तदा चतुर्थचापं नवतिशुद्धं शेषमुभयग्रहयोरंतरं । स्पष्टांतरं नवत्यूनं उभौ भिन्नदिशौ द्वितीयचापमधिकं शरकोटेः । स्पष्टांतरं नवत्यधिकं उभौ भिन्न दिशौ वा एक दिशौ द्वितीयचापाच्छरकोटरधिका तदा चतुर्थचापं नवतियुतं तद्ग्रहयोरन्तरं भवति । यदा खेटयोरित्यस्योपपत्तिश्चतुर्वितितमक्षेत्रेण । कखगघं कदंबवृत्तं । वं ग्रहस्थानं । हं ध्रुवस्थानं ग्रहं कदंबवृत्तं । वभक्तं ग्रहांतरवृत्तं । घहचापं नवतिमितं स्पष्टान्तरम् ।

बं । हतं प्रथमचापं । छकं वकं द्वितीय चापं । धकछलयोयोर्गोतरं वा कलसञ्ज तृतीय-
चापं । वफवनयोयोर्गोतरं वाफनसंज्ञमपि तृतीयचाप । हफलं । हनयं । हफ-
नं । एतानि सजातीयानि त्रिज्यया । फलजीवा वाफनजीवा तृतीय चापस्य प्राप्यते
तदा हतप्रथमचापज्यया किमिति तयजीवा चतुर्थचापस्य प्राप्यते । तयसञ्जं चतुर्थ-
चापं । वयमितं नवतो युतमूनितं वातवसंज्ञमतरचाप भवति ग्रहयोः ।

अथ यदा ग्रहयोः शरयोः समत्वं तदान्तरचापायनमाह । समशरी यदि
समदिक्को तदा अन्तराद्धं ज्या शरकोटिज्या गुणात्रिज्या भक्ता फलचापं द्विगुणं
अन्तरचापं भवति । यदि समशरी भिन्नदिक्को तदा ग्रहान्तराद्धं कोटिज्या शर-
कोटिज्या गुणा त्रिज्या भक्ता फलचापं द्विगुणं भाग्यैशिशुद्धमन्तरचापं भवति ।

अत्रोपपत्तिः । कगजं क्रान्तिवृत्तचापं दहो कदम्बो । वतो अभीष्टग्रहो एक-
दिक्समशरी अचिह्नं ग्रह भिन्नदिक्समशरीस्ति । तत्रान्तरं चापज्ञानं । वतमन्तर-
चापं एकदिक् समशरग्रहयोरस्ति । भिन्नदिक् समशरयोस्तु व असंज्ञं अन्तर-
चापमस्ति । कजचिह्नचापं स्पष्ट । ग्रहान्तरमस्ति । कगचापं गजचापं च ग्रहां-
तराद्धं चापमस्ति । दवहं प्रथमकदम्बवृत्तं । दगहं स्पष्टान्तराद्धं कदम्बवृत्तचापं ।
तदहं अतग्रहयोः कदम्बवृत्तं । कहगत्रिभुजं । वहज्ञत्रिभुजं च सजातीयं । कहजीवया

१. दतहं for (तदहं)

वगजीवा लभ्यते । तदा हवजीवया किमिति लब्धं वक्षजीवा । तस्य चापं द्विगुणं वत संज्ञं । कवत्रिभुजं जग अत्रिभुजं सजातीयं । त्रिज्यया कवकोटिज्या लभ्यते । तदा कवकोटिज्यया किमिति लब्ध्वा गवकोटिज्या तस्याश्चापं द्विगुणं भाद्रीशशुद्धं अवमंजमन्तरचापं भवति ।

अथ प्रकारान्तरमन्तरचापानयने । स्पष्टग्रहस्थाने आयनदृक्कर्म संस्कृतो-
दयांशाः ग्राह्याः । शरस्थाने स्पष्टक्रान्तिग्राह्या । उक्तवत् क्रिया कार्या अन्तरचापं
भवति ।

अथाभीष्टनगरान्तरचापानयनमाह —

देशान्तरं स्पष्टग्रहान्तरं कल्पनीयं अक्षांशान् शरांशान् प्रकल्प्य पूर्वोक्त-
प्रकारेण क्रियायां कृतायां सत्यां नगरान्तरचापज्ञानं भवति ।

अथाक्षज्या क्रांतिज्या ज्ञाने नतांशेभ्यो नतकालानयनमाह —

गुणरवग्र्यंशगुणितः शंकुः सैकः समन्वितः ।

गुणवर्गेण तद्भुक्तानतांशज्याकृतिस्ततः ॥१॥

पदमिष्टापसज्या सौगुणधनीष्टपलज्यका ।

इष्टाक्षज्याक्षसिजिन्योर्वर्गांतरपदं हतं ॥२॥

त्रिज्यया लंबया भक्तं नतांशज्या गुणं हतं ।

इष्टाक्षज्यकया निघ्नं त्रिज्यया व्युज्यया हतं ॥३॥

तच्छापं षट् हुता नाड्यो नतकालसमुद्भवाः ।

अथेतेषां श्लोकानामर्थो लिखिते —

अक्षज्या क्रांतिज्यया भाज्या फलं गुणो भवति । गुणकस्य त्रिशदंशेन गुणितः
शंकुः सैकः गुणकवर्गेण समबिन्वतश्च कार्यः । तद्भुक्तानतांशज्याकृतिः कार्या ।
अस्याः पदं इष्टापमज्या भवेत् । असौ इष्टा अपमज्या गुणधनौ इष्टाक्षज्या भवति ।

* (घ) २. पमज्या for (पसज्या)

३. फलज्यका for (पलज्यका)

४. लिह्यते for (लिखिते)

५. + कार्यः +

क्तक्षेत्रे गचं ६० कर्णे । चछं उन्नत ज्या लभ्यते तदा यावत्तावता किमिति लब्धं जयं । या० उ० १ त्रि० १ इदं गुणगुणितयावद्रूपखथरेखा तुल्यज्ञयरेखायुतं जातं, जज्ञरेखा प्रमाणं या० उ० १ या० त्रि० गु० त्रि० १ अथास्याः वर्गः याव० उन्न० व० १ या० व० उ० त्रि० गु० २ (याव० उन्न० व० १ या व उ० त्रि० गु० २ या० व० त्रि० व० गु० २१ त्रिव १) प्रकारांतरेण जज्ञवर्गः साध्यते । यदि गचत्रिज्यावर्गेण गच्छरूपनतज्या वर्गो लिभ्यते तदा जचरूपेष्टक्रान्तिकोटिज्यावर्गेण किमिति लब्धं, जज्ञ वर्गः याव० न० व० त्रिव १ त्रि० १ एतौ जज्ञवर्गो समौ । अत्रोपरि तनपक्षे उन्नतज्यावर्गस्य स्वरूपं इदं नव १ त्रिव १ एतौ त्रिज्या वर्गपवर्तितौ जातौ पक्षौ यावगुव १ याव १ यावउगु १ नव १ ३० अत्र उपरितन अव्यक्तपक्षे गुणत्रिंशां- शेत्यादिना हर उत्पन्नः, तेन रूपे शेषे भक्ते फलमूलं यावत्तावन्मानं इष्टापम- ज्या भवतीत्युपपन्नं । पुनरिष्टं इष्टापमज्या गुणगुणिता सतीष्टाक्षज्या भवती- ति पूर्वं प्रतिपादितमेव । इष्टाक्षज्याक्षवर्गांतरपदं तु लंबज्याग्रे भवति, अपेक्षितं त्रिज्याग्रे, तदर्थमनुपातः लंबज्याग्रे, इदं तदा त्रिज्याग्रे किमिति फलचापं ना- डीवृत्तदृष्टवृत्तसंपातादायनवृत्तपर्यंतं नाडीवृत्तखंडं भवति । इदं तु इष्टाक्षशि- ज्याग्रे स्ति । नतांशज्याग्रे करणार्थं पुनरनुपातः । इष्टाक्षज्याग्रे इदं तथा नतांश- ज्याग्रे किमिति लब्धं भसदृशवृत्तखंडस्य त्रिबादायनवृत्तपर्यंतं स्थितस्य ज्यारूपं भवति । पुनरहोरात्रवृत्ते ऽस्य चापकरणार्थमनुपातः । द्युज्याप्रमाणेनेदं तदा त्रिज्याप्रमाणेन किमिति फलस्य चापं नतकालो भवतीत्युपपन्नं । गुणत्रि- शांशेति-उत्तरगोले चापैक्यज्या प्रकारेणोपपत्तिर्ज्ञेया श्री महाराजाधिराज- महाराजजयसिंहदेवकृतमक्षज्याक्रान्ति ज्याज्ञाने सति नतांशेभ्यो नतकालान-

(घ) १. लभ्यते for (लिभ्यते)

२. या० व० त्रि० व१ गु० व१ त्रि० व० १ for (याव० उन्न० व० १ या० व उ० त्रि० गु० २ या० व० त्रि० वगु० २१ त्रिव १)

३. याव० न० व० १ न० व० त्रिव० त्रि० व१ for (याव० न० व० त्रि० व० १ त्रिव१)

जभेन किमिति लब्धं जसं । इदं नतज्यायां शोध्यं भुजो भवति । भुजवर्गं नत-
ज्या वर्गांतरपदं आयनवृत्ताद् विवर्णितं द्युरात्रवृत्तखंडस्य जीवारूपं भवति ।
परं त्विदं द्युज्याप्रमाणे नास्ति, त्रिज्याप्रमाणेन करणार्थमनुपातः । द्युज्या प्रमाणे-
नेदं तदा त्रिज्याप्रमाणेन किमिति फलस्य चापं नतकालो भवतीत्युपपन्नं ।
अथवा । उन्नतांशज्या भुजकोटिज्यागुणा त्रिज्या भक्ता फलस्य चापं नवती शो-
ध्यं, शेषस्य ज्या भुजकोटिज्या गुणाद्युज्या भक्ता फलस्य चापं नतकालो भवति ।

अथ भुजज्ञानमपि दिगंशज्ञानेन भवति तद्यथा त्रिज्यया द्युज्या लभ्यते तदा
नतज्यया किमिति फलं भुजो भवति । अथवाऽग्रा शंकुतलसंस्कारादपि भुजो
भवति इत्यलं पल्लवितेन ।

इत्यक्षज्या क्रान्तिज्याज्ञाने नतांशेभ्यो नतकालानयनम् ।

अथ विषुवांशस्पष्टक्रान्त्योर्ज्ञाने शरानयनमाह—

ग्रहस्य विषुवांशेभ्यः साध्याः क्रान्तिद्वितीयका ।

अस्या उदग्दक्षिणत्वं विषुवद्भागगोलतः ॥१॥

स्पष्टापमान्यापमयोर्दिगैक्ये विवरन्तयोः ।

दिग्भेदे च तयोर्योगः कार्यो यच्चात्र शेषकं ॥२॥

अस्य ज्या विषुवांशानां कोटिद्युज्यागुणा हुता ।

त्रिज्ययाप्तस्य यच्चापं पृथक्तः शेष दिग्भवेत् ॥३॥

अन्यक्रान्तिर्यदा वा स्यात्स्पष्टक्रान्त्यधिका तदा ।

शरस्य दिग्विलोमतत्वं ज्ञेयं गोलविशारदः ॥४॥

अथवा शेषकस्य ज्या विषुवांशज्यया गुणा ।

विहृतानयनदृक्कर्म संस्कृतस्य ज्यया फलं ॥५॥

अथ श्लोकानामर्थो लिख्यते । ग्रहस्य विषुवांशेभ्यः अन्यक्रान्तिः साध्या ।
क्रान्तिरुदग्दक्षिणत्वं विषुवांशगोलवशात् ज्ञेयं । अन्यक्रान्तेः स्पष्टक्रान्तेश्च दिगैक्ये-
तरं दिग्भेदे योगः कार्यः । शेषं विषुवांशकोटि द्युज्यागुणं त्रिज्याभक्तं फलचापं

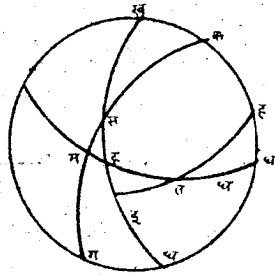
(घ) १. विहृतानयन for (विहृतानयन)

शरो भवति । शरदिक्शेषवशात् ज्ञेया । अन्यक्रान्तिः स्पष्टक्रान्त्यधिका चेत्तदा-
 शरो विपरीतदिग्ज्ञेयः । अथवा शेषस्य ज्याविषुवांशज्यागुणाऽऽयनदृक्कर्म
 संस्कृतस्य ज्याया भक्ता फलस्य चापं वा शरो भवति । अस्योपपत्तिज्ञानार्थं एक-
 त्रिशतमं क्षेत्रं । कखगघं कदंबवृत्तमायनदृक्कर्म संस्कृतस्य सत्रिभस्य । हं आय-
 नदृक्कर्मसंस्कृतः । तदेवकृत् वृत्तस्पष्टकेन्द्रं भवति । कगं नाडीवल्यं । खघं क्रान्ति
 वृत्तं । तं बिबस्थानं । धं ध्रुवः । दं कदंबः । सं गोलसंधिः । धतहमं बिबीयध्रुव-
 वृत्तं । दतवं कदंबवृत्तं । वं घ्रुवकः । वतं शरः । तमं स्पष्टक्रान्तिरुत्तरगोले । मसं
 विषुवांशः । महं विषुवांशान्यक्रान्तिः । हतं स्पष्टः शरः । गघं सत्रिभायनदृक्क-
 र्मसंस्कृतस्य अन्यक्रान्तिः ।

अथवा सत्रिभविषुवांशज्या । अथानुपातः । यदि ह्येन ६० पथं
 लभ्यते तदा ह्येन किमिति लब्धं वतं शरः अयमेवास्माकमभीष्ट इति विषुवांश
 स्पष्टक्रान्त्योक्तानि शरानयनं ।

अथाकाश गोलानां भूगोलस्य स्वरूपमुच्यते—

तत्र तावद्ग्रहाकाशा गोलरूपाः सन्ति । आकाशानां गतिरपि गोलरूपास्ति ।
 भूरपि गोलरूपास्ति । इयं भूराकाशमध्यगा वृत्तमध्यस्थकेन्द्रमिवास्ति । पुनरियं
 नक्षत्र कक्षापेक्षया चिह्नमिव भाति । मध्यान्ने प्रचलति स्थिरैवास्ति । आकाशानां
 सरला गतिः, तिर्यग्गतिश्चक्राकारा गतिश्च ज्ञेया । अक्षांशानां न्यूनाधिक्येन तिर्य-

- (घ) १. वृत्तस्य पृष्ठकेन्द्रं for (वृत्तस्पष्टकेन्द्रं)
 २. + सत्रिभविषुवांशज्याः कदंबवृत्तः । घयं +

गतेर्बहवः प्रकारो भवन्ति तेषां ज्ञेयाः । ततः सूर्यगतेर्निश्चयः कार्यः । ततश्चन्द्रस्य गतेर्निश्चयः कार्यः । ततः सूर्याचन्द्रमसोर्गत्युत्पन्नग्रहणादीनां निश्चयः कार्यः । क्वचित्क्रमः आवश्यकोऽस्ति, क्वचिदुपयुक्तोऽस्ति । अयं क्रमः स्वकृतवेधेन प्राचीनाचार्यकृतवेधेन च रेखागणितेन च निश्चितोऽस्ति ।

अथाकाशागोलरूपागतयश्च गोलरूपाः संतीति प्रतिपाद्यते । पूर्वाचार्यैः प्रकाशवन्ति बिम्बानि दृष्टानि, तानि पूर्वस्यां दिश्युदयं प्राप्य शनैः शनैरुन्नतानि भूत्वा परमोन्नतत्वं प्राप्नुवन्ति । ततः शनैः शनैर्नतानि भूत्वा पश्चिमस्यां दिश्यस्तं प्रयान्ति । ततः कंचित्कालमदर्शनं प्राप्य पुनः पूर्वस्यां दिश्युदयन्ति । यानि भानि नाडीवलयाद्यावतान्तरेणोत्तरस्थानि तेषां यद्दिनमानं रात्रिमानं च यद्भवति नाडीवलयाद्यावतान्तरेण दक्षिणतः स्थितानां दिनमानं रात्रिमानं च तद्व्यत्ययाद् भवति । तेषां अत्रापि तुल्यं भवति ।

अथ च ध्रुवसमीपस्थानां भानां अस्तोन्नतं भवति । एतानि कस्यचित्चिह्नस्य परितः समानान्तराणि भवन्ति । तच्चिह्नं ध्रुवत्वेन निश्चितं । ध्रुवसमीपस्थानामहोरात्रवृत्तानि अल्पप्रमाणानि भवन्ति । ध्रुवा दूरस्थानां महत्परिमाणानि भवन्ति । येषां ध्रुवान्महदन्तरमस्ति तेषां उदयोस्तश्च भवति । दिनमानं महद् भवति रात्रिमानमल्पं भवति । यथा यथेषां महदन्तरं स्यात्तथा तथा होरात्रवृत्तानि बृहत्परिमाणानि भवन्ति । रात्रिमानं वर्धिष्यु भवति, दिनमानं क्षीयमाणं भवति । एवमग्रे सर्वेभ्योधिकमहोरात्रवृत्तं भवति । तत्र दिनमानं रात्रिमानं च समानं भवति । मतो यदाऽधिकमन्तरं यथा यथा भवति तथा तथा होरात्रवृत्तानि लघूनि भवन्ति । रात्रिमानमधिकं वर्धिष्यु च भवति, दिनमानमल्पं क्षीयष्यु च भवति । एवं पूर्वक्रमाद्विपरीतं भवति । एतैः प्रकारैराकाशगोलरूपास्तेषां गतिरपि गोलरूपास्तीति निश्चितं । यैर्नदीजलप्रवाहवन्नक्षत्राणां पश्चिमगमनमङ्गीकृतं, तेषां बुद्धिशून्यानां मतं समीचीनं न भवति । कुतः । अस्तगतस्यैव पुनरुदयदर्शनात् । यदि तानि पश्चिमस्यां सरलगत्यैव गच्छन्ति तदातिदूरगतानां

विचलितत्वं स्यात् । तत्तु न भवति । किन्तु अस्तमये महद्विवमेव दृश्यते । अस्त-
मये च विचलिततुर्थांशो मग्नः विबाद्धमग्नं पादोनं विबभग्नमिति प्रतीयते अल्पं
भूत्वा दर्शनं यातीत न प्रतीयते ।

अथ चान्यैरप्यल्पबुद्धिभिरेवमुच्यते—

भूमेरुत्थितो धूमोग्निरगोलं प्राप्य प्रकाशवान् भवति । तदा किंचिदुदित-
निति प्रतीयते । स प्रकाशः ज्वलन् पश्चिमदिशं समागत्य नाशं प्रयानि । तदा
अस्तोजात इति प्रतीयते । इति यदुक्तं तदपि बाधितमेव । कुतः । तत्स्थानात्प-
श्चिमस्थानां तत्प्रकाशदर्शनात् । यदि स धूमो नष्टः तदा पश्चिमस्थानां दर्शनं
स्यात् । मतद्वयाश्रिताः घृवासन्नतारकाणां सदोदितानां संस्थां विलोक्य किं
वदन्तीति न विद्मः । यदि च ग्रहर्क्षाश्रिताकाशाः गोलरूपा न स्युस्तर्हि उदयादस्त-
पर्यन्तं ग्रहर्क्षाणां विवस्य दर्शनं एकरूपं न स्यात्, दर्शनं तु एकरूपं भवति । अत-
स्तेषामाकाशागोलरूपा भवन्तीति जायते । क्षितिजासन्नविबं यद्वृद्धस्यते
तत्रैवं कारणम् । तत्र क्षितिप्रदेशे जलबाष्पा बहवः सन्ति, तैराच्छिन्नं विबं जला-
न्तर्गतवस्तुवत्प्रतिनेत्रादर्षवच्च महत् दृश्यते । तत्रापि यादृशजलमधिकं स्यात्तादृशं
वृहत् दृश्यते ।

अथ च यैर्गोलयन्त्रादिपदार्थैर्वेधः कृतस्ते पदार्था गोलरूपा एव तस्मा-
दपि च जायते । आकाशा गोलरूपा एव नोचेत्तर्हि गोलादिना तेषां गतयो
मिलिता न भवेयुः, तस्माद्गोलरूपा आकाशा एवेति निश्चितं ।

अथात्र तावद्भूमेर्गोलरूपत्वं प्रतिपाद्यते, तत्र पूर्वश्रितानां क्षितिजानामु-
परिग्रहर्क्षविबदर्शनमुत्तरोत्तरकालेन जायते । अस्तक्षितिजे च स्वस्वदेशान्तर-
मितकालेन विबादर्शनं भवति । ततः प्रतीयते इयं भूगोलरूपास्ति । यदि कचो-
लोदरसन्निभा स्यात् । तदा भूमध्यस्थानां महता कालेनोदयाद् विबदर्शनं स्यात् ।
पश्चिमस्थानां पूर्वमेव स्यात् । यदि च मुकुरतलनिभा समा चक्राकारा भूरपि

(प्र) १. मग्न for (मग्नि)

२. यातीति for (यातीत)

३. भूरस्ति for (भूरपि)

तहि सर्वेषां भूस्थानां युगपदेव विवददर्शनं स्यात् । तच्चैवं न संभवति तस्मात्पूर्व-
क्ताद् ग्रहविवददर्शनादर्शनविचारेण भूगोलरूपास्तीति फलितं । ननु चैवं पूर्वपश्चिम-
स्थानामुपपन्नं भूमेर्गोलरूपत्वं उच्यते । याम्योत्तरप्रदेशस्थानां केन प्रकारेण दर्शना-
दर्शनेन गोलरूपत्वं भूमेः प्रतिपादितं । तत्र भूरस्ति स्वस्थानादुत्तरतः गमन-
शीलस्य पुंसः भचक्रस्योन्नत्यं ध्रुवाश्रितानां तारकाणां च सदोदित्वं भवति ।
तस्मादपि च ज्ञायते याम्योत्तरेणापि भूगोलरूपास्ति ।

अथ भूः खमध्ये वृत्तमध्यस्थ केन्द्रमिवास्तीति प्रतिपाद्यते, तत्र यदि खमध्ये
भूः ध्रुवसूत्र केन्द्रे न स्यात् । उपरि चाधोभागेस्ति । तदा निरक्षक्षितिजे
दिनरात्रिसमत्वं न स्यात् । कुतः । निरक्षक्षितिजं नाडीवलयाहोरात्रवृत्तानां
समानानि खण्डानि न करिष्यति ।

अथ च । निरक्षादन्यत्रदेशे यदा रविर्नाडीवृत्ते समायाति तदा दिनरात्र्योः
साम्यं न स्यात् । अन्यस्मिन्नहोरात्रवृत्ते रविप्रवेशेन दिनरात्रसाम्यं स्यात्, तन्न
भवति । सर्वदेशेषु नाडीमण्डलप्रविष्टे रवौ दिनरात्र्योः साम्यं भवतीति दृष्टं ।
तस्मात् ध्रुवसूत्रादूर्ध्वाधरस्था भूर्नास्ति । यदि ध्रुवसूत्रात्पूर्वापरविभागे भूरस्ति ।
तदा उदयेस्ते विवदस्य एकरूपं दर्शनं न स्यात् । अयमभिप्रायः । यत्नः ध्रुवसूत्राद्भूः
पूर्वतस्तिष्ठति तदा उदये विवं महत् दृष्टं स्यात्, अस्तेऽल्पं दृष्टं स्यात् । यदा
पश्चिमस्था भूस्तदोदये विवदमल्पं दृष्टं स्यादस्ते महद्बिंबं दृष्टं स्यात् । अन्यत्र ।
पूर्वापरकपाले नतांशसाम्ये नतकालसाम्यं न स्यात् । दिनाद्धसाम्यं च न स्यात् ।
तस्मात् भूकेन्द्रं ध्रुवसूत्र एव तिष्ठति । ध्रुवसूत्राद्धप्रदेशाद्यदि भूदक्षिणो-
त्तरस्थास्ति तदा निरक्षक्षितिजमाकाशगोलस्य समानं भागद्वयं करिष्यति ।
साक्षक्षितिजं विभागद्वयं न करिष्यति । तत्रात्रमभिप्रायः । यदा भूरुत्तरतो भवति
तदोपरितनमाकाशगोल खण्डमल्पं स्यात् । यदा दक्षिणतो भवति तदोपरितनं
खण्डं महद् भवति । अधस्तनमल्पं भवति । इयं व्यक्षादुत्तरस्थानां स्थितिः । व्यक्षा-
दक्षिणस्थानां तूक्तवैपरीत्येन भवति । अन्यच्च नाडीवल्यस्य साक्षक्षितिजसमानं
खण्डद्वयं न करिष्यति । अन्यच्च उत्तरस्थाहोरात्र वृत्तस्यदिनखण्ड रात्रिखण्डं

च तत्तुल्यदक्षिणस्थोरात्रवृत्तस्य रात्रिखण्डेन दिनखण्डेन च साक्षदेशे समानं न स्यात् । समानता तु दृष्टास्ति । अन्यच्च । विषुवद्दिने शंकुछाया रवेरुदयेस्ते च पूर्वापरसूत्रे न पतिष्यति । तद्दिने पूर्वापरसूत्रे प्रत्यक्षं प्रतिता दृष्टास्ति । तस्माद् भूमिः ध्रुवसूत्राद्धं एव तिष्ठति, तत्केन्द्रं सर्वग्रहाकाशगोलानां केन्द्रमस्ति ।

अथ ग्रहाकाशगोलेषु भूमिश्चिह्नरूपास्तीति प्रतिपाद्यते । कुतः सर्वदेशेषु एककाले वेधेन बिम्बप्रमाणकलानां समत्वात् । एकदेशे अनेककालवेधेनापि बिम्बप्रमाणकलानां समत्वात् । अन्यच्च । यदि भूमिहृत्प्रमाणा स्यात् तदा खमध्यात् भूष्टस्थानां निकटे स्यात् । क्षितिजं दूरे स्यात् । क्षितिजे बिम्बप्रमाणमपि दृष्टं स्यात् । खमध्ये बिम्बप्रमाणं महद्दृष्टं स्यात्तादृशं तु न दृश्यते । एकरूपप्रमाणं बिम्बं दृश्यते । अन्यच्च, भूषष्टे या शंकुछाया भवति, गणितेनापि सैवायाति । किञ्चिदप्यन्तरं नायाति । अन्यच्च वेधार्थं कृतानां धात्वादिगोलयन्त्राणां केन्द्राणि भूमिपृष्ठे भवन्ति, अपेक्षितं तु भूकेन्द्रे । गोलादियन्त्रकेन्द्रं तु भूकेन्द्राद् दूरेऽस्ति । भूषष्टस्थैर्गोलादियन्त्रैः सम्यक् निष्पादितैर्वेधो यदा क्रियते भूकेन्द्राभिप्रायेण ग्रहध्रुवकशरक्रान्त्यादिसर्वं निरन्तरं मिलति । एतैः प्रकारैर्ग्रहगोलाकाशापेक्षया भूरूपप्रमाणास्तीति निश्चितं ।

अथ भूराकाशगोलमध्यात् न चलति । किन्तु निश्चलास्ति । यदि भूमध्याच्चलिता भवेत्तदा पूर्वोक्तान्येव दूषणानि समायान्ति । यानि गुरुणि वस्तूनि तान्याकाशगोलकेन्द्राभिमुखमेव प्रयान्ति । यदि भूरावरणं न स्यात्तदा गुरु वस्तु आकाशकेन्द्रगतमेव स्यात् । पृथ्वी सर्ववस्तुभ्योतिगुर्व्यस्ति । अस्याः केन्द्रं आकाशकेन्द्रे मिलितमस्ति । तेन पृथिव्या आकाशगोलः सर्वतः समानान्तरश्चास्ति । अनेनेयं भूरतिभाराक्रान्ता कथं निश्चला तिष्ठतीति भ्रान्तिरपास्ता ।

अथ केचिद्वदन्ति भूरधो याति, तन्न । यदि भूरधो धो याति । तदाकाशक्षिप्तं वस्तु भूसंलग्नं न स्यात् ।

अथ च । केचिदेवं वदन्ति भूरेव नाक्षत्राहोरात्रेण परिभ्रमणं करोति ।

तेनैव ग्रहर्क्षाणामुदयास्तादिकं भवति । नत्वाकाशचलनेनेति । तन्न यदि भूः पूर्वतो याति तदा शरपक्ष्यादीनां पूर्वगमनं न स्यात् । अपि तु पूर्व क्षिप्तानां शरपाषाणादीनां पश्चिमगमनमेव प्रतीयेत । पुनः । शरादीनां वेगस्य असुमात्रकालेन क्रोशमात्रं गच्छत्या भूमेर्वेगात्पत्वात् । यदि भूसंलग्नो वायुरपि पूर्वतो याति । तेनाकृष्टं पूर्वदिशि क्षिप्तं शरादिकं पूर्वतो यातीति चेत्, तदा केषामपि पश्चिमगमनं न स्यात् । कुतः सन्मुखागतं वायुं निमिद्य गंतुमशक्यत्वात् । तस्मात् पृथ्वी निश्चलास्तीति निश्चितं ।

अथाकाशस्य द्विविधागतिरस्तीति पाद्यते । आकाशस्यैकाऽहोत्रगतिः पूर्वतः पश्चिमपर्यंतमस्ति । अनया गत्या यस्य कस्यचिद् विबादिचिह्नस्याहोरात्रवृत्तं स्यात् । एवमनेकान्यहोरात्रवृत्तानि स्युः । एतेषां ध्रुवद्वयं निश्चलं तत्प्रसिद्धमेवास्ति । यत्सर्वेभ्योऽहोरात्रवृत्तेभ्यो महत् द्वयोर्ध्रुवयोः समानान्तरं वृत्तं तन्नाडीवलयसंज्ञमस्ति । आकाशस्य पश्चिमगतिः प्रकाशमद्ग्रहविबानामुदयास्तादिना निश्चितास्ति । द्वितीया गतिरेतद्विपरीता पश्चिमतः पूर्वपर्यंतमस्ति । पूर्वगमनशीला नामाकाशगोलानां ध्रुवो भिन्नो स्तः । ध्रुवद्वयमध्यवर्तिवृत्तमपि प्रत्येकं भिन्नमेवास्ति । इयं पूर्वगतिः कथं ज्ञाता इति चेत् । सप्तग्रहाणां नक्षत्रचारेणोपलक्षिता । अन्यदपि एते ग्रहा नाडीवलयात्कदानिदुत्तरस्थाः कदाचिद्दक्षिणस्थाः कदाचिन्नाडीवलये एव भवन्ति, तेन ज्ञातं । एतेषां मध्यवृत्तानि भिन्नानि ध्रुवाश्च भिन्ना इति ।

अथ यस्मिन् वृत्ते रविभ्रमति । तद्वृत्तं क्रान्तिवृत्तसंज्ञं । तन्नाडीवलयेर्द्धांतरितस्थानद्वये संलग्नमस्ति । तत् ध्रुवो कदम्बसंज्ञको स्तः । यावदेव नाडीवृत्तक्रान्तिवृत्तयोः परममन्तरं परमक्रान्तिसंज्ञमस्ति । तावदेव ध्रुवकदम्बयोरन्तरमस्ति ।

अथ चन्द्रादयो ग्रहाः कदाचित् क्रान्तिवृत्तादुत्तरतः कदाचिद्दक्षिणतो दृष्टाः । अतस्तेषां वृत्तानि ध्रुवाश्च क्रान्तिवृत्तकदम्बाभ्यां भिन्नाः संतीति ज्ञातं ।

अथैकं वृत्तं ध्रुवद्वयकदम्बद्वयोपरिगतं क्रान्तिवृत्तनाडीवृत्तसंपातात्त्रि-
भान्तरे क्रान्तिवृत्तनाडीवृत्तलग्नं परमक्रान्त्युपरिगतं तदायनवृत्तं ज्ञेयं ।

अथ क्रान्तिवृत्तस्यायनवृत्तसंपातेन नाडीवृत्तसंपातेन च चिह्नचतुष्टया-
च्चत्वारि पदानि जातानि । नाडीवृत्तक्रान्तिवृत्तसंपाते उत्तरगोलादौ मेघादि
चिह्नं ज्ञेयं दक्षिणायनादौ कर्कादिचिह्नं ज्ञेयं । एकैकस्मिन्पदे राशित्रयमस्तीति
ज्ञेयं । एवं सर्वस्मिन् क्रान्तिवृत्ते द्वादशराशयो ज्ञेयाः ।

अथ पश्चिमगमनरूपा प्रथमगतिः । सर्वानाकाशगोलान् पश्चिमतो भ्रम-
यति । सर्वगोलानां ध्रुवान् च ध्रुवस्यासमं ततो भ्रामयति । क्रान्तिवृत्तमायनवृत्तं
च भ्रमयति ।

अथ यद्वृत्तं ग्रहोरात्रवृत्तानां दिनखण्डस्य च समानं भागद्वयं करोति ।
तद्याम्योत्तरवृत्तं ज्ञेयं । यथा । अयनवृत्तं नाडीवृत्तेस्ति । तथा याम्योत्तरवृत्तम-
प्यस्ति । इदं याम्योत्तरवृत्तं कदम्बोपरिगतं भवति । यदायनवृत्तं ग्रहोरात्रेण
वारद्वयं याम्योत्तरवृत्ते समायाति तदा याम्योत्तरवृत्तं कदम्बगतं भवति ।

अथ द्वितीयगतिस्तुनवमगोलाधः स्थितेषु सर्वगोलेषु प्राप्तास्ति । श्री महा-
गरापतये नमः । पुष्पवतोग्रं हरे उदयास्तयोग्रं ह स्पष्टीकरणे चांतरं हृष्टं तदा यन्त्र-
रचना कृता । इंद्रपस्थे अवन्त्यां तथा काश्यां मथुरायां सवाईजयपुरे च सर्वत्र यन्त्र-
रचना कृता । पूर्वं प्राचीनमिजस्तिकर्त्रा मतलमजूपेन यन्त्रैर्ग्रहनक्षत्रवेधं कृत्वा
निश्चयः कृतः । तदनन्तरं समरकंदनगरे उलूकवेगनाम्ना यन्त्रैर्ग्रहनक्षत्रवेधं कृत्वा
निश्चयः कृतः । ततो वर्षशतत्रयानन्तरं श्री महाराजाधिराज जयसिंह प्रभुव-
र्याणामाज्ञया यन्त्ररचना जाता । पूर्वं यवनैर्जातुल् हलकं नाम गोलापरपर्याय
घातुमयं यन्त्रं कृत्वा वेधः कृतः । तत्रायं दोषः यद्धातूनामतिभारतया क्रान्तिवृत्तं
कदम्बस्थानान्नमति । तस्य नभ्रतया वेधे त्रिशत्कलात्मिका अशुद्धता भवति, एवं
हृष्टं तदा श्रीमहाराजाधिराजजयसिंहदेवैर्नवीनया युतया जयप्रकाशयन्त्रं कृतं,

(घ) १. + एवंद्वितीयसंपाते दक्षिणगोलादौ तुलादिचिह्नं ज्ञेयं । आयनवृत्तक्रान्तिवृत्तसंपाते
मकरादिचिह्नं ज्ञेयं +

अस्य कर्तव्यता यन्त्राध्याये द्रष्टव्या । गोलयन्त्रेण यत्कार्यं सिध्यति तदनेनापि सिध्यति । इदं यन्त्रं स्थिरमस्ति । अस्मिन्नशुद्धता ग्रहाणां न भवति । यावन्मिनः स्पष्टखेट आकाशे भवति स एव जयप्रकाशयन्त्रेण शुद्ध आयाति इति वेधेन ज्ञात । गणितं कृत्वा दृश्यते चेदन्तरं पतति । अस्मिन् जयप्रकाशे यथास्थितः स्पष्ट आयाति । अन्यच्च । यन्त्रराजात्समयज्ञानं वायनदृक्कर्मग्रहज्ञानं भवति । स यन्त्र-राजो महान् भवितुं नाहंति यतस्तत्र वृत्तानिष्पादनार्थं महती यष्टिः कृता चेत्, सा नमति वृत्तं शुद्धं न भवति तेन वेधेन ध्रुवकः शुद्धो नायाति ।

अथ पुनर्यन्त्रम्राडाख्यं यद्धं चन्द्रसदृशं अष्टादशकर्मकारहस्तव्यामाद्धमितं कृतमस्ति । तत्करणप्रकारो वेधप्रकारश्च यन्त्ररचनाध्याये द्रष्टव्यः । अनेनक्रान्ति-ज्ञानं नतघटिकाज्ञानं च भवति ।

अथ क्रान्तिनतघटीभ्यां ध्रुवकज्ञानं मुक्तमेवास्ति ।

अथ यवनदिगंशोन्नतांशज्ञानार्थं जातुः शुक्वर्तनाख्यं यन्त्रमुक्तमस्ति । तस्य वेधपट्टी अतिमहती भवति । वेधपट्टी च महत्त्वान्नमति, तेन वेधः शुद्धो नायाति । नतांशोत्पन्नं भवतीमं दोषं ज्ञात्वास्माभिर्दिगंशोन्नतांशज्ञानार्थं रामयन्त्रं स्थिरं कल्पितमस्ति । अस्मिन्यन्त्रे यथास्थितं दिगंशोन्नतांशज्ञानं भवति । रामयन्त्रद्वयं कार्यं । तस्मिन्वेधार्थं यावदशमिना वीथी स्थाप्या भवति, तावती स्थापनीया । यावान्वीथी विस्तारस्तत्तुल्या पट्टी चूर्णेन पाषाणेन वा कार्या । एवमेव द्वितीय-रामयन्त्रमपि कार्यं । परन्तु प्रथमरामयन्त्रे यत्र पट्टीकृता द्वितीयरामयन्त्रे तुत्र वीथी स्थाप्या । यदा वेधं कर्तुं मपेक्षा भवति तदैव वेधः कार्यः । एकस्मिन् रामयन्त्रे वेधावरोधश्चेत् द्वितीययन्त्रवीथीषु ग्रहर्क्षादिकं वेध्यं, ईदृशः प्रकारः कृतः येना-शुद्धता न भवति । अनया रीत्या सर्वत्र यन्त्रैर्वेधः कारितः, सूर्यस्य निश्चयः कृतः । इन्द्रप्रस्थे सवाई जयपुरे च नित्योद्भवा मध्यनतांशा विद्धाः । मेषासन्नराशि-मीनवृषकन्यातुलागतेषु भास्करेषु वेधत्रयं शुद्धं गृहीतं, तस्माद्वेधत्रयात्पूर्वोक्त प्राचीनप्रकारेणापि फलं मन्दकेन्द्रं मध्यमग्रहश्च निष्कासितः । स मध्यमः वेधितो यवनग्रहान्नव ९ कलामितोधिक आगतः ।

(घ) १. +तच्चालनार्थं मनुष्यबाहुल्यं चलगतितदातिकष्टेन वेधो भवति सोपि यथासमये न भवति । +

२. वेधित for (वेधितो)

अथैतत्प्रतीत्यर्थं प्रातःसायंकालयोः नक्षत्रैः कृत्वा सूर्यस्यान्तरं यन्त्रसंभ्रा-
जा निश्चितं । तन्मेषादिराशिषु सर्वत्र सूर्यघटिका गणितेन यवनमतेन ताभ्यो-
घटीभ्यो वेधितनक्षत्रोपरि रविघटिकाः पलद्वयं २ कदाचित्पलं १ अनयोर्यो-
गाद्धं १ । साद्धं पलं । एतस्य कलाः ६ नवनिश्चिताः । तद्यद्वेदप्रस्थे यस्मिन्
दिने भ्रं जातं तस्मिन् दिने सवाई जयपुरे वेधो दृष्टः । सवाई जयपुरे यदा
भ्रादिकं जातं तस्मिन् दिने इन्द्रप्रस्थे वेधः कृतः दृष्टश्च । एवमवन्त्यां मथुरायां
काश्यां च सर्वत्र निश्चयः कृतः । अभ्रस्यायं नियमो नास्ति यत्सर्वत्रैवाभ्रं भव-
तीति । काबिले वर्षाकाले भ्रं न भवति । पौषादिमासेषु अभ्रं भवति । तेनायं
नियमो न^१ । जयप्रकाशाद्वेधं कृत्वा साधयेत् ।

अथांतरनिष्कासनं ग्रहाणां बहुकालसाध्यं वर्तते तेन वेधे आयाति,
स एव ग्रहः फलदाने । अयनांशाः १६१४७ शके १६५२ वेधितग्रहेषु शोध्यास्तदा
ते ग्रहानिरयना अवशिष्यते । अयनांशानां गतिस्तु सप्ततिभिर्वर्षैरेकोंशो
निश्चितोस्ति । निरवयवानां जातकादिके फलं ग्राह्यं ।

अथ यदि कश्चित्पूर्वपक्षं करोति यः ग्रहोस्तंगतस्तस्य वेधः कथं संभवति ।
तत्र मुख्यं तु अस्तंगतो ग्रहः निर्बलो जातस्तेनास्य फलं न्यूनमेवास्ति । अन्यच्च ।
यंत्रादिकेषु बहुकाले नास्तंगतग्रहस्यापि ज्ञानं भवति । गणितेनास्तं गत-
ग्रहस्यापि ध्रुवकः साध्यो भवति । एवं प्रकारं ग्रहशोधने देशाधिपेन राज्ञा देशे
देशे यंत्ररचनां कृत्वा निश्चयः कार्यः । अत्र यंत्रैः परमक्रान्तिनिश्चयः कृतः, क्रान्ति
२३।२८ अन्योपि कश्चिदग्रे निश्चयं कर्तुमिच्छति चेत्तेनापि यंत्रैः क्रान्त्या-
दीनां निश्चयः कार्यः । यतोस्य कालांतरेण व्यवस्था भिन्ना भिन्नास्ति । अन्यच्च ।
फिरंगदेशे । श्रीमहाराजाधिराजर्महंमदसरीफनामा यवनः प्रेषितः स्थितः तेन महै-
लद्वीपे गत्वाऽक्षांशा ४।१२॥ निश्चितास्ते दक्षिणाः दक्षिण देशे यत्राग्ने दक्षिणध्रुव
उन्नतो दृष्टः, तत्रत्यानां तारकाणामाकृतिदृष्ट्वा शुद्धाः कृत्वा आनीताः ।

१. तास्ति for (न)

२. + अथ यः कश्चिदिष्टग्रहान्साधयितुमिच्छति स +

३. 'अ' लुप्त

मध्यमाधिकारः

११६५

तेषां ध्रुवकाः शराः क्रांतिद्यद्योवा देशदेशीया मध्यनतांशाश्च दृष्टः । एतन्ने-
सूरतिदेशात् फिरंगदेशोद्भवा गोलाः समानीताः । तथा महानदनेन्द्रोक्त-
यवन अग्रे द्वीपेषु प्रेषितः । एवं देशे देशे पूर्वदक्षिण पश्चिमोदक्दिशासु स्व-
निश्चयः कृतः । अग्रेऽपि यो राजा देशाधिपतिर्भविष्यति तेनाप्येवमेव देशे देशे
यंत्राणि कारयित्वा वेधेन निश्चयः कार्यः । तदा यो ग्रहः नक्षत्रं च माहृत्य देशे
नायाति स एव प्रमाणं । कालभेदेन वाऽऽकाशगोलस्य गतावनेकरूपतमो-
पतति तस्य निश्चयः कर्तव्यो यः कश्चित् ज्ञाता भवति (भविष्यति) तेन । अका-
शे ग्रहगतिरन्यथा सिद्धान्तेभ्योप्यन्यथा ज्ञाता भवति । यदाप्यंशेष्वपि अका-
शसिद्धान्तजा ग्रहा अन्यथा सूर्यसिद्धान्तजाश्चान्यथा ऽऽ यांति । तेनेदं अण्य-
थाकाशे एकरूपता नास्तीति । यथाकाशे एकरूपता स्यात्तदा सर्वकाले सर्व-
दांतिभ्यश्च ग्रहा अपि एकरूपा एव स्युरिति । एवं सत्यपि लोकव्यवहारं प्रा-
चीनोक्ता मध्यमक्रिया प्रोच्यते ।

अथ च तेषु बीजं दत्त्वा फलसंस्कारेण यथा दत्तुल्यता याति तदा
ग्रहाः साधिताः ॥६॥ श्रीमहागणपतये नमः ॥६॥

अथ मध्यमाधिकारः —

ब्राह्मणं दिव्यं तथा पित्र्यं प्राजापत्यं गुरोस्तथा ।

सौरं च सावनं चांद्रमार्क्षं मानानि वै नव ॥१॥

भूतानामत्कृतकालः कालोन्यकलनात्मकः ।

सद्विधास्थूल सूक्ष्मत्वात् मूर्तश्चामूर्तं संज्ञकः ॥२॥

मूर्तः प्राणादिक स्थूलादिकश्चामूर्तं संज्ञकः ।

धुरात्रवृत्ते तच्चक्रकला एवासवः स्मृताः ॥३॥

खेदुर्गुर्वक्षरोच्चारः श्वासकालो ह्यमुश्च तैः ।

इत्थं नाक्षत्रमानं स्यात्प्रवाहानिलजभ्रमात् ॥४॥

(घ) १. तेनाप्येवमेवमेव for (तेनाप्येवमेव)

२. सक्षत्रं for (नक्षत्रं)

३. '(भविष्यति)' लुप्त

४. 'श्री महागणपतये नमः' लुप्त

विकलानां कलाष्ट्रया तत्पष्टया भाग उच्यते ।

सत्त्रिशता भवेद्राशिर्भगणे द्वादशैव ते ॥५॥

इत्थं भमण्डले क्षेत्रविभागास्तद्विदोदिताः ।

पूर्वक्रमादजादीनां तथा भानां च दत्तभात् ॥६॥

पलं षड्भिः सषड्भिस्तैर्घटी तत्षष्टि संख्यया ।

दिन तत्त्रिशता मासो वर्षं द्वादशभिश्च तैः ॥७॥

पश्चिमभ्रमणाद्भुजानां ग्रहाणां प्राक्कुजे बुधैः ।

उदयादुदयं वारः सावनाहः प्रकीर्तितः ॥८॥

भानां भ्रमसंज्ञः स्याद्ग्रहाणां सावनाह्वयः ।

तस्य सूर्यस्य दिनसंज्ञोऽप्युदीरितः ॥९॥

सूर्यचन्द्रमसोर्योगो दर्शितः परिकीर्तितः ।

ग्रमांतादग्रिमामांतं चांद्रो मासः प्रकीर्तितः ।

एतत्पत्रं ह्यु रात्रं स्यात्सौरः सूर्यस्य संक्रमात् ॥१०॥

त्रिशता दिवसं मसिः सादनः परिकीर्तितः ।

खवह्निभिस्तथाभागः सौरस्तिथिभिर्यद्वैवं ॥११॥

चक्रं कभोगात् सूर्यस्य सौरं वर्षं प्रकीर्तितं ।

देवानां दितिजानां च दिनरात्र विपर्ययात् ॥१२॥

खांगाग्निभि ह्यु रात्रंश्च दिव्यं वर्षं तथासुरं ।

गुरोर्मध्यैकराशेश्च भोगे संवत्सरं विदुः ॥१३॥

लंकानिशीथ चलिताग्रहोच्चपातादयः सर्वे ।

नाडीभवृत्तयोगात् देवसृष्ट्यादिसमयोऽमृत ॥१४॥

(घ) १. भगणो for (भगणो)

२. + भूसंज्ञो +

३. रैन्दवः for (रैन्दवं)

नोट—यहाँ एक श्लोक १२ वां कटा हुआ है।

४. ॥१३॥ for (॥१२॥)

५. ॥१४॥ for (॥१३॥)

६. योगात् for (योगात्)

७. ॥१५॥ for (॥१४॥)

कालेन येन योगः स एव यदि याति कल्पसृष्टिं तां ।
 प्रवदन्ति पूर्वऋषयः सिद्धांतार्थे कनिष्ठाताः ॥१५॥
 भगवताः सर्वमानानि सौरचांद्रादिकानि च ।
 येन संपूर्णतां याति स कालः कल्पसंज्ञकः ॥१६॥
 सृष्टेः स कालः कमलोद्भवस्य निद्रात्ययाद्वेदनगाव्यनुलये ।
 शताहर्तवर्षगणेश्व दिव्यभवेत्ततोहर्गणखेटतिद्धिः ॥१७॥
 महायुग सहस्रेण कल्पस्तत् महायुगम् ।
 चतुर्युगमितं तानि चतुर्लघुयुगानि च ॥१८॥
 कृताह्वयं तथा त्रेताह्वयं द्वापरसंज्ञकं ।
 तथा कल्पाह्वयं ज्ञेयं धर्माधिह्लासतः क्रमात् ॥१९॥
 खाभ्राभ्ररदवेदेश्च कृताग्निकरभूगुणः ।
 रव्यब्देश्च क्रमेणैते स्युः कृताद्यायुगांश्च ॥२०॥
 कृतं १७६००० त्रेता १२९६००० द्वापरं ८६४००० कलि ४३२००० एषा
 स्वार्काशकस्तुल्यौ संध्या संख्याशकौ सदा ।
 आद्यं तयोयुगौ तेषामयुतधनरदावधयः ॥२१॥
 ४३२००० महायुगं मनुस्त्वैश्वर्यं युगैः वज्रद्विमितैस्तथा ।
 आदिमध्यावसानेषु कृताब्देः १७२००० संधयः स्मृताः ॥२२॥
 मनुनां तिथि संख्याकास्तत्रावश्यं जलप्लवः ।
 अर्काब्देरिन्द्रसंख्याक्रमनुभिर्ब्रह्म एव सः ॥२३॥
 कल्पः प्रोक्तः फलार्थं तु कालविद्भिर्मुनीश्वरैः ।

-
- (घ) १. ॥१६॥ for (॥१५॥) २. ॥१७॥ for (॥१६॥)
 ३. ॥१८॥ for (॥१७॥) ४. ॥१९॥ for (॥१८॥)
 ५. ॥२०॥ for (॥१९॥) ६. ॥२१॥ for (॥२०॥)
 ७. ॥२२॥ for (॥२१॥) ८. ४३२०००० for (४३२०००)
 ९. ॥२३॥ for (॥२२॥) १०. ॥२४॥ for (॥२३॥)

सत्सिद्धिमुनुभिश्चैव कोटिघ्नास्ते रदाब्धयः ॥२४॥
 ४३२०००००००० प्रवदन्ति दिनं ब्राह्ममहोरात्रं च तद्वयं ।
 वर्षाहोरात्रसंख्या तु खांगानि प्रमिताविधेः ॥२५॥
 भूस्थितानां च जीवानां न स्थिरांबरवासिना ।
 अनीदृशं जगदिदं न कदापीति वाग्बलात् ॥२७॥
 तत्स्ये संशयो नैव कार्यो निगमवेदिभिः ।
 भूमेरेव विभागास्ते भूभुवः स्वः सदोदिताः ॥२८॥
 व्यक्षाद्याम्ये तथा सौम्ये तथा मेरुरिति क्रमात् ।
 तद्गतमृष्टः स्याद्विलयस्तद्दिनांत्यजः ॥२९॥
 सर्वदेव महाकाले महर्लोकादि खेस्तिहि ।
 मार्कण्डेयपुराणादौ सखीभागवतेपि च ।
 स्वीयप्रमाणवचनान्यपि स्पष्टानि सन्ति वै ॥३१॥
 सौरेतु सृष्टिवर्षोक्तो ग्रहसंज्ञजनं कजं ।
 उक्तं ते भस्थिरा सृष्टिः कथं युषतेति चे छुणु ॥३२॥
 जपपूजनहेतोस्ते निमिता देवतांशकाः ।
 विधिना बिबरूपा ये तद्भिन्नास्त्वव्ययाः सदा ॥३३॥
 ब्राह्ममानमिदं प्रोक्तं तादृशः कमलोद्भवाः ।
 कालेस्मिन् बहवो जाता भविष्यन्ति सनातने ॥३४॥
 आयुषोद्धं गतं तस्य वर्तमानस्य चाग्रिमात् ।
 कल्पादितः प्रमाणार्कपूर्वशास्त्रानुसारतः ॥३५॥
 स्वायंभुवो मनुः स्वरोचिषश्चोत्तमजस्तथा ।
 ताससो रैवतस्तद्वत्चाक्षुषस्ते गतास्तु षट् ॥३६॥

(घ) १. मनुभिश्चैव for (मुनुभिश्चैव) २. ॥२५॥ for (॥२४॥)

३. + परमायुः शतं तस्य तथाहोरात्रसंख्यया ।

देनदिनसुसृष्ट्यर्थमनिरुद्धार्कजो विधिः ॥२७॥ +

४. ॥२८॥ for (॥२७॥)

५. ॥२९॥ for (॥२८॥)

६. ॥३०॥ for (॥२९॥)

७. ॥३३॥ for (॥३१॥)

वैवस्वतो मैनुश्चायं सन्तमोस्त्यधुना किल ।
 इत्थं कादेश्च मनवः षड् व्यतायुगानि वै ॥३७॥
 भूमितानि तथा चाग्नित्रयं तद्वत्कलेर्गताः ।
 नन्दाद्रौदुगुणाः ३१७६ सौराश्चाब्दास्त्वित्थं शकानने ॥३८॥
 ससंधिसर्वयोगे स्युः सौराब्दाविधिवत्कृतः ।
 गोद्रीन्द्रघड्यविधौ नन्दाशिवशैलनन्देन्दु १६७२६४७१७६ संमिताः ॥३९॥
 शकाब्दसहितास्ते तु वर्षारम्भे गताः समाः
 खत्रयाब्ध्यतुं खात्यष्टि १७०६४००० हीनाः सृष्ट्यादितो गताः ॥४०॥
 यतः सर्वग्रहादीनां सृष्ट्यादौ संयुतिः किल ।
 मेषादौ मुनिभिः प्रोक्ता दिनादौ ब्राह्मणेन हि ॥४१॥
 अनाद्यनंतकालेस्मिन् भचक्रं प्रवहभ्रमात् ।
 शश्वद्भ्रमणसंयुक्तं प्रत्यक् चलति वायुना ॥४२॥
 तदल्पगत्येन्द्रदिशं प्रचलन्ति नभश्चराः
 महद्गती स्वल्पगतेर्भानं लोके न जायते ॥४३॥
 तस्मात्पूर्वोदयश्चारतः प्रतीच्यां दृश्यते बुधैः ।
 पूर्वक्रमाद् ग्रहक्षरिणं भोगं कुर्वन्ति खेचराः ॥४४॥
 चन्द्रादयस्ततः पूर्वेः प्रागतिः परिकल्पिता ।
 पादोनगाक्षधृतिभू ११८५८४५१ योजनैः सा समा मता ॥४५॥
 लंकानिशीशे दिननाथवारे चैत्रे सितादौ ग्रहपातपूर्वं ।
 ऋणायनादौ समयानुरोधान्मेषाशिववक्त्रे प्रथमं बभूव ॥४६॥
 सृष्ट्यादेः सृष्टिकल्पांतं भगणाः पूर्वयायिनां ।
 रव्यादीनां निरग्रान्स्तान्प्रवदाम्यर्कशास्त्रतः ॥४७॥
 कल्पेर्कशुक्रं दुजपर्यया मता कोटिघननेत्राग्निकृता ४३२०००००००० स्त एव ।
 प्रोक्ताः कुजार्कीर्ज्यचलोच्चकानां भ्रमास्तु सूर्यादिमहर्षितन्त्रे ॥४८॥

(च) १. व्यतता for (व्यता)

२. वक्त्रतः for (वत्कृतः)

३. जनैः for (बुधैः)

षड्वह्निदेवेषु नगादि पंच प्रोक्ताः सहस्रेण हता कुजस्य ।
 ५७७५३३६००० दन्ताष्टयद्गोयमवाहवः स्युः कल्पे सहस्रेण हताः कुजस्य ॥४९॥
 २२६६८३२००० रत्नाभ्रसप्ताग्नि नवादिभूमयो,
 युता हता १७६३७०६०००० इचांद्रिचलोच्चपर्ययाः ।
 द्विवाह्वेदत्तुगुणा ३६४२२०००० गुरोस्तथा,
 युता हताः कल्पभवाश्च पर्ययाः ॥५०॥
 खषट्कसप्ताग्नियम द्विस्वाश्वाः शताहताः,
 ७०२२३७६ ००० शुक्र चलोच्चजाताः ।
 खलाष्टषट्वं चरसां युगैर्द्वो दशाहताः १४६५६८००० सूर्यसूतस्य पर्ययाः ॥५१॥
 गनाष्टरामा ३८७ मृदुतुं गपर्यया रवेश्च कल्पे शशिनोथ तुंगजाः ।
 खराशून्या खिगजाष्टवेदाः ४८८२०३००० शताहताः श्रीरविणा प्रयुक्ताः ॥५२॥
 वेदाभ्रदस्त्राश्च २०४ गजत्तुं रामाः ३६८
 ख शून्यरंध्राणि ६०० शराग्नि पंच ५३५ ।
 नन्दानयः ३६ कल्पमदूच्चपर्यया कौजादिकानां रविणा निरुक्ताः ॥५३॥
 चन्द्रस्य पातभगणाः खलखाष्टरामदि,
 द्व्यग्निजोचनमिता २३२२३८००० स्तु कुजस्य कल्पे ।
 शक्राश्विनो २१४ यशशिजस्य गजाष्टवेदा
 ४८८ जीवस्य वेद नगचन्द्र १७४ मिता विलोमाः ॥५४॥
 रामाभ्रनन्दा २०३ भृगुजस्य सौरेस्तथा द्विषट्कर्म ६६२ मितास्तु कल्पे ।
 मानानि सौरेदव सावमानि ब्रुवे तथाक्षं रवितन्त्ररीत्या ॥५५॥
 सूर्योदय द्वितयमध्यगतो हि कालस्तत्सूर्य सावनदिनं कुदिनं च तत्स्यात् ।
 अष्टाश्विनागघनगोदिनगेषु चन्द्रं १५७७६१७८२८
 स्तुल्या भवन्ति घरणी दिवसास्तु कल्पे ॥५६॥

- (घ) १. हताः for (हता) २. ५७७५३३३६००० for (५७७५३३६०००)
 ३. षड्गो for (यद्गो) ४. रवाश्वाः for (स्वाश्वाः)
 ५. शून्याश्विगजाष्ट for (शून्याखिगजाष्ट)
 ६. द्विषट्क for (द्विषट्कर्म)

भानांग गजवाजि गुणादिवदस्त्रा नागेषुरूपकमिता दिवसा
 १५८२२३७८२८ विधोस्तु ।
 खाष्टी खरवाभ्र खगुणाभ्रनृपाः १६०३००००८० रवेश्च मासाः
 खखाभ्रखगुणाष्ट कुपंच तुल्याः ५१८४०००० ॥५७॥
 अथाधिमासारसरामदेव गोपं च चन्द्रप्रमिता १५६३३३६ स्तु कल्पे ।
 तिथिक्षया बाहुशरादिवदस्त्रनागाभ्रतत्त्वश्च २५०८२२ भवन्ति तुल्याः ॥५८॥
 भानाभ्रमा यद्भूगर्णविर्वाजिताः प्रजायते तद्ग्रहसावनौघः ।
 तथा रवीन्द्रोर्भगणांतरं यद्भूवे द्विधोर्मास समुच्चयो वा ॥५९॥
 सूर्यमासरहिताः शशिमासाः संभवेदधिकमाससमूहः ।
 सावनानि रहितानि च चांद्रैर्जायते वमदिवासमुदायः ॥६०॥
 इति भगणाध्यायः ।

अथाहर्गणानयनम् —

सृष्टेर्गतो वर्षगणो रविघ्नश्चैत्रादिमासैः सहितो गतेश्च ।
 खरामनिघ्नास्तितिभिर्विभिन्नैः पृथक्कृतश्चाधिकमासनिघ्नात् ॥६१॥
 आदित्यमासैर्विहृतात्प्रलब्धगताधिकं खाग्निं हतंस्तु युक्तः ।
 चान्द्रो गणोत्मात्पठितावमघ्नाच्छांद्रं हंताल्लब्धगतावमेश्च ॥६२॥
 विवर्जितः सावनवासरोघः सृष्ट्यादितः स्यात्पुरि रावणस्य ।
 निशीथके सिद्धदिनाद्धके वानगावशेषो रवितो ध्वनेशः ॥६३॥
 अथाधिशेषावमशेषकाभ्यां ग्राह्यं फलं नैव यतस्त्वमांतात् ।
 संक्रांतिकालावधिकाधिशेषं तिथ्यंतरं व्यूहययोः परं च ॥६४॥
 स्फुटोधिको न लभ्यतेनुपाततश्च लभ्यते ।
 इतोऽन्यथाधिका यदा तदा गताधिमासकात् ॥६५॥
 अरूपकात्सरूपान्विधाय साधयेद् गणं ।
 अथावमाधिशेषके त्यजेत निः प्रयोजने ॥६६॥

(घ) १. भानांगजाक्षिगजवाजि for (भानांगगजवाजि)

२. सरूपकान् for (सरूपान्)

३. साधयेद्गुणं for (साधयेद्गुणं)

ग्रहगणः स्वभंगणं विनिघ्नः क्वहैर्हृतः स्याद् भगणादिको ग्रहः ।
 मध्याह्नके सिद्धपुरस्य मध्यः सूर्योदये वा यमकोटिपुयौ ॥६७॥
 सप्ततष्टे गणे चैव वारो यदि न लभ्यते ।
 गणं सैकं निरेकं च कृत्वा संसाधयेद् ग्रहात् ॥६८॥
 गोक्षास्तथाष्टौ ५६।८ तरणेर्गतिः कून्यांकसप्तेशु गुणाविधोश्च ७६०।३५ ।
 चन्द्रोच्चभुक्तिर्ऋतवः कुवेदा ६।४१ रामाः शिवा ३।११ राहुगतिविजोमा ॥६९॥
 कुवह्नयः षडधमलाः ३।२६ कुजस्य जोच्चस्य वै पंचजि नारदाश्च २४५।३२
 गुरोः शरा ५ भार्गवतुं गभुक्तिः षडंकलिप्ताश्च गजा ९६।८ शनेर्द्वे २ ॥७०॥
 कल्पोक्तसौरेन्दवसावनानि ग्रहस्य चक्राणि तथेतराणि ।
 भक्तानि कल्पोद्भवसौरवर्षेः सौरंकवर्षप्रभवानि तानि ॥७१॥
 गतेष्टवर्षे गुणितान्यभीष्टवर्षोद्भवानीह भवन्ति तानि ।
 सप्तावशिष्टो ह्यगणो दिनाद्यं तदग्रिमः स्याच्च समाधिनाथः ॥७२॥
 वर्षादितो द्विनगणं कृत्वा साध्या ग्रहास्ततः ।
 वर्षारम्भध्रुवैर्युक्ताः स्वाभीष्टास्ते भवन्ति वै ॥७३॥
 रविघ्ना गुरोः पर्यया वर्तमानैर्युक्ता राशिभिः षष्ठितप्तावशिष्टाः ।
 विपूर्वाजयाद्याश्च संवत्सराः स्युः रवेः संक्रमाच्चान्द्रमासाश्च शुद्धाः ॥७४॥
 संक्रांतिहीनोधिकमाससंज्ञश्चान्द्रो द्विसंक्रांति युतो वनाख्यः ।
 यदा कदाचित्प्रभवेदवश्यं तद्वर्षमध्ये धिकमासयुग्मं ॥७५॥
 वेदत्तुं नागाभ्रगजाभ्र सूर्यनगाष्टबन्द्राः १८७१२०८६४०००० प्रयुता हताश्च ।
 भवेत्स्वकक्षा रविरदिमचारस्तावन्मितोतस्तमसावृत्ते ॥७६॥
 भक्ता ग्रहाणां भगणैः स्वकक्षा भवेत्स्वकक्षामितिरस्फुटेयं ।
 नशुकयोस्तु गभवा स्वकक्षा सत्रार्कगत्या भ्रमणं तयोश्च ॥७७॥
 अथ ग्रहाणां भगणाऽऽश्रितानि वृत्तानि मध्यानि च तच्छ्रुतीश्च ।
 वक्ष्येकंशास्त्रा द्युशिनः क्रमेण भानां ग्रहोर्ध्वस्थित कक्षिकां च ॥७८॥

(घ) १. १८७१२०८०८६४०००० for (१८७१२०८६४००००)

२. प्रयुता for (प्रयुता)

३. तच्छ्रुतीश्च for (तच्छ्रुतीश्च)

खलाभ्र वेदाश्विगुणा ३२४०००० हिमद्युते,
 विदोक्तस्य द्विगुणाब्धिपंक्तयः ४३२०६ ।
 मृगोर्नगान्यंग युगत्तु षड्यमा २६६४६३७ रवेः खलप्राणशशी सुराब्धयः ॥७६॥
 कुजस्य गोभ्रांकरसेद्रसिधुरा ८१४६९०६, द्युगां^१सप्तेषु
 नगाग्निभूशराः ५१३७५७६४ । गुरोः शनेरक्षशराश्विसिधुरारसत्तु^२
 सप्तार्कमिता १२७६६८२५५ च कक्षिका ॥८०॥
 खलाभ्रशून्यां कगजांकतस्वे २५६८६०००० मित्ता च पूर्वैः कथिताभकक्षा ।
 अर्कस्य कक्षा खरसेविनिष्ठी यद्वा भकक्षाहि भवेत्समेव ॥८१॥
 ऊर्ध्वस्थितस्य महती तदधः स्थितस्य कक्षाल्पिका भवति भागमितिस्तु तद्वत् ।
 तेनाल्पमण्डलगतो भरणं हि शीघ्रं भुंक्ते महद्वृत्तिगतोतिचिरेण खेटः ॥८२॥
 बिधोर्मध्यकर्णी कवलाकंवाणा ५१२२६,
 बुधस्येषुवेदांक वेदतु चन्द्राः १६४६४५ ।
 कवेभू पुरा मेंदुदन्नाब्धयः स्या ४२१३१६,
 द्रवेः खाद्रिसर्पाब्धिनागत्तु वदच ६८४८७० ॥८३॥
 कुजस्यांकरामेंदुनागाष्टसूर्या १२८८१३६,
 गुरोःस्वर्गदन्तार्क नागप्रमाणाः ८१२३२२१ ।
 शने रामसूर्यागधृत्यभ्रदन्ता २०१८६१२३,
 भकर्णाः खलद्विगोरवेदुवेदाः ४१०६२२०० ॥८४॥
 खलेष्वर्त्तवो ६५००० बिबविष्कंभमानं,
 खरांशोः शशांकस्य खाष्टाब्धयः ४८० स्यात् ।
 कुजस्याब्धि पंचाद्रयस्थंशयुक्ता ७५४२०,
 बुधस्येषु शक्रादशांशेन हीनाः १४४।५४ ॥८५॥
 गुरोः पंचदंतद्विपा अंग्रिहीचा ८३२४।४५,
 मृगोराम तानाभलिप्ता युताश्च ४६३।२७ ।
 शनेरङ्गसप्त्यद्विवेदेवश्च भवेत्तत्त्वलिप्ता युता १४७७।२५ व्यासमानं ॥८६॥

(घ) १. युगांक for (द्युगांक)

३. सप्तार्द्रि for (सप्त्यद्वि)

२. गुरोः for (गुरोऽ)

४. १४७७६।२५ for (१४७७।२५)

भौमादिकानां किल बिबमानं हिमाशुमध्य श्रवणेन निघ्नं ।
 खमध्यकरणेन हृतं यदाप्तं बिबप्रमाणं हिमरश्मिगोले ॥८७॥
 खवह्नयः पंच युगाश्च ४५ सार्द्धं दशैवः ५२।३० शून्यरसा निरुक्ता ।
 सार्द्धाद्रिरामाश्च ३७।३० कुजादिकानां तिथ्युद्धृता बिबकलाः स्वगोले ॥८८॥
 त्रिज्या चलश्रवणयोगदलं श्रुतिः स्यात्स्पष्टतया विनिहिताद्युचरस्य कक्षा ।
 त्रिज्योद्धृता च भवति स्फुटबिबकक्षा तेनैव गच्छति यथाग्रहबिबगोलः ॥८९॥
 त्रिज्या गुणा बिबकला स्फुटेन कर्णेन भक्ता स्फुटबिबमानं ।
 शाकल्यवाक्यादथहृक् प्रतीतेर्ग्राह्यं त्वदं नान्यसमीरितं वै ॥९०॥
 अथ ग्रहाणां शशि पूर्वकाणां नीचोच्चकर्णान्परमान्ब्रवीमि ।
 श्री सूर्यतन्त्रात्किल योजनाद्यास्तथैव शीघ्रांत्यफलज्यकाश्च ॥९१॥
 चन्द्रस्य नीचश्रवणः शराभ्रनगांगवेदा रसदस्रलिप्ताः ४६७०५।२६ ।
 जस्येषु शून्याद्रियुगत्रिचन्द्रारूपार्कभागेन युता श्रुतिः स्यात् ॥९२॥
 युगघनांकरसादिबिमितो मृगोर्नगकलासहितः २६६१७४।७ श्रवणोऽल्पकः ।
 युगशराष्टगजा क्षरसा रवेर्भकलिकासहितः ६५८८५४।२७ परमाल्पकः ॥९३॥
 द्व्यगाभ्ररामाद्रिगजाः ८७३०७२ कुजस्य,
 गुरोर्नवांकाष्टदिगग्निसप्त ७३१०८६६ ।
 दिगंशकोना रविजस्य सार्द्धं षडङ्गवेदांगनभौकचन्द्राः १६०६४६७१।३० ॥९४॥
 द्विपंच सप्तैषुशराः ७५२ शराष्टकुसायकांकेंदु मितस्तथैव १६५१८५ ।
 गजाक्षवेदाग्नितनोषवः ५७३४५८ स्यात्षडष्ट-
 नागाभ्रकुपर्वताश्च ७१०८८६ ॥९५॥
 अङ्गाभ्रदन्ताभ्रघनाः २७०३२०६
 त्रिष्वेदपंचाक्षवह्न्यङ्गगजा ८६३५५४३ स्तथैव ।
 वेदाक्षवपंचाद्रिनभोग्निचन्द्रदस्ता २१३०७५७४ स्तु चन्द्रात्परमोच्चकर्णाः ॥९६॥
 भौमस्य शीघ्रांत्यफलज्यका स्याद्देवाग्निभूखाग्निगजा ८३०१३४ बुधस्य ।

शून्याष्टवेदाभ्ररसागुरोस्तु ६०४८० वेदाब्धि,
 षट्सिद्धनृपाः सपादाः १६२४६४४११५ ॥६७॥
 मृगोर्युगाष्टा ऽऽश्विनृपाष्टवत्तयः ३०४२८४ शनेस्त्रिखांकाश्वियुगद्विबाहवः ।
 ६२४२६०३ रवेर्नृपाभ्रांगयमाः प्रकीर्तिता,
 २६०१६ युगाब्धिबाणाब्धिमिता हिमद्युतेः ॥६८॥
 रूपं भुवः कर्णमिति प्रकल्प्य तन्मानतो ये किल रोमकोक्ताः ।
 नीचोच्चकर्णा ग्रथ तान् ब्रवीमि विवादमानानि च तत्प्रमाणात् ॥६९॥
 चन्द्रस्य नीचश्रवणस्त्रिरामाः शक्राश्च विश्वे ३३।१४।१३ पुनरुच्चकर्णाः ।
 त्रिषट् च वेदाग्नय अक्ष चन्द्रा ६३।३४।१५ प्रातोच्च,
 कर्णोऽश्वरसा नखाश्च ६७।२० ॥१००॥
 बुधस्य नीचश्रवणोऽश्वतकयिप्ताश्विनः सप्तकृताः ६७।२२।४७ प्रदिष्टाः ॥
 मूपाश्विनो गोशशिनो गिरामा २१६।१६।३६,
 स्तदुच्चकर्णाः किल रोमकोक्तः ॥१०१॥
 शुक्रस्य नीचश्रवणः प्रदिष्टो मूपाश्विनो वेदकृतानभोक्षाः २१६।४४।५० ।
 दक्षाक्षवेदेदव अक्ष चन्द्र १४५।२।१६ स्तदुच्चकर्णाः कथितः पुराणैः ॥१०२॥
 सूर्यस्य नीचश्रवणोऽक्षपञ्चशक्रास्तथा वेदगुणाः खरामाः १४५।६४।३० ।
 तदुच्च कर्णो गगजाक्षचन्द्रा गोवाहवः खांबुधयः प्रदिष्टाः १५८६।२६।४० ॥१०३॥
 भौमस्य नीचश्रवणोऽधिगोक्षचन्द्रास्तथादक्षशरागुणाश्च १५६४।५२।३ ।
 तदुच्चकर्णो युगखांगरुद्रा द्वयं खशीतद्युतयः प्रदिष्टाः ११६०४।२।१०।१०।४० ॥
 गुरोस्तु ५१ नीचश्रवणो भवांगरुद्राः शराब्जाः,
 खकृता ११६ ११।१५।४० स्तथैव ।
 तदुच्चकर्णो ऽब्धियुगाष्टनाग चन्द्रा खरामाः,
 प्रकृतिः १८८४४।३०।२१ प्रदिष्टा ॥१०५॥

- (ब) १. पातोच्चकर्णो for (प्रातोच्चकर्णो) २. माश्विनः for (प्ताश्विनः)
 ३. चन्द्रा for (चन्द्र) ४. ॥१०२॥ for (॥२॥)
 ५. ॥१०३॥ for (॥३॥) ६. ॥१०४॥ for (॥१०।४०॥)
 ७. '५१' लुप्त

शनेस्तु नीचश्रवणोक्षयं च गजाष्टचन्द्राः शरवायवश्च १८८५५।५५ ।
 तत्तु गजो द्विद्विगुणांगदस्ता नागेष्वः ।
 पंचगुणाः प्रदिष्टाः २६३२२।५८।३५ ॥१०६॥
 भनीचकर्णोष्टरदांगदस्ता अष्टाग्रयोगो निगमाः २६३२८।३६।४६ प्रदिष्टाः ।
 तत्तु गजः खाब्धि गुणांगदस्ताः पंचाब्ध्यः सप्त,
 कृताः २६३००।४५।४७ प्रदिष्टाः ॥१०७॥
 एते ग्रहाणां कथितोच्चकर्णस्तथैव नीचाभिधकर्णकाश्च ।
 बिबाद्धमानेन युतो नितस्ते परोच्चनीचश्रवणा भवन्ति ॥८॥
 खं सप्तचन्द्रामनवो ०।१७।१४ हिमांशोर्व्यासाद्धमानं किल रोमकोक्तं ।
 खंदलको वेदगुणा ०।२।३४ बुधस्य खमाकृतिः,
 सप्तगुणाः ०।२२।३७ सितस्य ॥९॥
 खरसाः पञ्चशराः शराक्षा ६।५२।५५ भूर्गोश्विनः पिंडमिताः कुजस्य १।२६।२८ ।
 गुरोः शरा वेदकृता द्वयं च ५।४४।२ शनेः शराः,
 खांबुधयो युगाब्जाः ५।४०।१४ ॥१०॥
 खशून्यखांगप्रमितेऽथ योजनैर्भूगोलमानं कथितं तु रोमके ।
 खभूमिगोचन्द्रमितं तु तस्य व्यासप्रमाणं गणितोपयुक्तं ॥११॥
 खखांगचन्द्रप्रमितेऽथ योजनैर्भूव्यासमानं गदितं पुराणैः ।
 दशाहता तत्कृतितः पदं स्याद् भूवृत्तमानं किल स प्रमाणं ॥१२॥
 खंबज्यकाधनं त्रिभजीवयाप्तं भवेत्स्वदेशे परिधिश्च तेन ।
 देशान्तरध्नीखचरस्य भुक्तिर्विभाजिता यत्कलिकादिलब्धं ॥१३॥
 देशांतराख्यं स्वमृणं ग्रहे स्याद्देखा प्रदेशात्परपूर्वभागे ।

(घ) १. पंच for (यंच)	२. ३८।४६ for (३६।४६)
३. १०८ for (८)	४. १०६ for (६)
५. ११० for (१०)	६. १११ for (११)
७. ११२ for (१२)	८. ११३ for (१३)

रक्षोनिवासात्किल मेरुलग्नं सूत्रं भवेन्मध्यमरेखिका सा ॥१४॥
 उन्मीलनाच्च शशिनो गणिताद्यदि प्राग्दृत्तल्यता स्वनिलयं भवति प्रतीच्या ।
 प्राच्यमतीत्य गणितागतमेवमत्र सम्मीलनादपि तदंतरनाडिका स्युः ॥१५॥
 ताभिर्हतः स्वपरिधिः स्वरसंविभक्तो देशांतरं भवति तत्किल योजनाद्यं ।
 वारप्रवृत्तिरधिके भवति क्षपाद्धे प्राक्न्यूनकेत्वपरकंतरनाडिकाभिः ॥१६॥
 मेषान्निरक्षोदयजासवो ये स्फुटार्कतो मध्यरवेः कलाश्च ।
 तदन्तरघ्नी द्युनिशा सुभक्ता गतियंदाप्तं कलिकादिकं च ॥१७॥
 कलागणात्प्राणगणोधिकोने ऋणं धनं दोरुदयांतराख्यं ।
 तत्संकृतो मध्यखगो निरक्षे स्याद् गर्भभूजे स्फुटभास्करे हि ॥१८॥

अथ गोलबन्धप्रकारमाह—

अथ गोलं प्रवक्ष्यामि दृष्टांताहं सुवृत्तजं ।
 यस्य विज्ञानतो वेत्ति सम्यग्गणिवासनां ॥१९॥
 ताम्रवंशादि वृत्तं च खगोलं स्वीयदेशजं ।
 घट्वा स्थिरं तदन्तस्तु भंगोलं कारये स्थिरं ॥२०॥
 पूर्वापरं च याम्योदवकोणकद्वितयं तथा ।
 एतद्योगो निजोर्ध्वाधः संस्थितो स्वस्तिकाभिधौ ॥२१॥
 स्वस्तिकाद्यन्नवत्यंशवृत्तं स्वक्षितिजं भवेत् ।
 तद्याम्य सोम्ययोगो हि गदितो समसंज्ञको ॥२२॥
 ध्रुवचिह्नं ततोक्षांशरूढं सोम्येत्वपागधः ।
 तच्चिह्नकीलकप्रोतो कार्यो स्वाधारसंस्थितो ॥२३॥

(घ) १. ११४ for (१४)	२. ११५ for (१५)
३. ११६ for (१६)	४. ११७ for (१७)
५. ११८ for (१८)	६. + ॥११९॥ +
७. १२० for (२०)	८. १२१ for (२१)
९. १२२ for (२२)	१०. १२३ for (२३)

त्व इदं गोलं तु कृत्वा याम्योत्तरे ध्रुवात् ।
 यत्पमानं च भवेत्तथा चिह्नं कदम्बयोः ॥२४॥
 प्रकीला उभौ देवौ वृत्तांतनिःसृतौ दृढौ ।
 तयोः प्रोतं भगोलस्य याम्योदगयनाभिधं ॥२५॥
 तत्कोलकेन्द्रात्खांकस्तु वृत्तं तद्विषुवाभिधं ।
 ततोऽत्रात्रवृत्तानि कुर्यात् युज्यांशकं बुधः ॥२६॥
 कदम्बकोलकप्रोतं गोलैतः शरवृत्तकं ।
 कृत्यं ध्रुववृत्तं च ध्रुवकीलगतं बहिः ॥२७॥
 यन्त्य कदम्बात् यद्वृत्तं खांकभागकैः ।
 क्रान्तिवृत्तं तदेव स्यादपमाभिधमण्डलं ॥२८॥
 गोलसंधीनु संपातो विषुवत्क्रान्तिवृत्तयोः ।
 क्रांतिगत्या चलितो प्राक्पश्चाद् भवतस्तदा ॥२९॥
 कदम्बभ्रमवृत्तं च भगोलध्रुवचिह्नतः ।
 कुर्यात्परापमांशं च गोलतत्त्वविशारदः ॥३०॥
 नवृत्तं ऽकं विभागाश्च कृत्वा द्वादशराशयः ।
 अंकनीयास्तथा भानि समभागानि च क्रमात् ॥३१॥
 इति गोलवेधः ।

अयनक्रान्ति वृत्तं च कदम्बद्वयमेव च ।

-
(२) १. १२४ for (२४)	२. कीलाबुभौ for (कीला उभौ)
३. १२५ for (२५)	४. १२६ for (२६)
५. १२७ for (२७)	६. १२८ for (२८)
७. १२९ for (२९)	८. १३० for (३०)
९. ५कं for (५क)	१०. १३१ for (३१)
११. गोलवन्धः for (गोलवेधः)	

याम्योत्तरं च विज्ञेयं वैधायं वृत्तपंचकं^३ ।

अथैषां क्रमेण टीका—

अथ ब्राह्मं दिव्यं तथा पित्र्यमित्यादि आयुषोद्धं गतमित्यंतं श्लोकाः सुगमाः । ततः षण्मनवः स्वरोचिषादयो गताः । वर्त्तमानस्य वैवस्वतमनोः सप्तविंशतियुगानि यातानि । वर्त्तमानस्याष्टाविंशतितमयुगस्य कृतत्रेताद्वापर-युगात्मकमंघ्रित्रयं । शालिवाहनशकादौ कलेर्गतवर्षाणि नंदाद्रीन्दुगुण ३१-७६ मितानि । एषां योगः षण्मनूनां सप्तसंघिवर्षैः सप्तगुणितकृतवर्षसमैर्युतः । ज्ञातः शकादौ वर्षगणः ॥१६७२६४७१८६ अयमेतैः सृष्टिवर्षैः १७०६४००० हीनः ज्ञातो युतिकालाद्युक्तादिपर्यंतं वर्षगणः १६५५८८३१८९ यतः ब्रह्मदिनादारभ्य एतैः सृष्टिवर्षैः सर्वग्रहपातमंदोच्चादीनां मेषादौ योगो जातः ।

अथ च भचक्रं षष्टिघटीभिः प्रत्यग्गत्या एकं परिवर्त्तं करोति । ग्रहास्तु तदल्पगत्या स्वस्वगत्या प्राक्चलति । अतो भूपृष्ठस्थानां पूर्वोदयः पश्चिमास्तश्च प्रत्यहं भवति । ग्रहाणां कक्षाभेदेन कलागतिस्तु भिन्ना भिन्नास्ति । योजनगतिस्तु सर्वेषां पादोनगोक्षधृतिभूमिता सर्वेषां समास्ति । कस्मिन्काले सर्वेषां युतिर्जाता इत्यपेक्षायामाह—लं कानिशीथेति । लंकाद्धं रात्रे चंद्रसितप्रतिपदि ऋणायनादौ ग्रहमंदोच्चातादीनां मेषादौ योगो जातः । पुनस्तादृशो योगो येन कालेन भवति स कालः कल्पसंज्ञः । तद्वर्षाणि कोटिगुणितारदाब्धयः भवन्ति । तस्मिन्काले ग्रहाणां मंदोच्चादीनां च कियंतो भगणा भवंतीत्यपेक्षायामाह । कल्पेऽकं-शुक्लदुजेत्यादिभिरेकादशश्लोकैः । एते श्लोकाः सुगमार्थाः । अत्रोपपत्तिस्तु—एतावति काले एतावत्प्रमाणा भगणा भवंतीत्यागमप्रामाण्येनैव । अत्र भास्कराचार्यैः स्फुटग्रहं मध्यखगं प्रकल्प्येत्यादिनोपपत्तिरुक्तास्ति, तन्मंदजनप्रतारणमात्रमेव । यतस्तेन मंदोच्चं परममंदफलं परमशीघ्रफलं चागमप्रामाण्येनैव गृहीतं । अद्धं जरतीयन्यायः समोचीनो न भवति । अत्रास्माभिः परममंदफ-

(घ) १-२ 'वृत्त - टीका' स्याही पीत कर मिटाया हुआ ।

३. जातो for (ज्ञातो)

ज्ञानि परमशीघ्रफलानि मंदोच्चानि मध्यमाश्च वेधेनैव निष्कासिताः स्तदग्रे वक्ष्यामः ।

अथ कल्पे सावनान् भ्रमान् चांद्रदिवसान् रविमासान् चाधिमासानवमदिवसांश्च सूर्योदयद्वितयमध्येत्यादि श्लोकैराह—एते श्लोकाः सुगमार्थाः । भानां सभ्रमेति भानां भ्रमाः यद्भ्रमणं विवर्जितास्तस्य कुदिनानि भवन्ति । रवौ दुभ्रगणांतरं चंद्रमासा । सूर्यमासशशिमासांतरं अधिमासा भवति । सावनचान्द्रदिनांतरं अवमदिनानि भवन्ति ।

इति भ्रमणाध्यायः ।

अथाहर्गणानयनमाह—सृष्टेर्गंतो वर्षगण इत्यादिना । सृष्टेर्गंतो वर्षगणः द्वादशगुणितश्चैत्रादिगतमासैर्युतः कार्यः । पुनस्त्रिंशन्निघ्नो गततिथियुतश्च कार्यः । पुनर्द्विधा स्थाप्यः । ततोस्मादधिमासगुणिता द्रविमासभक्ताल्लब्धाधि-सैस्त्रिंशद्गुणितैः पृथक्स्थो युक्तः कार्यः । अयं चांद्रदिनगणो भवति । अयमपि पृथक् स्थाप्यः । अस्मात्कल्पावमगुणितात्कल्पचांद्रभक्ताल्लब्धवमैः पृथक्स्थो रहितः कार्यः सलंका निशीथे ऽहर्गणो भवति । अयं सप्ततष्टः शेषं रवेर्वारः गतः स्यात् । अत्रोपपत्तिः—गतवर्षगणो रविगुणितो इष्टवर्षादौ गतरविमासगणो भवति । चैत्रादिचांद्रगतमासतुल्यं रविमासैरयं युक्तश्चेद्गतसंक्रान्तिपर्यंतं रविमासगणो भवति । अयं त्रिंशद्गुणितः गतसंक्रान्तिकालीनः सौरदिनगणो भवति । तस्य चांद्रदिनीकरणार्थमधिमासानयनं कार्यं । तद्यथा । कल्पसौरैः कल्पाधिमासा लभ्यन्ते तदेष्टसौरैः किमिति अनुपातेन लब्धकैवलाधिमासैस्त्रिंशद्गुणितैर्युक्तः सौरगणः अमांते चांद्रगणो भवति । कुतः । अमांतसंक्रान्तिकालपर्यंतं अधिमासशेषं भवति । सावयवाधिमासास्त्रिंशद्गुणितास्तत्र सौराहर्गणे योज्यन्ते, तदा संक्रान्तिकालीनश्चांद्राहर्गणो भवति । गणितसौकर्यार्थमपेक्षितो मांतकालीनो तोलाद्यवार्थं निरवयवा एवाधिमास्त्रिंशद्गुणिताः सौरदिनेषु योजिताः । पुनस्तत्रगततिथयो योज्या इदं युक्तमेव । अयं चांद्रगण इष्टतिथ्यंते भवति । ननु पूर्वमेव गततिथयो योजितास्तेन किंचिदधिमासशेषेन्तरं पतिष्यति सत्यं । अधिमासशेषस्य प्रयोजनाभावाच्च किंचिदहर्गणैन्तरं पतिष्यति ।

(ब) १. रविमासांश्च for (रविमासान् च)

अथ चांद्राहर्गणस्य सावनाहर्गणकरणार्थं प्रवमानयनं । तद्यथा—कल्पचांद्रैः कल्पावमानि लभ्यन्ते, तदेष्टचान्द्रैः किमिति लब्धावमदिनै रहितश्चांद्रोगणः लंका-
द्धं रात्रेऽहर्गणो भवति, यमकोटिसूर्योदये च । अत्राप्यवमशेषं त्यक्तं । यतस्तिथ्यं-
तसूर्योदयमध्ये सदैवावमशेषं भवति । अपेक्षितस्तु रव्युदये तो ऽवमशेषं त्यक्तं ।

अथाधिमासावमशेषाभ्यां फं कुतो न गृहीतं इत्याशंकायामाह । संका-
न्ति कालेति—सुगमं गतार्थं च । तदुक्तं भास्कराचार्यैः । वर्षाविधेः संक्रमकालतः
प्राक्सदैव तिष्ठत्यधिमासशेषं । तिथ्यंतसूर्योदय ययोस्तु मध्ये सदैव तिष्ठत्य-
वमावशेषमिति ।

अथ किंचिदुच्यते । स्फुटोधिक इति—यदा स्पष्टाधिमासो न लब्धः गरिणतेन
लब्धः तदा निरेकानधिमासान् कृत्वाहर्गणं साधयेत् । स्पष्टाधिमासो लब्धः गरि-
तागतो न लब्धः तदा सैकानधिमासान्कृत्वा ऽहर्गणं साधयेत् । सप्ततष्टे गणे
चेद्वारो नायाति तदा सैकं निरेकं बागणं कृत्वा ग्रहान्साधयेत् ।

अथ मध्यमानयनमाह । अहर्गणः स्वैभंगणैरिति—अहर्गणः स्वैः स्वैः
कल्पभगणैर्गुणितः कल्पकुदिनैर्भक्तः भगणादिको मध्यमग्रहः स्यात् । अयं लंका-
निशीथे यमकोटिसूर्योदये सिद्धपुरमध्याह्ने मध्यमो भवति । अत्रोपपत्तिस्त्रैराशि-
केन । कल्पकुदिनैः कल्पस्वस्वभगणा लभ्यन्ते । तदेष्टकुदिनैः किमिति । अत्र सर्वत्र
त्रैराशिकं नाम निष्पत्तिः । कल्पकुदिनानां कल्पभगणानां च या निष्पत्तिर-
स्ति सैवेष्टे भगणा अज्ञाताः सन्ति क० कुदि क० भग
इ० कुदि इष्टभगणः । अत्र द्वितीयतृतीययोः
कल्पभगणैश्चकुदिनयोर्घातः । प्रथमेन कल्पकुदिनैर्भक्तः चतुर्थमिष्टभगणा भवति ।
एवं सर्वत्र त्रैराशिकोपपत्तिरूहनीया ।

अथ रव्यादीनां कलाद्यां गतिमाह । गोक्षास्तथाष्टावित्यादिना सुग-
मार्थाः ।

(घ) १. + सावयवावमशेषघने तिथ्यंतैऽहर्गणो भवति +

२. + कुदिनानामिष्टभगणानां चास्ति, अत्रेष्ट +

अथ वर्षादौ ध्रुवक्रानाह—कल्पोक्तेत्यादिना । कल्पीयसौरदिनचांद्रदिन-
सावनदिनानि तथाधिमासावमदिनानि तथा ग्रहचक्राणि कल्पसौरवर्षेभक्ता-
न्येकवर्षीयानि भवन्ति । एतान्यभीष्टवर्षेर्गुणितानि अभीष्टवर्षादौ भवन्ति ।
तत्र सावनदिनानि सप्ततष्टानि दिनादिको वाराद्यो ऽब्दपो भवति । यदि वर्षाऽऽरं-
भादहर्गणः कृतश्चेदब्दपाग्रिमवाराद् गणना कार्या ।

अथ वर्षा ऽऽ दितो ग्रहानयनमाह—वर्षादित इति । वर्षादितोभीष्टति-
थिपर्यंततिथयो विगणय्य ग्राह्याः । यद्यधिमासश्चेत्तस्यापि तिथयो ग्राह्याः ।
साः स्वचतुःषष्ठ्यंशहीना ग्रहर्गणः स्यात् । ग्रहर्गणः सप्ततष्टो ऽब्दपाग्रिमवारा-
द्वारः स्यात् । यदि वारो न मिलति तदा गणः सैको निरेको वा कार्याः ।

अथाहर्गणेन स्वस्वगतिर्गुणनीया यद्राश्यादिकं भवेत्तद्वर्षारंभध्रुवं युक्तं
मध्यमग्रहो भवति ।

इति मध्यमग्रहानयनम् ।

अथ संवत्सरानयनमाह—रविघ्नेति । गुरोर्यातिभगणाः द्वादशगुणाः षष्ठि-
तष्टाः विजयाद्याः संवत्सरा भवन्ति । यतः सृष्ट्यादौ विजयसंवत्सर आसीत् ।
चांद्रसंवत्सरात्तु कल्पादौ प्रमाथी आसीत् । कलियुगादावपि गुरुमानेनविजयसंव-
त्सरश्चांद्रमानेन प्रमाथी संवत्सर आसीत् । तस्मात् कलितवर्षाणि षष्ठितष्टानि
प्रमाथीतो चांद्रसंवत्सरः स्यात् । साद्विष्टषष्ठिवर्षेर्गुरुसंवत्सरमानवमानसंवत्सरांतरं
एकाधिकं भवति । यथा कलियुगादौ प्रमाथी संवत्सरः विजयसंवत्सरयोरंतरं
चतुर्दशमितमासीत् । ततः साद्विष्टषष्ठिवर्षेः पंचदशमितांतरं जातः । एवं च षष्ठि-
मितमंतरं भूत्वा पुनरेकादशमंतरं भवति । अधुवा वर्त्तमानशके १६५३ मनुमानेन
साधारणसंवत्सरोस्ति । गुरुमानेन दुर्मतिसंवत्सरः । अनयोरंतरं दशमितमस्ति ।
अग्रे एकादशमितं भविष्यति । इति सुबुद्धिभिर्ज्ञेयं । यस्मिन् चांद्रमासे रविसंक्रमो
भवति स मासः शुद्धश्चैत्रादिसंज्ञो भवति ।

(घ) १. कार्यः for (कार्याः)

२. संवत्सरस्तु for (संवत्सरात्तु)

३. षष्ठि for (षष्ठि)

अथाधिकमासावममासयोर्लक्षणमाह—संक्रान्तिहीन इति संक्रान्तिद्वयं यस्मिन् भवति स न्यूनमाससंज्ञो भवति । अयं न्यूनमासस्तु कदाचिद्भवति तत्रापि क्रांतिकादिमासचतुष्टय एव भवति नान्यत्र । तस्मिन् वर्षे ऽधिमासद्वयं भवति ।

अथ खकक्षामाह—वेदत्तुनागाभ्रेत्यादिना । सुगमार्थं । इयं स्वकक्षा-ग्रहाणां भगणैर्भक्तामध्यमास्व स्वकक्षा भवति ^१ । तत्र तयोर्भ्रमणं रविगत्या भवति ।

अथ नक्षत्राणां ग्रहाणां च मध्यकक्षास्तद्ध्रुतीश्चन्द्रात्कक्षाक्रमेणाह—खखाभ्रवेदाश्विगुणेति । सुगमार्थानि । पूर्वं चंद्रस्य ततो बुधस्य ततः शुक्रस्य ततो रवेः ततः कुजस्य ततो गुरोः ततः शनेः ततः सर्वोपरिष्ठाद्भ्रुकक्षा । अथवार्क-कक्षा षष्टिगुणिता भकक्षा भवति । ऊर्ध्वस्थितस्येति । ऊर्ध्वस्थितस्य ग्रहस्य महती कक्षा भवति । अधः स्थितस्य स्वल्पा भवति । तस्मान्महद्वृत्तस्थो ग्रहः भगणभोगं महता कालेन करोति । यथाशनिस्त्रिशद्वर्षे भगणभोगं करोति । स्वल्प-वृत्तस्थो ग्रहः स्वल्पेन कालेन भगणभोगं करोति । यथा चन्द्रो मासैकेन भगणभोगं करोति ।

अथ मध्यमकराणाह—रवेर्मध्यकर्णोऽकदस्त्रेत्यादिना । श्लोकाः सुग-मार्थाः ।

अथ सूर्याद्योजनात्मकानि विधान्याह । खखष्वत्तंव इति । सुगमार्थं ।

अथ चन्द्रगोले भौमादिकानां विधानयनमाह—भौमादिकानां किलेति । चन्द्रगोले आनीतं भौमादिकानां विद्यमानं पंचदशभक्तं कलामानं भवति ।^५

-
- (घ) १. + संक्रान्तिहीनो मास अधिकसंज्ञो भवति +
 २. ख for (ख)
 ३. + ज्ञशुक्रयोस्तु शीघ्रोच्च कक्षैव कक्षा भवति +
 ४. मध्यकराणाह for (मध्यमकराणाह)
 ५. + यतस्तत्र पंचदशयोजनैरेका कला भवति +

अथ स्पष्टकक्षानयनमाह—त्रिज्याचलश्रवणेति । त्रिज्याशीघ्रकर्णं योगाद्धं स्पष्टकर्णो भवति । मध्यकक्षास्पष्टकर्णगुणा त्रिज्या भक्ताफलं स्पष्टकक्षा भवति । अन्यैराचार्यैः शीघ्रकर्णेनैव स्पष्टकक्षा आनीतास्ति सा समीचीना भवति । यतस्तत्र कक्षानां सांक्यं भवति ।

अथ भौमादिकानां स्पष्टबिंबानयनमाह—त्रिज्यागुणा बिंबकर्णोति । बिंब-कलास्त्रिज्यागुणाः स्पष्टकर्णभक्ताः स्फुटबिंबमानं भवति । तदुक्तं विष्णु धर्मोत्तरे शाकल्येन । त्रिचतुःकर्णयोगाद्धं स्फुटकर्णोऽस्य मस्तके । ग्रहः संचरतीति ।

अथ चन्द्रादिग्रहाणां परमनीचोच्च कर्णानाह—चन्द्रस्य नीचश्रवण इत्यादिना । श्लोकाः सुगमार्थाः ।

अथ भौमादिकानां योजनात्मकाः शीघ्रांत्यफलज्यका आह—भौमस्य शीघ्रांत्यफलज्येत्यादिना । श्लोकाः सुगमार्थाः ।

अथ सूर्यचन्द्रयोर्योजनात्मके मांघ्रांत्यफलज्ये आह—रवेन पाभ्रांगयमा इति । सुगमार्थः ।

अथ यवनाचार्यमतेन चन्द्रान्नीचोच्चकर्णानाह—रूपं भुव, इति । भूकर्णस्य रूपमितमानं प्रकल्प्य तन्मानेन ये नीचोच्चकर्णा भवन्ति, तान्तत्प्रमाणेन बिंबमानं च त्रदामि । चन्द्रस्य नीचश्रवणेत्यादिभिः । श्लोकाः सुगमार्थाः । अत्र रविणा षोडशशत १६०० परिमितः भूव्यास उक्तस्तत्परिधिस्तु व्यासवर्गाद्दशगुणान्मूलं भूपरिधिः स्फुट इत्यनेन प्रकारेण स्थूलं भूपरिधिमानमुक्तं इदं तत्त्वविवेककारेण कमलाकरज्योतिर्विदा सूक्ष्मत्वेनांगीकृत्य सर्वत्र व्यासात्परिध्यानयने अयं प्रकारः स्वीकृतः स्वग्रन्थे उक्तमपि रूपमिते व्यासे दशमूलमितः परिधिरिति । अन्यच्च । व्यासे भनन्दाग्निहते विभक्ते खवाणसूर्यः परिधिस्तु सूक्ष्म इत्यस्मिन् समीचीन सूक्ष्मप्रकारे भास्कराचार्योक्ते दूषणमपि दत्तम् । तदर्थं सम्राट् श्री

राजाधिराजजयसिंहदेवैः सवाईजयपुरे स्वकृतयन्त्रशालायां शिल्पिभिः क्षेत्रज्ञैर्ज्योतिर्विद्भिश्च समेत्य निश्चयः कृतः । तेन व्यासे भनन्दाग्निहते विभक्ते खबाणसूर्योपरिधिस्तु सूक्ष्म इत्ययं भास्कराचार्योक्तः प्रकारः समीचीनः ।

इति सिद्धम् ।

अत्रोपपत्तिः—

सर्वकक्षाणां भूपरिध्युपयोगित्वादादौ भूपरिध्युपपत्तिरुच्यते । पुरीरक्षसां देवकन्याथकांचीसितः पर्वतः पर्यलीवत्सगुल्मं । पुरीचोज्जयिन्याह्वयागंगराटं कुरुक्षेत्रमेरुभुवो मध्यरेखा । एतेष्वन्यतमे रेखानगरे याम्योत्तरभित्ति यन्त्रेण वेधेनाक्षांश निश्चयः कार्यः । पुनस्तत उत्तरतः पञ्चाशत्क्रोशाधिकान्तरे रेखानगरे एव तेनैव यन्त्रेणाऽक्षांश निश्चयः कार्यः । अनयोरन्तरं कार्यं । नगरान्तरयोजनानि भांशगुण्यानि अक्षांशान्तरेण भाज्यानि फलं भूपरिधिर्भवति । पुनरस्मात्खबाणसूर्ये १२५० हंतादभनन्दाग्नि ३६२७ भक्ताल्लब्धं भूव्यामो भवति । भूपरिधिस्तु यवनैः षट्सहस्रमितो निश्चितोऽस्ति ।

अथ यवनैर्भूकर्णे योजवाहुल्याद्रूपमितमेवमानं कल्पितं । तेन मानेन कक्षाः कर्णाश्चानेयाः । अत्र तु कक्षाणां प्रयोजना भावात्कर्णा एव लिखिताः । कक्षास्तु तेरुपय्युपरिसंलग्ना एव कल्पिताः ।

अथ पौर्णमास्यां याम्योत्तरभित्ति यन्त्रेण याम्योत्तरवृत्तस्थस्य चन्द्रस्य वेधेन नतांशाः ग्राह्याः । पुनर्गणिते च ग्राह्याः । अनयोरन्तरं ढग्लम्बनं भवति क्षेत्रं । अस्य ज्या कार्या । पुनर्वेधितनतांशज्यारूपगुणा ढग्लम्बनज्या भक्ताल्लब्धं योजनात्मकः कर्णो भवति । पुनरयं परममन्दकर्णेन ६५।११ गुण्यः इष्टमन्दकर्णेन भाज्यः फलं परमोच्चकर्णो भवति । स चापं ६३।३४।१५ पुनर्वेधसिद्धः कर्णः परमनीचकर्णेनानेन ३४।४ गुणितः वेधकालिकेष्टमन्दकर्णेन भक्तः फलं परमनीच-

(घ) १-२ 'भनन्दाग्नि—सिद्धम्' लुप्त

४. पुनर्गणितेन for (पुनर्गणिते)

३. योजन for (योज)

५. चापं for (चापं)

कर्णो भवति । एतदन्तरमिता चन्द्रकक्षायाः पुष्टताऽस्ति । चन्द्रपातोच्चकर्णस्तु । ६७।२० एतावन्मितोस्ति । अयं बुध विवाद्धनानेन ०।२।३४ युतः ६७।२२।४४ अयं बुधस्य परमनीचकर्णो भवति । अयं परमोच्चकर्णगुणः परमनीचकर्णभक्तः योजनात्मकः परमोच्चकर्णो भवति । २२६।१९।३६ अयं शुक्रविवाद्धनानेन ०।२२।३७ युतः २२६।४२।१३ किञ्चिदन्तरं कक्षयोरपेक्षितं । तेन किञ्चिदधिको लिखितः २२६।४४।५० अयं शुक्रनीचकर्णः । पुनरस्मादनुपातेन शुक्रोच्चकर्णः साध्यः । पुनरयं प्रथमप्रमाणनक्षत्र विवाद्धयुतो जातो भर्कः तदेवमुपपन्नं यथोक्तं ।

अथ विवाद्धमानान्याह—खंसप्तचन्द्रेत्यादिना । श्लोकाः सुगमार्थः ।

अथ भूपरिधिमानमाह—खसून्यखांगेति । सुगमार्थः ।

अथ सीरोक्तं भूव्यासमाह—खरगांग चन्द्रेति । सुगमार्थः ।

अथ स्पष्ट भूपरिध्यानयने देशान्तरं चाह—लम्बज्यकाधनमिति । भूपरिधिमानं लम्बज्यया गुण्यं त्रिज्यया भाज्यं स्वदेशे स्पष्टं परिधिर्भवति । ग्रहमुक्तिदेशान्तरेण गुण्या स्पष्टपरिधिना भाज्या फलं कलात्मकं देशान्तरं भवति । तद्ग्रहे स्वं कार्यं स्वदेशे रेखाप्रदेशात्पश्चिमस्थे सति । पूर्वस्थे ऋणं कार्यं ।

अथ रेखामाह—रक्षो निवासादिति । लङ्कातोमेरुगतं सूत्रं मध्यरेखा भवति ।

अथ स्वदेशः पूर्वतो वा पश्चिमतोस्तीति ज्ञानायोपायमाह—उन्मीलनाच्च-

(घ) १. + पुनरयं शुक्रोच्चकर्णः सूर्यविवाद्धनानेन ६।५३ युतो जातः सूर्यनीचकर्णः पुनरनुपातेन सूर्योच्चकर्णः साध्यः । अयं भौमविवाद्धनानेन युतो जातो भौमनीचकर्णः पुनरस्माद्भौमोच्चकर्णः साध्यः । अयं गुरुविवाद्धयुतो जातो गुरुनीचकर्णः । पुनरस्माद्गुरुोच्चकर्णः साध्यः । अयं शनिविवाद्धयुतो जातः शनिनीचकर्णः । पुनरस्माच्छनेरुच्चकर्णः साध्यः । +

२. सुगमार्थः for (सुगमार्थः) ३. स्पष्ट for (स्पष्ट)

४. रेप्रदेशात् for (रेखा प्रदेशात्) ५. स्वदेशः for (स्वदेशः)

६. पूर्वतो for (पूर्वतो)

शशिन इति । यदा खग्रासो भवति तदा स्वदेशे देशान्तरफलदानं विना गुणितं कृत्वोन्मीलनकालः साध्यः; यद्युन्मीलनं गणितागतकालात्पूर्वं भवति तदा स्वदेशे-रेखातः पश्चिमस्यामस्ति । यद्युन्मीलनं गणितागतकालानन्तरं भवति तदा रेखा-प्रदेशात्स्वदेशः पूर्वतोस्तीति ज्ञेयं । गणितागतकालदृक्कालयोरन्तरं घघाद्यं देशान्तरं भवति । इदं स्पष्टभूपरिधिना गुण्यं षष्ठ्या भाज्यं देशान्तरयोजनानि भवन्ति ।

अथ वारप्रवृत्तिमाह—वारप्रवृत्तिरिति । प्राग्देशे स्वनिशाद्ध^१ देशान्तरपलै-
न्यूनैः वारप्रवृत्तिर्भवति । पश्चाद्देशे स्वनिशाद्ध^२ देशान्तरपलैरेधिके वारप्रवृत्तिर्भवति ।

अथोदयान्तरभुजान्तरयोरानयनमाह—मेषान्निरक्ष्वे^३ इति । स्पष्टार्कतो निरक्षासवो ग्राह्याः मध्यार्कस्य कला ग्राह्याः । अनयोरन्तरं ग्रहगत्या गुणनीयं ग्रहोरात्रासुभिर्भाज्यं फलं कलाद्यं ग्रहे संस्कार्यं । यदि मध्यार्ककला असुभ्योधिका भवन्ति तदा ऋणं कार्यं न्यूनास्तदा धनं कार्यं । इत्युक्तप्रकारेण फलत्रयसंकृतो ग्रहः स्वक्षितिजे रविर्बिम्बे सति भवति ।

इति मध्यमाधिकारस्य टीका ।

अथ गोलबन्धमाह—

गोलबन्धं प्रदक्ष्यामीत्यादिभिश्चतुर्दश श्लोकैः । श्लोकास्तु सुगमार्थाः ।
राजाधिराज प्रभुतोषणार्थं सम्राट् जगन्नाथ कृते सुशिल्पे ।
सिद्धान्तं सम्राजि महागभीरे मध्यक्रियाध्याय अगात्समाप्तिं ॥

इति मध्यमाधिकारः सटीकः सोपपत्तिकः संपूर्णः ।

अथ स्पष्टाधिकार आरभ्यते । तत्रादौ सर्वोपयोगित्वाद्वाशिष्यस्य प्रत्यंश-
जीवा कोष्ठका लिख्यन्ते ॥ श्री ८॥८॥८॥

(घ) १. विनाग for (विनागु)

२. पलन्यूने for (पलन्यूने)

३. मेषान्निरक्ष्वे for (मेषान्नरक्ष्वे)

११८८

सम्राट् सिद्धांतः

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
२	५	८	११	१३	१६	१८	२१	२३	२५
४६	३८	२४	७	४५	१८	४३	१	६	८
४३	१७	३४	२३	३८	८	४६	२३	५०	०
१५	२६	०	५४	२६	५३	४१	२३	५०	२३
१	१	१	१	१	१	१	१	१	१
२	२	२	२	२	२	२	२	२	२
४६	४६	४३	३८	३३	२५	१८	८	५८	४८
११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०
११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०
२६	२८	२९	३०	३१	३२	३२	३२	३२	३१
५४	२८	४६	५५	४४	१७	३२	२७	२	१६
४४	५५	२५	७	५४	४०	७	४०	४३	२१
३५	३१	४०	४६	४६	८	१८	१५	१७	२३
१	१	१	१	१	१	०	०	०	०
१	१	१	०	०	०	५६	५६	५६	५८
३४	२१	६	४६	३३	१५	५५	३५	१४	४४
२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०
२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०
३०	२८	२६	२४	२१	१८	१४	१०	५	०
७	३५	२७	१५	२५	८	२१	५	१८	०
२८	१	५५	६	३२	१०	५६	५१	५२	०
३८	२७	२६	५४	४०	४	४३	२७	४१	०
०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
५८	५७	५७	५७	५६	५६	५५	५५	५४	
२८	५२	४८	१०	४३	१३	४४	१३	४२	
३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०
३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३६	३७	३८
५५	४७	४०	३३	२४	१६	६	५६	४५	३४
८	४२	४२	५	५२	१	३२	२२	३३	२
१३	३३	१	४०	३०	३६	२	५२	१६	७
२७	४०	५४	२	३७	५२	४२	४३	१६	२५
०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
५३	५३	५२	५१	५१	५०	४६	४६	४८	४६
३६	०	२३	४७	६	३१	४०	११	२६	४७

४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०
३९	४०	४०	४१	४२	४३	४३	४४	४५	४५
२१	८	४५	४०	२५	९	४२	३५	१६	५७
४८	४२	११	४६	३५	३७	४२	१८	५७	४५
४५	१२	३८	१२	३	२३	२३	१६	१६	३५
१	४०	४५	२९	५३	४९	५८	४६	१०	१८
०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
४७	४६	४५	४४	४५	४३	४२	४१	४०	३९
४	१९	३५	४८	२	१५	३६	३९	४८	५८
५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०
४६	४७	४७	४८	४९	४९	५०	५०	५१	५१
३७	१६	४५	३५	८	४४	१९	५२	२५	५७
४३	५०	५	२७	४६	३२	१२	५८	४८	४७
३१	१९	१६	४०	५०	६	५०	२३	८	१९
४०	२२	१३	१५	३०	४६	३५	२०	१३	१५
०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
३९	३८	३७	३६	३५	३४	३३	३२	३१	३०
७	४५	२२	२९	३६	४०	४६	५०	५९	
६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०
५२	५२	५३	५३	५४	५४	५५	५५	५६	५६
२८	५८	२७	५१	२२	४०	१३	३७	०	२२
३७	३६	३७	३९	४२	४५	४९	५१	५३	५३
५१	४०	२४	३०	२८	४९	२	४२	२२	५६
२४	४८	३३	१०	५१	८	५४	४५	२०	२२
७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०
५६	५७	५७	५७	५७	५८	५८	५८	५८	५९
४३	३	२२	४०	४७	१३	२७	४१	५३	५

(घ) १. ३२ for (३५)

५२	४८	४१	३६	३६	३	४३	१६	५१	१८
०	१२	४६	३१	५८	४२	५२	५२	२८	२८
४४	२७	३८	३५	४३	३७	२	५४	५८	२६
८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०
५६	५६	५६	५६	५६	५६	५६	५६	५६	६०
१५	२४	३३	४०	४६	५१	५५	५७	५९	०
४०	५७	६	१६	१८	१३	३	४८	२७	०
४०	५४	५८	४३	३	५५	४६	७	७	०
५४	०	८	४६	१७	५	७	५	४५	०

अथ ज्याकोष्ठकेभ्यो जीवानयनं —

ज्यकाभुजांशप्रमकोष्टकाधो पृथक् तदेष्ट्यांतरकेन निघ्नं ।

कलादिकं षष्ठिविभाजितं च फलेन युक् सा भुजसिजिनी स्यात् ॥१॥

ज्ञातज्यकायाः प्रविशोध्य जीवां शेषं विनिघ्नं खरसैर्हृतं च ।

या तैष्पजीवांतरकेन लब्धं विशुद्धजीवांकयुतं धनुः स्यात् ॥२॥

सुगमार्थं पद्ये

अथ मन्द परिधीनाह—

रवेर्मदनीचोच्चवृत्तस्य भागाः पयोर्धीद्वो रात्रिनाथस्य दन्ताः ३२ ।

शराश्वः ७५ खरामाः ३० सुरा ३३ भास्करा १२ इव,

नवांभोधयो ४६ युग्मकांते कुजादेः ॥३॥

सुगमार्थं ।

अयुग्मांत केलाश्वलिप्ता विहीनारवेः शीतरश्मेश्च पूर्वैर्निरुक्तः ।

गुणाश्वः ७३ गजाक्षा ५८ रदा ३२ भूर्भुव ११ इव,

गर्जांभोधयो ४८ मंदभागाः कुजादेः ॥४॥

सुगमार्थं पद्यं ।

(घ) १. + ५८ +

२. + २ +

अथ शीघ्र परिधीनाह—

युग्मांतके शीघ्र परिध्यकांशा, अर्थाग्निदत्ता गुणराम चन्द्राः १३३ ।

खांश्वा द्विषड्लोचनसंमिताश्च, नन्दाग्नयः स्युः क्षितिजादिकानां ॥५॥

सुगमार्थं पद्यं ।

सू०	च०	मं०	बु०	वृ०	शु०	श०	
१४	३२	७५	३०	३३	१२	४६	युग्मांते
०	०	०	०	०	०	०	
१३	३१	७२	२८	३२	११	४८	विषमांते
४०	४०	०	०	०	०	०	
२	५	१२	५	५	२	८	पु० अं०
२०	२०	३०	०	३०	०	१०	ज्या
२	५	१२	४	५	१	८	मो० अं०
१६	१६	०	४०	२०	५०	०	ज्या०
४०	४०	०	०	०	०	०	

	मं०	बु	वृ	शु	श०
युग्मे	२३५	१३३	७०	२६२	३६
घोजे	२३२	१३२	७२	२६०	४०
पु० अं०	३६	२२	११	४३	६०
फलज्या	१०	१०	४०	४०	३०
मो० अं०	३८	२२	१२	४३	६
ज्या	४०	०	०	२०	४०

(घ) १. + २३५ + (अर्थाग्नि) रेखांकित नीचे २३५

२. - ७० + उपर्यंकित

३. + २६२ + उपर्यंकित

४. युग्मे क } for (पु० अं०)
ज्या

५. घोजे फल } for (मो० अं०)
ज्या

अयुग्मकांते चल वृत्तभागा यमाग्निदत्ता यमरामचंद्राः ।

खाश्वाः खषड्लोचनका २६० स्तथैव,

खांभोधयो ४० भूमिसुतात्प्रदिष्टाः ॥६॥

सुगमार्थं पद्यं ।

अथ मन्दशीघ्रपरिधि भागकोष्ठकाः ।

अथ रव्यादीनां मन्दोच्चान्याह—

द्वयं सप्तचंद्रा नृपाश्चंद्र बाणाभपूर्वं रवेर्मंदतुं गं प्रदिष्टं ।

कुजस्याब्धयो दिग् द्वयं दत्तदत्ता तथाज्ञस्य सप्ताभ्रचन्द्राश्च पिडाः ॥७॥

गुरोः पंच चन्द्राश्चिनः स्वश्च तर्काभृगोर्द्वौ नवाब्जाः कुपंचत्रिदत्ताः ।

शस्सप्ततर्काश्चिनः सप्तरामाः खरामा अथो वक्षि पातान् कुजादेः ॥८॥

रूप खचंद्राश्च गुणा द्विदत्ता भूमस्य पातः किल सांप्रतोयं ।

शून्यं नखा भूमिकृता बुधस्य द्वौ गोभुवः खांबुधयो गुरोश्च ॥९॥

शुक्रस्य भूर्गोनयनाः कुवेदाः शनेस्त्रयं शून्यभुवीक्षिदत्ताः ।

जशुक्रयोः पातभवौ ध्रुवौ च स्वशीघ्रकेन्द्रेण युतौ स्फुटौ स्तः ॥१०॥

अथ रव्यादीनां मन्दोच्चानि भौमादीनां पाताश्च कोष्ठेषु लिख्यन्ते ।

सू०	च०	मं०	बु०	वृ०	शु०	श०
२		४	७	५	२	७
१७		१०	१०	२१	१९	२६
१६		२	२७	२१	५१	३७
५१		२२	४५	६	२३	३०
मं०		बु	वृ	शु	श	
१		०	२	१	३	
१०		२०	१६	१६	१०	
३		४१	४०	४०	२१	
२२		१६	१८	३३	३६	

(घ) १. + २३२ + उपर्युक्त २. + १३२ +

३. + ७० +

४. यहाँ पर दी गई सारणी पिछले पृष्ठ ११६१ पर अंकित है ।

५. यहाँ पर दी गई सारणी इसी पृष्ठ ११६२ पर अंकित है ।

एते श्लोकाः प्रकटार्थाः—

अथ मन्दकेन्द्रचलकेन्द्रयोरानयनमाह—

मन्दतुरंगरहितः खचरः स्यान्मन्दकेन्द्रमथ चंचलतुंगं ।
 खचरेण रहितं चलकेन्द्रं त्रिभिर्भेः कृतपदानि च चक्रे ॥११॥
 ओजयुग्ममिति तानि भवन्ति या तमोजचरणे च भुजः स्यात् ।
 एष्यकं समपदे किल बाहुभंत्रयं तदयुतं किलकोटिः ॥१२॥
 जूकमेषवदने मृदुकेन्द्रे मांददोर्भवफलं धनमस्वं ।
 शीघ्रजं फलमतो विपरीतं प्राक्तनैर्निगदितं निजतन्त्रे ॥१३॥
 एतेषां पद्यानामर्थः ।

मन्दोच्चरहितो ग्रहः मन्दकेन्द्रं भवति ।

अथ शीघ्रोच्चं ग्रहेण रहितं शीघ्रकेन्द्रं भवति । केन्द्रस्य राशित्रयेण एकैकं पदं भवति । एवं चक्रे चत्वारि पदानि भवन्ति । ओजयुग्ममिति प्रथमं पदं विषमं द्वितीयं समं तृतीयं विषमं चतुर्थं समं एवमोजे चरणे प्रथमतृतीय-पदयोर्यतं भुजः स्यात् । द्वितीयचतुर्थपदयोर् एष्यं भुजः स्यात् । भुजरहितं त्रिभिर्कोटिर्भवति ।

अथ केन्द्रवशात्फलस्य धनर्णतामाह —जूकमेषवदने इति मन्दकेन्द्रे तुलादिके सति मन्दफलं धनं भवति । मेषादिके ऋणं भवति । शीघ्रकेन्द्रे मेषादिके शीघ्रफलं भवति । तुलादिके सति ऋणं भवति ।

अथ परिधिस्पष्टीकरणमाह—

ओजांतयुग्मांत परिध्यकांशविश्लेशनिघ्नी निजदोर्लंबज्या ।

त्रिज्योद्धृता युग्मवृतावृणं स्वमोजाधिकोने परिधिः स्फुटः स्यात् ॥१४॥

अस्यार्थः—ओज युग्मांतपरिध्यन्तरेण स्वभुजज्या गुण्या मन्दपरिध्यन्तरं चेन्मन्ददोर्ज्या ग्राह्या शीघ्रं परिध्यन्तरं चेच्छीघ्रकेन्द्रदोर्ज्या ग्राह्या, त्रिज्या भक्ता-फलं युग्मांत परिधौ ओजाधिके सति ऋणं कार्यं, ओजोनेधनं कार्यं परिधिः स्पष्टः स्यात् ।

(घ) १. + सति +	२. + धनं +
१. विश्लेष for (विश्लेश)	४. ॥१४॥ for (१४)
५. + केन्द्र +	

अथ स्पष्टपरिधेर्मादांत्यफलज्याशीघ्रांत्यफलज्यानयनं ततो भुजफलकोटि
फलानयनं चाह—

स्पष्टीकृतस्य परिधेः खलु षष्ठ्यांशः षष्ट्यामिते त्रिभुज्यफलस्य जीवा ।

स्पष्टतया विनिहते भुजकोटिजीवे त्रिज्योद्धृते च भुजकोटिफले भवेतां ॥१५॥

अस्यार्थः—षष्ठिमितत्रिज्यायां स्पष्टपरिधेः षष्ठांशः अंत्यफलस्य जीवा
स्पष्टा स्यात् तथा गुणिते भुजकोटिजीवे त्रिज्याभक्ते भुजकोटिफले भवेतां ।

अत्रोपपत्तिः—त्रैराशिकेन भांशपरिधौ षष्ठिमिता त्रिज्या तदा मन्द-
परिधिना वा शीघ्रपरिधिना किमिति अत्र षष्ट्या भांशानामपवत्त कृते सति
हरस्थाने षड् भवन्ति । तदेवमुपपन्नं परिधिषष्ठांशोन्त्यफलज्या भवतीति
पुनरनुपातः त्रिज्यया यद्यंत्यफलज्या लभ्यते तदेष्टया दोज्यंया इष्टकोटिज्यया च
किमिति ।

अथ शीघ्रकर्णानयनमाह—

त्रिभुज्यका कोटिफलज्ययोश्च, योगोत्तरं नक्रकुलीरकेन्द्रे ।

शीघ्रेय तद्दोः फलवर्गयोगान्मूलं चलः स्याच्छ्रवणः फलार्थं ॥१६॥

अस्यार्थः—शीघ्रकेन्द्रे मकरादिगे सति त्रिज्याकोटिफलज्ययोर्योगः कार्यः,
कर्कादिके सति ऋणं कार्यं ।

अथ योगवर्गस्य वांतरवर्गस्य भुजफल वर्गेण योगः कार्यः, तस्मान्मूलं ग्राह्यं
सफलार्थं शीघ्रकर्णः स्यात् ।

(घ) १. स्पष्टा for (स्पष्ट)

२. तथा for (तथा)

३. + लभ्यते +

४. + फलं इष्टभुजफलं इष्टकोटिफलं च भवति +

५. अन्तरं for (ऋणं)

६. वर्गेन for (वर्गेण)

अथ शीघ्रफलानयनमाह—

ब्राह्मोः फलात्रिज्यकया विनिघ्नात्कर्णोद्घृताल्लब्धधनुर्लवाद्यं ।

शीघ्रं फलं स्यान्मृदुदोः फलस्य, चापं बुधमंदफलं निरुक्तं ॥१७॥^२

अस्यार्थः—शीघ्रभुजफलात्रिज्या गुणात्कर्णं भक्ताल्लब्धफलस्य धनुर्ल-
वाद्यं शीघ्रफलं स्यात्, मन्दभुजस्य चापं मन्दफलं स्यात् ।

अत्रोपपत्तिः—शीघ्रकर्णाग्रं भुजफलं^३ त्रिज्याग्रं किमिति फलस्य धनुः शीघ्र-
फलं भवतीत्युपपन्नं । अत्र मंदफलसाधनार्थं मन्दकर्णो रविणा स्वरूपांतरत्वात्नोक्तः,
सोत्रावश्यमपेक्षितः । तं विना मध्ये शीघ्रफलस्याद्धमित्यस्योपपत्तिर्न सिध्यति ।

अथ शीघ्रकर्णं विनैव फलानयनं—तद्यथा, स्पष्टकोट्या भुजफलं लभ्यते ।
तदा त्रिज्यया किमिति फलस्य छायासु चापं शीघ्रफलं भवति ।

अथ फलदानक्रममाह—

मध्ये चलाद्धं किलमांदमद्धं दत्त्वा ततो मन्दफलं समस्तं ।

मध्यग्रहे तत्र फलं चलं च सर्वं प्रदेयं द्युचरः स्फुटः स्यात् ॥१८॥

अस्यार्थः—आदौ मध्यग्रहे शीघ्रफलाद्धं देयं, ततो मंदफलाद्धं शीघ्र-
फलाद्धं संस्कृते देयं, एवं फलद्वयसंस्कृतान्मंदफलं समस्तं मध्यग्रहे देयं, तस्माच्छीघ्र-
फलं सम्पूर्णं मन्दस्पष्टे देयं, ग्रहः स्पष्टः स्यात् ।

अथ मन्दकर्णमंगीकृत्याद्धफलवासनोच्यते—अभीष्टत्रिज्यामितकर्कटेन
कक्षावृत्तं कार्यं, तत्रोच्चनीचगा रेखा कार्य्या, तिर्यग्रेखा च कार्य्या, ऊर्ध्वरेखावृत्तसंपाते

१. ॥१७॥ for (१७)

२. + अथ शीघ्रकर्णं विनैव फलानयनम्—तद्यथा स्पष्टकोट्या भुजफलं लभ्यते तदा
त्रिज्यया किमिति फलस्य छायासु चापं शीघ्रफलं भवति +

३. + तदा +

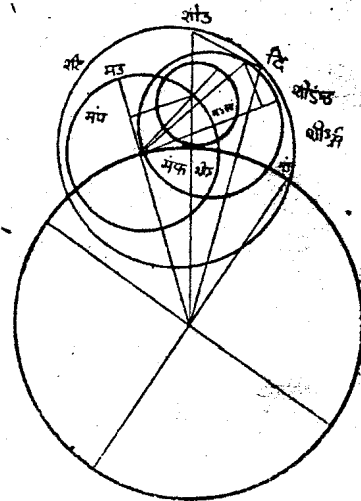
४-५. 'अथ—भवति' लुप्त (नोट—यह वाक्य इस प्रति में पहले आ चुका है—

इसी पृष्ठ पर फुटनोट २ में अंकित है ।

६. ॥१८॥ for (१८)

उच्चं अथः संपाते नीचं चांकनीयं, उच्चाद्वृत्ते मन्दकेन्द्रं दत्त्वा चिह्नं कार्यं, चिह्नान्मांदांत्यफलज्याया मन्दपरिधिः कार्यः, तत्केन्द्रभूकेन्द्रस्पष्टा रेखा लघु-वृत्तपालिपर्यंतं कार्या। तत्राप्युच्चैपालिरेखा संपाते उच्चं अथः पालि रेखासंपाते नीचं चांकनीयं, मन्दपरिधौ भांशाः कल्पनीयाः, तत्राप्युच्चान्मन्दकेन्द्रं विलोमदिशि दत्त्वा चिह्नं कार्यं। अस्माच्छीघ्रांत्यफलज्याद्धेन शीघ्रपरिधिः कार्यः, अत्र शीघ्रांत्य-फलज्यामन्दपरिधित्रिज्यामानेन ग्राह्या न तुमहत्त्रिज्यामानेन मन्दपरिधि-शीघ्रपरिधिकेन्द्रगता रेखा उपरिशीघ्रपरिधिपाली यत्र लगति तत्र शीघ्रोच्चं कल्पनीयं, उच्चाच्छीघ्रकेन्द्रं प्रथममन्दकेन्द्रविलोमदिशि दत्त्वा चिह्नं कार्यं, तच्चिह्नान्मन्दपरिधिकेन्द्रपर्यंतं रेखा कार्या, स शीघ्रकर्णो भवति। मन्दपरिधौ शीघ्रकर्णोच्चरेखयोरन्तरे शीघ्राद्धफलं भवति इत्यनेन मन्दकेन्द्रमेकफलं संस्कृतं जातं, पुनः शीघ्रकर्णो मन्दपरिधौ यत्र लग्नस्तत्र तथैव मांदांत्यफलज्याद्धेन मन्द-परिधिः कार्यः, अत्रोच्चरेखा तु शीघ्रकर्ण एवास्ति। अत्रापि पूर्ववदुच्चं कल्पयित्वा मन्दकेन्द्रं प्रथममन्दकेन्द्रदिशि दत्त्वा चिह्नं कार्यं, तच्चिह्नादबृहन्मन्दकेन्द्रपरिधि-केन्द्रपर्यंतं रेखा कार्या, स मन्दकर्णो भवति। स मन्दकर्णो बृहन्मन्दपरिधि पाली यत्र लग्नस्तच्चिह्नशीघ्रकर्णांतरे मांदाद्धफलं ज्ञेयं इत्यनेन बृहन्मन्दपरिधौ मन्द-

- (घ) १. कल्पनीयं for (चांकनीयं)
 २. 'मन्द' लुप्त
 ३. शीघ्रकर्णः for (शीघ्रकर्णो)
 ४. मांदांत्यफलं for (मांदांत्यफल)
 ५. 'केन्द्र' लुप्त
 ६. मन्दकर्णः for (मन्दकर्णो)

केन्द्रं फलद्वयसंस्कृतं जातं, तस्य दोज्या कोटिज्या विधाय मन्दकर्णः साध्यः, तस्मान्मन्दफलमानेयं तन्मध्यमग्रहे संस्कार्यं, स मन्दस्पष्टो भवति । मन्दकर्णः कक्षावृत्ते यत्रलग्नस्तत्र मन्दस्पष्टचिह्नं ज्ञेयं, तस्माच्चिन्हाख्येघ्रांत्यफलज्यया वृत्तं कार्यं, तस्योर्ध्वाधररेखा तु मन्दकर्ण एव भवति । मन्दस्पष्टशीघ्रोच्चांतररूपं शीघ्रकेन्द्रं पूर्वदिशि दत्त्वा दोज्या कोटिज्या च कार्या दोः फलं कोटिफलं चानेयं, कोटिफलं कर्कादिकेन्द्रे त्रिज्यायां शोध्यं, मकरादिकेन्द्रे योज्यं यतो मकरादिकेन्द्रे कोटिफलं त्रिज्याग्रादुपरि भवति । कर्कादिकेन्द्रे त्रिज्याग्रादधो भवति । एवं कृते स्पष्टा कोटिर्भवति । स्पष्टकोटिं वर्गभुजवर्गयोगपदं कर्णो भवति । कुतः जात्यक्षेत्रत्वात् पुनरागतं भुजफलं कर्णाग्रे भवति, तस्य धनुःकरणार्थमनुपातः क्रियते, कर्णाग्रे इदं तदा त्रिज्याग्रे किमिति लब्धफलस्य चापं कक्षावृत्ते मन्दकर्णशीघ्रकर्णांतरे शीघ्रफलं भवति । यत्र शीघ्रकर्णः कक्षावृत्ते लग्नस्तत्र स्पष्टो ज्ञेयः, तदेवमुपपन्नं मध्ये शीघ्रफलस्याद्धमिति ।

अथ प्रकारांतरेणोच्यते—शीघ्रफलाद्धं मन्दफलाद्धं संस्कृतग्रहान्मन्दकेन्द्रमानीय पुनर्मन्दशीघ्रफलाभ्यामसंस्कृतमध्यग्रह एव संस्कारः कृतोस्ति, तेनेदं ज्ञायते, ग्रहमन्दोच्चस्य शीघ्रफलाद्धं मन्दफलाद्धाभ्यां मन्दशीघ्रफलसंस्कार उक्तो भवति । तत्र मन्दोच्चस्य ग्रहशीघ्रफलाद्धं तुल्यमेव मन्दफलं ग्रहमन्दफलाद्धं तुल्यमेव शीघ्रफलं भवति । एवं ग्रहशीघ्रपरिध्यद्धं तुल्यो मन्दपरिधिग्रहमन्दपरिध्यद्धं तुल्यः शीघ्रपरिधिश्च ग्रहमन्दोच्चस्य भवतः, तत्र ग्रहान्मन्दोच्चो मन्दगतित्वाद् ग्रहपृष्ठतो वस्तुतो गणनीयः । शीघ्रोच्चोपि ग्रहापेक्षया शीघ्रगतित्वात्पूर्वभाग एव नियमेन गणनीयः । तत्र शीघ्रोच्चस्य ग्रहाख्येघ्रांतिकत्वाख्योच्चोच्चोद्ग्रहं दूरीकृत्य परमार्थतः शीघ्रकेन्द्रं विज्ञेयं । एवं मन्दोच्चस्य मन्दगतित्वाद् ग्रहान्मन्दोच्चं निराकृत्य परमार्थतः मन्दकेन्द्रं विज्ञेयं । तत्र ग्रहमन्दोच्चे एव मन्दफलशीघ्रफलसंस्कारः कर्तव्यो भवति । ग्रहकेन्द्रस्य स्पष्टस्य परिधिज्ञानाय परन्तु ग्रहमन्दोच्चार्थमपि मन्दोच्चशीघ्रोच्चभगणतत्परिधि परिमाणादि कथने ग्रन्थगौरवापत्तेर्ग्रहमन्दशीघ्रफलाद्धं त एव लाघवेन कार्यस्याव्यभिचारेण सिद्धे मन्दपरिधि-

जशीघ्रपरिधिजफलयोरर्द्धीकृतयोरेकरूपतया वैपम्याभावात्तयोर्मंदोच्चे संस्कारे क्रियमाणे मन्दोच्चीयमन्दोच्चशीघ्रोच्चतत्परिध्यादिगणनक्रियाभ्यावृत्त्या गौरवा-
पत्तेर्लाघवान्मंदग्रह एव शीघ्रमन्दाद्धफलयोर्यथामर्यादं संस्कारे कृते सति मांदकेन्द्रस्याव्यभिचारेण सिद्धे मध्य ग्रह एव संस्कारद्वयं यथायोगं धनर्णत्वेन समाहृतं । एवं च तत्र ग्रहे मांदं शीघ्रं फलं धनं चेन्मन्दोच्चे ऋणमेव ग्रहे ऋणं चेन्मन्दोच्चे धनमेवेति । मन्दोच्चविपरीतो ग्रहसंस्कारो ग्रहविपरीतो मन्दोच्चे इति भवति । तथा सत्येव केन्द्रस्याव्यभिचारेण सिद्धे :: एवं ग्रहशीघ्रोच्चभगणाः ग्रह-
मन्दोच्चग्रहभगणाभ्यामूनाः ग्रहमन्दोच्चस्य प्रत्यगगतेभगणा भवन्ति । एवं ग्रह भगणा एव ग्रहमन्दोच्चस्य शीघ्रोच्चभगणा भवन्ति, एवं च ग्रहमन्दोच्चस्य मन्द-
शीघ्रपरिधी मन्दशीघ्रोच्चौ तद्भगणाश्चेह मध्ये शीघ्रफलस्याद्धं मांदमद्धं फलं तथा इत्यनेन सूचिता भवतीति विवेचनीयं ।

अथ धनर्णतोपपत्तिः—कक्षावृत्ते मंदपरिधिकेन्द्रं मंदकेन्द्रगत्या पूर्वतो गच्छति । मंदपरिधिगतकेन्द्रं स्वस्थान एव मंदकेन्द्रगत्या पश्चिमतो भ्रमति । तेन मंद-
कर्णो मेवादिकेन्द्रे मध्यमात्पश्चिमत एव भवति । तुलादिकेन्द्रे पूर्वत एव भवति । अतो मंदफलं मेवादावृणं तुलादौ धनं भवति । शीघ्रपरिधिकेन्द्रं मंदस्पष्टगत्या पूर्वतो गच्छति, शीघ्रपरिधिपाली ग्रहविभं शीघ्रकेन्द्रगत्या पूर्वतो भ्रमति । शीघ्र-
कर्णरेखा मंदकर्णरेखातो मेवादिकेन्द्रे अग्रत एव भवति । तुलादिकेन्द्रे पृष्ठत एव भवति । तेन शीघ्रफलं मेवादौ धनं तुलादावृणं भवतीत्युपपन्नं ।

अथ फलचतुष्टयं भौमादि पंचग्रहाणां देयं सूर्यचन्द्रयोस्तु ।

मन्दफलमेव देयमित्याह—

उक्तप्रकारेण खलु स्फुटत्वं भौमादिकानां गणकविधेयं ।

मान्दं फलं केवलमेव देयं तिग्मद्युतेश्चापि निशाकरस्य ॥१६॥

अदः पद्यं स्पष्टार्थं ।

-
- (घ) १. गणक्रिया for (गणनक्रिया) २. मध्यग्रह for (मन्दग्रह)
३. चेन्मन्दोच्चे for (चे मन्दोच्चे) ४. ग्रहमन्दमन्दोच्चस्य for (ग्रहमन्दोच्चस्य)
५. मेवादौ ऋणं for (मेवादावृणं) ६. ॥१६॥ for (१६)

अथ गतिस्पष्टीकरणमाह—मन्दोच्चमुक्तिविधुमध्यभुक्ते विशोध्य दोज्या विवरादि कृत्वा फलं पुरावत्स्वमृणं गती स्यान्मदस्फुटा कर्कमृगादि अस्याः दोज्या-तरं साध्यं । तद्यथा अद्यतनमन्दकेन्द्रभुजस्तु ज्ञात एवास्ति । तस्य दोज्यापि ज्ञाता-स्ति, श्वस्तनमन्दकेन्द्राद् भुजं विधाय दोज्या कार्या, तदन्तरं मांदात्यफलज्यागुणं त्रि-ज्याभक्तं गतिमन्द फलं भवति, तत्फलं मध्यगतौ कर्कादिकेन्द्रे धनं मकरादि-केन्द्रे ऋणं कार्यं, मन्दस्पष्टा गतिर्भवति । एवं सर्वेषां मन्दस्पष्टा गतिः कार्या ।

अथ धनरातोपपत्तिः—अद्यतनश्वस्तनमध्यग्रहयोरन्तरं मध्यमा गतिर्भवति । मन्दस्पष्टयोरन्तरं मन्दस्पष्टा गतिर्भवति । फलयोरन्तरं गतिफलं भवति । तत्र मेपादेः कर्कादिपर्यन्तं फलमृणं भवति । कुतः अद्यतन ऋणफलात् श्वस्तनमृणफलमधिक-मस्ति । अनयोरन्तरे क्रियमाणे फलांतरमृणशेषमेव भवति, एवं मकरादेर्मेषादिपर्य-न्तमद्यतनधनमन्दफलात् श्वस्तनं धनमन्दफलमूलं भवति । संशोध्यमानं स्वमृणत्व-मेतीत्यनेनांतरे क्रियमाणे ऋणमेवावशिष्यते । तेन मकरादेः कर्कादिपर्यन्तं गतिफ-लमृणं भवतीत्युपपन्नं । एवं कर्कादिस्तुलादिपर्यन्तमद्यतनऋणफलात् श्वस्तनमृ-णफलं न्यूनं भवति । तत्र शोधने क्रियमाणे धनशेषं भवति । एवं तुलादिर्मक-रादिपर्यन्तमद्यतनधनफलात् श्वस्तनधनफलमधिकं भवति । तयोरन्तरे धनशेषमेव तेन कर्कादिर्मकरादिपर्यन्तं गतिफलं धनं भवतीत्युपपन्नं ।

अथ स्पष्टश्रीघ्रगतिसाधनमाह—

स्पष्टाशुकेन्द्रस्य गतिः फलस्य कोटिज्यकाशु श्रवणांतरेण ।

गुण्याशुकरणेन विभाजिता च फलं स्वमस्वं च मृदस्फुटायां ॥२१॥

फलस्य कोट्यंशकर्कसिजिनीतः कर्णेधिकोने च गतिः स्फुटा स्यात् ।

यदा न शुध्येद्विपरीतशुद्धौ शेषं भवेद्वक्रगतिर्ग्रहस्य ॥२२॥

दिनांतरालस्फुटखेटयोर्यद्विश्लेषशेषं सज्जवो भवेद्वा ।

(घ) १. कर्क for (कर्क)

२. + केन्द्रे ॥२०॥ अस्यार्थः । चन्द्र मन्दोच्चगति मध्यचन्द्र भुक्ते विशोध्य शेषं चन्द्रस्य मतकेन्द्रगतिर्भवति । अन्येषां ग्रहाणां मध्यगतिरेव मन्द केन्द्रगतिरस्ति । +

३. मून for (मूल)

४. ऋण शेषमेवावशिष्यते for (ऋणमेवावशिष्यते)

५. ॥२१॥ for (२१)

अस्यार्थः—स्पष्टशीघ्रकेन्द्रगतिः फलकोटिज्याशीघ्रकर्णातिरेण गुण्या शीघ्र-
कर्णेन भक्ता फलं फलकोटिज्यातः कर्णेधिके मंदस्पष्टगतौ धनं कार्यं । फलकोटि-
ज्यातः कर्णे ऊने ऋणं कार्यं, गतिः स्पष्टा भवति । यदा फलं गतौ न शुध्येत्तदा
मंदस्पष्टगतिरेव तत्र शोध्य शेषं ग्रहस्य वक्रगतिर्भवति । दिनांतरालस्पष्टखेट-
योर्विश्लेषे यच्छेषं साग्रहस्य गतिर्वा भवति ।

अत्रोपपत्तिः—शीघ्रफलकोटिज्या कर्णातिरपरमत्वे गतिफलपरमत्वं फलकोटिज्या
कर्णांतरा भावे गतिफलाभावः मध्ये तु पातः फलकोटिज्या कर्णातिरपरमत्वमुच्चसमे
ग्रहे अंत्यफलज्यातुल्यं भवति । फलस्याभावात्फलकोटिज्या त्रिज्या तुल्या भवति,
गतिफलं च परमं भवति । तद्यथा—अद्यतनस्वस्तनकेन्द्रदोर्ज्यातिरमंत्यफलज्या-
गुणं त्रिज्याभक्तं गतिफलं भवति । पुनरनुपातः अंत्यफलज्यातुल्येन फलकोटि-
ज्या कर्णातिरेणोदं तदेष्टेन फलकोटिज्या कर्णातिरेण किमिति पुनरनुपातः, कर्णा-
ग्रोद्दं तदा त्रिज्याग्रो किमित्यत्र तुल्ययोरंत्यफलज्ययोस्त्रिज्ययोश्च नाशे कृते
केन्द्रगतिः फलकोटिज्या कर्णातिरगुणा कर्णाभक्ता भवतीत्युपपन्नं । सूर्यसिद्धांतोक्त-
गतिफलानयनप्रकारे त्रिज्याकर्णांतरं गृहीतमस्ति ।

तद्यथा—

मन्दस्फुटीकृतां भुक्तिं प्रोह्य शीघ्रोच्चभुक्तिः,

तच्छेषं विवरेणाय हन्यात्त्रिज्यांत्यकर्णयोः ॥१॥

चलकर्णहृतं भुक्तो कर्णो त्रिज्याधिके धनं,

ऋणमूतेधिके प्रोह्य भुक्तिं वक्रगतिर्भवेत् ॥२॥

अत्र त्रिज्या कर्णातिरस्थाने फलकोटिज्या कर्णातिरमेव व्याख्येयं, अनेनार्थेन
कृतर्तुचन्द्रेत्यादिसौरोक्तवक्रकेन्द्रेषु भौमादीनां गतिः शून्यमायाति । त्रिज्याकर्णा-
तिरे गृहीते गतिः शून्यं नायाति । अत्रोच्चसमे मध्यमे उदाहरणं भौमस्य वक्रकेन्द्रां-
शाः १६४ भुजः ०।१६ अस्य ज्या १६।३२।१८ भुजफलं १०।४७।४५ कोटिफलं
३७।३७।१६ कर्कादिकेन्द्रत्वात्त्रिज्यायां शोधितं शेषवर्गभुजफलवर्गयोगपदं कर्णाः
२४।४८ अत्र मध्यगतितुल्येव मंदस्पष्टगतिर्गृहीता ।

(घ) १. मध्येनुपातः for (मध्ये तु पातः)

३. ॥१॥ for (?)

२. + परमं +

४. ३७।३६।१६ for (३७।३७।१६)

अथ भौमशीघ्रकेन्द्रगतिः २७।४२ फलकोटिज्याकर्णातिरेणानेन २८।२६ गुणिता ७८७।३६ कर्णानेन २४।४८ भक्तालब्धं गतिफलं ३१।४१ फलकोटिज्यातः कर्णस्य न्यूनत्वाज्जातमृणफलं, अस्य मध्यगतेश्चांतरं जाता गतिः शून्यं तस्मात्त्रिज्याकर्णातिरस्थाने फलकोटिज्या कर्णातिरमेव ग्राह्यं । एतादृशं सौराशयमविदित्वा यथावतिस्थितं व्याख्यानमंगीकृत्य कमलाकरेण तत्त्वत्रिवेके भास्कराचार्यस्य दूषणं दत्तं तदसत् भास्कराचार्येण सौराशयानुसारेणैव गणितं निबद्धं कोटिफलघनीत्यादिना ।

अथ सौराशयान्वक्रमार्गचलकेन्द्राशानाह—

कृतचन्द्रः १६४ युगवेद चन्द्रः १४४,

खरामचन्द्र १३० हुतभुङ्गरेन्द्र १६३ २३ ।

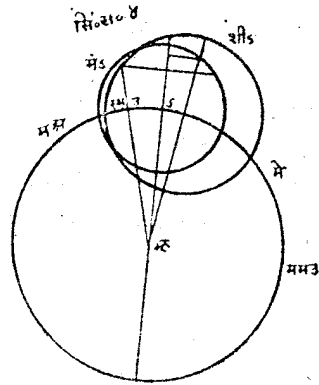
शरेषु चन्द्र १५५ इचल केन्द्रभागः स्युर्वक्रिणोभूमि-

मुतादयश्च स्वैर्वक्रमार्गभागानांशुद्धः,

स्युर्मार्गिणस्ते खचराश्चलांशः ॥२४॥

अस्यार्थः—कृतचन्द्रादयो यदा भौमादिकानां शीघ्रकेन्द्रांशाः स्युस्तदा तैर्यथाक्रमं वक्रिणो ज्ञेयाः, एतैरेव भागैर्भागानांश ३६० शुद्धः समाः यदा भौमादिकानां चल केन्द्रांशा भवन्ति । तदा ते मार्गिणो भवन्तीति ज्ञेयं । एते केन्द्रांशा इदं गतिफलं सौरतन्त्रादिषु लिखितत्वाल्लिखितं यदा स्पष्टयोरन्तरं क्रियते तदैतेषु केन्द्रांशेषु गतिः शून्यं न भवति । भौमस्य गतिमन्दफलाभावे द्विपंचेन्दुमित १५२ चलकेन्द्रांशगतेः शून्यत्वं भवति । बुधस्यैतावन्मिते शीघ्रकेन्द्रे १४५ गतिः शून्यं भवति । गुरोरेतावन्मिते १२० केन्द्रे गतिः शून्यं भवति । शुक्रस्यैतावन्मिते केन्द्रे

- (घ) १. मध्यमगते for (मध्यगते)
२. ॥२४॥ for (१४)
३. '३६०' लुप्त
४. गुरोः १२० एतावन्मिते for (गुरोरेतावन्मिते १२०)
५. शुक्रस्य १६१ एतावन्मिते for (शुक्रस्यैतावन्मिते)

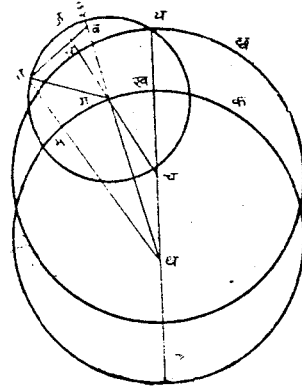
१६१ गतिः शून्यं भवति । शनेः १०६ एतावन्मिते केन्द्रे गतिः शून्यं भवतीति ।

अथ पूर्वमुक्ता अपि अर्द्धफलादि वासनाः प्रकारान्तरतो रेखागणिते नोच्यन्ते । अत्राभीष्टचिह्नात्त्रिज्यामितककंटेन कक्षावृत्तं कार्यं, नीचोच्चरेखा कार्या उच्चा-
न्मेषादिविलोमं देयः, मेषादेर्मध्यग्रह उच्चादग्रतो देयः । ग्रहशीघ्रोच्चं मध्यमग्रहग्रह-
मंदोच्चाभ्यां हीनं मंदमन्दोच्चं भवति । तन्मेषादेर्विलोमं देयं, तद्ग्रहमन्दमंदोच्चस्य
चिह्नं भवति । तन्मंदोच्चयोरन्तरं मन्दमन्दकेन्द्रं भवति । मन्दोच्चाछीघ्रा-
त्यफलज्याद्धनं वृत्तं कार्यं, तत्राप्युच्चरेखा केन्द्राभिमुखी कार्या । तस्मिन्परिधावुच्चा-
त्पश्चिमतो मन्दमन्दकेन्द्रं दत्त्वा चिह्नं कार्यं, तत्केन्द्रदोर्ज्या कार्या, भूकेन्द्रात्तच्चिह्न-
पर्यंतं कर्णरेखा कार्या, सा कर्णरेखा कक्षावृत्ते यत्र लग्ना तत्र शीघ्र फलाद्धं संस्कृतं
मन्दोच्चं जातं । अत्र शीघ्रफलं मेवादौ वृणं तुलादौ धनं ज्ञेयं । पुनर्मंदोच्चस्य
शीघ्रोच्चं तु मध्यमग्रह एवास्ति । तत्स्पष्टमन्दोच्चांतरं मन्दोच्चस्य शीघ्रकेन्द्रं
भवति । उक्तकर्णरेखा कक्षावृत्ते यत्र लग्ना तत्र केन्द्रं कृत्वा मान्दात्यफलज्याद्धनं
वृत्तं कार्यं, तत्र कर्णरेखोच्चरेखास्ति । तत्र परिधावुच्चात् पूर्वतो^३ शीघ्रकेन्द्रं
दत्त्वा चिह्नं कार्यं, तत्केन्द्रस्य दोर्ज्या कोटिज्यां कृत्वा भुजफलं कोटिफलं च
विधाय कर्णः कार्यः, सा कर्णरेखा कक्षावृत्ते यत्र लग्ना तत्र फलद्वयं संस्कृतं मंदोच्चं
जातं भूकेन्द्रात्स्पष्टोच्चगा रेखा नीचपर्यंतं कार्या । सा स्पष्टनीचोच्चरेखा भवति ।

(घ) १. '१६१ लुप्त'

२. मेषादौ कर्णं for (मेवादौ वृणं)

३. पूर्वतो for (पूर्वतः)

तस्यां केन्द्रादुच्चोन्मुखीं मांदांत्यफलज्यां दत्वा तत्र केन्द्रं कृत्वा त्रिज्यामितकर्क-
टेन मन्दप्रतिवृत्तं कार्यं, तस्मिनुच्चरेखा यत्र लग्ना तत्र स्पष्टोच्चं ज्ञेयं, स्पष्टोच्च-
मध्यमग्रहांतरं फलद्वयसंस्कृतं मन्दकेन्द्रं ज्ञेयं, अत्र शकलं ।

अथ द्वितीयं शकलं कखगघं कक्षावृत्तं कार्यं, घं भूकेन्द्रं चछयधं मन्दप्रति-
वृत्तं थश्व च घ रेखा स्पष्टोच्चरेखा कक्षावृत्ते कं मेपादिः खं स्पष्टोच्चं प्रतिवृत्ते
छं मेपादिः थं स्पष्टोच्चं घं मध्यमः थधं मन्दकेन्द्रं अयं थचधकोणः ज्ञातोस्ति ।
एतस्य ज्यागचघ त्रिभुजे गचघ कोणस्यापि जीवास्ति सा ज्ञातास्ति । गघ भुजस्त्रि-
ज्यामितः एतो जातो स्तः । गधेन गचछकोणज्या लभ्यते, तदा च घेन किमिति
लब्धं चगघ कोणज्या, अस्याश्चापं मंदफलं चगघकोणः, अनेन हीनः थचध कोणो
नातः थधककोणः खगं मन्दफलसंस्कृतं मन्दकेन्द्रं कृत्वा पुनर्गकेन्द्रं कृत्वा भूजतं
शीघ्रनीचोच्चवृत्तं कार्यं । एतस्योच्चं मन्दप्रतिवृत्तकेन्द्रसन्मुखं भवति । स्पष्टोच्चं
भूकेन्द्रसन्मुखं भवति । चगघगरेखे वर्द्धनीये । लघुवृत्तपालिपर्यंतं जचिह्नं मध्य-
मोच्चं भूचिह्नं स्पष्टोच्चं त चिह्नं विषं जतं मध्यमशीघ्रकेन्द्रं इदं चगघ तुल्येन
जगभं कोणेन मन्दफलरूपेण विलोमं संस्कृतं तभू स्पष्टकेन्द्रं भवति । अस्य
भुजज्यातवं कोटिज्यावगं गतरेखायां षष्टिस्तन्मानेन यदि तगं शीघ्रांत्यफलज्या
तदावतं भुजफलं वगं कोटिफलं इदं मकरादि, केन्द्रत्वाद् घग त्रिज्यायां योजितं,
जातं घवकोटिः, अस्य वर्गः वतवर्गयुतः जातो घतवर्गः । अस्य मूलं घतं जातः शीघ्र-
कर्णः कर्णाग्रे यदि वतं भुजफलं तदा घमत्रिज्याग्रे किमिति लब्धस्य चापं जातं
मगं शीघ्रफलमिदं मेपादिकेन्द्रत्वाद्धनं इदं मन्द स्पष्टकेन्द्रे खगे योजितं ।
शीघ्रस्पष्टं मन्दकेन्द्रमिदं कखेन स्पष्टोच्चेन युतं जातः स्पष्टग्रहः, अनेन शकलेन

(घ) १. + शकलं +

२. चयधमन्द for (चछयधमन्द)

३. थखचघरेखा for (थश्वचघरेखा)

४. ज्ञातो for (जातो)

५. गचघकोणं for (गचछकोणं)

६. जातः for (नातः)

७. भूजतं for (भूजतं)

८. भूचिह्नं for (भूचिह्नं)

९. जगभकोणेन for (जगभकोणेन)

१०. तभू for (तभू)

भौमादिपंचग्रहाणां मन्दकर्णाभावः सिध्यति । त्रिज्यायां कोटिफलं योज्यं शोध्य-
भिदमपि संगच्छति रविचन्द्रयोस्त्वनया कल्पनया मन्दकर्णाभावः सिध्यति । परन्तु
बिबयोन्मूनाधिक्यं न संभवति । बिबयोन्मूनाधिक्यं तु प्रत्यक्षं दृश्यते, तेन मन्दकर्णा-
पेक्षितः श्री रविणा न कृतः, स्वल्पांतरत्वात् अत्र पूर्वाचार्यैः स्वल्पांतरत्वान्मृदु-
कर्मणीह कर्णाः कृतो नेत्यादि सर्वग्रहसाधारण्येन मन्दकर्णाभाव उक्तः । स नादर-
णीयः, कमलाकरदैवज्ञैः सिद्धांततत्त्वविवेके एतद्रूपपरिधिकल्पनं सूर्यसिद्धांते
श्रुतिग्रन्थकल्पनां कृत्वा कृतं तदसत्, मन्दजनानां प्रतारणमात्रं तन्मतानु-
सारिभिर्दाभाईनामभिर्दैवज्ञैः सूर्यसिद्धांतटीकायां किरणावत्यामेकरूपपरिधि-
कल्पनं कृतं, तदप्यसत् । अन्यदपि शीघ्रांत्यफलज्यायाः मन्दकर्णागुणनेन त्रिज्याया
भजनेन स्पष्टत्वं कृत्वा फलसाधनं, कृतं तदप्यसत् । सौरोक्तफलस्य तत्कृतफलस्य
चांतरं नवांशपरिमितं दृष्टमिदं गणितविरुद्धं प्रत्यक्षविरुद्धं चेति ।

अथ भौमादिपंचग्रहाणां शरसाधनमाह—

तत्र बुधयोगित्वाच्चंद्रादीनां परमशरकला उच्यन्ते—

खभानि २७० खांका ६० नखभूमयश्च,
खांगानि ६० खांका ६० खदिवाकराश्च १२० ।
चन्द्रादिकानां परमाः खगानां
पुरातनैर् बरिणकला प्रदिष्टाः ॥२३॥

अथ शरसाधनं—

पातोन्मन्दस्फुटस्वेर्दोर्ज्या निघ्नीपराभिः शरलिप्तिकाभिः ।
चलांत्यकर्णेन हृताशरः स्यात्पातोन्मन्दस्फुटगोलदिवकः ॥२४॥
हिमद्युतेस्त्रिज्यकया त्रिभाजिता भवेत्पृष्ठाकोपम संस्कृतिक्षमः ॥२५॥
पाते अथवा मन्दफलं विलोमं दत्त्वा तद्वनः खलु मध्यखेटः स्यात् ।
पातकेन्द्रं च ततः तुरावत्साध्यः पृष्ठाको गणकप्रवीणैः ॥२६॥

(घ) १. 'श्री' लुप्त	२. विर for (विरुद्ध)
३. + १२० +	४. खांकाः १२० for (खांकाः ६०)
५. ॥२४॥ for (२४)	६. विभाजिता for (त्रिभाजिता)
७. पृष्ठाकोपम for (पृष्ठाकोपम)	८. पृष्ठाको for (पृष्ठाको)
९. ॥२६॥ for (२६)	

अथ पातो नमन्दस्फुटेत्यस्यार्थः—पातास्तु चक्रशुद्धाः पूर्वं चक्रे लिखिताः संति । चन्द्रस्य चक्रशुद्धः पातो राहुरेव ग्रह स्वपातो नः पातकेन्द्रं भवति । तस्य दोज्यापरमशरगुणा शीघ्रांत्यकर्णेन भक्ता फलस्य चापं शरकला भवति । चन्द्रस्य त्रिज्या भक्ताः शरकला भवति । पातकेन्द्रे मेषादिके शरकला उत्तरा तुलादिके दक्षिणा ज्ञेयाः । अत्रोपपत्तिः—प्रतिवृत्तप्रकारेण भौमादिकानां शीघ्रप्रतिवृत्तेः मेषादेः सकाशाद् गणितागतः पातः अनुलोमं देयः, तत्र चिह्नं कृत्वा तत्रान्यत्रिज्या वृत्तस्य संपातः कार्यः । तस्मात्षड्भांतरे द्वितीयसंपातः कार्यः । पातात्त्रिभांतरे परमशरकला तुल्यांतरेणोत्तरतः सषड्भपातात्परमशरकला तुल्यांतरेण दक्षिणतो विद्विष्टं कार्यं ग्रहस्तस्मिन्वृत्ते मंदस्पष्टगत्या भ्रमति । अस्माभिः स्वल्पांतरत्वात्फलसाधनार्थं प्रतिमंडलस्थ एव गृहीतः । तस्य पातेन यदंतरं तत्पातकेन्द्रं भवति । यतः पाततुल्ये ग्रहे शराभावोस्ति, पातात्त्रिभांतरे परमशरकला तुल्यमंतरं भवति । मध्येऽनुपातेन क्रान्तिवच्छर आनेयः । स यथा त्रिज्या तुल्यया पातकेन्द्रदोज्या परमशरकला तुल्यमंतरं लभ्यते । तदेष्टया किमिति अस्मिन्त्रिभुजे कोटिः प्रतिवृत्ते शरोभुजः, द्वितीयवृत्ते कर्णः, पुनः कर्णाग्रे इदं तदा त्रिज्याग्रे किमित्यनुपातेन लब्धस्य चापं शरो भवति । कर्णस्त्वस्माभिः फलसाधनार्थं भूकेन्द्रात्प्रतिमंडलपर्यंतं साधितोस्ति, परंतु स्वल्पांतरत्वात्स एव गृहीतः । तेन गणितेन किंचिदंतरं पतति, चन्द्रस्य प्रतिमंडलाभावात्त्रिज्याग्रे एव शर आयाति । तेन तदीयं चापं चन्द्रस्य शरो भवति । पूर्वानुपाते तुल्ययोस्त्रिज्ययोर्नाशि कृते मंदकेन्द्रदोज्या परमशरगुणा शीघ्रकर्णभक्तेत्युपपन्नम् ।

अथ नीचोच्चवृत्तप्रकारेण शरसाधनमाह—पातेथवा मंदफलमित्यादिना अस्यार्थः—

अथ पाते विलोमं मंदफलं दत्त्वा तदूनो मध्यखेटः कार्यः तत्पातकेन्द्रं स्यात्, तस्मात्पुरावद् गणकप्रवीणैर्वाणः साध्यः । अत्रोपपत्तिः—नीचोच्चवृत्ते मध्यमोच्चा-न्मेषादिः पूर्वतो देयः । । ततो मंदस्पष्टपातं दत्त्वा चिह्नं कार्यं, ततो नीचोच्चवृत्तसदृशस्य द्वितीयवृत्तस्य संपातः कार्यः । तद्वृत्तं पातादुत्तरतः बृहद्वृत्तीय परमशरकलांतरेण सषड्भपातादक्षिणतो विप्रकृष्टं यथा स्यात्तथा द्वितीयवृत्तं स्थापनीयं, शेषोपपत्तिः पूर्ववद् ज्ञेया ।

इति नीचोच्चवृत्तप्रकारेण शरसाधनं संपूर्णम्—

(घ) १. प्रतिवृत्तिक for (प्रतिवृत्त)

२. तत्र for (वतो)

अथ रेखागणितं—

अथ यवनाचार्यमतेन वक्ष्यमाणग्रहाणां गणितं विवक्षुस्तदुपयोगिरेखागणितनिष्पत्त्यध्यायानुक्तं निष्पत्तिगणितमुच्यते ।

अथ यत्र प्रमाणत्रयमस्ति तत्रैकं मध्यप्रमाणं कल्पितं । शेषं प्रमाणद्वयं पार्श्वस्थं कल्पनीयं । तत्र प्रथमतृतीयप्रमाणयोर्निष्पत्तिः प्रथमद्वितीयप्रमाणनिष्पत्तिद्वितीयतृतीयप्रमाणनिष्पत्तिघाततुल्यास्ति । यथा—कखगं प्रमाणत्रयं कल्पित-

$\left. \begin{array}{l} \text{रू } १ \text{ ह } \\ \text{रू } १ \text{ भू } \\ \text{रू } १ \text{ व } \end{array} \right\}$ मस्ति । खप्रमाणं मध्ये कल्पांत क प्रमाणं प्रथमं ग प्रमाणं तृतीयं कग निष्पत्तिः कख प्रमाणनिष्पत्ति खगप्रमाणनिष्पत्तिघाततुल्यास्ति ।
 $\left. \begin{array}{l} \text{रू } १ \text{ भू } \\ \text{रू } १ \text{ व } \end{array} \right\}$ अत्रोपपत्तिः—कख निष्पत्तिः रूप ह प्रमाणनिष्पत्तितुल्या कल्पिता ।

खग निष्पत्तिः रूपभूप्रमाणनिष्पत्तितुल्या कल्पिता, एवं कग निष्पत्तिः रूप व प्रमाणनिष्पत्तितुल्या कल्पिता । तस्माद् ह भूवं निष्पत्तित्रयस्य प्रमाणं जातं हप्रमाणरूप

ह० रू० १	रू० १ भू०
ख० क०	ह० व०
रू० १ व०	क० ग०
क० ग०	ह० भू०
ह० व०	
ख० ग०	
१२ ख० ग०	
रू० १ मू०	

निष्पत्तिः खकनिष्पत्ति तुल्यास्ति । पुनः रूपव प्रमाण

निष्पत्तिः कग निष्पत्तितुल्याऽस्ति । तस्मात् हवनि-

ष्पत्तिः खग निष्पत्तितुल्या जाता । खग निष्पत्तिः रूपभू

निष्पत्तितुल्यास्ति । तस्मात् रूपभूनिष्पत्तिः हव

निष्पत्तितुल्या जाता । वरूपघातः वतुल्य एवास्ति, रूपगणनेनावि

कृतत्वात् तस्मात्कगनिष्पत्तिः हभूघातेन समाना जाता । अयं

हभूघातः कख खग निष्पत्तिघाततुल्योस्ति । तस्मात्कगनिष्पत्ति-

द्वयोर्निष्पत्त्योर्घाततुल्या जातेत्युपपन्नं । एवं या निष्पत्तिरुक्तनिष्पत्तितुल्यास्ति । सा

(घ) १. कल्पनीयं for (कल्पितं)

२. कल्पितं for (कल्पांत)

३-४. भू for (भू)

५. तस्मात् for (तस्मा)

६. हभूवं for (हभूवं)

७. भू for (भू)

८. जाता for (जाता)

९. कग for (खग)

१०. भूनिष्पत्ति for (भूनिष्पत्ति)

११. भूनिष्पत्ति for (भूनिष्पत्तिः)

१२. $\left. \begin{array}{l} \text{क० ग०} \\ \text{रू } १ \text{ भू } \end{array} \right\}$ for $\left\{ \begin{array}{l} \text{ख० ग०} \\ \text{रू० १ भू } \end{array} \right\}$

१३. हभू for (हभू)

१४. हभू for (हभू)

तदितरौक्तनिष्पत्तिद्वयसमाननिष्पत्तिद्वयघातो भविष्यति । कुतः, समाननिष्पत्ति-
प्रमाणानां न्यूनाधिक्याभावात् । इदमेवास्माकमिष्टम् ।

अथ यदि पूर्वोक्तं निष्पत्तिद्वयं तुल्यं स्यात्तदा प्रथमं तृतीयं $\left\{ \begin{matrix} ग० य० \\ भू० य० \end{matrix} \right\}$
प्रमाणयोर्निष्पत्तिर्मध्यनिष्पत्तिवर्गतुल्या भवति ।

अथ यद्येतासां तिसृणां निष्पत्तीनां प्रमाणानि भिन्नानि भवन्ति । तदा षट्-
प्रमाणानि भवन्ति । तत्र प्रमाणद्वयं घृतनिष्पत्तेः प्रमाणचतुष्टयं घातरहित निष्प-
त्योर्भवति । तत्र प्रथमप्रमाणं घातनिष्पत्तेः द्वितीयप्रमाणं द्वयं घातरहितनिष्पत्त्यो-
र्यद्भवति । तदायामविस्तारपिंडसंज्ञं क्रमेण भवति । घातप्रमाणस्य द्वितीयमघा-
तयोः प्रथमप्रमाणद्वयं यद्भवति । तदप्यपरं दैर्घ्यविस्तारपिंड संज्ञं भवति । दैर्घ्य-
विस्तारपिंडघाते यत्फलमुपपद्यते, तदुधनफलं भवति । उभयत्रोत्पन्नं घनफल
समानं भवति । यथा कप्रमाण खप्रमाणनिष्पत्तिर्गप्रमाणघप्रमाणहप्रमाणं प्रमाण
निष्पत्तिघाततुल्या कल्पितास्ति । तत्र कघवप्रमाणानां घनफलं खगहप्रमाणघनफ-
लेन तुल्यं भवति । अत्रोपपत्तिः—गप्रमाणहप्रमाणघातः भूप्रमाणतुल्यः कल्पितः ।
घप्रमाणहप्रमाणघातः यप्रमाणतुल्यः कल्पितः । घप्रमाणवप्रमाणयोर्घातश्च तप्रमा-
णतुल्यः कल्पितः । तस्मात् गप्रमाण घप्रमाणे हप्रमाणेन गुणिते भूप्रमाण यप्रमाणे
जाते तदा गप्रमाण घप्रमाणनिष्पत्तिः भूप्रमाण यप्रमाण निष्पत्तिरिव तुल्या भवि-
ष्यति । पुनः घप्रमाणं हप्रमाणेन गुणितं पृथक् वप्रमाणेन गुणितं सत् यप्रमाणं त
प्रमाणं चोत्पन्नं । तस्मात् हप्रमाणवप्रमाणनिष्पत्तिः यप्रमाणतप्रमाणनिष्प-
त्तितुल्या भविष्यति । तस्मात् भूप्रमाण तप्रमाणनिष्पत्तिः गप्रमाणघप्रमाण-

(घ) १. 'द्वयं' लुप्त

२. निष्पत्ते for (निष्पत्यो)

३. पिंड for (पिंडव)

४. + व +

५. क for (भू)

६-७. 'व प्रमाण — कल्पितः' लुप्त ।

८. क for (भू)

९. क for (भू)

१०. निष्पत्तितुल्या for (निष्पत्ति रिव)

११. क प्रमाण for (भू प्रमाण)

निष्पत्तितुल्य भूप्रमाण यप्रमाण निष्पत्ति { ह० व० } हप्रमाण वप्रमाण-
 निष्पत्तितुल्य यप्रमाण तप्रमाण निष्पत्त्योर्घात तुल्यास्ति । तस्मात् भूप्रमाण तप्र-
 माणयोर्निष्पत्तिः (भू० त०) कप्रमाण वप्रमाण निष्पत्तितुल्या जाता । (क० व०)
 तस्मात् कतघातः कघवघाततुल्यः वभूघातेन खगहघात तुल्येन समानो जात इत्युप-
 पन्नं । अत्र प्रथमपंक्ति दैर्घ्यविस्तारपिंडेषु यत्किञ्चित्प्रमाणस्य निष्पत्तिः द्वितीयपंक्ति-
 दैर्घ्यविस्तारपिंडेषु तादृश यत्किञ्चित्प्रमाणेन यास्ति सा शेषचतुर्णां प्रमाणाणां
 निष्पत्त्योर्घाततुल्या भवति । यथा घप्रमाण गप्रमाणयो- { क० ख० }
 निष्पत्तिः खप्रमाण कप्रमाणनिष्पत्ति हप्रमाण वप्रमाणा- { ग० घ० }
 निष्पत्त्योर्घाततुल्यास्ति । अत्रोपपत्तिः—यदि प्रथमघनफले दैर्घ्यविस्तारपिंड-
 संज्ञानां कघवप्रमाणानां घप्रमाणं पिंडः कल्प्यते, द्वितीय घनफले गप्रमाणं
 पिंडः कल्प्यते तदा कप्रमाण वप्रमाणयोर्घातः प्रथमघनफलस्य भूमिः स्यात् ।
 खप्रमाणहप्रमाणयोर्घातः द्वितीयघनफलस्य भूमिः स्यात् । उभयत्र घनफल-
 द्वयं च समानमस्ति । तस्मात्प्रथमपिंडनिष्पत्तिद्वितीयपिंडेन तथा जाता, यथा
 द्वितीयभूमिक्षेत्रनिष्पत्तिः प्रथमभूमिनिष्पत्तितुल्यास्ति । इदं रेखागणिते घन-
 क्षेत्राध्याये मयैव निरूपितमस्ति । खप्रमाण हप्रमाणघातरूप क्षेत्र कप्रमाण वप्रमा-
 णघातरूप क्षेत्रयोर्निष्पत्तिस्तद्भुज निष्पत्ति घातरूपास्ति । तद्भुजनिष्पत्तिस्तु खप्र-
 माणकप्रमाणनिष्पत्ति हप्रमाणवप्रमाणनिष्पत्तिरस्ति । तस्मात् घप्रमाणगप्रमाण-

- (घ) १. क प्रमाण for (भू प्रमाण) २. क प्रमाण for (भू प्रमाण)
 ३. क० त० for (भू० त०) ४. वभूघातेन for (वभू घातेन)
 ५. 'प्रथम' लुप्त ६. 'पंक्ति' लुप्त
 ७. 'पंक्ति' लुप्त ८. वप्रमाण for (वप्रमाणा)
 ९. फलं च for (फलद्वयं च) १०. 'निष्पत्तिर्' लुप्त
 ११. द्वितीयपिंड निष्पत्तिः for (द्वितीय पिंडेन तथा जाता यथा)
 १२. 'क्षेत्र निष्पत्तिः' लुप्त १३. तुल्या जाता for (तुल्यास्ति)
 १४. निष्पत्तिघाततुल्यास्ति for (निष्पत्तिरस्ति)

निष्पत्तिभूम्योर्निष्पत्तिघाततुल्यास्ति । तदेवमुपपन्नं यथोक्तं पुनरपि घातक्षेत्रफल-
लयोर्निष्पत्तिर्यथा कखनिष्पत्ति हवनिष्पत्योर्घातरूपास्ति, तथा खवनिष्पत्ति हक-
निष्पत्योर्घातोस्ति । तस्माद्या निष्पत्तिनिष्पत्तिद्वयस्य घातरूपा भवेत्सैवान्यप्रमाण-
जनितनिष्पत्योरपि घातरूपा भविष्यति, यदि प्रथमप्रमाणानि विलोमानि क्रियन्ते ।

अथ यदि दैर्घ्यविस्तारपिण्डेन युते पंक्तिद्वये घातं विना प्रमाणद्वयं समानं
भवति । तदा शेषचत्वारि प्रमाणानि सजातीयानि सन्ति । कुतः, ययोर्धनक्षेत्रयोः
पिण्डो समानो स्यातां, तयोर्निष्पत्तिभूमिनिष्पत्तिसमाना स्यात् । तस्मात्समानं प्रमा-
णद्वयं पिण्डः कल्प्यते । तदा समानपिण्डद्वयस्य घनफलं समानं जायते । अनयोर्भू-
मिरपि समाना स्यात्, समकोण समान क्षेत्रयोर्भुजाः सजातीया भविष्यन्ति ।
तस्माच्चत्वारि शेषप्रमाणानि सजातीयानि स्युः, यथा कप्रमाणखप्रमाणे कघव-
प्रमाणेषु प्रथमदैर्घ्यं विस्तारपिण्डेषु खगहप्रमाणेषु द्वितीयदैर्घ्यविस्तारपिण्डेषु
समाने कल्पिते । तदा घप्रमाण वप्रमाणघात क्षेत्रगप्रमाणहप्रमाणघातक्षेत्रे
समाने भवतः । तदा घप्रमाणगप्रमाणनिष्पत्तिहप्रमाण वप्रमाणतुल्या भविष्यति ।

[ग० च०]
[ह० व०] अथ चतुर्षु सजातीयप्रमाणेष्वेकमज्ञातमस्ति । तत्र ज्ञातप्रमाणत्रयेण
शेषज्ञानं भवति । तथैव षट्प्रमाणेषु ज्ञातपंचप्रमाणैः शेषं ज्ञेयं, एकदैर्घ्यं विस्तार-
पिण्डघातः, द्वितीयदैर्घ्यविस्तारपिण्डज्ञातप्रमाणद्वयघातेन भक्तः सन् अज्ञात-
राशिज्ञानं भवति । द्वितीयप्रकारे तु प्रमाणशब्देन राशिरुच्यते । प्रमाणानि
पंक्तित्रये स्थाप्यानि, प्रत्येकपंक्ती राशिद्वयं लेख्यं, तत्र प्रथमपंक्ती घातनिष्पत्तेः
राशिद्वयं स्थाप्यं, मध्येऽवकाशं यथा स्यात्तथा द्वितीयपंक्ती घातरहितनिष्पत्ते-

(घ) १. भूमिनिष्पत्योर्घा for (भूम्यो निष्पत्तिघा)

२. क्षेत्रयो निष्पत्ति for (क्षेत्र फलयो निष्पत्ति)

३. खक for (कख)

४. भिन्नानि for (विलोमानि)

५. पिण्डयुते for (पिण्डेन युते)

रत्यावकाशं यथा स्यात्तथा राशिद्वयं स्थाप्यं । तृतीयपंक्ती घातरहितद्वितीय-
निष्पत्तेराद्यावकाशं यथा स्यात्तथा राशिद्वयं स्थाप्यं^१ । अनया क्रियया यदि क

क	ख
ग	घ
ह	व

प्रमाणमज्ञातं भवति । तदा कखमध्ये एको राशिस्तथा कल्पनीयो
यस्य खराशिना निष्पत्तिर्हंराशिवराश्योनिष्पत्तिरिव स्यात् । असौ
भूः^२ कल्पनीयः । तस्मात् कराशेनिष्पत्तिर्भूराशिना गराशिघराश्यो

निष्पत्तिरिव जाता, तदा कराशिरपि ज्ञातो भविष्यति । वागघांते तादृशो राशि-
रूपाद्यः, घराशेनिष्पत्तिस्तेन तथा भवति^४ । यथा हराशेनिष्पत्तिर्वराशि नास्ति,
सराशिर्यः कल्पनीयः, तस्मात्कराशेनिष्पत्तिः खराशिनागराशियराशिनिष्पत्तिरिव
भवेत् । तदा कराशिरपि ज्ञातो भवति ।

अथवा हवराश्योराद्येऽवकाशे राशिस्तथा कल्प्यः, यथा तस्य राशेनिष्पत्ति-
र्हंराशिना गघराश्योनिष्पत्तिरिव भवेत् । सः तराशिः कल्प्यः, तदा कराशेनिष्पत्तिः
खराशिना तथा भविष्यति । यथा तराशेनिष्पत्तिर्वराशिनास्ति तदा कराशिरपि
ज्ञातो भविष्यति । अनेन प्रकारेण शेष राशीनां मध्ये योऽज्ञातोस्ति, तस्यानयनं
कर्तव्यं ईदृक् क्षेत्रं^५ ।

क	भू	ख
ग	घ	य
त	ह	व

इति ज्ञातनिष्पत्ति प्रकरणम् ।

अथ कोणस्वरूपं तत्प्रमाणं चोच्यते—

भुजद्वयोत्पन्ना सूची कोणशब्देनोच्यते, तद्भुजद्वयोपरिगतं चापं कोणं प्रमाणं
भवति । स कोणः केन्द्रगतो भवत्यथवा वृत्तपालिगतो भवति । यदि वृत्तांतरेकं
त्रिभुजं क्रियते तदा तत्कोणत्रयेऽपि परिधिर्विभक्तो भवति । तस्माच्चापप्रमाणं
तदेव कोणप्रमाणं भवति । यदि कोणप्रमाणानि ज्ञातानि भविष्यन्ति, तदा
कोणनिष्पत्तयोऽपि विदिता भवेयुः । तद्भुजनिष्पत्तयोऽपि ज्ञाता भवेयुः । पुनः

(घ) १. + तृतीयपंक्ती घातरहितद्वितीयनिष्पत्तेराद्यावकाशं यथा स्यात्तथा राशिद्वयं स्थाप्यं +

२. भू for (भूः)

४. + भवति +

३. भंराशि for (भूराशि)

५. भू for (भू)

समकोणप्रमाणं परिधौ भाट्टांशमितमस्ति, यद्येते कोणाः केन्द्रसमीपस्थाः क्रियन्ते । तदेतत्प्रमाणानि पूर्वप्रमाणेभ्योऽर्द्धं मितानि स्युः । कुतः, कोणानां चापनिष्पत्तेरुत्पन्नत्वात्, पुनः केन्द्रकोणाः वृत्तपालिकोणेभ्यो द्विगुणा भवन्ति । यदि द्वयोश्चापे समाने भवतः, पुनर्वृत्तकोणानां चापानि केन्द्रकोणचापेभ्यो द्विगुणितानि भवन्ति, यदि द्वौ कोणौ समानौ भवतः ।

इति कोणस्वरूपं सप्रमाणं निरूपितं ।

अथ कोणसन्मुखभुजानां कोणजीवानां निष्पत्तिः समाना भवतीत्याह—
कोणसन्मुखबाहूनां निष्पत्तिर्गदिता यदा ।

तत्कोणजीवयोश्चापि निष्पत्तिर्विदिता भवेत् ॥१॥

सुगमार्थः ।

यथा कखस्य निष्पत्तिः कगेनास्ति तथा पुनः ।

गकोणजीवा निष्पत्तिर्हकोणस्य च जीवया ॥२॥

सुगमार्थः ।

अत्रोपपत्तिः—गकोणखकोणभुजी वर्द्धनीयो गदगंह खखतरेखाश्च समानाः कार्याः । पुनर्गकेन्द्रं कृत्वा खकेन्द्रं च कृत्वा समानरेखाद्वय्यासेन दहचापं वतचापं च कार्यं, पुनर्हभूलवतघलम्बो दवरेखायां कार्यो, एतौ लम्बौ गकोण खकोणयोज्ये भवतः । पुनः कललम्बः गखरेखायां कार्यः, तत्र कलगत्रिभुजं हभूगत्रिभुजं सजातीयं भविष्यति । तत्र हभूकलरेखयोर्निष्पत्तिः गहकगरेखयोर्निष्पत्त्या समाना भवति । पुनः कलखत्रिभुजं तघखत्रिभुजं च सजातीयमस्ति । तत्र कलत्रघरेखयोर्निष्पत्तिः कखतखरेखयोर्निष्पत्त्या समाना भवति । अत्र कखरेखाया निष्पत्तिः गहरेखायाप्यस्ति, तखगहयोस्तुल्यत्वात्, तस्मात् हभूजीवा या निष्पत्तिः तघजीवया

(घ) १. ॥१॥ for (१)

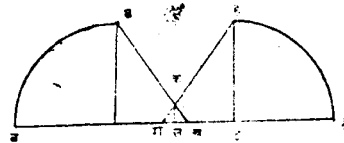
२. ॥२॥ for (२)

३. भूल for (भूल)

४. हभूग for (हभूग)

५. हभूकल for (हभूकल)

६. कलतघ for (कलत्रघ)

७. हभू for (हभू)

तथास्ति यथा कखभुजनिष्पत्तिः कगभुजेन, अत्र ह^१भूतघयोः प्रमाणयोर्मध्ये कल-

प्रमाणमस्ति । तस्मात् [ह^२भू० कल
गह० कग] ह^३भूतघयोनिष्पत्तिर्धातनिष्पत्तिर्जाता

[कल० तग०] कयोः ह^४भूकलनिष्पत्तिसमानगह^५कनिष्पत्तिः कल तघनिष्पत्ति

समानकखतखनिष्पत्त्योर्धातोस्ति । अत्र षट्सु प्रमा^६खेषु गहतखप्रमा^७खो त्रिज्या ।

तुल्ये समाने एते उभयोर्धन फलयोः पिडरूपे कल्पिते । अत्रावशिष्टं प्रमा^८खतुष्टयं

सजातीयं जातं, तस्मात् ह^९भूतघयोनिष्पत्तिः कखकगनिष्पत्तिस्तुल्या जाता । प्रथमं

प्रमाणद्वयं गखकोणयोजीवे स्तः । अपरं प्रमाणद्वयं भुजौ स्तः । तदेवं कोणजीवानां

कोण भुजानां च निष्पत्तिस्तुल्या भवतीत्युपपन्नं । ह^{१०}भू तघ
गह० कग ।
कल तख

अथ समकोणत्रिभुजे द्वौ भुजौ जातौ स्तः, वा समकोणातिरिक्तकः कोणः
ज्ञातो भवति । तदा शेषकोणाः शेषभुजाश्च ज्ञाता भविष्यन्ति । कुतः, समकोणः
सदा ज्ञात एवास्ति । ज्ञातकोणस्य कोटिस्तृतीयकोणो भवति । भुजयोनिष्पत्तिः
कोणजीवयोनिष्पत्तिरिवास्ति । सदा समकोणातिरिक्तश्चैककोणो ज्ञातोस्ति ।
भुजः कोपि न ज्ञातोस्ति, तदा प्रोक्तप्रकारेण कोणाः सर्वे ज्ञाता भविष्यन्ति । भुजानां
निष्पत्तयश्च ज्ञाता भविष्यन्ति । परन्तु भुजप्रमाणानि न ज्ञातानि भविष्यन्ति । यद्ये-
को भुज एव ज्ञायते तदा न किमपि ज्ञातं भवति । यदि समकोणत्रिभुजं न स्यात् ।
तत्र यदा सर्वे भुजा ज्ञाता अपेक्षिता भवन्ति, वा भुजद्वयमेकः कोणश्च ज्ञातो भवति ।
तदा शेषकोणा भुजा अपि विदिताः स्युः । केन प्रकारेण तद्यथा—एककोणा-

(घ) १. ह^१भू for (ह^२भू)

२. ह^३भू for (ह^४भू)

३. ह^५भूतकयो for (ह^६भूतघयो)

४. तघ for (तग)

५. ह^७भू for (ह^८भू)

६. ह^९भूतघयो for (ह^{१०}भूतघयो)

७. ह^{११}भू for (ह^{१२}भू)

८. यदि for (सदा)

९. भुजाः for (भुजौ)

१०. कोणाः for (कोणौ)

भुजनिष्पत्तिः

१२१३

तत्तत्तन्मूलस्थो लम्बः कार्यः । अनेन त्रिभुजद्वयं समकोणं भविष्यति । ताम्यां पूर्वोक्त-
प्रकारेण भुजज्ञानं ज्याज्ञानं च भविष्यति । यदि चैको भुजः कोणद्वयं च ज्ञातं
स्यात्, तदा शेषं लम्बनिष्काशनेन विनैव ज्ञातं स्यात् । कुतः, कोणद्वययोगश्चे-
द्भाद्रीशेभ्यः १८० शोध्यते, शेषं तृतीयकोण एव भवति । भुजयोर्निष्पत्तिस्त-
त्कोणज्ययोर्निष्पत्तिरेवास्ति । यदि कोणत्रयं ज्ञातं स्यात्, भुजः कोपि न ज्ञातः
स्यात् । तदोक्तप्रकारेण भुजनिष्पत्तयो ज्ञाताः भविष्यन्ति, नतु भुजप्रमाणानि ।
यदि चैकः कोणो ज्ञातो वैको भुजो ज्ञातः स्यात् । वा एककोणभुजो ज्ञातो वा
भुजद्वयमेव ज्ञातं न कोपि कोणस्तदा किमपि शेषं न ज्ञातं स्यात् ।

इति भुजनिष्पत्ति जीवानिष्पत्ति समाना भवतीति निरूपितं ।

इति द्वितीय भागः

(घ) १. निष्काशनेन for (निष्काशनेन)